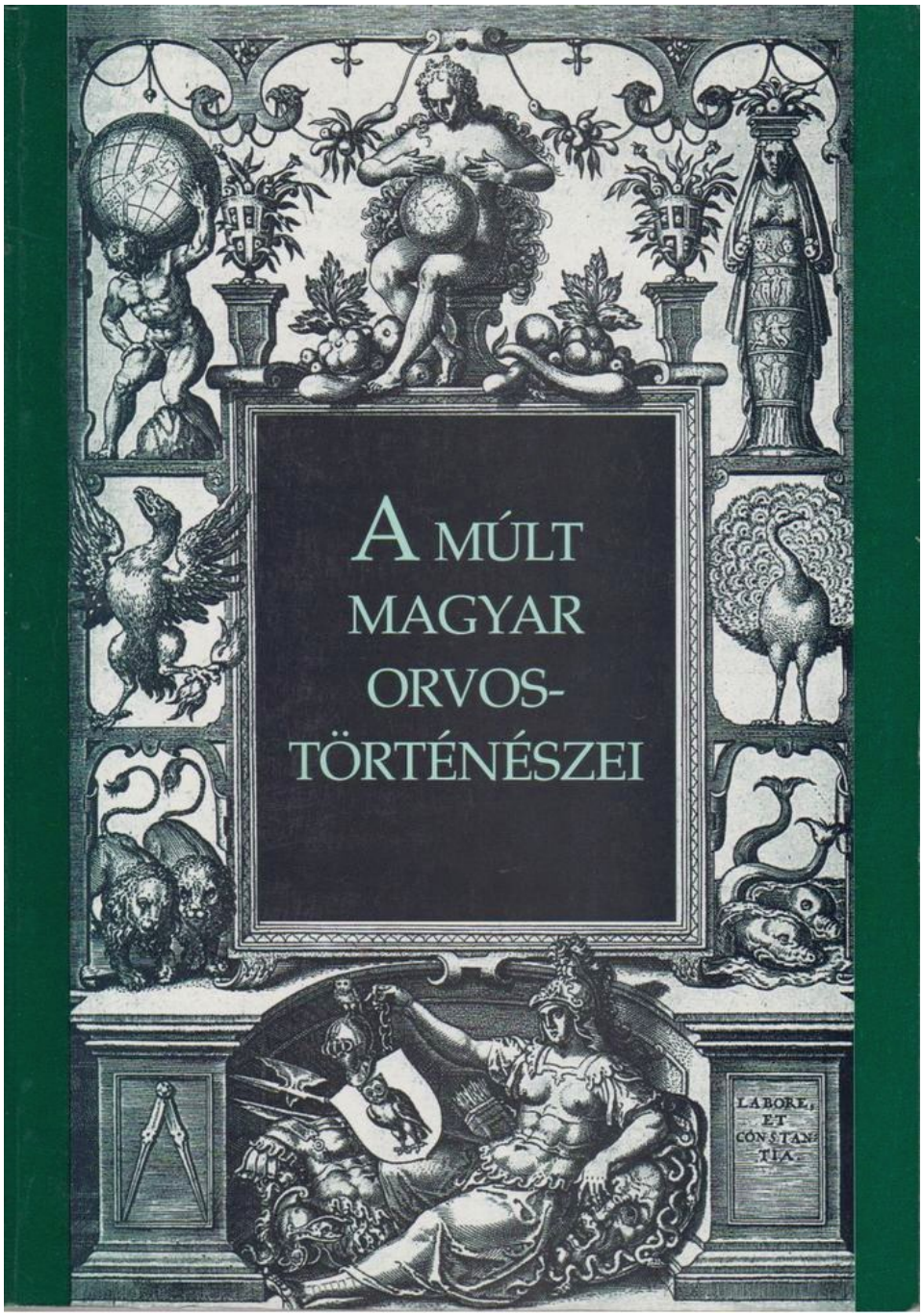

A múlt magyar orvostörténészei

A MAGYAR TUDOMÁNYTÖRTÉNETI INTÉZET
TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI 99.

A múlt magyar orvostörténészei

Összegyűjtötte, a bibliográfiai részeket összeállította, a jegyzeteket szerkesztette és sajtó alá rendezte: Gazda István

A bevezető tanulmányt írta: Schultheisz Emil

Az összeállításban közreműködött: Szállási Árpád és Kapronczay Károly

**A Magyar Tudománytörténeti Intézet
és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár
közös gondozásában 2002-ben megjelent munka bővített változata**

**Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet
Budapest, 2017**

Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 19.

A 2002-es kötet kiadását támogatta:

Magyar Tudományos Akadémia V. Osztálya
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Országos Tudományos Kutatási Alap

ISBN 963-9276-23-5

TARTALOM

ELŐSZÓ

Quo vadis historia medicinae? (*Schultheisz Emil*)

ÁTTEKINTÉSEK AZ ORVOSTÖRTÉNET-ÍRÁS MAGYARORSZÁGI TÖRTÉNETÉRŐL

Orvostörténelem Magyarországon (*Kapronczay Károly*)

Orvostörténelmi irodalmunk a 19. század végén – a 20. század elején (*Birtalan Győző*)

Egykori erdélyi orvostörténészek (*Diósadi Elekes György*)

MAGYAR ORVOSTÖRTÉNÉSZEK A 18–19. SZÁZADBAN

(Működésük időrendjében)

Weszprémi István (1723–1799) (*Erőss László*)

Linzbauer Xavér Ferenc (1807–1888) (*Székely Sándor*)

Fekete Lajos (1834–1877) (*Katona Ibolya*)

id. Purjesz Zsigmond (1845–1896) (*Szállási Árpád*)

Wertner Mór (1849–1921) (*Kapronczay Károly*)

Demkó Kálmán (1852–1918) (*Sasvári László*)

A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN MUNKÁLKODÓ JELES MAGYAR ORVOSTÖRTÉNÉSZEKRŐL

(Születésük időrendjében)

BEVEZETŐ. Néhány szó a hazai orvosi történet ügyében – íródott 1902-ben (*Győry Tibor*)

Pataki Jenő (1857–1944) (*Szállási Árpád*)

Magyary-Kossa Gyula (1865–1944) (*Karasszon Dénes – Pákozdy Katalin*)

Salamon Henrik (1865–1944) (*Huszár György*)

Győry Tibor (1869–1938) (*Schultheisz Emil – Szállási Árpád – Korbuly György – Molnár László*)

Morelli Gusztáv (1879–1960) (*Huszár György*)

Id. Nékám Lajos (1868–1957) és a magyar bőrgyógyászat orvostörténészei (*Szállási Árpád*)

Verzár Frigyes (1886–1979) (*Szállási Árpád*)

Daday András (1889 –1973) (*Zábó András*)

Herczeg Árpád (1890–1957) (*Kapronczay Károly*)

Berde Károly (1891–1971) (*Szállási Árpád*)

Bálint Nagy István (1893–1931) (*Szállási Árpád*)

Hints Elek (1893–1966) *(Szállási Árpád)*

Irsay István (1894–1934) *(Dörnyei Sándor – Schultheisz Emil)*

Horánszky Nándor (1899–1976) *(Buzinkay Géza*)

Mayer Kolos Ferenc (1899–1988) (*Kapronczay Károly*)

Puder Sándor (1899–1955) (*Szállási Árpád*)

Csajkás Bódog Félix (1902–1949) *(Perjámosi Sándor)*

Diósadi Elekes György (1905–1977) (*Szállási Árpád*)

VISSZATEKINTÉS ÉS TEENDŐK

Orvostörténetünk állapota – Íródott 1931-ben (*Bálint Nagy István*)

Teendők a magyar orvostörténelmi tudomány érdekében – Íródott 1938-ban (*Diósadi Elekes György*)

A SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN MUNKÁLKODOTT ORVOSTÖRTÉNÉSZEK

(Betűrendben)

Antall József (1932–1993), az orvostörténész (*Kapronczay Károly – Szállási Árpád*)

Bartók Imre és a magyar szemészet szemész történészei (*Szállási Árpád*)

Batári Gyula (1933–2013) *(Kapronczay Károly – Mezey László Miklós)*

Bencze József (1893–1970) (*Buzinkay Géza*)

Benedek István (1915–1996) (*Szállási Árpád*)

Bugyi Balázs (1911–1982) (*Huszár György*)

Csillag István (1913–1998) (*Alexander Emed*)

Duka Zólyomi Norbert (1908–1989) (*Kiss László – Turczel Lajos*)

Fekete Sándor (1885–1972) (*Kapronczay Károly*)

Felkai Tamás (1922–1997) *(Kézirat)*

Gerencsér Ferenc (1931–2002) *(Magyar László András)*

Gortvay György (1892–1966) (*Kapronczay Károly*)

Grabarits István (1945–2012) (*Kapronczay Károly*)
Grynaeus Tamás (1931–2008) *(Kapronczay Károly)*
Györffy István (1912–1999) *(Kézirat)*
Halmai János (1903–1973) *(Zboray Bertalan – Kapronczay Károly)*
Hidvégi Jenő (1919–2004) *(Szállási Árpád)*
Honti József (1938–2014) *(Kapronczay Károly)*
Huszár Lajos (1906–1987) (*Kapronczay Károly*)
Jáki Gyula (1898–1958) (*Bencze József*)
Kádár Zoltán (1915–2003) *(Magyar László András)*
Karasszon Dénes (1925–2014)
Kótay Pál (1910–1986) (*Kapronczay Károly – Benke V. János*)
Id. Kováts Ferenc (1888–1983) (*Szállási Árpád*)
Lambrecht Miklós (1921–1992) (*Karasszon Dénes*)
Némethy Ferenc (1932–1979) (*Antall József*)
Palla Ákos (1903–1967) (*Kapronczay Károly*)
Raffy Ádám (1898–1961) (*Szállási Árpád*)
Regöly-Mérei Gyula (1908–1974) (*Buzinkay Géza – Hidvégi Jenő*)
Réti Endre (1911–1980) (*Birtalan Győző*)
Ruttkay László (1896–1971) (*Buzinkay Géza*)
Schultheisz Emil (1923–2014) *(Gazda István)*
Sós József (1906–1972) (*Buzinkay Géza*)
Spielmann József (1917–1986) (*Kapronczay Károly*)
Szállási Árpád (1930–2012) *(Kapronczay Károly – Magyar László András)*
Székely Sándor (1913–1991) (*Kapronczay Károly*)
Szodoray Lajos (1904–1980) (*Simon Miklós*)
Takáts László (1910–1987) (*Kapronczay Károly*)
Tardy Lajos (1914–1990) *(Tardy János – Gazda István)*
Varannai Gyula (1905–1993) *(Kézirat)*
Varga Lajos (1904–1963) (*Sós József*)
Zajácz Magdolna (1932–2013) *(Kapronczay Károly)*
Zboray Bertalan (1899–2001) *(Két kézirat)*

UTÓSZÓ

Az orvostörténelem helyzete Magyarországon – Íródott 1981-ben (*Antall József*)

ELŐSZÓ

Schultheisz Emil[1]

Quo vadis historia medicinae?

„Az orvostan elveinek teljes diadala még a messze jövő Khaoszában rejlik, halandó szemek elől elfödve, de e diadalt előkészíteni minden lelkiismeretes orvos – ki e tudomány fölkentje – tehetsége szerint tartozik. Ezen eszme vezérelt engem jelen művecském dolgozatában, melyen az orvostan hitelveit – dogmáit – századok hosszú során át különféle változatokban és alakokban előmutatni akarom."

Szebben megfogalmazni az orvostörténelem szellemét, célját, mint ahogy azt Fekete Lajos tette 'A gyógytan története rövid kivonatban', Pesten 1864-ben megjelent munkájának előszavában, talán ma sem lehet.

Magyarországon a legutóbbi idők egy csak átmenetnek bizonyult, „iskola"-teremtéshez túlságosan rövid periódusát (1985–1995) kivéve, az orvostörténetnek egyetemi tanszéke nem volt, főfoglalkozású kutatója nem lehetett.

Diszciplínánk ma egyszerre jellemezhető a közlemények özönével és az orvostörténelem eseményei, jelenségei szakmai magyarázatának, teoretikus feldolgozásának tátongó szakadékaival, az ismeretterjesztő munkák örvendetes terjedésével és az elmélyült kutatások szakszerű elemzésével foglalkozó, a gondolkodás fejlődését illusztráló tanulmányok aránytalanul sekély számával, a nem népszerűsítőnek szánt írások gyakran félrevezető metodikai elégtelenségével. A 19. század második és a 20. század első fele e tekintetben szigorúbb volt. Igyekeztek követni a 19. század legeredetibb orvos történészének, az orvostörténet-írás egyik nagymesterének, a párizsi Charles Daremberg-nek elgondolásait az orvostudomány történetírásának módszereiről és céljairól, melyek ma sem vesztettek aktualitásukból. Egyik – csaknem evidenciának tűnő – tézise szerint orvostudomány-történet nincs és nem is lehet medicina nélkül. Ehhez hozzá kell fűznöm, hogy nem létezhet filológia és historiográfia híján sem, különben eltávolodik valódi céljától. Egyik a másik nélkül csak

[1] Schultheisz Emil valamennyi orvostörténeti írásai hamarosan olvasható lesz ugyanitt, az Akadémiai Könyvtár REAL elektronikus könyvtárában.

részkutatásokat tesz lehetővé. Igen jó résztanulmányok születtek és születnek a hazai orvostörténelem számára, többnyire külön-külön, orvosok, klasszikus filológusok, történészek tollából. Ez mégsem kielégítő. Bármilyen jók legyenek is ezek az írások, e téren is igaz a tétel, az egész több, mint a részek összege. Nagy a veszélye, hogy a részek, mint membra disjecta vannak, de nem illeszkednek az egészhez. Ki kell lépni a magunk vállalt vagy kényszerű parcialitásból, különben visszavonhatatlanul elveszünk a részletekben. persze nincsen olyan módszertani ajánlat, melynek alapján az egyes tudományszakok képviselői késztetést éreznének az együttműködésre. Márpedig a történettudomány, a medicina és a természettudomány módszereit egyaránt ismerő polyhistor és a klasszikus nyelvekben is járatos polyglott orvostörténészek kora lejárt. A l'uomo universale még a 18. században sem elképzelhetetlen figurája ma vágyként is illúzió. Hazánkban pedig még példa sem volt, a külföldön sem túl gyakori, orvosi képzettségű filológusok megjelenésére. Ez az oka annak, hogy a legtöbb orvos, aki orvostörténelemmel foglalkozik, jelenleg csak a modern korszakokon dolgozik és még ezt sem mindig a legjobb metodikai felkészültséggel teszi. Így válik érthetővé, hogy régebbi korszakokat tárgyaló, az újabb időkben megjelent legjobb orvostörténeti tanulmányokat klasszikus filológusok írták, nem pedig orvosok. Orvostudomány-történet orvostudomány nélkül? Marad mégis az együttműködés, a közös kutatás. Közös kutatáson itt nem elsősorban társszerzős művek alkotása értendő, jóllehet egy konzílium gyakran válik szükségessé. Egyfajta dialógusról van szó, aminek alapfeltétele, hogy a filológus, a történész és az orvos ne értsen alapvetően mást, ha elméleti orvosi, ha mentalitástörténeti, vagy éppen szövegértelmezési kérdésekről esik szó. Az együttmunkálkodás megkerülése egyik szakág – nevezzük most és itt az orvostörténelem egésze szempontjából „szubdiszciplínának" – képviselője számára sem ad felmentést a metodikai inszufficienciából, fogalmi zavarból adódó hibák, tévedések és félrevezetések alól. Világossá kell, hogy váljék, C. P. Snow tetszetős és divatos „két-kultúra" elmélete inkább az egymástól távolodó humán és természettudományos „műveltségek"-re kérdez és nem ad metodikai választ. Ha az orvoslás történetére vonatkoztatjuk, mint „műveltségre", igen problematikusnak tűnik. Nem egyszerűen komplementer tevékenység ez a fajta együttmunkálkodás. Közös szemlélet, felfogás híján egyik „szubdiszciplína" a másik nélkül csak részkutatásokat tesz lehetővé. Az orvostudomány története, mint önálló diszciplína, ízekre hullik szét, holott ez az egyetlen orvosi tudományág, mely átfogó módon kell, hogy tekintse a medicinát, első megjelenési formáit csakúgy, mint közelmúltját, sőt az orvosi rendet és annak etikai vonatkozásait illetően, jelenét. Feladata, hogy megőrizze a történeti kontinuitás gondolatát egy olyan korszakban, mint amit ma átélünk, melyben csaknem

minden téren a diszkontinuitás a jellemző. Az orvostörténelem egyszerre integráló és kritikus diszciplína, mely a tudományos és etikai problémák megoldásának történetére építve mutatja be a medicina teóriáinak, gyakorlatának, az orvosi gondolkodás fejlődésének alakulását a történelem, a tudomány és a szociokulturális szituáció kontextusában. Nem lehet egyszerűen a szaktudományt kiegészítő segédtudomány. A természettudományok által dominált évszázad történetének a csak e szempontból történő, „egzaktságra" törekvő vizsgálata, melyet a scientizmus fogalma alatt tárgyalnak, egymagában nem elegendő. És ne feledjük, mi nem science vagyunk, hanem art! A részletekben elmerülő „science-történelem"-ben a múlt feletti gondolkodásnak alig van szabad útja: az aktivizmus foglalja el a helyét. Az oktatásban ez – hogy csak egy példával éljek – azt jelenti, hogy a medikusok megszámlálhatatlanul sok kísérleti tényt ismernek, de általánosságban és elvileg soha nem beszéltek nekik a kísérleti gondolkodásról, annak alakulásáról. Nem írnak erről a tankönyvekben sem. Helyrehozhatatlanul elveszünk a részletekben. A részletek inkább csak írásra sarkallnak, növelvén az amúgy is egyre szélesebb hiatust az orvostörténelem kutatása, feldolgozása és az orvostörténet-írás között. A helyzet azért mégsem tragikus. Az egyes, itt –tárgyalt orvostörténészek jóvoltából is több, „részleges szintézis" áll rendelkezésre. A nagy szintézis, a nagy nemzeti monográfia azonban még várat magára. Mint ahogy hiányzik a magyar medicina társadalomtörténete is.

A medicina természettudományos alapja, sőt lényege nem vitatható. Nem kétséges tudománytörténeti vonatkozása sem, így az sem vitás, hogy nagyrészt ezen nyugszik végső soron a medicohistoria. Ennek azonban nem mond ellent, hogy az orvostörténelem maga ultima analysi mégis szellemtudományi diszciplína, mely a kezdet kezdetétől kell, hogy végigkísérje az orvosi gondolkodás történetét, igazolva, hogy a medicina-, orvoslás-, orvostudomány- orvostan fogalom, ezen belül az egészség-betegség definicio, a kóros- nem kóros felfogás sohasem volt merev. Az orvosláshoz – orvostudományhoz – való tartozás kritériumai mindig változtak. Ha példának okáért akárcsak egy szövegkorpusz értelmezését nézzük, amiből visszakövetkeztetni lehet a mentalitásra, az értelmezést illetően számos, egymástól kisebb-nagyobb mértékben eltérő variációval találkozhatunk. Legvalószínűbb értelmezését pedig nem feltétlenül és főként nem egyedül a kor természettudományos ismeretei adják meg.

Az orvosnak mindig szüksége volt és van a medicináról szóló elméletre, egyúttal filozófiai háttérre, alapra ahhoz, hogy igazolja elhatározásait, cselekvéseit. Igazolja önmagával, a beteggel, a kritikus társadalommal szemben. Ilyen teóriák minden időben voltak. E teóriáknak a korba illőknek kellett lenniök, hogy hihetők legyenek. Ennek

megfelelően változtak a medicina története folyamán. Nagy részük nem állja ki a modern tudomány kritikáját. A maguk idejében mégis beváltak és megfelelő alapul szolgáltak az orvosláshoz. Az orvostörténet eme régebbi jelenségeit éppen ezért nem a még mindig gyakori s még a tankönyvekből sem eliminált aktualizálás, hanem a nagy folyamatok mélyebb összefüggéseinek szintjén kell nyomon követni. többé-kevésbé az orvostudomány történetére is igaz amit Georges Duby fejteget egy „másfajta történelem”-ről írt esszéjében. Az tudniillik, hogy a történelmi igazság fogalma is módosult, mivel a történetírás tárgya időközben változott. A történelem kevésbé érdeklődik az események, a tények és egyre jobban az összefüggések iránt. Ha Duby gondolatmenetét nem is mindenben követnénk fenntartás nélkül, e változás ténye aligha vonható kétségbe.

Weszprémitől napjainkig, mint a medicina maga, változott és fejlődött az orvostörténet-írás. Új szemlélettel és új módszerekkel gazdagodott. Tárgyköre kibővült, módszere, fogalomrendszere megújult. Változott a tudományok közötti helyzete. Határai kitágultak, mind a művelődéstörténet, mind a természettudományok – sőt a technika történetének irányába. Az orvostörténet a régebbi, túlnyomóan leíró jellegű diszciplínából az orvoslást folyamatában és funkciójában, az orvosokat működésük közben, mentalitásukat is vizsgáló diszciplína lett. Nem nélkülöz egy bizonyos fokú interiszciplináris jelleget. A tudományközi együttműködés elméleti kérdéseit illetően megjegyzendő, hogy a legújabb humán tudományos „iskolák” autonómia-felfogása távolról sem zárja ki a határterületként elfogadott diszciplínák irányába történő bővítést. A változó tartalmú művelődéstörténetek közös jellemzője, hogy az emberi szellem működését próbálják felvázolni, ezért mindig széles mezőnyt fognak át, a legelvontabb szellemi erőfeszítéstől kezdve az anyagi kultúrához tartozó, ennélfogva jóval praktikusabb, egyszerűbb kérdésekig. Középpontjukban mindig az ember áll. Ez – mutatis mutandis – akár az orvostörténelem definíciója is lehetne.

A természettudományok felülkerekedése az orvostudományban az orvostörténeti kutatást már a 19. század második felében változásra késztette. Ez a metamorfózis, amiből a modern orvostörténet-írás származott, ma sem fejeződött be. Újabb paradigmaváltásnak vagyunk tanúi. Ez, bizonyos újraértékelésre késztetve, feladatainkat is meghatározza. A rohamos tudományos-technikai fejlődés nem indokolatlan, de aránytalan méreteket öltött kultuszát ismét fel kell, hogy váltsa az orvosi gondolkodás alakulásának sokszor említett bemutatása. Abban a környezetben persze, mely a szemléletet, a gondolatot, a tárgyi fejlődéssel való kölcsönhatásban, összefüggéseiben tárja fel. Feladataink közé tartozik diszciplínánk tudományok közötti határainak bővítése mellett a nemzeti orvostörténet-írás határainak kiterjesztése. A magyar orvostörténet-írás nincs eléggé jelen az európai

kutatásokban. A múlt század első fele gazdagabb volt. Irsay István francia nyelvű monográfiája, angol és francia nyelvű tanulmányai, Győry cikkei a Sudhoffs Archivban és ezek reflexiói a nemzetközi irodalomban a magyar orvostörténet-írás akkori intenzív jelenlétét bizonyítják. Noha egy-egy teljesítményt ma is elismer a nemzetközi irodalom, úgy gondolom, mégsem kielégítő a magyar medicina történetét, illetve egyes fejezeteit tárgyaló művek megjelenése a külföldi irodalomban. Ennek egyik oka kétségtelenül az, hogy az idegen nyelvű tanulmányok zöme valójában magyar közönségnek készült értekezések jó-rossz fordítása (inkább utóbbi). A vezető orvostörténeti, tudománytörténeti, kultúrtörténeti folyóiratokban csak elvétve találkozunk magyar szerző írásával. Elekes György az Orvosi Hetilapban 'Teendő a magyar orvostörténelmi tudomány érdekében' című rövid tanulmányában arról panaszkodik 1938-ban, hogy míg külföldön gazdag irodalom foglalkozik az orvostudomány történetével „…és a kutatók az orvostörténelem elméleti-filozófiai felfogásában állást foglalhatnak, … addig nálunk az az egy-két kísérlet, mely áttekinteni próbálta az orvostudomány történetét, anyag és kritikai készség hiányában üres másolássá vagy kivonatolássá, legjobb esetben is bátortalan tervezgetéssé vált." Úgy tűnik, ennél ma már jobb a helyzet. Gazda Istvánnak az utóbbi két évtizedet (1981–2000) felölelő kitűnő bibliográfiája arra utal, hogy a hazai orvostörténet-írás a 20. század második felében újabb lendületet kapott. Ezt igazolja az 1960 és 80 között megjelent művek áttekintése is. Ezt erősíti az a nem nagyszámú, de jelentős külföldi folyóiratokban olvasható hivatkozás is, mely a magyar medicina egy-egy részletéről szóló tanulmányokat említi.

Mindaz a változás, eredmény, amit jólesően regisztrálhatunk, nem elegendő ahhoz, hogy orvostörténet-írásunkkal elégedettek lehessünk.

Mi kell, hogy még változzék? Szűkíteni kell, majd megszüntetni az orvostörténelemben egyre mélyülő és lassan teljessé váló hiatust, a történelemkutatás és a történelem-írás között. Ki kell terjeszteni a forrásfeltáró munkát, elmélyíteni a kutatást az újraindítandó egyetemi oktatás alapján. Csökkenteni kell a minőséget romboló publikációs kényszert (publish or perish!?) és növelni a kritikát. Elutasítani a középszerűséget, mely arroganciájával önmagát csapja be. Végül egy paradoxon: hogy a tudományt jól műveljük, avval kell kezdeni, hogy hinni kell benne.

ÁTTEKINTÉSEK AZ ORVOSTÖRTÉNET-ÍRÁS MAGYARORSZÁGI TÖRTÉNETÉRŐL

Kapronczay Károly

Orvostörténelem Magyarországon[2]

Az első orvostörténeti jellegű magyar munkák adatokat, járványok leírását, uralkodók vagy kiemelkedő személyek betegségének és halálának körülményeit ismertetik. Az első, magyar szerzőtől származó orvostörténeti feldolgozásnak Zsámboky János 'Icones veterum et aliquot ac recentiorum medicorum et philosphorum'[3] című, 1574-ben Antwerpenben megjelent munkáját kell tekintenünk, amelyben több orvos és filozófus életére és munkásságára találhatunk adatot. Jordán Tamás (1539–1585) történeti visszatekintés tükrében elemezte a pestis tünettanát,[4] részletes leírást adott a magyarországi pestises láz pusztításáról.[5]

Az egyetemmel nem rendelkező magyar királyság és Erdély területén Nyugat-Európához képest jóval később jelentkeztek az eredeti orvostörténeti feldolgozások, bár külhonban képesítést nyert magyar orvosok tollából – a 17. századtól – mind gyakrabban jelentek meg orvostörténeti tárgyú disszertációk. Ilyen például Monau (Monavius) Frigyes (1592–1659) Hieronymus Fabritius de Aquapendente-ről írott értekezése.[6] Az előbbiektől lényegesen eltérnek a Jeszenszky (Jessenius) János (1566–1621) által Vesaliusról írottak, amelyekben a már hírnévnek örvendő magyar orvos nemcsak értékeli, hanem Galenosz anatómiájával is összehasonlítja Vesalius ismereteit.[7]

---

[2] Forrás: Kapronczay Károly: Az orvostörténelem Magyarországon. Egy szaktudomány hőskora. = Orvostörténeti Közlemények 113–114 (1986) pp. 47–60.

[3] Zsámboki János: Icones veterum aliquot ac recentium medicorum philosophorumque elegiolis suis editae. Antverpiae, 1574. [2] 67 ff.; Zsámboki János: Icones veterum aliquot ac recentium medicorum philosophorumque elegiolis suis editae. Antverpiae, 1574. [2] 67 ff.

[4] Jordán Tamás: Pestis phaenomena seu de iis, quae circa febrem pestilentem apparent. (Cum aliis aliorum opusculis.) Francofurti, 1576. [14] 704 [42] p.

[5] Fekete Lajos: A magyarországi ragályos és járványos kórok rövid történelme. Debrecen, 1874. 103 p.

[6] Ez az értekezés az általa 1642-ben Königsbergben közreadott, Aquapendente által írt állattani műhöz fűzött kísérő szöveg.

[7] Andreae Vesalii, examen observationum anatomicarum Fallopii in publicum reduxit. Hannover, 1607, 1609. Mindkét kiadást közzétette: Joannes Jessenius. (A mű címe magyarul: Fallopius bonctani megfigyeléseinek vizsgálata); továbbá: Joannes Jessenius: De Medicinae ortu et progressu, nec non praeclaris Medicis. Wittenb., 1600. (A mű címe magyarul: A gyógytudomány eredetéről és haladásáról, s a híresebb orvosokról.)

A magyar orvostörténet-írás a 18. században

A magyar egyetem orvosi karral történt kiegészítéséig (1769) a hazai orvosi szakirodalomban az orvostörténelem az előző évszázadot jellemző módon jelentkezett. Igaz, a már nemzetközi hírnévnek is örvendő német orvostörténeti központokban diplomát szerző magyar medikusok gyakran céltudatosan választják az orvostörténelmet disszertációjuk témájának, ezek sorában említendő Moller Károly Ottónak (1670–1747) Hippokratészről írott avatási értekezése.[8] Témaválasztásukra jelentős hatást gyakorolt Daniel Le Clerc latinra és németre is lefordított munkája, amelyre sűrűn hivatkoznak.[9] Kiadási helyeik abból a szempontból érdekesek, hogy ezekben az egyetemi városokban körvonalazódott a német orvostörténeti iskola. Enyedi István 1719-ben Hallében Hippokratésznak a szívről és a keringésről vallott nézeteit választotta témájául,[10] míg 1742-ben ugyancsak itt avatták orvosdoktorrá Csernanszky Sámuelt (1716–1791) az egyiptomi és a görög orvostudományról írott disszertációja alapján.[11] Kortársuk, Zágonyi Gábor 1764-ben Göttingenben százada jelentős orvosi felfedezéseit vetette össze értekezésében az ókori orvostudománnyal, mellékelt irodalomjegyzéke orvostörténeti tájékozottságáról tesz tanúbizonyságot.[12]

Az orvostörténeti érdeklődés kiszélesedését jelenti, hogy Adami Pál (1739–1791) 'Bibliotheca loimica' című munkájában[13] a járványtörténettel foglalkozott, míg Chenot Ádám (1721–1789) két kiadványban – alapos történeti bevezetőkkel – tárgyalta az 1755. és az 1770. évi erdélyi pestisjárványokat,[14] s szakszerű leírásai közben alapos orvostörténeti ismereteket árult el.[15]

Azonban ezek az orvostörténeti munkák – sok esetben folytatással nem rendelkező próbálgatások – eltörpülnek Weszprémi István (1723–1799) 'Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia' című négykötetes életrajzi munkája mellett, amely az európai orvostörténet-írás szempontjából is kiemelkedő alkotásnak bizonyul, egyben a magyar orvostörténeti kutatás megalapozását is jelenti.

Lásd bővebben: Ruttkay László 'Jeszenszky (Jessenius) János és kora. 1566–1621' (Bp., 1972. 295 p.) c. munkájában.

8 Moller Károly Ottó: Disputatio medica a Hippocr. Sect. III. aphorism. XXI. Altdorf, 1696. 32 p.

9 Daniel Le Clerc 'History of medicine' (1696) c. munkájának különböző kiadásairól van szó.

10 Enyedi István: Dissertatio inaug. De medicina Hippocratis mechanica. Halae Magd., 1719. 40 p.

11 Csenyanszky Sámuel: Dissertatio inaug. Medica de medicinae apud Ebraeos et Aegyptios conditione. Halae Magdeb., 1742. 22 p.

12 Zágonyi Gábor: Diss. inaug. Medica de inventis hujus saeculi in arte salutari novis. Trajecti ad Rhenum, 1764. VI, 69 p.

13 Adami Pál: Bibliotheca loimica. Vindobonæ, 1784. XVI, 215, 19 p.

14 Chenot Ádám: Tractatus de peste, sive de origine, progressu, fatis, fine pestis in Daciæ Transylvaniæ quibusquam locis ab initio oct. 1755. ad finem januarii 1757. Vindobonæ, 1765. XXVI, 246 p.

15 Másik műve: Chenot Ádám: Historia pestis Transylvaniæ annorum 1770, 1771. Budæ, 1799. 42, 139 p. (Postumus mű. Schraud Ferenc adta közre.)

Nem e tanulmány feladata Weszprémi munkájának teljes ismertetése,[16] de azt ki kell emelni, hogy a ’Succincta’ egyik alapvető forrásává vált az egyetemes orvostörténet-írásnak. Valóban a következő két évszázad magyar orvostörténeti kutatóinak irányt mutat, vizsgálódásaikhoz nélkülözhetetlen segédletet ad.

Hatása alól még a 19. század végén sem szabadultak meg a hazai orvostörténészek: többen Weszprémi munkájának folytatásában látták a magyar orvostörténeti kutatás legfőbb célját.

---

[16] Weszprémiről lásd korábbi kötetünket: ’Weszprémi István emlékezete’ (Piliscsaba – Bp. – Debrecen, 2000. 293 p.), amelyben Weszprémi egyes műveit külön-külön tanulmányokban elemzik.
Maga Weszprémi összeállította saját írásainak bibliográfiáját, a betűhív szöveget e helyütt is közreadjuk. A 8–14. tétel címleírását valószínűleg Weszprémi sógora, Földi János készítette, a jegyzéknek ez a része már Weszprémi postumus munkájában jelent meg (– *a szerk. megj.*)

1. A’ Magyar országi Keresztyén Királyoknak Historiája, versekben foglalva, Bécs, 1752. 4°.
2. Programma. Maria Theresia. Sex Anagrammata, mutuo sese elucidantia, cum uberiore eorum enodatione. [Kitétel; Mária Terézia. Hat egymást kölcsönösen megvilágító betűkiforgató alak, bővebb megfejtésükkel együtt]. Bécs, 1752. folio.
3. Tentamen de inoculanda peste. [Dolgozat a pestisoltásról]. London, 1755. 8°, 2½ ív. Ismertetve a londoni tudósoktól a (Havi Szemle) júliusi számában a 77. oldaltól kezdve, 1755.
4. Disputatio inauguralis medica sistens observationes medicas. [Orvosi megfigyeléseket tartalmazó orvosavató értekezés]. Utrecht, 1756, 4°, 4 ív. Újra kiadva Lausanne, 1768, közölve a betegségek és gyógyításaik történetére vonatkozó Haller-féle értekezések VI. kötetének 226. számában. Morgagni többször dicséri [’A betegségek okainak és fészkeinek boncolás útján való földerítése’] c. művében.
5. A’ Kisded Gyermekeknek nevelésekröl való Rövid Oktatás, mellyben elöl adatik, miképpen kellessék azokkal bánni születésektöl fogva három esztendös korokig. Hozzá-adattak a’ végin az Egésségnek fentartására, És a’ Hoszszu Életnek meg-nyerésére tartozó Szükséges Regulak. Kolozsvár, 1760, 8°, 6½ ív. A lipcsei tudósok a [Jegyzetek a természet- és orvostudományban történt dolgokról] a X. k. IV. részének 753. oldalán ezt a latin címet adták ennek a kis könyvnek: ’Brevis institutio educationis infantum, in qua proponitur, qua ratione infantes, ab ipso partu ad tertium usque annum educari debeant, cui sub finem adiunctæ sunt necessariæ regulæ ad sanitatem tuendam, et senectutem adquirendam’ [Rövid oktatás a csecsemők neveléséről, mely azt adja elő, hogy hogyan való nevelni a kisdedeket születésük pillanatától kezdve három éves korukig. E mű végéhez az egészség ápolására és az öregkor elérésére vonatkozó szükséges utasítások vannak csatolva].
6. Bába-mesterségre tanító Könyv. Debrecen, 1766, 8°, 12 ív, 17 ábrával és 9 táblával.
7. Gazda-ember könyvetskéje. Nagyszeben, 1768, 8°, 4 ív.
8. Observatio Medica, De procidentia vaginæ totali. &c.
   2-da. De Harmaphrodita Debrecinensi. &c.
   3-tia. De Asparagi virtute aphrodisiaca. Baldinger in Novo Prompt. Med. Volum. I. Part. I. pag. 474. & Biograph. Cent. II. Part. II. pag. 237. & seq.
9. Fallacia existentiæ Auri vergetabilis Hungarici &c. Wienerische Anzeig. 1773. Part. X. p. 78.
10. De Medicis Hungariæ, Matthiæ Corvini ætate. &c. ibidem. 1774. Part XII. p. 89.
11. Von Ungrischen Uibersetzungen der heil. Schrift. Ungr. Magazin. Vol. III. Part. IV. p. 491.
12. Succincta Medicor. Hung. & Transilv. Biographia.
   – – Centuria I. Lips. 1774. 8.°
   – – Centuria II. Pars I. Wienn. 1778. 8.
   – – Centuria II. Pars II. Vienn. 1781. 8.
   – – Cent. III. Decas I. & II. Vien. 1787. 8.
13. Magyar Országi 6 különös Elmélkedések. Posonyban 1795. 8. min.
   – – úgymint:
   A’ Magyar Szent Koronáról. 5 Szakaszban.
   A’ Magyar Királyné Vizéről.
   A’ legrégibb Magyar Grammatikáról.
   Némelly Magyar Királyoknak ritka Pénzeikről.
   A’ Magyar Országi Szőlő tőkében nőtt és nevelkedett Aranyról.
   A’ Magyar Országi régi Orvos Doctorokról.
14. Luctus Pannoniæ, némelly Tóldalékokkal, maga életével és Halálával. Posonii. 1799. 8.

A 19. század első felében már jól kimutatható a német pragmatikus orvostörténet-írás hatása a megjelent – igaz gyér számú – hazai orvostörténeti munkában. E szempontból elsősorban a pesti egyetemen megvédett orvostörténeti témájú disszertációkat kell említenünk, amelyekben sűrűn hivatkoznak Sprengel, Choulant, Hecker, később Wunderlich, Haeser, Littré és Daremberg könyveire. Általában olyan tárgykörben értekeztek, amelyek már részletesen kidolgozásra kerültek az előbb említett szerzők munkáiban, és csak magyar vonatkozásokkal kellett kiegészíteni. Viszont a disszertációk megszületésének körülménye sem közömbös, hiszen megírásuk ösztönzője Schoepf-Merei Ágoston, az orvostörténelem első rendkívüli tanára a pesti egyetem orvosi karán (1835). Schoepf-Merei Ágoston 1835-ben a pesti orvosi kartól már nem idegen és nem ismeretlen szakterületen kért engedélyt előadói működésre, hiszen Trnka Vencel a 18. század végén már több orvostörténeti témájú tanulmányt írt,[17] könyveiben és előadásaiban szívesen hivatkozott orvostörténeti munkákra. Az első olyan javaslat, amely a magyar orvosi karon e tantárgy bevezetését célozta, 1803-ban hangzott el. Az oktatás reformját előkészítő regnicolaris bizottság 1803. május 17-én a következőket foglalta jegyzőkönyvbe:

> „…A pesti egyetemről kikerült orvosok nincsenek megfelelően kiképezve, így az öt esztendős kiképzési idő nem elegendő”.[18]

Ennek során a képzési időt hat évre kívánták felemelni, az első és az utolsó év tananyagába viszont az orvosi enciklopédiát, valamint az orvostan bölcseleti története (succincta historia medicinae philosophica) című tantárgyakat akarták beiktatni. A javaslatot végül elvetették, bár azután sem került le a napirendről. 1827-ben – az 1827. évi VIII. tc. végrehajtásának időszakában – Lenhossék Mihály karigazgató[19] 70 oldalas tervezetében javasolta az

---

[17] Trnka Vencel főbb orvostörténeti művei:
Trnka, Vencel: Historia amauroseos omnis aevi observata medica continens. 2 ptes. Vindobonæ, 1781. VIII, 705 p.
Trnka, Vencel: Historia ophthalmiae omnis aevi observata medica continens. Vindobonæ, 1783. XVI, 578 p.
Trnka, Vencel: Historia febris hecticae omnis aevi observata medica continens. Vindobonæ, 1783. X, 430 p.
Trnka, Vencel: Geschichte des hektischen Fiebers, welche alle von jeher gemachte medicinische Beobachtungen enthält. Aus dem Lateinischen übersetzt. Leipzig, 1784. X, 325 p.
Trnka, Vencel: Historia cardialgiæ omnis aevi observata medica continens. Vindobonæ, 1785. X, 404 p.
Trnka, Vencel: Historia rachitidis omnis aevi observata medica continens. Vindobonæ, 1787. X, 350 p.
Trnka, Vencel: Historia tympanitidis omnis aevi observata medica continens. Vindobonæ, 1788. XII, 421 p.

[18] Győry Tibor: Az orvostörténelem tanítása külföldön és hazánkban. = Orvosképzés, 1935. Különszám. pp. 348–355.

[19] Lenhossék Mihály két, legismertebb műve:
Scotti, Angelus Antonius: Die Religion und Arzneykunde in ihren wechselseitigen Beziehungen dargestellt. Mit einer Vorrede und einigen Bemerkungen nach Italienischen hrsg. von Michael von Lenhossék. Wien, 1824. XXXIV, 330 p.

orvostörténelem (historia pragmatica cum literatura medica) kötelező bevezetését rendes tanárral és tanszékkel együtt. E javaslat még 1843-ban is megvitatásra került, de semmilyen eredmény nem született.

A lassú ügyintézés ellenére mégis – kompromisszumos megoldással – megvalósult az orvostörténelem oktatása: 1835 júliusában Schoepf-Merei Ágoston díjazás nélkül és rendkívüli tanári címmel kérte e tárgy előadását, s ezt 1835. december 12-én elnyerte.[20] Még ez év végén a gyermek- és a női betegségek című tantárgy előadói jogát is kérvényezte, és kész lett volna az utóbbiért az orvostörténelem előadói tanárságáról is lemondani. Schoepf-Merei 1843-ig tartott orvostörténeti előadásokat, amikor megvált rendkívüli tanári tisztségétől. Távozását elsősorban – a disszertációk ellenére – a sikertelenség eredményezte, mivel félévenként 8–10 hallgatónál többen nem látogatták meghirdetett előadásait. Tanszéki háttér nélkül az orvostörténelem egyébként sem volt egyenrangú tantárgy a többi kötelező stúdiummal szemben.

Schoepf-Merei összefoglaló jellegű orvostörténeti munkát nem írt, előadásai sem jelentek meg nyomtatásban, de az előbbi program részben történő kifejezését jelenti tollából – Schoepf Auguszt néven még – az 'Orvosi rendszerek-, gyógymódok-, s némely rokon tárgyakról' című, az 1835-ben Pesten megjelent egyetlen orvostörténeti tárgyú könyve.[21] Ebben kora modern orvosi ismereteiből kiindulva foglalja össze a 18. század első felétől az orvostudomány fejlődését, részletesen szólt a német, a francia, az itáliai és más országok orvostudományáról, érintette kora divatos szakterületeinek (a magnetizmusnak, a broussaismusnak, a homeopatiának) ó- és középkori gyökereit, értékelte eredményeit, és kifejtette kételyeit is. Olvasmányos és kiváló irodalomra hivatkozó könyve páratlan a kor magyar orvostörténeti szakirodalmában, bár csak közel 80–100 év anyagát vázolta fel, méltó lett volna a követésre.

Orvostörténeti szemléletébe és tanári felfogásába bepillantást enged a tanári kérelme mellé csatolt, az oknyomozó orvos- és sebésztörténet tanítását felvázoló tervezete. Ebben Sprengel és Hecker műveit tekinti oktatása alapjának, a történeti látásmód kialakítása érdekében foglalkozni kívánt a segédtudományok (fizika, kémia, állattan, botanika stb.) történetével, az orvosi gondolkodás formálódásával, az egyes szakterületek (sebészet, szülészet, szemészet stb.) önállóvá válásával és fejlődésével.

Lenhossék, Michael: Beiträge zur Geschichte der Schutzpocken in Ungern. m. Ueber die Verbreitung der Kuhpocken im Graner Komitate. = Zeitschrift von und für Ungern, 1802. pp. 203–207.

[20] Semmelweis Orvortörténeti Levéltár. XI. Tört. dok. szakgyűjt. 67. 496. 3. 1–7.

[21] Schoepf Auguszt: Orvosi rendszerek-, gyógymódok-, s némely rokon tárgyakról. Pest, 1835. XXII, 136 p.

Schoepf-Merei Ágoston és Stockinger Tamás (utóbbi Schoepf-Merei előadásait folytatta 1844-től) rendkívüli tanársága idején született orvostörténeti disszertációk közül említésre méltó Losy Pálnak (1839) az orvostudomány korszakairól,[22] Elsass Náthánnak[23] és Detsinyi Lipótnak (1838, 1847) a zsidók orvosi ismereteiről,[24] Cornides Péternek (1816–1902) a keleti dögvészről,[25] Adler Hermannak Paracelsusról,[26] Hauke Antalnak a 19. század orvostudományáról szóló értekezése.[27]

Stockingerről ezt írja az Orvosi Hetilap:

„1844/45-től fogva egyetemünk orvosi karán az orvosi történet előadásával foglalkozott, melynek rendkívüli tanárává kineveztetett.

A sebészet és orvosi történet volt a két tan, mely ifjú éveiben szeme előtt lebegett, s azok mindegyikéhez vonzódott. Végtére mégis a gyakorlati irány győzött nála, s a sebészetben állapodott meg. Történeti hajlamaihoz azonban soha sem lett hűtlen, sőt ellenkezőleg, mindig igen szerette sebészeti ismereteinek történeti adatokkal vegyítését.

A választópont, mely őt véglegesen a sebészethez vezette, 1847/8-ban volt, midőn az elméleti sebészet tanszékén helyettes tanár lett. Itt a következő évben más helyettes által váltatott fel ugyan, azonban a mint a szóban levő tanszék 1851/2-ben előkészítő kórodai sebészeti tanszékké átalakíttatott, ennek ny. r. tanárává ő lett kinevezve."[28]

---

22 Losy Pál: Orvostudori értekezés az orvosi tudomány korszakairól. Pest, 1839. 28 p.

23 Elsass Náthán: De legibus Mosaicis ad politiam medicam spectantibus. Diss. inaug. Med. Budæ, 1837. 13 p.

24 Detsinyi Lipót: Mózes törvényhozási éptana, s a későbbi héberek gyógytudományának rövid vázlata. Buda, 1847. 55 p.

25 Cornides Péter: Orvostudori értekezés a keleti dögvész történettani vázlatáról. Pest, 1839. 20 p.

26 Adler Herman: A gyógytani rendszerek Paracelsustól korunkig. 1. füz. Pest, 1846. 32 p.

27 Hauke Antal: A XIX-dik század gyógyászatja. Pest, 1842. VIII, 26 p.

28 Az Orvosi Hetilapban a Stockinger Tamásról írt megemlékezésben még ez áll:

„A legfedhetetlenebb életű férfiak közé tartozott, ki mindenkor ritka szigorúsággal ügyelt arra, hogy kifogástalan pontossággal teljesítse kötelességét. Ez vezette őt élete egész folyamán, s szerzett részére elismerést mindenkitől, ki vele érintkezett.

Pesten 1811-ben született, s kezdetben egyházi pályára készült, később azonban orvosi tanulmányokra szánta magát, s 1838-ban egyetemünkön avattatott orvosdoktorrá. Kiválón a sebészettel foglalkozott, s 1839-ben egymaga volt, ki sebésztudori oklevelet kapott. Majd Stáhly Ignác tanárnak segéde lett, ennek nyugalmazása után hajlamai az orvosi történet iránt léptek előtérbe. (…) Stockinger tanár 1879-ben nyugalomba lépett, annak helyébe második sebészeti kórodai tanszék állíttatott fel.

Irodalmi dolgozatai között legnevezetesebb műszertana.

Lelkiismeretessége és igazságossága által nyerte meg ügyfeleinek bizalmát, s az orvosi karon 1863/64-ben dékánná, míg egyetemünkön 1870/71-ben rektorrá választatott meg. Az utóbbi években pedig orvoskari prodekán volt, mely rangot nyugalmazása után is megtartott 1883 májusáig, midőn gyengesége annyira erőt vette rajta, hogy teljes erőhöz jutását nem remélhetvén, arról lemondott.

Gyenge testalkatú volt ugyan, azonban óvatos életmódja mellett egészsége nem szenvedett 1881-ig, midőn mellhártyagyulladásban megbetegedett, melytől megszabadult ugyan, de annyira megtört, hogy többé teendőit nem végezhette, habár javulását és erősbödését töretlen hittel remélte.

Orvosi gyakorlata kiterjedt volt, s részvevő és értelmes gondosságának volt eredménye, hogy a betegek híven ragaszkodtak hozzá.

Őfelsége Stockinger tanár közhasznú tevékenységét azzal jutalmazta, hogy őt 1871-ben, az orvosi kar százados fennállásának megünneplése alkalmával királyi tanácsossá nevezte ki." (Orvosi Hetilap, 1883. 912–913. has.)

Stockinger Tamás néhány tanulmánya (– *a szerk. összeáll.*):

Említésre érdemes még az egyetemtől független Peterka József (1768–1825) orvostörténeti munkássága. Bár korban előbb működött, és saját költségén jelentette meg munkáit, mégis itt indokolt értékelni. A pesti, prágai és bécsi orvosi tanulmányok után 1804-től haláláig Halason működött Peterka József már 1810-ben Pesten latin nyelven kiemelkedő orvosokról adott ki rövid terjedelmű könyvet, amelyben kora ismert orvostörténeti munkáiból általa nagyra értékelt orvosok életrajzi adatait közölte. 1824-ben magyar nyelven Pesten kiadta az 'Értekezés az orvosi tudomány kezdetéről, annak díszéről és a polgári társaságba való hasznos befolyásáról' című könyvecskéjét, amelyben egy ismeretterjesztő orvostörténeti munka megírására tett kísérletet.[29] Élvezetes stílusban, mindenki számára érthető formában vázolta az ó- és középkori orvostudomány fejlődését, részletesen szólt az orvos szerepéről az egészségügyi ismeretek kialakítása területén, néhány példával illusztrálta a hazai ellentmondásos állapotokat. Munkájával – az orvostörténeti adatok közlése mellett – elsősorban nagyobb tiszteletet kívánt az orvosok számára szerezni.

A meginduló hazai orvostörténeti kutatás mindinkább igényelte a források feltárását, hiszen Weszprémi munkáján kívül alig támaszkodhatott másra, és enélkül összefoglaló jellegű kézikönyvet alig lehetett megírni. Ennek ellenére – a disszertációk mellett – rövid lélegzetű írások jelentek meg az orvostörténelem tárgyköréből különböző folyóiratokban,[30] amelyek egy-egy korszakot, az európai vonatkozásokat vagy elhunyt neves orvosok adatait tárgyalták. Az egyetemi oktatás kérdésében lényeges változás nem történt, bár 1848 tavaszán ismét napirendre került az önálló tanszék kérdése, de ennek ellenére, rendezésére a szabadságharc ideje alatt nem kerülhetett sor. Az önkényuralom idején még azok is felhagytak próbálkozásaikkal, akik addig írásaikkal, vagy a Budapesti Kir. Orvosegyesületben előadásaikkal ápolták az orvostörténelem ügyét.[31] Viszont 1851–1861 között napvilágot látott Linzbauer Xavér Ferenc 'Codex sanitario-medicinalis Hungariae' című háromrészes, valójában hétkötetes alapműve, amelyben a pesti egyetem tanára a hazai egészségügy forrásait és orvosi törvényeit gyűjtötte össze, felbecsülhetetlen értékű forrásanyagot adott a kutatók kezébe, de forráskiadása mellett több cikket közölt az egyetem orvosi karának történetéről, a járványokról és kisebb-nagyobb témákról Wachtel Dávid német nyelvű folyóiratában, a 'Zeitschrift für Natur- und Heilkunde in Ungarn' című szaklapban.

Stockinger Tamás: Székfoglaló beszéd. = Orvosi Tár, 1845. 2. köt. pp. 323–327.
Stockinger Tamás: Műszertani jegyzetek a gőg- és légcsőmetszések történelméhez. = Orvosi Hetilap, 1860. 1037–1040. has.

29 Peterka József Sebestyén: Értekezés az orvosi tudomány kezdetéről, annak díszéről és a polgári társaságba való hasznos befolyásáról. Orvosoknak és nem orvosoknak a számára. Pest, 1824. 38 p.

30 Orvosi Tár, Történelmi Tár, Ország Tükre stb.

31 Kapronczay Károly: Orvostörténeti előadások a Bp-i Kir. Orvosegyesületben. = Orvosi Hetilap, 1975. pp. 1145–1146.

Törekvések a hazai orvostörténelem megírására

Linzbauer forráskiadványa valóban ösztönző hatást gyakorolt az orvostörténelem iránt érdeklődőkre, sőt egy újabb nemzedék vállalta a nagyobb sikereket nem ígérő nehéz feladatot. Előbb ismét a szaklapokban jelentkezett e téma, de már elsőrendű forrásnak Linzbauer munkáját jelölték meg. Ezek között kell említenünk Maizner Jánost (1825–1892),[32] aki az Orvosi Hetilap 1859. évfolyamában 'Történelmi tanulmányok a sebészet tárgyköréből' című írásában[33] felvetette a hazai orvosi szakirodalom teljes bibliográfiájának fontosságát, és sürgető feladatnak jelölte meg ennek összeállítását. Igaz, e nehéz feladatot elsőnek ő valósította meg, amikor 25 évvel később Kolozsvárott megjelentette 'A magyar orvostudomány bibliográfiája 1770-ig' című füzetét.[34] Balassa János és Semmelweis Ignác pesti asszisztenséből kolozsvári egyetemi tanárrá kinevezett Maizner János oktatói és klinikaigazgatói feladatai miatt később már nem tudott orvostörténelemmel foglalkozni, de a második magyar egyetemen dékánként és rektorként az orvostörténelem oktatásának egyik szorgalmazója lett. Idejéből már csak 'A kolozsvári orvos-sebészeti tanintézet történeti vázlata (1775–1872)' című könyv megírására futott, de ebben pontos forrásfeltárásával elmélyült ismeretekről tett bizonyságot.[35]

Az 1860-as években jelentkező orvostörténészek közül kiemelkedik Kátai Gábor (1831–1878), aki elsőnek kísérelte meg összeállítani a pesti egyetem orvosi karának történetét,[36] az Orvosi Hetilap hasábjain pedig a gyógyszerészet történetével foglalkozott.[37] Rácz Sámuelről és Pápai Páriz Ferencről a Vasárnapi Újságban írt (1859, 1860), a Gyógyászatban

---

[32] Maizner János (1825–1892) 1847-től medikus Pesten, tagja a márciusi ifjúság mozgalmának. 1852-ben nyert orvosi diplomát, majd Balassa és Semmelweis asszisztense. 1859-től a kolozsvári Orvos-sebészi Tanintézet tanára (szülészet és államorvostan), 1872-től a kolozsvári I. szülészeti klinika tanára, 1875-ben dékán, 1885-ben az egyetem rektora. Semmelweis tanainak kolozsvári meghonosítója.

[33] Maizner János: Történelmi tanulmányok a sebészet köréből. 1. A sebészet egyetemes történelmének rövid vázlata. = Orvosi Hetilap, 1859. 519–523. has.; 2. A gyógyászat, különösen a sebészet történelmének rövid vázlata az osztrák birodalomban és hazánkban. = Uo., 1859. 533–537. has.; 3. A bécsi és magyarországi műtőintézet rövid ismertetése. = Uo., 1859. 549–554. has.

[34] Maizner János: A magyar orvostudományi irodalom 1770-ig. Kolozsvár, 1885. 32 p.

[35] Maizner János: A kolozsvári orvossebészi tanintézet történeti vázlata. 1775–1872. Kolozsvár, 1890. IV, 80 p.

[36] Kátai Gábor (1831–1878) gyógyszerész, orvos, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főorvosa, a K. M. Természettudományi Társulat másod-, majd elsőtitkára. Megírta a Társulat történetét is.
Kátai Gábor néhány fontosabb orvostörténeti tanulmánya:
Kátai Gábor: A királyi magyar egyetem története. In: A magyar ember könyvtára. Szerk.: Pákh Albert. 1. köt. Pest, 1863. pp. 232–282.
Kátai Gábor: Történeti tanulmány a magyar egyetemi ügy körül, különös tekintettel a magyar orvosi egyetemre és irodalomra, a legrégibb időktől máig. 1. A veszprémi, pécsi, ó-budai és pozsonyi egyetemek és a budai főiskola. = Orvosi Hetilap, 1860. 175–181. has.; 2. A Pázmány-féle nagyszombati egyetem. = Uo., 1860. 255–263, 413–421. has.; 3. A budavári (1777–1784) és pesti (1784–1860) egyetem. = Uo., 1860. 575–579, 591–596. has.; 4. Különféle tudomásra méltó dolgok az egyetem köréből. = Uo., 1860. 653–661. has.; 5. Az orvosi magyar irodalom történetének rövid vázlata. = Uo., 1860. 691–701. has.

[37] Kátai Gábor: Egy történet a magyar gyógyszerészet múltjából. = Orvosi Hetilap, 1861. 4. sz.

kórháztörténeti témával jelentkezett.[38] Legjelentősebb történeti feldolgozását a Természettudományi Társulat történetéről írt könyve jelenti,[39] amelyben jegyzőkönyvek alapján megírta a Társulat 25 éves múltját, értékelte tevékenységét, és értékes forrásokat közölt működésére vonatkozóan. Kátai előbbi munkái mellett említésre érdemes 'A fekete halál Karcagon 1739-ben' című tanulmánya,[40] valamint a Természettudományi Társulatban és a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlésein tartott kisebb orvos- és gyógyszerészettörténeti előadásai is.[41]

Ebben az időben jelentkezett – elsősorban a napilapok hasábjain – Hamary Dániel (1826–1892)[42] ismeretterjesztő orvostörténelmi írásaival, bár nagyobb munkára nem vállalkozott, mégis hasznos szolgálatot tett a születő szaktudomány népszerűsítésének. Maizner Jánossal együtt fontosnak tartotta a magyar orvosi szakirodalom feltárását, több hírlapi cikkében ezt hangsúlyozta.[43]

A kisebb írások mellett hamarosan jelentkeztek olyanok is, akik már – elsősorban Linzbauerre támaszkodva – a hazai orvostudomány történetét kívánták megírni. Ezek sorát Sugár Fábiusz (1820–1890)[44] nyitotta meg, aki 1861-ben megjelentette 'Az orvosok és az orvostudomány Magyarországon a legrégibb időktől századunk elejéig'[45] című füzetét, amelyben a gondolatot ébresztő témafelvetésen túl hazai adatokat közölt. E munka hatása mutatható ki Lengyel Endre (1821–1902)[46] orvostörténeti cikkeiben, valamint a kéziratban fennmaradt 'Orvosi történelem' című munkájában. (…)

*

[38] Kátai Gábor: A kórházak eredetéről és hasznáról. = Gyógyászat, 1864.

[39] Kátai Gábor: A Királyi Magyar Természettudományi Társulat története alapíttatásától fogva máig. Pest, 1868. 248 p., 1 t.

[40] Kátai Gábor: A fekete halál (pestis) Karcagon 1739-ben. = Gyógyászat, 1873. pp. 619–622, 635–637, 650–653.

[41] Lásd pl.: Kátai Gábor: A királyi magyar természettudományi társulat történetei 1850/1–1866-ig. = Kir. magy. Természettudományi Társulat Közlönye, 1865. pp. I–CLXXVI.
Kátai Gábor: Az orvosi tudomány jelen iránya. = A magyar orvosok és természetvizsgálók 17. nagygyűlésének munkálatai. Bp., 1875. pp. 119–136.

[42] Hamary Dániel (1826–1892) medikus (1847-től), majd a szabadságharc alatt honvéd tüzérfőhadnagy. Orvosi oklevelét 1853-ban szerezte, majd Tatán gyakorló orvos, 1867-től Komárom vármegye tb. főorvosa. 1871-től honvédorvosi szolgálatot vállalt. Jelentős irodalmi és hírlapírói tevékenységet fejtett ki.

[43] V. ö.: Maizner János: A magyar orvostudományi irodalom 1770-ig. Kolozsvár, 1885. 32 p.

[44] Sugár Fábiusz (1820–1890) orvosi tanulmányait Prágában, Bécsben, Paduában és Pesten végezte, utóbbi helyen szerezte oklevelét (1843). 1845-ig a bécsi Allgemeines Krankenhausban működött, majd több éves európai tanulmányútra ment. 1849-ben honvéd százados, 1851-ig kényszerbesorozott a császári hadseregben. 1851-től ismét a bécsi közkórház segédorvosa. 1855-ben Pesten telepedett le, 1871-ben Pest tb. főorvosa lett.

[45] Sugár Fábiusz: Az orvosok és az orvosi tudomány Magyarországban a legrégibb időktől fogva századunk elejéig. Pest, 1861. 48 p.

[46] Lengyel Endre (1821–1902) 1843-tól orvosi tanulmányokat folytatott – megszakítással – Pesten, majd százados a szabadságharc alatt. Oklevelét 1850-ben szerezte Pesten. Végzés után a sárospataki főiskola orvosa és természetrajztanára. 1861-ben megalapította a Zemplén megyei Orvos-Gyógyszerészeti Egyesületet, 1876-ban a vármegye tb. főorvosa.

Markusovszky Lajos 1860-ban az Orvosi Hetilap hasábjain az orvostörténelem jelentőségére hívta fel a figyelmet,[47] s nyomatékosan fellépett az érdekében, több ízben is. Erre írja Korányi Frigyes:

> „Talán nem tévedek, ha azt hiszem, hogy Markusovszky jelentőségének a szélesebb körök előtti elismerése ezen fellépése által lett bevezetve."[48]

Markusovszky azzal is súlyt kívánt adni az orvostörténelem mellett való felszólalásnak, hogy az Orvosi Hetilap részéről pályadíjat tűzött ki a magyar orvostan történelmét tárgyazó munkára a következő indokolással:

> „A magyar orvostannak történelme nem létezik. Mi idegenek vagyunk mi magunk körében. Tanuljuk, tudjuk a francia, német stb. gyógytanodák józan és ferde nézeteit, elveit, rendszereit, haladását stb., a mi hazabelieink tevékenységéről mit se tudunk, mit se hallunk; hogy hazánkon kívül e tárgyról nincsen szó, annak elég oka van; de hogy mi saját múltunkat és jelenünket elhallgatjuk s kedves mieinket itthon keleti közönnyel mellőzzük, ezt nem lehet még mi magunk irányában sem rossz néven nem vennünk. Irodalmunk e tátongó hézagán átsegítve kell lenni: tűzzük ki pályakérdésül az orvosi tudomány hazánkbani kifejlődésének történelmét. Nekünk magyarhoni orvosoknak múltunk szebb, gyümölcsözőbb volt, mint jelenünk az utóbbi évtizedekben mutatkozott. Valamint a nemzet, melynek története van, örömmel andalodik el múltján s magának abból hazaszeretetet és tetterőt merít: úgy a magyar orvos is büszkébb önérzettel tekintend jelene és jövőjére, ha a történelem tükrében látja, hogy az úttörő elődök hosszú sora vonult el előtte, s hogy a hazai orvosi irodalmat korántsem kezdeni, hanem az elődök nyomdokain folytatni kell. A történelem befolyása az utódok szellemére akkora, mekkora a napsugáré az állatok tenyészetére. Nemes ösztönül szolgál a fáradatlan munkásságra, ébresztő és óvó példákban nyújtja az orvosgyakorlati nézetek tökélyeit és hibáit, és igazságot szolgáltat a valódi érdemnek az ingatag popularis aura ellenében, mely sokszor sújtja a szerény érdemhőst, míg a kacér nyeglét emeli. Aki a hazai orvosi tudománynak fejlődését nem ismeri: az idegen marad azon társulatban, melybe őt hivatása helyezte,

---

[47] Erre a tényre Győry Tibor figyelt fel 'A kir. m. Pázmány Péter tudományegyetem története' c. könyvsorozat általa írt III. kötetében, amely az orvosi kar történetét dolgozta fel (Bp., 1936. pp. 541–542.) (– *a szerk. kieg.*)

[48] Emlékbeszéd Markusovszky Lajos fölött. = Orvosi Hetilap, 1902. 42. sz.

idegen marad önmagához, nem érdeklik őt a tudományos elvek, rendszerek, nézetek, melyeket elődeink vitattak meg; az habár képességei még akkorák volnának is, orvosi közügyekben csak szenvedőleg és gépszerűleg veend részt, mint az élettelen kerék, mely nem tudja, melyik gépbe csavartatik. Nekünk az orvosi pályakérdéseket a múlton kell megkezdenünk. A múltnak tudása világot vet a jelenre, és sejteti velünk a jövőt; mert valamint a múlt meghozta a jelent, éppen úgy kebelében hordja a jelen a jövőt."[49] (…)

*

Ennek az átmeneti korszaknak valóban legjelentősebb orvostörténeti kutatója és szakírója Fekete Lajos (1834–1877) kisújszállási orvos volt, aki minden ösztönzés nélkül számottevő szakírói tevékenységet fejtett ki, munkásságára talán hatással volt Markusovszky 1860-as felhívása, az ő hatása viszont kimutatható a későbbiekben is, elsősorban a Poór-féle pályadíj kiírásának körülményeiben (1878).

Fekete Lajos 1864-ben Pesten – saját költségén – kiadta 'A gyógytan rövid története' című közel 250 oldalas munkáját,[50] amelyet az első szakszerűen megírt magyar orvostörténeti összefoglalásnak kell tekintenünk. Fekete mintának Wunderlich 'Die Geschichte der Medizin' (1858) című orvostörténeti feldolgozását tekintette, amelyet részben lefordított,[51] majd az általános részeket magyar vonatkozásokkal egészítette ki. Magyar adatait Weszprémi és Linzbauer könyveiből merítette, de számos közlése saját levéltári kutatásait tükrözi. E könyv az orvostudományt ó-, közép- és újkori felosztásban tárgyalja, ezen belül földrészenként és országonként ismerteti az orvosi gondolkodás fejlődését, az orvosképzés kérdéseit, a járványügy alakulását és a szaktudományok kibontakozását. Minden nagyobb fejezet utolsó alfejezete tartalmazza a magyar orvostudomány fejlődésének felvázolását, kiemelkedő egyéniségeinek életútját és munkásságuk adatait. Fekete Lajos valóban átfogó képességű és szemléletű orvostörténész volt, aki az előbbi könyvén kívül más jelentős munkával is büszkélkedhetett: 1874-ben Debrecenben jelentette meg 'A magyarországi ragályos és járványos kórok rövid története' című könyvét, amely közel 800 év adatait gyűjtötte össze és tárgyalta, a végén pontos irodalmi jegyzéket adott a magyar orvosok járványtani munkáiból.[52] Fekete Lajos ezen munkájára a későbbi orvostörténeti irodalom gyakran hivatkozott, sőt a

---

[49] Orvosi Hetilap, 1860. máj. 6.
[50] Fekete Lajos: A gyógytan története rövid kivonatban. Pest, 1864. VI, 248 p.
[51] Bevezetőjében utal erre.
[52] Fekete Lajos: A magyarországi ragályos és járványos kórok rövid történelme. Debrecen, 1874. 103 p.

hasonló jellegű későbbi munkák nemcsak mintául tekintették, hanem korszakbeosztását és adatkezelési módját is átvették. Kiadatlan kéziratos munkájában – 'Az orvostudomány története Magyarországon' – a hazai orvostudomány történetét dolgozta fel, 'A gyógytan rövid története' című munkájában alfejezetként szereplő magyar vonatkozásokat kiegészítette, gyógyszerészettörténeti vonatkozásokkal bővítette és kora orvostudományát is értékelte. Ennek a kiadását a szerző váratlan halála akadályozta meg, pedig sok vonatkozásban szakszerűbb munka lett volna, mint Demkó későbbi könyve. Fekete rendszeresen közölt orvostörténeti témájú írásokat is a 'Gyógyászat'-ban, az 'Ország Tükré'-ben és a 'Történeti Tár'-ban, igaz ezek korábbi munkáinak egy-egy kérdését jelentették.

Fekete Lajos járványtörténeti kutatásaihoz kapcsolódnak Molnár István (1827–1887)[53] Halason működő orvos közleményei,[54] aki városa környékének adatait gyűjtötte össze, és jelentette meg nyomtatásban. Figyelemre méltó munkája (…) a 'Kis-Kun-Halas város helyrajza, természetrajza és orvosi emlékei'[55] című könyve. Ebben az előbbi adatok összegzésén kívül rövid ismertetést is ad a Duna–Tisza köze orvostörténelméről.

Éppen Fekete Lajos és kortársai tevékenysége hatott ösztönzően az egyetemi orvostörténeti oktatás bevezetésének kérdésére is: közel három évtizedes szünet után 1877-ben Purjesz Zsigmond (1845–1896)[56] magántanárként megkezdhette előadásait az ókori orvostudomány tárgyköréből. Mielőtt e tárgykörből elnyerte volna az előadási jogot, figyelemreméltó írásokkal hívta fel magára a figyelmet. Purjesz Zsigmond írásaiban a francia és az itáliai orvostörténeti iskolát követte, főleg az ókor orvostudományát vizsgálta, de foglalkozott

---

[53] Molnár István (1827–1887) medikus Pesten, majd 1848 őszén belépett a honvédseregbe, ahol századosi rangot ért el. Orvosi diplomáját 1852-ben szerezte, majd a Rókus-kórházban Semmelweis asszisztense, 1854-ben Halason telepedett le, ahol haláláig városi főorvosként működött.

[54] Molnár István néhány fontosabb orvostörténeti közleménye:
Molnár István: Orvosi történelmi adatok a 16-ik század közepéről. = Gyógyászat, 1880. pp. 106–110.
Molnár István: Az orvosok díjazása a múlt század és a jelen század első felében. = Államorvos, 1884. pp. 109–111.
Molnár István: A harmincnapos hideglelés gyógyítása a múlt századokban. = Gyógyászat, 1886. pp. 605–606.
Molnár István: A spártai nevelés orvosi tekintetben, mint a nép eltörülés, elsatnyulás fő ellenszere, a jelenkor műveltségéhez idomítva. = Államorvos, 1882. pp. 66–70.
Molnár István: Adalék Budavár ostromának, a Kmetty hadtestben működő orvosoknak, s a cholerának történetéhez. = Államorvos, 1884. pp. 95–96, 102–104.
Molnár István: A guga vagyis mirigy-halál Debreczen és Kis-Kun-Halason, 1739-ik évben. = Államorvos 1885. pp. 57–59.
Molnár István: A Choleráról Zsoldos János orvostudor, a Jénai Phys. és Mineral. társaságoknak, úgy a pesti orvosi karnak tagja T. Ns. Veszprém vármegye első rendes orvosa és táblabírája stb. 1831-ik évben. = Gyógyászat, 1880. pp. 313–317, 331–333.
Molnár István: Cholera 1831. évben Munkácson és Debreczenben. Balajty Józyef és Szűcs István akadémiai levelező tag leírása nyomán közli: – –. = Gyógyászat, 1884. pp. 481–484.
Molnár István: Történelmi adatok az 1831-ik évi felső-magyarországi cholera pórlázadásról. = Államorvos, 1884. pp. 73–77.

[55] Molnár István: Kis-Kun-Halas város helyrajza, természetrajzi és orvosi tekintetben. Kecskemét, 1878. 40 p.

[56] Munkásságáról részletesen: Szállási Árpád: id. Purjesz Zsigmond az orvostörténész. = Orvosi Hetilap, 1975. pp. 2136–2137.

középkori járványtani kérdésekkel, sőt 1883-ban ’Adatok az orvostudomány történetéhez’ címmel egyetemi jegyzetet is írt. Elsőnek – 1873-ban – a görög orvostudományról és a hippokratészi loccsanásról, majd 1876-ban az Ebers-papíruszokról értekezett,[57] későbbi írásaiban a kosi és a knidosi orvosi iskolákat elemezte,[58] foglalkozott a 16. századi szifiliszes járványokkal, gyógyítóikkal,[59] de részletes leírást adott a St.-Gallen-i kolostor orvosi kéziratairól is.[60]

Az 1870-es évek orvostörténeti irodalmában egyre nagyobb teret kapott az ókori orvostudománnyal kapcsolatos témakör, elsősorban a zsidó orvosi ismeretek tárgyalása. E témával elsőnek a hazai szakirodalomban Rózsay (Rosenfeld) József (1815–1885)[61] foglalkozott még 1862-ben ’A gyógyászat a hébereknél és a zsidó orvosok a középkorban’ címmel.[62] Kitűnő stílusban, kiváló források megjelölésével tárgyalta e témát, amelynek folytatását jelenti a ’Tanulmány a régi zsidók orvostanához’ című[63] füzete. A modern orvostudomány szemszögéből, minden elfogultság nélkül tárgyalja a Biblia és a zsidó írások orvosi vonatkozásait, pontosan meghatározza az egyes gyógymódok jelentőségét és értékét az utókor számára. E tárgykör valóban szakavatott ismerője volt, minden forrását pontosan megjelölte, és írásai hatással voltak e témakörrel később foglalkozó közleményekre. Orvostörténeti tevékenységének még két vonatkozását kell megemlítenünk: 1873-ban nyomtatásban is megjelentette ’Az orvos- és a természettudományok haladása’ címen tartott, a Természettudományi Társulatban elhangzott előadását,[64] valamint 1881-ben háromrészes előadást tartott az ókori zsidó orvosi ismeretekről a Budapesti Kir. Orvosegyesületben. Előadása végén vität folytatott e témakörben Purjesz Zsigmonddal.[65]

---

[57] Purjesz Zsigmond, id.: Az Ebers-féle orvosi papyrus. Tanulmány az orvostudomány történelme köréből. Az Ebers által közölt adatok fölhasználásával. Bp., 1876. 63 p.

[58] Purjesz Zsigmond, id.: A kosi és knidosi orvosi oskolák alapelvei. = Orvosi Hetilap, 1883. 1253–1255, 1277–1279, 1303–1305. has.

[59] Purjesz Zsigmond, id.: A 16. századbeli jelesebb syphilographok. 1. Joannes Fernelius. = Orvosi Hetilap, 1880. 947–950, 971–974, 998–1001. has.; 2. Joannes de Vigo. = Uo., 1880. 1041–1042, 1065–1067, 1086–1089. has.; 3. Hieronymus Fracastorius. = Uo., 1880. 1133–1135, 1181–1183, 1199–1205. has.; 4. Nicolaus Massa. = Uo., 1881. 103–108, 127–128, 150–154, 263–264, 335–337. has.; 5. Nicolaus Leonicenus. = Uo., 1882. 851–854, 873–879, 899–902. has.

[60] Purjesz Zsigmond, id.: A St.-galleni kolostori könyvtárban őrzött orvosi kéziratok. = Orvosi Hetilap, 1881. 1071–1074, 1123, 1169–1170, 1193–1196. has., 1882. 222–225, 246–247, 273–276, 293–296, 421–422, 627–628. has.

[61] Rózsay József (1815–1885) Pesten és Bécsben folytatott orvosi tanulmányokat, utóbbi helyen 1840-ben orvosi oklevelet szerzett. 1843-ban Pesten telepedett le, 1848-ban tábori főorvos. A szabadságharc bukása után magánorvos, majd különböző helyeken főorvos. 1867-ben Pilis vármegye tb. főorvosa, 1868-tól az Országos Közegészségügyi Tanács tagja, 1874-től az MTA lev. tagja.

[62] Rózsay József: A gyógyászat a hébereknél és a zsidó orvosok a középkorban. Pest, 1862. 22 p.

[63] Rózsay József: Tanulmány a régi zsidók orvostanához. Bp., 1875. 37 p. (Értekezések a természettudományok köréből. V. köt. 9. sz.)

[64] Rózsay József: Az orvos- és természettudományok legújabbkori haladása. = A magyar orvosok és természetvizsgálók … 16. nagygyűlésének munkálatai. Bp., 1873. pp. 101–109.

[65] Rózsay József néhány további fontosabb munkája (– *a szerk. összeáll.*)

Az ókori orvostörténelem tárgykörében fejtett ki jelentős szakirodalmi tevékenységet Tihanyi (Tiegermann) Mór (1866–1918), munkásságát később rendőrorvosi hivatása miatt kénytelen volt feladni. Öt jelentős tanulmányban ismerette a görög–római orvosi ismereteket, foglalkozott Hippokratész és Galenosz jelentőségével, Arisztotelész és Platón hatásával az orvosi szemléletre, a görög materialista iskolák irányzataival, valamint feldolgozta a vérkeringés felfedezését. Nagyobb tanulmányai mellett kisebb – ismeretterjesztő jellegű – cikkeket is közölt napilapokban. Igaz, Tihanyi tevékenysége egy évtizeddel később kezdődött, de munkásságára óriási hatást gyakorolt Purjesz és Rózsay szakirodalmi munkássága, bár több vonatkozásban eredetibb felfogást képviselt, a hatások kimutatása szempontjából itt indokolt említeni munkásságát.[66]

Csupán az érdekesség kedvéért kell megemlítenünk Schächter Miksa orvostörténeti jelentőségű, a 'Zsidó orvosokról' című, 1901-ben elhangzott előadását és nyomtatásban megjelent szövegét,[67] mivel ő jelentős szerepet játszott a Magyar Orvosok és

---

Rózsay József: Visszapillantás az orvostan újabbkori fejlődésére. = A magyar orvosok és természetvizsgálók … 21. nagygyűlésének munkálatai. Bp., 1882. pp. 101–104.

Rózsay, [József] Joseph: Das Pester städtische Versorgungshaus Elisabethineum. Eine geschichtliche Rückblick auf das Entstehen dieser Anstalt, sammt einem ausführlichen Ausweise über die Leistungen derselben im Verwaltungsjahre 1855/56. Pest, 1857. 30 p., 1 t.

Rózsay József: Észleletek az aggkor élettani és kórtani változásai köréből, s a pestvárosi Agg-gyámoldának (Elisabethinum) 34 évéről – 1830-tól 1863-ig szóló statistikája. = Magyar Akadémiai Értesítő, 1864. pp. 239–291.

Rózsay József: Sz. kir. Pest városi Elisabethineum szegényápoldának történeti vázlata. Pest, 1866. 13, [4] p.

66 Tihanyi Mór munkái közül az alábbiakat emeljük ki:

Tihanyi Mór: Hippokrates élete és működése. Bp., 1898. 39 p. (Klny. Klinikai Füzetek)

Tihanyi Mór: Az ókori görögök gyógyászati ismeretei; az orvosi tudomány és orvosi rend fejlődése Hippokrates előtt. Bp., 1897. pp. 233–262. (Klny. Klinikai Füzetek)

Tihanyi Mór: Klaudios Galenos, az ókori görög orvosi tudomány legkiválób képviselője. Bp., 1899. 24 p.

Tihanyi Mór: Aristoteles hatása az orvosi tudomány fejlődésére. = Orvosi Hetilap, 1899. pp. 292–293, 304–305, 316–317.

Tihanyi Mór: Platon hatása az orvosi tudomány fejlődésére. = Gyógyászat, 1899. pp. 348–349.

Tihanyi Mór: Platon és Aristoteles hatása az orvosi tudomány fejlődésére. Bp., 1899. 26, [1] p.

Tihanyi Mór: Az orvosi rend és az orvosi tudomány fejlődése az ó-korban. = Természattudományi Közlöny, 1903. pp. 641–642.

Tihanyi Mór: Orvosok és orvosi tudomány az ókorban. = Orvosi Hetilap, 1904. p. 99., pp. 115–116, 131–132, 150–151, 165–166.

Tihanyi Mór: Természetvizsgálás és természettudományok az ó-korban. (Mutatvány szerzőnek a most megjelenő Ókori lexikon számára írt orvostörténelmi czikkeiből.) = Orvosi Hetilap, 1904. pp. 487–488, 502–503, 517–518, 545, 600–601, 614–615. 1. Fizika. 2. Kémia. 3. Ásványtan 4. Botanika. 5. Zoológia

Tihanyi Mór: A vérkeringés felfedezésének története. = Orvosi Hetilap, 1900. pp. 417–418, 433–434, 450–451.

Tihanyi Mór: Szabadkőműves-eszmék az ókori görög bölcsészek tanaiban. Bp., 1899. 48 p.

Tihanyi Mór: Az emberi nem elkorcsosulását hangoztató panaszok jogosulatlanságáról. Orvostörténelmi tanulmány. = Orvosi Hetilap, 1902. Mell. pp. 1–12.

Tihanyi, Moriz: Ueber der, Einfluss Platon's und Aristoteles' auf die Entwicklung der Medizin. = Pester med.-chir. Presse, 1899. pp. 684–688, 708–712, 729–733, 755–760.

Tihanyi, Moriz: Die Geschichte der Entdeckung des Blutkreislaufes. = Pester med.-chir. Presse, 1900. pp. 1064–1068, 1087–1092, 1136–1140.

67 Schächter Miksa: Zsidó orvosokról. Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat ülésén 1901. február 5. és 19. elhangzott előadások. Bp., 1901.

Természetvizsgálók Vándorgyűlésén meghirdetett, az önálló magyar orvostörténelem megírását célzó pályázat kiírásában és bírálatainak elkészítésében. Schächter munkája nem eredeti feldolgozás, csupán az általa ismert szakirodalom összegzése, és egyben emléket kívánt állítani Rózsaynak, akinek nagy tisztelője volt.[68]

E nemzedék munkásságának ismertetésénél kell megemlítenünk Purjesz Ignácot,[69] Purjesz Zsigmond testvéröccsét is, aki – bár nem tekintette céljának az orvostörténelem művelését – fivére nyomdokain járva 1885-ben az Orvosi Hetilap hasábjain foglalkozott a percussio és az auscultatio hazai gyakorlatának kezdetével,[70] majd 1896-ban adalékokkal szolgált a Rókus-kórház történetéhez.[71]

Itt kell említenünk ifjabb Bókay Jánost is, aki alapos munkában feltárta a hazai és az európai gyermekgyógyászat fejlődését.[72]

---

68 Schächter Miksa további orvostörténeti témájú írásaiból:
Schächter Miksa: Szekták az orvosi tudományban és gyakorlatban. In: A Budapesti Orvosi Kör huszonötéves jubiláris diszülése. Bp., 1889. pp. 10–27.
Schächter Miksa: Haladás és conservativismus az orvosi tudományban. Bp., 1907. 23 p. (Klny. a Budapesti Szemléből)
A magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek története 1890–1910-ig. [Írta]: Schächter Miksa, Lakits Ferenc, Prochnow József, Kerekes Pál. Bp., 1910. VI, 167 p.
Schächter Miksa: Az orvosi tudomány és az orvosi hivatás Herbert Spencernél. = Gyógyászat, 1903. pp. 832–834.
Schächter Miksa: Orvosalakok Zola legújabb regényében. = Gyógyászat, 1899. pp. 830–833.
Schächter Miksa: Zsidó orvosok. = Egyenlőség, 1901. No. 6. Mell. pp. 1–4. No. 8. Mell. pp. 1–3.

69 Purjesz Ignác (1857–1928) orvosi oklevelét Budapesten szerezte (1889), majd a Rókus-kórház fül-orr-gége szakorvosa, főorvosa. Több orvosi könyv szerzője és fordítója.

70 Purjesz Ignác: A percussio és auscultatio gyakorlásának kezdete Magyarországon. = Orvosi Hetilap, 1896. p. 145.

71 Purjesz Ignác: Adatok a Szent-Rókus közkórház alapításához. Bp., 1896. 40 p.

72 Bókay János, ifj. (1858–1937) gyermekgyógyász, a Stefánia-gyermekkórház (szegénygyermek-kórház) főorvosa, majd 1902-től a gyermekgyógyászat professzora a budapesti Tudományegyetem Orvostudományi Karán.
Bókay János néhány orvostörténeti témájú írása:
Bókay János, ifj.: A pesti szegénygyermek-kórház története 1839–1883-ig. Bp., 1884. 18 p.
[Bókay János] B. J.: Chopinról. = Orvosi Hetilap, 1910. p. 199.
[Bókay János] B. J.: Liszt Ferenc keze. = Orvosi Hetilap, 1911. p. 766.
Bókay János, ifj.: A gyermekorvostan a külföldön s hazánkban, a XIX. század gyermekorvostana s a mai paediatria. = Orvosok Lapja, 1916. pp. 164–165, 172–174, 180–181, 188–190., 1917. pp. 4–5, 12–13.
Bókay János, ifj.: A gyermekorvostan története. Bp., 1920. 104 p. (németül is megjelent)
Bókay János, ifj.: Schiller betegsége. = Orvosi Hetilap, 1920. pp. 311–312.
Bókay János, ifj.: A magyar gyermekvédelem története. A magyarországi Amerikai Vöröskereszt-akció előkészítése, kialakulása és fejlődésének története. In: Az Amerikai Vöröskereszt anya- és csecsemővédő akciója Magyarországon. Bp., 1923. pp. 9–11.
Bókay János, ifj.: Beethoven süketsége, utolsó betegsége és halála. = Orvosi Hetilap, 1927. pp. 359–362.; Orvosi Tudósító, 1932. pp. 24–26.
Bókay János, ifj.: Haydn Józsefről orvosi vonatkozásban 200-ik születési évfordulóra. = Orvosi Hetilap, 1932. pp. 260–263.
Bókay János, ifj.: A megvakult két zeneköltő. (J. S. Bach és G. Fr. Händel.) = Pesti Hirlap, Vasárnap. 1933. 35. sz. pp. 35–36.
Bókay János, ifj.: Adatok a régi római-időbeli szopóedények ismeretéhez magyarországi leletek alapján. = Orvosi Hetilap, 1935. pp. 106–108.
Bókay János, ifj.: Haydn, Beethoven és Schubert utolsó betegsége és koponyája. = Búvár, 1937. pp. 403–406.

Az eddig ismertetett orvostörténeti feldolgozások – néhány kivétellel – elsősorban Budapesthez kötődtek, hiszen itt működtek az országos jelentőségű orvosi társaságok, illetve már a fővárosban valósult meg elsőnek, igaz csak rendkívüli tantárgyként az orvostörténelem egyetemi előadása.

Az ország második egyetemének megalapítása után (1872) Kolozsvárott is körvonalazódott egy második orvostörténeti kör, amelynek ösztönzője a már említett Maizner János volt. Igaz, ő tanszékvezetői teendői miatt sem az orvostörténelem előadására, sem szakírói munkára nem vállalkozott, de ösztönzésére nyújtotta be magántanári kérelmét Gyergyai Árpád (1845–1881)[73] az orvostörténelem tárgyköréből (1880). Elmélyült orvostörténeti tanulmányokat budapesti évei alatt (1874–1875) folytatott, majd párizsi és edinburghi tanulmányútja során fordult Claude Bernard életműve felé. Erről szóló munkáját 1878-ban könyvben is kiadta, de foglalkozott rómaiak sebészetével, a sérvkizárás tanának és gyógykezelésének ókori történetével, Erdély orvosi múltjából több közleményt jelentetett meg a 'Deutsche Archiv für Geschichte der Medizin' c. folyóiratban, míg erdélyi szaklapokban a

---

Bókay János, ifj.: Az un. Mozart-féle fülről. = Orvosi Hetilap, 1937. pp. 419–420.
Bókay János, ifj.: Agyag szopóedények a bronz-korszakból Magyarország területén. = Orvosi Hetilap, 1937. pp. 22–23.
Bókay János, ifj.: A „Gyermekorvostan" fejlődésének mérföldkövei hazánkban. = Gyógyászat, 1925. pp. 485–486.; Orvosi Hetilap, 1925. pp. 492–493.; In: Magyar Gyermekorvosok Társasága 1925. évi 1. évkönyv. Bp., 1925. pp. 15–18.
Bókay János, ifj.: A gyermekorvostan múltja, jelene és jövő feladatai hazánkban. In: A természet-, orvos-, műszaki és mezőgazdaságtudományi országos kongresszus munkálatai. Bp., 1926. pp. 350–356.
Bókay János, ifj.: Három előadás a gyermekorvostan köréből. (1. Övsömör és bárányhimlő. – 2. A croup laryngis műtéti kezelésének phasisai a napoleoni pályázattól (1807) a mai napig. – 3. Az angolkór-kérdés Glissontól (1650) a 19. század végéig. Későbbi kutatások. A rachitis kórlényege mai megvilágításban.). = Orvosképzés, 1927. Külön füz. pp. 1–67.
Bókay János, ifj.: A csecsemők mesterséges táplálásának története. = Anya- és Csecsemővéd., 1928. pp. 501–508.; Egészségvédelem, 1929. pp. 6–9.; Önálló kötetként: Bp., 1928. 8 p. (Országos Stefánia Szövetség az Anyák és Csecsemők Védelmére kiadványai 51.)
Bókay János, ifj.: Két orvostörténeti előadás. 1. A forgóládák a régi lelencházak szolgálatában. 2. A szopóedények a régi és legrégebbi korban. Kalocsa, 1935. 20 p. (Országos Stefánia Szövetség az Anyák s Csecsemők Védelmére kiadványai 104.)
Bókay János, ifj.: Ismereteink a croup-ról Fr. Home-tól (1765) a nemzetközi napoleoni pályázatig (1807–1809) s a pályázat eredménye. = Orvosi Hetilap, 1929. pp. 1335–1338. ua. németül: Sudhoff's Archiv für Geschichte der Medizin, 1931. pp. 79–89.
Bókay János, ifj.: A diphtheriás bénulás első megállapítása hazánkban (1860). = Orvosi Hetilap, 1937. p. 757.
[Bókay János] B. J.: Páris ostroma 1870–71-ben s a párisi gyermekkórház. = Orvosi Hetilap, 1914. p. 707.
Bókay János, ifj.: A magyar nők kórházunk (Stefánia-gyermekkórház) történetében. Bp., 1917. 7 p.
Bókay János, ifj.: Töredék a gyermekorvostan történetéből. Európa első négy gyermekkórházának alapítása. = Orvosi Hetilap, 1919. pp. 346–349.
Bókay János, ifj.: A pesti szegénygyermek-kórház (mai Stefánia-gyermekkórház) alapításának kilencvenedik évfordulója alkalmából. = Orvosi Hetilap, 1929. pp. 799–802.

[73] Gyergyai Árpád néhány orvostörténeti témájú írása:
Gyergyai Árpád: A sérvkizárás tanának és gyógykezelésének történelme az ókorban. = Orvos-Természettudományi Értesítő, 1881. Orvosi sz. 1. sz. pp. 9–22.
Gyergyai, A[rpád]: Kritische Bemerkungen zur Geschichte der Lehre von den Brüchen. = Deutsche Archiv für Geschichte der Medizin, 1880. pp. 321–331, 381–393.

középkor orvosi emlékeit tárgyalta. Gyergyai az anyagfeltárás racionális módja és forrásai alapján Daremberg nyomdokain járt, elsősorban az olasz és a francia orvostörténet-írás módszereit követte. Székfoglaló előadása váratlan halála miatt már nem hangzott el.

Kortársa Gusbeth Ede (1839–1906)[74] brassói gyakorló orvos Brassó egészségügyét (kórháztörténet, életrajzi és bibliográfiai adatok, orvosi közigazgatás stb.) tárta fel 1884-ben,[75] majd a századforduló éveiben Pataki Jenő az elfeledett erdélyi orvosok (Dimien Pál, Péchy Lukács, Mátyus, Pápai Páriz stb.) emlékét elevenítette fel hazai és külföldi szaklapokban.

A Poór-féle pályadíj

Az egyre szélesedő orvostörténeti szakirodalom mindinkább igényelte az összefoglaló jellegű magyar orvostörténelem megírását, ami nemcsak a hazai orvostársadalomnak és a külföldinek mutatta volna be a magyar fejlődési vonalát, hanem az egyre inkább igényelt egyetemi oktatás tankönyvévé vált volna. A magyar orvostársadalom legnagyobb hazai társaságai – a Budapesti Kir. Orvosegyesület és a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlései – is foglalkoztak e kérdéssel, amelyek közül a Vándorgyűlések keretén belül hirdették meg elsőnek e célt megvalósító pályadíjat. Poór Imre 1878-ban 100 arannyal díjazható pályadíjat tűzött ki: '…az orvostudomány magyarhonbeli fejlődésének története a legrégebbi időktől a mai napig' címmel,[76] amelyre nem kész munkával, nyomtatásban még meg nem jelent művel lehetett jelentkezni. A feltételek szerint a bírálóbizottság három lektort jelöl ki, és azok egyöntetű véleménye alapján lehet a pályadíjat odaítélni, megjelenésre javasolni. Az első határidő 1879. augusztus 31. volt, erre a határidőre csak egyetlen munka érkezett be „Nescire, quid antequam natus sis, acciderit, id est, semper esse puerum" jeligével, három kötetben és 9 ábrával. Bírálónak Bodogh Albertet és Rózsay Józsefet jelölték ki. Egyöntetűen alkalmatlannak találták a munkát elfogadásra.

A hosszú szakvéleményekből csak a leglényegesebbeket emeljük ki. Bodogh Albert:

---

[74] Gusbeth Ede (1839–1906) Brassói születésű, orvosi tanulmányait Bécsben végezte, ahol 1864-ben diplomáját megszerezte. 1865-től gyakorló orvosként szülővárosában működött.

[75] Gusbeth, Eduard: Geschichte der Sanitäts-Verhältnisse in Kronstadt. Kronstadt [Brassó], 1884. VIII, 335 p.
Gusbeth Ede további orvostörténeti írásai (– *a szerk. összeáll.*):
Gusbeth Ede: Brassó egészségügyi viszonyai a XIX. században. In: Adatok Brassó szabad királyi város monographiájához. Brassó, 1892. pp. 1–41.
Gusbeth, Eduard: Die vorherrschenden Infektionskrankheiten in Kronstadt im 19. Jahrhundert. Kronstadt [Brassó], 1892. 46 p.
Gusbeth, Ed[uard]: Das Sanitätspersonal in und aus dem Kronstädter Komitate in den Jahren 1901–1910. Kronstadt [Brassó], 1910. 73 p.
Gusbeth, Eduard: Die Infektionskrankheiten in Kronstadt in den Jahren 1901–1910. Kronstadt [Brassó], 1911. 14 p.

[76] Semmelweis Orvostörténeti Levéltár. Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlései.

„…Gyenge oldala a műnek: 1.) hogy nem egész, hanem mellé illesztett részek mozaikja, egyiket a másiktól elvehetjük anélkül, hogy a mű mint egész, valamint ezáltal szenvedne. 2) Kevésbé tanít, mint elbeszél, nem vonja le az eseményekből a tanúságokat, egyszerű krónika, anélkül, hogy az élet – a tudomány léte – tanúságos ecsetelése volna. 3). Nem hozza kellő összeköttetésbe az orvosi tudomány fejlődését, a tudományok más ágazatait, fejlődési fokát, a különböző időket. És mi fő: 4.) az orvosi tudomány haladásának, tökéletesbülésének befolyását, nem mutatja kellőleg azon hatásában, amelyet az egyik vagy másik korban, azon kor műveltségi állapotára, felfogására gyakorolt és viszont."[77]

Rózsay:

„A három kötetű műben hiányzik egy alapterv kifejtése, az egyöntetűség, az egyes részeknek szaktörténelmi munkánál különösen megkívántatott olyképeni összefüggése, hogy minden rész fontosságának megfelelő terjedelemben és nyomatékkal tárgyaltassék. Sok olyan bővebben van tárgyalva, minek csekély vagy semmi fontossága nincsen a munka feladatának megoldásában, sok rész pedig, mely hazánk orvosi történetében fontosabb és tárgyalása igen méltó lett volna, különösen a gyógytudománynak hazánkban újabbkori fejlődésére vonatkozó pld. a hazai orvosi folyóiratok jelentősége, vagy egyáltalán mellőzve van vagy csak hiányosan, darabosan és szétszórtan adatik elő. …hogy jutalmazásra és kiadásra méltó lehessen, egészen át kellene dolgoztatnia egyszerű, áttekinthető terv szerint, az egyes részeket fontosságuknak megfelelő terjedelemben kellene tárgyalnia, ki kellene hagynia sok olyant, minek kifejtése az orvostan történelmére egyáltalában nem tartozik, meg kellene toldania a munkát az újabbkori orvostudomány történelmi adatainak vázolásával, melyek már azért is, mert az orvostudománynak hazánkban állapotára nézve a legfontosabbak, bővebb és kimerítő tárgyalást érdemelnek, bővebbet, mint akármelyike a régebbi korszakoknak vagy mint azok összesenvéve."[78]

Sajnos a harmadik bírálat szövege, Halász Géza véleménye nem áll rendelkezésre az utókor számára.

---

[77] Uo. 1879. augusztus 15-én kelt bírálat.
[78] Uo. 1879. július 15-én kelt bírálat.

A munka szerzője, Kovács (Kovách) Imre (1845–1917),[79] akkor fővárosi tisztiorvos, munkájában a népvándorlások korától a 19. század közepéig kísérte nyomon a magyar orvostudomány, illetve a gyógyászat történetét, külön részletezte a kiemelkedő magyar orvosok életútját, szakirodalmi adatait, kitért a járványügyünk helyzetére az egyes korszakokban. A negatív bírálat után Kovács Imre valóban átdolgozta pályamunkáját és 'Az orvostudomány története Magyarországban' (a járványok történetével) „Historia testits temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis" jeligével 1881-ben ismét benyújtotta. A bírálók Rózsay József, Hamary Dániel és Molnár István voltak. Az egy kötetben – az őskorral, az Árpád-házi királyok korával, az 1300–1526-ig, az 1526–1771-ig, majd a kolera és pestis járványokkal foglalkozó – megírt munkát a bírálók ismét alkalmatlanak találták a megjelentetésre és a pályadíj odaítélésére, bár sok vonatkozásban jó feldolgozásnak tartották. Hamary Dániel azt vetette az író szemére,[80] hogy Horváth Mihály munkáját vette alapul, és ezt egészítette ki orvosi vonatkozásokkal, de ezeket nem vezette el saját koráig. Hibának találta, hogy a szerző művelődéstörténeti munkát akart írni, de figyelmen kívül hagyta az orvostudomány fejlődésének öntörvényeit és sajátos dinamikáját. Hasonló véleményen volt Molnár István is,[81] aki főleg a járványtani vonatkozásokat bírálta. Szerinte a szerző elsősorban Fekete munkájából idézett, saját kutatásokat nem folytatott. Az előzőekhez csatlakozott Rózsay József,[82] aki bírálata végén felvetette, hogy jobb lenne e témát több személy együttes munkájaként megíratni, hiszen a magyar történelem hatalmas korszakát egy személy képtelen minden szempontból tökéletesen feldolgozni. Az egyik szerzőnek az átdolgozott pályamunka szerzőjét ajánlotta, akit nagyra becsült tárgyi tudásáért és szorgalmáért. Ennek ellenére a művet kiadásra alkalmatlannak találta.[83]

A következő évre ismételten meghirdetett pályadíjra egyetlen munka sem érkezett be, így a központi választmány 1884-ben ismét foglalkozott a kérdéssel. Ekkor úgy határoztak, hogy

---

[79] Kovács (Kovách) Imre (1845–1920) orvosi oklevelét Bécsben szerezte (1869), majd 1871-ben sebész- és szülészmesteri oklevelet nyert Pesten. 1872–1875-ben Budapesten törvényszéki orvos, 1875–1881-ben kerületi tisztiorvos, 1881-től rendőrorvos.
Az említett orvostörténeti munkáin kívül: Tébolygyógyítás története. Bp., 1879.; A magyar birodalom fürdői és ásványvizei. Bp., 1881.; A prostitúció története. Bp., 1890.

[80] Magyar Orvosok… 1882. július 14-én kelt bírálat.

[81] Uo. 1882. július 15-én kelt bírálat.

[82] Uo. 1882. július 5-én kelt bírálat.

[83] A pályamű hiányosságait sikerült pótolni, s Kapronczay Katalin jóvoltából a kézirat – a pótlásokkal együtt – megjelenhetett nyomtatásban: Az orvostudomány története Magyarországon 1467–1867. Kovách Imre orvosdoktor adattári jellegű orvos- és művelődéstörténeti feldolgozása. Egy 1881-es pályamű szerkesztett, tömörített és jegyzetekkel ellátott változata. A kéziratot gépre tette: Láng Veronika. Jegyzetekkel kiegészítette: Kapronczay Katalin. A kronológiai fejezeteket összeállította és sajtó alá rendezte: Gazda István. Bp., 2013. Magyar Tudománytörténeti Intézet – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár. 347 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 97.)

csak tervezetet kérnek,[84] kitűzött határidőre – 1888. december 31. – Purjesz Zsigmond, Kovács Imre és Schuschny Henrik nyújtott be tervezetet, illetve Purjesz olyan bibliográfiát, amelynek segítségével kellene megírni a tervezett orvostörténeti művet.[85] A pályázók a kollektív munka megírása mellett voltak, amely koronként és szaktudományonként – más-más személlyel – tárgyalná az orvos- és a gyógyszerészettörténetet. Poór Imre affelé hajlott, hogy a nagy átfogó munka helyett inkább a legutóbbi évszázad magyar orvosi fejlődését kellene feldolgozni. Valójában még nem történt döntés, amikor 1888. évi tátrafüredi vándorgyűlésen elhangzott Demkó Kálmán 'A közegészségügy városainkban a XV–XVII. században' című előadása.

A lőcsei középiskolai tanár valójában még nem hallott a pályadíjakról és annak eredménytelenségéről, de tekintettel jeles cikkeire és orvostörténeti vonatkozású munkáira Poór Imre Demkót a pályadíjra való jelentkezésre ösztönözte. Feltehetően rendelkezésére bocsátották Purjesz javaslatát és részletes bibliográfiáját, hiszen a később elfogadott Demkó-féle pályamű rendkívül hasonlít Purjesz tervezetére, gondolatmenetére és a felhasznált irodalomban egytől egyig benne szerepelnek szakirodalmi ajánlásai. A Vándorgyűlés Központi választmánya 1888. október 12-én kelt határozatában Demkó Kálmánnak ítélte oda a pályadíjat, egyben megbízta 'A magyar orvosi rend története' című – az orvos- és a gyógyszerészettörténetet egyben tárgyaló – munka megírásával. Lektornak és szaktanácsadónak Szabó Dénes egyetemi tanárt jelölték ki, aki nemcsak bírálója, hanem állandó konzultánsa is lett Demkó Kálmánnak. A mű megírásánál valójában kompromisszum született, amit már Demkó könyvének címe is jelölt: nem a hazai orvostudomány történetét, hanem az orvosi rend kialakulását követte nyomon.

Szabó Dénes szakvéleményében ezt a következőkben indokolta:

> „…A munka kidolgozásának iránya: az orvosi tudomány általános fejlődését röviden, de azért elég áttekintést nyújtóan adni, azután orvosaink műveiből állítani össze az egyes betegségeik szempontjait, kór és gyógytanát, alkalmazott gyógyszereit, mely eljárásnál nagyobb gondot lehet fordítani hazánk speciális viszonyaira. A szerző kijelölését csak módosítással tartom célszerűnek. A magyar orvosi rendnek, de a magyar orvosok munkálkodásainak története tudtommal eddig még nincs megírva, a jelen terveztet kidolgozásra csak módosítással tartom alkalmasnak, amely forrásmunkának fog szolgálni, ha az egyes magyar orvos

[84] Uo. Jelentés a Poór-féle pályadíjról. 1884.
[85] V. ö. Purjesz Zsigmond levele és bibliográfiája, 1887. április 27.

irodalmi műveit csak ismerteti, a tárgyalt betegségek tüneteit, kór és gyógytanát – orvos véleményezésével – változatosan leírja. Véleményem szerint a nem orvos az egyes orvosi munkáknak értékét ne tegye bírálata tárgyának, hanem elégedjék meg tárgyilagos ismertetésével… Tekintettel, hogy történész írja meg a magyar orvosi rend és a magyar orvosok tudományos munkálkodásának történetét, helyesnek tartom a munka beosztását századonkét, mintsem az egyes betegségek szerint vagy a gyógytudomány fejlődésének összefüggéseinek alapján tárgyalni. A szerző művelődéstörténeti feladatot old meg, így foglalkozzon századonként orvosaink kiképzésének módjával, ide számítva az orvoslással foglalkozókat is (sebész, szülész, bába, gyógyszerész, fürdős stb.), azok társadalmi állapotával, valamint az egyes kiemelkedő személyek életrajzával, irodalmi működésével stb. Írjon a törvényhozás és a városok rendelkezéseiről, ezen hatóságok intézkedéseiről, a közegészségügy megszervezéséről, szabályairól, a kórházak működéséről, de semmiképpen sem fejtegesse az orvosi kérdéseket, ne mélyedjen bele az értékelésükbe."[86]

Szabó Dénes alábbi tanácsa azonos Purjesz Zsigmond 1887. április 27-én írott szakvéleményével, amelyben a tervezett mű kereteivel és feltételeivel foglalkozott. Az utóbbival kapcsolatban elhárította magától azt az ajánlatot, hogy egyedül írja meg a magyar orvostudomány történetét: nem lévén történész, így történeti és művelődéstörténeti kérdésekkel nem akart foglalkozni, viszont csak orvosi vonatkozások feltárásával csonkának érezte volna a megszületett munkát.

Demkó könyvében Szabó Dénes gondolatmenetét és tanácsait követte, így munkája leíró jellegű, a századok szerint tárgyalja az egészségügyi rendelkezéseket, a kórházügyet, az orvos- és gyógyszerészképzést, a kiemelkedő orvosok és gyógyszerészek életútját és munkásságát, ismerteti szakirodalmi tevékenységüket, de csak érinti az orvosi gondolkodás fejlődését, nem elemzi a járványügy orvosi vonatkozásait. Egy nem orvos szerzőtől többet nem lehetett kívánni, bár a későbbi kritikák elsősorban ezt hiányolták Demkó munkájában.

---

[86] Szabó Dénes (1856–1918) oklevelét Budapesten szerezte (1879), majd az I. sz. szülészeti klinika orvosa, 1889-ben e szakterület magántanára, 1892-től e tárgy rendes tanára Kolozsvárott. Orvostörténeti cikkei az Orvosi Hetilapban, a Gyógyászatban és a kolozsvári Orvos-Természettudományi Értesítőben jelentek meg. 1896-ban kiadta 'A kolozsvári egyetem orvosi karának története' (Kolozsvár, 1896) c. könyvét.
Szabó Dénes néhány orvostörténeti témájú írása (– *a szerk. összeáll.*):
Szabó Dénes: Az ingyenes orvosi segélynyújtás. = Gyógyászat, 1896. pp. 543–546, 555–558, 567–569, 578–580, 592–594, 603–605, 617–618, 627–628, 641–642., 1897. pp. 9–11.
Szabó Dénes: A hökhurutról. = Orvosi Hetilap, 1880. 604–611, 631–634, 651–654, 680–682. has.
Szabó, [Dénes] Dionys: Statistisches über Keuchhusten. = Pester med.-chir. Presse, 1881. pp. 657–662, 673–677, 693–695, 707–712, 721–724, 742–746.

Könyve jó összegzése a magyar orvosi és gyógyszerészi rend történetének, forrásmunka, amely a további kutatást kívánta szolgálni. A pályadíjat odaítélő bizottság sem kívánt többet Demkótól, hiszen orvos társszerző a munka kiegészítésére nem vállalkozott.

Az orvostörténeti kutatás a 20. század elején

Demkó könyvének megjelenése[87] valóban ösztönző hatást gyakorolt az orvos történelemmel foglalkozó szakemberekre, egyben egy korszakot is lezárt. Újabb nemzedék jelentkezett, amelynek célja nemcsak e mű kiegészítése, hanem a speciális magyar vonatkozások, elsősorban orvosi problémák feltárása lett. E munkában már – halála miatt – nem vehetett részt Purjesz Zsigmond, többen elfoglaltságuk miatt hátat fordítottak az orvostörténelemnek (Tihanyi Mór, az ifjabb Purjesz, Bókay stb.)

Az orvostörténeti előadások színhelye – e vonatkozásban is nagy hagyományokkal rendelkező – Budapesti Kir. Orvosegyesület volt, ahol – tekintettel az egyetemi tanszék hiányára – 1901-ben Hőgyes Endre javaslatot tett a magyar orvosi múlt írott és tárgyi emlékeit összegyűjtő és megőrző orvostörténeti múzeum létesítésére szakosztályi rendszeren belül e szakterület megfelelő kereteinek kialakítására. Támogatói Győry Tibor (1869–1938), Temesváry Rezső,[88]

---

87 Demkó Kálmán: A magyar orvosi rend története, tekintettel a gyógyászati intézmények fejlődésére Magyarországon a XVIII. század végéig. Lőcse, 1894. 555 p.

88 Temesváry Rezső (1864–?1944) orvosdoktor, nőgyógyász, egyetemi magántanár, Budapesten a Fehér Kereszt Egyesület és a Ker. Betegsegélyző pénztár nőorvosa, a kir. orvosegyesület, orvosi kör, orvosi könyvkiadó társaság; több külföldi orvosi társulat tagja. „Gyakorló orvosként nagy érdeklődéssel fordult a népi gyógyászat felé, ennek többször idézett eredménye az 1899-ben megjelent 'Előítéletek, népszokások és babonás eljárások a szülészet körében Magyarországon' c. könyve, amely Berde művétől kezdve a legutóbb kiadott 'Népi gyógyítás Magyarországon' c. orvostörténeti kiadványig valamennyi ilyen tárgyú közleménynek egyik alapvető forrásműve. Könyvét részben a Dirner Gusztáv szerkesztette Bába-Kalauz kérdőíve útján, részben a saját tapasztalati feljegyzései alapján állította össze. Mintegy 12 ezer adat állott a rendelkezésére az ország különböző részeiből. (…) Weiss Manfréd gyáros 1906-ban komoly összeget áldozott egy gyermekágyas otthon létesítésére, a jótékonysági intézményt 1910-ben nyitották meg, felvette az adakozó elhunyt feleségének a nevét. A Weiss Alice Gyermekágyas Otthon szülész főorvosa Temesváry Rezső lett, 32 ággyal indult, majd a harmincas évekre megduplázódott. Az első világháború alatt anyagiak hiányában szünetelni kényszerült, de Pedlow kapitány közbenjárására holland segítséggel ismét felvételképes lett az intézet. Itt kezdődött el Magyarországon a rendszeres terhességi tanácsadás, négy szigorló orvos foglalkoztatására volt lehetőségük, Temesváry tanár itt adta elő a szülészeti propedeutikát. (…) Nemcsak a népi gyógyászat, de az orvostörténet iránt is vonzódott. Különösen a Maimonidesről szóló cikke, a Semmelweis-serlegbeszéde említésre méltó, mindkettő a Gyógyászat hasábjain jelent meg (1935, 1933).
1897-től ő volt a Kir. Orvosegyesület Könyvtárának a könyvtárosa. Előtte a cédulakatalógust Réczey Imre, a betűrendes katalogizálást Török Lajos végezte el. Lényegesen gazdagodott a könyvtár Hirschler Ignác ajándékával, Temesvár a bibliotéka disszertációs szakát szervezte meg. A könyvtár történetét szintén megírta a Gyógyászat 1937-es évfolyamában." (Szállási Árpád: Temesváry Rezső. = Orvosi Hetilap, 1977. pp. 702–703. Részlet.)
Temesváry Rezső néhány orvostörténeti témájú írása (– *a szerk. összeáll.*):
Temesváry Rezső: A bábamesterség Magyarországon 100 év előtt. = Bába-Kalauz, 1898. pp. 65–73, 81–89.
Temesváry Rezső: A budapesti kir. orvosegyesület könyvtárának története és jelen állapota. In: Török Lajos – Temesváry Rezső (szerk.): A budapesti kir. orvosegyesület könyvtárának szakkatalógusa. Bp., 1898. pp. I–XXI.

Réczey Imre (1848–1913),[89] Tauffer Vilmos (1851–1934),[90] Tóth Lajos (1856–1926),[91] Elischer Gyula (1846–1909)[92] voltak, de maguk mögött tudhatták Korányi Frigyest[93] is. Az orvostörténeti múzeum alapítására tett javaslatot végül 1904. szeptember 15-én elfogadták,[94] szakosztályi szinten pedig elismerték – az orvostörténelem támogatására – az Orvostörténeti Múzeumbizottságot, amelynek első elnöke Hőgyes Endre lett. (1905-ben Orvostörténeti Múzeumi Szakbizottsággá alakult át és Hőgyes Endre – betegségére hivatkozó – lemondása után Elischer Gyulát választották elnökké, tagjait Grósz Emil, Klasz Pál és Politzer Alfréd

---

Temesváry Rezső: Előítéletek, népszokások és babonás eljárások a szülészet körében Magyarországon. Bp., 1899. 120 p.
Temesváry, [Rezső] Rudolf: Volksgebräuche und Aberglauben in der Geburtshülfe und der Pflege des Neugeborenen in Ungarn. Ethnographische Studien. Leipzig, 1900. VIII, 146, [2] p.
Temesváry Rezső: A szülészet haladása a XIX. században. = Orvosi Hetilap, 1901. 6. sz. Melléklet. pp. 1–14.
Temesváry, [Rezső] Rudolf: Die Fortschritte der Geburtshilfe im XIX. Jahrhundert. = Pester med.-chir. Presse, 1901. pp. 320–324, 355–357, 402–405, 428–431, 449–451, 500–504, 523–526.
Temesváry Rezső: Néhány lap a nőgyógyászat történetéből Magyarországon az utolsó 50 év alatt. = Orvosi Hetilap, 1906. pp. 117–119.
Temesváry Rezső: Anyavédelmi törekvések Magyarországon. Bp., 1918. 16 p. (A Társadalmi Múzeum kiadványai 39.)
Temesváry Rezső: A magzati szívhangok felfedezésének századik évfordulóján. = Orvosi Hetilap, 1921. pp. 453–454.
Temesváry, [Rezső] Rudolf: Berühmte ungarische Aerzte im Auslande. = Pester Lloyd, 1922. 35. sz. pp. 10–12.
Temesváry Rezső: Hirneves magyar orvosok külföldön. = Magyar Orvos, 1922. pp. 81–82., p. 99., pp. 114–119.
Temesváry Rezső: A szülőnő a művészetben. = Magyar Orvos, 1923. p. 176., pp. 196–199.
Temesváry Rezső: Előítéletek, népszokások és babonák a hószám és terhesség körül. = Teleia, 1932. pp. 56–61, 72–79.
Temesváry Rezső: A Pesti Izraelita Nőegylet Weiss Alice Gyermekágyas Otthonának története és 25 évi működése (1910–1934). = Gyógyászat, 1936. pp. 203–205, 220–222, 236–238.

89 Réczey Imre (1848–1913) orvos-sebész doktor, szülészmester, egyetemi tanár, 1892-től a sebészet professzora a budapesti Tudományegyetem Orvosi Karán. A Vaskorona-rend kitüntetettje, a Közkórházi Orvostársulat elnöke.
Réczey Imre néhány orvostörténeti témájú írása (– *a szerk. összeáll.*):
Réczey Imre: A budapesti kir. orvosegyesület története. In: A budapesti kir. orvosegyesület 1880-diki évkönyve. Bp., 1880. Függelék. pp. 1–240.
Réczey Imre: A budapesti kir. orvosegyesület története. = Orvosi Hetilap, 1880. 993–998. has.
Réczey, [Imre] Emerich: Geschichte der kön. Gesellschaft der Aerzte in Budapest. (Auszug.) = Pester med.-chir. Presse, 1880. pp. 822–824.
Réczey Imre: A mai sebészet fejlődése. = Orvosi Hetilap, 1883. 1117–1121, 1139–1143, 1169–1174. has.; In: A budapesti kir. orvosegyesület 1883-diki évkönyve. Bp., 1883. Függelék. pp. 1–33.
Réczey Imre: A sebészet ujabbkori haladása. Bp., 1910. [4], 478, [1] p. (Markusovszky-féle egyetemi jubiláris előadások.)

90 Tauffer Vilmos (1851–1934) szülész, nőgyógyász, egyetemi tanár. Nevéhez fűződik az első hazai epehólyag- és vesekiírtás. Szülészeti rendtartást dolgozott ki, amely lehetővé tette e tevékenység országos ellenőrzését. 'A nőgyógyászat kézikönyve' c. társszerzővel írt munkája évtizedeken át alapműként szolgált. Orvostörténészként Semmelweis életművét is kutatta, s a két neves szülész-nőgyógyász emlékére alapították az első alkalommal 2001 őszén átadásra került Semmelweis–Tauffer-emlékdíjat. A díj alapítására Tauffer születésének 150. évfordulója alkalmából, a Magyar Millennium időszakában került sor. Erre az alkalomra jelent meg a Semmelweis életművét összefoglaló tanulmánykötet, amelyben Tauffer írásai és egy róla szóló írás is helyet kapott. Utóbbi szerzője Papp Zoltán. Lásd: Semmelweis Ignác emlékezete. (Sajtó alá rend.: Gazda István). Bp. – Piliscsaba, 2001. 535 p.
Tauffer Vilmos néhány orvostörténeti témájú írása (– *a szerk. összeáll.*):
Tauffer Vilmos: A méhfibroma jelentősége egykor és most. = Orvosi Hetilap, 1906. pp. 19–24.
Tauffer Vilmos: 25 év myoma therapiája. Balassa előadás. Bp., 1908. 52 p., 10 t.
Tauffer Vilmos: A bába-tanítás története egyetemünkön. In: Högyes Endre: Emlékkönyv. Bp., 1896. pp. 340–355.

kinevezésével bővítették.) Nem túlzás az, hogy e szakbizottság nemcsak a múzeum létrehozásában játszott szerepet, hanem a hazai orvostörténeti kutatás megszervezésében is döntő tényező lett. Tagjai sorában találjuk az orvostörténelem avatott kutatóit, sőt már ebben az időben orvostörténeti munkásságuk elismeréseként tiszteletbeli tagsággal tüntették ki Pagelt, Fesslt és Baast. Az Egyesület múzeumát 1909. augusztus 12-én nyitották meg, amely az első hazai gyűjteményt jelentette. A múzeum alapjainak lerakásában elévülhetetlen érdemeket szerzett Győry Tibor, aki nemcsak a múzeum és a könyvtár felügyelőjeként működött, hanem az orvosegyesület keretei között kezdte el orvostörténeti munkásságát is. Első jelentős előadása Czermak gégetükrözéséről hangzott el, majd 1906-ban Semmelweis magyarságát bizonyította levéltári dokumentumok alapján. 1902-től Győry vette át a budapesti orvosi karon Purjesz elárvult előadásainak megtartását, 1918-ban rendkívüli, 1936-ban rendes tanárrá nyilvánították e tárgykörben.

A századforduló évei magyar orvostörténet-írásának ismertetésénél szólnunk kell néhány olyan munkáról, amelyek szerzői csupán egy-egy alkalommal foglalkoztak a medicina múltjával, így munkáik hamar feledésbe merültek. Ezek sorában kell említenünk Vámossy István: 'Adatok a gyógyászat történetéhez Pozsonyban',[95] Párkányi Dezső: 'Magyar orvosok

---

Tauffer Vilmos: A bába-képezde jubileuma. = Szabadság (Nagyvárad), 1898. 8. sz. p. 1.
Tauffer Vilmos: Visszapillantás a magyar balneologia múltjára. = Orvosi Hetilap, 1931. pp. 437–441.

91 Tóth Lajos (1856–1926) gyógyszerész, 1890-ben kinevezték a kolozsvári egyetem professzorává, de állami hivatalt is felajánlottak számára, s az utóbbit elfogadva a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára lett. Markusovszky Lajos híve, a pesti Orvoskar modernizálója, alkotó szerepet vállalt a pécsi, a debreceni és a szegedi egyetem orvoskarának megalapításában. Az Orvosképzés c. folyóirat 1927-ben különszámban tisztelgett emléke előtt. Legismertebb orvostörténeti témájú írása: Csatáry Lajos – Tóth Lajos: Az Országos Közegészségi Tanács ötvenéves müködése. Bp., 1918. 125 p., 1 t.

92 Munkásságáról részletesen lásd: Kapronczay Károly: Elischer Gyula. = Orvosi Hetilap, 1976. pp. 3054–3055.

93 Korányi Frigyes (1828–1913) belgyógyász, egyetemi tanár, akadémikus. A szabadságharcban alorvosként vett részt, születési évszámát ekkor módosította 1827-re, amely később több lexikonba is bekerült. A szabadságharc után 1851-ben Bécsben szerezte meg orvosi diplomáját, de állást csak Nagykállón kaphatott 1852-től. 1861-ben Szabolcs vármegye főorvosa lett, 1865-től a Rókus Kórházban dolgozott, 1886-tól az Egyetemen a belgyógyászat tanára, majd a I. Belklinika vezetője, 1886/87-ben az Egyetem rektora. 1891-ben lett a főrendi ház tagja. Balassa János és Markusovszky Lajos mellett az új reformokat megvalósító orvosi iskola tagja, terveinek részét képezte a klinikákon a laboratóriumi kutatás, a vegyvizsgálat, valamint a bakteriológiai és később a röntgenvizsgálatok meghonosítása. Értékesek a mellkasi betegségekkel kapcsolatos felismerései. A tuberkulózis elleni küzdelem magyarországi szószolója, neki köszönhető az első fővárosi tüdőbeteg-gondozó létesítése. A gyógyfürdők fejlesztését is siettette. nevét 1955 óta emlékérem is őrzi.
Korányi Frigyes orvostörténeti témájú írásaiból (– *a szerk. összeáll.*):
Korányi Frigyes: Visszaemlékezés gróf Andrássy Gyula utolsó betegségére. = Orvosi Hetilap, 1890. pp. 94–96.
Korányi Frigyes: Baross Gábor volt m. k. kereskedelmi minister betegsége. = Orvosi Hetilap, 1892. pp. 274–276.

94 Kapronczay Károly: A Budapesti Kir. Orvosegyesület orvostörténeti múzeuma. = Orvosi Hetilap, 1975. pp. 101–103.

95 Vámossy István orvos-sebészi oklevelét Bécsben szerezte 1886-ban, 1891-től Pozsonyban működött, részben városi tiszti kerületi orvosként, részben az Irgalmas Kórház főorvosaként.
Vámossy István néhány orvostörténeti munkája (– *a szerk. összeáll.*):
Vámossy István: Adatok a gyógyászat történetéhez Pozsonyban. Pozsony, 1901. XVI, 307 p.
Vámossy István: Ilona és Judit, az összenőtt pozsonyi ikerpár. Éltek 1701–1723-ig. = Hiradó (Pozsony), 1929. 191. sz. p. 4.

és orvostudomány a 17. században',[96] Lauschmann Gyula: 'Adatok a magyarországi járványok történetéhez, tekintettel Székesfehérvár városára',[97] Arányi Erzsébet: 'Fertőző betegségek Magyarországon 1600–1650 között'[98] című munkákat.

A századforduló éveiben jelentkező orvostörténeti kutatók elsősorban az újabb források feltárását, rendezését és a magyar orvostudomány helyének – az egyetemes orvostörténelmen belüli – kijelölését tűzték célul.[99] A forráskutatás területén hatalmas munkát végzett Magyary-Kossa Gyula (1865–1944), akinek 1929–1940 között megjelent négykötetes 'Magyar orvosi emlékek' című munkája az egyik legfontosabb forrásgyűjteménye hazai szakirodalmunknak.[100] Győry Tibor elévülhetelen érdemeket szerzett a magyar orvosképzés feldolgozása területén, de az orvostörténelem majdnem minden problémájával foglalkozott. Tanítványai köréből került ki a két világháború közötti időszak kiemelkedő tudású orvostörténész nemzedéke (Bálint Nagy István, Herczeg Árpád, Hints Elek, Daday András,

---

Vámossy, [István] St.: Verjüngungsmethoden in der Vergangenheit. = Med. Welt, 1929. pp. 985–986, 1274–1275.

96 Párkányi Dezső: Magyar orvosok és orvostudomány a 17. században. Székesfehérvár, 1913. VII, 312 p.

97 Lauschmann Gyula (1861–1918) Székesfehérvárott élt, vármegyei tiszti főorvos, irodalomtörténeti kérdésekkel is foglalkozott. 1905-ben könyvet írt 'Vörösmarty és Petőfi' címmel, s ugyanabban az évben 'Virág Bendek és Ányos Pál viszonya Székesfehérvárhoz' címmel. Feldolgozta a Vörösmarty-kör 40 éves történetét (1907). Híres orvostörténeti témájú műve: Lauschmann Gyula: Adatok a magyarországi járványok történetéhez, tekintettel Székesfehérvár városára. Székesfehérvár, 1898. 67 p.
Lauschmann Gyula néhány orvostörténeti témájú írása (– *a szerk. összeáll.*):
Lauschmann [Gyula] Julius: A magyar királyok betegsége és halála. = Székesfehérvári Hírlap, 1903. 85. sz. pp. 3–4, 86. sz. p. 3., 88. sz. pp. 3–4., 89. sz. p. 4., 91. sz. pp. 3–4., 92. sz. p. 4.
Lauschmann Gyula: Fejérvármegye régi tiszti főorvosai. = Székesfehérvári Hírlap, 1908. 120. sz. p. 3., 121. sz. p. 4., 123. sz. pp. 3–4., 124. sz. pp. 3–4., 126. sz. p. 3., 127. sz. p. 4., 129. sz. p. 4., 132. sz. p. 3., 135. sz. p. 3.
Lauschmann Gyula: A nagy kolerajárvány története Fejérvármegyében. = Székesfehérvári Hírlap, 1909. 7. sz. pp. 3–4., 9. sz. pp. 3–4., 11. sz. p. 3., 12. sz. p. 3., 13. sz. p. 3., 17. sz. p. 3., 18. sz. p. 3., 21. sz. p. 4., 22. sz. p. 4., 24. sz. p. 4., 27. sz. p. 4.

98 Arányi Erzsébet 1899-ben született Budapesten, középiskolai tanár volt, s a történelem témakörében írt bölcsészdoktori disszertációja az, amelyik a Békefi Remig által szerkesztett kultúrtörténeti sorozat részeként látott napvilágot: Arányi Erzsébet: Fertőző betegségek Magyarországon 1600–1650. Bp., 1911. VIII, 42 p. (Művelődéstörténeti értekezések 58.)

99 Antall József: Az orvostörténelem helyzete Magyarországon. = Orvosi Hetilap, 1981. pp. 555–560.

100 Magyary-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek. 1–4. köt. Bp., 1929–1940. 368, 337, 522, 254 p. (A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára 121., 122., 128., 168.) Tömörített német nyelvű változata 'Ungarische medizinische Erinnerungen' címmel jelent meg 1935-ben (VII, 368 p., 3 t.). A magyar változat 5. kötete postumus kiadványként jelent meg (5. köt. Bp., 1995. 340 p.).

Elekes György, Korbuly György,[101] Mayer Kolos Ferenc, Vajda Károly,[102] Pólya Jenő stb.), akik közül többen magántanári képesítést (Herczeg, Korbuly, Daday, Elekes) nyertek. A kör számára előadási lehetőséget az Orvosegyesület, publicitást az Orvosi Hetilap nyújtott,[103] tevékenységük viszont a hazai kutatásoknak nemzeti karaktert adott. A két világháború között az Orvosegyesület vette át azt a szerepet, amelyet a Poór-féle alapítvány idején a Vándorgyűlések Központi Választmánya játszott: Magyary-Kossa Gyula forráskiadványának megjelentetése is elsősorban az Orvosegyesület érdeme, de erkölcsileg hozzájárult például Mayer Kolos Ferenc 'Az orvostudomány története' (1927) című könyvének kiadásához, majd

---

[101] Korbuly György néhány orvostörténeti témájú írása (– *a szerk. összeáll.*):
Korbuly György: A budapesti orvoskari tanártestület „Weszprémi István" könyvtára. = Orvosi Hetilap, 1943. pp. 147–149.
Korbuly György: A százéves Orvosegyesület. = Búvár, 1937. pp. 838–840.
Korbuly, [György] Georges: Un centenaire dans la vie scientifique. La Société Royale des Médecins de Budapest. = Nouv. Rev. Hongrie, 1937. pp. 462–465.
Korbuly György: A Budapesti kir. Orvosegyesület története (1837–1937). In: A Budapesti Kir. Orvosegyesület jubiláris évkönyve. 1837–1937. (Szerk.: Salacz Pál). Bp., 1938. pp. 83–313.
Korbuly György: A magyar–finn orvosi kapcsolatok történelmi fejlődése. – Unkarin ja Suomen lääkärien yhteistoiminnen historiallinen kehitys. = Orvosképzés, 1939. pp. 431–454.
Korbuly György: Aquincum orvosi emlékei. – Die ärztlichen Denkmäler von Aquincum. Bp., 1934. 48 p. (Dissertationes Pannonicae I. 3.)
Korbuly Görgy: Egészségápolás. In: Magyar művelődéstörténet. 1. köt. Ősműveltség és középkori kultúra. Bp., 1939. pp. 355–371.
Korbuly György: Egészségügyi állapotok. In: Magyar művelődéstörténet. 2. köt. Magyar renaissance. Bp., 1939. pp. 365–380.
Korbuly György: Az állami egészségvédelem felé. In: Magyar művelődéstörténet. 4. köt. Bp., 1941. pp. 395–418.
Korbuly, [György] George: The travels of Richard Bright in Hungary in 1815. = Hung. Quart., 1938. pp. 152–159.
Korbuly György: Adatok az aether-narkosis magyarországi történetéhez. = Orvosi Hetilap, 1937. pp. 924–927.
Korbuly György: A magyar szülészet bölcsőkora. (Adatok a magyar szülészet és bábaképzés történetéhez.) = Orvosképzés, 1936. Tóth ksz. pp. 164–270.

[102] Vajda Károly néhány orvostörténeti témájú írása (– *a szerk. összeáll.*):
Vajda Károly: Az orvosi kutatás műhelyeiből. = Egészség, 1936. pp. 73–76.
Vajda Károly: Orvosok önfeláldozó küzdelme fertőző betegségek ellen. = Egészség, 1937. pp. 34–35, 78–79.
Vajda Károly: Orvosi vonatkozások Goethe életében. = Gyógyászat, 1940. pp. 310–312, 324–325, 337–338.
Vajda Károly: Orvosi vonatkozások Nietzsche életében. = Gyógyászat, 1941. pp. 165–167, 176–181, 194–195.
Vajda Károly: Orvosi vonatkozások Schopenhauer életében. = Magyar Orvos, 1923. pp. 47–48, 70–71., p. 112., pp. 133–134., p. 157, 179, 201, 221.
Vajda, [Károly] Karl: Medizinische Beziehungen im Leben und in den Werken Schopenhauers. = Med. Welt, 1934. pp. 1820–1822, 1833–1834.
Vajda Károly: Az Ilias és Odyssea orvosi tudománya. = Orvosi Hetilap, 1932. pp. 754–756. bor. 3–4.
Vajda Károly: Orvosi vonatkozások Kant életében és műveiben. = Orvosi Hetilap, 1937. pp. 1270–1274.
Vajda Károly: Shakespeare orvosi ismeretei. = Gyógyászat, 1926. pp. 401–404, 427–432.; Népegészségügy, 1930. pp. 851–852.
Vajda Károly: Híres zsidó orvosok a középkorban. = Gyógyászat, 1924. pp. 458–459, 474–475.
Vajda Károly: A főorvos és vizsgáló orvos hatáskörének különböző volta. Visszapillantás a biztosítási orvosi tudomány kezdeteire. = Magyar Orvos, 1924. pp. 74–78, 100–101, 114–115, 137–138.

[103] 1921-től külön orvostörténeti rovatot biztosított.

1939-ben javaslatára adták ki Szumowski könyvének magyar nyelvű fordítását Herczeg Árpád jegyzeteivel.[104]

E nemzedék is megpróbálkozott összefoglaló jellegű munkák megírásával is. Közülük Mayer Kolos Ferencet, Herczeg Árpádot és Pólya Jenőt[105] kell említenünk. Mayer Kolos Ferenc[106] az előbb említett könyvében[107] korrigálni kívánta Demkó könyvének hiányosságait, így elsősorban az orvostörténelem egyetemes fejlődését követte nyomon, majd az általános fejezetek végén külön is szólt a magyar vonatkozásokról, bővebben a 19. század hazai orvostudományával foglalkozott. Könyve elismerést aratott, hiányának csupán terjedelmét említették, sőt az egyetemeken folyó orvostörténeti oktatásnak tankönyveként is használták.

Hints Elek (1893–1966) 'Az orvostudomány fejlődése az emberiség művelődésében'[108] felcímű, az őskori, ókori és középkori orvostudományról írt könyveiben kiváló áttekintést adott az orvostudomány és a gyógyítás művészetének fejlődéséről, az egyetemes fejlődés bemutatásán belül külön szólt a hazai vonatkozásokról. Herczeg Árpád (1890–1957) mint egyetemi előadó szerzett elévülhetetlen érdemeket, amit Manardus-kutatásaival[109] és Szumowski könyvének lefordításával gazdagított. Pólya Jenő (1876–1944) 'Az orvostudomány regénye'[110] címet viselő terjedelmes könyvével az orvostörténelem ismeretterjesztő műfaját kívánta szolgálni, ebben a vonatkozásban maradandót alkotott.

---

[104] Szumowski Ulászló [Władysław]: Az orvostudomány története bölcsészeti szempontból nézve. Ford.: Herczeg Árpád. Bp., 1939. XI, 649 p. (A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára 167.)

[105] Pólya Jenő (1876–1944) sebész, egyetemi tanár, kezdetben szemész, majd plasztikai sebész. 1908-ban nyert magántanári képesítést, 1905 és 1910 között a Margit Kórház, ezt követően az István Kórház főorvosa. 1919-ben tanszéket kapott, majd ettől megfosztották és 1920-tól ismét az István Kórház főorvosaként működött. Korának egyik legjelesebb és legelismertebb sebésze. A nevét viselő, a Billroth-II. gyomorműtét módosítását Reichel német sebésztől függetlenül dolgozta ki.
Pólya Jenő néhány orvostörténeti témájú írása (– *a szerk. összeáll.*):
Pólya Jenő: Az orvostudomány regénye. Bp., 1941. 628 p.
Pólya Jenő: Az orvosi praxis betegségei. = Therapia, 1937. pp. 239–240.
Pólya Jenő: „Az orvos" és társai. Reflexiók néhány színdarab – s az orvostársadalom bajai fölött. = Therapia, 1934. pp. 155–158.
Pólya Jenő: Széchenyi István gróf és az orvosi tudomány. = Gyógyászat, 1941. pp. 512–513.
Pólya Jenő: Orvosi anekdoták. = Theraphia, 1938. pp. 85–88.

[106] Mayer Kolos Ferenc (1899–1988). Budapesten szerzett oklevelet (1925), majd fővárosi kórházakban működött. Az 1930-as évek közepén az Egyesült Államokban telepedett le, bibliográfiák szerkesztésével és kiadásával foglalkozik.

[107] Mayer Kolos Ferenc: Az orvostudomány története. Orvosok és a kultúrtörténelem művelői részére. Bev.: Magyary-Kossa Gyula. Bp., 1927. XII, 286 p.; 2. bőv. kiad.: Bp., 1988. XII, 382 p. Sajtó alá rend.: Antall József.

[108] Hints Elek: Az orvostudomány fejlődése az emberiség művelődésében. 1. köt.: Az őskori és ókori orvostudomány. Bp., 1939. 336 p., 2. köt.: A középkori orvostudomány. Bp., 1939. 429 p.

[109] Herczeg Árpád: Manardus János (1462–1536) magyar udvari főorvos élete és művei. Bp., 1929. 69 p., 11 t. (Kiegészítése: További magyarországi vonatkozások Manardus műveiben. = Orvosi Hetilap, 1927.)

[110] Pólya Jenő: Az orvostudomány regénye. Bp., 1941. 628 p.

A második világháborúval a hazai orvostörténelem művelésének nagy korszaka zárult le, amelynek erényei és alapvetései hatással voltak elmúlt évtizedeink orvostörténeti kutatásaira. A második világháború után már más alapokon kezdődött meg az orvostörténelem kutatása, új gyűjteményi rendszerek teremtődtek.

Birtalan Győző

Orvostörténelmi irodalmunk a 19. század végén – 20. század elején[111]

A huszadik századforduló magyar orvostörténelme több szempontból meghatározható jellegzetes produktum. Kialakulása erősen összefügg az újszerű európai historizmus térhódításával, amely nálunk ebben az időszakban érvényesült.

A múlt század közepétől erősödő történelmi érdeklődés már nem korlátozódott a köztörténetre, hanem átterjedt a tudomány és művészet valamennyi területére. Ahogyan Szerb Antal kifejezte:

„…ez már nem annyira érdeklődés, mint inkább világnézet volt. Megnyilvánult benne a fausti ember imperializmusa, mely nemcsak a földrajz világát akarta meghódítani, hanem a történelem birodalmait is."

A megnövekedett mennyiségi és minőségi igényeknek megfelelően a történelemtudomány a pontosabb adatgyűjtés, sokoldalú tájékozódás, az elmélyült oknyomozás, a teljes tárgyilagosságra való törekvés szellemében újult meg. Hazánkban elsősorban a kiváló Ranke-tanítvány, Marczali Henrik munkássága mutatott példát ezen a téren többek között orvostörténészeink számára is.

Az orvostörténelem tágabb kibontakozásának azonban emellett egyéb speciális indítékai is voltak.

A régebbi orvostörténelem anyaga – tudományos, empirikus, egészségügyi, életrajzi adatok summája – szorosan hozzátartozott a mindenkori élő medicina egészéhez. Hippokratészt Galenust, Avicennát idézik, tanítják akkor is, amikor e mesterek elvei a kor orvosi gondolkodásában már többé-kevésbé meghaladottak. Ha másért nem, azért idézik őket, mert a régiek kazuisztikáiból igen sok hasznos tanulság szűrhető le.

A 19. században azonban ez a szoros egység megszűnt. Az élenjáró orvostudomány az induktív, pozitivista, kísérletes módszerek követésével új utakra lépett, új tudományos kritériumok szerint épült, a régitől elhatárolta magát. Az orvostörténelem pedig ezt követően a historizmus fentebb vázolt áramába kerülve, sokarcú, bölcsészeti jellegű tudományággá növekedett. Ennek megfelelően nálunk is megjelenik az új önálló diszciplína létjogosultságának, fenomenológiájának, módszertanának az irodalma.

---

[111] Forrás: Birtalan Győző: Orvostörténelmi irodalmunk a XX. század fordulóján. = Orvosi Hetilap, 1977. pp. 2407–2409.

A múlt század utolsó évtizedei talán a legnagyobb jelentőségű fordulatok időszaka a medicina eddigi múltjában. Nemcsak a bakteriológiai, immunológiai vagy a kémiai felfedezések hatásai jelentették ezt. Lényegesebb ennél a szervezeti anyagcsere energetikájának, valamint az élővilág evolúciójának megértése, általában a dialektikus mozgás tágabb összefüggéseinek felismerése, ami roppant szemléleti változásokat eredményezett.

A kortársak megérezték és egyre inkább tudatosították, hogy egy tudományos forradalom résztvevői. Ez az élmény kihatott a korabeli hazai orvostörténelem jellegére, alakította annak tárgykörét és a feldolgozás módját.

További sajátossága a századforduló magyar orvostörténelmének a hazai vonatkozású kutatások újabb általános fellendülése, amelyeknek többek között különleges időszerűséget adott a millennium.

Lássuk ezek után a jellemző témaköröket, kérdésfeltevéseket és idézzünk fel néhány kiemelkedő teljesítményt.

A fentebb elmondottak szellemében kialakuló hazai orvostörténelem egyik kitűnő egyénisége, Wertner Mór 1881-ben megállapítja, hogy mennyire divat a különböző szaktörténetírás:

„Majdnem úgy látszik, hogy a jelen elköltése után a jövőtől kölcsönt nem kapván, a múlt emlékeiből akarnánk élni.”

Megállapítja azt is, hogy a korabeli írások többnyire tekintélyi elveket, előítéleteket közvetítenek ahelyett, hogy az indító okokat tárnák fel. Szerinte „az orvostörténelem éppen úgy szolgál az orvos tökéletesítésére mint a hullakémlés a kórismére”. Itt elsősorban az orvosi irányzatok kiemelésére, a tendenciák aktuális párhuzamba állítására, az ebből adódó áttekintésre, illetve a levonható tanulságokra gondolt. Az orvostan és filozófia kapcsolatáról így fogalmazott:

„A történetnek anyagi álladéka pl. a történeti dolgok elbeszélése, de az amit a történet tudásából tulajdonképpen kellene tanulnunk, az a bölcsészet, a történet bölcsészete: a zene hangokat szül, de a hallgatóban általuk szült hatás, az a zenének, a hangoknak bölcsészete.”

Megjegyzi azt is, hogy ezt a stúdiumot az orvosi tanulmányok végén kellene folytatni, nem, mint szokásos, annak előtte.

Az igényes célkitűzésekkel szemben nagy a lemaradás, sok a tennivaló.

1903-ban Pintér Jenő, a neves irodalomtörténész az Orvosi Hetilap hasábjain, az ’Eszmék a hazai orvostudomány története ügyében’ című tanulmányában megállapítja, hogy az addigi irodalmunk néhány kitűnő munkától eltekintve külföldi művekből kompilált egyetemes

orvostörténeti összefoglalókból – emlékbeszédekből (egyesületek, fürdők, gyógyintézetek múltjáról, ill. fejlődéséről), gyógyászati eszmék kibontakozását tárgyaló dolgozatokból – városok, országrészek orvostörténeti monográfiáiból áll. Véleménye szerint jó, ha tíz ember akad, aki ismerné a hazai orvostörténelmet.

Elégedetlenség töltötte el Győry Tibort is, aki 1906-ban ezeket írta:

„Meg kellene végre is már mindenkinek szoknia, hogy a megállapított történeti tényeket és igazságokat ép oly jól fixált dolgoknak tekintse, mint akárcsak a mikroszkopikus praeparatumokat. Ünnepi beszédekben és cikkekben stb. előszeretettel használják fel a történelmet a szónoklatok dekoratív ékességéül, azok nagyobb szabású festői hátteréül. Sajnos azonban még mindig akadnak, kik ilyenkor a történelem legbejártabb, legápoltabb területeit is minden mágnestű, minden tájékozottság nélkül kalandozzák be."

Az orvostörténelem igazolására készült Győry Tibornak egy másik, 1902-ben megjelent tanulmánya. Ebben írja:

„Orvostudományunk mai izmos imponáló alkotmány, nem Jupiter fejéből kipattant Minervához hasonlít, hanem hosszú idők munkásságának befejezetlen folyománya. Befejezetlenségét eléggé mutatja az egy körülmény, hogy tudományunkban az egész vonalon végig, céljainkhoz egyedül híven még mindig csak az inductio módszere járja, vagyis még mindig nem értük el tudományos fejlődésünkben azt az ideális fokot, mely minden inductio végcélját kell képezze, hogy ti. egy deductióra képes anyagot sikerült volna az évezredek folyamán összehordanunk az inductiv módszer segélyével."

Megállapítja tehát, hogy mozgásban vagyunk és a tájékozódáshoz mindig látnunk kell a megtett út egészét. A doktrineren szembeállított irányzatok ellentéte éppen a régi analógiák felismerésével oldható fel, mint például a solidar-humoral-pathológia antagonizmusa esetében.

Érvelését azután megtoldja a gyakorlati hasznosság szempontjaival. Kideríti, hogy némely gyógy- és diagnosztikai eljárást a régiek jobban, célravezetőbben végezték (plasztikai sebészet, hallgatózás, kopogtatás). Bizonyítja, hogy a gonorreás szemfertőzés szülés utáni profilaxisát már Credé előtt ismerték, de elfelejtették. Hasonlóképpen feledésbe ment és újból fel kellett fedezni azt a Paracelsus által leírt tényt, hogy a lues az összes belső szervet megbetegítheti.

Felhívja a figyelmet az orvostörténelem és a művelődéstörténet közötti összefüggésekre. Erősen hangsúlyozza az epidémiák hatását a történelmi eseményekre.

Herszky Manó is az orvostörténelem oktatása mellett állt ki, rámutatva az etikai nevelés fontosságára. Idézi Pagelt, aki szerint az orvostörténelem a megtestesült etika. Nemcsak a

nagy emberek tiszteletére tanít, de arra is, hogy mennyit árthat a túlzott, elvakult tekintélytisztelet. Megrajzolja az általános orvosi műveltség ideálját.

A tudományos progresszió nézőpontja érvényesült a régi mesterek munkásságának felidézésekor is.

A hippokratészi életmű például különleges hangsúlyt kapott a modern, az egyoldalú patológiai szemlélettől elszakadó medicina igazolására. Az immunsavó kezelések sikere, általában a hematológiai és szerológiai megismerések – egyesek túlegyszerűsítő általánosításában – az antik humorálpatológia újjászületését igazolták. De Hippokratészre hivatkoztak a felújított alkattan művelői, a betegségekre hajlamosító tényezők újrafelfedezői, ezenkívül mindazok, akik a szervezeti működésekben felismert, kiegyensúlyozó mechanizmusok jelentőségét hirdették.

A modern tanok gyökereit keresve – főként Sudhoff iskolájának hatására – ismét rátaláltak Paracelsusra. Ellenkezőjére fordult a neves reneszánsz orvos addigi leértékelése, amely még a 18. századi racionalista szerzők átörökített ítélete volt.

Fenyvessy Béla, aki nálunk elsők között közeledett újszerűen Paracelsushoz, a régi mester maradandó érdemei között említi sokoldalú, józan empirizmusát, kísérletező hajlamát, a kémiai-fizikai eredetű biopatológiai hatások számbavételét, illetve az ezekből kialakított helyes terápiát. Értékeli funkcionalista szemléletét, érdemei között említi a természet gyógyerőiben való bizodalmát.

Egy másik korabeli szerzőnk, Tihanyi Mór, Arisztotelész hatását méltatva az orvostudományra, kiemeli annak pozitív hatását, szembeállítva Platónéval, aki ebben a vonatkozásban inkább ártott, mint használt. Feltűnik, hogy a történeti járványtanulmányok konklúziója többnyire az, hogy az epidémiák milyen sokféle okra vezethetők vissza. Ezt is reakcióként foghatjuk fel a már meghaladott, de még irritáló egyoldalú bakteriológiai járványfelfogással szemben.

A haladás és fejlődés eufóriája jellemezték a szakmatörténeti tanulmányokat, amelyeket főként a századforduló évének ünnepi alkalmából jelentettek meg igen nagy számban. Ezekben többnyire a megelőző évtizedek eredményeit összegezték, beállítva valamely diszciplínát a nagy egész progresszív mozgás folyamatába.

De nemcsak az orvostudományi haladás ábrázolása foglalkoztatta a korabeli orvostörténészeket. Sok szó esett akkoriban a specializálódás túlhajtásairól, az ezzel kapcsolatos visszaélésekről. Egyébként is éleződtek az egzisztenciális harcok. Egyre többet hallani etikai természetű sérelmekről, a sarlatánság elburjánzásáról. Amikor tehát

Hippokratészről írtak, rámutattak az egykori magas etikai normákra. Amikor Paracelsus univerzális tevékenységét emlegették, a specializmus egyoldalúságát bélyegezték meg.

Összegezve: a mindennapi orvosi életet feltáró kritikai írásokban éppen úgy gyakoriak a történeti hivatkozások, miként a szorosan vett történeti munkákban az aktualizáló következtetések. Az orvostörténelem publicisztikai felhasználása tehát előtérbe került.

A századforduló hazai orvostörténelmének másik domináló élményanyaga a magyar viszonyok felkutatásának megújuló általános mozgalma.

Ebből a tárgykörből a bőség zavara nehezíti a példák kiválasztását. Kiterjednek a helytörténeti kutatások. Fontos adatok kerülnek elő a magyar gyógyítás múltjából. A kis verses magyar anatómia a 17. századból Schwarz Ignác érdemeként. Moldoványi István az 1588-ból származó magyar nyelvű Frankovith-féle gyógyszerkönyvet mutatja be. Győry Tibor a Bornemissza Anna megbízásából készített 17. századbeli orvosi tanácsokat ismerteti. Liszt Nándor egész sor régi magyar orvosi kéziratot publikál.

Vámossy István pozsonyi adatok alapján a gyógyászat múltjával foglalkozik. Ernyey József ugyancsak pozsonyi városi aktákból dolgozva a magyar orvosi és gyógyszerészi rend történetéhez járult hozzá. Demkó Kálmán igen alapos forrástanulmányok után mintaszerűen írta meg a magyar orvosi rend történetét a 18. századig. A Hőgyes-emlékkönyvben az első hazai orvosi egyetem múltját dolgozták fel.

Külön orvostörténeti műfajt képviselt a magyarországi járványok irodalma. Sokan foglalkoztak az egykori hazai pestisepidémiákkal. Nemzetközi visszhangot váltott ki Győry Tibor kitűnő tanulmánya, amelyben a „morbus hungaricus” azonosítására vállalkozott.

A honi orvosi és egészségügyi múlt legátfogóbb leírója, mondhatnánk specialistája és művésze, Magyary-Kossa Gyula is a század első éveiben kezdi írni tanulmányait. Feldolgozási módszere emlékeztet nagy szociográfus kultúrtörténészünk, Takáts Sándor alkotómódszerére. Magyary-Kossa akkoriban megjelent munkái között említhetjük a régi magyar betegségnevekkel, a régi magyar orvosnövendékekkel, a régi magyar orvos címével foglalkozó tanulmányait. Az utóbbiban arra a következtetésre jutott, hogy gyógyító szakembereink egykor jobban megbecsültek voltak, mint „a soidisant egyenlőség és demokrácia világában”. Írt a hazánkban működő anabaptista orvosokról, a vallásos orvosokról, a „lovagló orvosokról”, a régi zsidó orvosokról. Velük kapcsolatban hangsúlyozta, hogy milyen sok kiváló orvost adtunk mi is a külföldnek, említve közöttük Gruby Dávidot, Politzert és Kaposit.

Ebben a korszakban általánosan jellemző volt a valaha élt nagyjaink felkutatásának új hulláma. Szigeti Henrik 1896-ban felhívja a figyelmet Rayger Károly 17. századbeli pozsonyi

physicusra, a tüdőúszó-próba feltalálójára. Győry Tibor a Czermak–Türck-féle gégetükrözés prioritási vitájában foglal állást. A kérdést azért tartja fontosnak, mivel Czermaknak rövid, de számunkra igen fontos kapcsolata volt a pesti orvosi egyetemmel. Ernyey József a bányavárosok magyar orvosait kutatja fel a 16. és 17. századból.

De ekkorra már ebben a vonatkozásban Semmelweis érdemeinek tudatosítása, magyarságának igazolása lett a legfontosabb téma. Megjelennek a róla szóló visszaemlékezések. Egy régi medikus felidézi egyetemi előadásait. Kiemeli kezdeti nagyvonalú liberalizmusát, amellyel az orvostanhallgatók hamarosan visszaéltek, amire azután a szigorú katalóguskorszak következett. Tuszkai Ödön Angliában járván, elbeszélget egy Routh nevű orvossal, aki valamikor szintén Semmelweis-szel dolgozott és feljegyzi az erről szóló adatokat. Ismertetik Kussmaul kedves visszaemlékezését a Semmelweisszel történt régi találkozásáról. Ebben a témakörben a korabeli irodalomból közismerten Győry Tibor munkássága a legértékesebb. Rendezte Semmelweis irodalmi hagyatékát és a legtöbbet tette a nagy tudós magyar voltának elismertetése érdekében.

Az eddig elmondottakból talán kitűnt, hogy voltaképpen a századfordulón érkeztünk el modern orvostörténelmünk kezdeteihez. Számunkra szóló tanulságként a következőket állapíthatjuk meg.

A felemlített munkák zömének színvonala ma is mértékül szolgálhat. Napjainkban is érzékenyen kell reagálnunk az orvostudomány és általában az egészségügy fejlődésére, hogy azt történeti távlatban szemlélve megérthessük, következtetéseket vonva le a jövőre és a teendőkre nézve. Reméljük, sohasem fog elévülni az a követelmény, hogy a magyar kultúrtörténeti értékekre különlegesen fogékonynak kell lennünk. Végül, nem változott azóta az a főfeladatunk sem, hogy az orvostörténelmet közelebb hozzuk orvosainkhoz. Az emellett már felhozott és még felhozható érveken kívül aktuálisan hangsúlyozhatjuk a mostanában sokat emlegetett közművelődés célkitűzését. Ennek speciális orvosi területe éppen a medicina történelmi múltjában tárul fel.

Diósadi Elekes György

Egykori erdélyi orvostörténészek[112]

A kolozsvári egyetem hazatértével mienk lett az ott 1921-ben felállított orvostörténeti tanszék és orvostörténeti könyvtár és múzeum is.

Az orvostörténet-írás erdélyországi kezdete jóval korábbi, mint a tanszék megalapítása. Az első e tárgykörbe tartozó munkácska Chiakor Györgynek Kolozsvárott 1587-ben megjelent és Báthori István lengyel király halálának körülményeit tisztázni kívánó irata: 'Epistola de morbo et obitu Stephani Regis Poloniae'.[113]

Ezután hosszú időn keresztül hallgatott az orvostörténelem múzsája, míg végül 1719-ben megjelent az erdélyi származású Enyedi Istvánnak 'De medicina Hippocratis mechanica' című avatási értekezése, melyben Hippokratész felfogását ismerteti a szív szerepéről, a vér mozgásáról, a plethoráról, a pneuma felől, leírja Hippokratésznek a bőr, az izmok és a szervek rostjainak összehúzódása által vélt gyógyító eljárását.[114]

Enyedi Enyeden és Debrecenben végezte a gimnáziumot és 1719. augusztus 28-án Hallében szerezte orvosi diplomáját. Az egyetem nagyhírű tanárának, Hoffmann Frigyesnek a hippokratikus felfogáshoz és a mechanico-dynamikus elvekhez való szellemi kapcsolatai, valamint mérsékelt van Helmont-, tehát Paracelsus-ellenessége közismert s ha meggondoljuk, hogy a magyar származású Sinapius Senf Mihály Alajos csak nemrégen, 1697-ben támadta meg kissé otromba módon a párizsi orvosi akadémiát a túlzásba vitt vérvételek miatt, aminek viszont Hoffmann híve volt bizonyos mértékben, akkor közel áll a lehetősége annak, hogy Enyediben nem csak Hoffmann tanítványát lássuk, hanem a kései Paracelsus-ellenesek egyik hazai képviselőjét is.

Tágabb értelemben véve szintén idetartozik az ugyancsak erdélyi származású s Bécsben és Utrechtben tanult Zágonyi Gábornak 1764-ben Utrechtben megjelent munkája: 'De Inventis Hujus Saeculi in Arte Salutari novis', melyben kora nevezetes orvosi felfedezéseit, részben az

---

[112] Forrás: Diósadi Elekes György: Az orvostörténetírás története Erdélyben. = Orvosi Hetilap, 1942. pp. 376–377.

[113] Chiakor György: Epistola de morbo et obitu Stephani Regis Poloniae. Kolozsvár, 1587. (Ez a mű Chiakor György fejedelmi titkár neve alatt Nicolaus Buccellának Kovacsóczy Farkas, erdélyi kancellárhoz írt és Báthori István haláláról szóló levelét tartalmazza. Valószínűleg nem Kolozsvárott, hanem Krakkóban jelent meg.) – *a szerk. megj.*

[114] Enyedi István: Dissertatio inaug. De medicina Hippocratis mechanica. Halæ Magd., 1719. 40 p.

elméletieket, részben a gyakorlatiakat sorolja elő.[115] Utóbbiakban mint a Weszprémi István által javasolt pestis-elleni oltás ellenfele mutatkozik, másrészt a magyar orvosi irodalomban ő teszi bírálat tárgyává először Auenbruggernek percussiós eljárását (1761).

A luxemburgi származású és Van Swieten által 1755. évi erdélyi pestis elfojtására leküldött Chenot Ádámnak két munkáját is az orvostörténeti művek közé sorolja Győry Tibor (e munkák 1765. és 1799-ben jelentek meg), azonban a címükben viselt 'Historia' szótól eltekintve, sokkal inkább járványtani, mint történeti munkák. Ugyanez az eset áll fenn nagybaconi Intze Mihálynak az 1822. évi brassói pestissel foglalkozó medico-historica dissertatiójánál is. Farkas Ignác az erdélyi bábászat kronológiájához írt német nyelvű megjegyzéseiben (1803), a jelen tennivalóinak gyakorlati megoldását keresi. Az erdélyi születésű Papp László Vazul bölcseleti és orvosdoktornak 'De funeribus plebeji Daco-Romanorum sive hodiernorum Valachorum et quibusdam circa ea abusibus, perpetuo respectu habito ad veterum Romanorum funera' (Vienna, 1817) című művét eredetiben nem láttam, sem az irodalom vonatkozó ismertetését nem ismerem. Alkalom szülte orvostörténeti írásnak tekinthetjük szotyori Szotyory Józsefnek a marosvásárhelyi polgári kórházról 1833-ban megjelent munkáját.[116]

F. Müllernek a nagyszebeni szász gimnázium értesítőjében megjelent műve – mely önálló formában 1856-ban Bécsben is megjelent – 'Geschichte der siebenbürgischen Hospitäler bis 1825' máig egyik legfontosabb forrásmunkánk az erdélyi kórházi viszonyokra.[117]

Szorgalmas adatgyűjtő munkások: Trauschenfels Jenő[118] és Herbert Henrik,[119] rendszeres orvostörténeti tanulmányozást és készültséget Erdélyben elsőként kissolymosi Gyergyai Árpádnál találunk, akinek nevét Bologa nem említi az erdélyi orvostörténeti írók felsorolásakor,[120] ahol csak szászokat sorolt fel.

Gyergyai Nagyszebenben született 1845-ben, orvosi oklevelet Bécsben szerzett, majd Kolozsvárott és Pesten tanársegéd az élettanon. 1875-ben Lipcsébe, Párizsba, Londonba, Edinburghba látogat el és 1877-től Kolozsvárott az unitárius gimnázium természettanára.

[115] Zágonyi Gábor: Dissertatio inaug. De medicina de inventis hujus saeculi in arte salutari novis. Trajecti ad Rhenum, 1764. VI, 69 p.

[116] Szotyory József: A maros-vásárhelyi országos polgári gyógyintézet eredetének s felállításának rövid és igaz történetírása. Marosvásárhely, 1833. 34 p.

[117] Müller, Friedrich: Geschichte der siebenbürgischen Hospitäler bis 1825. (Klny. a segesvári evangélikus gimnázium 1855/56-os évkönyvéből. A teljes évkönyv: Wien, 1856. 86 p.)

[118] 'Zur Geschichte der Errichtung des Bürgerkrankenhauses in Kronstadt' és néhány az 1709–10. pestisre vonatkozó irata. (Megjelent a 'Korrespond. Bl. des Vereins für siebenbürgische Landeskunde' c. periodikában)
Lásd még: Deutsche Fundruben zur Geschichte Siebenbürgens. Neue Folge. Herausgegeben von Eugen von Trauschenfels. Kronstadt, 1860. 414 p.

[119] V. ö.: Herbert, Henrik: Die Gesundheitspflege in Hermannstadt c. tanulmányával, amely az 'Arch. des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge.' XX. kötetében jelent meg.

[120] Sudhoff's Archiv für Geschichte der Medizin, 1926. p. 107.

Egyrészt külföldi útja, másrészt barátainak unszolása terelték figyelmét az orvostörténelem felé. Első ez irányú munkáját Claude Bernard életéről és tudományos működéséről Kolozsvárott 1878-ban olvasta fel,[121] további munkái a sebészet, ill. ókori sebészet történetéből merítvék.[122] Az anyag racionális kezelési módja, idézetei, sőt könyvtárának főleg francia és német, részben olasz és angol nyelvű forrásmunkái a francia Daremberg és a német Haeser hatására mutatnak. 1880-ban a sérvek tanának történetéről tartott előadását már orvostörténeti magántanári előadásnak szánta, amikor 1881. január végén váratlanul meghalt.[123]

Hasonlíthatatlanul szerencsésebb viszonyok között dolgozott Brassóban Gusbeth Ede, aki városának egészségügyi krónikása volt, aprólékos részletekig menve, ügyes és áttekinthető csoportosítással élve, akár 1884-ben megjelent 'Zur Geschichte der Sanitätsverhältnisse in Kronstadt' című munkáját, vagy 'Das Gesundheitswesen in Kronstadt' sorozatos kiadványát (1884–1900), avagy életrajzi és irodalmi adatokat tartalmazó 'Das Sanitätspersonal in und aus dem Kronstadt' című munkáját stb. nézzük.[124]

Végül a múlt századi kutatók között meg kell említenem Maizner Jánost, az élettan tanárát a kolozsvári egyetemen, aki megírta a kolozsvári orvossebészi intézet történetét eredeti források alapján[125] és kötetbe gyűjtötte a magyar orvostudományi irodalmat 1770-ig,[126] de már előbb részletesen foglalkozott a sebészet történetével és sok új magyar adatot hozott.[127] Azonkívül az orvostudomány történetéből néhány féléven át praelegált is. Vácott, 1828-ban született, orvosi oklevelet Budapesten 1852-ben szerzett, majd Balassa és Semmelweis asszisztense, 1858-ban kolozsvári szülészprofesszor. Meghalt 1902-ben.

Még két kutatót kell említenem, akiknek működése ugyan még a múlt század utolsó éveiben kezdődött, de munkájuk dandárját a megszállás évei alatt, szinte a román orvostörténészek ellensúlyozására végezték.

---

[121] Gyergyai Árpád: Claude Bernard élete és tudományos működéséről. = Orvos-Természettudományi Értesítő [Kolozsvár], 1878.

[122] Gyergyai Árpád: A sérvkizárás tanának és gyógykezelésének történelme az ókorban. = Orvos-Természettudományi Értesítő, 1881. Orvosi szak. 1. sz. pp. 9–22.
Gyergyai, A[rpád]: Kritische Bemerkungen zur Geschichte der Lehre von den Brüchen. = Deutsche Archiv für Geschichte der Medizin, 1880. pp. 321–331, 381–393.

[123] Lásd: Orvosi Hetilap, 1881. 130. has.

[124] Munkáit részletesen felsorolja Valeriu Bologa. In: Sudhoff's Archiv für Geschichte der Medizin, 1926. p. 108.

[125] Maizner János: A kolozsvári orvossebészi tanintézet történeti vázlata. 1775–1872. Kolozsvár, 1890. IV, 80 p.

[126] Maizner János: A magyar orvostudományi irodalom 1770-ig. Kolozsvár, 1885. 32 p.

[127] Maizner János: Történelmi tanulmányok a sebészet köréből. 1. A sebészet egyetemes történelmének rövid vázlata. = Orvosi Hetilap, 1859. 519–523. has.; 2. A gyógyászat, különösen a sebészet történelmének rövid vázlata az osztrák birodalomban és hazánkban. = Uo., 1859. 533–537. has.; 3. A bécsi és magyarországi műtőintézet rövid ismertetése. = Uo., 1859. 549–554. has.

Az egyik sárospataki Pataki Jenő, 1857-ben született Kolozsvárott s az egyetemet ugyanott és Budapesten végezte, majd Bókay János juniorral együtt gyermekgyógyásznak készült. E téren eltért kiváló évtársa mellől, de az orvostörténeti érdeklődést mindkettőjükben ugyanazon tanár, id. Purjesz Zsigmond, a budapesti egyetem az orvostörténet magántanára oltotta beléjük. De amíg Bókay a gyermekgyógyászat történetével foglalkozott legszívesebben, addig Pataki az erdélyi orvostudomány és gyakorlat elfelejtett nagyságait elevenítette fel: Dimien Pált, Péchy Lukácsot, Mátyust, a Barra-, a Pápai Páriz és a Pataki családok 3–4–5 nemzedékre kiterjedő orvosi generációit mutatta be abban az időben, amikor a kolozsvári orvostörténeti tanszék igazgatója, a Lyonból hívott Guiart az erdélyi orvosokról írott lexikonában csak szász, belga, román, francia és nagynémet származású orvosokról emlékezett meg. Patakinak magyar orvosok 1800 előtti munkáit tartalmazó kb. 400 kötetes könyvtárát a szegedi egyetem vette meg felállítandó orvostörténeti intézete részére, ez az anyag azonban Kolozsvár hazatérésekor a kolozsvári egyetem tulajdonába ment át.

A másik Orient Gyula, a Máramaros megyei Nagybocskón 1869-ben született. A gyógyszerész oklevél elnyerése után a kolozsvári egyetemen helyezkedett el s megszerezte az orvosi diplomát is. Első cikke a csetneki régi gyógyszertárról szól s 1895-ben jelent meg. Eleinte a gyógyszerészet történetével, az alkémiával, az erdélyi gyógyszertárak történetével foglalkozik és már ekkor kezdi gyűjtögetni Erdély és Magyarország minden részéből gyógyszerészeti múzeumának anyagát, amely oly értékes, hogy amidőn a nemzetközi orvostörténeti társaság 1932-ben Bukarestben tartotta ülését, a román kormány Kolozsvárról odavitette s mint román nemzeti kincset mutatta be. E gyűjtemény, a család birtokában lévő kis töredéktől eltekintve, jelenleg a kolozsvári Erdélyi Múzeum Egyesület birtokában van, így köztük számos Rákóczi korabeli gyógyszertári fajansz- és üvegedény, eszközök, Velits Sámuel 1760-ból való kézi festésű gyógyszerészeti oklevele stb. összesen mintegy 1500 darab. Az utóbbi években szívesen foglalkozott a régi rómaiak sebészi eszközeinek Erdély területén talált darabjaival és 1928-ban adta ki az erdélyi gyógyszertárak és kórházak történetére vonatkozó munkáját 'Az erdélyi és bánáti gyógyszerészet története' címen.[128]

Magyarországon 1900-tól kezdve a vezetést orvostörténeti téren Budapest ragadta magához, de csak tervezetek hirdetik ennek emlékét. Ugyanekkor Európa majdnem minden állama nyilvános rendes tanszéket állított fel s erre az időre esik a lipcsei, bécsi koppenhágai és hágai múzeumok alapítása. 1910-ben alakult a londoni Welcome múzeum saját hatalmas palotájával. A világháború után az utódállamok egymás után állítottak orvostörténeti tanszéket. Lengyelországnak mind az öt egyeteme kapott katedrát, Zágrábban is szerveztek

[128] Orient Gyula: Az erdélyi és bánáti gyógyszerészet története. Cluj – Kolozsvár, 1926. (románul: 1927.)

tanszéket s a románok 1921-ben Kolozsvárott állítottak fel tanszéket és arra a lyoni egyetemről a parasitologia tanárát, Guiart-ot hívták meg vendégelőadónak és a múzeum megszervezőjének. Guiart minden második félévet Kolozsvárott töltötte és az intézet és múzeum megszervezése az ő érdeme. Egy múzeumőr, egy tb. asszisztens és egy tb. gyakornok volt mellé beosztva. 1930-ban tanársegéde, Valeriu Bologa (szül: Brassóban) vette át az intézet vezetését, rövidesen nyilvános rendes tanár lett s mint ilyen, keresztül vitte, hogy az orvostan és gyógyszerészet történetének hallgatása kötelező lett. Az 1938. évi román racionalizálási eljárások idején a tanszék javadalmazása megszűnt és Bologa mint fizetéstelen igazgató és mint a közben megüresedett bőrgyógyászati tanszék helyettes igazgatója (ugyanis Tatar Coriolan, a bőrgyógyász közben Észak-Erdély helytartója lett) működött tovább. Az intézeti munkásságot nagyban előmozdította az a rendszer, hogy az orvosdoktorrá avatandók avatási értekezéseket voltak kötelesek írni és kiadni. Az orvostörténeti tételeket különösen magyar fiúk választották szívesen, ezeknek Bologa megállapíthatólag magyar vonatkozású témákat adott ki, túlnyomóan az erdélyi járványok történetéből. Ugyancsak Bologa gyűjtötte egybe a régi magyar orvosi folyóiratokat és orvosi könyveket s ezeket elkülönítve, külön szekrényben kezelte. Az intézetben 1936-ig készült orvostörténeti avatási értekezések száma 90, ebből 36 magyar, ill. erdélyi orvostörténeti és népiesgyógyászati tétel. A 36 dolgozat szerzői közül 35 magyar nevű.

Volt az intézetnek negyedévenként megjelenő folyóirata is, azonkívül az intézet szerkesztésében a Biblioteca medico-istorica az 1926–36-ig terjedő időben 8 könyvet adott ki, közöttük egyetlen magyar szerző sincs. A nyolc kiadvány közül Erdélyre vonatkoznak: Bologa: ’Contributione la istoria medicinii in Ardeal’ és Lenghel: ’Istoricul Ciumei in Cluj la 1738–39’. 1931-ben az intézet évi átalánya 30 ezer Lei volt.

Az intézet munkásságával kapcsolatban rá kell mutatnom arra a Bálint Nagy István által a Magyar Szemlében erősen támadott eljárására a román orvostörténészeknek, hogy propagálták a Köleséri Sámuel és a Rácz Sámuel román származásával, ill. elrománosodásával kapcsolatos téves és tendenciózus nézeteket és erdélyi orvosokról írva, sajnálatos módon a szász, német, belga, holland és román orvosokat emelik ki Erdély történeti földjén, Guiart biografikus lexikonja pedig egyenesen hallgat a magyar orvosokról. Az intézetnek az átvétele óta lefolyt történetével és anyagával nem kívánok foglalkozni.

Annak a reményemnek adok kifejezést, amiről ’Teendők a magyar orvostörténeti tudomány érdekében’ című cikkemben[129] bővebben írtam, hogy eljön az az idő, amikor a

[129] Diósadi Elekes György: Teendők a magyar orvostörténeti tudomány érdekében. = Orvosi Hetilap, 1938. pp. 1077–1079.

debreceni egyetem is megkapja a kultuszkormánytól a lehetőséget egy orvostörténeti múzeum és intézet vagy szeminárium felállítására, de remélhetőleg nem úgy, mint Apáthy István 'A kolozsvári tudományegyetem állattani és összehasonlító anatómiai intézete'[130] című munkájában nem egészen indokolatlanul írta:

„Egyetemet alapítottak Kolozsvárt, intézetenként egy darab spongyával és két darab krétával."

Kívánatos az volna, ha mind az öt magyar egyetemen öt intézetben kötelező tárgyként tanítanák az orvostörténetet. Ezek az intézetek lennének hivatva arra a nemzeti feladatra, hogy a magyar orvosi kultúra kiemelkedő tetteit és alakjait igazi és tárgyilagos megvilágításban hatékonyan véssék a tudományos világ tudatába és az e téren elterjedt téves és tendenciózus beállításokat megcáfolják.

[130] Apáthy István: A kolozsvári tudományegyetem állattani és összehasonlító anatomiai intézete s ezzel ideiglenesen összekapcsolt szövet- és fejlődéstani intézet. 1903. Bp., 1903. 122, 2 p.

MAGYAR ORVOSTÖRTÉNÉSZEK A 18–19. SZÁZADBAN

Erőss László

Weszprémi István (1723–1799)[131]

A 18. század Európa-szerte a felvilágosodás százada s egyben a szaktudományok fellendülésének százada is. A felvilágosodás eszméi, az empirizmus és dogmákat leküzdő racionalizmus mélyen átjárták a természettudományokat s így a középkori megkötöttségek alól felszabaduló orvostudomány is hatalmas lépést tett előre a betegségek felismerésére, megelőzése és gyógyítása terén. Londontól Bécsig az új tudomány félrelökte az egyetemi oktatás középkorból átmentett formáit és a leydeni, utrechti egyetem orvosi karán Boerhaave, Haller s más, hasonló kapacitású professzorok évenként több száz harcosát képezték ki a megújult orvostudománynak. Magyar vonatkozásban különösen értékes az a munka, melyet Van Swieten, a hollandi mesterek tanítványa végzett a bécsi egyetem orvosi karának újjászervezése terén. Az ekkor alakult különböző tudományos társaságok segítik a tudomány demokratizálódását, folyóiratokat indítanak, igen sok tudományos művet adnak ki és közvetve, vagy közvetlenül segítik a szakbibliográfiák – így az orvosi bibliográfiák – fejlődését is.

A magyar orvosi irodalom keveset örökölt az előző századokból. A 18. században azonban a magyar orvosi könyvkiadás nagyon fellendült és komoly eredményeket ért el. Részes volt ebben az ország művelődési állapotának javulása, az irodalompártoló mecénások és főúri magánkönyvtárak számának növekedése is.

Orvosíróink többnyire a tudósok hivatalos nemzetközi nyelvén, latinul írtak. Ugyanakkor a magyar nyelvű orvosi könyvek száma is ugrásszerűen nőtt. Mindennek pontos rögzítése a könyvstatisztika feladata volna, de az itt következő rövid áttekintésből is látható lesz, hogy

---

[131] Forrás: Erőss László: Weszprémi István és a magyar orvosi bibliográfia kezdetei. = Az Orvosi Könyvtáros, 1961. 4. sz. pp. 31–39.
A Weszprémi Istvánra vonatkozó többi forrás megtalálható az alábbi munkában: Weszprémi István emlékezete halálának 200. évfordulóján. Sajtó alá rendezte: Gazda István. A bevezető tanulmányt írta: Prof. Schultheisz Emil. Piliscsaba – Bp. – Debrecen, 2000. 293 p.

milyen sokágú és sokirányú volt a 18. századi orvosi könyvtermés, a szakbibliográfia létrejöttének legfontosabb előzménye és oka.

Több és az orvosi gyakorlat szempontjából hasznos füvészkönyv jelent meg, főleg Linné rendszere alapján, leginkább magyar nyelven.

A járványok ismertetését célzó, rövid leírások is nagyszámban jelentek meg, a nép okulására magyarul, vagy a nemzetközi tudósvilág értesítésére latinul.

A szülészetnek ekkor nagynevű művelői voltak, külföldön is ismerték Plenck József 'Anfagsgründe der Geburtshilfe'-jét[132] („A szülészet alapelemei", 1768), a magyar bábakönyvek, így Weszprémi István és Szeli Károly munkái pedig hozzájárultak a hazai babonás szokások leküzdéséhez.

A szemészeti irodalom fellendülését a korabeli nagy hazai szemgyulladás-járvány okozta. Az orvosi kar első tanszékei között ott találjuk a szemészeti tanszéket.

Hasonló okai és eredményei voltak a bőrgyógyászati könyvek sűrűbb megjelenésének is. Plenck József 1776-ban megjelenő 'Doctrina de morbis cutaneis'-e a világ első dermatológiai rendszertani munkája.[133]

A század végén jelentek meg az ipari egészségvédelem első nyomai a magyar orvosi irodalomban a selmecbányai munkások helyzetével kapcsolatban (Hoffinger János György könyve).[134]

A felsoroltakon kívül a gyermekgyógyászat, egészségtan, egészségügyi rendészet, törvényszéki orvostan, bonctan és más szakterületek is gazdagították a hazai orvosi irodalmat. A művek regisztrálása, a magyar orvostudomány eredményeinek feltárása feladattá vált a 18. század második felében. A feladatot Weszprémi István – lehetőségei szerint – meg is oldotta.

A szakbibliográfiák a történeti fejlődés későbbi szakaszán jelentkeztek és általában feltételezik a primitívebb könyvészeti formát és a nemzeti bibliográfiák csiráinak létét is. Az első magyar orvosi bibliográfia előtt külföldön az orvostudomány könyvészete kétszáz éves múltra tekinthetett vissza és a bibliográfiának Magyarországon is voltak már művelői.

A külföld bibliográfiai eredményei ekkor már igen nagyok. Az „egyetemes bibliográfia" sikertelen próbálkozásai után az egyedül járható útra, a válogató és szakbibliográfiák készítésére tértek át a francia, olasz, német tudósok, könyvtárosok. Ekkor már regisztrálták szinte valamennyi tudományág eddigi eredményeit, ezzel támpontot adtak a további kutatásnak és a bibliográfiát a segédtudomány rangjára emelték.

---

[132] Plenck József Jakab: Anfgangsgründe der Geburtshilfe. Wien, 1768. XXIV, 454 p. (Még 6 kiadásban jelent meg – *a szerk. kieg.*)

[133] Plenck József Jakab: Doctrina de morbis cutaneis. Viennae, 1776. 124 p.

[134] Hoffinger János György: Vermischte medicinische Schriften. 1. köt. Wien, 1791. 270 p. (Ebben kapott helyet a 'Selmecbánya orvosi helyirata' c. munkája – *a szerk. kieg.*)

Minket elsősorban a külföldi orvosi könyvészet érdekel, ennek ismeretében tudjuk felmérni a magyar orvosi bibliográfia első lépéseit. Meg kell állapítani, hogy ezen a téren hosszú évtizedekkel lemaradtunk. Az orvosi bibliográfiaírás Nyugat-Európában a 16. századba nyúlik vissza és azóta állandóan fejlődik. Champier annotált bio-bibliográfiája[135] 1506-ban jelent meg s e század első felében még kettőt adtak közzé.

A 17. században kiemelkedő Beughem igen jó beosztású, pontosan szerkesztett orvosi bibliográfiája, amely nyelvek szerinti csoportosításban jelent meg. És az orvostudomány szakbibliográfiáinak tömege a nagy francia forradalom idején már lehetővé tette, hogy a párizsi École de Santé önálló tárgyként vehesse tantervébe az orvosi bibliográfiákat.

A panegyricusok, könyvkatalógusok és irodalmi szemlék nyomán, a külföldi példák és a növekvő nemzeti öntudat hatására a 18. század elején, mint „a magyar szellemi munka megörökítésének első jeladása", megjelent Czwittinger Dávid 'Specimen'-je, a legelső magyar bibliográfia.[136]

Felépítésében, nyelvében, értékeiben és hibáiban az elkövetkező évszázad hazai könyvészetének előképe volt.

Módszere – az életrajzok lexikális egymásutánja –, latin nyelve (a külföld tudósaihoz szól), viszonylag kis címanyaga, a rendszerező vagy történeti tárgyalásmódról való lemondás: ezek a 'Specimen' jellegzetességei, és ezeket örökli majd Weszprémi is a magyar bibliográfia atyjának „maiori animo, quam succesu" megírt munkájából.

A czwittingeri vonaltól való mindenfajta eltérés a 19. századig – Sándor Istvánig – sikertelen maradt. Bod Péter magyarnyelvűsége a nemzetközi tudósvilágnak semmit sem mondott, Rotarides tervezete egy szakrendű bibliográfia készítésére[137] nem valósult meg. Ilyen körülmények között az első magyar orvosi bibliográfia is a biográfiák alfabetikus rendszerén épült. Czwittingertől Weszprémiig a fejlődés csak a vallási elfogultság kiküszöböléséből – Czwittinger pietista, Bod Péter református, Spangár András jezsuita szempontjai sokszor akadályozták a szerzők objektív ítéletét –, a terjedelem és a felhasznált forrásanyag növekedéséből s talán a kritika elmélyüléséből állt.

19 év hatalmas gyűjtőmunkája után Weszprémi (Csanádi) István, Debrecen város nagy tudású tisztiorvosa 1774-ben kiadta főművének, a 'Succincta medicorum Hungariae et

---

135 Champier, S.: De medicinis claris scriptoribus. Lyon, 1506.

136 Davidis Czwittingeri Specimen Hungariæ literatæ. Francofurti et Lipsiæ, 1711. 418 p.

137 (Rotarides, Joan.) Historiæ hungaricæ literariæ antiqui medii atque recentioris aevi lineamenta. Qvorvm prolegomena generalem in vniversam historam Hvngariæ literariam introdvctionem continentia prodevnt studio ac sumtu H. M. hungari. Altonaviæ et Sergestæ, 1745. XVI, 224 p

Transilvaniae biographiá'-nak első kötetét, a magyar orvostörténet és orvosi bibliográfiaírás legfontosabb forrását, segédkönyvét.[138]

A gyűjtőmunka nagy bibliográfiai apparátussal folyt. Levelezéséből kitűnik, hogy milyen fáradhatatlanul nyomozott egy-egy adat megszerzéséért, törekedett az autopsziára és a lehető teljességre. Kapcsolatban állt a történészekkel és a jelentősebb könyvtártulajdonosokkal, hogy eredeti kútfők alapján dolgozhasson. Weszprémi munkája négykötetes. Előszó és ajánlás után alfabetikus beosztású életrajzgyűjtemény, egy-egy magyar orvosnak – főleg orvos írónak – neve s a nagy munkával megszerzett életrajzi adatok lazán összefűzött tömege, fontos és kevéssé fontos adatok egymásutánja következik.

Az életrajzokból összeállíthatnánk a korabeli magyar orvostudomány egész problematikáját, a magyar orvosi rend helyzetét, elmaradottságát és eredményeit. Feltárulnak orvosaink nemzetközi kapcsolatai, s feltűnik, hogy a magyar tudósok külföldi egyetemek elismert szakemberei, jelentős folyóiratok állandó munkatársai voltak abban az időben, mikor itthon nem volt felsőfokú orvosképzés, sem tudományos társaság, sem orvosi periodika. S ugyancsak megállapítható, hogy orvosaink századokon át nemcsak a természettudománynak, hanem sokszor a bölcsészetnek, teológiának is komoly művelői voltak, s orvosi tárgyú műveik mellett az éremtantól Krisztus mennybemeneteléig minden tárgykörrel foglalkoztak. Weszprémi nem egyszer okiratok, dicsérő versek, vagy halotti énekek teljes szövegét szövi a műbe, ami a magyar orvostörténetnek fontos dokumentuma ugyan, de a bibliográfiának sokszor tehertétele. Máshol komoly filológiai igénnyel foglalkozik a magyar orvosi nyelv kialakulásával egy-egy mű kapcsán, és részleteket ismertet a régi magyar nyelvű orvosi könyvekből.

Sokszor egészen messze elkalandozik tárgyától, ilyenkor csillaggal jelölt lábjegyzet formájában görgeti tovább mondanivalóját. Itt ír például a lidérc történetéről, Aquincum orvosi emlékeiről stb. Az egész művet megtölti ilyen, „a könyvből kikívánkozó érdekes adatokkal".

Weszprémi eredeti megjegyzésekkel kíséri biográfiai adatait, pl. Moller Károly Ottót „Hippocrates Hungaricus"-nak nevezi, ezzel a jelzővel azonban a továbbiakban sem fukarkodik, Raymann Ádámot is „nationis nostrae Hippocrates" [nemzetünk Hippokratészének] mondja. Politikai ítéleteiben egyébként császárhűnek mutatkozik, élesen

---

[138] Weszprémi, Steph.: Succincta medicorum Hvngariæ et Transilvaniæ biographia. Excerpta ex adversariis auctoris. Centuria I. Lipsiæ, 1774. 208 p.
Magyar fordítással ellátott új kiadásának első kötete 1960-ban jelent meg. Weszprémi István: Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. Első száz. (Ford.: Kővári Aladár). Bp., 1960. 479 p.

elítéli az „infelix tumultus Rakotzianus”-t, III. Károlyt „Studiosissimus Rex”-nek nevezi és így tovább.

A szerzőre vonatkozó adatok ismertetése után következik a művek leírása, legtöbbször időrendben, a cikkek és önálló munkák elkülönítése nélkül. Néha az időrend indokolatlanul megbomlik. A bibliográfiai leírás eléggé bőséges, teljes terjedelmében ismerteti a címet és tartozékait, viszont itt is gyakran rövidít egyes szavakat, még olyanokat is, melyek teljes leírása nélkülözhetetlen lenne a megértéshez. A kiadás helyét és idejét ismerteti, lapszámot egyáltalán nem ad, a terjedelmet ívrétben közli. Évszám jelölésével feltünteti az új kiadásokat is. Ahol a címlap szövege eltér a borítófedél szövegétől, mindkettőt ismerteti. Ha nagyobb mennyiséget sikerült felkutatnia, „opera inedita” megjelöléssel ismerteti a szerzők kéziratban lévő munkáit is.

Előszavában Weszprémi külföldi példára és az addigi magyar próbálkozásokra hivatkozva fejti ki az orvosi bibliográfia megírásának szükségét, a „historia litteraria” feltérképezésének kiterjesztését az orvostudományra. Maga Weszprémi erről így ír:

„…Mivel azonban ezek az igen dicsért életrajzírók mindenekelőtt hazánk papjait, bölcselőit és jogtudósait vették fel jegyzetükbe, és csak igen kevés orvost írtak bele, a magunk érdekének tartottam, hogy gondosabban belenézzek a magyar irodalomtörténetnek ebbe a részébe is és a tudománynak azt a talán igenis meddőnek látszó telkét erőm alapos megfeszítésével, kitartó munkával megműveljem.”

Tudatában volt tehát, hogy az első magyar orvosi szakbibliográfiát adja az olvasó kezébe.

Az első kötet száz szerzőről tartalmaz adatokat. Munkáik nagy része nem orvosi, hanem orvosok által írt vallási stb. tárgyú mű. A második kötet a „centuria altera pars prior”-ját tartalmazza, azaz ötven nevet. Ezt a kötetet már Anton Störck-nek, Van Swieten magyar egészségüggyel is foglalkozó utódjának ajánlja. A nagyobb áttekinthetőség kedvéért megváltoztatta a beosztást, minden szerzőt folyamatos számozású „articulus” alatt ismertet. Általában hosszabbak, tartalmasabbak az életrajzok. A lábjegyzetekben továbbfolyó gondolatsor itt már sokszor oldalakra megakasztja a folyamatos tárgyalást. Talán Weszprémi költői tevékenységének terebélyesedésével függ össze, hogy itt nő az ismertetett panegyricusok, gyógy célzatú versek száma (s a harmadik és negyedik kötet előszava után bőségesen közli olvasóinak hozzáírt latin és görögnyelvű dicsérő költeményeit). Supplementum formájában itt folytatja az első kötetet kiegészítő adalékok felsorolását.

A második kötet 1778-ban, Bécsben jelent meg, Trattner kiadásában. Az ugyancsak Störck-nek ajánlott harmadik kötetre[139] legjellemzőbb az eddigi szerkezeti egység bizonyos felbomlása. Az anyag szétfolyóbb. Az eddigi lábjegyzetekben ismertetett, tárgytól elkalandozó részletek most legtöbbször beolvadnak a szövegbe, néha a bibliográfiai leíráshoz csatoltan. Ebben és a következő kötetben a címleírás után sokszor többoldalas ismertetést ad a műről és a benne szereplő problémákról. A kötet terjedelme ennek megfelelően több, mint kétszerese az előbbieknek.

A negyedik kötet csak húsz teljesen feldolgozott orvos írót ismertet, ezenkívül felsorol 25 olyat, akinek adatai hiányosak és ezért különálló ariculusban nem foglalkozhatik velük.

A kötet értékes és jól használható „index generalis", sajtóhibajegyzék és az Allgemeine Deutsche Bibliothek 36. évfolyamában megjelent, Weszprémi munkáját ismertető bírálat egészíti ki. A negyedik kötetben[140] található még három melléklet, pl. az 1740-es debreceni pestisjárvány halálozási statisztikája.

A 'Succincta' ma már alig több múzeumi tárgynál, százötven éven át is többen dicsérték, mint olvasták, inkább volt kórtörténeti dokumentum, mint gyakorlati célú bibliográfia. Mégis: Weszprémi sokkal többet jelentett a magyar orvosi bibliográfiának, mint amit ő maga adni tudott: benne önismeretre ébredt a magyar orvostudomány és művének puszta léte is utánzásra, folytatásra késztette utódait. Az ő példája ösztönzött más tudományágakat is arra, hogy elkészítsék nemzeti szakbibliográfiájukat.

---

[139] Weszprémi, Steph.: Succincta medicorum Hvngariæ et Transilvaniæ biographia. Excerpta ex adversariis auctoris. Centuria altera. 2 partes. Viennæ, 1778–81. 4 lev., 221 p., 3 lev.; 9 lev., 471 p., 3 lev., 1 t.

[140] Weszprémi, Steph.: Succincta medicorum Hvngariæ et Transilvaniæ biographia. Excerpta ex adversariis auctoris. Centuria tertia. Decas I. et II. Tomus IV. Viennæ, 1787. 8 lev., 530 p., 4 lev., 1 t., 2 rézm.

Székely Sándor

Linzbauer Xavér Ferenc (1807–1888)[141]

Másfél évszázad távlatából hajtjuk meg az elismerés zászlaját Linzbauer előtt, aki elévületlen nagy szolgálatot tett a magyar tudománynak azzal, hogy a magyar egészségügy fennmaradt emlékeit bámulatos szorgalommal összegyűjtötte. Egészségügyünk múltjának valóságos diplomatóriuma a 'Codex sanitario-medicinalis Hungariae' (I–VII. Budae, 1852–1861) című munkája, amely a magyar egészségügyre vonatkozó királyi, helytartósági rendeletek – köztük a pesti egyetemre vonatkozó okiratokat – tartalmazza I. István korától 1848-ig. A munkának rendkívüli jelentősége van, noha alig több, mint okmányok és történeti könyvek, hivatalos adatok száraz időrendi felsorolása, mert még vázlatos képet sem ad az egyes korszakok egészségügyi törekvéseiről. Különösen csekély históriai értékű a középkori része.

Linzbauer Xaver Ferenc (1807–1888) egy, a 18. század második felében hazánkba költözött bajor család leszármazottja. 1832-ben a pesti egyetemen orvosdoktor, majd 1837–1848-ig a Jászkun kerület főorvosa. A szabadságharc alatt Bécsben teljesített szolgálatot. Császárhű magatartása jutalmául 1851-ben a pesti egyetem rk. tanárává nevezték ki, de egyidejűleg szolgálattételre a bécsi cs. kir. belügyminisztérium egészségügyi osztályába osztották be s itt teljesített szolgálatot egészen 1860-ig. A tanszéket az őt ideiglenesen helyettesítő Margó Tivadartól 1861-ben vette át, amikor is a sebészeti propedeutikát tanította, mint rendes tanár; 1863–1866-ig még a botanika helyettes tanáraként és az egyetemi füvészkert ideiglenes igazgatójaként is működött. Tanári működését noha rendkívül szorgalmával itt is kitűnt, nem találták megfelelőnek és „a tudomány érdekében" 1871-ben kényszernyugdíjazták.

Már 1837-ben hozzáfogott és 24 éven át hallatlan szorgalommal gyűjtötte össze előbb említett négy művét, 850 év összes írott egészségügyi rendeleteit és emlékeit. A MTA főtitkárához, Toldy Ferenchez, 1852–1856 között intézett hat levélben[142] ismertette munkatervét és kérte Toldy támogatását, amit meg is kapott.

Linzbauer munkájának összeállításában főleg a következő forrásanyagokból és történelmi kútfőgyűjteményekből merített:

---

[141] Forrás: Székely Sándor: 150 esztendővel ezelőtt született Linzbauer Xaver Ferenc, a magyar orvostörténeti kutatás pionírja. = Orvosi Hetilap, 1958. pp. 306–307.

[142] MTA kézirattárában M. Irod. Lev. 4-r. 80. sz.

1. Turóczi János: Chronica Hungarorum, amely a magyarok történetét beszéli el a legrégibb időktől a szerző saját koráig 1470-ig,

2. Fejér György: Codex diplomaticus Hungariae (Budae 1829–1844),

3. Petthető Gergely (1565–1629) országos kapitány: Rövid Magyar Krónika sokrendbeli fő históriás könyvekből nagy szorgalmatossággal egybeszedve… (Bécs, 1660), mely 1626-ig tárgyalja a magyar eseményeket,

4. Spangár András (1778–1844) által megbővített és 1721-ben Nagyszombatban, majd Kassán kiadott Petthető-féle krónika,

5. Kovachich Márton György (1743–1821) által 1790-ben kiadott: Nova Hungariae Periodus, amely Eszterházy József országbíró íródeákja, Kolinovics Gábor által vezetett napló kézirata alapján készült,

6. Schwandtner János (1716–1791) Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini… (Tyrnaviae, 1765) stb.

Azonkívül Budai jogkönyv, Libri patentalium stb.

A munka első kötete[143] I. István korától 1723-ig, a helytartótanács felállításáig pontosan betartott időrendi sorrendben ismerteti a közegészségügyi eseményekre vagy egyes rendkívüli természeti jelenségekre (árvíz, földrengés, aszály, sáskajárás, nap- és holdfogyatkozás, farkasok elszaporodása stb.) vonatkozó történeti feljegyzéseket. A rossz termések éveit is gondosan feljegyzi. Ezt a kötetet a szerző négy ciklusra osztja fel:

a) 1000–1242-ig,

b) 1242–1514-ig,

c) 1514–1626-ig,

d) 1626–1722-ig.

Az első magyar egészségügyi, illetve szociális intézmény az I. István által Esztergomban 1000-ben felállított Szt. Lázár szegényház volt. Ugyanő 1007-ben magyar zarándokok számára Rómában, Jeruzsálemben és Konstantinápolyban menházakat létesített. Olvasunk az 1010. és 1015. évi nagy pestis- és a I. László alatt 1083-ben pusztított dizentériajárványról és

---

[143] Linzbauer, Franc. Xav.: Codex sanitario-medicinalis Hungariæ ab incunabulis Regni usqua ad nostra tempora, studio et opera … congestus.
Tom. I. Budæ, 1852–1856. 34, 898 p.
Tom. II. Budæ, 1852. 13, 822 p.
Tom. III. Sect. I. Budæ, 1853. 10, 932 p.
Tom. III. Sect. II. Budæ, 1855. 4, 953 p.
Tom. III. Sect. III. Budæ, 1860. 4, 918 p.
Tom. III. Sect. IV. Budæ, 1861. 4, 994 p.
Tom. III. Sect. V. Budæ, 1861. 8, 166, 949 p.
A műről kortársi ismertetés jelent meg Kátai tollából. V. ö.: Kátai Gábor: Dr. Linzbauer pesti egyetemi tanár által szerkesztett ’Codex sanitario-medicinalis Hungariæ’ ismertetése. = Orvosi Hetilap, 1860. 48. sz.

a minduntalan ismétlődő pestisjárványok okozta közegészségügyi állapotokról, 1375-ben vitustánc-járvány dühöngött egész Európában. Megkapjuk a morbus gallicus első leírását. Pontos fiziográfiát ad a tatárokról. Közli IV. Bélának az élelmiszerek egészségügyi ellenőrzéséről szóló első rendeleteit. Megemlékezik a Mátyás király által 1490-ben alapított esztergomi főiskoláról amely „orvosi osztállyal is bírt". 1600-ból kapjuk a morbius hungaricus leírását. Közli a pestis ellen számos ordo infectionis teljes szövegét. Az első kötet függelékében a helytartótanács fontosabb közegészségügyi rendeletét közli 1724–1790-ig német nyelven. Ugyancsak közli az első kötet a magyarországi boszorkányperek oklevéltárát.[144]

Linzbauer gondosan összegyűjtötte és a munka első kötetében hitelesnek minősített forrásokra hivatkozva közzé adta Árpád-házi és nemzeti királyaink halálának okait. Adatai a következők:

Imre herceg: repente morbo correptus Emericus diem suum obiit (1031);

I. István (1001–1038): in pedibus stare nequibat. Morbus, quo Sanctus rex decessit: arthritis seu podagra;

I. Endre (1046–1063): Dömösön a királyi üdülő összedől, a romok halálosan megsebesítették;

I. László (1077–1095): pestisben?;

Kálmán (1095–1116): …moritur foeda morte;

II. István (1116–1131) …végre meghala vérhasba;

II. (Vak) Béla (1131–1141) …végre meghala vízibetegségbe;

IV. István (1163): mente lebefactus ultricibus furiis exagitatus interiit;

III. László (1204–1205) …in area belli mortaliter fuerit vulneratus;

IV. Béla (1235–1270) …senio confectus;

II. (kis) Károly (1382) in capite lethali vulnere affectus et venenatus;

Zsigmond (1387–1437) …senectutis incommodis excessit;

Albert (1437–1439) „a táborban a dinnye ételtül vérhasba essék és meghala";

I. Ulászló (1440–1444): mortem eius alii morbo, alii veneno imputavere (foemina quaedam in balneo pomum in veneno tinctum dedit);

Mátyás (1458–1490) podagra vexatus apoplexia occubit;

II. Ulászló (1490–1516) …ex arthritide decessit;

II. Lajos (1516–1526): aqua mersus exspiravit;

Zápolya János (1526–1541): febre vxatus, tandem paralisi et apoplexia ictus mortuus est.

---

144 Tomus I. pp. 786–796.

A második kötet Magyarország egészségügyének történetét tárgyalja 1724–1780-ig. Az anyagot ismét négy ciklusra osztja fel:

a) 1724–1738,

b) 1738–1742,

c) 1742–1776,

d) 1776–1780.

A 270–277. oldalon olvasható annak az emlékiratnak (Tervezet) szövege, amelyet – Perliczi János Dávid nyújtott be Mária Teréziához, egy Magyarországon felállítandó orvosi főiskola érdekében. Közli Mária Terézia 1769. évi rendeletét a nagyszombati egyetem orvosi fakultásának felállításáról, valamint az 1770-ben kiadott első magyar egészségügyi rendszabály a „Generale Normativum in Re Sanitatis" teljes szövegét, a nagyszombati egyetem orvosi fakultásának 1771. évi rendeletet, amely szerint az orvosdoktori fokozattal kapcsolatos problémák elintézésénél a bécsi egyetemi normát kell szem előtt tartani. Közli a nagyszombati egyetem Budára helyezéséről szóló 1777. évi rendelet szövegét és ismerteti a budai tudományegyetem székházának 1780-ban történt felavatását.

A harmadik kötet első része[145] az 1781–1800-ig terjedő anyagot tartalmazza. A kötet elején Linzbauer felosztja hátralevő korszakot az öt országos főorvos (protomedicus) hivatali ideje szerint öt ciklusra:

a) 1781–1799 (protomedicus: Gabriel Veza);

b) 1799–1806 (pr. Franciscus Schraud);

c) 1806–1828 (pr. Andreas Pfisterer);

d) 1824–1840 (pr. Michael Lenhossék);

e) 1840–1848 (pr. Ignatius Stáhly).

A protomedikus hatáskörét egy 1787. évi rendelet szabályozza. Az egyetem orvosi fakultását 1783-ban Budáról Pestre helyezik át. A kötet közli még Chenot Ádám (1721–1789) 1785. évi német nyelvű pestis-ellenes óvóintézkedéseit[146] és az 1790–91. évi országgyűlés regnicolaris bizottságának javaslatát a közegészségügyi rendelkezéséről.[147]

A harmadik kötet második része az 1801–1820. évi események krónikája. Ebben a kötetben számos lues elleni intézkedést közöl. Egy 1807-ben kelt rendelet eltiltja a Páduában végzett orvosokat a praxistól az osztrák örökös tartományokban. Említés történik a Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály által kiadott 'Magyar füvészkönyv'-ről.

---

145 Tomus III. Sect. I. p. 932.

146 Uo. pp. 151–179.

147 Uo. pp. 612–639.

A harmadik kötet harmadik része az 1821–1831. évek, a harmadik kötet negyedik része pedig az 1831–1835. évek egészségügyi eseményeit tartalmazza. E kötet függelékében kapjuk a Ratio educationis (1777) szövegét az orvosi fakultás oktatási és vizsgarendjével,[148] valamint a pesti egyetemen tanított orvostanárok részletes névjegyzékét.[149]

A harmadik kötet ötödik része az 1835–1848-ig terjedő korszak egészségügyi iratanyagát szolgáltatja, köztük a kolera, a bujasenyv elleni küzdelem hatósági iratait és a honvédelmi bizottmány néhány egészségügyi rendeletét.

Nagy figyelmet keltett Linzbauernek a német orvosok és természetvizsgálók 1856. évi vándorgyűlésen az orvostörténeti kutatás szervezéséről tartott előadása,[150] valamint a magyar korona országainak egészségügyi történetével foglalkozó 'Das internationale Sanitätswesen der ungarischen Kronländer' (Buda, 1868) című munkája is. Ma is forrásértékű 1837-ben megjelent 'Die warmen Heilquellen der Hauptstadt Ofen im Königreiche Ungarn' című műve, amelyben a budai gyógyfürdőket ismerteti.[151]

---

148 Tomus III. Sect. III. pp. 729–734, 752–753, 908–909.

149 Uo. p. 786.

150 Linzbauer, Franc. Xav.: Allseitige Vereinigung zur Anbahnung einer pragmatischen Geschichte der Staatsarzney. Amtlicher Bericht über die 32. Versammlung Deutscher Naturforscher und Aerzte zu Wien 1856. Wien, 1858.

151 Linzbauer, Franc. Xav.: Die warmen Heilquellen der Hauptstadt Ofen im Königreich Ungarn. Geschichtlich und naturhistorisch beschrieben, nebst Angabe ihrer Einrichtung, Anwendungsweise und Heilkraft. Mit 4 Abbildungen. Pesth, 1837. VI, 238 p.

Katona Ibolya

Fekete Lajos (1834–1877)[152]

(…) Munkássága tükrében látjuk, hogy az orvostörténeti múlt az egyetemes történelem szerves része, de elengedhetetlen a korszerű orvostudományi munkák folyamatos tanulmányozása is, mert csak így válhat rendszerezővé a kutató munkája. Fekete Lajos történelmi tudása magában hordja a hazai orvostörténelem művelésnek feltételeit és eljut az orvostudomány fejlődésének kutatásához, amely orvostörténeti művek alkotására indítja.

Fekete Lajos 1834. november 1-jén született Kisújszálláson, szülei id. Fekete Lajos és Bordács Klára voltak.

Tanulmányait szülővárosában kezdte és a debreceni főiskolán végezte be. Érettségit Nagyváradon tett, 1860-ban a budapesti orvosi egyetemen nyert oklevelet és még ebben az esztendőben Kisújszállás városi tisztiorvosa, majd a Jászkun kerületek tisztifőorvosa lett.[153] Hivatali elfoglaltsága mellett, minden szabad idejét orvostörténelmi kutatásokra fordítja. (…)

*

1858-ban Wunderlich ’Die Geschichte der Medizin’ című könyve nagy feltűnést kelt, amelynek hatására ’A gyógytan története’[154] című munkája születik meg.

Ez rövid áttekintést ad a gyógytan egyetemes történelméről. Bemutatja, a gyógytan helyzetét a kínaiaknál, hinduknál, babiloniaknál, egyiptomiaknál, hébereknél, görögöknél, a hippokratészi idők előtt és alatt. Közli a hippokratészi eskü mintáját, majd Platón és Arisztotelész iskoláiról ír. Megemlíti az alexandriai orvosképzőt, a methodikusok és pneumatikusok stb. iskoláját és tanait.

A régi római orvosok helyzetéről és a fürdőkről nyújt képet. Galenus gyógyászatát ismerteti, majd az ezután következő idők gyógytanát mutatja be a népvándorlás alatt és után. Az arab népgyógyászat befolyását a gyógytanra és a járványokra. A reformáció korában a gyógytan helyzetéről, majd Paracelsusról és tanairól ír. A 17. század különböző nemzeteinek

---

[152] Forrás: Katona Ibolya: Fekete Lajos munkásságáról. = Orvostörténeti Közlemények 17 (1960) pp. 53–64. (Az eredeti tanulmány rövidített, szerkesztett változata. – *a szerk. megj.*) (A részletek megtalálhatók: pp. 53–54, 57–64.)

[153] Szinnyei adatai szerint (– *a szerző megj.*)

[154] Fekete Lajos: A gyógytan története rövid kivonatban. Pest, 1864. VI, 248 p.

gyógytanát tárja fel angol, olasz, holland, német, jatró-matematikusokról és jatró-kémikusokról). A 18. században a gyógytan erősen fejlődésnek indul Angliában, Franciaországban. Megemlíti a híres bécsi iskolákat, ugyancsak az orvostudomány szakágakra való oszlását, a sebészet, szülészet, kórbonctan jelesebb művelőit és monográf iájukat. Végül a 19. századi híresebb német, francia, olasz és angol orvosok munkásságát ismerteti. A könyv 1864. január 1-jén Kisújszálláson jelent meg.[155] (…)

*

'A magyarországi ragályos és járványos kórok rövid történelme'[156] című 1874-es munkájában a hazánkban a 10. századtól uralkodó járványos kóralakokat írja le a 19. század második harmadáig. Ha tudományosan talán már túlhaladott az egyes megbetegedésekre vonatkozó kórokok, vagy kórformák elnevezése, mégis járványtani szempontból nem tagadható a történelmi jelentősége, miután történeti sorrendbe szedi a különböző századokban uralkodó és fellépő járványok idejét, helyét, a megelőzésére és gyógyítására vonatkozó rendszabályokat, hatósági intézkedéseket. Felsorolja a himlő, pestis, kolera, malária, tífusz, skarlát járványtanával foglalkozó szerzők neveit és könyveit. Nagy súlyt fektet az állatokat pusztító vészek és a tisztiorvosok ezzel kapcsolatos feladatainak ismertetésére. Rámutat arra, hogy az orvosrendőri intézkedések, a nép istenhite félelme miatt, nem túl sokat segíthettek a járványok ideje alatti óvintézkedések megvalósításában. E könyvek előszavában is buzdítja az orvostársadalmat irodalmi tevékenységre.[157] (…)

[155] Szállási Árpád mindehhez hozzáteszi: „A könyvecske 48 fejezetre oszlik, jelzi a hosszú utat-folyamatot, amely a több ezer esztendős kínai medicinától a 19. századig, a skolasztikától a statisztikai orvostudományig, majd az alkímiától a iatrokémiáig, a modern kísérletes orvostudományt képviselő bécsi és párizsi iskolához vezetett. Önálló toldalék a 44 fejezet címe 'Az orvosok Magyarországban'. Rövidke áttekintés ez Balsaráti Vitus Jánostól Kovács Mihályig, három hosszabban tárgyalt kivételes személy: Pápai Páriz Ferenc, Weszprémi István és Rácz Sámuel.
Érdekes, hogy milyen szimpátiával ír a homeopátiáról. Hitt Hahnemann mesternek és ügyeskedő híveinek, ő maga azonban sohasem próbálta ki ezt a gyógymódot. Külön szól a hasonszenvészet egyik „felekezetéről", az isopathiáról (általában mocsokkal „gyógyítottak"), de ahogy az eretnekekről szokás – élesen elítélőleg." (Szállási Árpád: Egy vidéki orvostörténész a múlt századból. = Orvosi Hetilap, 1976. pp. 3061–3062).

[156] Fekete Lajos: A magyarországi ragályos és járványos kórok rövid történelme. Debrecen, 1874. 103 p.

[157] Szállási Árpád e kötettel kapcsolatosan megjegyzi: „'A magyarországi ragályos és járványos kórok rövid történelme' (Debrecen, 1874) főbb forrásai: Plinius, Weszprémi, Sprengel, Pilgram, Carolus Löew, Horváth Mihály, Cserei Farkas, Rózsay József, hogy csak a leggyakrabban idézetteket említsük. Meglepő, hogy Győry Tibor az 1901-ben kiadott 'Morbus Hungaricus' c. identifikáló monográfiájában az irodalmi kútfők felsorolásakor kihagyta Fekete Lajos nevét, aki pedig ugyancsak „pedzette" az ominózus epidémia lényegét, azét a betegségét, amely a hungaricus szót az orvosi köztudatba (de nemcsak az orvosiba) századokkal ezelőtt bedobta.
Lévén egykor debreceni diák, külön írt a cívisek városát is megtizedelő 1585-ös döghaláljárványról, valamint Bethlen Gábor 1620-as felvidéki hadjáratáról, amikor Pozsony mellett „nem győzték temetni" a járványban elhullottakat. A könyv végén felsorolja a különböző epidémiákról írókat, így a pestisről: Balsaráti Vitus Jánostól Moller Károly Ottóig, a himlőről: Reyman Jánostól Lenhossék Mihály Ignácig nagyon sokan. A hagymázról: Kolozsvári Jordán Tamástól Finály Zsigmondig úgyszintén. A koleráról Pólya Józseftől

*

Az orvosokat tömörítő különböző egyesületek és társulatok időnként foglalkoztak az orvostörténelmi pályatételek kitűzésének kérdésével, majd mindez feledésbe merült, az élet gyakorlatában sok egyéb, tért követelő tudományos kérdés mellett. Végül is a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlései közül a győri vándorgyűlés határozata értelmében (1874. aug.) pályázatot tűznek ki „olyan orvostörténelmi munkára, melyet magyar nyelven, eredetiben, vagy fordításban 1848-tól 1874-ig bezárólag megjelent orvosi szakmunkák, szaklapok és folyóiratok jelesebb könyvészetét rövid tájékoztató bírálattal kísérve szerkeszti".

Fekete Lajos, a fiatal orvost jellemző lázas türelmetlenséggel, elapadhatatlan tudásszomjjal kíséri figyelemmel az orvosi szaksajtót, a nagytekintélyű professzorok, megyei főorvosok tudományos értekezéseit, vitáit. Elkészíti a pályamunkát. Az orvosokra jellemző a pályatétellel szembeni érdektelenség, mert egyetlen „Kiskorú" jeligés pályázat érkezett, amelynek szerzője dr. Fekete Lajos volt, akinek a pályadíjat oda is ítélték (a dr. Hamary Dániel által kitűzött 100 ft, azaz 20 arany koronát).[158] (…)

Fekete 'Az orvosi tudományok története Magyarországon' című díjnyertes kézirata tartalmát, terjedelmét figyelembe véve – úgy véljük –, hogy Weszprémi és Linzbauer után a

---

Eckstein Frigyesig szinte valamennyi szakmabeli tollforgató. Az állatjárványokról Weszprémi és Zlamál Vilmos külön kihangsúlyozott." (Szállási Árpád: Egy vidéki orvostörténész a múlt századból. = Orvosi Hetilap, 1976. pp. 3061–3062. A részlet megtalálható: p. 3062.).

Jantsits Gabriella ugyanezzel a könyvvel kapcsolatosan a következőket jegyzi meg:

„A látszólag szerény kis könyv címe szerint orvostörténeti mű, és a könyv kézbevételekor derül ki, hogy bibliográfia is van benne. Kozocsa említett összefoglalójában Fekete Lajosnak egy másik, csak kéziratban lévő, de közben elvesztett művét „Magyar orvosi könyvészet 1849–1874-ig" megemlíti, de ezt nem.

A szerző e „rövidletben" összefoglalja a hazai ragályos és járványos betegségek történetét. A járványokat (beleértve az állatjárványokat is) 1000-től kezdve 1873-ig bezárólag tárgyalja. A korabeli forrásokból merítve közli az akkor használatos orvosságokat, diétákat, leír néhány receptet, de nem hiányzik a babonás gyógyászati eljárások felsorolása sem, hogy csak egy példát említsek: A pestis ellen Pápai Páriz szerint (p. 33.) »Leghathatósabb izzasztó szer a vén szarvasnak a szeme szögletén összeaszott nedvesség, vagy könny, melytől patak módjára foly embertől a veríték…«. Ezeken kívül ismerteti a ragályos betegségek megakadályozására tett intézkedéseket.

Befejezésül közreadja a járványos és ragályos betegségekkel foglalkozó magyar művek címeit, amelyekből kitűnik, hogy „elődeink sem voltak közönyös tanúi a hazánk földén pusztított járványok és ragályoknak…" (p. 89.)

A mai könyvtári ismereteink szerint szeretnénk meghatározni ezt a művet. Rejtett bibliográfia, mert nem önállóan, hanem az orvostörténeti munka kiegészítéseként jelent meg. Retrospektív, mert egy lezárt korszak anyagát dolgozza fel 1550–1873-ig. (Jantsits Gabriella: Egy száz év előtti szakbibliográfia. = Az Orvosi Könyvtáros, 1975. pp. 475–479. A részlet megtalálható: pp. 475–476.)

[158] Megjegyezzük, hogy az 1875-ben Előpatakon, az Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlésén ismertetett 'Magyar orvosi könyvészet 1848–1874-ig' című mű viszont a kéziratok közt nem található (– *a szerző megj.*)

sorban következő orvostörténelmi munka, melyben elődeinek munkáit felhasználva, a 19. század közepéig folytatja a rendszerező leírást.[159]

Előszavában biztatja az orvosokat, hogy mivel az orvostudományból élnek és táplálkoznak, meg kell ismerniök a hazai orvostudomány történelmét, irodalmát, útját. Tevékenykedni kell a múlt feltárásán. Azzal, hogy a magyar orvosi történettan írásához kezdhetett, a szerzőnek régi vágya teljesült és azt az időt, amit az orvosi gyakorlattól és „másnemű foglalkozásoktól" meg tudott takarítani, ezzel töltötte.

A szerző bírálja munkáját, amikor azt írja, hogy nem túl sok újat tud munkájában mondani, de igyekezett orvoselődeinek nézeteit, elveit összefüggésben, fejlődéstörténeti megvilágításba feltüntetni. Nagyobb érdemet munkásságának nem tulajdonít, minthogy az adatokat szorgalmas munkával összehordta, csoportosította és nagy fáradtsággal összeállította. Forró óhaja, hogyha kontár tollal is, összegyűjtött munkáját olvasnák és a jelenkori magyar orvosi nemzedéket „tetterőre, irodalmi munkára ösztönözné".

Ismerteti az orvoslás, az orvostudomány fejlődését a pogány ősi népgyógyászattól a 19. század elejéig. Leírja a magyar gyógyászatot és annak sorsát a keresztény hit felvételéig, majd Szent István korát, kórházak keletkezését. Igen sok orvosszerzetes nevét említi, adatait Weszprémi orvostörténeti munkájából meríti. Rámutat a járványok dúlására, amely az emberiség történeti fejlődését kíséri a különböző századokban és bemutatja egyúttal a tudomány fejlődésének járványtani vonatkozásait. Feltárja az Anjouk uralkodása, illetve a 15. századtól a 16. századig uralkodó eszmeáramlatokat, azokat, amelyek az orvostudomány fejlődését segítették, vagy gátolták. A kort ismertetve így ír:

„Az idő méhe terhes a sok badar eszméktől, melyek béklyóban tartják a szellemet és szörnyű scolaszticizmus e keveréke a hitnek és bölcseletnek, tartja az uralmát a tudományos világban."

Kiemeli, hogy ennek a korszaknak uralkodó eszméi az alkémia és az asztrológia. Mátyás és Zsigmond király idejében idetelepült orvosokról és szerzetesekről ír, akik igen sok tudományágat honosítottak meg Magyarországon a gyógyászat mellett. A 16. században kiemeli a könyvnyomtatásnak mint lendítő erőnek a tudomány fejlődésében való szerepét, megemlíti I. Miksa 1570-ben hozott orvosi gyakorlatot szabályozó rendeletét, az orvosok neveit, akik ebben az időben foglalkoztak a magyar orvosi irodalommal.

---

[159] A kézirat Kapronczay Katalin szerkesztői munkájának eredményeként 2011-ben megjelent: Magyar orvosi történettan. Fekete Lajos doktor 1872-es kéziratának szerkesztett, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátott változata. Összeállította: Kapronczay Katalin. Sajtó alá rendezte: Gazda István. Bp., 2011. MATI – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár. 330 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 91.) *(– a szerk. megj.)*

Majd a 17. század jelesebb orvosainak irodalmi tevékenységét, valamint e században dúló járványokat mutatja be.[160]

A 18. század orvosíróit közleményeik tárgya szerint csoportosította, aszerint, hogy melyik fertőző megbetegedésről írnak. Egy csomóba szedi a pestis, a himlő, a vérhas megbetegedéssel foglalkozó orvosok neveit és megemlíti néhány állatgyógytani mű íróját is. A 18. század járványos megbetegedéseit nemcsak emberre vonatkozóan, hanem az állatokra vonatkozóan is ismerteti. Felsorolja a 18. században élő magyar és erdélyi nevezetesebb orvosok neveit és jelentősebb munkáit. A kézirat egyes fejezeteit kibővítve, nyomtatásban megjelentette. (…)

*

Az orvosi receptek és bizonyítványokon kívül nevét szerzőként is látjuk a jászkunok történetéről írt munkán.[161] Nagy érdeklődéssel fordul annak a népnek történelmi múltja felé, akik között mindennapos orvosi tevékenységét végzi. Ehhez komoly történelmi előtanulmányokat végez, adatokat gyűjt Horváth Péter 'Dissertatio de initiis ac Maioribus Jazygum et Cumanorum' című munkájából, a 'Jerney János utazása, a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett' című kötetből, Palugyai Imre statisztikájából és még „egy nyaláb öreg iratot" használ fel.

Könyvében a kun és a magyar nép őstörténetével, a jászok eredetével és elnevezésével, a kunok ősvallásával, hadviselési modorával, szokásaival, a magyarországi kun betörésekkel, a vegyesházi és Habsburg uralkodók alatti élettel foglalkozik. Megeleveníti a Jászkun területek felosztásának történetét; a kis és nagy kun községek, a jászkunsági községek, a Jászsághoz tartozó puszták történelmi és földrajzi múltját. A legélénkebb színekkel az abszolutizmus korát festi.

Ennek függelékében ismerteti az 1751-ben, Pozsonyban tartott országgyűlés kiküldött bizottmányának bemutatott jászkun szabadalmakat és okleveleket, a nádorok által kiadott védleveleket, az 1791-i országgyűléshez intézett jászkun iratot. Itt találjuk a különböző jászkun kerületek fő- és alkapitányainak névsorát, valamint a jászkunok polgári szervezetére, belkormányzatára vonatkozó adatokat. (…)

*

[160] Ez csonka fejezet a kéziratban, bár erről a témáról már jelent meg nagyobb, önálló műve (– *a szerk. kieg.*)
[161] Fekete Lajos: A jász-kúnok története. Debrecen, 1861. 206 p.

A ’Magyar orvosi írók életrajzi gyűjteménye’ kézirat előszavában meleg, tiszteletteljes szeretettel állítja elénk a múlt emlékei megörökítésének fontosságát. Lelkesítő szavaival rámutat arra, hogy nemcsak a világhírnévnek örvendő nagy orvosok emlékét kell megőrizni, hanem azokat a szerény, csendben alkotó, gyógyító orvosokét is, akik a hazai egészségügy felvirágoztatásában „napszámosként” dolgoznak. Ezeknek az orvosoknak nem emeltek emlékoszlopokat az utódok, és kívánatos volna, hogy „nemzedékről nemzedékre adják át hírnevüket”. Felrázni és eltéríteni akarja az orvostársadalmat attól a vak hittől, amely szerint csak azok az óriások, akik „öldöklő csatáknak hősei, kik népeket, országokat hódítanak meg és folyók hullámain kincstől terhelt hajókat szállítanak”, „ne hígyjétek, hogy csak azok használnak az emberiségnek. A tudósok, kik csöndes magányukban, zajtalanul munkálkodnak a tudomány előbbrevitelében, művelésében, nem kevesebb hasznot tettek az emberiségnek”.

Ebben a munkában 144 orvosnak állít emléket, emberi jellemzésükhöz ad néhány szóban méltatást, némelyik hazafias erényét, mások szakmai szorgos munkálkodását példának állítja elénk. Írói munkásságukat csokorba kötve bemutatja, hogy az egész korszak orvostársadalmát milyen szakmai kérdések foglalkoztatták és késztették tollragadásra.

Megállapíthatjuk, hogy megbecsülésből még azokat az orvosokat is felsorolja, akiknek irodalmi munkássága alig számottevő, de egy tollvonással mégis hozzájárultak egyik-másik szakterület építéséhez.

Külön kéziratban találhatók a fent ismertetett munkából kiemelve ’A XIX. századi jelesebb magyar orvosok’ című gyűjtése, amely 80 orvos nevét, munkásságát, irodalmi alkotását örökíti meg. Egy-egy szerzőre vonatkoztatva az irodalmi munkák felsorolása hiányos.

Valószínűleg a kézirat a folyamatos gyűjtést szolgálta, esetleges később kiadásra kerülő könyvhöz.

’A sebészet rövid története Magyarországon’ című munkáját ’Az orvosi tudományok története Magyarországon’ című főmunkájának adataira alapozva, némileg bővítve alkotta meg. Könyve három fejezetre oszlik:

I. A gyógyászat és sebészet az őskori pogány magyaroknál.

II. A gyógyászat a keresztény hit felvétele után.

III. A gyógytan és a sebészet a szerzetesek kezében.

A ’Madártávlatból áttekintés az orvosi magyar irodalom termékei fölött’ című munkában az orvossebészet, állatgyógyászat, ásványtan, növénytan irodalmát írja le. Felhívja a figyelmet arra, amennyiben hiányos volna összeállítása, akkor azt a „nyilvános könyvtárakról elszigetelt helyi viszonyaink rovására kérem betudni”. „S mit egynek gyarló munkája kihagyott, pótolja

ki a másik buzgalma.” A könyv előszavában időtálló, megszívlelendő gondolatokat vet papírra.

Az a gondolat foglalkoztatja alkotás közben, hogy a hazai orvosirodalom történetét megírni nem lehetséges mindaddig, „míg az orvosi szakma teljes könyvészeti kimutatása hiányzik.” Emellett megemlíti azt a tényt is, hogy „ezirányban még vezérférfiaink, oszlopembereink is alig akarnak tenni valamit”. Pedig nem lehet közömbös az orvos számára, hogy megismerje az orvosi működés múltját, mert „a múltban van letéve a jelen alapja, valamint a jövőé a jelenben, a multnak nyereményeit pedig okulásunkra nem fordítani, bűn lenne.”

Szembeszáll azokkal, akik lenézik az orvostudományi gyakorlattól független orvostörténelmi munkát és azt javasolja, hogy indítsanak mozgalmat az irodalmi adatok feltárására. Ő a maga részéről a munkát megkezdte, „amit nem is kezdeni, hanem folytatni kell csak és kívánatos volna, ha sok-sok orvos, egy-egy tollvonással, tehetsége szerint hozzájárulna.” Biztatja az orvosokat, hogy merjenek magyar nyelven, magyar szakirodalmat létrehozni, mert saját nyelvünkön írott orvosi műveket már akkor tudtunk felmutatni, amikor még „Európa vezérnépeinél is ritka tünemény volt”. Tulajdonképpen ebben a munkában a 16., 17. és 18. századbeli írott munkák gyűjteményét állítja össze.

Fekete Lajost egyre bővülő tudása mind nagyobb, átfogóbb rendszerező munkára készteti. Évekig gyűjti az adatokat ’A magyarhoni orvossebészeti, állatgyógyászati, állat-, növény- és vegytan-szaki irodalom könyvészeti kimutatása a XVI. századtól kezdve máig’ című munka megalkotásához.

Sajnálatos, hogy a kézirat csak töredék és így a 19. század szerzőit és műveit adja. A címben foglaltaknak megfelelően, az egyes szakágazatok történészei a 19. századra vonatkozóan sok értékes művet találhatnak ebben is. (…)

*

A felsoroltakon kívül több kisebb-nagyobb orvostörténeti tanulmánya látott napvilágot a Gyógyászatban[162] ’Böngészetek a történelem mezején a gyógyászat régi korából’, az Ország Tükrében (1864) ’A fürdők és orvosok helyzete a régi rómaiaknál’, a Századokban (1874) ’Gyógyászat a régi magyaroknál’, a Történelmi Tárban (1878) ’Adalék a magyar sebészet történetéhez’.

Fekete Lajos, a vidéki városi tisztiorvos, jelentékeny orvostörténeti munkát fejtett ki abban a korszakban, amikor az orvostudomány történetével való foglalkozás szükségessége és

[162] Pl. 1861–63.

fontossága újra felmerült és igen kevesen ragadtak tollat azért, hogy a magyar orvostörténelem megírásához szükséges dokumentumokat összeszedjék. Széles látókörű, nagy műveltségű, kitartó szorgalmú gyűjtőszenvedéllyel felruházott orvos volt.

Saját munkásságának kritikáját hátrahagyott 'Magyar orvosi történettan' című munkája előszavában szerényen adja meg azzal, hogy úgy véli:

„kontár tollal, nem többet alkottam, mint csak összehordtam, csoportosítottam az adatokat, hogy az orvosi nemzedéket tetterőre, irodalmi munkásságra ösztönözzem".

1877. január 10-én, Kisújszálláson fejezte be az orvostörténelem előbbre viteléért munkálkodó életét, nagyon fiatalon, 43 éves korában.

Életének egyes szakaszairól vajmi keveset tudunk, de szorgos, termékeny munkásságából következtethetünk azokra.[163] Munkái előszavából majdnem mindenütt kicsendül a buzdítás az alkotásra. Megtette azt ő maga is, amire az utódokat biztatta, tovább haladt mint elődei, amelyről kéziratai és nyomtatásban megjelent művei tanúskodnak. Az orvostörténelmi kutatás fontosságába vetett hite legyőzte az alkotást gátló akadályokat, amelyeket „elszigetelt helyi viszonyaim" kifejezéssel örökített meg.

A jelenkor orvosainak munkásságát tovább kell folytatni, hogy felvirágozzék ez a tudományág is, amely hivatott a ma orvosát megtanítani a példák sokaságán keresztül arra, hogy csak a haladás erőit támogatva szolgálhatjuk az orvostudományt.

---

[163] Fekete Lajos legfontosabb, nyomtatásban megjelent orvostörténeti írásai a következők (– *a szerk. megj.*):
Fekete Lajos: Böngészetek a történelem mezején a gyógyászat régi korából. = Gyógyászat, 1861. pp. 590, 628–631, 710–712. 1862. pp. 717–721. 1863. pp. 363–364, 447–449, 502–505, 525–528.
Fekete Lajos: Az orvosi tudományok története Magyarországon. = Gyógyászat, 1865. pp. 267–272, 286–289.
Fekete Lajos: A gyógytan a régi magyaroknál. 1. A pogánykorban. 2. Az Árpád- és Anjou-korban. = Századok, 1874. pp. 380–395, 477–491.
Fekete Lajos: Adalék a magyar sebészet történetéhez. = Történelmi Tár, 1878. pp. 87–98.
Fekete Lajos: A fürdők s az orvosok helyzete a rómaiaknál. = Ország Tükre, 1864. pp. 223–224.
Fekete Lajos: Magyarországi ragályos és járványos kórok rövid történelme. Debrecen, 1874. 103 p. (Korábban folytatásokban a Gyógyászatban.)
Fekete Lajos: A gyógytan története rövid kivonatban. Pest, 1864. VI, 247 p.
Magyar orvosi történettan. Fekete Lajos doktor 1872-es kéziratának szerkesztett, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátott változata. Összeállította: Kapronczay Katalin. Sajtó alá rendezte: Gazda István. Bp., 2011. MATI – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár. 330 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 91.)

Szállási Árpád

Id. Purjesz Zsigmond (1845–1896)[164]

Szokatlan megkülönböztetése két azonos nevűnek az id. és az ifj. előtétszócska, ha a koreltérés köztük mindössze egy év, és nem is egy családba tartozók. Mint id. Purjesz Zsigmond, a belgyógyász és orvostörténész, valamint ifj. Purjesz Zsigmond kolozsvári belgyógyász egyetemi tanár.

Mindketten szentesi születésűek, rokonsági fokozatukat a szokásos források nem említik. Purjesz Zsigmond, az egy esztendejével „idősb" már gimnazistaként a klasszikus nyelvek, a mitológia és az ókortörténet megszállottja volt. Ami természetesen nem zárta ki nála a reáliák iránti érdeklődést. Az orvoskart Bécsben kezdte, Pesten fejezte be. Balassáék idejében általánosan még fordítva volt, szívesebben ragaszkodtak a bécsi diplomához. Purjesz 1869-ben a Rókus szülészetén indult, 1870–1873 között Korányi Frigyes magántanársegéde, 1873-tól díjazott gyakornoka. A magyar ovostörténetnek ebben az időben Linzbauer és Fekete Lajos, a két nagy öregje, mindketten a hazai múlt kutatói elsősorban.

Az Ebers-papyrus megtalálása (1859) óta főleg a német nyelvterület orvostörténészei a héber–hellén–Nílus-völgyi kultúrák higiénés nyomai keresték, fejtegették, azonosították. Ez a szenzációhullám nyilván hatással volt Korányi Frigyes történész vénájú, klasszikus nyelvekben járatos könyvbúvár gyakornokára. Első nagyobb közleménye:

'Az Ebers-féle orvosi papyrus. Tanulmány az orvostudomány történelme köréből. Az Ebers által közölt adatok fölhasználásával'.[165]

Theba híres Nekropoliszában találta egy luxori pásztor azt a 20,23 m hosszú, 30 cm széles tekercset, amely – egyebek közt – a 188 paragrafusában mintegy 800 különböző gyógyszert említ. Az i. e. 16. századból való papyrus-tekercset Georg Ebers szerezte meg az említett pásztortól és juttatta el Lipcsébe, ahol Stern hieroglifa-szótárának segítségével fejtették meg. A tekercs második szakaszában utalás történik Heliopolisz ama nagy házára, ahol annak mitológiájába visszanyúló idején Horus a szeme világát visszanyerte. Amint az – nem nagyon – tudott, Set és Horus gyógyító istenségek között olykor ádáz „szakmai" harcok

---

[164] Forrás: Szállási Árpád: Id. Purjesz Zsigmond, az orvostörténész 1845–1896. = Orvosi Hetilap, 1975. pp. 2136–2137.

[165] Purjesz Zsigmond, id.: Az Ebers-féle orvosi papyrus. Tanulmány az orvostudomány történelme köréből. Az Ebers által közölt adatok fölhasználásával. Bp., 1876. 63 p.

dúltak, néha a tettlegességig. Az egyik „szervre menő” disputában Set a heréit, Horus a fél szemét veszítette el. Később restitutio ad integrum gyógyultak.

A megfejtett szöveg három fő fejezete közül az első, huszonhét alcsoportban, a gyógyszerekkel foglalkozik. Purjesz összehasonlítja Galenus és Dioscorides receptjeivel. Galenus – írja Purjesz – szívesen leszólta az ó-egyiptomi medicinát, ugyanakkor sokat átvett belőle. A második fejezet a szív élet- és bonctani adataival, a harmadik kór- és gyógytani fejtegetésekkel foglalkozik. E tanulmányát a németül is jól olvasó honfitárs kollégák a legigényesebb német nyelvűek mellé sorolták.

Purjesz az 1877/78-as tanévben az ókori orvostörténet tárgyköréből ’A mellűri genny-gyülem és a mellkas megnyitása (thoracocentesis) Hippocrates korában’ c. előadása[166] alapján magántanárságra érdemesült. Fenti elaborátumban a Hippokratész nevével fémjelzett koszi, és a knidoszi iskola orvosi ismereteit, diagnosztikai fogásait, gyógyító eljárásait értelmezi, magyarázza a latin–görög szövegből. Az empyema thoracis felismerésére a mellkast erősen megrázták (succussio), hogy loccsanást idézzenek elő. A garatba meleg vizet fecskendeztek a köhögés és expectorálás elősegítésére. Ahol a loccsanást észlelték, vagy bordaközti fájdalmas kidomborodásnál a koszi iskola bemetszést (thoracocentesis) a knidoszi bordalékelést (trepanatio costae) végzett. A nyílásba fonalra kötött vászondarabot helyeztek, azt naponta cserélték. Később langyos olajat vagy bort fecskendeztek be, a genny levezetésére vékony óncsövet használtak.

A koszi és knidoszi medicinális disciplína dülönböző voltára egy másik tanulmányában is visszatért.[167] A hippokratiánus kosziak inkább az általános kezelésben (legfőképp a diéta, fürdő, vízhajtás), míg a rivális knidosziak, akiket elsősorban a kosziak kedvezőtlen beállításában ismerünk, a lokális kezelésben voltak bátrabak. A versenytársak, az utókor szemében egymást kiegészítőkké szelidültek.

Az orvostörténész Purjesz érdeklődésének másik nagy területe a 16. századi syphilographusok.[168] Például az amiens-i Fernel, aki Fracastoro elkeresztelése óta először nevezte lues venerea néven a vérbajt az 1579-es kiadású ’De luis venereae curatione perfectissima liber’ című művében. A gall Fernel másban is ellenlábasa volt az itáliaiaknak.

---

[166] Purjesz Zsigmond, id.: A mellűri genny-gyülem és a mellkas megnyitása (thoracocenthesis) Hippokrates korában. = Orvosi Hetilap, 1877. 143–147. has.

[167] Purjesz Zsigmond, id.: A kosi és knidosi orvosi oskolák alapelvei. = Orvosi Hetilap, 1883. 1253–1255, 1277–1279, 1303–1305. has.

[168] Purjesz Zsigmond, id.: A 16. századbeli jelesebb syphilographok. 1. Joannes Fernelius. = Orvosi Hetilap, 1880. 947–950, 971–974, 998–1001. has.; 2. Joannes de Vigo. = Uo., 1880. 1041–1042, 1065–1067, 1086–1089. has.; 3. Hieronymus Fracastorius. = Uo., 1880. 1133–1135, 1181–1183, 1199–1205. has.; 4. Nicolaus Massa. = Uo., 1881. 103–108, 127–128, 150–154, 263–264, 335–337. has.; 5. Nicolaus Leonicenus. = Uo., 1882. 851–854, 873–879, 899–902. has.

Nem hitt az öngyógyulás lehetőségében, s a „morbus gallicus” elnevezést hazafiúi önérzettel utasította vissza. Nicolaeus Massa a Boromeai Szt. Károlynak ajánlott ’Liber de morbo gallico’ című könyvében említi a Sarsaparilla-gyökér jó hatását.

Purjesz Zsigmond ismertette az Orvosi Hetilapban a St. Gallen-i könyvtárban talált, Rose rekonstruálta orvosi iratokat.[169] Anthimus dietetikája például az 5. századból való, Anthimus Theodorik frank király udvari orvosa volt, tiltotta az állatok veséjének fogyasztását, a tojást csak hígan ajánlja, említi a spárga vizelethajtó hatását. A 9. századi 44. kódex a Caracalla-kortárs Quintus Serenus egészségügyi versét, és Lassius Felix kompilációját tartalmazza.

Purjesz írásainak nagy része német orvosi lapokban is megjelent.[170] Szorgalmas fordító volt. Így Ranke: Élettan, Zeissl: A bujasenyv tankönyve; Schmidt: Boncztan; Haake: Szülészet; Seifert–Müller: Kórodai diagnosztika, valamennyi az ő átültetése. Az orvoskaron az ókori orvostörténetet fakultatíve adta elő, egyszerre kevés hallgatója volt. Oktatói ténykedését jutalmazásokkal is megbecsülték.

A magánember keveset tudatott magáról, örökös bélbajai visszahúzódóvá tették. Ötvenegy éves korában rajzolta rá a hashártyagyulladás a hippokratészi arc halálos maszkját.

Purjesz Zsigmond az ókori orvostörténet egyik keskenyebb sávján Hints Elek egyedi előde. A hivatás-történetírás Weszprémi–Magyary-Kossa–Győry neveivel csúcsjelzett vonulatában szerény közbeeső, de fontos kiegészítő.

---

[169] Purjesz Zsigmond, id.: A St.-galleni kolostori könyvtárban őrzött orvosi kéziratok. = Orvosi Hetilap, 1881. 1071–1074, 1123, 1169–1170, 1193–1196. has., 1882. 222–225, 246–247, 273–276, 293–296, 421–422, 627–628. has.

[170] Purjesz, Sigmund: Joannes de Vigo als Syphilograph. (Beitrag zur Geschichte der Syphilis.). = Wiener Medizinische Bl., 1883. pp. 1357–1361.
Purjesz, Sigmund: Hieronymus Fracastorius, ein Syphilidolog des 16. Jahrhunderts. (Beitrag zur Geschichte der Syphilis.) = Wiener Medizinische Wochenschrift, 1884. pp. 317–320, 353–355, 385–387.
Purjesz, Sigmund: Nicolaus Leonicenus auf dem Gebiete der Syphilidologie. Beitrag zur Geschichte der Syphilis. = Arch. path. Anat., 1884. pp. 273–293.
Purjesz, Sigmund: Joannes Fernelius und die Lehre von der Syphilis. Medizinisch-historische Skizze. = Wiener Medizinische Wochenschrift, 1885. pp. 867–870, 895–899, 921–924.

Kapronczay Károly

Wertner Mór (1849–1921)[171]

A magyar orvostörténet-írás különös, de igen hamar elfeledett egyénisége volt Wertner Mór, akinek életművét elsősorban a hazai történetírás, elsősorban a genealógia tudománya tartja számon. E szakterületen kifejtett munkássága olyan elmélyült kutatásokon nyugodott, hogy már életében – szűkebb ismeretségi körén kívül – a történelem tudománya iránt érdeklődők és a könyvszeretők tábora nem is feltételezte, hogy a nemzetközi hírnévnek örvendő tudós alapképesítése orvos, sőt élete végéig orvosi gyakorlatából élt, fedezte kutatásainak költségeit. Kevesen voltak kortársai között, akik annyira ismerték és kutatták középkori oklevéltárainkat, mint ez a szerény körülmények között élt falusi orvos. Szinte hihetetlen bőségben kerültek ki tolla alól a kisebb-nagyobb lélegzetű, a magyar történelem kiemelkedő egyéniségeinek, családjainak genealógiáját, családi leszármazását feldolgozó tanulmányok.

A fényes tudományos pályát tehát orvostudományi és orvostörténeti kutatások s publikálások előzték meg. Sokáig e két szakterületet egy időben végezte, de első történettudományi publikációinak sikerei ellenére sem adta fel orvosi tevékenységét, nem szédítették meg külhoni történelemtudományi társasági tiszteletbeli tagságai sem.

Valójában ki volt Wertner Mór, milyen orvosi-orvostörténeti szakirodalmi tevékenységet fejtett ki?

Életútja és orvosi pályafutása csupán néhány mondatban összegezhető. Spácon (Pozsonytól nem messze) született 1849. július 26-án, de már iskolai tanulmányait Temesvárott végezte. Útja innen Bécsbe vezetett, ahol 1874-ben orvosi oklevelet szerzett a bécsi orvosi karon. Végzése után Csicsón (Komárom vármegyében), majd Szencen (Pozsony vármegyében) működött gyakorló orvosként, de 1890–1893 között Pozsonyban tevékenykedett tiszteletbeli főorvosként. Ezután Muzslán vállalt járási orvosi állást, amelyben döntő szerepet játszott az a tény, hogy a közeli esztergomi prímás levéltár vonzkörében szeretett volna élni. E vármegye is tiszteletbeli főorvosi címével tüntette ki. Nyugalomba vonulása után Párkányban telepedett le, így 1921. június 8-án, már a trianoni határokon túl, hunyt el.

---

[171] Forrás: Kapronczay Károly: Az orvostörténész Wertner Mór időszerűsége. = Orvosi Hetilap, 1990. pp. 1543–1544. (Részlet)

Orvosszakírói tevékenysége kezdetben orvosi gyakorlatához kötődött, amit tükröznek közleményei is. Vidéken élő gyakorló orvosként éles szemmel figyelte a falu közegészségügyi állapotát, a helyhatóság által alkalmazott orvos kiszolgáltatott helyzetét és egészségügyi szempontokból gyakran járatlan munkaadóival szemben. Világosan látta az 1876. évi közegészségügyi törvény jelentőségét, annak az ország közegészségügyi állapotán jobbítani kívánó szándékait, viszont kritikus írásaival, a törvény és a vidéki valóság, a törvény adta lehetőségek és a helyhatóságok fékező erői között feszülő ellentmondásokra is fel kívánta hívni a figyelmet.[172] A 'Gyógyászat'-ban megjelent tárcáiban nemcsak a vidéki gyakorlat nehézségeit ábrázolta, hanem ezzel olyan problémákra világított rá, amik éppen megoldásra vártak. A Gyógyászat 'Államorvostan' című mellékletében 1880-ban megjelent háromrészes írása – 'Falusi közegészségügyünk s egészségügyi rendőrségünkről' – a vidék elmaradott közegészségügyi állapotát ellenőrizni hivatott szakigazgatás hiányára, illetve a létező negatívumaira hívta fel a figyelmet, tett javaslatokat. Egy évvel később a falusi iskolák tarthatatlan közegészségügyi állapotáról értekezett, gondolatai találkoztak Fodor József iskola-egészségügyet megreformáló elképzeléseivel. Szinte ezt dokumentálta tapasztalataival. E tárgykörből talán leghatásosabb írása 1883-ban jelent meg a 'Gyógyászat' hasábjain, amikor is az Országos Közegészségügyi Tanácshoz fordult az állategészségügy hiányosságainak elmaradottságából eredő, és az emberek egészségét fenyegető tényezők orvoslásáért.

A medicinával kapcsolatos szakirodalmi tevékenységének legnagyobb területe az orvostörténelem. Első ilyen tárgyú írásaiban is tükröződik a későbbi elmélyült történetkutató, hiszen az összefüggések feltárása mellett igen nagy figyelmet fordított a tények feltárására. Egyszerűen mintaszerűek „szárnypróbálgatásai", hiszen az adatokat nemcsak feltárta, hanem értelmezte, helyreigazította. Foglalkozott az ókori kelet orvostudományával, cikksorozatot jelentetett meg az ókori görög-római fürdőkről, a fürdőkultúrákról, tizenegy részes sorozatban dolgozta fel a demográfiai viszonyok alakulását a legkorábbi kezdetektől a saját koráig, az ókori szülészeti kultúrát, a higiéniai ismeretek fejlődését stb. E tanulmányokat adta ki az 'Orvosrégészeti tanulmányok' című füzetében, míg e tárgykörből német nyelven is

[172] Az 1876-os közegészségügyi törvényről lásd újabban: Kapronczay Károly: A magyarországi közegészségügy története 1770–1944. Jogalkotás, közegészségügyi intézmények, szakirodalom. Sajtó alá rendezte: Gazda István. Bp., 2008. Semmelweis Egyetem Közegészségtani Intézet – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár – MATI. 463 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 58/1.) – Online: válogatás a műből: http://kozeu.tudomanytortenet.hu/
Lásd még a kiegyezés utáni időszak közegészségügyéről: A modern hazai közegészségügy kialakulása 1867–1896. Tanulmányok és dokumentumok a 150 éve megindult egészségügyi reformról. Válogatta és sajtó alá rendezte: Gazda István: A válogatás szakmai irányítója: Kapronczay Károly. Bp., 2017. MATI – Magyar Orvostörténelmi Társaság. DVD összeállítás. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 115.) – Online: http://real.mtak.hu/46712/

összefoglalást adott ki nyomtatásban. Nemzetközi érdeklődést váltott ki viszont az 1880-ban a ’Deutsches Archiv für Geschichte der Medizin und Medizinische Geographie’ című folyóiratban megjelentetett terjedelmes tanulmánya az 1708–1711 között Magyarországon dúló pestisjárványról.

Nem szabad megfeledkeznünk orvosi filozófiai tárgyú tanulmányairól, amelyek érintették az orvosi hivatás eszmei alapjait, az orvosi pálya iránti – akkor tapasztalt – közömbösség okait stb. E tárgykörhöz kapcsolódik a diagnózis történetét nyomon követő tanulmánya, de foglalkozott hatrészes cikksorozatban az ókori és a középkori orvosi iskolákkal, tizennégy részben népgyógyászattal, alkémiával, régi kórmegállapításokkal, halotti anyakönyvekből kikövetkeztethető halálozási és betegség-statisztikákkal stb.

Azonban legmaradandóbb és a ma számára is sokatmondó írása az ’Orvostan és a történelem’, illetve az ’Orvostan és a bölcselet’ címen megjelentetett cikksorozata volt. Wertner Mórt is erősen foglalkoztatták a hazai orvostörténelem oktatásának és kutatásának problémái, valamint az 1880-as években oly sok gondot jelentő orvostörténeti monográfia kérdése. (…)

Nagyobb orvostörténeti írásai:

Wertner Mór: A dögvész útjai. = Pozsonyvidéki Lapok, 1879. 17. sz. pp. 1–2.

Wertner Mór: A régi járványokról. = Pozsonyvidéki Lapok, 1879. 49. sz. pp. 2–3.

Wertner Mór: A nőszés történetéhez. Adatok az orvos-természettudományi felfogások ismeretéhez a 17-ik században. = Államorvos, 1880. pp. 54–56, 69–72, 77–79.

Wertner Mór: A közegészségtani ismeretek történetéhez. = Államorvos, 1880. pp. 124–129.

Wertner Mór: A bájitalokról. = Államorvos, 1881. pp. 35–39.

Wertner Mór: Miben szenvedtek és haltak meg a régiek? = Államorvos, 1881. pp. 57–60, 66–74.

Wertner Mór: A régi közegészségügyről. = Államorvos, 1881. pp. 84–87, 93–99, 101–106, 110–114.

Wertner Mór: A láttan történetéhez. = Gyógyászat, 1881. pp. 76–78, 115–117.

Wertner Mór: Orvostan és történelem. = Gyógyászat, 1881. pp. 311–315.

Wertner Mór: Aeskulap és utódai. = Gyógyászat, 1882. pp. 339–341, 366–369, 392–395, 416–419, 434–436, 455–458, 538–541.

Wertner Mór: Néhány bibliai betegség. = Közegészségügyi Kalauz, 1882. 1. sz. p. 1., 11. sz. pp. 1–2., 14. sz. p. 2., 19. sz. p. 3.

Wertner Mór: Csodahit, mystika s népgyógyászat. = Államorvos, 1882. pp. 14–16, 24–28, 43–45, 58–60, 74–79, 86–87, 93–95, 108–111, 117–118, 141–144, 157–159, 172–175.

Wertner Mór: Orvostan és vallás. = Gyógyászat, 1883. pp. 641–647.

Wertner Mór: A legnagyobb tiszteletdíj. = Gyógyászat, 1883. pp. 691–694.

Wertner Mór: Orvostan és bölcsészet. = Gyógyászat, 1883. pp. 738–740, 770–772, 866–869, 880–884.

Wertner Mór: A szaporodási viszonyok a régieknél. Orvos-régészeti tanulmány. = Államorvos, 1883. pp. 9–12, 17–19, 35–38, 43–46, 53–56, 59–64, 70–71, 75–78, 83–87, 90–94, 107–110.

Wertner Mór: Dijazási történetek. Tollrajzok az orvosi praxis múltjából. = Közegészségügyi Kalauz, 1883. 12. sz. pp. 2–3., 19. sz. p. 3.

Wertner Mór: Utazás az orvoshoz. Ókeleti orvos-művelődéstörténeti rajz. = Gyógyászat, 1884. pp. 164–167.

Wertner Mór: Az ókori fürdőkről. = Gyógyászat, 1884. pp. 322–324, 334–336, 354–355.

Wertner Mór: Az ókori orvosi rend állásáról. = Gyógyászat, 1887. pp. 190–191, 307, 318–319, 361–362, 435–436, 481–484.

Wertner Mór: Árpádkori orvosi adatok. = Orvosi Hetilap, 1889. pp. 531, 559–560, 571–572.

W[ertner Mór]: A régi rómaiak fürdőzései. = Hosszú Élet, 1889. pp. 102–103.

Wertner Mór: Középkori magyar orvosok és gyógyszerészek. = Századok, 1893. pp. 599–608.

Wertner Mór: A magyarországi járványok történetéhez. = Közegészségügy, 1914. No. 2. pp. 14–16. No. 3. pp. 22–24.

Wertner, Moriz: Die Pest in Ungarn 1708–1711. = Deutsches Archiv für Geschichte der Medizin und Medizinische Geographie, 1880. pp. 51–64.

Wertner, Moriz: Ueber die Fortpflanzungsidee der Alten. = Deutsches Archiv für Geschichte der Medizin und Medizinische Geographie, 1883. pp. 71–81, 382–389, 409–451.

Wertner, Moriz: Über das Bäderwesen im alten Rom. = Kursaison, 1882. pp. 17–22.

Wertner, Moritz: Über die Bedeutung des Wassers in der mystischen Heilkunde. = Kursaison, 1882. pp. 81–87, 97–101.

Wertner, Moriz: Ueber das Bäderwesen im Alterthume. = Kursaison, 1883. pp. 1–6, 17–22.

Wertner, Moriz: Altorientalische Kurgeschichten. = Kursaison, 1883. pp. 81–90, 129–136, 161–168.

Wertner, Moriz: Die mystische Medizin. Vergangenheit und Gegenwart. = Pester med.-chir. Presse, 1880. pp. 96–100, 113–116, 133–135, 177–179, 241–243, 260–263, 280–282, 301–303, 326–327.

Wertner, Moriz: Der erste Aderlass. Medizinische Tradition aus Alt-Griechenland. = Pester med.-chir. Presse, 1883. pp. 561–563, 579–580.

Wertner Moriz: Alexander der Grosse als Kranker. = Pester med.-chir. Presse, 1883. pp. 801–804.

Wertner, Moritz: Silhouetten aus der ärztlichen Vergangenheit. 1. Eine Augenoperation. = Pester med.-chir. Presse, 1884. pp. 716–719.

Wertner, Moritz: Eine egyptische Augenentzündung. Aerztliches Kulturbild aus der 19. Dynastie. = Pester med.-chir. Presse, 1885. pp. 150–151, 167–168.

Wertner, Moriz: Ueber die Stellung des ärztlichen Standes im Altertum. 1. Aegypter. 2. Juden. 3. Perser. 4. Griechen. 5. Römer. = Pester med.-chir. Presse, 1885. pp. 895–897, 911–915, 933–936, 950–952, 969–972, 989–991, 1010–1012.

Wertner, Moriz: Das grösste Honorar. = Pester med.-chir. Presse, 1886. pp. 88–91.

Wertner, Moriz: Solon's medizinische Diplomatik. Kulturhistorische Skizze. = Pester med.-chir. Presse, 1887. pp. 476–478, 519–521.

Sasvári László

Demkó Kálmán (1852–1918)[173]

A múlt század végén még igen kicsiny tábort alkottak Magyarországon az orvostörténészek, akik közé számíthatjuk Demkó Kálmán tanárt is. Életében harmincnál több történeti tanulmánya, dolgozata jelent meg, közülük nem egy kútfőértékű, ezek közül kettő kimondottan orvostörténeti tárgyú.[174] Felvetődik a kérdés, hogyan jutott el az utóbbiak megírásához?

Elöljáróban meg kell említenünk, hogy művei alapján Demkó Kálmánt hangyaszorgalommal kutató tudósnak képzeljük el, akit nem érdekel más, csak a tudomány, s nagyon megdöbbentünk, ha életét tanulmányozzuk, mert bizony azt ellentmondásosnak találjuk. Életrajzi adatai sok helyen megtalálhatók, így azt részletesen nem tárgyaljuk.

Élete két szakaszra tagolható, a választó vonalnak a századfordulót tekinthetjük. Az első szakasz gazdag tudományos munkálkodásban, erre az időre esik orvostörténeti érdeklődése is. 1888-ban – mint lőcsei reáliskolai tanár, s a felvidéki városok történetének kutatója – jelentkezett az orvosok és természetvizsgálók tátrafüredi nagygyűlésére, hogy felolvasást tartson ’A közegészségügyről városainkban a XV–XVIII. században’ címmel. Ekkor felhívták a figyelmet arra, hogy már korábban kiírtak egy pályázatot a hazai orvostörténelem feldolgozására, s feltették számára a kérdést, hogy nem lenne-e hajlandó pályázni. Igenlő választ adott. 1882. október 12-én újra kiírták a pályázatot, a tervezetet 1888. december 31-ig kellett benyújtani. A bíráló bizottság két évvel később bírálta el a tervezetet, s mivel a szerző nem volt orvos, direktívákat adott a mű megírásához. Így változott az eredeti, ’az orvosi tudomány történelme’ cím ’az orvosi rend történeté’-re. Mindezekről maga Demkó Kálmán számol be művének előszavában.[175]

E munkát sokan kompendiumnak tartják, de maga a szerző is tisztában volt a hiányosságaival, ezért is idézi a bíráló bizottság véleményét:

---

[173] Forrás: Sasvári László: Emlékezés Demkó Kálmánra (1852–1918). = Orvosi Hetilap, 1978. pp. 1859–1860.

[174] Ezek a következők: Közegészségügy városainkban a XV–XVII. századokban. = A magyar orvosok és természetvizsgálók … 24. vándorgyűlésének … munkálatai. Bp., 1888. pp. 239–244.; A magyar orvosi rend története, tekintettel a gyógyászati intézmények fejlődésére Magyarországon a XVIII. század végig. 1–2. köt. Bp., 1892–1894. VIII, 555 p. (– *a szerk. megj.*).

[175] Demkó Kálmán: A magyar orvosi rend története, tekintettel a gyógyászati intézmények fejlődésére Magyarországon a XVIII. század végéig. A magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyülésének állandó központi választmánya által a Poór Imre-féle 100 aranynyal jutalmazott pályamű. Lőcse, 1894. 555 p.

„…ha a munka nem is meríti ki mindazt, a mi az orvosi tudományok históriájából Magyarországra vonatkozik, mégis biztos alapot fog nyújtani a továbbiak kidolgozására.”[176]

A mű első része 1892-ben Lőcsén jelent meg.[177] Ennek I. fejezete az ősi gyógyítási módokkal foglalkozik. Érdemes idéznünk e részből azokat a szavakat, melyek napjainkig érvényesnek tekinthetők arra vonatkozóan, hogy miért jogosult a népi gyógyászat történetének a kutatása:

„…őskori gyógyászatunk nem különbözhetett a nép körében ma széltében dívó gyógyítási módoktól. A falusi néppel gyakran érintkező orvosaink bizonyára számos olyan egyént ismernek, kihez messze vidékről mennek, természetesen nagy titokban, a betegek. Ha az ilyen kuruzslóknak nevezett paraszt orvoslók elárulnák féltékenyen őrzött titkaikat, nem annyira szereiket, mint inkább az azok használatánál alkalmazott, bűvös erejűnek vélt jeleiket és mondókáikat, s ezek híven összegyűjtetnének; csak akkor láthatnók világosan őskori gyógyászatunkat – a mai népies gyógyászatnak tükörében.”[178]

A II. fejezetben Demkó az Árpád-házi, a III-ban pedig a vegyes házi királyok korának az orvostörténelmét tárgyalja. A további, a 16., 17. és a 18. századokat külön részekben tárgyalva már az 1894-es kiadás tartalmazza. Egy-egy rész általában még a további fejezetekre oszlik:

a) orvosok;

b) gyógyszerészek;

c) seborvosok, fürdők;

d) szülészet;

e) egészségügyi intézmények, járványok, „orvosrendőrség”.

Ez utóbbi szó ma már nem él, jelentése magyarázatra szorul, fogalomkörébe tartozik a törvényszéki orvostan, a közegészségügy, a hatósági orvosi tevékenység. Lényegében e fogalomkörbe tartozó adatok vezették el Demkó Kálmánt az orvostörténelmi kutatásokhoz. Lőcse és más felvidéki városok levéltárait tanulmányozva sok, közegészségügyre vonatkozó adatot talált, Kassán például sok közegészségügyi rendelkezést.[179]

Orvostörténeti munkáját pozitivista-romantikus történelemszemlélettel írta meg, de a következő idézet is mutatja felvilágosítási célzatú törekvését. Mária Terézia boszorkánypereket korlátozó rendelkezéseivel kapcsolatosan írja:

---

[176] Demkó id. műve p. 7.
[177] Diósadi Elekes György: Demkó Kálmán. Kézirat. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Adattára.
[178] Demkó id. műve p. 77.
[179] Diósadi id. műve

„A nagy királynő törekvése sikeres volt, amennyiben a boszorkányok hivatalos üldözése lassankint megszűnt, de a kuruzslás és a boszorkányságba vetett néphit napjainkig is megvan. Annak kiirtására csak egy imádságunk lehet: Népnevelés, jöjjön el valahára a te országod!”[180]

A millennium évétől (1896) gimnáziumi igazgató Budapesten a VIII. kerületi Tavaszmező utcai iskolában. Ettől kezdve életére inkább a közéleti tevékenység jellemző. Életének erre a szakaszára vonatkozóan értékes adatokat nyerünk Mayer Mária történész 1977-ben megjelent művéből.[181] Demkó Kálmán ekkoriban a Budapesten élő, ruszin származású, magyarosodó értelmiség egyik illusztris alakja.

A történelmi Magyarországon élő félmilliónyi kárpát-ukrán – más szóval ruszin – nemzetiségnek csak igen kis hányada volt értelmiségi, ezek közül is az elmagyarosodó „előkelő” réteg a fővárosban lakott. Voltak közöttük orvosok is. A legismertebb Demjanovich Emil, Jókai és Mikszáth háziorvosa,[182] aki Demkó Kálmánnal együtt szerepelt a közélet fórumain.

Közéletiségükhöz nagyrészt a görögkatolikus egyházon belüli társadalmi szervezetek szolgáltatták a kereteket. Ez meglepő a századforduló szabadelvű légkörében, néhány évvel az egyházpolitikai harcok (polgári anyakönyv, polgári házasság stb.) után. Mi a magyarázata hát annak, hogy egy szabadelvű orvos és az orvostörténeti művével a babonák ellen is küzdő történész egyházi jellegű mozgalom élharcosává válik? Ennek több oka van. Egyrészt a ruszin nemzetiség legálisan csak a görögkatolikus egyházon belül szervezkedhetett, másrészt ezen az egyházon belül ekkor magyarosodási mozgalom is kezdődött, ami megfelelt a budapesti ruszin értelmiség érdekeinek. Ezen felül Demkó Kálmán is, Demjanovich Emil is papi családból származtak.

Demkó Kálmán 1897-ben ’Asszimiláció, reasszimiláció és a magyar kultúrpolitika’ című cikkében azt írja, hogy az ószláv és a román szertartási nyelv akadályozza az asszimilálódást, márpedig az iskolának és az egyháznak a magyarosítás eszközévé kell válnia. 1902-ben a Magyar Görög Katolikusok Egyesülete 61 rendes tagja között találjuk.

A magyar Földművelésügyi Minisztérium úgynevezett „hegyvidéki” akciót indított a ruszin nép gazdasági elmaradottságának az enyhítésére, s egy lapot is adott ki Negyelja címen, melynek első szerkesztője Demkó Kálmán volt, de csak néhány szám erejéig. 1903-ban a Budapesten megjelenő ’Görögkatolikus Hírlap’ szerkesztője lesz. 1904-ben cikksorozatot kezd a magyar szertartási nyelv ügyében. Már a lap első számában közzétesz

---

[180] Demkó id. műve p. 410.
[181] Mayer Mária: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910. Bp., 1977. 255 p.
[182] P. Mayer Mária – Pozsgai Jenő: Demjanovich Emil. = Orvosi Hetilap, 1976. p. 1589.

egy felhívást, melynek pontjaiban szociális tárgyúak is vannak: papi és tanítói fizetések rendezése nyugdíjügyek, főiskolai internátus és általában a felvidéki nép felemelése.

Az Ungváron megjelenő, ellenlábas ruszin beállítottságú, de magyar nyelvű 'Görögkatolikus Szemle' elítélte Demkó Kálmán álláspontját, aki egyébként közben rövid ideig képviselő is volt. Az 1904–1906-os években más téren is sok kudarc érte: leváltották végül szerkesztői posztjáról és nyugdíjazták. Ellentéte támadt a magyarosítási mozgalom vezéralakjával, Szabó Jenő felsőházi taggal is, mert nem akart külön magyar görögkatolikus püspökséget, és nem helyeselte a magyarok és ruszinok teljes szétválását.

Hátralevő éveit újra a tudománynak szentelte. 1918 februárjában bekövetkezett haláláig hadtörténeti kutatásokat folytatott.

Élete azt mutatja, hogy korának nacionalista szemléletétől ő sem tudott szabadulni. Egyéni kudarcaihoz hozzájárult, hogy élete derekán kapcsolódott be a közéleti küzdelmekbe, mikor az iskolavezetés terhei már kifárasztották. Történeti munkássága mindenképpen elévülhetetlen. Orvostörténeti művében is rokonszenvvel beszél az egyszerű, szegény emberekről. Említett felhívásának szociális pontjai is mutatják alapvetően humanista beállítottságát.[183]

[183] Róla a Magyar Orvostörténelmi Társaság általános tudománytörténeti szakosztálya 1978. január 27-én vitaülésen emlékezett meg.

A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN MUNKÁLKODÓ JELES MAGYAR ORVOSTÖRTÉNÉSZEKRŐL

BEVEZETŐ

Győry Tibor

Néhány szó a hazai orvosi történet ügyében[184]

Íródott 1902-ben

Az 'Orvosi Hetilap' múlt évi (1901) 20. számában közölt könyvismertetés kapcsán van egy pár szavam a hazai orvosi történet ügyében. Az említett könyvismertetés Vámossy Istvánnak 'Adatok a gyógyászat történetéhez Pozsonyban'[185] című munkáját tárgyalja. Alkalmam volt ott kifejteni, hogy mily értékes adatokat szolgáltatott a szerző a hazai orvostudománynak kívánatosképp mielőbb létrehozandó történelméhez. Maga a munka, mint úttörő és minden tekintetben világító példa szolgálhat a későbben próbálkozóknak. Például szolgálhat azonban arra nézve is, hogy hazánk levéltárai mily sok értékes és feldolgozatlan adatot tartalmaznak. Ezeknek közzététele annál inkább és mennél előbb szükséges, mert teljes, kimerítő hazai orvosi történelmünk nem lesz megírható, míg az egyes megyék és városok, melyek a művelődésnek mindenkor gócpontjai voltak, be nem szolgáltatják az alkotandó épület köveit: orvosrendi s tudományi, járvány- és gyógyszerészet-történeti anyagukat. Rendkívül kevés történt még ebben az irányban. Még relatíve legtöbb anyagunk gyűlt össze a járványok történetéhez. Van ugyanis egynéhány éles megfigyelésen alapuló, pontos és jól értékesíthető

[184] Forrás: Győry Tibor: Néhány szó a hazai orvosi történet ügyében. = Orvosi Hetilap, 1902. pp. 366–367.
[185] Vámossy István: Adatok a gyógyászat történetéhez Pozsonyban. Pozsony, 1901. XVI, 307 p.

pestisjárvány leírásunk. A legkiválóbb szerzők e téren: Chenot Ádám,[186] Hammer Antal,[187] Loigk és Werloschnig.[188]

Három évvel ennek előtte Lauschmann Gyula foglalta könyvvé a magyarországi járványokat, mely könyvnek a Székesfehérvár városára vonatkozó része az eredeti és értékes, mert az odavaló levéltári anyag áttanulmányozása alapján készült.[189] Herbert Henrik megírta a közegészségügy fejlődését Nagy-Szebenben, de sajnos, csak a XVI. századig.[190] Egyes kórházaink monografikus történetét bírnunk szintén nagy értékű dolog lenne. Elöl jártak ebben: Purjesz Ignác 'Adatok a Szent Rókus-közkórház alapításához' című munkájával,[191] Papp Gábor a szolnoki,[192] Singer Henrik a miskolci közkórház történetével;[193] Müller Frigyes [Friedrich] megírta az erdélyi kórházak történetét[194] stb. Wertner Mór is sokat fáradozott régi gyógyászatunk történetének kérdésében. Még egy-két ily munka s a meglevő anyag, mely a magyar orvosi történelem megírásához levéltári adatokból eddig egybegyűlt, fel van sorolva. Igaz, hogy Weszprémi, Fejér és Linzbauer halhatatlan munkáikkal orvosi történelmünknek alapját már régen megvetették, de műveik a végleges munkáknak – bármennyit mondjak is vele – mégis csupán csak alapjául szolgálhatnak.

A levéltárakban elhelyezett szűz történeti anyag még feldolgozásra, közkinccsé formáltatásra vár. De ez a feldolgozás – miként a tapasztalat is bizonyítja – csakis akkor tökéletes és vezet célhoz, ha az illető kutató csak az ő speciális tárgyát, az őt érdeklő anyagot veszi tekintetbe, mert a felkutatott adatok csak akkor kelnek életre, ha oly agyvelő veszi fel azokat, mely rögtön tudja, mit tartson vissza, s mit eresszen át szűrőjén, de a megtartott részt rögtön és minden különös időrabló fáradság nélkül a kellő helyre is képes illeszteni, beosztani. Ez az oka annak, hogy a levéltárakban elhelyezett orvostörténelmi anyag nálunk

---

186 Chenot Ádám orvostörténeti témájú írásai (– *a szerk. összeáll.*):
Chenot Ádám: Tractatus de peste, sive de origine, progressu, fatis, fine pestis in Daciæ Transylvaniæ quibusquam locis ab initio oct. 1755. ad finem januarii 1757. Vindobonæ, 1765. XXVI, 246 p.
Chenot Ádám: Historia pestis Transylvaniæ annorum 1770, 1771. Budæ, 1799. 42, 139 p. (Postumus mű. Schraud Ferenc adta közre.)

187 Hammer, Anton: Geschichte der pest, die von 1738 bis 1740 im Temesvarer Banate herrschte. Ein aus glaubwürdigen Quellen geschöpfter Beitrag zur Geschichte dieses Landes. Mit 1 Planskizze und topographisch-historischer Beigabe. Temesvár, 1839. XII, 116 p.

188 Loigk, A. et J. Werloschnig: Historia pestis, quae ab an. 1708. ad 1713. Transylvanam, Hungariam, Austriam, Pragam et Ratisbonam depopulabatur, per epistolas conscripta et Austriae medicis enarrata. Styrae, 1715. 497 p.

189 Lauschmann Gyula: Adatok a magyarországi járványok történetéhez, tekintettel Székesfehérvár városára. Sz.-Fehérvár, 1898. 67 p.

190 V. ö.: Herbert, Henrik: Die Gesundheitspflege in Hermannstadt c. tanulmányával, amely az 'Arch. des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge.' XX. kötetében jelent meg.

191 Purjesz Ignác: Adatok a Szent-Rókus közkórház alapításához. Bp., 1896. 40 p.

192 Papp Gábor: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye közkórházának története és 1896–97. évi jelentése. Szolnok, 1898. 56 p.

193 Singer Henrik: A miskolczi közkórház története. 1856–1900. Miskolc, 1900. 133 p., 5 t.

194 Müller, Friedrich: Geschichte der siebenbürgischen Hospitäler bis 1825. (Különlenyomat a segesvári evangélikus gimnázium 1855/56-os évkönyvéből. A teljes évkönyv: Wien, 1856. 86 p.)

túlnyomórészt feldolgozatlanul hever. A levéltárak állandó búvárkarában orvos alkalmazva nincsen; a vendég-búvárkodók is a nem-orvosokból kerülnek ki, ezek is, azok is, természetszerűleg átsiklanak az orvostörténelmi adatokon. De hát miért nem végzik el a munkát maguk az orvosok? Erre is megadom a feleletet.

Absztrakt tudománnyal, így a történelemmel való foglalkozás senkit sem juttatott még vagyonhoz. Kell ehhez a lelkesedésnek, a tárgyszeretetnek oly tőkéje, mely az anyaginak hiányát pótolja, vagy mondjuk kompenzálja. De egy arra valóban hivatott egyén legalább is fojtó gond nélkül képes megélni a tudományos foglalkozásból. Az orvosi történet művelése azonban „nobile officium”-nak tekintetik legtöbb helyen, és okvetlenül mindenütt a vidéki városokban. Innen van, hogy vajmi ritkán akad, aki orvos létére bemegy a levéltárakba kutatni, hazai orvostörténelmünk kincseit ott összekeresni. Az ily irányú orvostörténeti kutatás igen fáradságos, igen költséges, mert temérdek időbe, hónapokba, sőt – ha a kutató szakadatlanul nem dolgozhat, egy csak közepes tartalmú levéltárban is – esztendőkbe kerül. Hiszen a fentebb említett könyv szerzőjének, Lauschmannak – saját szavai szerint – 10 esztendei kutatásába került, pedig csak a járványokra volt tekintettel s a mindössze 67 oldalon nem csupán levéltári anyag van feljegyezve. Számolni kellene az élet anyagi követelményeivel s az önfenntartásért való munkássággal, melyektől az ilyen dolgozás a kutatót, ha az nem életpálya, elvonja.

Azon kutatók köre azonban, kikre még egyáltalán számítani lehetne, még szűkebbre, ti. csak az illető városok helybeli orvosainak számára zsugorodik, különösen, ha meggondoljuk, hogy a levéltári munkásság csakis a hely színén végezhető. Hiszen rendszerint a kutató nem is tudja előre, mi fog eléje tárulni, mit fog találni, mindössze azt tudja, hogy adatokat keres s ezért egy mérhetetlenül nagyobb anyagot – sokszor eredménytelenül eltöltött heteken át – kell áttekintenie, míg annak egy töredéke, mint keresett és feltalált speciális anyag, kezében összegyűlik. Bizonyság a nehézségek visszariasztó hatására egyszerűen az, hogy Linzbauer óta csak vajmi kevesen vállalkoztak levéltári dolgozásra.

Minden művelt nemzetnek megvan már az ő hiteles, az eredeti adatok alapján készült orvosi történelme. Nekünk magyaroknak még nincs meg. Erkölcsi kötelességünk parancsolja tehát, hogy ez is minél előbb elkészüljön. Előre megmondhatom, hogy nem lesz mit röstelkednünk rajta, ha egyszer készen fog állni a nagy építmény: a magyar orvosi történelem. De hogy mennyit takar el még a levéltárak pora? Ki tudná megmondani! Pedig az ott letakart anyag tartalmazza a mi igazi orvosi történelmünket épp úgy, mint a nemzeti és világtörténetet. Ezek a levéltárak, melyek az egykorú feljegyzéseket meghamisítatlan megbízhatósággal őrzik, ezek képzik az orvosi történelemnek is friss forrásait. Ezekből kellene meríteni. Ki ne

tudná, hogy egy korty a friss forrás vizéből többet ér, mint egy pohár háromszor felmelegedett és ugyanannyiszor újra felfrissített víz!

Meg vagyok győződve róla, hogy nincsen levéltár, mely ajtaját örömest meg ne nyitná a munkára kész kopogtató előtt. De vajon lesz-e kopogtató? A mai viszonyok közt alig. A lehetőséget előbb meg kell teremteni. Hogyan? Erről is elmondom nézetemet.

Ami az alkalomszerűséget illeti, abban nem lehet kétség. Megyéink csak nem régen fogtak hozzá monográfiáik megírásához. A példát, melyet egy-két vármegye már megadott, kétségen kívül követni fogja a többi. Ezt kell felhasználni az óhajtottam célra is. Az eddigiek igen nagy körültekintéssel és alapossággal, de az orvostörténelmi adatok mellőzésével íratták meg monográfiáikat. Óhajtandó, sőt szükséges volna, hogy ezután a gyógyászati adatok, mégpedig az orvostudományi és rendi és a gyógyszerészetre vonatkozó adatok se mellőztessenek. Mint azonban már említettem, erre csakis hozzáértő szakember, tehát orvos alkalmas. Bizonyára akadni fog minden megye területén, jelesül annak székhelyén olyan orvos, ki ezt a szép és hazafias munkát elvégezné, éspedig minden anyagi haszon nélkül, csupán a levéltárakban töltött ideje alatt elmulasztott egyéb keresetének átlagszerű megtérítése fejében.

Ne sajnáljuk tehát a vármegyék egy pár ezer korona többletet az amúgy is elég nagy költség mellett, amibe történetük megírása kerül. Kultúrájuknak szebb adalékait aligha fogják a művelt laikus közönségnek és a szakembereknek nyújthatni, mintha az orvostörténeti adatokat is beszolgáltatandják, amelyek hiszen lényegileg is beletartoznak ama monográfiákba, ha teljesek akarnak lenni. Mert az ókor óta napjainkig folyton regisztrálható tény az, hogy a műveltségi foknak egyik legérzékenyebb hőmérője az orvosi tudomány mindenkori fejlettsége volt. Ily módon, ha a vármegyék és nagyobb városok beszolgáltatták egyszer orvostörténelmi adataikat, akkor – és nem előbb – létre lesz hozható a magyar orvosi tudomány történelme is, a magyar kultúrának ez az integráló része. Ne legyen benne késedelem! Ajánlom az ügyet vármegyéink tradicionális hazafias érzületébe és a magyar orvosi kar tettre kész tudományszeretetébe!

Szállási Árpád

Pataki Jenő (1857–1944)[195]

A patológiás Báthoriak (Zsigmond, Gábor) tékozló uralkodása után Bethlen Gábor fejedelem Móricz-megírta 'Tündérkert'-jének a virágzása valósággal vonzotta a maradék Magyarország protestáns prédikátorait. Azokban az időkben kerültek a Királyhágón túlra; Pápáról Páriz Imre és Sárospatakról Pataki István. Mindketten orvosdinasztiát alapítottak, az előbbi a Pápai Párizt, az utóbbi a Patakit. A Dunántúlról származó, sajnos csak két nemzedéket adott, a Zemplén megyéből való viszont hatot.

Egymás után három Pataki Sámuel híresítette ezt az orvos-szinonima nevet, valamennyien magas kort megérve.

Az első (1692–1766) ingyenes patikát tartott Kolozsvárt a szegény betegeknek.

A második (1731–1804) Kolozs megye főorvosa, híres füvész, a kollégiumban a mathesis és a bölcselet tanára volt. Majd 1776-ban meleg hangú polihisztor professzor életpályájának gyönyörű nyelvű prológusában találkozott a két név először. De nem utoljára, az orvostörténész Pataki-utód tollából-jóvoltából.

A harmadik Pataki Sámuel (1765–1824) vitte a legtöbbre. Ő volt 1812–1824 között Erdély protomedikusa, irányításával fojtották el az 1814-ben kitört pestisjárványt. Elárvult hivatalát később Dániel fia (1804–1871) örökölte, erdélyi szokás szerint ő is bibliai keresztnevet kapott. Különösen az 1831-es kolerajárványkor tűnt ki rátermettségével. Szorgalmas írója volt az 'Orvosi Tár' első évfolyamainak, majd a Rózsay József és Szabó József szervezésével 1864-ben Marosvásárhelyen tartott Magyar Orvosok és Természetvizsgálók X. Vándorgyűlésén a bujakór elleni küzdelem közegészségügyi

---

[195] Szállási Árpád: Megemlékezés egy erdélyi orvostörténészről. (Pataki Jenő, 1857–1944). = Orvosi Hetilap, 1977. pp. 1794–1795.
Pataki Jenő életéről és munkásságáról lásd: Pataki Jenő: Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből. A bevezető tanulmányt írta: Prof. Izsák Sámuel. A tanulmányokat gyűjtötte: Perjámosi Sándor. Sajtó alá rend.: Gazda István. Piliscsaba, 2004. MATI. 412 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 37.)
Online: http://mek.oszk.hu/05400/05413/index.phtml
Pataki Jenő: Az erdélyi orvoslás történetéből. A tanulmányokat gyűjtötte, az utószót írta és a bibliográfiai függeléket összeáll.: Perjámosi Sándor. A latin szövegrészeket fordította: Magyar László András. Sajtó alá rend.: Gazda István. Bp., 2011. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár – Johan Béla Alapítvány – MATI. 368 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 80.)
Részlet a kötetből online: http://mek.oszk.hu/05400/05413/index.phtml
Pataki Jenő rövid életrajza és életmű-bibliográfiája: http://real.mtak.hu/16648/

jelentőségéről tartott figyelemreméltó előadást. Mellőzhető-e egy ilyen patinás családi „anamnézis”?

A második protomedikus leszármazottja Pataki Jenő, 1857-ben született. Mivel kormánytanácsos apja hűtlen lett a familiáris tradíciókhoz (az oldalági rokonságban voltak orvosok), a kis kolozsvári diákban korán felébredt a hivatástisztelet. Szülővárosának sebésztanodája ekkor már egyetemi rangra emelkedett, így el sem tudott volna képzelni másféle választást. Orvos ősei főleg protestáns holland egyetemeken tanultak, az egy Dánielt kivéve, aki már Bécsben promoveálhatott. Igaz, a Sámuelek idejében sem Magyarországon, sem Erdélyben nem létezett orvosi fakultás.

Pataki Jenő az 1882-ben otthon kézhez kapott orvosi oklevelével Hollandia helyett már Pestre jött. Előbb a Tauffer vezetése alatt mérföldlépésekkel haladó II. sz. Női Klinikára került, majd id. Bókai Jánoshoz a Stephania Szegénygyermek Kórházba. 1886-ban hazatért Kolozsvárra, de az év végén elfogadta gróf Batthyány Lajos meghívását az ikervári birtokára. Rövid ideig volt a híres család orvosa; aztán beköltözött a közeli Sárvárra orvosi gyakorlatot folytatni.

Szülővárosától messze, ősei szellemétől ihletve kezdett kibontakozni benne a múlt iránti érdeklődés. Megbarátkozott a tollal, s többé nem vált meg tőle. Előbb a szombathelyi Ellenzék és a Kelet c. lapokba írt rövidebb-hosszabb cikkeket az orvoslási babonákról, s a megdöbbentő gyermekhalandóságról.

Sárvár azonban mégsem Kolozsvár. Örömmel fogadta hát 1898-ban a szülőváros megtisztelő ajánlatát a tisztiorvosi hivatal betöltésére. Apáthy István, Purjesz Zsigmond, Jancsó Miklós, Marschalkó Tamás jelentették itt a színvonalat.

1903-ban Emlékkönyv jelent meg az egyetem történetéről, csoda-e, ha egy írói vénával bíró Pataki, az írástudó prédikátor és a protomedikusok leszármazottja nem elégedett meg „akták gyártásával”? A ’Kolozsvári Orvos-Természettudományi Közlöny’ 1904-es évfolyamában adatokat közölt a magyar ifjak orvosnevelésének történetéhez. Ezek azonban még nem termékeny évek. Építés alatt az egyetem, csatornázzák a várost, csapolják a környékbeli mocsarakat, rengeteg a tisztiorvos dolga. Inkább olvas és adatokat gyűjt a majdani nyugdíjas évekre, ami 1918 végén be is következett. Két okból. Egyrészt elérte a nyugdíjkorhatárt, másrészt várható volt a trianoni döntés.

Ezután kezdte sorra publikálni a Kolozsvárt megjelenő ’Erdélyi Orvosi Lap’, valamint az ’Orvosi Szemle’ hasábjain a múltról való mondanivalóját. Főleg biográfiákat, új levéltári adatokat, ismeretlen leveleket, stb. Erdélyi orvostörténeti arcképek sorozatát természetesen

Pápai Páriz Ferenccel kezdi,[196] majd Köleséri Sámuel, Kibédi Mátyus István, Pataki Sámuel (a második), Gyarmathi Sámuel, Incseli Szőcs András, Pataki Sámuel (a harmadik), Getse Dániel, a kiváló szebeni Baumgarten János orvosbotanikus, az 'Enumeratio Stirpium in Magno Transsilvaniae',[197] Pataki Dániel a sorrend. Írt Boerhaaveről két levele kapcsán, Harvey jelentőségéről a vérkeringés felfedezésének 300. évfordulója alkalmából. 1929-ben Korányi Sándorról, a budapesti Népegészségügy lapjain leközölte III. Pataki Sámuel naplóját, írt Nyulas Ferencről, s a 'Pásztortűz' c. szépirodalmi lapban a külföldön élt régi magyar orvosokról, Kolozsvári Jordán Tamásról stb., Magyary-Kossa – a nagy kritikus – mindig fenntartás nélkül hivatkozik rá a négykötetes művében. Egyetlen nagyobb lélegzetű műve 'Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados működése (1859–1934)' vaskos kiadványában az Orvostudományi Szakosztály történetének az összeállítása, amelyet a szerkesztőség megbízásából készített el. Ekkor már Tordán élt, közel a nyolcvanadik életéve felé.

A rövid történetet több fejezetre osztotta. Mivel az egyesület orvosi szakosztállyal 1879-ben egészült ki, az első fejezet a megelőző három esztendőt tárgyalja. A második fejezet 1879–1884 közé esik, Klug Nándor, Hőgyes Endre, Genersich Antal, Geber Ede, Török Aurél, Purjesz Zsigmond emelik európai szintre a szerény adottságú egyetemet.

A harmadik fejezet 1885–1891; a gárda változik: Bókay Árpád, Davida Leó, Szabó Dénes, Lechner Károly, Belky János, Roth Adolf, Udránszky, Jancsó a tudományos „hangadók". Különösen jelentősek Jancsó Miklós és Rozenberg Mór malériával kapcsolatos kutatásai, valamint Genersich Gusztáv első sikeres próbái a Behring-féle diftéria szérummal.

A negyedik fejezet 1896–1905 közé esik. Jancsó, Marschalkó Tamás, Jakabházy, Lechner Károly, Buday Kálmán, Apáthy István fénykora ez.

Az ötödik fejezet 1906–1913 közötti, a következő az első világháborúé (1914–1919). Lechner a freudizmusról, Jancsó a dizentériáról, Issekutz Béla 'A digitalis hatás chemizmusáról', Ady orvosbarátja, Lukács Hugó a háborús pszichéről, Marschalkó a háború venereás kihatásairól tartott szakelőadást. Az utolsó szakülés 1917. december 18-án volt.

Az utolsó fejezet 1920–1934 közötti idő másfél évtizede. Évenként vándorgyűléseket tartottak, a munkálatok méltó kiadványokban jelentek meg. Az 1934. évi jubileumra vendégelőadókat hívtak. Budapestről Huzella Tivadar „A kísérleti biológiai kutatás újabb eredményeiről orvosi nézőpontból, mikrokinematográfiai filmbemutatással" szerepelt. Az

---

[196] Orvosi Szemle, 1928. 1. sz.

[197] Baumgarten, J. C. G.: Enumeratio stirpium in Magno Transsilvaniae principatu praeprimis indigenarum, in usum nostratm botanophilorum conscripta inque ordinem sexuali-naturalem concinnata. 3 ptes. Vindobonae, 1816. XXVIII, 427 p.; X, 392 p.; XVI, 355 p.; Tom. IV. Ed. Mich. Fusz. Cibinii, 1846. IV, 236 p. A címlap szerint 1846-ban, tényleg azonban még csak 1860-ban jelent meg.

idős Pataki Jenő a kuruzslásról tartott vetítettképes előadást. Nagyon rövid summája ez a részletes történetnek.

Gazdag könyvtárát jelképes összegért megvette az egyetem, ő maga orvostörténeti ambíciókkal nézett elébe a kilencedik évtizedének és a rettenetes világégésnek. Berde Károly nekrológja szerint még könyv alakjában akarta kiadni a régi erdélyi orvosok életrajzi lexikonát, s erejéből még talán tehette volna. A háború utolsó éveinek csúszós januári napján azonban közlekedési baleset áldozata lett.

Sokat tett pátriája orvostörténetéért. Spielmann professzor legutóbbi tanulmány-kötetében[198] is többször találkozunk a nevével.

*

Pataki Jenőnek a Magyar Tudománytörténeti Intézet gondozásában 2004-ben kiadott, „Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből" című tanulmánykötetében az alábbi tanulmányai kaptak helyet:

I. Fejedelmi orvosok

Báthori István fejedelem és Báthori Zsigmond fejedelem orvosa: Hunyadi Ferenc
A kolozsvári unitárius kollégium tanárai I. Rákóczi György fejedelem és II. Rákóczi György fejedelem idejében
    Árkosi Gelei Benedek
    Árkosi Tegző Benedek
Benedeki Enyedi Sámuel, a református főiskola professzora II. Rákóczi György fejedelem és Apafi fejedelem idejében
Apafi fejedelem udvari orvosa: Köpeczi János
Tolnai István, a református főiskola professzora 1665-től
    Tolnai három levele
Apafi Anna és Zay Anna orvosságos könyve
Apafi fejedelem rendelete a sodomia ellen (1685)

II. Pápai Páriz Ferenc és kortársai, követői

Páriz Pápai a nagyenyedi kollégiumban
A 'Pax Corporis'
„Pilula Rufi" Pápai Páriz Ferenc instrukciójában
Pápai Páriz Ferenc, mint nevelő. Levelei Teleki Pál grófhoz
Kereseéri Köleséri Sámuel. Pápai Páriz után századának leghíresebb orvosa
A daliás szép doktor: Fogarasi Sámuel

[198] Spielmann József: A közjó szolgálatában. Tudomány- és művelődéstörténeti tanulmányok. Bukarest, 1977. 351 p.

Aki kétszer is bejárta a világot: Kolozsvári Dimien Pál. A kolozsvári unitárius kollégium professzora, majd 1690-től rektora
Peetsi Péter diplomája (1758)
Id. Incze Mihály (1762–1836) és tanulmányútja
Kassai Mihály, Mátyus György és a Stipendium Goldbergianum

III. A Teleki család udvari és háziorvosai

Teleki Mihály orvosa, az első kolozsvári tisztiorvos, Baranyai Pétsi András
    Orvosi reverzalis Teleki Mihály idejéből
Teleki József gróf és Teleki Sándor gróf családi orvosa: Borosnyai Nagy Márton
Árva Bethlen Kata, az első magyar orvosnő
A közélet buzgó harcosa, Vizaknai Bereczk György (1668–1720). Kolozsvár főorvosa, Bánffy György gróf és Teleki Pál gróf háziorvosa
    Vizaknai Bereczk György Teleki Pál grófhoz írt, fennmaradt további leveleiből
Teleki József gróf házi orvosa: Ajtai András
Boerhaaveról két levele kapcsán. Tanácsai gróf Teleki Sándorné Bethlen Júlia számára
Zágoni Gábor (1725–1787). Thoroczkai Zsigmond gróf, Teleki József gróf és Teleki László gróf háziorvosa
Felfalusi Mihály, aki Teleki László grófot látta el tanácsaival

IV. Egy kolozsvári orvos-dinasztia: a Patakiak

Pataki Sámuel (primus) naplója
Pataki Sámuel (primus) és egy városi orvosi szerződés
Pataki Sámuel (primus) instructiója és feljegyzései az orbánc elleni orvosságokról
Pataki Sámuel (primus) instructiója Teleki grófné számára
Pataki Sámuel (secundus)

V. Erdély országos főorvosai (1809–1871)

Incseli Szőts András, 1809-től Erdély országos főorvosa
Pataki Sámuel (tertius), 1812-től Erdély országos főorvosa
Csikmadéfalvi Ferentzi József, 1826-tól Erdély országos főorvosa
Baritz János, 1838-tól Erdély országos főorvosa
Pataki Dániel, 1861-től Erdély országos főorvosa

VI. Fejezetek Erdély járványtörténetéből

Küzdelem a pestis ellen
    Első járványírónk, Kolosvári Jordán Tamás
    Pápai Páriz Ferenc orvosi tanácsai a pestis ellen való védekezésről
    Pataki Sámuel (primus) a pestisről
    Chenot Ádám, a pestisorvos
    Pataki Sámuel (secundus) megyei főorvosi jelentése 1786-ból a pestisről

Küzdelem a lepra és a skarlát ellen
A segesvári lepra-szószék
Skarlat-instructio Pataki (secundus) Sámueltől

A kolera ellen folytatott küzdelem orvosai
Az erdélyi kolera 1831-ben
Kibédi Péterfi Pál, a koleraorvos
Kibédi Péterfi Pál híres betege: Bolyai János
A ma kutatóinak véleménye Pataki Jenő megállapításairól (*Jung János*)
Honigberger János Márton kolera-gyógymódja
Greissing József, a koleraorvos
Barra Imre, a koleraorvos

A himlő ellen folytatott küzdelem
Mátyus Máté és követői, mint a himlő elleni védőoltás hívei
Mátyus Máté * Váradi Sámuel * Barra István

VII. A táplálkozástudomány korai mesterei

A jó egészség megtartásának első magyar apostola, Kibédi Mátyus István
Szotyori Józsefhez kapcsolódó diétetikai kórtörténet

VIII. Erdélyország gyógyvizeinek és fürdőinek tudói

Pataki Sámuel (secundus) doktor a savanyú vizekről 1790-ben
Erdély forrásainak legnagyobb tudósa, Nyulas Ferenc
Az erdélyi fürdők

IX. A Kolozsvári Orvos-Sebészi Tanintézet

Adatok a tanári kinevezésekhez
Molnár János * Incseli Szőts József * Csíkszeredai Szabó József * Bagyi Joó István * Pattantyus Ábrahám Bogdán * Nagel Emil * Lenhossék József * Franz Zahn * Jendrassik Jenő * Maizner János * Balogh Kálmán * Szőts Emil * Machik Béla * Ponori Török Aurél * Az utolsó tanári kar

X. Portré az 1848/49-es forradalom és szabadságharc néhány erdélyi katonaorvosáról

Magyar-déllői Antal László
Reiner Zsigmond
Zarándi Knöpfler Vilmos
Psemiseli Lengyel Dániel
A narkózis első alkalmazója Erdélyben: Danczkai Ábrahám Pattantyus Bogdán (1817–1865)
Füleki Sinkovits Ignácz
Otrobán Nándor

XI. Az orvostudomány specializálódásának útján

A szülészet történetéből
Szülőszék (Sella parturientium)
Pataki Sámuel (secundus) instructiója gyermekágyas nő részére

A szemészet történetéből
Molnár Jánosról, a kolozsvári orvos-sebészi tanintézet szemorvos professzoráról
Fabini János Teofil nemzetközi hírű tudós, rövid ideig Medgyes szemorvosa

A hasonszervi gyógymód hívei
A homeopatha Körösi Szőts SámuelA homeopathia

A nemi betegségek elleni küzdelem történetéből
Adatok a prostitutió történetéhez Kolozsvárt
Ilanori Sigmund Károly Lajos

A fogászat történetéből
Erdély első fogorvosa, Fogarasi Lészai Dániel

Az orvosbotanika és gyógyszerészet történetéből
Baumgarten János Kristóf
Kolozsvár legrégibb gyógyszertára
Adatok a gyógyszertárak vizsgálatához

XII. Művelődéstörténeti adalékok

Orvosírók
A műfordító orvos: Zoltán József (1712–1763)
Az orvos és nyelvtudós Gyarmathi Sámuel
Az anekdotázó barátosi Andrád Sámuel
Az orvosi helytörténet-írás megteremtője, Benkő Sámuel
A nyelvtudós orvos, Engel József
Egy elfeledett erdélyi orvosíró, Ötvös Ágoston

Egyesületek vonzásában
A filantrop orvos, Szárazajtai Getse Dániel

Különleges esetek
Házasság megszüntetése impotencia miatt
Pellengérre állított orvosok
Orvosi naplókból

Zárszó
Orvosi emlékeink megmentésére

Karasszon Dénes – Pákozdy Katalin

Magyary-Kossa Gyula (1865–1944)[199]

„Negyedéves medikus koromban kezdtem érdeklődni a magyar orvosok múltja iránt…" – írja 'Magyar orvosi emlékek' című könyvének előszavában Magyary-Kossa Gyula. A négykötetes hatalmas mű azóta a magyar orvostörténelem egyik kiemelkedő forrásmunkájává vált, amelyből bőségesen merítenek a mai kor orvostörténészei, szerzője pedig fénylő betűkkel írta be nevét a magyar halhatatlanok névsorába.

Magyary-Kossa Gyula 1865. január 8-án született Debrecenben. A klasszikus nyelvekben, természettudományokban és művészetekben egyaránt járatos ifjú Kossa Gyula dr. tudományos pályája Bókay Árpád gyógyszertani intézetéből indult fejlődésnek. Itt betöltött tanársegédi állásából adjunktusként az Országos Bírósági Vegyészeti Intézetébe került; 29 éves, amikor a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen méregtanból magántanárrá habilitálják (1894); két évvel később a M. Kir. Állatorvosi Akadémián a gyógyszertan ny. r. tanára, ezt az állását 1937-ben bekövetkezett nyugalomba vonulásáig lelkes odaadással töltötte be. Akadémiai székfoglalóját 1924-ben tartotta 'Adatok a magyar génius biológiájához' címmel.[200]

1939 óta, midőn az Országos Levéltár lépcsőjén elcsúszott és karját törte, alig-alig mozdult ki otthonából. Életének utolsó éveit könyvtárában töltötte, pihenő idejében zongorájánál ült és kedvenceinek – Mozartnak és Beethovennek – remekműveit játszotta. Értékes könyvtárán kívül gazdag arckép-, fénykép- és metszetgyűjteményt hagyott az utódokra.[201]

---

[199] Forrás: Karasszon Dénes: Egy magyar orvostörténész. Megemlékezés Magyary-Kossa Gyuláról, születésének 100. évfordulója alkalmával. = Orvostörténeti Közlemények 41 (1967) pp. 21–27. + Pákozdy Katalin: Bevezetés egy orvostörténeti különgyűjteményhez. In: Magyar orvosi emlékek. 5. köt. Bp., 1995. pp. 230–232. (Részlet)

Lásd még: Karasszon Dénes: Az 1944 előtt munkálkodó állatorvos-történészeinkről. (A magyar állatorvoslás kultúrtörténete I.) Online: http://real.mtak.hu/18048/

[200] Magyary-Kossa Gyula: Adatok a magyar génius biológiájához. = Állatorvosi Lapok, 1924. p. 140., 1925. p. 67, 79.; Athenaeum, 1925. pp. 73–102.

[201] Vö. Deseő Dezső: Magyary-Kossa Gyula. Necrolog. = Állatorvosi Lapok, 1944. p. 79.; Diósadi Elekes György: Magyray-Kossa Gyula. Necrolog. = Orvosi Hetilap, 1944. p. 348.; Vámossy Zoltán: Magyary-Kossa Gyula. Necrolog. = Orvosi Hetilap, 1944. p. 335.; Zimmermann Ágoston cikke Magyray-Kossa Gyula munkásságáról az Állatorvosi Lapokban (1935. p. 230.)

Lásd még: Gazda István – Perjámosi Sándor: Magyary-Kossa Gyula (1865–1944) orvos, farmakológus, a méregtan magántanára, orvostörténész, akadémikus, az állatorvosi akadémia professzora életmű-bibliográfiája. Bevezető tanulmányokkal. Online: http://real.mtak.hu/21862/

A szűkszavú életrajzi adatok által 80 esztendő korlátai közé szorítva egy csodálatosan színes és gazdag élet próbálkozásai, küzdelmei, meglepetései és alkotásai tárulnak fel előttünk. Kotlán Sándor szerint:

„A gyógyszertani tanszék működése mind az oktatás, mind pedig a tudományos munkásság tekintetében korszerű keretek között 1896-ban indult meg, amikor e tanszék vezetését Magyary-Kossa Gyula vette át”.[202]

Kísérletes vizsgálataival (mész kimutatása szövettani metszetekből, phlorizin-diabetes, baromfiköszvény előidézése, arzénmérgezés, szénsavmérgezés mechanizmusa, morfiummérgezés, mérgek okozta elmeszesedés, doppingszerek kimutatása stb.), mint kitűnő kísérletező tudós mutatkozott be.[203] Előszeretettel foglalkozott fiatal kora óta botanikával, ennek tanítását is vállalta 1913-ig, amikor is lemondott róla, hogy idejét teljesen a kísérletes és tudományos gyógyszertannak, valamint másik kedvencének, a medikohistoriának szentelhesse. Linzbauerhoz hasonlóan hangyaszorgalmú levéltári kutatások során gyűjtögette a magyar orvosok múltjára vonatkozó adatokat. „Volt olyan év, hogy csak az országos levéltárban nyolc hónapot töltöttem, nap-nap után dolgozva” – emlékezik vissza. Ez a kutatás rendkívül bőséges termést hozott: „Magyar orvostörténelmi adataim száma ma már sok ezerre megy és ha kétszer annyi életem volna, akkor sem tudnám azokat feldolgozni” – írja.[204]

Magyary-Kossa nemcsak a magyar orvostörténelemnek, hanem a magyar állatorvostan történetének is lelkes kutatója volt. 1896-tól 1905-ig elő is adta a hazai állatorvoslás történetét és számos cikkben ismertette e tudomány korai szakának mindaddig ismeretlen, rendkívül érdekes részleteit. 1899-ben vette át az Állatorvosi Főiskola Könyvtárának igazgatását és neki köszönhető, hogy az nemes céljához méltó színvonalas szakkönyvtárrá fejlődött:

„Mindenesetre kívánatos cél, hogy a Főiskola könyvtára az állatorvosi hungaricumoknak hiánytalan gyűjteménye legyen és egy későbbi kornak kutatója, például a magyar állatorvosi rend történetének jövendő megírója mindazt, ami tárgyához szükséges, biztosan megtalálja a könyvtárban” – írja ’A m. kir. Állatorvosi Főiskola Könyvtárának katalógusa’ című 1902-ben megjelent munkájának előszavában.[205]

---

202 V. ö.: Kotlán Sándor: A magyar állatorvosképzés története (1787–1937). Bp., 1941. 210 p., 12 t.

203 Lásd: Magyary-Kossa Gyula szakirodalmi működése. = Állatorvosi Lapok, 1944. pp. 101–102.

204 Magyary-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek. 1–4. köt. Bp., 1929–1940. 368, 337, 522, 254 p. (A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára 121., 122., 128., 168.) Tömörített német nyelvű változata ’Ungarische medizinische Erinnerungen’ címmel jelent meg 1935-ben (VII, 368 p., 3 t.). A kéziratban maradt 5. kötet postumus kiadványként jelent meg: Magyar orvosi emlékek. 5. köt. Bp., 1995. 340 p. [Sajtó alá rend.: Karasszon Dénes, a függeléket összeáll.: Pákozdy Katalin és Molnár László, a szerző életrajzát összeáll.: ifj. Magyary-Kossa Gyula. A művet Horváth Győző jelentette meg a Magyary-Kossa örökösök közreműködésével.]

205 [Magyary]-Kóssa Gyula: A m. kir. Állatorvosi Főiskola Könyvtárának katalógusa. Bp., 1902. IV, 171 p. (M. kir. Állatorvosi Főiskola kiadványai 6.)

„E katalógus 6352 kötet címét adja, közöttük nem egy olyanét, amely sem a Szinnyei-féle könyvészetben, sem a Győry munkájában nem található fel” – írja. A 11 ívnyi terjedelemben megjelent betűrendes és szakok szerinti katalógus megjelenését az 1901/1902 tanévtől kezdve az évi gyarapodást feltűntető pótlékok megjelenése követte. „Összesen 17 pótlék jelent meg, az utolsó az 1917/18 tanévről szóló főiskolai évkönyvben.”[206]

Nagy utánajárás árán, szinte hiánytalanul összegyűjtögette a magyar állatorvosi irodalom legrégibb kiadványait. Nagy fájdalmára volt azonban, hogy Tolnay Sándorról – a „…pesti állatorvosi iskola első, nagyérdemű tanáráról, kinek szakértelmén és buzgóságán fordult meg elsősorban, hogy az állatorvosi intézmény hazánkban… meghonosodott” – nem sikerült arcképet szereznie.

Ebből az időből származik ’Magyar állatorvosi könyvészet’ című munkája.[207] „Ebben a könyvben kerül publikálásra mindazon művek indexe, amelyek az állatgyógyászatra vonatkoznak, s amelyek magyar származású szerzőktől születtek 1472 és 1904 között”[208] – írja e könyvének „praefatio”-jában. A könyv magyar nyelvű előszavából kicseng írójának bölcs életszemlélete:

„Hálátlan feladatra vállalkozik az, aki bibliográfiát ír. Rengeteg fáradsággal olyan könyvet szerkeszt, amelynek tulajdonképpen nincsen is igazi könyv jellege, mert hiszen – nem olvassa senki.”

A majd 350 oldalas könyv nemcsak szerető gonddal gyűjtött számos egyedülállóan értékes adat kiválóan rendszerezett gyűjteménye, hanem egyúttal oly élvezetes olvasmány, amelynek tisztult nyelvezettel írt soraiból a szakma szeretetén kívül rendkívüli írói adottságok is megragadják az olvasót.

S közben gondosan ápolja és fejleszti „hivatalos” szakmáját, a gyógyszertant is. 1901-ben jelenik meg 379 oldalas ’Gyógyszerrendelés’ című könyve, 115 ábrával és 357 rendelvénnyel.[209] A kitűnő könyvet akár ma is haszonnal forgathatnák orvos-, állatorvos- és gyógyszerészhallgatóink. A tökéletes klasszikus műveltségű, latinul folyékonyan és hibátlanul író Magyary-Kossa Gyula e könyvében már erősen kiáll a fonetikus írásmód mellett. Rendkívül modern felfogású:

---

[206] Kotlán Sándor: A magyar állatorvosképzés története (1787–1937). Bp., 1941. 210 p., 12 t.

[207] [Magyary]-Kóssa Gyula: Magyar állatorvosi könyvészet 1472–1904. Bp., 1904. XII, 346 p. (Állatorvosi kézi könyvtár 8.)

[208] A szöveg eredetije így hangzik: „Hoc libro index illorum omnium, quae ad medicinam veterinariam pertinent, operum publicatur, quae inde ab anno 1472. ad 1904 ab auctoribus Hungaricæ originis… referuntur”

[209] Magyary-Kossa Gyula: Gyógyszerrendelés. 115 ábrával és 357 rendelvénynyel. Bp., 1901. XVI, 379 p. (Állatorvosi kézi könyvtár 4.)

„Nem csekély nehézséget okozott a könyv írása közben az, ami manapság a magyar nyelven tudományosan írónak mindenkor annyi gondot ad: a nyelvezet és a helyesírás. E kettő dolgában most éljük az átmenet korát és a mi szerencsétlenségünk, hogy egyrészt a konok maradiság, másrészt a sokszor túlzó purizmus küzdelmei közé szorulva, a magunk ítéletére marad a választás egy avult régi nézet és egy újdonsült hiperbola között." (…)

'A mások által feltalált dolgok elrendezése' magyar nyelvű kiadás után idegen nyelven pontosan a Pázmány Péter Tudományegyetem 300 éves jubileumára jelent meg 'Ungarische medizinische Erinnerungen' címen, németül.[210] A 'Magyar orvosi emlékek' német nyelvű kiadása a magyar nyelv szabta sorompók elszigeteltségéből a világ kutatói számára tárta fel a régi magyar orvosok kultúrtörténetéből való emlékek gazdag kincsesbányáját, bizonyítva ezzel is, hogy „a magyar ugaron nemcsak királydinnye és koldustetű terem". „Ez egy könyv! Az öröm könyve zavaros időkben"[211] – mondotta róla Sudhoff, a világhírű lipcsei orvostörténész professzor.[212] Mégis, éppen a német nyelven történő kiadás nem volt ínyére Magyary-Kossa Gyula erős és nem is véka alá rejtett németellenességének. Ebbeli meggyőződésének, ahol tehette, hangot is adott. 1921-ben tartott tanévnyitó beszédében[213] a következőket találjuk:

„…sokat beszélünk például arról, hogy kultúránk mennyit köszönhet Németországnak. Ezt nem is fogja tagadni az elfogulatlan ember. Csakhogy az éremnek két oldala van: arról is joggal beszélhetnénk, hogy mennyit vesztettünk a Németországgal való kulturális kapcsolatunk miatt?"

Ahol csak tehette, szóban és írásban egyaránt kiállt mindazok ellen, „…kik a német tudományosságot a maga eredeti mivoltában, eredeti színében (kivált pedig terjengősségében) terjesztik Magyarországon". Ezen túlmenően azonban politikailag is állást foglalt a német befolyással szemben, mégpedig úgy, amint az ránézve általában jellemző volt: bátran és leplezetlenül. Ettől nem is lehetett eltántorítani. Fentebb idézett tanévnyitó beszédében a következők olvashatók:

„…a német kultúra hatása nemcsak erőt adó transzfúzió volt hazánk szellemi ereibe, hanem venaesectio is, mégpedig ránk nézve, a különben is vérefogyott, elgyöngült nemzetre nézve nagyon is kártékony érvágás…"

---

[210] Magyary-Kossa, [Gyula] Julius: Ungarische medizinische Erinnerungen. Bp., 1935. VII, [1], 368 p., 3 t.

[211] A szöveg eredetije így hangzik: „Das ist ein Buch! Ein Buch der Freude in trüber Zeit"

[212] Lásd: Gortvay György: A tudománytörténet nemzetközi veszteségei 1945 óta. = Orvostörténeti Közlemények 2 (1956) p. 5.

[213] Magyary-Kossa Gyula: Orvosi szakoktatás és egyetemi élet a régi Magyarországon. In: A Magyar Királyi Állatorvosi Főiskola 1921. évi szeptember hó 14-én megtartott tanévnyitó ünnepélye. Bp., 1921. pp. 13–56.; Állatorvosi Lapok, 1921. pp. 125–126, 139–140.; Uő.: Magyar orvosi emlékek. 1. köt. Bp., 1929. pp. 1–58.

Valóságos hitvallás ez a német befolyással szemben. és ezek a sorok 1929-ben láttak napvilágot! Ilyen vélemény hangoztatása mellett nem csodálkozhatunk azon, ha Magyary-Kossa Gyulát számos támadás érte. Ő azonban, mint „integer vitae scelerisque purus" tántoríthatatlan volt és a támadások nem megalkuvóvá és alkalmazkodóvá, hanem inkább visszahúzódóvá tették. „A magány és a szabadság mérhetetlen szeretete vonzotta ki a városból a hegyek egyedülvalósága közé" – olvassuk róla.[214] Valóban rezervált, sőt sokszor barátságtalan volt, majd – különösen kora előrehaladtával – mindinkább elzárkózóvá vált. „Si bibliothecam habes, nihil deest" – vallotta ő is Ciceroval és életének utolsó éveit 10 ezer kötetes könyvtárába húzódva töltötte.

Művei ma is élnek. 'Magyar orvosi emlékek' című munkája azóta is – Weszprémi 'Succinctá'-jával és Linzbauer hétkötetes, hetedfélezer oldalas 'Codex'-ével együtt – a magyar orvostudomány történetének kiapadhatatlan forrása, de ihletője lehetne számos regénynek és kultúrtörténeti munkának is.

Orvostörténeti művei közt bőségben találunk életrajzot (Arányi Lajosról), kultúrtörténetet (Magyar alkimisták, Orvosi gyakorlat a régi Magyarországon, Régi magyar gyógyszerekről és gyógyszertárakról), társadalomtörténetet (A magyarországi prostitúció múltjáról), babonát (Kígyó az emberben, Szemmelverés), műszótárt (Régi magyar gyógyszerek, Régi magyar betegségnevek, Régi magyar bonctani kifejezések), kuriózumokat és értékes adatok mérhetetlen tárházát. És mindez ragyogó feldolgozásban, élvezetes olvasmányként tárul elénk. „Sat prata bibere" – mondotta Weszprémi szavaival, midőn nagy művének utolsó kötetét útjára bocsátotta, de Zrínyi szavai is illettek volna hozzá:

„Véghez vittem immár nagyhírű munkámat
Melyet irígy idő sem víz el nem moshat,
Sem az ég haragja, sem vas el nem ronthat
Sem az nagy ellenség, irígység nem árthat."

A 'Magyar orvosi emlékek'-kel Magyary-Kossa Gyula nemcsak egyszerűen orvostörténelmet írt. Sokkal többet tett ennél: példát mutatott mindannyiunknak. „Longus post me ordo idem petentium decus" – írta művének első kötete elé. Igaza lett. Ma már a Magyar Orvostörténelem kutatóinak hosszú sora jár a „legpuritánabb, a legmagyarabb orvosok egyikének" nyomdokain.[215]

---

[214] Zimmermann id. mű

[215] A szerk. összeáll.: Magyary-Kossa Gyulának a humán orvoslás történetével foglalkozó azon tanulmányai, amelyek nem kerültek újra kiadásra a „Magyar orvosi emlékek" köteteiben, a következők:

*

Röviddel ezelőtt rendezés alá került az ún. Magyary-Kossa Gyula-féle különgyűjtemény. Az ismert orvostörténész haláláig gyűjtötte és kiegészítette az 1939-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem Orvoskari Könyvtárának ajándékozott képanyagát, amely ma a jogutód, a Semmelweis Egyetem Központi Könyvtára tulajdonában van. (…)

Neve már életében fogalommá lett. Mai mércével nehéz az ő sokoldalúságát besorolni, orvos volt-e vagy történész? Polihisztor-e a szónak jó értelmében, vagy csak egyszerűen nyitott, szerteágazó, nagy tudású humánus ember.

„Fiatal orvostörténészeket vett pártfogásba, kik bizalommal keresték fel és hálával vették kritikáját, tanítását. Ő pedig gyönyörködött bennük és munkáikban, mint élete fáradozásának eredményeiben. A legmagyarabb orvosok egyike volt" – írta róla Vámossy Zoltán.[216] Orvos őseit a 17. századig lehet visszavezetni.

Élete utolsó hat évét gazdag könyvtárához kötve, családja körében élte. Balesete szimbolikus is lehetne, hiszen kartörését az Országos Levéltár lépcsőjén szerezte, ami nem sokáig gátolta meg kedvelt Mozart és Beethoven darabjainak zongorázásában. Keszthelyen halt meg 1944-ben.

A különgyűjtemény orvos- és művelődéstörténeti szempontból rendkívül értékes. Jelenleg a képanyag tíz nagyméretű dobozban van elhelyezve, alfabetikus tárgyszórendben. Eredeti dokumentumokat (levelek, kinevezések, meghívók, gyászjelentések), muzeális értékű fényképeket, kéziratokat, könyv- és folyóirat-illusztrációkat, valamint reprodukciókat tartalmaz. Semmelweis Ignácon, egyetemünk névadóján kívül igen sok neves hazai és

---

[Magyary]-Kóssa Gyula: Anabaptista orvosok Magyarországon. = Gyógyászat, 1907. pp. 486–487.
[Magyary]-Kóssa Gyula: A régi magyar orvosnövendék. = Orvosi Hetilap, 1909. pp. 257–259, 272–275, 292–294, 310–311, 326–328, 345–346.
Magyary-Kossa Gyula: Béka. = Magyar Nyelv, 1927. pp. 187–190. [Több betegség régi neve]
Magyary-Kossa Gyula: Apró himlő. = Magyar Nyelv, 1928. p. 46.
Magyary-Kossa Gyula: Hagymás, hagymás-betegség. = Magyar Nyelv, 1928. pp. 121–122.
Magyary-Kossa Gyula: Himlő, francu, himlővásárlás. = Magyar Nyelv, 1928. pp. 278–279.
Magyary-Kossa Gyula: Orvosi kultúránk fejlődéséről és jövő kilátásairól. = Orvosképzés, 1929. pp. 480–486.
Magyary-Kossa Gyula: Leiter Jakabok. = Orvosi Hetilap, 1936. pp. 327–328.
[Magyary-Kossa Gyula] mkgy: A beteg Napoleon. = Képes Vasárnap, 1937. 25. sz. p. 17.
Magyary-Kossa Gyula: Régi magyar encomiumok. = Orvosi Hetilap, 1937. pp. 1045–1047. [A betegséget dícsőítő versek.]
Magyary-Kossa Gyula: Egészség és betegség. In: Therapiai „Pro Memoria". Ujpest, 1939. pp. 3–6.
[Magyary-Kossa Gyula] MKGY: Vámbéry tetvessége. = Orvosi Hetilap, 1942. 46. sz.
[Magyary-Kossa Gyula] M. K. Gy.: Széchenyi útja Döblingben. = Orvosi Hetilap, 1942. 52. sz.
[Magyary-Kossa Gyula]: M. K. Gy.: Széchenyi eugenetikája. = Orvosi Hetilap, 1943. 14. sz.
[Magyary-Kossa Gyula] M. K. Gy.: Petőfiné (Szendrey Júlia). = Orvosi Hetilap, 1943. 20. sz.
[Magyary-Kossa Gyula] M. K. Gy.: Deák Ferenc betegsége. = Orvosi Hetilap, 1943. 44. sz.
[Magyary-Kossa Gyula] M. K. Gy.: Gróf Batthyány Lajos halála. = Orvosi Hetilap, 1943. 52. sz.

[216] Vámossy Zoltán: Magyary-Kossa Gyula. Necrolog. = Orvosi Hetilap, 1944. p. 335.

külföldi orvossal, orvoscsaláddal is foglalkozik a most rendezésre került különgyűjtemény. (…)

Az eredeti anyagok száma kevesebb, így ezeknek értéke nagyobb. Ezekből említek néhányat. A zárójelben levő számok a dokumentumok lelőhelyszámai. Ioannes Sambucus Zsámboky János (1531–1584) egyik műve 1603-ból nemrég facsimile kiadást ért meg hazánkban. A neves tudósról több eredeti könyvillusztrációnk van. Apró képecskét találunk Joannes Manardus (1462–1536) ferrarai orvosról, aki II. Ulászló magyar király orvosa volt. A maitól eltérő az orvosi kinevezések formátuma is, ezt dokumentálja Laky István (Székesfehérvár) pesti orvos gyanánt kirendelt jelentése 1740-ből. Egy eredeti 18. századi recipe jó összehasonlításként szolgál a mai vényekhez. Balassa János egyetemi tanár kézírását is kézbe vehetjük. Manupropriák (saját kezű aláírások) is találhatók a gyűjteményben, pl.: „A magyar orvosok és természetvizsgálók 1841-diki második gyűlésén jelenvoltak névsora”.

Nagyon sok újságcikk és könyvrészlet nyújt orvostörténeti adatot. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület 1937. május 11-én ötvenéves fennállását jubilálta, pár órára „öreg mentők” vették át az orvosoktól a szolgálatot, köztük Korányi Sándor és Nékám Lajos egyetemi tanárok is. Ezt a pillanatot örökítette meg a birtokunkban levő képriport. Büszkén olvashatjuk a riportot, melyet Szent-György Alberttel készítettek, az orvosi Nobel-díj odaítélése után, 1937. október 29-én. Képet őrzünk Lengyel Árpád hajóorvosról, aki a Carpathia hajón az egyetlen orvos volt, amikor az elsüllyedt Titanic menekültjeit felvették. Hogyan reklámoztak régen? Ezt is megtudhatjuk „A Bitter-féle Conifera-Spit” segítségével, „amely a fenyőnek hamisítatlan lepárlási terméke, üdítő és fertőtlenítő szer beteg- és gyermekszobáknak, valamint gyermekágyasok szobái számára…”. 1884-ben Török József gyógyszerésznél volt beszerezhető, palackja 80 krajcárért.

Egy eredeti felvétel után, 1905-ben megjelent Lang Ambrus síremlékének a képe, akiről tudjuk, hogy II. Rákóczi Ferenc orvosa volt Konstantinápolyban. Az első orvosa Moller Károly Ottó volt. Tolnai Világlapja is foglalkozott a helyes gyermekneveléssel. Ezt tanúsítja egy cikk, melyben Máday István, a neves ideggyógyász egyetemi tanár – a cikk írója – szerint az ún. csíntalan gyermeket helytelen mindenáron szófogadásra, engedelmességre kényszeríteni – károkat okozhat. A kisgyermek cselekvésvágyát a keze ügyébe eső tárgyakon tölti ki. A modern gyermeknevelés nem ismer „rossz” gyermeket. Ez az ún. „rossz” azonos lehet a természetes elevenséggel. A gyermek szabad lélek, csak tudni kell vele bánni. A „Drill”-el személyiségsérüléseket lehet okozni. A fegyelmezést, mint mankót, minél előbb el kell dobni. A verés nem nevelés, a szülő, aki ezzel él, előbb-utóbb megbukik nevelésével. Bicsky berlini orvos találmánya a ’Gép, amely belelát az emberbe’. Ezzel a címmel leírta a

„neuroskop-psychogram” működési elvét. Az agyon kívülről elhelyezkedő idegvégződések vizsgálata tükrözi a beteg testi-lelki állapotát, 1934. március 25.

Fényképeink között található egy „Pestis elleni recipe Mátyás király számára”, melyre egy 16. századi bécsi kódexben bukkantak. Van képünk Pápai Páriz Ferenc szülőházáról, amely az 1859-es Vasárnapi Újság hasábjain jelent meg. Képünk van az ún. Morbus Hungaricus[217] feltehető okainak megszüntetésére szolgáló rendszer vázlatáról. Ez egy nápolyi származású orvos találmánya a „Duna vizének s a kútvizeknek megszűrésére járványok alkalmával”. Egy reprodukció a kassai dóm főoltárának 15. századi képéről, amelyen Szent Erzsébet bélpoklos betegeket ápol. Címlapmásolatunk van ’Bába mesterségre tanító könyv…’ német nyelvű eredetijéről, melyet Weszprémi István fordított magyarra és Debrecenben Margitai István által lett kinyomtatva. A fordító Mária Terézia királynőtől briliánsokkal kirakott arany érdemérmet kapott. Hogyan nézett ki egy bőrből készült szemüveg a 16. században? Ez a fénykép segítségével látható, az eredetit a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzik. Milyen módszerrel adtak vért két hónapos gyermeknek bárányból. Csoportképek segítségével elég sok neves orvosnak az arcképét tudtuk reprezentálni.

Magyary-Kossa Gyula tudása, sokoldalú elhivatottsága nemcsak figyelmet, hanem tevékenységének további kutatását igényli.[218]

---

[217] A 16–18. században honos bélfertőzés, melynek mibenlétét nem sikerült megállapítani. A Magyarország területén állomásozó katonák kapták meg a betegséget, általában a kiütéses tífusszal azonosították a pestisszerű járványt.

[218] Magyary-Kossa és Győry Tibor kapcsolatáról lásd a következő kiadványt: Győry Tibor és Magyary-Kossa Gyula levelezése. Közreadja: Dörnyei Sándor. Bp., 2008. Szerzői kiad. 117 p.

Huszár György

Salamon Henrik (1865–1944)[219]

Salamon Henrik a magyar fogászat kiemelkedő személyisége, a fogorvos-történelem kiváló művelője volt. Családi és személyi okoknál fogva már az elemi, majd a középiskolai, később pedig az egyetemi tanulmányait kisebb-nagyobb zökkenőkkel tudja elvégezni.

Orvosi okleveléhez 34 éves korában, 1899-ben jut és ekkor kerül az Árkövy József (1851–1922) professzor vezetése alatt álló budapesti Fogászati Klinikára. A fogtechnikához jól értő orvos, a klinika akkor létesített technikai laboratóriumában Hattyasy Lajos magántanár (1854–1921) közvetlen munkatársa lett. A klinikai tevékenysége elsősorban odontotechnikai és protetikai irányú; ezt klinikai beosztása indokolja, de így fel tudja használni fogtechnikai ismereteit is. 1903-tól kezdve a fogszabályozásra irányul a figyelme; előbb autodidakta módon, korának akkori irodalmát átolvasva készül a klinikán felállítandó osztály szellemi alapjának összegyűjtésére, majd egy berlini tanfolyamon tovább képezi magát. Már a század első évtizedében számos fogszabályozás-tani közleménye jelenik meg. 1911-ben odontotechnikai tárgykörből magántanári képesítést nyer és 1928-ban „egyetemi rendkívüli tanár" címmel tüntetik ki. Négy évtizeden át működött, mint a tudományos élet egyik lelkes hajtómotorja. Munkatársa volt már az első magyar fogászati szaklapnak, az 1892–97 között megjelenő 'Odontoskóp'nak, majd Madzsar Józseffel együtt szerkeszti a 'Stomatologiai Közlöny'-t. A hazai fogorvosegyesülések egyik vezetője; a külföldi tudományos kongresszusokon sok sikert szerzett a magyar fogászatnak.

Salamon Henriknek, a magyar fogorvostudomány egyik legtermékenyebb szakírójának érdeklődési köre igen széles volt. A hazai és külföldi lapokban több mint 200 közleménye jelent meg; 12 könyvet is írt, összesen 2603 oldalnyi terjedelemmel.

Salamon pályája legkezdetétől, mondhatni utolsó percéig nagy érdeklődéssel fordult a fogorvostörténelem felé. Az első közleménye 1892-ben a régi zsidók fogászatával, az utolsó 1944 tavaszán Carabellivel, a bécsi fogászati iskola pesti születésű alapítójával foglalkozik. A közbülső időben több mint 60 fogorvostörténelmi tárgyú közleményt, ill. könyvet írt.

---

[219] Forrás: Huszár György: Salamon Henrik (1865–1944) fogorvostörténelmi munkássága. = Orvostörténeti Közlemények 38–39 (1966) pp. 97–105. (A részlet megtalálható: pp. 97–102.)
Salamon Henrikről lásd még: Morelli Gusztáv: Salamon Henrik (1865–1944). In: A stomatológia haladása. Bp., 1946. pp. 5–11.; Huszár György (szerk.): Salamon Henrik bibliográfiája (1892–1944). In: A stomatológia haladása. Bp., 1946. pp. 11–16.

Történelmi tárgyú műveinek legnagyobb része a magyar fogászat múltjával foglalkozik. Igen szívese, nagy részletességgel ír a magyar fogászat úttörőiről és fogorvos-családokról. Nedelko Döméről, az első magyar fogorvosprofesszorról, Barna Ignác magántanárról, aki jeles író és műfordító is volt, a bikafalvi Máthé- és Morelli-családok fogorvos tagjairól írott közleményei beható kutatómunkán alapulnak. Első történelmi tárgyú monográfiája 'A stomatologia tanításának története Magyarországon 1906-ig' címmel a fogászat klinikai oktatásának negyedszázados évfordulója alkalmából jelent meg. Az előszó szerint „A könyv csupán 300 példányszámban nyomatott, mert nem kerül könyvpiacra, hanem az érdekelt tanügyi hatóságok, könyvtárak használatára, legfőképpen pedig a klinika volt tanítványainak emlékül van szánva". A századforduló után még éltek emberek, akiknek közvetlen emlékei voltak a fogászat első oktatóiról: Nedelkoról, Barnáról; ezeket az adatokat felkutatva, megmentette a feledéstől. A könyv behatóan értékeli Iszlai József professzornak (1840–1903) munkásságát, akinek Salamon egy ideig munkatársa volt. Iszlai 1902-ben c. ny. rk. tanár lett és önálló intézetet kapott a fogászati propedeutika oktatására. Halála után az intézetet a kormányzat megszüntette. A mű pályafutása delelőjén levő Árkövy József professzor munkásságát nagy részletességgel taglalja. Árkövy 1880-ban belügyminiszteri engedéllyel nyilvános jellegű, magán „Foggyógyintézet"-et létesített, ahol gyógyító munka mellett ingyenes oktatás és tudományos kutatás is folyik. Salamon ennek az intézetnek megnyitását „a klinikai oktatás" kezdetének tekinti és nagy részletességgel rögzíti le tevékenységét. 1890-ben helyet kap a fogászat az egyetemen belül, mint „Fogászati Intézet" (Klinika). A mostoha elhelyezésű intézményben folyó oktatásról, kutatásról és az ott dolgozó szakemberekről már mint szemtanú tudósít. Adatait részint kiegészítve, részint tömörítve átveszi 40 évvel később megjelenő 'A magyar fogászat (stomatologia) története' című monográfiájában.

Magyar vonatkozásúak, de inkább a fogorvosi tudású történészek, mint fogorvostörténészek munkái azok a sajátságos közlemények, amelyek a magyar múlt egy-egy kiemelkedőbb alakjának nozográfiáját (betegségtörténetét) vagy csontmaradványai felismerésének fogászati vonatkozásait ismertetik. Ilyenek a Petőfi, Mátyás és II. Lajos király, Liszt Ferenc és II. Rákóczi Ferenc feleségének fogairól írott közleményei.

Petőfi állítólagos ektopiás bal felső szemfogával és másik három, ugyancsak kissé rendellenes állású szemfogával, igen nagy részletességgel foglalkozik, hogy az esetleg fellelhető csontmaradványok azonosítását megkönnyítse. Két évtizeddel, az első Petőfivel foglalkozó közlemény után ismét visszatér a problémához. Cáfolja a „legendát", hogy Petőfinek aranyfoga (koronája) lett volna. Liszt Ferenc hagyatékából származó két felső részleges protézis alapján megállapítja, hogy a fogait fogágy betegség miatt veszítette el. Liszt

egyik fogsorát Árkövy József készítette. Igen érdekes közlemény foglalkozik II. Rákóczi Ferenc feleségének, Amália Sarolta hessen-rheinfelsi hercegnő halálával. A Franciaországba emigrált szerencsétlen életű fejedelemasszony halálát foghúzást követő sepsis okozta. A mohácsi csatavesztés után a Csele-patak iszapjába fúlt II. Lajos király csontmaradványainak feltalálása esetén az azonosítást felső állcsontjának rendellenessége (retrognathia superior) alapján véli eszközölhetőnek. Ugyancsak részletesen elemzi Mátyás király koponyájának azonosítási lehetőségét fogazata és állcsontjai alapján. A fennmaradt képek, domborművek, történelmi emlékek analízise alapján vonja le II. Lajos és Mátyás király esetében következtetéseit.

Már a legújabb kori kultúrtörténelmünk adattárát gyarapítja Kosztolányi Dezső nozográfiája, akinek halálát állkapocsrák okozta.

Salamon érdekes önéletrajzát az orvostörténelmi műveihez sorolhatjuk. Autobiográfiáját viszonylag fiatalon, 60 éves kora előtt írja meg, és ezt a 'Magyar Fogorvosok Lapjá'-ban 1923–25. években sok, kis részletben teszi közzé. A „Visszaemlékezések" középpontjában nemcsak személye, hanem a fejlődő, kialakuló tudományos magyar fogászat és annak két nagy riválisa Árkövy és Iszlai állanak.

Évtizedeken keresztül Salamon írta a magyar fogorvosi szaksajtó tartalmas, de sokszor kissé túlzottan patetikus nekrológjait és az ünnepi évfordulók megemlékezéseit. Orvostörténelmi forrásműveknek tekinthető Iszlairól, Árkövyről, Vajnáról, Rothamanról, Máthéról, Forgáchról, Friedről írt megemlékezései.

Salamon legismertebb munkája, a több mint hétszáz oldal terjedelmű 'A magyar stomatologia (fogászat) története' 1942-ben jelent meg. Igaza van a könyv egyik ismertetőjének, amikor azt a rendkívül szorgalmas historikus életművének mondja. A mű megírásához felhasználta 1906-ban megjelent monográfiájának, önéletrajzának és nagyszámú közleményeinek adatait. A múlton kívül ismerteti személyeinek túlságosan részletes – történelmi mű az arányait messze meghaladó – szubjektív értékelését, mondhatni felértékelését. A II. világháború derekán, a könyvkiadásnak nehézségeiben kereshetjük magyarázatát azoknak a súlyos engedményeknek, amelyeket Salamon kénytelen volt a korszellemnek tenni.

Salamon történelmi munkáinak nagy része a hazai fogászattal foglalkozik és azokat a magyar szaksajtóban közölte. Azonban az általános fogorvos-történelmet is jó néhány művel gyarapította, és ezek egy része idegen nyelven jelent meg. Salamon szakít a fogorvos-történelem azon felfogásával, amely az egyetemes történelemnek jelentős mozzanatait határkőnek tekinti. A fogászat ókorának legrégibb időktől 1530-ig (akkor jelent meg az első

fogászati könyv nyomtatásban) terjedő időt tartja. A fogászat középkorát 1530–1728-ig, az újkorát pedig 1728-tól – P. Fauchard fellépésétől – számítja. Sajátságos felfogását 1901-ben a magyar, majd 1926-ban német közleményben ugyancsak kiemelkedő egyéniségének fellépése és jelentős események szerint osztja fel.

A magyar és osztrák szaksajtóban ismételten foglalkozott G. Carabelli (1787–1842) pesti születésű, bécsi fogorvosprofesszorral, a bécsi fogászati iskola alapítójával. Eredményes levéltári kutatásai tisztázták Carabelli származását és családi körülményeit.

Salamon fogorvos-történelmi munkásságának elismerését jelentette, hogy az 1936. évi bécsi F. D. I. világkongresszuson a fogászat legújabb kori (1800–1936) történetéről referátumot tarthatott. A kongresszusi beszámolóban majd 30 oldalnyi terjedelmű helyet kapott az előadás, amelyben igen tömören, adatokban, nevekben azonban gazdag fejezetekben ismerteti a fogászat történetének közel másfél évszázadát.

Salamon hagyatékában három hosszabb fogorvos-történelmi tanulmányt találtak. Az egyik az ókori és középkori zsidóság fogászatával, a másik a „XVI. századi orvosi könyv (Kolozsvári orvosi könyv) fogászati adataival foglalkozik, a harmadik az Árkövy-féle „üvegprotézis történetét” ismerteti. E munka egy részletét mint postumus cikket sajtó alá rendeztem. (…)

Főbb orvostörténeti publikációi a következők:

Salamon Henrik: A régi zsidók fogászatáról. – Dentistisches Wissen der alten Juden. = Dentista, 1892. No. 2. pp. 1–3., 1893. No. 1. pp. 1–7.

Salamon Henrik: „A szorgalmatos fog-orvos”. Egy magyar fogászati könyv a század elejéről. = Odontoskop, 1893. pp. 247–250.

Salamon Henrik: Határpontok a fogászat történetében. = Magyar Fogászati Szemle, 1901. pp. 6–14.

Salamon Henrik: A stomatologia tanításának története Magyarországon 1906-ig. Bp., 1906. 328 p.

Salamon Henrik: A fogászat és fogorvosi rend történetének vázlata. = Fogorvosi Szemle, 1918. No. 2. pp. 7–24.

Salamon Henrik: Petőfi koponyája és rendellenes fogazatának meghatározása. = Fogorvosi Szemle, 1923. No. 1–3. pp. 3–56.

Salamon Henrik: A stomatologiai klinika negyedszázados történetének vázlata (1908–1933). In: A budapesti kir. magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Stomatologiai Klinikájának emlékkönyve 1908–1933. Bp., 1933. pp. 11–27.

Salamon Henrik: Régi pest-budai fogorvosok (1803–1881). = Magyar Fogorvosok Lapja, 1935. pp. 706–727.

Salamon Henrik: A fogászati történelemírás haladása (1934–1936). = Stomatológiai Közlöny, 1937. pp. 187–197.

Salamon Henrik: Kosztolányi Dezső betegsége és halála. = Stomatológiai Közlöny, 1937. pp. 211–214.

Salamon Henrik: Liszt Ferenc fogai. = Fogorvosi Szemle, 1938. pp. 97–114.

Salamon Henrik: A Magyar Nemzeti Múzeum régi római foghúzófogója. = Fogorvosi Szemle, 1939. pp. 464–474.

Salamon Henrik: Petőfi aranyfoga. (Az aranyfog magyar legendája.) = Fogorvosi Szemle, 1940. pp. 65–74, 129–133.

Salamon Henrik: Szerény magyar adalék a fogászat történetéhez. = Fogorvosi Szemle, 1940. pp. 249–250.

Salamon Henrik: II. Rákóczi Ferenc feleségének halála. = Fogorvosi Szemle, 1940. pp. 287–297.

Salamon Henrik: II. Lajos fogazata. = Fogorvosok Lapja, 1941. pp. 147–158.

Salamon Henrik: A Báthoryak sárkányfogas címere. = Fogorvosok Lapja, 1941. pp. 481–484, 503–506.

Salamon Henrik: Shakespeare a fogászattörténeti korok mélyén. (Szerény adalék a fogászat történetéhez.) = Fogorvosi Szemle, 1941. pp. 11–15.

Salamon Henrik: Erdély a magyar stomatologia történetében. = Fogorvosi Szemle, 1942. pp. 157–165.

Salamon Henrik: Mátyás király koponyájának azonosítási lehetősége. = Fogorvosi Szemle, 1942. pp. 261–274.

Salamon Henrik: A fog a magyar ember eszmejárásában. = Fogorvosok Lapja, 1942. pp. 261–266.

Salamon Henrik: A magyar stomatologia (fogászat) története a legrégibb időtől napjainkig. Bp., 1942. 752 p.

Salamon Henrik: A fogászat a magyar szépirodalom tükrében. Bp., 1943. 15. p.

Salamon Henrik: Mátyás király és az esztergomi érsek. Balassa Bálint a fogvonó. = Fogorvosok Lapja, 1944. pp. 21–26.

Schultheisz Emil – Szállási Árpád – Korbuly György – Molnár László:

Győry Tibor (1869–1938)[220]

A magyar orvostörténelem kevés művelője között is egyedül áll nádudvari Győry Tibor alakja. Humanista orvos és pragmatikus történész ritka ötvözete.

A mindennapos orvosi gyakorlat, az azzal járó tülekedés idegen volt számára. Ez a körülmény és az orvos-szociológia iránti érdeklődése vezette az orvos-közigazgatási pályára. Ebben a munkakörben, ha a társadalom akkori struktúrája miatt alapvető reformokat nem is indíthatott el, sokat tett a hazai egészségügy fejlődése érdekében.

Érdeklődése az orvostörténelem iránt több volt, mint hobbi: tudományt művelt tudóshoz méltó felkészültséggel. Az orvostörténelem az ő számára nem csupán a szellemtudományok egy ága, hanem a medicina szerves része. Kezdettől fogva azért tartotta az orvostörténelmet oly fontosnak, mert úgy vélte, hogy segítségével áthidalhatja a szellemtudományok és természettudományok közötti, akkoriban tátongónak vélt szakadékot.

Az orvostörténelem szemléleti kérdései érdekelték elsősorban, amint ez munkáiból is kitűnik. Így pl. a 18. századvégi antihippokratikus mozgalmakról írott tanulmánya[221] e fejlődés menetét és képviselőit egyaránt bemutatja.

Sokat foglalkozott azokkal a kórformákkal, amelyek egykorú leírások szerint jelentős befolyást gyakoroltak a közállapotokra, a társadalom életére. Ezek közé tartozott a történészek által gyakran emlegetett Morbus Hungaricus. Győry szellemes analitikus dolgozataiban meghatározta e betegség addig erősen vitatott mibenlétét. E ragyogó tanulmányok[222] mindennél jobban bizonyítják a követelményt: a jó orvostörténésznek filológiailag képzett, nagy felkészültségű orvosnak kell lennie. Győrynek a Morbus Hungaricusra vonatkozó pathológiai-klinikai fejtegetései arra engednek következtetni, hogy ez a betegség a typhus exanthematicussal azonos. Ezt a tézist az újabb kutatások sem cáfolták, sőt megerősítették.[223]

---

[220] Forrás: Schultheisz Emil: Győry Tibor (1869–1938). = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 751–752. + Szállási Árpád: Emlékezés egy kiváló orvostörténészre. Győry Tibor dr. = Orvosi Hetilap, 1979. pp. 346–348. (A részlet megtalálható: pp. 347–348.) + Korbuly György: Semmelweis és Cederschjöld. (Győry Tibor emlékének.) = Az Orvosképzés, 1938. pp. 323–331. (A részlet megtalálható: pp. 323–326, 330–331. + Molnár László: Győry Tibor orvostörténész irathagyatéka. = Tanulmányok a természettudományok, technika és orvoslás köréből. Bp., 1998. pp. 195–197. (A részlet megtalálható: pp. 195–197.)

[221] Orvosi Hetilap, 1914.

[222] Lásd: Magyar Orvosi Archivum, 1900–1901. és Századok, 1900 és 1902.

[223] V. ö.: Sticker, Georg: Die Seuchengänge in Ungarn. = Monatsschrift Ungarischer Medizines, 1931. pp. 79–138.

Irodalmi munkáinak zöme magyar orvostörténelmi kérdésekkel foglalkozik, nézőpontja azonban mindig az internacionális tudomány szemszöge. Hogy hazánk orvostudományának gazdag múltját a külfölddel is megismertesse, írásainak nagyobb részét németül is megjelentette.

A század legtekintélyesebb orvostörténészéhez Karl Sudhoffhoz őszinte barátság fűzte. Dokumentuma ennek érdekes – eddig kiadatlan – levelezésük is. A kettőjük közötti barátságnak köszönhető, hogy a Deutsche Gesellschaft für Geschichte der Medizin 1929. évi nemzetközi kongresszusát Budapesten tartotta. Ebből az alkalomból Győry többnyelvű útmutatót írt és szerkesztett, amelyben hazánk orvosi életével ismerteti meg a kongresszus résztvevőit.

Győry Tibornak különösen nagy érdeme, hogy a külfölddel is elismertette Semmelweis Ignác magyar származását s a század elején még nem is oly ritkán vitatott érdemét.[224] Minden kétséget kizáróan bizonyította, hogy a gyermekágyi láz okának és megelőzési módjának felfedezését illetően Semmelweisé a prioritás. A világ elé tárta azokat az okmányokat, amelyek cáfolhatatlanul igazolják Semmelweis magyar voltát: ősei már a 17. században Magyarországon éltek. Miként egy orvosegyesületi gyűlésen (1926. szeptember 26.) mondotta, közel két éven át nap mint nap foglalkozott Semmelweis életével és munkásságával, hogy műveit alaposan megismerje, egyéniségéről képet alkothasson magának. Ebből a munkából született meg az a könyve, amelyben összegyűjtve adta ki Semmelweis minden írását. Előbb németül jelent meg,[225] majd 'Semmelweis összegyűjtött munkái' címmel a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat adta ki 1906-ban. Utóbbi kiadásban Semmelweis eredetileg németül írott munkáit magyarra fordította. Győry németnyelvű tanulmánya minden későbbi külföldi Semmelweis-könyv forrásműve lett. Theo Malade 'Semmelweis, der Retter der Mütter'[226] című könyvét „Győry Tibor professzornak, Semmelweis honfitársának, tanai legbátrabb terjesztőjének és védelmezőjének…" ajánlja.

Győry, kinek munkái forrásidézeteit és bibliográfiai adatait illetően is példamutatóak, orvostörténelmi munkássága folyamán erősen érezte egy hazai orvosi könyvészet hiányát. Nem állván a maihoz hasonló intézet rendelkezésére, a hiányt maga pótolta. Több éves gyűjtő, feldolgozó és rendszerező munka eredményeként 1900-ban jelent meg a Magyar Tudományos Akadémia segítségével a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat 63. köteteként 'Magyarország orvosi bibliographiája 1472–1899. A Magyarországban és hazánkra

[224] Győry Tibor: Semmelweis Ignácz származása. = Századok, 1906. pp. 767–769.

[225] Győry, Tibor: Semmelweis' gesammelte Werke. Herausgegeben und zum 2. Theil aus dem Ungarischen übersetzt. Jena, 1905. 604 p. (Amit Semmelweis eredetileg magyar nyelven írt, azt Győry fordította németre – *a szerk. megj.*)

[226] München, 1924.

vonatkozólag a külföldön megjelent orvosi könyveknek kimutatása.' Ez a 250 oldalas, hallatlan precizitással összeállított mű a magyar és nem csekély mértékben a nemzetközi orvostörténelmi irodalom egyik legfontosabb forrásműve lett. Bibliográfiája megírása közben Győry igen gondos kritikai munkát végzett. Könyve távolról sem csak pontos címleírás! Szemlélete bemutatásául álljon itt előszavának egy jellemző része, amelyet bibliográfiájának kuriózumok című fejezetnek magyarázataként írt:

„A 'Curiosum'-okat orvos-történelmi méltatás alá kellett vennem, vagyis tekintettel kellett lennem arra, ha valjon azok megjelenésük idején is olybá veendők voltak e, vagy csak a tudomány mai álláspontjáról tekintve kell azokat curiosumoknak mondanunk? Csakis az előbbieket vettem ide bele. S hogy e fejezetbe való könyveket még a legutolsó években is írtak, sőt egyetemet végzett orvosok, s ezen okból azok e helyen kerültek elkönyvelés alá, magukat, ne mást okoljanak érte."

Győry kritikus ítélete így sorolta többek között e fejezetbe Péczely Ignác 'Útmutatás a szemekbőli kórisme tanulmányozásához' címmel megjelent,[227] külföldön nem kis sikert aratott könyvét. Ez a könyv nálunk már megjelenése után nem sokkal a kuriózumok közé került, míg sok országban az irisdiagnostikáról szóló könyveknek még ma is özöne jelenik meg![228]

A múlt irodalmának gondozása mellett Győry az aktuális orvosi irodalmat sem hanyagolta el. Mintegy másfél évtizeden át szerkesztette a Népegészségügy című folyóiratot, számos külföldi folyóiratnak volt magyar referálója.

Több cikkben és hosszabb tanulmányban dolgozta fel a nagyszombati egyetem orvosi fakultásának első éveit, a hazai egyetemi orvosképzés kezdeteit. Később e tárgyú kutatásait kiterjesztette a későbbi századokra is. Ennek eredménye az egyetem orvosi kara történetének tökéletes feldolgozása. Eredeti forrásokra és okleveles kútfőkre támaszkodik ez a 33 íves könyv, amely legnagyobb terjedelmű s egyben utolsó írása. Az egyetem 300 éves fennállásának ünnepe alkalmából került kiadásra.

Vámossy Zoltán Györgyről írott rövid nekrológja így kezdődik:

„A Múlt embere a Múlt ködébe lépett" – nos ez talán szépen hangzik, de Győry Tiborra éppen nem illik. Gazdag munkásságának szemlélete és tárgyi tartalma egyaránt azt igazolják, hogy a múltat tárgyaló művei a jelent szolgálják, s szelleme nem „a Múlt ködébe lépett", hanem a Ma kutatóinak útját világítja meg.

---

[227] Péczely Ignác: Fölfedezések a természet- s orvosi tudomány terén. Az idült betegségek. 1. füzet. Útmutatás a szemekbeli kórisme tanulmányozásához. Bp., 1880. 71, 3 p.

[228] V. ö.: Kleinische Prüfung der Organ- und Krankheits-zeichen in der Iris. Ulm, 1954.

*

(…) Talán mégis 1906 volt életének a legtermékenyebb és legszebb esztendeje. Mint ismeretes, ekkor hozták haza Rodostóból II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelem földi maradványait, s Győry a Természettudományi Közlöny 477. füzetében gyönyörű tanulmányt írt Rákóczi és bújdosó társai betegségéről és haláláról. Természetesen elsősorban Mikes Kelemen leveleire hivatkozva, amelyet ma sem lehet meghatódottság nélkül olvasni. Ő maga, Mikes is átesett a malárián, de erdélyi módon káposztalevessel gyógyította magát. Már az 1722. évi pestisjárványban sokan elpusztultak.

„Ocsmány nyavalya ez; reggel jól vagyon az ember, estve feIé megbetegszik és harmad napjára eltemetik" – írja a hűséges levelező.

A fejedelem haláláról nem mond kórismét Győry, azonban megkockáztathatjuk a feltevést, hogy végül a malária végzett vele.

„Leginkább urunkon búsulunk, akin harmadnapi hideg vagyon" – így Mikes, boncoláskor a „vére tele volt sárral", ami talán a máj és a lép laesiójának az eredménye volt. Thallóczy Lajos pedig Thököly Imre betegségének kórtani adatait állította össze, melyet szintén Győry bírált el orvosi szempontból.[229] Arra a feltevésre jut, hogy a különben hypochonder hős ízületi bántalmai reumás láz eredményei voltak, ehhez társult a szív- és veseszövődmény, melyek korai halálát okozták. (…)

*

A magyar orvostörténelem elköltözött nagy mesterének és az anyák megmentőjének neve örök időkre elválaszthatatlanul fonódik össze egymással. Pedig a szó köznapi értelmében nem ismerték egymást. Amikor Győry Tibor 1869-ben megpillantotta a nap világát, Semmelweis már négy év óta csendes lakója volt a schmelzi temetőnek.

És mégis alig volt valaki, talán még a kortársakat sem véve ki, aki Semmelweis-t lélekben annyira ismerte volna, mint éppen Győry Tibor. A legnagyobb magyar orvos irodalmi hagyatéka, amely küzdelmeivel együtt maradék nélkül visszatükrözi írójának megkapóan rokonszenves egyéniségét, mély hatást gyakorolt Győry Tibor finom és érzékeny lelkére. Defunctus adhuc loquitur! Az anyaföld ölében porladó Semmelweis írásain keresztül

[229] Thallóczy Lajos: Thököly Imre betegsége. I. A kórtörténet adatai összeállítása. – II. Győry Tibor: A kórtörténeti adatok orvosi megbírálása. Klny. a „Századok"-ból. Bp., 1906. 21 p.

beszélt a késő utódhoz, s Győry Tibor lelki szemei előtt egész tisztaságában megjelent a mártírok koszorúját viselő nagy magyar orvos szelleme, hogy egész életén át vele maradjon.

Amikor 1902-ben a német természettudósok és orvosok karlsbadi gyűlésén a New York-i Baruch professzor: 'Amerikanische Beiträge zur Entwicklug der modernen Therapie' c. előadását tartja különös tekintettel Oliver Wendell Holmes-ra és felveti a prioritás kérdését Semmelweis-szel szemben, a pesti egyetem fiatal magántanára, a 'Janus' c. folyóiratban lezajló vita során kimutatja, hogy a kimondottan contagionista Holmes és az egyéb összefüggéseket is lángeszűen felismerő Semmelweis között prioritásról nem is lehet szó. A sarokba szorított Baruch, Semmelweisnek egy nem létező, állítólag 1848-ban megjelent iratából vett koholt idézettel kísérli meg viszontválaszában a védekezést, amivel a maga részéről a további tudományos vita jogosultságát eleve elveszítette.[230]

Ez a győztes polémia döntő hatással volt Győryre. Ekkor határozza el, hogy tetterejének legjavát Semmelweis szolgálatába állítja: védelmezni fogja emlékét és szellemi hagyatékát minden igazságtalan támadással szemben. Ettől kezdve lankadatlan buzgalommal áll az orvosi irodalom vártáján és számos német, angol és francia nyelven megjelent közleményében védi Semmelweis igazát, felfedezésének elsőbbségét bármely oldalról jövő prioritási igényekkel szemben, magyarságát, terjeszti kultuszát, ismerteti felfedezésének rendkívüli jelentőségét. (…)

Teljes tudatában annak, hogy Semmelweis munkái képezik tanainak sziklaszilárd bizonyítékát, összegyűjti és fordítja azokat. Így jelenik meg szorgos fáradozása eredményeképpen előbb németül,[231] majd magyarul[232] Semmelweis műveinek teljes kiadása és sohasem szűnik meg a Semmelweis tanításáról téves nézeteket vallókat ezeknek eredetiben való olvasására utasítani.

Tevékeny részese a Semmelweis-szobor mozgalomnak is, s a leleplezés napját megelőzően 1906. szeptember 29-én a Budapesti Kir. Orvosegyesület ünnepi ülésén elmondja a hallgatók emlékezetében most is élő, megragadó szépségű emlékbeszédjét.

A Semmelweis-utca, -bélyeg megszületésében szintén oroszlánrésze volt, örömmel támogatott minden Semmelweis-kutatót és a Semmelweis-kultusznak alázatos papja volt szíve utolsó dobbanásáig. Semmelweis-tisztelete külföldön is becsült és elismert volt. Ennek egyik külső kifejezője, hogy Theo Malade, a költő lelkületű német orvos 'Semmelweis, der Retter der Mütter' című regényét neki ajánlja („a legbátrabb pajzshordozónak az ország nagy

[230] Verhandlungen der Ges. Deutscher naturforscher und Ärzte (74. Versammlung zu Karlsbad). Leipzig, 1903. pp. 116–121. és Janus, 1903. pp. 7—13., továbbá uo. pp. 14–19, 621–623, 624–626.

[231] Győry, Tibor: Semmelweis' gesammelte Werke. Herausgegeben und zum 2. Theil aus dem Ungarischen übersetzt. Jena, 1905. 604 p.

[232] Győry Tibor (összeáll. és ford.): Semmelweis összegyűjtött munkái. Bp., 1906. VI, 727 p.

emberei közt”),[233] épp úgy mint André Sobel :| Fièvre :| 42° c. regényes Semmelweis-életrajzát.

Munkás életének egyik legtisztább örömmel teljes napja volt 1928. szeptember 6-a, amikor a Deutsche Gesellschaft für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften Budapesten tartott kongresszusa alkalmából (amely az ő személyének szóló megtiszteltetés is volt!) az ősz Sudhoff személyében minden idők legnagyobb orvostörténésze juttatta kifejezésre a Semmelweis-szobornál tartott beszédében a német tudomány hódolatát a magyar nép és a belőle fakadt Semmelweis előtt (magyar fordításban):

„Tettei a halhatatlanságot biztosítják, amíg a Föld a Nap körül kering. Művei és ő maga örök életűek”.[234]

Kedvenc tervének megvalósítását, hogy hivatott tollával – Pázmány egyetemének orvoskaráról festett monumentális történeti freskója után – egy biográfia keretében életre keltse Semmelweis-t, megakadályozta váratlan halála, amely éppen akkor szólította el szerető gonddal összegyűjtött (és régi szándéka szerint az orvoskarra hagyományozandó) könyvei köréből, amikor hivatali gondoktól mentesen csak dédelgetett stúdiumának élhetett volna. (…)

*

(…) Akaratának megfelelően könyvtára, iratai és képgyűjteménye az orvoskar tanártestületi könyvtárába került. Az utóbbi kettőt ma a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Levéltára őrzi.

A csaknem hat iratfolyómétert kitevő, páratlanul gazdag anyagot négy nagyobb egységre bontottuk. Az első állagba az iratokat soroltuk, tíz doboznyi terjedelemben. Így a személyes jellegű iratokat, úgymint különböző kinevezési okmányok, oklevelek (orvosi, a hegedű tanszék elvégzéséről szóló, egyesületek, külföldi akadémiák tagságáról stb.). Egyik legérdekesebb egy 1915-ben, a cs. és kir. 3. sz. Haditartalék Kórházban kelt elismerő oklevél, melyet 58 betege írt alá. Ugyanis Győry az I. világháború alatt törzsorvosként katonai szolgálatot teljesített, egy ideig mint kórházparancsnok. Külön csomókat képeznek a katonai szolgálattal, az orvoskarral, valamint egyesületekkel kapcsolatos iratok, hivatali levelezés.

---

[233] Az eredeti szöveg így hangzik: „dem tapferen Schildhalter seines grossen Landsmannes”

[234] Sudhoff, K.: Worte der Huldigung für Semmelweis. Bp., 1929. p. 8.
Az eredeti szöveg így hangzik: „seine Grosstaten die Unsterblichkeit sichern, solange die Erde um die Sonne kreist. Sein Werk und Er leben für alle Zeiten”.

Érdekes naplójegyzeteket is találni a proletárdiktatúra idejéből. Ekkor rövidebb ideig letartóztatásban is volt, sőt egyik pártfogója egy levélben arról is tudósít, hogy megkínozták.

A személyi iratokhoz hasonlóan terjedelmes sorozatot képeznek a Stefánia Szegény-gyermekkórház Szövetséghez és a gyermekvédelemhez kapcsolódó anyagok. Szerencsés kiegészítése ez az I. sz. Gyermekklinikán (az egykori Stefánia Szegény-gyermekkórházban) sajnos igen töredékesen fennmaradt iratanyagnak. Egy egész dobozt tesznek ki a nemzetközi orvos- és orvostörténeti kongresszusokkal kapcsolatos iratok. Közülük is a legemlékezetesebb rendezvény a Német Orvos- és Természettudománytörténeti Társaság nemzetközi kongresszusa, melyet Győry 60. születésnapja tiszteletére Budapesten tartottak 1929 szeptemberében. Ez volt az első alkalom, hogy e társaság átlépte Németország határait. Ebben Győry személyes érdemei és széles német kapcsolatai mellett nagy szerepe volt a társaság alapítójához és elnökéhez, Karl Sudhoffhoz (1853–1938) fűződő, már ekkor is több évtizedre visszatekintő barátságnak.

Találni iratokat még ebben az állagban érettségi elnökségekkel, magántanári habilitációk bírálataival, a már akkor tervezett egyetemi múzeum létesítésével, illetve az 1935-ös egyetemi jubileummal kapcsolatban.

A második állag talán a legizgalmasabb, ez tartalmazza ugyanis Győry igen kiterjedt, 1880–1937 közötti levelezését, összesen kilenc doboz terjedelemben. Ebből négyet tesz ki az idegen nyelven folytatott levelezés, mely túlnyomórészt természetesen német, de van köztük francia, olasz és angol nyelvű is. E többezres halmaz közül igyekeztünk elkülöníteni mindazokat, akiktől egynél több levél származott. Így az idegen nyelvű részben összesen 95 partnert tudtunk azonosítani.

A leggazdagabb sorozat a Karl Sudhoffal folytatott levelezés, mely 1898-tól 1937-ig több, mint 350 levelet tartalmaz. Ehhez jönnek még a Győry által Sudhoffhoz írott levelek másolatai, melyeket a közelmúltban kaptunk meg a wolfenbütteli Herzog August Bibliothektől, ahol Sudhoff hagyatékát őrzik. A német kollégák jelen pillanatban már előkészületeket tettek e levelezés kiadására. Sajnos az ottani sorozat csak 1914-től indul, így ez az igen érdekes levélváltás nem egészen teljes.

Kiterjedt levelezés folyt más német orvostörténészekkel is, akik többnyire Sudhoff köréhez tartoztak. Így Walter von Brunn (1876–1952), Ernst Darmstaedter, Paul Diepgen (1878–1966), Wilhelm Haberling (1871–1940), Romanus Johannes Schaefer (sz. 1866), vagy Henry Ernest Sigerist (1891–1957). A levélírók nagy többsége német illetőségű, de akad mellettük cseh, román, osztrák, olasz, lengyel, amerikai, francia is. Érdekesség, hogy Győry a magyar Elischer Gyulával (1846–1909) is németül levelezett.

A magyar nyelvű levelezésben 36 olyan partnert találtunk, akitől egynél több levél származik. Itt a legterjedelmesebb a debreceni gyermekgyógyász tanárral, Szontágh Félixszel (1859–1929) folytatott, több mint két évtizedes levelezés. Hasonlóan hosszú időszakot ölel fel a szintén közismert orvostörténésszel, Kossa Gyulával (1865–1944) való kapcsolat, aki az Állatorvosi Főiskolán tanártársa is volt.[235] A hosszú névsorban olyan nevek találhatók még, mint a sebésztanár Bakay Lajos (1880–1959), a fiatalon elhunyt makói orvostörténész Bálint Nagy István (1893–1931), Bársony János (1860–1926), Bókay János (1892–1961), Grósz Emil (1865–1941), Kollarits Jenő, Korányi Sándor (1866–1944), a kolozsvári orvostörténész Pataki Jenő (1857–1944), Schaffer Károly (1864–1939), vagy a szülésztanár Tauffer Vilmos (1851–1934). Nem szerepel a részletes raktári jegyzékben, mivel csak egy-egy levelet találtunk tőlük: Eötvös Loránd (1848–1919), Pauler Ákos (1876–1933), Domanovszky Sándor (1877–1955), Szekfű Gyula (1883–1955) és Eckhardt Ferenc (1885–1957).

A harmadik állagot a jegyzetek, kéziratok, publikációk alkotják. Az első hat doboznyi sorozat a több, mint 800 oldalas orvoskar-történethez készült jegyzeteket tartalmazza. Értékét emeli, hogy számos Győry által – az országos Levéltárban és a kari irattárban – használt forrás azóta elpusztult vagy elkallódott. Megtalálhatók még Győrytől származó, vagy róla szóló cikkek, különlenyomatok, egyes kéziratok, jegyzetek.

Az utolsó állagba került az orvostörténeti tárgyú képgyűjtemény. Régi metszetek, reprodukciók, újság- és könyvkivágások, karikatúrák csakúgy fellelhetők itt, mint kortársakról vagy elődökről készült képek, fényképek, vagy az 1935. évi egyetemi jubileumi kiállításra készült illusztrációk. Jóllehet ez a képgyűjtemény valaha rendezett volt, hiszen katalógus is fennmaradt róla, az évtizedes gazdátlanság alatt teljesen összekeveredett, feltehetően hiányokat is szenvedett. Ennek újrarendezése a közeljövő feladata lesz.

Nagyobb orvostörténeti publikációi – a Semmelweisről szóló publikációit kivéve – a következők:

Győry Tibor: Morbus Hungaricus. = Orvosi Hetilap, 1899. pp. 209–210, 221–222.

Győry Tibor: Egy régi magyar könyv. = Orvosi Hetilap, 1899. pp. 448–449, 461–462.

Győry Tibor: Bethlen Kata grófnő (1700–1759). = Orvosi Hetilap, 1900. pp. 386–387.

Győry Tibor: A páviai egyetem a XV. században. = Orvosi Hetilap, 1900. pp. 403–404.

Győry Tibor: Morbus Hungaricus. Orvostörténeti tanulmány. = Magyar Orvosi Archivum, 1900. pp. 317–362, 521–542, 630–662.; 1901. pp. 170–212, 262–308.

---

[235] Lásd újabban: Győry Tibor és Magyary-Kossa Gyula levelezése. Közreadja: Dörnyei Sándor. Bp., 2008. Szerzői kiad. 117 p.

Győry Tibor: Adatok a morbus hungaricus történetéhez. = Századok, 1900. pp. 534–547.

Győry Tibor: Adatok az 1738. évi pestis történetéhez. = Természettudományi Közlöny, 1900. pp. 347–351.

Győry Tibor: Morbus hungaricus. Orvostörténelmi tanulmány eredeti kútfők nyomán. Bp., 1901. 199 p.

Győry Tibor: Momentumok a magyar orvosi történetből. = Századok, 1901. pp. 45–56.

Győry Tibor: Ásványvizeink történetéből. = A Magyar Szent Korona Országai Balneologiai Egyesületének 1902-iki évkönyve. Bp., 1902. pp. 219–225.

Győry Tibor: Az orvostörténelem gyakorlati hasznáról s culturtörténeti hivatásáról. = Orvosi Hetilap, 1902. pp. 306–307.

Győry Tibor: Néhány szó a hazai orvosi történet ügyében. = Orvosi Hetilap, 1902. pp. 366–367. és Századok, 1902. pp. 485–488.

Győry Tibor: Egy XV. századbeli gyermekgyógyászati könyv. = Gyermekgyógyászat, 1902. pp. 20–21.

Győry Tibor: Hazai gyógyászatunk vázlatos története. In: Magyar orvosi vademecum. 1. köt. Bp., 1902. pp. 1–13.

Győry Tibor: Az állatorvostan történetének oktatásáról. = Állatorvosok Lapja, 1905. pp. 238–243.

Győry Tibor: Az orvosi tudomány története. Hat előadás. Bp., 1905. 11. p. (Népszerű főiskolai tanfolyam.); Ua.: Pozsony, 1906. 12. p.

Győry Tibor: A középkor nagy járványairól. = Századok, 1906. pp. 379–383.

Győry Tibor: II. Rákóczi Ferenc fejedelem és bujdosó társai betegségéről, haláláról. = Természettudományi Közlöny, 1906. pp. 670–679.

Győry Tibor: Egy lithotomia története 1834-ből. = Orvosi Hetilap, 1907. pp. 66–67.

Győry Tibor: A mellkas kopogtatásának felfedezése (1761). Orvosi Hetilap, 1909. pp. 397–399, 420–421.

Győry Tibor: Az egységes orvosi terminológia az orvostörténész álláspontjából. = Orvosi Hetilap, 1910. pp. 678–680.

Győry Tibor: Corpus medicorum Graecorum. = Orvosi Hetilap, 1912. p. 712.

Győry Tibor: Közegészségügyi állapotaink és intézményeink a 19. század első harmadában. = Orvosi Hetilap, 1917. pp. 555–559.

Győry Tibor: A proletárdiktatúra a közegészségügy terén. = Népegészségügy, 1920. pp. 169–173, 216–220, 258–262, 281–288, 335–343, 359–362, 400–410, 444–446, 459–466, 535–540, 573–577. Külön megjelent: Bp., 1920. 63 p.

Győry Tibor: Marginalia medicohistorica. = Népegészségügy, 1920. pp. 478–480, 580–581.; 1921. pp. 32–33, 255–256., 1923. p. 276., 1928. pp. 707–708.

Győry Tibor: A gyermekek kereszteshadjárata 1212-ben. = Népegészségügy, 1921. pp. 114–117.

Győry Tibor: Visszatekintés az orvosi tudomány múltjára s előrepillantás a jövőbe. = Orvosi Hetilap, 1923. pp. 506–509.

Győry Tibor: A magyar orvosok szerepe az orvosi tudomány kiépítésében. = Orvosi Hetilap, 1924. pp. 477–481, 502–505

Győry Tibor: Az utolsó 50 év orvosi tudományának magyar fejlesztői. In: Élet könyve. 3. köt. Bp., 1925. pp. 319–331. (Világkincstár.)

Győry Tibor: Magyarország szerepe az orvostudomány fejlődésében. = A magyar művelődés története. Bp., 1929. pp. 268–272.

Győry Tibor: Adatok a magyar bacillusvadászokról. In: De Kruif, Paul: Bacillusvadászok. [Bp. 1930]. pp. 315–334. (A magyar vonatkozású kiegészítés másik társszerője: Bálint Nagy István).

Győry Tibor: Magyar orvostanhallgatók Basel egyetemén. = Orvosi Hetilap. 1931. pp. 634–635.

Győry Tibor: A nagyszombati egyetem orvosi facultásának első évei. Van Swieten emlékezete. = Orvosképzés, 1931. pp. 573–599.

Győry Tibor: Tanszékek betöltése a Nagyszombatban felállított orvosi fakultás fennállásának első évszázadában. = Orvosképzés, 1934. pp. 107–121.

Győry Tibor: A hasonszenvészeti tanszék felállítása a budapesti egyetemen. = Gyógyszerészi Közlöny, 1934. pp. 238–240, 262–263, 277–278.

Győry Tibor: Az Ország-úti Kunewalder-ház képe. = Állatorvosok Lapja, 1934. p. 277.

Győry Tibor: A „conformateur” elvének keresztülvitele a Nagyszombatban felállított orvosi fakultásban. In: Berzeviczy emlékkönyv. Bp., 1934. 260–277. p.

Győry Tibor: Háborús emlékeimből. Visszaemlékezés gróf Tisza Istvánra. = Népegészségügy, 1934. pp. 194–196.

Győry Tibor: Orvosi szaklapjaink történetéből. = Népegészségügy, 1934. pp. 954–959.

Győry Tibor: Az orvostudományi kar története 1770–1935. Bp., 1936. XVI, 842 p., 14 t. (A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története. 3.)

Győry Tibor: Történelmi visszapillantás a budapesti kir. magyar Pázmány Péter egyetem 300 éves jubileuma alkalmából. = Népegészségügy, 1935. pp. 497–500.

Győry Tibor: A nagyszombati orvosi kar megalapitása. = Orvostudomány, 1935. pp. 16–21.

Győry Tibor: A chloroform bevonulása a magyar orvosi gyakorlatba. = Szociális Orvostudomány, 1935. pp. 52–53.

Győry Tibor: Az orvostörténelem tanítása külföldön és hazánkban. = Orvosképzés, 1935. Különszám. pp. 348–355.

Huszár György

Morelli Gusztáv (1879–1960)[236]

Morelli Gusztáv c. egyetemi rk. tanár orvosi pályafutását Korányi Frigyes belklinikáján kezdte, az első világháború alatt mozgó fogorvosi rendelőt vezet. Ezeket a rendelőket Dobó Dezső főtörzsorvos javaslatára állították fel. Csak 1919-ben kerül a Budapesti Stomatológiai Klinikára,[237] kezdeményezője, vezetője a száj- és fogágybetegségekkel foglalkozó kis részlegnek, a „szájosztály”-nak, amely alapja lett a budapesti Szájsebészeti és Fogászati Klinika mai szájbeteg osztályának. A világszerte használatos caries-index gondolata tőle ered, a rágónyomásra vonatkozó vizsgálatait ma is idézik.[238] Idős korában fogorvos-történelemmel is szívesen foglalkozott, a magyar fogászat külföldi kapcsolatairól,[239] Árkövyről[240] és Salamonról[241] írt. Ez utóbbi két közleményében is sok finom megfigyelést közöl kortársairól és a múltban használt fogászati módszerekről.

Önéletrajza a Fogorvosi Szemlében 1954-ben jelent meg.[242] Értékes önéletrajzi adatokat tartalmaznak 12 oldalnyi „Feljegyzései”[243] a Magyar Fogorvosok Egyesületében 1919–1944 között betöltött szerepéről. Ugyanis Morelli az Egyesület hivatalos lapjának, a Fogorvosi Szemlének 1925–1932 között szerkesztője,[244] 1932–1945 között az Egyesület elnöke, majd tb. elnöke volt. Morelli a századforduló idején Árkövy klinikáján tanult fogászatot. Így ír erről:

„Fogászati kurzusra jártam és a konzerváló terem egy piros bársonnyal bevont kurblis székén dolgoztam, utcai ruhában, saját eszközeimmel. Árkövy mindennap este végignézte a kurzisták munkáját. Fekete bársony kabátban, az előkelő fogorvosok munkaruhájában volt és a cipője sarkán a lovastisztek szokása szerint gombban végződő kis sarkantyút viselt.”

---

236 Forrás: Huszár György: Morelli Gusztáv (1879–1960). In: Huszár György: Az önéletrajzok, mint fogorvostörténelmünk forrásai. = Orvostörténeti Közlemények 89–91 (1980) pp. 166–167.

237 Lásd az intézetről tanulmányát: Morelli Gusztáv: A stomatologiai klinika felavatása. = Fogorvosi Szemle, 1949. pp. 40–42.

238 Huszár György: Morelli Guszáv. Megemlékezés születésének 100. évfordulójáról. = Orvosi Hetilap, 1978. p. 3203.

239 Morelli Gusztáv: A magyar stomatológia külföldi kapcsolatai. In: Máthé Dénes emlékkönyv. Bp., 1945. pp. 27–42.

240 Morelli Gusztáv: Árkövy József (1851–1922). = Fogorvosi Szemle, 1951. pp. 161–164.; Uő.: Árkövy József. 1851–1922. (Munkáinak bibliográfiájával.) = Orvostörténeti Közlemények 6–7 (1957) pp. 62–84.; Uő.: Árkövy szerepe a stomatológiai eszme fejlődésében. In: Gyakorlati eredmények a stomatológiában. Bp., 1947. pp. 5–13.

241 Morelli Gusztáv: Salamon Henrik (1865–1944). In: A stomatológia haladása. Bp., 1946. pp. 5–11.

242 Morelli Gusztáv: Visszaemlékezéseim. = Fogorvosi Szemle, 1954. pp. 369–377.

243 Morelli Gusztáv: Feljegyzései. 1945. (Kézirat a szerző birtokában.)

244 Lásd saját tanulmányát: Morelli Gusztáv: 50 éves a Fogorvosi Szemle. = Fogorvosi Szemle, 1957. pp. 257–260.

A fogászati érzéstelenítés hazai fejlődésének szakaszaira is utal önéletrajzában és orvostörténeti tárgyú közleményeiben. 1900-ban, mint medikus, Árkövy hallgatója volt. Az egyetemi előadáson bemutatták a foghúzást is. Ezt így írja le:

„Egyetlenegyszer láttam foghúzást, azt sem a tanár végezte, hanem tanársegédje, Szabó, aki érzéstelenítés nélkül, a tanteremben egy pillanat alatt távolított el egy jobb felső szemfogat. A nőbeteg nagyot sikoltott és utána elájult."

1903-ban, a Fogászati Klinika kurzistája, a helyzetet így rögzíti:

„Az akkori fogászatra jellemző, hogy érzéstelenítés még alig volt. Nagy szenzáció erejével hatott, hogy kokainnal lehet fogeltávolítást fájdalmatlanná tenni. Sajnos majdnem minden második beteg kokainmérgezéssel lefordult a székről. (…) 1906-tól terjedt el a fogorvosi gyakorlatban a kevesebb, nem kívánatos mellékhatással járó Novocain-Suprarenin érzéstelenítés."

Az érzéstelenítés anyagának javulásával tökéletesedett a fogászati anesztézis kivitele is. Erről így ír:

„Guidó Fischer 1914-ben megjelent könyvéből megtanultam a vezetéses érzéstelenítés kivitelét és azt kb. 2000 eset után biztosan végeztem, a legszebb eredményekkel. Jellemző, hogy mikor 42 havi frontszolgálat után 1918 januárjában Budapestre lettem beosztva a Csobánc utcai kórházba, hol Budapest legjobb 16 fogorvosa működött, ezek közül egy sem tudott még vezetéses érzéstelenítést adni, úgy, hogy ha egy magasabb rangú tisztnek egy alsó fogat kellett kihúzni, megkért a kolléga, hogy én végezzem az érzéstelenítést és ő majd azután a húzást elvégzi."

Morelli visszaemlékezéseiben és feljegyzéseiben Salamon Henriket fenntartás nélkül igen nagyra becsüli, nem így Szabó Józsefet, aki „élénk temperamentumában néha mértéktelen volt és az, különösen külföldön, ahol nem ismerték, kellemetlen feltűnést keltett."

Szállási Árpád

Id. Nékám Lajos (1868–1957) és a magyar bőrgyógyászat orvostörténészei[245]

A 20. század hazai medicinájában a címbeli „kisszakmának” akadtak talán a legavatottabb tollú krónikásai. A sort kétségtelenül Nékám Lajos professzor nyitotta meg, akinek klinikaszervező, iskolateremtő és tudományos munkássága mellett maradt ideje-ereje Magyary-Kossa Gyulával és Győry Tiborral együtt Weszprémi szellemét felélesztení. A két klasszikus orvostörténész kortársaként reá hárult a fő feladat, hogy a fakultás tanári kara részéről a kutatáshoz, valamint a könyvkiadáshoz a támogatást biztosítsa. Különösen a Trianon utáni nehéz időkben, amikor a kartörténet,[246] továbbá a Magyar Orvosi Emlékek[247] kötetei jó minőségű papíron, méltó kivitelben jelenhettek meg.

Historikus érdeklődésének, elemző íráskészségének már az 1897-es moszkvai kongresszusi beszámoló-sorozatában jelét adta. Az első, ilyen jellegű kis könyve: ’A magyar bőrgyógyászat emlékeiből’.[248] 1908-ban hagyta el az Eggenberger-féle Könyvkereskedés nyomdáját. Első fejezete a régi magyar fürdőkről szól. Az Egyetemi Könyvtár révén kapta kölcsön az ’Academia Caesarea Leopoldino-Carolina’, valamint a nürnbergi ’Commercium litterarum ad rei medicae et scientiae naturalis incrementum’ 17–18. századi évfolyamait, de az ’Annales physico-medicae Vratislaviensis’ korai kötetei sem voltak már a beszűkült határainkon belül fellelhetők. Ezekhez a boroszlói Városi Könyvtár segítségével jutott. A magyarországi fürdőkultúráról a korabeli külföldi utazóktól (E. Brown, J. Tollius, R. Townson) értesülünk a leghitelesebben, amely semmivel sem volt „szabatosabb”, mint például a németeké. A lubickoló dáridózásnak a tűzifa megdrágulása, valamint a szifilisz megjelenése vetett véget. E tanulmányt a többiekkel együtt Magyary-Kossa is kellően megalapozott forrásmunkaként használta. Balatonfüred első igazi nagy protektora II. József császár volt. ő tiltotta meg a forrás közvetlen közelében való polgári építkezést, hogy a gyógyvíz tiszta maradjon, s tette (meglepően) kötelezővé a fürdőorvosnak a magyar nyelv ismeretét. Oestereicher Manes József esetében ez nem jelentett gondot. Az ásványvíz kivitele

---

[245] Forrás: Szállási Árpád: Dermatovenerológus orvostörténészeink. = Orvosi Hetilap, 2000. pp. 2305–2307.

[246] Győry Tibor: Az orvostudományi kar története 1770–1935. Bp., 1936. XVI, 842 p., 14 t. (A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története. 3.)

[247] Magyary-Kossa Gyula: Magyar Orvosi Emlékek 1–4. köt. Bp., 1929–1940. 368, 337, 522, 254 p. (A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára 121., 122., 128., 168.)

[248] Nékám Lajos: A magyar bőrgyógyászat emlékeiből. Bp., 1908. 99 p.

kapcsán idézi saját apját, aki szerint „Magyarhon több tiszta hasznot húzhatna jeles vizeiből, mint tüzes boraiból”.[249]

A második fejezet a lepra hazai történetéhez szolgáltat adatokat. A bélpoklosok a szent legendák gyakori szereplői. Ismert Holbein festménye, amelyen magyarországi Szent Erzsébet leprásokat ápol, Szent Margit sírja pedig e szerencsétlenek zarándokhelye volt. A járvány a tetőfokát a 13. században érte el, Kálmán királyunk ezért akadályozta meg a keresztesek átvonulását hazánkon. A kórisme körüli zűrzavart J. Manardus igyekezett eloszlatni. A két Jagelló-király: II. Ulászló és II. Lajos olasz udvari orvosára Nékám hívta fel újra a figyelmet. Munkásságát a tanítvány Herczeg Árpád később önálló monográfiában[250] is ismertette.

A harmadik fejezet címe: „Rüh. Rendszerek. Hajbetegségek”. Idézi Csapó Józsefet, aki szerint a rühöt le sem kell írni, úgyis mindenki ismeri. Régi szerzőink ezt a nem éppen hízelgő jelzőt áttételesen is használták. A német földre került Joël Ferenc már az 1600-as évek elején leírta kórokozóját. A bőr- és nemi bajok rendszerezésében a hungarusok kezdettől kitűntek. A vértanú-halált szenvedett Jessenius részletesen ismertette a bőr makroszkópos bonctanát, Plenck József Jakab pedig már Linné szerint szisztematizált. A füveskönyvek mindegyike (Melius, Beythe, Lippay) ajánl főzetet a varfedte viszketésre. A haj hiánya csak akkor számított betegségnek, ha pörkös, vagy fekélyes „kosz” okozta. A kopaszság az olvasott emberek szemében a bölcsesség jele volt.

A legérdekesebb természetesen a szifilisz-történeti rész. Az ó- vagy újvilági eredet kérdésében Nékám professzor sem foglal egyértelműen állást. Cáfolja a német Bloch azon állítását, mintha VIII. Károly híres-hírhedt nápolyi kalandjában magyar zsoldosok is részt vettek volna. Nem nemzeti büszkeségből, hanem, mert az idézett forrásban (Istvánffy) erre egyértelmű utalást nem talált. Érdekes viszont, hogy a nem éppen szent életű VI. Sándor pápa a „vénuszi mezőkön vitézkedő francia királyt” a Magyarországot fenyegető török ellen akarta küldeni – sikertelenül. Talán szerencsénkre, mert az a sereg a janicsárok ellen aligha lett volna eredményes, az emlékezetes járvánnyal viszont valószínűleg most mi „dicsekedhetnénk”. A differenciáldiagnosztika sem lehetett egyszerű, ha maga a nagy Ricord az újvilági bajt lues helyett malleusjárványnak tartotta. Jordán Tamás (1539–1585) megállapította az extra-genitalis fertőződés lehetőségét. Crato higanyos és guajackúrát, Paracelsus viszont a mellőzését javasolta. A guajacfa Melius herbáriumában „francosfa”, utalván a betegség helyi eredetére.

---

[249] Nékám Sándor: Török József balneologiai munkájának ismertetése. = Gyógyászat, 1861. p. 906.

[250] Herczeg Árpád: Manardus János (1462–1536) magyar udvari főorvos élete és művei. Bp., 1929. 69 p., 11 t. (Kiegészítése: További magyarországi vonatkozások Manardus műveiben. = Orvosi Hetilap, 1927.)

Se szeri, se száma a bizarr terápiás javaslatoknak, Frankovich Gergelytől Kibédi Mátyusig, Torella mestertől Astruc doktorig terjed a lista. Ne feledjük, a tanulmány alapgondolata még a spirochaeta pallida felfedezése előtti időkből való.

Végül: „Adatok a prostitúcióknak és közerkölcsöknek történetéhez hazánkban" fejezet zárja le a 99 oldalas füzetet. Szerzőnk nem magasztalja a régi erkölcsöket és nem marasztalja el a korabelit. Az ifjúság nemi felvilágosításának fontosságát már Erasmus felismerte és híres leveleiben művelte, Nékám professzor ugyanezt tette az Egyetemi Kórházegyesület orvosaként. Mindketten mérsékelt eredménnyel. Nem értett egyet az általános hadkötelezettséggel, mert költséges és kettévágja a fiatalok életét. Ez a népességben több kárt okoz, mint a háborúk, írja sajátos logikával. A prostitúcióért elsősorban a szociális okokat teszi felelőssé. „Kereskedelmünk, iparunk terén rengeteg szerepe lehetne a nőknek, ha jó szakiskolák állanának rendelkezésünkre."[251] Védelmébe veszi a kéjnőket, felveti a társadalom felelősségét, ingyenes, kötelező orvosi vizsgálatot, illetve kezelést javall, amely bőségesen megtérül. A bujakór megjelölést eltörölni kívánta, mert az nem feltétlenül függ össze a bujasággal. Jó utólag ezeket olvasni az ország akkori első számú szakemberétől.

A magyar bőrgyógyászat múltját német nyelven is ismertette 1916-ban.[252]

Harmadik kis munkája a 'Drámák az orvostudományban' 1933-ban jelent meg.[253] A tragikus önkísérletező Hunter, Semmelweis és a Koch-féle tuberkulin csak ürügy a bölcselkedésre. „Az emberiség nem érti meg a nagy sorskérdéseket és nem az aggodalmak könnyén, hanem a politikának és haszonnak a ködén át nézi őket" – írta e művében. Aggasztja a klasszikus nevelés elhanyagolása, az orvoslás terén „csapás az adminisztratív elnyomás, a bürokratizmus túltengése, a tömegrendeléssel űzött szemfényvesztés, a gyógyítás sablonizálása… az orvos jóformán csak blankettákat állít ki, statisztikákat készít, nyomtatott recepteket osztogat, szembekötősdit játszik a halállal. Ezért mondják: sok a doktor, de kevés az orvos! A rasszista eugénika németországi bevezetésének évében állítja: a militarista Spárta eltűnt a történelem színpadáról, de a humanista Athén meghódította Rómát. Nékám kedvelt írói: Dosztojevszkij és Flaubert. Ez utóbbi, amiért szemére hányta Lamartine-nak, hogy a történészek az események megítélésében nem hajlandók figyelembe venni az orvosi szempontokat. Mondanivalójának ez a legfőbb összegzése, s ezzel ma mi is egyetérthetünk.

Nékám-tanítványnak számít a nála három évvel fiatalabb Poór Ferenc, a szegedi bőrklinika első igazgatója. A Szt. István Közkórház osztályos főorvosaként jelent meg az első

---

251 Nékám Lajos id. mű
252 Nékám, Lajos: Die neue dermatologische Klinik der königl. Universität Budapest. Bp. 1916.
253 Nékám Lajos: Drámák az orvostudományban. Bp., 1933. 24 p.

világháború kitörésének évében a szifilidológiai tankönyve.[254] A 17 oldalas történeti bevezetője igazi „profi” munka. Az ó- és újvilági eredet kérdésében ő sem foglal állást, de utal szerzőkre (Lannelongh, Gangolph), akik szerint Mezopotámiában találtak csontgummákat, így Columbus matrózai egy tengerentúl rendkívül virulenssé vált törzset hoztak volna vissza. Állítólag V. Károly császárt ugyancsak a luetikus csontfájdalmai késztették kolostorba vonulásra. Érdekes, hogy már a mitológiai névadó Fracastoro észlelte a 16. század elején a betegség megszelídülését a mediterrán térségben, ahol a higanyos kezelés elterjedt. A lues venerea Fernel művéből ered, aki a terápiában az antimercurialistákhoz tatozott. Az egzotikus növények (guajacfa, chinin, sarsaparilla) a 16. század második felében jöttek divatba. Iatrokémiai nézet szerint a betegség savat termel, amely aztán kimarja a szerveket.

Fernel és Sydenham unista felfogását Hunter szerencsétlen önkísérlete hosszú időre megerősítette, Ricord csak 1831-ben tudta megcáfolni. Szerzőnk édesapja, Poór Imre, a bőr- és bujakórtan első hazai tanára Párizsban a nagy francia mester tanítványa volt.

Nálunk Schwimmer Ernő és követői a bécsi unista, míg Poór Imre és Tóth N. János a párizsi dualista elméletet fogadták el. Szerzőnk ismerteti a sápadt kórokozó felfedezésének, a komplemenkötési reakció kidolgozásának, a Noguchi-féle tiszta tenyészet előállításának körülményes történetét. A salvarsan terápiás megítélésében mérsékelten optimista. A kitűnő monográfia minden része át van itatva történetiséggel, szépen szerkesztett szövege, klasszikus illusztrációi révén a hazai lues-irodalom örökbecsű műve marad.

Sellei József tankönyve[255] óta 1922-ig nem jelent meg korszerű dermatovenerológiai munka magyar nyelven. A Róna Sámuelé bujakór jellegű[256] és nem nélkülözi a történeti bevezetőt. Szerzőjét ezért a szakma hazai historikusai közé soroljuk. Török Lajos a bőrbajok felismerésével és gyógyításával foglalkozik,[257] történeti áttekintés nélkül. Poór Ferencre hárult a feladat, hogy új dermatológiai tankönyvet írjon az orvosoknak és orvostanhallgatóknak.[258] A történeti bevezetőben ismét tanújelét adta az abszolút illetékességének. Kár, hogy szemrontóan apró betűkkel szedték. A külföldre került kiválóságok (Gruby Dávid, Kaposi Mór, Sigmund Károly), valamint a hazaiak felsorolásából kitűnik, hogy e téren valóságos nagyhatalomnak számítunk. Nem szólva a régiekről (Joël, Jordán, Jessenius, Plenck). A

---

254 Poor Ferenc. A syphilis kórtana és gyógyítása. Bp., 1914. VII, 287 p.
255 Sellei József: A bőr- és venereás betegségek tankönyve. Bp., 1904. XI, 563 p.
256 Róna Sámuel: Venereás betegségek. Bp., 1903. XI, 485 p.
257 Török Lajos: A bőrbetegségek felismerése és gyógyítása. Bp., 1907. XVI, 718 p.
258 Poor Ferenc: Dermatológia orvosok és orvostanhallgatók számára. Bp., 1922. 549 p.

következő esztendőben a kitűnő szifilidológus Guszman József kiadta „A régi budai Szent János Kórház krónikáját”.[259]

A szakma 1924-ben ünnepelte Nékám Lajos tanári működésének negyed százados évfordulóját. Tanítványai közül a fiatal Herczeg Árpád írt az impozáns kötetbe orvostörténeti dolgozatot. A már említett Manardus dermatológiai nómenklatúrája tipográfiai remeklés. A kalligrafikus görög betűk valóságos illusztrációi az értelmező szövegnek. Bővített változata öt év múlva önálló kötetben is megjelent.

Magántanári képesítést az „Orvostudományok történelme, különös tekintettel az újkorra” tárgyköréből szerzett 1931-ben. Ezután ő vezette az Orvosi Hetilap orvostörténeti rovatát. Majd 1939-ben nagy feladatra vállalkozott: lengyel eredetiből lefordította, magyar vonatkozású jegyzetekkel, időrendi táblákkal és ábrákkal ellátta Szumowski krakkói professzor tankönyvét.[260] Nemes gesztus volt ez a lengyelek felé és hallatlanul hasznos a hazai orvosoknak. Szinte önálló, kongeniális munka.

Szegeden Poór Ferenc tanárnak orvostörténész adjunktusa is akadt, Berde Károly személyében. Már 1928-ban megírta a klinika történetét,[261] a kolozsvári évektől számítva. Beck Soma halála után Berde átkerült a pécsi tanszék élére, ott vetette papírra gyönyörű emlékbeszédét Poór Ferenc professzorról. Mecsekaljai éveinek egyik maradandó műve ’A magyar nép dermatológiája’,[262] amelyet az etnográfusok is alapmunkának tartanak. Kolozsvár 1940. évi visszatértével ő került a kincses város egyetemének dermatovenerológiai, valamint orvostörténeti tanszékének vezetői posztjára. Az öt magyar fakultás közül egyedül itt oktatták kötelezően a medicina históriáját. Utolsó nagy dolgozata Bolyai János betegségéről már halála után került ki a nyomdából.[263] Semmi jelét nem találta annak, mintha a kivételes magyar géniusznak szifilisze lett volna.

Pastinszky István, a „Bőrgyógyászat és Venerológiai Szemle” szerkesztője szintén többször tanújelét adta az orvostörténelem iránti érdeklődésének.

Végül a dermatovenerológus orvostörténész tanárok sorát a Nékám-tanítvány Szodoray Lajossal zárjuk, aki óráin és azon kívül szenvedélyesen adta elő a medicina kultúrtörténetét.

---

[259] Guszmann József: A budai régi Szent János Kórház krónikája. Bp., 1923. 44 p.

[260] Szumowski Ulászló [Władysław]: Az orvostudomány története bölcsészeti szempontból nézve. Ford.: Herczeg Árpád. Bp., 1939. XI, 649 p. (A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára 167.)

[261] Berde Károly: A M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem bőr- és nemikórtani tanszékének és klinikájának félévszázados története. 1874–1924. Szeged, 1928. 107 p., 4 t. (Acta litterarum ac scientiarum Reg. Universitatis Hung. Francisco-Josephinae. Sectio medicorum I. 2.)

[262] Berde Károly: A magyar nép dermatológiája. A bőr és betegségei népünk nyelvében, hiedelmeiben és szokásaiban. Bp. 1940. XI, 303, [1] p., 1 t. (A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat könyvtára 170.)

[263] Berde Károly: Volt-e Bolyai Jánosnak syphilise? = Orvostörténeti Közlemények 69–70 (1973) pp. 131–143.

Értekezett a hazai orvosegyetemek orvostörténeti oktatásának gondjairól, rajta kívüli okokból, nem sok eredménnyel. Míg engedték, fakultatív tárgyként elő is adta.

'Debreceni orvosok, gyógyítók és kórházak a XVII–XVIII. században' című közleménye a civisváros múltjához való kötődését érzékelteti. 'Néhány adat az 1848/49-es szabadságharc venereás helyzetéhez' az 56-os forradalom évében jelent meg.[264]

Több jel mutat arra, hogy nem zárult le egy kisszakma nagy múltjának megbecsülése. Remélhetőleg újabb kiadványok tanúskodnak majd róla. (…)

A tanulmány megírása óta Simon Miklós szegedi professzornak is megjelent 'A magyar dermatológia helyzete Kolozsvárott' című kitűnő kis könyve.

[264] Szodoray Lajos: Néhány adat az 1848/49-es szabadságharc venereás helyzetéhez. = Orvostörténeti Közlemények 4 (1956) pp. 34–42.

Szállási Árpád

Verzár Frigyes (1886–1979)[265]

Budapesten született 1886-ban Verzár Frigyes, a világhírű filozófus és gerontológus Debrecen és Bázel hűséges, fogadott fia. Halálakor, 1979-ben Árvay Sándor professzor méltatta gazdag életművét, tudományos munkásságát.[266] 1981-ben életművét kiegészítő Rex-Kiss Béla mutatott rá úttörő szerepére a laboratóriumi orvostanban, a vércsoportvizsgálatokban, a szeroantropológiában.[267]

Az 1921-ben Debrecenben megjelent 260 oldalas orvosi laboratóriumi kompendiuma,[268] amelyet három évvel korábban készített már el, de aminek megjelenését kinevezése idejére időzítette, nagy örömet okozott orvosok és a tanulni vágyó orvosnövendékek körében. Hiába, az orvostanár is olyan, mint az író, ha szerepelnie kell; másképp áll ki a pódiumra, ha már könyv hitelesíti hivatásbeli illetékességét. Különben érvényes ez, ha az ifjú professzor együtt debütál az új egyetemmel, amely vesztett háború, hosszú nélkülözések, gazdasági katasztrófa után, beszűkült határok között, szükség-épületekben és összevont tanszékekkel kezdte meg működését.

Verzár Frigyesnek minden korai ténykedéséből kitűnik, mennyire ismerte, tisztelte a város Hatvani, Csapó és Weszprémi nevével fémjelzett medicinális hagyományait. Tudták ezt a bölcsészkar és a református teológiai fakultás vezetői, ezért 1925-ben angolszász minta alapján főiskolai – ma úgy mondanók: szabadegyetemi tanfolyam (University extension) tartására kérték fel a fiatal professzort, aki csodálatos pedagógiai érzékkel ismertette meg lényegében laikus hallgatóival a biológia bonyolult jelenségeit, új eredményeit. Az elhangzott tíz előadásból tíz fejezetes kis könyv lett, amely még abban az évben megjelent Budapesten,[269] az Athenaeum kiadásában. Filozofikus hangvételű bevezetőjében az ifjú professzor elmondja, hogy nyugtalansággal tölti el a tudományos technikai haladás és az erkölcsi hanyatlás közti szakadék. Természetesen ő még más dimenzióban látta e konfliktust és úgy vélte, az alaposabb, elmélyültebb természettudományos gondolkodás és képzés áthidalhatja a szakadékot. Kiemelkedően fontosnak tartja a tudományban a kísérleti megközelítést.

---

[265] Forrás: Szállási Árpád: Verzár Frigyes, az orvostörténész. = Orvosi Hetilap, 1986. pp. 2453–2455.

[266] Árvay Sándor: Verzár Frigyes (1887–1979). = Orvosi Hetilap, 1979. pp. 999–1000.; Árvay Sándor: Emlékezés Verzár Frigyesre. = Orvosi Hetilap, 1986. pp. 3199–3201.

[267] Rex-Kiss Béla: Adatok Verzár Frigyes életművéhez. = Orvosi Hetilap, 1981. pp. 348–349.

[268] Verzár Frigyes: Orvosi laboratóriumi munkálatok. Debrecen, 1921.

[269] Verzár Frigyes: Életről, betegségről és halálról. Bp., 1925.

„Egy-egy kísérlet elmondására helyezem a fősúlyt – írja a szerző könyve bevezetőjében –, mert a mai természettudományi felfogásunkat csak a kísérleti tényekre alapozhatjuk. Orvosi szempontból is, a kísérlet, mint kutatómódszer mindinkább döntő lesz minden ténykedésünkre… mindinkább… tért hódít másutt is (szociológia, pszichológia) és az exaktság fogalmát a hozzáférhetetlennek látszó területekre is beviszi…”

Az élet definíciójától, a táplálkozás élettanán, az emésztésen, a vitaminok szerepén keresztül az öregedés és halál biológiai problémáiig új és gyakran eredeti fejtegetésekben ad áttekintést a fiziológiáról, az eszközös vizsgálatok kilátásairól. Nagy jövőt jósol Einthoven galvanométerének és az idegingerületi folyamat tárgyalása kapcsán az alaptudományokat, a vegytant, fizikát, a technikát olyan pacemaker-eknek[270] jellemzi, amelyek a haladás, az orvostan fejlődésének stimulátorai. Verzár kis könyvében részletesen ismerteti Morgan és Weismann híres genetikai kísérleteit, vagyis 1925-ben Debrecen egyetemistái – nemcsak a medikusok – Verzár Frigyes professzor előadásaiból korszerű képet kaptak az öröklődéstanról. E sorok írója jó negyedszázaddal később hallgatta ugyanott a medicina keretében a biológiát, így az összevetés elképesztő. Mendel, Weismann és Morgan holmi „kapitalista ideológia ügynökei”, az „igazi tudomány” veszélyes ellenségei voltak. Szerencsére már ez is történelem, de nehéznek bizonyult kiheverni a weismannismus-morganismus ilyen forgmájú elvetését. Amikor az utolsó fejezetben az öregedés és a halál biologikumát tárgyalta, még aligha sejtette, hogy hosszú pályafutása második felében a gerontológia egyik európai hírű úttörőjévé válik. A kis könyvből a természettudományok iránt érdeklődő értelmiségiek kaptak a kor színvonalán álló betekintést a fiziológia bonyolult mechanizmusaiba.

Bibliai értelemben, igazi „vulgata” ez a kis könyv, vagy legalábbis élettani kiskáté, amelyhez csak Lenhossék Mihály ’Az ember helye a természetben’ c. kis remeke hasonlítható.[271]

A történelem és a szakmatörténet iránt már korán felébredt Verzár Frigyesben az érdeklődés. Megható, ahogy rektorként 1928-ban az ősi Kollégium dísztermében Debrecen

---

[270] Az angol pacemaker (csakúgy, mint a német Schrittmacher) szó értelme bővült az idők folyamán. E szó a sport területéről indult el (felvezető futó, motorvezető stb.), majd az élettanban a szívingerképzésre szolgáló speciális izomsejtek (sinus csomó), tágabban a szív ingerületvezető rendszerének a frekvenciát vezérlő stimuláló hatásának, majd az ötvenes évektől a ritmusképző és szabályozó készülék jelölésére használják. De a szó átvitt értelemben is kiterjedten olvasható, mind az angol, mind a német irodalomban, az „élenjáró”, „úttörő”, „iránymutató” stb. sajátságok jelzésére. Lehet, hogy az ifjú Verzár a nemzetközi fiziológiai irodalom értelmében használta, de az is elképzelhető, hogy tranzitív, szimbolikus értelemben alkalmazta, a „stimulátor”-nak megfelelő tulajdonság jelzésére.

[271] Az 1910-es évek nagysikerű könyvsorozatában, a ’Kultúra és tudomány’ sorozatban megjelent kötetről van szó (*– a szerk. megj.*)

természettudományi múltjáról ad elő.[272] „Történelmi falak közt vagyunk, egy négyszázéves főiskolában” – kezdte mondanivalóját, akkor még nem sejtve, hogy rövidesen még ősibb falak közt, Basel híres egyetemén fog tanítani, ahol nem kellett mindig elölről kezdeni. „A debreceni főiskola hazánkban kétségtelenül a legnagyobb természettudományos múlttal bír. Okát ennek egyrészt a debreceni főiskola kálvinista jellegében keresem, amely a modern eszméket képviselte vallási irányítottsága folytán, másrészt abban, hogy a török és labanc pusztította országban, ez a mocsarak és puszták közt fekvő, gazdagsága által nem feltűnő és azért nem is túlságosan kívánatos város, sajátosképpen relatív nyugodt pontot képviselt a körülötte dúló nyugtalanságban.”

Itt született az első magyar nyelvű Herbarium, amely Csapó József és Földi János munkásságán át eljutott az első Linné-rendszerű magyar botanikai műhöz, a Diószegi–Fazekas-féle kétkötetes Füvészkönyvhöz. Hatvani István, a „magyar Faust” legendás nevét Arany János előtt francia, holland, svájci, olasz, német és pétervári tudósok emlegették. A kor csodálatos paradoxonja, hogy Hatvani anatómiatanára Basel egyetemén, a zseniális matematikus Daniel Bernoulli volt. Azt is Verzár professzor immár baseli levéltári kutatásaiból tudjuk – 1930-ban hívták meg őt a nagy hírű élettani tanszék vezetőjének –, hogy a Haller-féle fiziológia első hazai képviselőjét Csapó József debreceni főorvos személyében tiszteljük, ő rendelte meg a legrégibb és azóta folyamatosan megjelenő élettani folyóiratot, a világhírű német anatómus és klinikus, J. Ch. Reil alapította Archiv für Physiologie-t, amely 1795 óta létezik. Verzár professzor állítása szerint Magyarországon Debrecen az egyetlen hely, ahol az a neves folyóirat hiánytalanul megtalálható.

Alig került ki 1930-ban Baselbe, rövidesen a magyar nyomokat kutatta. Az Orvosi Hetilapnak már az 1931-es évfolyamában megírta, kik voltak ’Magyar orvostanhallgatók Basel egyetemén’.[273] 1710–1783 között 163 „hungarus” medikust talált a matrikulában. Az orvosi fakultásnak „csak” 1712 óta vannak külön jegyzőkönyvei.

Itt aztán ismét találkozunk Hatvani, Csapó József, Pápai Páriz, Kolozsvári Jordán Tamás és Spilenberger Sámuel nevével. Lélegzetelállító lista, egy szép darab magyar orvostörténelem. Spilenberger Sámuel lőcsei diák ’Theses de Morbo hungarico’ című disszertációja 1597-ből való, Gaspar Bauhin dékánsága alatt íródott, s ami egy magyar számára szokatlanul szívdobogtató, az anatómiát ma is ugyanott oktatják, ahol a Bauhin-billentyű leírójának tanársága idején. Lehet-e meghatottság nélkül olvasni ilyen sorokat:

---

[272] Verzár Frigyes: Debrecen természettudományi múltja = Debreceni Szemle, 1928. 6. sz.
[273] Verzár Frigyes: Magyar orvostanhallgatók Basel egyetemén. = Orvosi Hetilap, 1931. p. 604., pp. 748–749.

„Tudós Professzor Hatvani tehát a ma is meglevő intézetbe járt, a Petersplatzon az Abrust-Schützenhausba, a mai közegészségtani intézetbe és itt szerezte fizikai és orvosi ismereteit”.

Kedves az az adalék, amit Komáromy Péter János soproni magyar diáknak ’De vino Hungarico Soproniensi’ című disszertációjával kapcsolatban talált. Komáromy érvelése szerint a magyar bor (különösen a soproni!) minden betegségre jó, ám Ausztria nem engedi át Nyugat felé ezt a különleges magyar panáceát. Az értekezés egyik bírálója Theodor Zwinger rendkívül szellemes hexameterben summázta véleményét, amelynek lényege:

„…ha a disszertáns tapasztalatból beszél, hogyan őrizhette meg józan ítélőképességét, ha megőrizte, akkor viszont a bor hatása kérdéses”.

Verzár Rotterdami Erasmus nagy rajongója volt. Szenvedélyesen kutatta a nagy humanista magyar kapcsolatait. Így talált rá Erasmus magyar orvosának, Joannes Antonius Cassoviensis doktornak bázeli adataira, amely előbb a Pesti Napló 1936. július 12. számában, majd a Debreceni Szemle 1940-es évfolyamának hasábjain tett közzé. Írt a Debreceni Szemlében nem orvostörténeti jellegű cikket is, ilyen a „Johannes Hungarus, középkori híres magyar építész”.

Egyik beszámolójából tudjuk, hogy Glaser dékánnál Pápai Páriz Ferencnek már 1673-ban is található egy matrikulába jegyzett disputációja, címe: ’De morbis infantum’. A nyomtatás idejére azonban nem sikerült rábukkanni. Itt végzett 1760-ban a Komáromi Tudós Társaság híres tagja, Nagy Sámuel doktor, aki Bene Ferenc professzorral és Nyulas Ferenc erdélyi főorvossal egyidőben adott ki ismertetőt a himlőoltásról. Majd itt dolgozott kései és méltó utódként Tomcsik József professzor, a híres higiénikus és bakteriológus.

Hogy a második világháború alatt és az azt követő tizenegy-néhány esztendőben Verzár professzor és Debrecen között kényszerű zárlat keletkezett, neki fájt a legjobban. Mihelyt tehette, azonnal gyógyszer- és egyéb küldeményeket juttatott el régi egyetemének és kereste a kapcsolatfenntartás lehetőségeit a szülőfölddel.

Az Orvosi Hetilapban jelent meg ’A Magyar Élettani Társaság alapításának története’ című előadása,[274] amely a 40. évfordulón a tihanyi vándorgyűlésen hangzott el. Az alapítótagok között volt Farkas Géza, Jendrassik Loránd, Mansfeld Géza és Szent-Györgyi Albert mellett Verzár Frigyes, noha már „kültagként”, mert az alpításról 1929-ben a bostoni Nemzetközi Élettani Kongresszuson született határozat. A gerontológus professzor már élő orvostörténelemként jelent meg az általa szervezett Tihanyi Biológiai Intézetben.

[274] Verzár Frigyes: A Magyar Élettani Társaság alapításának története. = Orvosi Hetilap, 1971. pp. 1841–1842.

A teljesség igénye nélkül igyekeztünk bemutatni a bölcsész és orvostörténész Verzár Frigyes professzort, hiszen munkáinak főleg német nyelvű bibliográfiája nem teljesen ismert előttünk. Ám a fentiekből kitetszik, bölcsész- és orvostörténészként sem indokolatlan a bemutatása. Bizonyítékul, hogy a legjobb szakemberek ritkán szakbarbárok.

Zábó András

Daday András (1889 –1973)[275]

Több mint százharminc humán és közel félszáz állatorvos-történeti dolgozat, egy fél évszázad magyar orvostörténelmét összefoglaló könyv megírása, több kiállítás rendezése, a világ első Állatorvostörténeti Múzeumának létrehozása, magántanári cím a Szegedi Egyetem Orvosi Fakultásán, a Kolozsvári Egyetem Orvostudományi Karán és az Állatorvosi Főiskolán. Ezekkel a számokkal mérhető deési Daday András munkássága.

A dési iskolaigazgató öt fiúgyermeke közül ő látta meg negyediknek a napvilágot Désen 1889. október 28-án. Elemi iskolai tanulmányait a dési református fiúiskolában végezte jeles eredménnyel. A középiskolát is szülővárosában kezdte az állami gimnáziumban és Kolozsváron fejezte be. A Református Kollégium bentlakó diákjaként olyan eredményesen vett részt az irodalmi önképzőkör munkájában, hogy több dolgozatát arany pénzzel jutalmazták, sőt széppprózai írásai megjelentek az Erdélyi Lapokban. 1914. augusztus 15-én, ötödéves egyetemista korában önkéntesként vonult be katonának. Mindvégig az orosz–lengyelországi harctereken szolgált, ahol 1915. március 14-én megsérült. Ugyanezen év július 10-én kapott diplomát a Kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem Orvostudományi Fakultásán. 1918. október 31-én szerelt le tartalékos tiszti rangban, s mint egy kérdőíven panaszolja:

„A mindig más-más csapattestekhez való sűrű vezénylésem miatt egyetlen kitüntetést sem kaptam annak dacára, hogy a háborúban összesen 4 évet 2 hónapot 17 napot töltöttem el tényleges katonai szolgálatban. Ebből egy hét híján két évet a harctereken, utóbbiból pedig három nap híján másfél évet az arcvonalban.”

Leszerelése után rövid ideig a Kolozsvári Egyetem belosztályán volt alkalmazva, onnan erőszak útján a román hadseregbe sorozták. Elbocsátása után Besztercén működött, mint magánorvos, majd Budapestre repatriált, ahol a Szent Rókus Kórház Bőr- és Nemibeteg Osztályán működött csaknem négy évig.

---

[275] Forrás: Zábó András: 100 éve született Daday András. = Orvosi Hetilap, 1990. pp. 2098–2100.
Lásd újabban: Daday András: Kuriózumok az orvostudomány magyarországi történetéből. Összeáll.: Gazda István. Bp., 2002. Akadémiai Kiadó. 596 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 32.); Daday András: Újabb kuriózumok az orvostudomány magyarországi történetéből. Gyógyvizekről, patikákról, járványokról, orvosdoktorokról, kirurgusokról, bábákról az 1740 és 1790 közötti feljegyzésekben. Bp., 2005. Akadémiai Kiadó. 546 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 53.); Daday állatorvostudomány-történeti írásainak jegyzékét lásd itt: Karasszon Dénes: Az 1944 előtt munkálkodó állatorvos-történészeinkről. (A magyar állatorvoslás kultúrtörténete I.) Online: http://real.mtak.hu/18048/

1921. január 27-én a Szilágyi Dezső téri református templomban kötött házasságot a sérülése után, a besztercei katonakórházban megismert ápolónő lányával, Strinovich Évával, amely házasságból két leánygyermeke született. A Rókus Kórházat követően dolgozott a M. Kir. 3. sz. Honvéd és Közrendészeti Kórház Bőr- és Venereás Osztályán, a Ferencz József Kereskedelmi Kórház rendelőintézetében, a MÁV Betegségi Biztosító Intézet Bőrgyógyászati Osztályán, az OTI-ban (ezt az állást Győry Tibor biztosította neki, hatalmas egyetemtörténeti munkájának az összeállításában, feldolgozásában és a szükséges adatok gyűjtésében névtelenül végzett munkájáért) és a MABI Urológiai rendelésén.

A húszas évek elején a Rókus Kórház egyik tudományos ülésére készülve olvasta Győry Tibor orvostörténeti dolgozatát, a 'Visszapillantás az orvostudomány múltjába és előrepillantás a jövőbe' címűt. Talán ez volt az a cikk, amelyik elindította az orvostörténészi pályán. Az ifjúkori „anyaggyűjtésről" 1971-ben a következőket mondta a reformátusok lapja hasábjain Bolyki Jánosnak:

„Történelmi érdeklődésemet apám családtörténeti kutatásai keltették fel, az élettan iránti vonzódásomat pedig a Mezőség tavainál szereztem, amikor a madarak életét figyelve nappal a nádasokat bújtuk diáktársaimmal, este pedig öreg halászok elbeszéléseit hallgattuk. Levelezést folytattam Herman Ottóval is. Egy kirándulás alkalmával keresztes viperákra bukkantunk. Ezt a kígyót ezen a vidéken alig ismerték. Az egyik vipera megharapta az öklömet. Ezt látva idősebb román iskolatársam azonnal elkapta a kezemet és ajkával rátapadva teljes erejével szívni kezdte a sebet. Negyed óra múlva csak egy kerek, lila színű elváltozás jelezte a marás helyét. Ettől kezdve érdeklődtem a népi gyógyászat és annak története iránt.

Végső indítást már orvos koromban nyertem, amikor a tejinjekció okozta láz hatását vizsgáltam, s ezzel kapcsolatban akadtam egy orvostörténeti dolgozatra. Ennek elolvasása után megéreztem, hogy életem útja ki van jelölve. Felrajzottak bennem a régi emlékek, tanáraim biztatásai, az írás mestersége, a múlt kutatása s ezeknek összhatására határoztam el, hogy orvostörténelemmel foglalkozom.

Először meg kellett ismernem mindazt, ami nyomtatásban eddig a múlt magyar orvosaival foglalkozott. Az olvasottakból név- és tárgymutatót készítettem. A nyomtatott művek elolvasása kb. egy fél évtizedet vett igénybe.

Közben rájöttem, hogy a magyar orvostörténelemnek két nagy ma is élő művelője van: Magyary-Kossa Gyula és Győry Tibor. Velük kellett felvennem a személyes kapcsolatot. Hozzájuk rajtam kívül gyakran ellátogatott az ifjabb orvostörténeti írók csaknem mindegyike: Herczeg Árpád, Bálint Nagy, Mayer Kolos Ferenc, Korbuly, Elekes György, Hints Elek,

Zsakó István. De mi együtt sohasem gyűltünk össze, hogy megismerjük egymás terveit, szándékait. Mindkét nagy orvoselődünket gyakran kértem, hogy gyűjtse össze azokat, akik – Győry szerint – »egy szőlőben kapálunk«, létesítsenek orvostörténeti társaságot, amelyik az ő vezetésük mellett tervszerű munkát végezzen. Mindkettőjük időhiányra, vagy arra hivatkozott, hogy az a néhány érdeklődő úgyis felkeresi őket."

Orvostörténeti dolgozatai tárgyuk szerint nagyon változatos képet mutatnak. Írt régi magyar orvosokról, foglalkozott különböző ősi gyógymódokkal. Kedvenc orvostörténeti témái között szerepeltek a közegészség és járványügy témái. A 'Pest megyei első kolerajárvány története' megírásakor egyedül 5222 (!) ügyiratot nézett át. Egy szombati napon annyira belemerült a kutatásaiba, hogy a Pest Megyei Levéltár egyik fűtetlen helyiségében nem vette észre, hogy rázárták az ajtót. Erre csak akkor jött rá, amikor 24 óra múlva megéhezett és ki akart jutni a könyvtárból. Dörömbölését a könyvtáros kutyája hallotta meg és mérges ugatásával riasztotta a megyei hajdúkat, akik kiszabadították fogságából. Írásai tizenhárom folyóiratban, köztük az Orvosi Hetilapban, a Budapesti Orvosi Újságban, a Népegészségügyben, a Magyar Orvosban és az Állategészségügyben jelentek meg.

A húszas évek elején az akkori Állatorvosi Főiskolát a hazai és a nemzetközi orvostudományi kutatások külföld által irigyelt és csodált fellegvárává Hutÿra és a köré csoportosuló vezérkar tették. Ebbe a – főiskolát egyetemi szintre emelő – csoportba tartozott Magyary-Kossa és Győry, akiknek személyes példáját követve Daday András, a humán orvostörténész elkezdett állatorvostörténelemmel is foglalkozni. Sorozatosan jelentek meg állatovostörténeti tárgyú dolgozatai állatorvosi szaklapokban. Találunk olyan évfolyamot, amelyben négy-öt cikke is megjelent s ezek mind eredeti levéltári kutatások eredményei voltak. Így hát nem csoda, hogy 1928. november 5-én a M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Karának Dékáni Hivatala megbízza, hogy az 1928/29-es tanév első felétől kezdve adja elő az állatorvostan Győry Tibor utódaként. 1936. november 4-én ugyanez a Kar „Az állatorvostan története, különös tekintettel hazai viszonyainkra" tárgykörből magántanárrá képesítette. 1937-ben, az Állatorvosi Főiskola fennállásának 150. évfordulója tiszteletére, létrehozta a világ első Állatorvostörténeti Múzeumát, amelynek az idelátogató külföldi szakemberek is csodájára jártak.

1934. június 11-én a M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Orvostudományi Kara „Fejezetek a magyar orvostörténelemből, különös tekintettel közegészségügyünk kialakulására" című tárgykörből magántanárrá képesítette. 1937. június 18-án a tanári kar megbízza az Orvostörténeti Múzeum szervezési munkálataival. Egy fél év múlva jelenti, hogy

„…annyi orvostörténeti tárgyat (kézirat és nyomtatványok) szereztem be, hogy most már elérkezett a szekrényekbe való elrendezés ideje”.

Tagja volt a Királyi Magyar Természettudományi Társulatnak, a Budapesti Királyi Orvosegyesületnek, amelyet Zágrábban a XI. internacionális kongresszuson képviselt. De értekezéseivel szerepelt a tallini, belgrádi, amszterdami, jeruzsálemi Orvostörténeti Kongresszusokon. 1928-ban egy a kuruzslás eszközeit, tárgyait és módjait bemutató kiállítást rendezett a Német Orvostörténeti Társaság évi rendes – először külföldön, Győry tiszteletére hazánkban – tartott kongresszusa alkalmából. 1937-ben a „Szociális és egészségvédelmi kiállítást” hívta életre. 1932-től az évenként induló tisztiorvosi tanfolyamon előadássorozatot tart ’Fejezetek a hygiene történetéből’ címmel. Négy évi szabadságát áldozta a pesti orvosi fakultás irattárának portalanítására, válogatására és rendezésére, hogy az, a fakultás történetének megírásakor már használható legyen. Az 1940-es esztendőre így emlékszik vissza:

„Amikor Erdély nagy részét ismét visszacsatolták Magyarországhoz, s a magyar egyetem ismét megnyitni készült kapuit Kolozsvárt, eddigi munkásságom nagy elismerésben részesült. A szegedi egyetem kérést intézett hozzám, hogy vállalnám-e az Orvostörténeti Tanszéket? Ismerve Erdély nemzetiségi viszonyait s a nemzetközi helyzetet, sejtettem, hogy a javunkra történt változás csak rövid életű lehet, s ezért fájó szívvel bár, de nem vállaltam az igen megtisztelő megbízatást. Ezzel az elhatározásommal messze kitolódott a magyar orvostörténeti tanszék létesítésének időpontja. Szülőföldemhez, Erdélyhez való ragaszkodásomat megmutattam, amikor 1942-ben ott is kértem habilitálásomat.”

Ezzel szerezte meg tehát harmadik magántanári címét.

Mindezt a megtisztelő feladatot – orvostörténeti és állatorvostörténeti kutatásai és publikálásai mellett – a megélhetést biztosító orvosi hivatás gyakorlása által meghagyott szabadidejében vállalta. Azonban nem sokáig örülhetett sikereinek: Hutÿra halála után (1934) az Állatorvosi Főiskolát beolvasztották a Műszaki Egyetembe, Győry Tibor ugyanebben az évben nyugállományba lépett (1934), Magyary-Kossa ugyancsak végleg visszavonult (1936) s velük az orvosi szemlélet és gondolkodásmód is háttérbe szorult az agrárközgazdasági szemlélet javára. Daday egyszer csak vadidegen környezetben, egyedül találta magát. A második világháború karrierjét teljesen derékba törte. Az Állatorvosi Múzeum épületét bombatalálat érte, s az őrizhetetlenné vált múzeum anyagát, ládákba pakolva a Magyar Mezőgazdasági Múzeumba szállították. A tárgyak egy része ma is ott látható, más részük visszakerült az Állatorvosi Egyetemre. A kétezer oldalnyi terjedelemben megírt már csak kiadásra váró könyvének kézirata – ’A magyarországi gyógyforrások és fürdők története’ – az

ostrom martaléka lett. Ennek pótlására még csak gondolni sem lehetett. Szeme láttára hordták szét tüzelőnek az orvosi fakultás által rendszerezett irattárát. Előadásait megszüntették, azok helyét a marxizmus foglalta el. Nem tudta kiheverni azt a csapást, hogy élete munkája a háborúnál is kegyetlenebb emberi közönyösség áldozatává vált: állatorvos-történelemmel soha többé nem foglalkozott. Bár a MABI igazolja, hogy szakorvosi minőségben közszolgálatot teljesít, 1945 nyarán állásvesztésre ítélték és nyugdíj iránti kérelmét is elutasították. Állás és nyugdíj nélkül – mint osztályidegen – a puszta megélhetésért kellett küzdenie: orvostörténelemmel hosszú évekig nem foglalkozott.

1951-ben kapott 62 éves korában körzeti orvosi állást és még húsz év múlva is dolgozott. Közel hetven évesen kért az MTA V. Osztálya Vezetőségétől „…kandidátusi dissertatio megvédéséhez, illetve benyújtásához engedélyt…”, amelyet a TMB aktív politikai tevékenység híján nem adott meg. Azonban 1958-ban, Weszprémi Emlékéremmel tüntették ki, mert annak a szűkkörű nemzedéknek volt a tagja, amelyik a magyar orvostörténelem művelését Győrytől és Magyary-Kossától tanulta és a háború utáni időkben, az ideológiáktól mentes történetírást átmentette, hogy megalakulhasson az Orvostörténeti Társaság, az MTA Orvostörténeti Bizottsága és beindulhatott az Orvostörténeti Közlemények. Ezek mindegyikében vezető tisztséget töltött be.

De nemcsak a tudományos életben vállal feladatokat, hanem az 1930-as évektől a Budapest Szabadság téri Református gyülekezetben is. A templom építéséhez anyagi támogatását adta, és 1937-től haláláig volt a presbitérium tagja. 1961-től 1969-ig a gyülekezet főgondnoka, majd tiszteletbeli főgondnoka volt.

Túl a nyolcadik „X”-en, minden igyekezetével könyvének befejezésén fáradozott. Az eredetileg témák szerinti csoportosításban elkészült művet átdolgozta és – Weszprémi példáját követve – szigorúan időrendben tárgyalta, beleépítve a magyarországi gyógyfürdők történetével foglalkozó kutatásainak anyagát is.

Azonban, mint az Orvostörténeti Közleményekben megjelent memoárjában írja:

„Egy fél életen keresztül ámítgattam magam, hogy milyen sokat fogok dolgozni, ha majd nyugdíjba megyek. A nyugdíjazást megértem, de a több orvostörténeti dolgozást nem. Orvosi vonalon kell tovább dolgoznom a megélhetésért. Pedig még törleszteni valóim vannak. Össze kell gyűjtenem a Mezőgazdasági Múzeum részére a magyar állatgyógyászat fejlődését szemléltető anyagot, s adataimból meg szeretném írni Magyarország orvostörténetét 1740-től 1790-ig”.

Ezekkel azonban örökre adósunk maradt: 1973. június 20-án hunyt el. A Farkasréti temetőben levő sírjánál a Magyar Orvostörténeti Társaság búcsúztatta.

*

Az Akadémiai Kiadónál megjelent, a humán orvoslás történetéről szóló Daday-féle tanulmánykötet tartalomjegyzéke a következő:

BEVEZETÉS
Daday András orvostörténeti visszaemlékezései

A MÚLT HÍRES MAGYAR ORVOSAIRÓL
Tudós gyógyítóink a középkortól a 19. század végéig

A MAGYARORSZÁGI ORVOSI–EGÉSZSÉGÜGYI OKTATÁS MÚLTJÁBÓL
Orvosképzésünk évszázadai
Szathmári Paksi Pálról, Sárospatak professzoráról
Az első magyar nyelvű egészségtan (1794)
Javaslat az egészségtan iskolai tanítására (1795)
A magyar orvos-nevelés múltjából. Incze Mihály kolozsvári sebészorvos 1817–1822 közötti levelezéséből
A régi pesti medikusok életéhez és egyetemi kiképzéséhez
Stáhly Ignác tizenkét aranya
A magyarországi siketnéma-ápolás és -oktatás múltjából
Rózsahegyi Aladárról

A HONI KÖZEGÉSZSÉGÜGY ÉS KÖZÉLELMEZÉS TÖRTÉNETÉBŐL
Az erdélyi fejedelemség orvosi és egészségügyi viszonyai Apafi Mihály idejében
Vélemény az 1730-as évekből a magyar közegészségügy megjavításáról
Milyen volt Pest megye közegészségügye 1829-ben?
Pest vármegye közegészségügyének történetéhez 1847-ből
Pest-Buda közélelmezésének múltjából
Skorbutendemia a Ruténföldön 1788-ban
A Pest vármegyei skorbutendemiák történetéhez
Ásványvizeink történetéhez

BETEGÁPOLÁSÜGY, ELSŐSEGÉLYNYÚJTÁS
Betegápolásügyünk 1788-ban
Szükségben való segedelem 1798-ban
A Szent Rókus Kórház történetéhez

HÁZASSÁG, SZÜLÉS, BÁBASÁG
A házasság előtti orvosi vizsgálat múltjából
A magyar bábák tisztéről és kötelességéről a 18. század végén
Szózat az anyákhoz a 19. század közepén

NEMI BETEGSÉG ELLENI KÜZDELEM
A nemi betegség elleni küzdelem a múltban
Feslett életű nőszemélyekről 1840–42-ben
Nemi betegségek elleni küzdelmünk a 19. században
Bujasenyv elleni intézkedés 1848-ból
A szifilisz gyógyítása a régi magyaroknál

JÁRVÁNYOK
A magyarországi pestisjárványok történetéhez
Az 1717-es pestisjárványról Hermányi Dienes József emlékiratában
Az utolsó erdélyi pestis története (1813–1814)
Az influenzajárványok történetéhez
Az 1831-es kolerajárvány Pest vármegyében
Az 1831-es kolerajárvány Pápán
A Máramaros megyei febris putrida történetéhez (1787)
Az 1793. évi tétényi tífuszjárvány
A Pest vármegyei tífuszjárványok történetéhez
A himlő gyógyítása a régi magyaroknál
A torokgyík történetéhez

OLTÁSOK
A variolaoltás kezdete Magyarországon
A himlő elleni küzdelem magyarországi történetéhez
A magyarországi himlőoltás történetéhez (1825–1835)

RÉGI MAGYAR ORVOSDOKTOROKRÓL
Vas megye első physikusáról
Kováts Mihály életéhez és munkásságához
Az első magyar ortopéd-orvosról és gyermekkórház-alapítóról, Schoepf Ágostonról
Viola József élettörténetéhez
Linzbauer Xavér Ferencről
Czermák Jánosról, a gégetükör tudományos feltalálójáról

A SEBÉSZET TÖRTÉNETÉBŐL
Sebészsérelmek a 18. században
A hólyagkő művi eltávolítása 1834-ben
A magyarországi borbélysebészet történetéhez

A SZEMÉSZET TÖRTÉNETÉBŐL
Panity György szemész meghurcoltatása
A felségsértő Réz József doktor. Epizód a magyar szemészet történetéből
A magyar szemészet történetéhez

AZ ELMEGYÓGYÁSZAT TÖRTÉNETÉBŐL
A magyarországi elmebetegek gyógyításának történetéhez
A magyarországi kretenizmus történetéhez
Egy elmebetegről 1796-ban
Az 1842-ben létesített elmegyógyintézet ápolószemélyzetéről

BETEGEK, BETEGSÉGEK
Lipóczi Keczer Ambrus betegsége (1663–1669)
Báró Bánffy György utolsó napjai és halála (1708)
Az ipari betegségek múltjából. Szénoxid-mérgezések
Kártalanítási per 1795-ből
Egy 1796-os mérgezési vád története
A veszettség gyógyítása a 18. század végén
A tüdőbaj kezelése a régi magyaroknál

A paraphimosis kezelése a 18. század végén
A pokolvar történetéhez
Az epilepszia gyógyítása a régi magyaroknál
Egy kórtörténet a 19. század elejéről

HÁZI KÜLÖNÖS ORVOSSÁGOK
Gróf Balassy Péter házipatikájáról
Tsömery Zay Anna orvoskönyvéről
Kozmetikánk múltjából
Vay Judit hasznos könyvéről
Fáy András orvosi házi jegyzetei
Egy 19. századi reklámorvosról
A magyar kuruzslásról
Egy 1797-es csodaszerről
Növénydermatoterápiánk a 16. században
Növénydermatoterápiánk a 17. században
Urológiai vonatkozások a 16. századbeli növényterápiánkban
Urológiai vonatkozások a 17. századbeli növényterápiánkban

FÜRDŐÜGY
A budai fürdők 1785-ben
A budai régi hőfürdőkről
Az óbudai szegények fürdőjéről
Buziásfürdő történetéhez
A lucski fürdő múltja
A régi kéngázfürdőről
Bonyodalmak a nagykőrösi régi „fűtött meleg fürdő” körül

BALATONFÜRED TÖRTÉNETÉBŐL
A balatonfüredi savanyúkút múltja
A régi Balatonfüred történetéhez (1815–1818)
Balatonfüred megújhodása (1836–1838)
Az első magyar fürdőügyi tanulmányút (1854). Összehasonlító tanulmány Balatonfüred jobbítása érdekében

Kapronczay Károly

Herczeg Árpád (1890–1957)[276]

1939 szeptember első napjaiban – már dúlt a lengyel–német háború – jelent meg magyar nyelven Władysław Szumowski 'Az orvostudomány története' című könyve,[277] amely a modern és szintetizálásra törekvő orvostörténeti munkák talán legjobbikának számított. A munkát lengyelről Herczeg Árpád, a budapesti orvostudományi kar orvostörténelem magántanára fordította, kiváló magyar vonatkozású jegyzetanyaggal, bibliográfiával és kronológiával látta el, a kötethez a képválogatást is elvégezte. A szerző a kötet bevezetőjében így írt Herczeg Árpádról:

> „…Külön kell köszönetemet kifejeznem dr. Herczeg Árpádnak, a budapesti egyetem magántanárának. E könyv II. részének megjelenése után dr. Herczeg, aki a világháború alatt Lengyelországban járván nyelvünkkel megismerkedett, azzal a kérelemmel fordult hozzám, hogy engedjem meg könyvemnek lefordítását magyar nyelvre. Természetesen örömest megadtam az engedélyt. Dr. Herczeg már az 1934. évben akart elkészülni az első 2 rész lefordításával. Minthogy nem akartam, hogy igen tisztelt fordítóm túl sokáig várakozzék a III. részre, megküldtem neki e rész korrektúra íveit, egymás után mindjárt, amint a nyomdából kikerültek, hogy ilyen módon a magyar fordítás nem sokkal a lengyel eredeti után megjelenhessék. A közöttünk ennek kapcsán kialakult kedves és élénk levelezés ma is szakadatlanul fennáll. Dr. Herczeg, aki az orvostörténelem magántanára Budapesten, fordítóból egyenesen munkatársam lett, és különösen a magyar nemzetre vonatkozó különböző részletekről tudósított engem. Igazán hálás vagyok és szívből köszönöm Herczeg magántanár úrnak azt a sok, hosszú, magas színvonalú levelét, amelyek mindig végtelenül tanulságosak voltak számomra, és amelyekben tisztelt levelezőm annyira ment előzékenységében, hogy még korrektori megjegyzéseket is közölt velem. Végtelenül boldog leszek, ha szerény orvostörténeti fejtegetéseim hozzá fognak járulni a Magyarország és Lengyelország között fennálló szellemi együttműködésnek, ennek az évszázados

[276] Forrás: Kapronczay Károly: Herczeg Árpád (1890–1957). Kézirat.

[277] Szumowski Ulászló [Władysław]: Az orvostudomány története bölcsészeti szempontból nézve. Ford.: Herczeg Árpád. Bp., 1939. XI, 649 p. (A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára 167.)

múltba visszanyúló együttműködésnek és barátságban további megszilárdulásához és állandósulásához…”

E rövid kiemelésből teljes kép rajzolódik a nálunk sokáig használt, ma már könyvritkaságnak számító alapvetés szerzője és magyar fordítója közötti szakmai kapcsolatról, ami tükrözi Herczeg Árpád szakmai felkészültségét és szerénységét. Az orvostörténelemnek jelentős támogatója volt a budapesti orvosi karon Nékám Lajos professzor, aki az irányítása alatt állt Bőrgyógyászati Klinikán nemcsak – saját szakterületén – lehetőséget nyújtott az orvostörténelem művelésére, hanem kiemelkedő könyv- és kéziratgyűjteményt alapított, 1920-ban az orvosi sajtóban figyelemre méltó előterjesztésekkel élt az orvostörténelem hazai alapgyűjteményeinek (könyvtár, levéltár, múzeum, kutatóhely) megszervezésére, az orvostörténelem egyetemi kötelező oktatásának elrendelésére. E tevékenységének „bizonyítéka” Herczeg Árpád munkásságának felkarolása, támogatása.

Herczeg Árpád 1890-ben született Debrecenben, orvosi tanulmányait a budapesti orvosi karon végezte, ahol 1914-ben oklevelét is szerezte. Kiváló nyelvérzékkel, klasszikus műveltséggel rendelkezett, s az egyetemi iratok szerint 1912-től rendszeres hallgatója volt Győry Tibor magántanári előadásainak.

Az első világháború kitörésekor természetesen katonai szolgálatra hívták be, bár oklevelének kézhez vétele után a bőrklinikára nyert gyakornoki beosztást, amiből két-három hetet töltött le. Rövid katonai kiképzés után előbb az orosz fronton kapott csapat-orvosi beosztást, majd 1915-től az egyik galíciai helyőrségi kórházába vezényelték. E katonakórház a Galíciai Katonaorvosi Intézethez tartozott, amelynek járványügyi részletét Władysław Szumowski (1875–1954), a lembergi egyetem orvostörténelem rendkívüli tanára vezette. Szumowski polgári orvos működött a fenti Intézetben, akit ugyan – korára való tekintettel – nem hívtak be katonának, de polfári orvosként katonai intézménybe osztottak be. Itt került kapcsolatba az orvostörténelem iránt érdeklődő katonaorvos és az orvostörténelem már ismert tanára. Herczeg krakkói egyetemen őrzött levelezéséből kitűnik, hogy a szakmai ügyekben gyakran Lembergben megfordult magyar katonaorvos és a lengyel „professzor” között inkább orvostörténelemről, mint a helyőrségi kórház bajairól esett szó. Szumowski sem hagyta abba orvostörténeti kutatásait, egyre inkább Krakkóhoz kötődött, ahol működő Lengyel Tudományos Akadémia levelező tagja volt (1909) és rendszeresen tartott orvostörténeti felolvasásokat Természet- és Orvostudományi Osztályán. Az előbb említett levelezésből az is kitűnik, hogy Szumowski gyakran adott „kosárszámra” német – és később lengyel-nyelvű

orvostörténeti munkákat Herczeg Árpádnak, amit „helyőrségi magányában” tanulmányozott és jegyzetelt. Herczeg gyorsan megtanult lengyelül, amit napi munkája is sürgetett.

A világháború befejezése után századosi ranggal helyezték tartalékos állományba, háborús szolgálatáért 1924-ben vitézi címet is kapott, s Nékám Lajos klinikáján folytatta 1914-ben megszakított „egyetemi pályáját”. az orvostörténelem iránti érdeklődése nem szakadt meg, sőt Győry Tibor „pártfogoltjainak” egyike lett. Győry nagyra értékelte Herczeg nyelvtudását, a galíciai katonaorvosi szolgálat alatt szerzett széles orvostörténeti olvasottságát így 1924-ben neki adta át az Orvosi Hetilap „Heti Krónika” rovatát, ami nemcsak az orvos társadalmi élet híreit, hanem orvostörténeti tanulmányokat, kisebb írásokat is publikált. Itt és a Népegészségügy hasábjain kezdte el szakirodalmi munkásságát, sőt Nékám Lajos, látva adjunktusa szakirodalmi sikereit, mentesítette a rendelőintézeti munkától, csak osztályon gyógyított, többi idejét az orvostörténelemnek szentelhette. A Krónika rovatot 1931-ben „hivatalosan” is ’Orvostörténelem’ rovattá alakították át, amely jelentős publikációs lehetőséget biztosított e területen működőknek. Itt láttak nyomdai napvilágot Herczeg Árpád számtalan adatközlésének, amelyek többségét Magyary-Kossa Gyula is beépített 1929-ben indult négykötetes alapvetésébe. Herczeg Árpád egyik jelentős kutatási területe a hazai járványtörténelem volt, főleg a szifilisz járványokkal, pestis és himlőhalálozással foglalkozott, bár a sok tanulmány közül kiemelkedett Manardus magyarországi tevékenységét feltáró és alapvetésnek számító tanulmánya, amelyet németül is megjelentetett, az európai orvostörténeti szakirodalom talán legtöbbet idézett munkája.[278]

Herczeg Árpád tagja volt annak a Győry Tibor köré csoportosuló orvostörténeti társaságnak, amelyből nemcsak a két világháború közötti korszak egyetemi magántanárai kerültek ki, hanem az a szellemi műhely volt, ahol számos szakmai alapvetés gondolata született meg, ösztönözték kiadását. Herczeg Árpád 1931-ben az orvostörténelem magántanára lett a budapesti orvosi karon, előbb csak helyettesítette a rendkívül elfoglalt Győry Tibor előadásainak megtartásában, de annak halála után teljesen átvette ezeket. Rendkívül népszerű előadó volt, bár Győry sziporkázó tehetségét nehezen pótolta.

Az 1930-as években főleg Szumowski munkáját fordította magyarra, látta el olyan jegyzetekkel, kiegészítő részekkel, amelyeket az 1961. évi lengyel kiadásba – megemlítve Herczeg érdemeit – beépítették, sőt az 1939. évi magyar kiadás képanyagát is átvették. Szumowski munkájának fordítása jelentős megterhelést jelentett, így nem vett részt az 1935-

[278] Herczeg Árpád: Manardus János (1462–1536) magyar udvari főorvos élete és művei. Bp., 1929. 69 p., 11 t. (Kiegészítése: További magyarországi vonatkozások Manardus műveiben. = Orvosi Hetilap, 1927.)

ben megjelent ’Az orvostudományi kar története’ című kötet előkészítő és kutató munkálataiban.

’Az orvostudomány története’ – mint említettük – 1939 szeptemberében jelent meg, a magyar-lengyel évszázados kapcsolatok egyik megnyilvánulása volt a világháború első heteiben. Herczeg Árpád 1939 őszén egyik szervezője volt annak a magyar értelmiségi akciónak, amely tiltakozott a német követségen a krakkói egyetem tanárainak letartóztatása ellen, anyagi segítséget szerveztek családjaik megsegítésére. igaz, a német hatóságok 1940 elején a lefogott lengyel egyetemi tanárokat szabadon engedték, köztük Władysław Szumowskit is, de később találtak okot az újabb letartóztatáshoz. Herczeg Árpád az egyik segítője volt a világháború éveiben a budapesti egyetemre beiratkozott lengyel hallgatóknak, nemcsak a részükre szervezett nyelvtanfolyamokon tanított, hanem külön foglalkozásokat szervezett a lengyel medikusoknak, vizsgára felkészítő gyakorlatokat lehetett nála végezni.

A második világháború után eltávolították az egyetemről, nemcsak az orvostörténelem oktatásának megszüntetése volt az ok, hanem vitézi címe, első világháború alatt szerzett katonai kitüntetései. Előbb rendelőintézet szakorvosaként, majd üzemorvosként működött, szinte haláláig dolgozott 1957), mivel 1945 előtti szolgálat éveit elvesztette, nyugdíjat nem kaphatott. Ebben a mellőzöttségben jelentett számára vigaszt, hogy 1948-ban Władysław Szumowski, a Jagello Egyetem akkori rektora javaslatára az ősi egyetem díszdoktorává avatták, c. egyetemi tanári címet adományoztak neki. a kitüntetést még átvehette, de a lengyel egyetem adta jogokkal élni nem tudott, mivel az akkori politikai helyzet ezt nem tette lehetővé.

1950-es évek közepén még bekapcsolódott az Országos Orvostörténeti Könyvtár köré csoportosuló, főleg a két világháború közötti nemzedékből álló, orvostörténészek munkájába, de napi munkája miatt csupán néhány előadás megtartására futotta idejéből. utolsó orvostörténeti előadását – 1957 tavaszán – az Orvostörténeti Könyvtárban tartotta a szifilisz európai megjelenéséről.

Néhány nagyobb orvostörténeti írása:

Herczeg Árpád: Az influenzajárványok rövid történeti összefoglalása. = Orvosi Hetilap, 1927. pp. 165–166.

Herczeg Árpád: Adatok a dermatologia és syphilidologia történetéhez. = Orvosi Hetilap, 1927. pp. 829–831, 858–859.

Herczeg Árpád: Orvosi felfedezők és feltalálók életkoráról. = Orvosi Hetilap, 1929. pp. 587–588.

Herczeg Árpád: A Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi facultásának 1751-ből való tervezete. = Orvosi Hetilap, 1930. pp. 151–155.

Herczeg Árpád: Jung Ambrus pestis traktátusa. = Orvosi Hetilap, 1930. pp. 526–528.

Herczeg Árpád: Fizikus orvosok. 1. Orvosok a mechanika történetében. = Orvosi Hetilap, 1930. pp. 800–802, 859–860.; 2. Orvosok a hőtan történetében. 3. Orvosok a hangtan történetében. 4. Orvosok a fénytan történetében. = Uo., pp. 884–888.; 5. Orvosok a villamosság- és mágnességtan történetében. = Uo., pp. 912–914.

Herczeg Árpád: Az orvostörténelem korszakainak vázlatos áttekintése. = Orvosi Hetilap, 1931. pp. 49–52.

Herczeg Árpád: Egyetemi rektori intelmek az 1794. évből. = Orvosi Hetilap, 1931. pp. 146–147.

Herczeg Árpád: A kezdetleges hadiorvosi tudomány. = Magyar Katholikus Szemle, 1931. pp. 143–164.

Herczeg Árpád: A hadi orvostudomány a XVII. századtól a napoleoni háborúk végéig. = Magyar Katholikus Szemle, 1932. pp. 183–199.

Déri Henrik – Herczeg Árpád: Morvai János choleragyógymódja 1831-ben. = Orvosi Hetilap, 1932. pp. 802–803.

Herczeg Árpád: Az orvosképzés történetéről. = Orvosképzés, 1932. pp. 398–414.

Herczeg Árpád: Magyar–szláv orvosi etymologia. = Orvosi Hetilap, 1933. pp. 598–599.

Herczeg Árpád: Régi kórtani nézetek. = Budapesti Orvosi Ujság, 1933. pp. 46–47.

Herczeg Árpád: Paracelsus az orvostörténelemben. = Budapesti Orvosi Ujság, 1933.

Herczeg Árpád: Néhány XVI. századbeli syphilis-kézirat a budapesti Bőr- és Nemikórtani klinika könyv- és kéziratkincseiből. = Orvosi Hetilap, 1936. pp. 545–548.

Herczeg Árpád: A budapesti Orvostudományi Kar történetének rövid áttekintése. = Orvosi Hetilap,1937. pp. 316–318.

Szállási Árpád

Berde Károly (1891–1971)[279]

A magyar származású, vagy a régi Magyarország területén tevékenykedő dermato-venerológusok működése a 16. századig visszamenőleg nyomon követhető. Elég Jordán Tamás, Jeszenszky Jessenius János, Plenck József Jakab nevére utalni,[280] vagy a múlt századból Gruby Dávid, a mikológia megteremtője nevét megemlíteni, vagy Kaposiét, aki újabban az AIDS révén is sokat szerepel az irodalomban. Sigmund, Schwimmer, Geber ugyancsak nem eredménytelenül igyekeztek szakterületüket a határokon túl is magas színvonalra emelni. Képletesen szólva, a Párizs–Hamburg–Bécs bűvös szakmai háromszögnek befogó szára a századelőn már Budapestig meghosszabbodott, sőt, Marschalhó Tamás tanár révén (a plasmatocyta leírója), Kolozsvárig is elért, ahol századunk neves magyar bőrgyógyászának, Berde Károlynak szakmai karrierje, az első világháború első esztendejében elkezdődött, ahová később, hasonlóan szerencsétlen történelmi körülmények között újra visszatért, s ahol tanszékvezetői pályafutása sajnálatosan korán lezárult.

Berde Károly 1891. március 6-án született Nagyenyeden, a legtörténelmibb levegőjű és legmelegebb fészkű erdélyi kollégium székhelyén. Az ismert és tisztelt transszilván família többnyire literátus, jurátus és teológus egyéniséget adott a háromnemzetű hazának. Apja a Bethlen Gábor nevével fémjelzett kollégium református hittudományi tanára volt, ahol elevenen élt Apáczai Csere és Pápai Páriz szelleme. Nem csoda, hogy 1909-ben a kitűnően érettségiző Berde Károly a kolozsvári orvosi karra iratkozott, ahol Apáthy István, id. Jancsó Miklós és Marschalkó Tamás jelentette az európai mércét. Már medikusként Apáthy szövettani laboratóriumában dolgozott, 1911-ben dolgozatával díjat is nyert.[281]

Ám korántsem tartozott a zárkózott tudósjelöltek táborába. Mint id. Kováts Ferenc, a neves pulmonológus, e sorok írójának elmondta, aki három évvel járt fölötte, az aranyifjúság ismert alakja volt rokonával, a félszeg, de roppant tehetséges Jeney Endrével együtt. Nem tartozna ez a feltétlenül említendő momentumok közé, ha nem volna irodalomtörténeti

---

[279] Forrás: Szállási Árpád: A dermatológus-etnográfus Berde Károly (1891–1971). = Orvosi Hetilap, 1992. pp. 497–499.

[280] V. ö.: Szumowski Ulászló [Wladislaw]: Az orvostudomány története bölcsészeti szempontból néve. Ford.: Herczeg Árpád. Bp., 1939. pp. 342–343.; Gortvay György: Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története. Bp., 1953. p. 155.; Ehring, F.: Skin diseases 5 centuries of Scientific Illustr. Stuttgart – New York, 1989.

[281] Szabó Pál: A m. kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága. Pécs, 1940. p. 69.

jelentősége. A koronatanú Tabéry Géza könyvéből[282] jól tudjuk, hogy Berde Károly medikus a 1910-es évek elején Boncza Berta – ismertebb nevén Csinszka – egyik táncospartnere és udvarlója volt, ám Lám Bélával, Tabéryval önként és megilletődötten vonultak félre, amikor a költőóriás Ady a csitri Csinszka életében kérőként megjelent.

Egyébként akkor már mindent a fátum diktált, 1914 nyarán mindhárman a frontra vonultak. Berde Károly mint frissen végzett orvosdoktor, Marschalkó tanár díjas gyakornoka, a bőr- és nemikórtani klinikáról. A világháborúban három évig volt csapatorvos, egyszer megsebesült, több esetben kitüntették. Csapatorvosi helytállásáért megkapta az I. o. vitézségi érmet, ennek okán jogán vették fel 1924-ben a vitézi rendbe, s használta a második világháború végéig neve előtt e megjelölést. Miként nagyszerű társa, Haynal Imre is.

Berde Károly 1918-ban szerelt le, közben a bécsi és innsbrucki egyetemen folytatott tanulmányokat. A trianoni döntést megelőzően hazament Nagyenyedre (mint egykor Pápai Páriz) magánorvosi gyakorlatot folytatni, miután 1919 őszén Kolozsvárról kiutasították. Marschalkó tanár már 1915-ben elhunyt, a tanszéket Veress Ferenccel töltötték be, aki 1921-ben követte az egyetemet Szegedre. Ő hívta magával a nagy reményekre jogosító Berde Károlyt,[283] majd 1922-ben, hogy Veress professzor családi okokból visszatért Erdélybe, a megárvult intézetet Heiner Lajos és Berde Károly vezette. Pályája ettől kezdve üstökösszerűen emelkedett. Már 1926-ban a „Fertőző bőrbetegségek kór és gyógytana” tárgyköréből magántanárrá habilitálták, ugyanakkor megkapta a Géber Ede jutalomdíjat. Veress eltávozása után a nagy irodalmi munkásságot kifejtő Poór Ferencet hívták meg a bőr- és nemiklinika élére, aki azonban súlyos ízületi betegsége miatt egyre nehezebben tudta ellátni a gyakorlati oktatást.[284] Ezért Berde Károlyt 1928-ban kinevezték helyettessé és vizsgáztató tanárrá. Még ugyanezen évben megjelent a kolozsvári egyetem félszázados történetéről szóló alapvető dolgozata,[285] melyben szakavatott orvostörténészként mutatkozott be. Tanársegédi éveinek nyarán tanulmányi utat tett Párizsban Jeanselme és Milian intézetében és a magyarokkal rendkívül rokonszenvező Sabouraud legkorszerűbb mikológiai laboratóriumában. Sabouraud zsidóként elég sokat szenvedett a kicsinyes francia sovinizmustól,[286] nem ok nélkül figyelmeztette polgártársait a „boche”-solás veszélyeire. A

---

[282] Tabéry Géza: Két kor küszöbén. Bukarest, 1970. pp. 251–252.

[283] Lásd: Bisztray Gyula – Szabó T. Attila – Tamás Lajos (szerk.): Erdély magyar egyeteme. Az erdélyi egyetemi gondolat és a M. kir. Ferenc József Tudományegyetem története. Kolozsvár, 1941. 470 p.

[284] Berde Károly: Poór Ferenc (1871–1936). = Bőrgyógyászati és Venerológiai Szemle, 1936. pp. 107– 114. és klny.

[285] Berde Károly: A m. kir. Ferencz József Tudományegyetem bőr- és nemikórtani tanszékének és klinikájának félévszázados története. 1874–1924. Szeged, 1928. 107 p., 4 t. (Acta litterarum ac scientiarum Reg. Universitatis Hung. Francisco-Josephinae. Sectio medicorum I. 2.)

[286] Szállási Árpád: Emlékezés egy nagy dermatológusra. (Darier). = Orvosi Hetilap, 1978. p. 989.

magyarokban a veszteseket és Gruby Dávid honfitársait tisztelte. Tőle tanulták hazánkfiai a mikológiát és a nacionalizmuson való felülemelkedést. Berde sorra látogatta Hamburgban Unna, Berlinben Arndt, Breslauban Jadassohn intézetét, majd Koppenhága következett, a napfény-terápiás Finsen klinikai szanatóriuma.

Az egyetemnek ekkor már ő az egyik legtöbbet publikáló, a híres elméleti intézetekkel (Szent-Györgyi, Issekutz, ifj. Jancsó) is versenyre kelő klinikusa. Állandó szerzője 1923-tól a Bőrgyógyászati, Urológiai és Venereologiai Szemlének, méltatói elsősorban a Trichophyton subfuscurn (Berde) és a Lymphangoitis sulci coronarii von Venerica Berde, önálló bőrgyógyászati kórképként történő leírását emelik ki.[287] Foglalkozott a szifilisz, a malária kezelésével,[288] a pemphigus organoterápiájával, a bőrgombák járványszerű előfordulásával, pl. Hódmezővásárhelyen. A Népegészségügy, az Orvosi Hetilap, valamint a Münchener medizinische Wochenschrift egyaránt szívesen közölte dolgozatait. Szabó Pál egyetemtörténete 4 kolumnában sorolja fel az 1940-ig megjelent közlemények címeit.[289]

1930-ban váratlanul elhunyt Beck Soma, a pécsi Erzsébet Egyetem bőr- és nemikórtani klinikájának igazgatója. Kézenfekvő lett volna Török Lajos kinevezése, ha nem közeledik a hetvenedik életévéhez. Így esett a szerencsés választás a 39 éves Berde Károlyra, aki 1931 és 1940 között méltónak bizonyult nagy elődjéhez.

Amikor 1936-ban Poór Ferenc elhunyt, ő búcsúztatta a Magyar Dermatotogiai Társulat nagygyűlésén.[290] Összegező, szintetizáló hajlamát mutatja tankönyve. A Mecsek-aljai egyetem medikusait 1934-ben kitűnő tankönyvvel ajándékozta meg, „ezen klasszikus, kicizellált leírásokkal ékeskedő, rendkívüli alapossággal és páratlanul szép magyar nyelven fogalmazott tankönyv kiapadhatatlan forrása a magyar orvostanhallgatók és orvosok ismeretszerzésének még ma, évtizedek múltán is”,[291] írta róla Pastinszky István, a neves kortárs dermatológus.

Életének leglázasabb esztendeje 1940. Ekkor jelent meg a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat gondozásában legidőtállóbb műve ’A magyar nép dermatotógiája’, melynek alcíme: ’A bőr és betegségei népünk nyelvében, hiedelmeiben és szokásaiban’. Nyugodtan állíthatjuk, bőrgyógyászati, néprajzi és szépirodalmi szempontból egyformán remeklés. Méltó ahhoz a műhöz, melyre kitűnő ízléssel a legtöbbet hivatkozott, Illyés Gyula a Puszták népé-hez.

---

[287] V. ö. Pastinszky István: Laudatio ad octogenarium Professoris Caroli Berde. = Bőrgyógyászati és Venerologiai Szemle, 1971. p. 50. és Szodoray Lajos professzor levele, 1974.

[288] Berde Károly – Pogány István: Gyógyító kísérletek a syphilisnél váltólázzal. In: Dolgozatok Rigler Gusztáv negyedszázados tanári működésének emlékére. Szeged, 1926. pp. 293–327.

[289] V. ö. Szabó Pál: A m. kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága. Pécs, 1940. p. 69.

[290] Berde Károly: Poór Ferenc (1871–1936). = Bőrgyógyászati és Venerológiai Szemle, 1936. pp. 107– 114.

[291] Pastinszky id. mű.

Gondosan óv a két véglettől. Egyrészt a népgyógyászat fölényes lekezelésétől, másrészt az etnomedicinába ott is tudományt belemagyarázni, ahol erről szó sem lehet. Mondanunk sem kell, napjainkban a „mindenható” népgyógyászat mágikus divatja idején, főleg ezt kellene megszívlelni.

A második bécsi döntés Észak-Erdélyt, így Kolozsvárt Magyarországhoz csatolta,[292] ennek következtében az orvosi egyetemen is tanárkarváltás történt. Ekkor került a szövet- és fejlődéstani intézet élére Krompecher István, a belgyógyászati klinikáéra Haynal Imre, a gyógyszertanéra Méhes Gyula, a sebészeti klinikáéra Klimkó Dezső, a kórbonctanéra Haranghy László, az ideg- és elmegyógyászati intézetére Miskolczy Dezső, végül – de nem utolsósorban – a bőr- és nemikórtani klinika, valamint az orvostörténeti tanszék vezetője, Berde Károly.[293] Hogy csak a legismertebbeket említsük. Rövid és keserves kitérő volt ez a professzorok életében, ám hippokratészi esküjükhöz hűek maradtak. A kettős felelősségre vonás nem tudta egyiküket sem elmarasztalni. Haranghy és Miskolczy egyelőre Erdélyben maradt, Berde és Haynal visszajött az anyaországba. Legendák szólnak arról és dokumentumok, hogyan lett a kolozsvári klinikatömb szökött katonák és bujdosó zsidók menedékhelye.[294]

1941–1944 között újra megjelent az Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályának munkájáról, Berde Károly és Krompecher István szerkesztésében. Büszkén írták a cím alá: „Megindította 1876-ban Hőgyes Endre”. Az 57. kötetben jelent meg Berde Károly serlegbeszéde, a nagy alkotó elődd emlékünnepén.[295] Jelezvén, hogy a „hajdúsági zseni” nemcsak Jeney Endrének volt példaképe. A kötetek inkább a gyakorlati orvostanról tanúskodnak, orvostörténeti cikkeket főleg Pataki Jenő írt, akit sorsa megkímélt minden újabb változástól.

Berde Károly professzor az 1947-es címtár szerint már a főváros lakója,[296] majd az Orvostovábbképző Intézet munkatársa.[297] A Bőrgyógyászati és Venerologiai Szemle 1971-es évfolyamának 4. számában Pastinszky tanár meleg szavakkal méltatta a nagy tekintélyű klinikust a 80. születésnapján. Sok termékeny évet kívánva, a medicina klasszikus nyelvén. A 13. szám azonban már a végső búcsúé. Berde Károly 1971. július 4-én hunyt el, egy nagy

---

[292] Köpeczi Béla – Barta Gábor (szerk.): Erdély története. 3. köt.: Szász Zoltán (szerk.): Erdély története 1830-tól napjainkig. Bp., 1986. pp. 1194–1945.
[293] Országos Orvosi Kamara név- és címtára. Bp., 1942. p. 327.
[294] Horváth Béla szemész professzor 1944-es körlevele (kézirat).
[295] Berde Károly: Hőgyes Endre – a szellemformáló. In: Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályának Munkájáról. 57. köt. Kolozsvár, 1944.
[296] Orvosi és egészségügyi címtár. Bp., 1947.
[297] Pastinszky id. mű

nemzedék utolsó tagjaként. Posztumusz jelent meg a ’Volt-e Bolyai Jánosnak syphilise?’[298] című tanulmánya, s Bolyai esetében a syphilis valószínűségét a nagy klinikus és az avatott tollú orvostörténész szakszerűségével igyekezett eloszlatni. (…)

Berde Károlyt Szodoray Lajos az öt legjobb magyar dermato-venerológus közé sorolta,[299] Schwimmer Ernő, id. Nékám Lajos,[300] Guszman József és Török Lajos társaságában. Ám a kettős kisszakma mellett a néprajz is megőrzi nevét, mert tárgyilagosabban és költőibben népi gyógyászati munkát nem lehet írni. A zavaros paratudományok feltünedezése idején fontos arra emlékeztetni, hogy a medicina nem ellensége az etnomedicinának, viszont a népi gyógyászat sem nélkülözheti a tudomány kritikáját.[301]

---

[298] Berde Károly: Volt-e Bolyai Jánosnak syphilise? = Orvostörténeti Közlemények 69–70 (1973) pp. 131–143.

[299] Szodoray Lajos professzor levele, 1974.

[300] Id. Nékám Lajos is foglalkozott orvostörténettel. V. ö. Nékám Lajos: Drámák az orvostudományban. Bp., 1933. 24 p.

[301] Berde Károly nagyobb orvostörténeti írásai a következők (a Poórról és Hőgyesről szóló írását lásd a későbbi jegyzetekben) (– *a szerk. megj.*):
Berde Károly: A M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem bőr- és nemikórtani tanszékének és klinikájának félévszázados története. 1874–1924. Szeged, 1928. 107 p., 4 t. (Acta litterarum ac scientiarum Reg. Universitatis Hung. Francisco-Josephinae. Sectio medicorum I. 2.)
Berde Károly: A M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Bőr- és Nemikórtani Klinikája Szegeden 1923–1930. Szeged, 1930. 96 p., 1 t. (Társszerzők: Poór Ferenc, Rejtő Kálmán).
Berde Károly: A népi gyógyítás ősi elemei. In: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület … tizennyolcadik vándorgyűlésének emlékkönyve. Kolozsvár, 1944. pp. 88–99.
Berde Károly: Régi kolozsvári kuruzslók és boszorkányok. = Kolozsvári Szemle, 1944. pp. 29–36.
Berde Károly: A magyar nép dermatológiája. A bőr és betegségei népünk nyelvében, hiedelmeiben és szokásaiban. Bp. 1940. XI, 303, [1] p., 1 t. (A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat könyvtára 170.)

Szállási Árpád

Bálint Nagy István (1893–1931)[302]

A megemlékező igyekezet kedveli a kiszemelt néhai neve elé az „elfelejtett” jelzőt, olykor nagyobb nyomatékkal a „méltatlanul elfelejtett” méltatlankodást odailleszteni, hogy feledékenység és a felfedezés egyszerre hangsúlyozódjék. Néha talmi fénytöréssel és gyanús arányú nagyítással, ezért lehet alkalmasint oly hitel nélküli. Pedig Bálint Nagy István „méltatlanul elfelejtett” nevéhez sem tudunk alkalmasabb szavakat találni. Gyanúoszlató támaszunk Jáki Gyula professzornak a Bálint Nagy munkásságáróli megkülönböztetett véleménye legyen.

A hétgyermekes makói szabómester fia 1893. január 1-jén született. A jól tanuló diáknak nagyszerű tanárai voltak, például a természetrajzos Győrffy István, a későbbi neves briológus (mohász) egyetemi tanár, aki madártannal is foglalkozott. Makón tanított ebben az időben a Tisza–Maros háromszög szomorú szerelmes poétája, Juhász Gyula is. A diák Bálint Nagy István irodalmi hajlamát az ifjúsági „Szövétnek” és a helyi lap „Hollósy Kornélia Színház” alkalmi tudósítójaként kamatoztatta. 1912-ben érettségizett, majd beiratkozott a Budapesti Tudományegyetem Orvosi Fakultására. Tanulmányai fedezésére katonaorvosi ösztöndíjat pályázott meg, amit a világháború kitörésével hamar törlesztenie kellett. A szegedi 46. gyalogezred egészségügyi katonájaként a Dukla-szoros védelmére vezényelték, ahonnan az „orosz gőzhenger” alól koleragyanúsként menekült karanténba.

Lábadozni hamarosan a szegedi hadikórházba került. A jó manualitású medikus hamarosan műtőorvosi munkát végzett Szegeden, majd a háború végéig a csepeli hadikórházban. A nagy katasztrófa után Krepuska Géza beosztottja volt a Rókus fül-orr-gége osztályán. Utolsó szigorlata előtt megpályázta a makói kórház egyik alorvosi állását, majd diplomaszerzés után megszervezte az otológiai osztályt, amelynek főorvosa lett. Kinevezésének jogosságát bizonyítandó, kezdetben szakdolgozatokkal igyekezett magának nevet szerezni. Az Orvosi Hetilapban leközölte a ’Mandulakő esete’, majd 1927-ben ’Tapasztalatok a nyelőcső lúgmérgezés okozta szűkületeinek korai és kései kezeléséről’ c. dolgozatait. Az 1922–1926 közötti 71 lúgmérgezettjéről – a szuicidium e tipikusan falusi és

[302] Forrás: Szállási Árpád: Bálint Nagy István. = Orvosi Hetilap, 1975. pp. 1415–1416.

borzalmasan barbár módjáról – számolt be. A Budapesti Orvosi Újság pedig 'A mandulák eltávolítása mandulakörüli tályog esetén' c. tanulmányát hozta le.[303]

Mindennapi munkája és magánrendelése mellett egyre gyakrabban bejárt a Csanád megyei Levéltárba, egyre inkább érdeklődött a népi gyógyászat iránt. Első jelentősebb orvostörténeti írását a Gyógyászat közölte.[304] Kolerajárvány történeti tanulmányához Magyary-Kossa Gyula írt melegen ajánló előszót. Az Orvosi Hetilap 'A boszorkányok gyógyító és rontó kuruzslásairól', valamint a 'Boszorkányüldözés Magyarországon a XVI. században' c., többnyire levéltári adatokra támaszkodó írásait közölte, mintegy válaszul Mayer Kolos Ferenc orvostörténész polémikus hangú megjegyzéseire. A hagyma szerepét a magyar népies gyógyászatban egyrészt a lokálpatrióta, másrészt a német orvostörténeti közleményekben a hagyma „felfedezése" íratta meg véle.

Bálint Nagy István az 1928/29-es tanévben a Bécsi Collegium Hungaricum Csanád megyei öszdöndíjasa volt. Kiküldetésének – amint az Lábán Antal igazgató jelentéséből kitűnik – egyik célja: prof. Hajek gégészeti klinikáján önálló beosztásban az oesophago-broncho-tracheoscopiával, a gége-tbc lokális kezelésével, a könnytömlő műtétek endonasalis technikájával, valamint a szájsebészet bakteriológiai vonatkozásaival foglalkozni. Dolgozata – 'A szájsebzések ellátása, tekintettel a száj baktériumflórájára' – az Orvosi Hetilap, ugyanaz németül a bécsi für-orr-gégészeti Monatschrift hasábjain is megjelent. Másik fontos feladata volt a bécsi levéltárak orvostörténeti anyagának tanulmányozása. Legjobb dolgozatát Zsámboky János orvosi működéséről, bécsi tartózkodásáról és könyvtáráról írta. Veress Endre és Münster László adataira támaszkodva cáfolja, hogy Zsámboky Bolognában tanár lett volna. Megható viszont az a naiv igyekezete, amivel Bécsben a Sámboky-könyvtárat Magyarországnak akarja visszaperelni. Zsámboky Jánosról egy német nyelvű írása a 'Sudhoffs Archiv für Geschichte der Medizin' lapjain is megjelent.

---

[303] Bálint Nagy István nagyobb orvostörténeti írásai a következők (lásd még a két következő jegyzetet is – *a szerk. megj.*):
Bálint Nagy István: Kolerajárványok Csanád vármegyében. Az előszót írta: Magyary-Kossa Gyula. Makó, 1928. 118 p., 1 t. (Adatok Csanád vármegye közegészségügyének történetéhez 1.)
Bálint Nagy István: A boszorkányok gyógyító és rontó kuruzslásairól. = Orvosi Hetilap, 1928. pp. 196–199, 226–228.
Bálint Nagy István: Adatok a magyar bacillusvadászokról. In: P. de Kruif: Bacillusvadászok. Bp., 1930. pp. 315–334. (A magyar kiegészítés másik társszerzője: Győry Tibor.)
Bálint Nagy István: Hogyan keletkezett Balatonfüred? = Orvosi Hetilap, 1930. pp. 690–692.
Bálint Nagy István: Orvostörténelmünk mai állapota. = Magyar Szemle, 1931. pp. 145–151.
Bálint Nagy István: Az orvostudomány renaissanceának befolyása a magyar orvosi viszonyokra. = Népegészségügy, 1931. pp. 727–732.
Bálint Nagy István: Az első cholerajárvány története és gyógymódja. = Orvosi Hetilap, 1931. pp. 1217–1218, 1233–1235.

[304] Bálint Nagy István: Türk Vilmos doktori dissertatiója az influenzáról 1847-ből. = Gyógyászat, 1927. 25–26. sz.

Foglalkozott még a tüdőpróba prioritásának kérdésével, Purkircher György pozsonyi orvosbotanikus életével, hazatérve pedig a régi vitapartner, Mayer Kolos Ferenccel mérték össze a tollaikat az Arad vármegyei Kéry (Bittner) Imre múlt századbeli kolerabeszámolójának az ürügyén. Bálint Nagy a többi levéltári adattal szembesíti Kéry (Bittner) naplóját, míg Mayer teljesen a beszámoló szavahihetőségére támaszkodik, így az ellentét köztük továbbra is nyílt maradt.

A Bécsben nevet szerzett Bálint Nagy Istvánt Győry Tibor munkatársának fogadta. Paul de Kruif nagy sikerű – Detre László fordította – 'Bacillusvadászok' c. könyvéhez a magyar bacillusvadászokat ketten írták: Győry Semmelweis Ignácot, a többieket (Paterson Hain János, Hőgyes Endre, Lőte József, Fodor József, Liebermann Leó, Jancsó Miklós) pedig Bálint Nagy István.

A makói közkórházi főorvos Szegeden 1931. május 7-én az orvostörténet tárgyköréből 'Az orvostudomány renaissanceának befolyása a magyar orvosi viszonyokra' címmel próbaelőadást tartott. Egyénileg főként Zsámboky, Kolozsvári Jordán, Jeszenszky, a későbbiek közül a magyar Hippokratész, Moller Károly Ottó, Balsaráti Vitus János és a füvészek tevékenységét méltatta. A magántanári cím elnyerésének csak fél évig örülhetett. Egy gégerákos idős ember operálása közben az egyik ujja megsérült, a szövődményes szepszissel a szervezete és az antibiotikum-éra előtti terápia nem tudott megbirkózni. A szegedi sebészeti klinikán halt meg 1931. december 2-án.

Érdekes kettősségű egyéniségében megfért az elmélyedő-visszahúzódó kutató a vidám mulatós kedvű világfival.

Korai halálával egy nagyon sokat ígérő pálya tört derékba. A megvalósult kezdeti szakaszát Győry Tibor, a szegedi egyetem és utólag Jáki Gyula professzor ítélték igen-igen figyelemre méltónak.

Bálint Nagy István a „mi lett volna, ha…" fájdalmasan jogos kérdése nélkül is maradandó értékű levéltári orvostörténész kutató.[305]

[305] Postumus írása: Bálint István: Az orvos helyzete és alakja a társadalomban. Történeti áttekintés. = Orvosok Lapja, 1946. pp. 1399–1403.

Szállási Árpád

Hints Elek (1893–1966)[306]

Könyvárveréseken vagy antikváriumok kirakatában egyre ritkábban tűnik fel az őskori, ókori és középkori orvostudomány történetét tárgyaló két kötet, ez a kultúrhistorikusok számára is oly fontos forrásmunka, Farkaslaki Hints Elek szülész-nőgyógyász magántanár egyszemélyes vállalkozása.[307] Az eredetileg négy részre tervezettből csak kettő került ki a nyomdából, mégsem tetszik befejezetlennek. Sajnos a III–IV. kötet kézirata Budapest ostroma idején elpusztult,[308] hiába keresnék hát megvételre a kiegészíteni kívánók.

Szerzője, az 1893-ban született Hints Elek, akinek családja Tamási Áron tündéri székely szülőfalujából származik, innét a farkaslaki előnév.[309] A felmenő ági rokonság több világhírességet adott, közülük kiemelkedik a két Bolyai, kikkel a Benkő család révén kerültek leszármazási kapcsolatba.[310] Farkaslaki Hints Teréz volt az édesanyja Tauffer Vilmos professzornak,[311] a modern hazai nőgyógyászat megteremtőjének. Legközelebbi neves „rokona” mégis az édesapja, id. Hints Elek (1861–1919), aki a kolozsvári orvosi egyetem elvégzése után a nagy Billroth professzornál tanulta a sebészetet, majd 1902-től haláláig a marosvásárhelyi kórház sebész és szemész főorvosa, 1913-tól az igazgatója volt.[312] Szaktekintélyét bizonyítja, hogy 1909-ben a brüsszeli Nemzetközi Sebészeti Kongresszuson Dollinger Gyula professzor mellett meghívott előadóként képviselte a magyar sebészetet.[313] Rokonként ő kezdeményezte a két Bolyai exhumálását és közös sírba való eltemetését,[314] a talált csontokról szakszerű másolatot készítve később ifj. Hints Elektől Berde Károlyig többen vizsgálhatták Bolyai János „gyanús” betegségét.[315] Mint az antialkoholista mozgalom híve, hívta meg Marosvásárhelyre 1910-ben A. Forel svájci professzort, a mértéktelen

---

[306] Forrás: Szállási Árpád: Hints Elek pályaképe (1893–1966). = Orvosi Hetilap, 1994. pp. 303–305.

[307] Hints Elek: Az orvostudomány fejlődése az emberiség művelődésében (különös tekintettel a magyar viszonyokra). 1. köt. Az őskori és ókori orvostudomány. 2. köt. A középkori orvostudomány. Bp., 1939. 336 p. + 429 p., 1 t.

[308] Hints Anette levélbeli közlése.

[309] Ua.

[310] Lásd: Hints Elek: Bolyai Farkas anyavédelmi előírása. (Gergely fia születése idején: 1826-ban). = Egészségügyi Munka, 1965. pp. 313–317.
Hints Elek: A Bolyaiak exhumált földi maradványai. = Orvostörténeti Közlemények 42 (1967) pp. 201–213.

[311] Lásd: Fekete Sándor: Tauffer Vilmos. 1851–1934. Adatok a magyar szülészet és nőgyógyászat történetéhez. (Szerk. és sajtó alá rend.: Antall József és Buzinkay Géza, előszó: Zoltán Imre). Bp., 1971. 164 p.

[312] Czakó József: id. dr. Hints Elek. = Orvosi Szemle (Marosvásárhely), 1910. No. 2.

[313] Ellenőr (Marosvásárhely),1909. július 19.

[314] Magyar Életrajzi Lexikon. I. köt. Bp., 1967. p. 275.

[315] Lásd a fentebb már idézett dolgozatát!

szeszfogyasztás ártalmainak ismertetésére. A székelyek fővárosa 1919-ben nemcsak az anyaországgal való összekapcsolást veszítette el, hanem kitűnő kórházigazgatóját is. Elhunytakor egy egész tájegység gyászolta.

Az 1893. február 7-én született fiú az apától a neve mellett, a hivatásérzetet is örökölte. Kitűnő maturátus után a kolozsvári orvosi karra iratkozott, s az első világháború előtti utolsó békeévben két szemesztert még Bázel egyetemén végzett, hogy a nyugati nyelvek mellett a nyugati intézetekben szintén otthonosan mozogjon. De közbeszólt a világégés és diploma nélkül esett át a „vöröskeresztségen". A frontokról szerencsésen hazakerülve annyi menekült medikustársával együtt, a fővárosban szerezte meg orvosi oklevelét. A háborút lezáró 1919/20-as tanév végén, miközben a transzszilván alma mater már átkerült Szegedre. A tranzitórius trauma következtében több professzor hunyt el, a világhírű Apáthy István és Lechner Károly mellett a gyermekgyógyász Genersich Gusztáv és a sebész Hevesi Imre, akinek intézetébe készült a frissen végzett Hints Elek. Hevesi halála után a Vidakovits-klinikán töltötte az 1921–1923 közötti két évet, majd 1924-ben már a híres Tauffer-klinika (a II. sz. Női Klinika) díjas gyakornokai között találjuk.[316] Mint említettük, Tauffer professzor a nagybátyja volt, aki nyugdíjasként is „fazont adott" az intézetnek. Az utód Tóth István professzor a fiatal nőgyógyászban korán felismerte a kivételes klinikusi képességet, ezért 1928 elején szinte mély vízbe vetve kinevezést kapott az ország egyik legnagyobb vidéki gyógyintézetének, a gyulai kórház szülészeti-nőgyógyászati osztályának élére. Ott kitűnően megállta helyét, de Tauffer professzornak más volt a terve. Ekkor kezdte el kidolgozni legmaradandóbb művét, az „Új Szülészeti Rendtartás"-t,[317] melyhez a tanulmányokat az Országos Stefánia Szövetségen belül működő szülészek készítették: id. Szénásy József mellett ifj. Hints Elek, aki 1929-től nyugdíjba vonulásáig, 1959-ig a X. kerületi Szülőotthon igazgatója volt. Ugyanakkor kinevezték Pest–Pilis–Solt–Kiskun, valamint Komárom és Esztergom megye szülészeti felügyelő főorvossá, hogy a szülészeti rendtartás betartását a gyakorlatban is ellenőrizhesse. Közben figyelemre méltó szakdolgozatai jelentek meg a myoma és terhesség tárgyköréből,[318] a placenta accreta kérdéséről,[319] foglalkozott a graviditás és a tuberkulózis kapcsolatával, s ezek alapján 1938-ban magántanárrá habilitálták, azt megelőzően pedig az Országos Közegészségügyi Tanács tagjává választották. 1940–1948

[316] Magyarország orvosainak évkönyve és czimtára. Bp., 1924.

[317] Az Uj Szülészeti Rendtartás törvénytervezetének előtanulmánya s anyagának ismertetése. Vitéz Dr. Keresztes-Fischer Ferenc m. kir. berügyminiszter úr önagyságának benyujtja: Dr. Tauffer Vilmos m. kir. udv. tanácsos, ny. egyet. ny. r. tanár, a szülészeti ügyek ministeri biztosa. 1933. december hó. + Az Uj Szülészeti Rendtartás. Benyújtja Dr. Tauffer Vilmos. Bp.,1934. 125 p.

[318] Hints Elek: Myoma és terhesség. = Orvosképzés, 1935. Tóth-különfüzete.

[319] Hints Elek: Adatok a placenta accreta kérdéséhez. = Magyar Nőgyógyászat, 1935. 9. sz.

között az Országos Közegészségügyi Intézet ápolónő és védőnő képzésében a szülészet-nőgyógyászat előadója. Politikamentes mentalitása viszonylagos nyugalmat biztosított neki, hogy kellőképp hódolhasson szakmája mellett az orvostörténet-írásnak,[320] amely a háború kezdetével részéről lezárult.

Az orvostörténelem hazai művelői kivételes évtizedet zártak 1940-ben. 1929-ben jelent meg Magyary-Kossa Gyula 'Magyar orvosi emlékek' c. művének első két kötete,[321] valamint Herczeg Árpádnak a Manardus mesterről szóló monográfiája.[322] Azt követte Engländerné Brüll Klára könyve a Pest-Budai orvosokról és kórházakról,[323] majd 1936-ban Győry Tibor kartörténete,[324] közben Debrecentől Győrig, Sátoraljaújhelytől Szombathelyig a legjelentősebb vidéki kórházak múltjának ismertetése. Ily gazdag hazai választék mellett 1927 óta egyetemes orvostörténet nem jelent meg nyelvünkön, s e nagy hiátus kitöltésére vállalkozott a harmincas évek végén a szülész-nőgyógyász Hints Elek, akit közben a szakma magántanárrá habilitált.

Furcsa véletlen, hogy 1939-ben két klasszikus orvostörténet hagyta el a nyomdát, amikor a teljes kapacitást még nem kötötte le a háború. Egyik a Szumowski-féle tankönyv, Herczeg Árpád avatott tollú és kellő szakértelmű tolmácsolásában,[325] a magyar részekkel történő kiegészítés pedig már-már önálló munkává avatja. A másik Hints Eleké, melynek első kötete közel 300 oldalon Az őskori és ókori orvostudomány történetét tárgyalja, általános és kultúrhistóriai közegbe ágyazottan.[326] Ahogy az előszóban Magyary-Kossa írja: „A könyvnek érdeme, hogy kellőleg kidomborítja a történelmi háttért és a milieu-t".[327] Imponáló a felhasznált irodalom jegyzéke, valamint a névmutató lexikonszerű szerkezete. Annál inkább, mert az általános rész nem életrajzok összessége, még csak nem is az ókori kultúrák egymásutáni lajstromozása, hanem az orvosi gondolkodás, valamint az egyes szakmák

---

[320] Lásd pl.: Hints Elek: Császármetszések a sterilitás előtti időben. (Semmelweis korában.) = Orvostörténeti Közlemények 18 (1960) pp. 73–82.
Hints Elek: A halhatatlan Semmelweis. = Egészségtudomány, 1963. pp. 161–175.
Hints Elek: Mérföldkövek az orvostudomány történetében. 1. rész. Gyógyítás az ókorban. = Egészségügyi Munka, 1964. pp. 198–202.

[321] Magyary-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek. 1–2. köt. Bp., 1929. 368, 337 p. (A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára 121., 122.)

[322] Herczeg Árpád: Manardus János (1462–1536) magyar udvari főorvos élete és művei. Bp., 1929. 69 p., 11 t. (Kiegészítése: További magyarországi vonatkozások Manardus műveiben. = Orvosi Hetilap, 1927.)

[323] Engländerné Brüll Klára: Orvosok és kórházak Pest-Budán. A legrégibb időktől a városok egyesítéséig. Bp., 1930. 136 p.

[324] Győry Tibor: Az orvostudományi kar története 1770–1935. Bp., 1936. XVI, 842 p., 14 t. (A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története. 3.)

[325] Szumowski Ulászló [Władisław]: Az orvostudomány története bölcsészeti szempontból néve. (Ford.: Herczeg Árpád). Bp., 1939. XI, 649 p.

[326] Hints Elek: Az orvostudomány fejlődése az emberiség művelődésében. 1. köt.: Az őskori és ókori orvostudomány. Bp., 1939. 336 p., 2. köt.: A középkori orvostudomány. Bp., 1939. 429 p.

[327] Lásd: Hints Elek: Az orvostudomány fejlődése az emberiség művelődésében. 1. köt. Az őskori és ókori orvostudomány. Előszó. Bp., 1939.

fejlődésének megkomponálása, már-már az alépítmény-felépítmény logikája szerint. Bepillantva a gazdasági fejlődés, a hatalmi mechanizmus, vagy akár a táplálkozástörténet kulisszatitkaiba. A szülészet és bábaság mindig kiemelt fejezet, mely egyáltalán nem tűnik érdeklődési elfogultságnak. A második kötet A középkori orvostudomány 400 oldalas, Kr. u. 400–1500 közötti időkből. A Római Birodalom bukásától a nemzeti államok kialakulásáig, benne a bizánci, az iszlám és a népvándorlás orvosi ismereteinek sajátosságaival. A hét fejezetből első az európai népek medicinája, hetedik pedig „összefoglaló fejezetek a középkorból" a kolostori gyógyítórendektől az egyetemek kialakulásáig. Filozófia, asztrológia, mágia, démonológia, valamint balneológia, prostitúció és pszichózisjárványok, másrészt az egzakt tudományok kialakulása, szakszerű szöveggel érdekesen megírva, korrekt irodalmi és illusztrációs utalásokkal. A magyar kultúrát is szervesen beépítette, az adaptáció természetének megfelelően. Meglepő, hogy a Szekfű-féle szellemtörténeti szemlélet mellett, mennyi benne a gazdaságtörténeti kiegészítés, akár Max Weber-i értelemben is.

A fentiekből talán kitűnik, hogy Hints Eleknek sikerült egy korszerű ókori–középkori orvostörténetet írni.

A tervezett harmadik kötet 'Az újkori orvostudomány', a negyedik pedig 'A XX. század orvostudománya' címet viselte volna, mindkettő 500 oldalra tervezve. A Hints család egy szavahihető és túlélő tagja szerint a kéziratot a háború alatt idegen katonák feltüzelték. Örök kár, mert ez lett volna eddig a legteljesebb magyar nyelvű orvostörténeti munka, melyet még képes volt egyetlen ember összefoglalni.

Az ajánlások is sokatmondók. Első kötetét édesapja szellemének dedikálta, a másodikat pedig Tauffer Vilmos és Tóth István professzornak, „volt nagy mestereim áldott emlékének".[328] Ő búcsúztatta Az orvos című lapban a 20. század legnagyobb magyar nőgyógyászát,[329] 1940-ben jelent meg 'Átöröklés a Bolyaiaknál' című tanulmánya, mely az Országos Közegészségügyi Egyesületben hangzott el.[330] Ezek szerint a két matematikus a zsenialitást apai ágon örökölte (volna), míg a pszichotikus vonásokat az anyai nagyanya, Bakman Juliannától. Ami pedig Bolyai János konkrét bőrbaját illeti, Hints Elek kritika nélkül elhiszi a kezelőorvos Péterffy Pál kórisméjét, mely szerint az „herpes syphiliticum" lett volna. Berde Károly ezt nem látja bizonyítottnak.[331] Ugyanezen évben jelent meg 'Semmelweis

[328] Hints Elek: Az orvostudomány fejlődése az emberiség művelődésében. 2. köt. A középkori orvostudomány. Ajánlás. Bp., 1939.
[329] Hints Elek: Tauffer Vilmos. = Az Orvos, 1935. január
[330] Hints Elek: Átöröklés a Bolyaiaknál. Bp., 1940. 32 p.
[331] Lásd: Berde Károly: Volt-e Bolyai Jánosnak syphilise? = Orvostörténeti Közlemények 69–70 (1973) pp. 131–143.

felfedezésének sorsa' című 12 oldalas írása,[332] melynek nem volt feladata új ismereteket nyújtani.

Hints Elek élete 1966. július 21-én zárult le. Orvostörténeti munkássága maradandó eredménnyel, csonkán is a legkülönbek közé tartozik. Két kötete, néhány tanulmánya, valamint az „Új Szülészeti Rendtartás" őrzi nevét, s nélküle nehéz lenne ma magyarul orvostörténetet írni.

Az ősi régióban, ahová Sudhoff, Sigerist és Pagel monogramja mutatja az utat.

[332] Hints Elek: Semmelweis felfedezésének sorsa. Bp., 1940.

Schultheisz Emil – Dörnyei Sándor

Irsay István (1894–1934)[333]

Irsai Artur 1876-tól Korányi Frigyes tanársegéde. Professzora a gégészet felé irányította, s így ennek a szakmának egyik hazai megalapítója. Érdemei elismeréseképpen 1906. február 2-án „szemlőhegyi" előnévvel nemességet kapott, így Irsay lett. Az ő fia, István ezért használta külföldi pályája során a nemességre utaló d'Irsay névformát.

Irsay István 1894-ben született Budapesten, itt is tanult: édesapja nyomdokát követve orvos lett. A diplomát 1917-ben szerezte meg. A gyakorlat helyett inkább a kutatás vonzotta. Korányi Sándor alkalmazta a klinikáján, s így Irsay Artur Korányi Frigyes, Irsay István pedig Korányi Sándor mellett indulhatott.

Az ifjú Irsayt azonban érdeklődése, tudásszomja 1921-ben Amerikába viszi, ahol folytatja tanulmányait, majd 1923-tól a chicagói Reese Michael kórház kardiográfiai részlegében működik, 1924-től a California Unviversity-n már előadó, és itt szerzi meg a „master of art" fokozatot. Az 1925/26. tanévben a Yale University-n találjuk, s ekkor érdeklődése a klinikai orvostudomány felől egyre inkább az orvostörténet felé fordul. Amerikából Párizsba költözik, s 1925-től egymás után jelennek meg közleményei főként az Annals of Medical History hasábjain. Kutatási területének ekkor fő irányvonala egyrészt a középkor, másrészt az egyetemek.

Egyik első tanulmánya annak a Gilles de Corbeilnek (Aegidius Corboliensis) szenteli, aki angol létére II. Fülöp francia király udvari orvosa a XIII. század elején, orvostudományt és teológiát tanít a párizsi és montpellier-i egyetemen, s számottevő szerepe volt ez utóbbi fejlesztésében. Irsay ír a középkori párizsi egyetem orvos tanárairól és tankönyveiről, a pestis és a középkori egyetemek kapcsolatáról, az 1348/49-i nagy járványról stb.

1927-ben részt vesz Leidenben az orvostörténeti kongresszuson, s ez végleg az orvostörténet felé fordítja pályáját. Welch a Johns Hopkins University orvostörténeti intézetébe hívja meg, Irsay azonban előbb Lipcsébe megy, s Sigerist mellett dolgozik. Ennek az időnek legjelentősebb terméke Albrecht von Hallerről írott kis monográfiája, amely a lipcsei egyetemi orvostörténeti intézet kiadványsorozatának első kötete. Ez a kötet jelzi egyúttal, hogy kutatását kiterjesztette a felvilágosodás korára is. 1929-ben visszatér

[333] Forrás: Dörnyei Sándor: Stephen d'Irsay. = Lege Artis Medicinæ, 1993. pp. 992–993. + Schultheisz Emil: Irsay István (1894–1934). Kézirat.

Amerikába, s két évig dolgozik Baltimore-ban. Új kutatási területét jelzi itt írt egyik munkája is: 'Scientific thought and enlightenment' (Kyklos, 1930).

1931 nyarán ismét otthagyja Amerikát, s Amiensben felvételre jelentkezik a domonkos noviciátusba. Ez az elhatározása nem volt kellően meggondolt, hiszen tíz nap múlva elhagyja a rendházat, de mély vallásosságát és a domonkos rendhez fűződő jó kapcsolatát haláláig megőrzi.

A párizsi Sorbonne előadója lesz, s nekifog élete főművévé vált alkotásának, az összefoglaló egyetemtörténet kidolgozásához. A párizsi könyvtárak mellett hosszabb ideig kutat Rómában és Münchenben, de járt Belgiumban, Svédországban, Finnországban, Lengyelországban és a Szovjetunióban is. Mintegy 15 ezer kilométeres utazása után megállapította: „sokat láttam és még többet hallottam".

1933-ban jelent meg az egyetemtörténet első kötete Párizsban, amely a középkort és a reneszánsz idejét öleli fel, 1935-ben pedig a második kötet, amely a XVI. századtól 1860-ig terjed.

A nagy mű ('Histoire des universités françaises et étrangères') két kötete 800-nál több lapon adja a tárgykör első nagyigényű szintéziskísérletét. A kritikák elismerik és csodálják Irsay szinte elképzelhetetlen mélységű anyagismeretét: a 2. kötet végén közel 100 lapon sorolja fel az idézett, tehát valóban felhasznált csaknem 4000 közleményt és 17 város 28 könyvtárában őrzött 167 eddig kiadatlan kéziratot. Ilyen adatbőség mellett mégsem veszett el a részletekben a valóban lényegeset, jellemzőt sikerült megragadnia, s ezek alapján tömören vázolta fel a fejlődés vonulatát. Bár szemléletével sokan nem értettek egyet, alapvető megállapításai azóta már – sokszor észrevétlenül is – bekerültek az egyetemes történeti ismerettárba.

A második kötet korrektúrázását éppen be tudta fejezni, a megjelenést már nem érte meg, a váratlanul rátörő betegség 1934. november 16-án kettébe törte a felfelé ívelő pályát, meghiúsította a tervezett harmadik, befejező kötet megírását. Neuillyben halt meg, de kívánságához híves Assisiben temették el. Irsay Istvánról – már csak születésének közelgő 100. évfordulója miatt is – illő megemlékeznünk, hiszen a külföldön működött magyar

származású orvostörténészek (Herszky Manó,[334] Mayer Kolos Ferenc, Münster László[335] stb.) mellett ős is hozzájárult az egyetemes orvostörténet-írás gazdagításához.

*

Világszerte forrásként használt, franciául és angolul publikált, írásait azonban jól ismerjük.[336] Párizsban élt hazánkfia nevének francia alakjával, Stephen d'Irsay, az egyetemtörténet és a középkori európai medicina kutatója gyakran találkozik.

Kétkötetes francia nyelvű egyetemtörténete alapmű.[337] Abban már monográfiájának kortárs recenzensei is egyetértettek, hogy könyve az egyetemi gondolat történetének első összefoglaló műve. Egyetemtörténeten Irsay, sem filozófia-, sem tudománytörténetet, sem pedig egyetemi oktatástörténetet, hanem olyan történetet ért, mely mindeme tudományágak területét keresztezi anélkül, hogy bármelyikkel azonosulna. Az egyetemek története szerinte csak egyik szemléleti síkja ama folyamatnak, mely nem más, mint „transformation de l'idèe

[334] Herszky Manó néhány tanulmánya (– *a szerk. összeáll.*):
Herszky Manó: Az orvostörténelem és a általános ethika oktatásának fontossága az orvosjelöltre nézve. = Gyógyászat, 1901. pp. 348–350, 363–365, 381–383, 397–399.
Herszky, [Manó] E.: Medizinisches aus den „Berliner geschriebenen Zeitungen". = Dtsch. Ärzte.-Ztg, 1903. pp. 59–62.
Herszky, [Manó] Em.: Ueber die Beulenpest. = Ung. med. Presse, 1897. pp. 129–133.

[335] Münster László néhány tanulmánya (– *a szerk. összeáll.*):
Münster László: A bolognai iskola szerepe az orvostudomány fejlődésében a XIV–XVIII. században. = Gyógyászat, 1928. pp. 354–357, 376–380.
Münster, [László] Ladislao: L'opera sanitaria de generale Marsili in una epidemia di peste ed un suo manoscritto inedito su questa malattia. = Rev. Stor. Sci. med. nat., 1932. pp. 205–213, 257–269.
Münster, [László] Ladislao: Epidemia ai influenza nei seculi passati. = Boll. Ist. Stor. ital. Arte sanit., 1934. pp. 1–19.

[336] Irsay István legfontosabb orvostörténeti tanulmányai a következők (– *Schultheisz Emil összeállítása*):
Stephen d'Irsay: The Black Death and the medieval universities. = Annals of medical history 7 (1925) pp. 220–225.
Stephen d'Irsay: The life and works of Gilles de Corbeil. = Annals of medical history 7 (1925) pp. 362–378.
Stephen d'Irsay: Teachers and textbooks of medicine in the medieval University of Paris. = Annals of medical history 8 (1926) pp. 234–239.
Stephen d'Irsay: Defense reactions during the Black Death, 1348–1349. = Annals of medical history 9. (1927) pp. 169–179.
Stephen d'Irsay: Patristic medicine. = Annals of medical history 9 (1927) pp. 364–378.
Stephen d'Irsay: The evolution of the physician's attitude. = Annals of medical history 10 (1928) pp. 376–386.
Stephen d'Irsay: The teaching and practice of medicine in the medieval University of Paris. = Bulletin of the Society of Medical History of Chicago 4 (1928–35) pp. [41]–53.
Stephen d'Irsay: Histoire des Universités françaises et étrangères des origines à nos jours. I.: Moyen-Age et renaissance, II.: Du XVIe siècle à 1860. Paris, 1933., 1935.
Stephen d'Irsay: L'opinion publique dans les universités médiévales. Etude sur l'activité politique de l'université de Paris à ses débuts.= Revue des études historiques 99 (1932) pp. 237–56.
Stephen d'Irsay: The position of the natural sciences at Oxford during the time of Grosseteste and Bacon. = Archeion 15 (1933) pp. 225–231.
Stephen d'Irsay: Notes to the origin of the expression „atra mors". = Isis 8 (1926) pp. 328–332.

[337] Stephen d'Irsay: Histoire des Universités françaises et étrangères des origines à nos jours. I.: Moyen-Age et renaissance, II.: Du XVIe siècle à 1860. Paris, 1933., 1935. – A harmadik kötet korai halála miatt nem készült el.

solitaire en pensèe commune. organisèe" (a magányos gondolat szervezetté és közössé válása), melynek során azt fejti ki, hogy „… az egyetemek története egyúttal a lélek története, mely a nyersanyagon keresztül kifejezésre tör, leigázván az utóbbit", ahogyan az egyetemtörténeti művének bevezetőjében olvasható. Ez valójában Irsay történelemelméleti álláspontja, mely a gondolatot („lélek") minden más történeti tényező fölé helyezi.

Nem véletlen, hogy a modern egyetemtörténet nagy monográfusa, Rashdall 21 helyen hivatkozik Irsay könyvére és tanulmányaira, hogy George Sarton tudománytörténeti kézikönyvének a 14. századi európai pestissel foglalkozó részeiben minduntalan Irsay kutatásaira hivatkozik.

A könyvében felhasznált munkáknak és kéziratoknak majdnem 100 oldalra terjedő jegyzéke egyúttal a maga korában a kérdés legjobb, ma is nélkülözhetetlen nemzetközi bibliográfiája.

Irsay bámulatos nyelvismerete – egyik recenzense „valóságos kis Mezzofanti"-nak titulálja – jól fundált orvosi, történettudományi és történetfilozófiai ismeretei vezettek arra a szintézisre, ami a középkor-kutatás egy jelentős fejezetét az ő nevével jelzi.

Jóllehet Irsay István kutatásainak középpontjában a középkor medicinája állt, az orvosi gondolkodás fejlődését vizsgáló munkái ezen a korszakon túlterjedtek. A ráció és vallás, a hit és tudás örök problematikája a 18. századba is elvezette. Albrecht von Haller élettani munkásságáról írott tanulmányában[338] az élettantörténet egyik legvitatottabb kérdésére, a mechanizmus – vitalismus kapcsolatára keresi a választ, különös tekintettel az akkor domináló physico – theologiai szemléletre.

Ennek hátterét kutatva így ír: „Haller meghasonlott… Haller gondolkodik és imádkozik".[339] Dolgozatában tulajdonképpen a 18. századi élettan teljes képét rajzolja meg a Halleri Elementa physiologiae analizise alapján.

---

[338] Stephen d'Irsay: Albrecht von Haller. Eine Studie zur Geistesgeschichte. Arb. d. Inst. f. Gesch. d. Med. a. d. Univ. Leipzig, Bd. I. Leipzig, 1930.

[339] Id. mű p. 21.

Buzinkay Géza

Horánszky Nándor (1899–1976)[340]

Horánszky Nándor főorvos a Magyar Orvostörténelmi Társaság munkás tagja volt. 1899. december 11-én született Budapesten. 1923-ban Budapesten fejezte be orvosi tanulmányait. Hat évig volt Schaffer Károly mellett gyakornok és tanársegéd, majd az OTI osztályvezető főorvosa. 1940–42-ben a Schwartzer-szanótiumban, illetve a Siestában működött vezető főorvosként. 1942-től nyugdíjazásáig (1969) dolgozott az Ideggondozó Intézetnél mint vezető főorvos. 1945–46-ban ő szervezte meg, illetve szervezte újjá a budai ideggondozást, az ideggondozó hálózatot. Évekig tartó betegsége után 1976. november 30-án hunyt el.

Temetésén kollégái nevében Várady Géza, a Fővárosi Ideggondozó Intézet igazgatója többek között így emlékezett rá:

> „Sorsa, élete egybefonódott a magyar elmegyógyászat eddigi sorsával. Dédapja, Schwartzer Ferenc és nagyapja, Babarci Schwartzer Ottó, a hazai tudományos psychiatria megteremtőinek példáját követve vállalta erkölcsi és szellemi örökségüket, kötelezte el magát az orvoslással, annak is legáldozatosabb szakával, az elmegyógyászattal. Ahogyan az ő nevük egybefonódott és elválaszthatatlanná vált a magyar tudománytörténettel és orvostörténelemmel, ugyanúgy élt Horánszky Nándor együtt a Főváros elmeegészségügyével, mentálhigiénéjével…
>
> Tudott, mert hatalmas tudásanyaggal, kultúrával rendelkezett, akart, mert humanista, együtt érző ember volt. Az itt jelenlevő barátai, kollégái is mindig a bölcs, derűs, baráti és segítőkész munkatársra emlékeznek, akire mindig számíthattak nehéz helyzetekben.
>
> Címre, megkülönböztetésre soha nem vágyott, mint szakmánk szerény munkása élt hivatásának, betegeinek.”

Szakirodalmi munkásságát 1928-ban kezdte meg. Az ötvenes évek végétől orvostörténelmi szakirodalmi dolgozataival jelentkezett, számos esetben az Orvostörténeti Közlemények hasábjain.

---

[340] Forrás: B. G. [Buzinkay Géza]: Horánszky Nándor (1899–1976). = Orvostörténeti Közlemények 78–79 (1976) p. 307.

Legjelentősebb, összefoglaló jellegű munkája volt az 'Országos Ideg- és Elmegyógyintézet 100 éve' című kötetben megjelent fejezete a 19. századi magyar elmegyógyászatról,[341] egy Deák Ferenc monográfia[342] és a 'World History of Psychiatry' magyar fejezete.[343]

Az Orvostörténeti Közleményekben megjelent nagyobb publikációi a következők:

Horánszky Nándor: Schwartzer Ferenc és Schwartzer Ottó jelentősége a magyar psychiatria történetében. = Orvostörténeti Közlemények 15–16 (1959) pp. 81–107.

Horánszky Nándor: Schwartzer Ferenc javaslata 1848-ból az országos tébolyda ügyében. = Orvostörténeti Közlemények 29 (1963) pp. 257–269.

Horánszky Nándor: ifj. Bene Ferenc párizsi útinaplója 1826-ból. = Orvostörténeti Közlemények 54 (1970) pp. 205–214.

Horánszky Nándor: Deák Ferenc lelki alkatának és betegségének befolyása pályájára. = Orvostörténeti Közlemények 64–65 (1972) pp. 13–30.

[341] Horánszky Nándor: A magyar elmegyógyászat a XIX. században. In: Az Országos Ideg- és Elmegyógyintézet 100 éve. Bp., 1968. pp. 37–53.

[342] Részlete az Orvostörténeti Közleményekben jelent meg (1972)

[343] Horánszky Nándor: Hungary. In: John G. Howells (ed.): World History of Psychiatrie. New York, 1975. pp. 291–307.

Kapronczay Károly

Mayer Kolos Ferenc (1899–1988)[344]

1899. július 6-án született Egerben Mayer Kolos Ferenc orvostörténész, az 1927-ben megjelent 'Az orvostudomány története' című orvostörténeti összefoglalás szerzője,[345] a tudós bibliográfus és a Magyar Orvostörténelmi Társaság Mayer Kolos Ferenc Alapítványának tevője. A mai magyar orvostörténész társadalom az 1980-as évek derekán ismerte meg, zárta szívébe a messzi földre szakadt, sokak által már halottnak hitt idős orvostörténészt, aki fiatalon a hazai orvostörténet-írás nagy nemzedékéhez kötődött. 1988-ban A Magyar orvostörténelmi Társaság és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár közreműködésével ismét napvilágot látott az eredetileg 1927-ben kinyomtatott munka, amit ekkor a 20. század orvostudományának összefoglalásával egészített ki a szerző. A Magyar Orvostörténelmi Társaság Weszprémi- és Zsámboky Emlékérmekkel tüntette ki és tiszteletbeli tagjává választotta. Mayer Kolos Ferenc 1983-ban alapítványt tett a fiatal kutatók külföldi utazását célzó pályázatok támogatására, amelyet kétévente ítélnek oda.

Mayer Kolos Ferenc tanulmányait az egri Lyceum iskolájában kezdte, majd 1908-tól a ciszterciták helyi gimnáziumában folytatta. Ezektől az évektől az 1988-ban megjelent könyvének zárszavában így emlékezik meg:

> „…Azzal az elhatározással kezdtem bele tanulmányaimba, hogy majd én is ciszterci tanár leszek… Jó tanulóként szabadidőmet a négy templomban töltöttem mint ministráns, és megkíséreltem néhány nyelvet elsajátítani. Olaszul a szervita szerzetesektől, latinul az iskolában tanultam, de emellett francia, német és angol órákat vettem… A 6. gimnáziumi osztály elvégzése után benyújtottam pályázatomat a novíciusi felvételre. A felvétel azt jelentette, hogy egy esztendőt távol kellett töltenem otthonomtól. Zircre, a ciszterci rend nagy apátságába kerültem, ahol kb. 200 fiatal készült fel a pályára. Egy esztendő múlva visszamehettem Egerbe, befejezhetem a gimnázium 7. és 8. osztályát. Innen mentem az egyetemre teológiát tanulni. Már a novíciusi év alatt különösen a latin

[344] Forrás: Kapronczay Károly: Az orvostörténész emlékezete Mayer Kolos Ferenc születésének évfordulóján. = Orvosi Hetilap, 2000. pp. 1880–1881.

[345] Mayer Kolos Ferenc: Az orvostudomány története. Orvosok és a kultúrtörténelem művelői részére. Előszóval ellátta Magyary-Kossa Gyula. Bp. 1927. XII, 286 p. – A mű második bővített kiadása Antall József szerkesztésében jelent meg: Bp., 1988. MOT – Téka. XII, 382 p.

> nyelv érdekelt, aminek elsajátítására Békefi Remig apát úr több lehetőséget adott nekem… Érettségi vizsga letétele után megkértem Békefi apát urat, hogy engedélyezze tanulmányaimat az innsbrucki főiskolán. Itt a jezsuita kollégiumban laktunk, soknemzetiségű társaimmal mély barátságot kötöttünk. Három szemesztert töltöttem (1918-ban és 1919-ben) itt, legkedvesebb tanárom dr. Donáth volt. Filozófián kívül keleti nyelveket, arabot és hébert tanultam. Innsbruckban a tanítás latinul folyt, bár néhány tárgyat németül is előadtak. Itt fejlesztettem nyelvtudásomat: gróf Ledochowski barátomtól megtanultam lengyelül, majd – mint a diákkórus vezetője – Prágába küldtek gregorián zenét tanulni. Itt megtanultam a cseh nyelvet, fordítottam is cseh nyelvből, sőt a híres Emmaus kolostor könyvtárában találkoztam először orosz nyelvű könyvekkel, ami felkeltette a nyelv iránti érdeklődésemet."

A szerzetesi élet reményét és tudatos felkészülését félbeszakította az első világháború befejezését követő forradalmi időszak: Innsbruckból haza kellett térni, itthon a forradalmi változások, az ország darabokra hullásának hangulata, a kommunista fordulat: mindez arra az elhatározásra késztette, hogy elhagyja a ciszterci rendet és beiratkozzon az orvosi karra. „A lélek orvosából a test orvosává" akart lenni, amint előbb idézett életírásában kiemelte.

Orvosi tanulmányait mindvégig a pesti egyetem orvosi karán végezte, miközben Nékám Lajos bőrgyógyász professzor középiskolás gyermekeinek lett a nevelője. Megélhetése szempontjából lényeges volt a tisztség, hiszen idős szülei támogatására csak korlátozott mértékben számíthatott. Ezekben az években zenészként és templomi orgonistaként is ténykedett. Az egyetemen csakhamar híre ment különös nyelvtudásának, így rendszeresen megkérték tudományos tanulmányok német, francia, olasz, angol nyelvekre való fordítására. Ekkor fordult figyelme az orvostörténelem felé, nemcsak hallgatója lett Győry Tibor előadásainak, hanem maga is publikált kisebb orvostörténeti tanulmányokat az Orvosi Hetilap, a Gyógyszerészet és a Magyar Kultúra hasábjain.

Ezek az orvostörténeti stúdiumok vezették arra az elhatározásra, hogy megírja 'Az orvostudomány története' című könyvét, amelyhez hasonló munka még nem jelent meg magyar nyelven. E könyve 1927-ben jelent meg és ekkor már két éve megkapta orvosi oklevelét is. Kezdetben Buday Kálmán Kórbonctani Intézetében, az urológiai Klinikán és az Uzsoki utcai kórházban dolgozott először kórboncnokként, majd pedig a laboratórium orvosaként. Végleges kinevezést is az Uzsoki utcai kórházban kapott. Könyvének kiadása után Klebelsberg Kunó oktatásügyi miniszter nemcsak gratulált munkájához, hanem három

hónapos ösztöndíjat is biztosított számára a lipcsei Orvostörténeti Intézetben, Sudhoff professzor irányítása alatt. Drezdában előadás tartására kérték fel, majd részállást kapott a budapesti Közegészségügyi Múzeumban. A Német orvostörténeti Társaság 1929-ben, Budapesten rendezett kongresszusán is előadott. Siegerist és az amerikai Fielding Garrison ajánlásával magántanári kérelmet nyújtott be a pesti egyetem orvosi karára az orvostörténelem tárgyköréből, amit elutasítottak, elsősorban igen fiatal életkorát kifogásolták.

A kudarc lehangolta, az orvosi részfoglalkozásokból nem tudott megélni, a gazdasági válság éveiben kinevezett állásra esélye sem volt, így elhatározta, hogy külföldön keres magának munkát. Előbb Közép-Afrikába, majd Egyiptomba pályázott, végül egy merész gondolattól vezérelve Herbert Hoover amerikai elnöknek írt, letelepedést és munkalehetőséget kérve az Egyesült Államokban. Két hét múlva megkapta a beutazási vízumot és a letelepedési engedélyt, így 1930 őszén Triesztben egy Amerikába tartó hajóra szállt.

Hoover elnök engedélye sok adminisztratív nehézségtől mentette meg, elkerülte a bevándorlók hosszú várakozási idejét. Előbb – Hollós József segítségével – egy laboratóriumban dolgozott, majd Brooklyn városi hatóságánál bakteriológiai laboratóriumba került. A Columbia egyetemen nosztrifikáltatta budapesti diplomáját. 1931 őszén a hadsereg kezelésében álló Orvosi Könyvtárba hívták, elsősorban hatalmas nyelvtudását kívánták igénybe venni. Erről így ír életrajzában:

> „…ebben az időben levelet kaptam Percy M. Ashburn ezredestől, aki a hadsereg kezelésében lévő Orvosi Könyvtárba hívott és felajánlotta az Index Catalogue szerkesztését. Az Index Catalogue 1880 óta a világ orvosi irodalmát dolgozta fel, a szakcsoportokat ábécérendben közölte, de minden orvosi szakterületnek és tárgykörnek tízévente külön összefoglaló kötetet állítottak össze, ügyelve a címre és az utalásokra is. Én a harmadik évtizednek összefoglalásával kezdtem meg szerkesztői munkámat és indítottam el a negyedik sorozatot, kezdtem az A-betűvel, befejeztem az M-mel… 1932 februárjában felesküdtem az Egyesült Államok hadseregére. Ki gondolta volna, hogy 44 évig szolgálok itt, egészen nyugdíjazásomig… Az Index Catalogue szerkesztése megkívánta, hogy a világ minden tájáról érkező folyóiratokat átböngésszem, megjelölve azokat a cikkeket és közleményeket, amelyekben eredeti megfigyeléseket láttam. Ezekről a gépírók egy egydolláros nagyságú kártyát készítettek, majd ezeket szakoztam, amely alapján besorolták őket a katalógusba. Ebből készült aztán a nyomtatott kötet. Naponta kb. ezer kártyát készítettek, ami évi 250 ezer darabot jelentetett.

Az orvosi ismeretek gyorsabb terjesztése érdekében két magánvállalkozásba kezdtem: az egyik a »Doctors Digest Service« (az orvosi irodalmi szolgálat), a másik is hasonló, az orr-, fül- gégegyógyászat folyóirata volt. Mindkettő mimeográfon jelent meg…"

Az orvostörténelemtől sem szakadt el: az 1930-as évektől gyűjtötte a 16. századtól kezdődően az orvosokról és természettudósokról szóló műveket, szakbibliográfiát szerkesztett, amely munka sajnos a II. világháború kitörése miatt félbemaradt és nem jelent meg.

A washingtoni Orvosi Könyvtár orvostörténeti gyűjteményének kialakítása is az ő nevéhez fűződik: 1940-ben vásárolta meg az első arab orvosi kéziratokat, köztük Ibn Roshd kéziratának 1904-ben készült másolatát, de megszerezte a jeles Meyerhof szemészettörténeti gyűjteményét is. Tervei – mint már említettük – a II. világháború miatt félbeszakadtak, ő maga is bekapcsolódott a katonaorvosi munkába: kezdetben a tartalékos tiszti tanfolyamokon tartott – gyakran visszapillantó orvostörténeti témájú – előadásokat. A koreai háború idején – már alezredesi rangban – szolgált a hadszíntéren is. Erről életírásában így emlékezett meg:

„…Az amerikai katonák között súlyos betegség dúlt, pusztította el a katonák ezreit. Az amerikai lakosság abban a hitben élt, hogy az ellenség valamilyen kórokozót szórt szét, ennek következtében – belélegzéssel – fertőződtek meg. Ebben az időkben akadt a kezembe egy »pamflet«, amelyben az orosz és japán katonaorvosok leírtak egy mandzsúriai betegséget, az »epidémiás haemorrhagiás lázat«, amelyben számos fiatal katona halt meg. Itt nem ember okozta az ártalmat, hanem fertőző betegség állt fenn. Készítettem egy másolatot a katonaorvosi központjainknak Koreába. Úgy véltem, hogy ez az első eset az orvosi szakirodalomban, amikor az orvos szakismerete és nyelvtudása tudott irányt adni az orvosi kutatásoknak."

Ekkor jelentette meg a genetika történetét, amelynek átdolgozott kiadása az Orvostörténeti Közlemények sorozatának egyik Supplementum köteteként is kinyomtatásra került.[346] 1954-ben lejárt szerződése az Orvosi Könyvtárban, azután a Pentagon orvosi munkatársaként a polgári alkalmazottak rendelőjét vezette, majd letéve a röntgendiagnosztikai szakvizsgát, a radiológiai részleg vezetője is lett.

[346] Mayer, Claudius F.: From Plato to Pope Paul. Pages from the history of population problems and utilization of human genetic knowledge throughout the ages. Bp., 1989. 84 p. (Orvostörténeti Közlemények Suppl. 17.)

„Pályafutásom utolsó húsz esztendejében a Pentagon igénybe vette nyelvismeretemet. A különböző részlegekben hatalmas idegen nyelvű sajtó- és dokumentációs anyag halmozódott fel, nem beszélve a feldolgozásra váró levelekről és jelentkezésekről… Se szeri, se száma nem volt az érdekes olvasni és fordítani valóknak. Fordítottam cseh, szlovák, magyar kézikönyveket, svéd, norvég, izlandi jelentéseket, albán, dán, török, portugál, holland, olasz, spanyol, román orvosi közleményeket, szinte az összes európai nyelvből szakmai cikkeket, de még indonéz nyelvű leveleket is. Életem ezen szakasza 1954 és 1974 közé esett…”

Ezután végleg nyugdíjba vonult, bár többször is meghosszabbították szerződését, nem tudták pótolni páratlan nyelvtudását.

Hosszú évtizedek után, 1970-ben járt először Magyarországon: a párizsi Nemzetközi Genetikai Kongresszus után tett látogatást szülőföldjén, az újabbra csak 1983-ban került sor.

„Magyarországra újból csak 1983-ban látogattam, amikor Budapesten tartották a világon élő magyar orvosok első hazai találkozóját. Előadást jelentettem be, amelynek címe ’Ötven év az Egyesült Államok szolgálatában’ volt. A hallgatóság jóval fiatalabb volt nálam és meghatott, hogy előadásom megkezdésekor felismertek, tudták és ismerték orvostörténeti munkáimat. Másnap meghívtak a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltárba. Felkereshettem az intézet épületeit, beírhattam a nevemet az általam szerkesztett Index Catalogue egyik kötetébe, olyanba, amelyet ma már csak könyvtárakban lehet megtalálni. A Magyar Orvostörténelmi Társaság Weszprémi István Emlékéremmel tüntetett ki…”

Életírásában egy dolgot szerényen „elhallgatott”: amikor 1983-ban hazatért Washingtonba, még a repülőtérre menve megállt a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum épülete előtt és százezer forintot hagyott a portán, hogy „valamit vegyenek” a könyvtárnak vagy a múzeumnak. Ez lett a Mayer Kolos Ferenc Alapítvány „alaptőkéje”, bár a letétbe helyezett pénzből akkor még nem lehetett alapítványt tenni. 1985-ben – amikor ismét Budapesten járt és átvehette a Weszprémi István Emlékérmet – az alaptőkét egymillió forintra emelte. Már nehezen mozgott, de mégis minden évben hazalátogatott, örömmel fordult meg a Semmelweis Múzeum, Könyvtár és Levéltár épületeiben, de 1987-ben hirtelen rosszul lett, mentőszolgálat kísérte haza Washingtonba. Még levélben értesített mindenkit, hogy állapota javult, újabb hazai látogatást tervezett, amikor 1988. november 15-én elhunyt. Nagy álma, hogy megéri az

ezredfordulót, nem teljesült: annyi terve és megvalósításra váró elképzelése volt, hogy – amint mondta – legalább addig kellene élnie.

Nagyobb, még Magyarországon írt orvostörténeti publikációi a következők:

Mayer Kolos Ferenc: Régi balzsamozási eljárások. = Orvosi Hetilap, 1925. pp. 799–800.

Mayer Kolos Ferenc: Szakorvosok az ókorban. = Orvosi Hetilap, 1925. pp. 820–822.

Mayer Kolos Ferenc: A gyógyszertan múltjából. = Orvosi Hetilap, 1925. pp. 847–849.

Mayer Kolos Ferenc: A vizeletvizsgálat diagnostikai jelentősége a középkorban. = Orvosi Hetilap, 1925. pp. 889–890.

Mayer Kolos Ferenc: Mysticismus és theosophia az orvostudományban. = Orvosi Hetilap, 1925. pp. 912–914.

Mayer Kolos Ferenc: Orvosok és patikusok bűnei a XV. században. = Orvosi Hetilap, 1925. pp. 937–938.

Mayer Kolos Ferenc: Az orvosok műveltsége és tekintélye a XII–XVI. században. = Orvosi Hetilap, 1925. pp. 1012–1014.

Mayer Kolos Ferenc: A Magyar Nemzeti Muzeum Oribasius-codexe. = Orvosi Hetilap, 1925. pp. 1040–1041.

Mayer Kolos Ferenc: A magyar chirurgus-céhekről. = Orvosi Hetilap, 1925. pp. 1118–1122.

Mayer Kolos Ferenc: Antiluetikus gyógyeljárások a syphilis felismerésének korából. = Orvosi Hetilap, 1926. pp. 42–47.

Mayer Kolos Ferenc: A budapesti Egyetemi Könyvtár néhány orvosi kódexéről. = Orvosi Hetilap, 1926. pp. 118–122.

Mayer Kolos Ferenc: A magyar orvosi oktatás kezdete. [Eger]. = Orvosi Hetilap, 1926. pp. 583–584.

Mayer Kolos Ferenc: Béldi Pál pestis elleni orvossága. = Orvosi Hetilap, 1927. pp. 509–511.

Mayer Kolos Ferenc: Egy XIV. századi kéziratos orvosi tankönyv. = Orvosi Hetilap, 1927. pp. 857–858.

Mayer Kolos Ferenc: Az orvosi astrologiáról. = Orvosi Hetilap, 1927. pp. 913–915.

Mayer Kolos Ferenc: Középkori egészségügyi propaganda-mesék a lázról és a podagráról. = Orvosi Hetilap, 1928. pp. 372–373.

Mayer Kolos Ferenc: Kleopatra a nők betegségeiről. = Orvosi Hetilap, 1929. pp. 22–27.

Mayer Kolos Ferenc: Adatok a kuruzslás psychologiájához. = Orvosi Hetilap, 1929. pp. 721–724.

Mayer Kolos Ferenc: Az orvostudomány fejlődése Japánban. = Gyógyászat, 1929. pp. 77–78, 96–99, 110–114.

Mayer Kolos Ferenc: Az egyén a középkori természettudomány megvilágításában. = Közegészségügyi Értesítő, 1929. pp. 141–147.

Mayer Kolos Ferenc: Stigma és orvostudomány. = Magyar Kultúra, 1930. pp. 31–38.

Szállási Árpád

Puder Sándor (1899–1955)[347]

A Budapesti Orvosi Kör 1903. február havi ülésén Glück Gyula tartott előadást az orvostudomány és a szépirodalom kapcsolatáról. Mondanivalóját főleg a német és francia nyelven eláradt betűtengerből halászta ki, mert Lombroso (majd Freud) hullámverő hatására szinte csillapíthatatlanul gyűrűztek az irodalomban és a történelemben az orvosi értelmezések, s Hamlettől Wertherig, Napóleontól Nietzschéig minden „rendkívüli" megkapta az őt megillető utó-patodiagnózist. Glück szerény értekezését a Gyógyászat közlésre érdemesítette.

A szellemi halászat e rokonszenves magányosa hálóját a honi közegbe is belemerítette, s különös örömmel emelte ki Arany János balladaalakjainak csillogó kincsét, nem említve (azaz nem tudva), hogy Petőfi csillagpárja úgymond a Windischmann-féle közkeletű orvosi bűnelmélet hatása alatt állott. Kellő tisztelettel vetette ezt utólag szemére Puder Sándor, aki avatott tollal írt később művelődés- és irodalomtörténeti tanulmányt a medicina és a literatura bella relációiról.

A Windischmann-hatás természetesen mellékes Ágnes asszony és remek balladatársainak a művészi megítélésében, mindenesetre érdekesek ezek a támpontra kész aspektusok. Glück előadásából kiérezhető, hogy kedves költőjének a nevéhez körítette az egészet, ám anno 1903 nem állott szerencsére egyedül az orvosok között az ő Arany-rajongásával. Például Pándy Kálmán (szintén a Gyógyászat 1903. évfolyamában) Arany-idézetet tűzött mottóul az egyik kriminálpszichikai tanulmánya fölé, jelezvén a szépirodalom jelenlétét a hazai orvosi szakirodalomban.

Érdekesképpen ebben az esztendőben születtek a világirodalomban olyan patologizálható remekművek, mint Thomas Mann 'Tonio Kröger'-e, avagy Ady Endre 'Szemlélődés' című verse.

A tüdőgyógyász Puder nemcsak bírálója, de élesztgetője, majd továbbfolytatója Glück kezdeményezésének. Ő maga mindkét múzsának hódolt, azaz orvos és író, egyszóval orvosíró volt. Tüdőgyógyászati munkássága feltétlenül méltatásra érdemes, a 'Szépirodalom és orvostudomány' című könyve magyar nyelven az egyetlen ilyen érdemleges összefoglalás, az

[347] Forrás: Szállási Árpád: Puder Sándor, a pulmonológus orvosíró. In: Magyar írók orvosai és a magyar orvosírók. Piliscsaba, 1998. pp. 97–98.

’Állapota kielégítő… szubjektív kórtörténet’ pedig szépirodalmi értékkel bír, Karinthy Frigyes ajánlotta kiadásra, divatos, témagyanú-oszlató előszó kíséretében.

Szóval a szubjektív kórtörténet nagyon megtetszett Karinthy Frigyesnek, aki akkor még nem sejthette, hogy ő is megjárja-megírja majd a saját kálváriáját nagyszerű koponyája körül. Az ’Állapota kielégítő’ a Genius Kiadónál jelent meg 1930-ban, Karinthy előszavával. A parnasszust jelentő ’Nyugat’-ban egy volt medikus, Illés Endre írt róla fenntartásokkal, de azt elismeri, hogy „Puder megírta azt: mi az embernek lenni, s mi az betegnek lenni. S mindezeken túl megírta még azt is: mi az orvosnak lenni.” Jobban tetszett német fordításban Stefan Zweig osztrák írónak, levél tanúskodik róla, hogy tárgyalt a majna-frankfurti Hippokrates kiadóval a könyv megjelentetése érdekében. Az akkor következő barnainges időkben azonban egy írónál már csak egyetlen szempont számított: a származás. Így nemhogy a beajánlott könyv nem jelenthetett meg, de még a világhírű ajánlónak is menekülnie kellett.

Sikere volt viszont Londonban és Amerikában. Mikor a kitűnő tüdőgyógyászt a Vajda János (irodalmi) Társaság a tagjai sorába választotta, székfoglaló előadásának címe ez volt: ’Mit köszönhet az irodalom az orvostudománynak?’ Az előadás kibővítve, Győry Tibor előszavával, valamint ’Szépirodalom és orvostudomány’ címmel könyv alakban is megjelent. A regős énekektől az orvosi rigmusokig, a fonák nemi ösztönöktől a perdita költészetig, Shakespeare-től Freudig, világnagyságoktól azóta elfelejtettekig tárgyalja a medicina és a literatúra egymásba kapaszkodását, az orvosokból lett írókat, a legjobb elmegyógyászoknál is pontosabb Dosztojevszkij-féle lélekelemzőket.

A ’Kikapcsolódás–üzemszünet–halál’ című élet-halál filozofikus műve 1939-ben jelent meg, az előzőnél kevesebb sikerrel. Ugyanakkor emlékezett meg a ’Gyógyászat’-ban nagy felfedezőjéről és a még felfedezésre váró íróról, Karinthy Frigyesről. Paracelsus-füzete Paracelsus, Theophrastus Bombastus von után – amely először a ’Gyógyászat’ hasábjain, majd a Vajda János Társaság kiadványában jelent meg – érdeklődése mindinkább a szellem- és az orvostörténet felé terelődött. Paracelsus-füzete a nagy orvosreformátor tudományos jelentőségén kívül főleg Magyary-Kossa, Vámossy István, Szathmáry László és Elekes György ez irányú munkáira utalva Paracelsus magyar vonatkozásaival foglalkozik. Ezek alapján túlzás őt (ahogy a Magyar Életrajzi Lexikon teszi) Paracelsus-kutatónak feltüntetni.

A pulmonológus Puder Sándort szűkebb szakmája számon tartja. Ha szépirodalmi állapota emlékezetünkben nem kielégítő, érdemes újraolvasni könyveit. Csak ne lennének olyan reménytelenül ritkák és szerfelett beszerezhetetlenek.

Néhány nagyobb írása:

Puder Sándor: Állapota kielégítő. Szubjektív kórtörténet. Karinthy Frigyes előszavával. Bp., 1930.

Puder Sándor: Szépirodalom és orvostudomány. Művelődéstörténeti és irodalomtörténeti tanulmány. Győry Tibor előszavával. Bp., 1933. 138 p.

Puder Sándor: Mit köszönhet az irodalom az orvostudománynak? = Orvosi Hetilap, 1933. pp. 718–720, 742–744, 766–768, 790–792, 814–816, 862–864. Önálló kötetként is megjelent: Bp., 1933. 68 p.

Puder Sándor: Élet és Halál játéka a betűvel. Az orvostudomány betörése a szépirodalomba. = Literatura, 1934. No. 2 pp. 29–31.

Puder Sándor: Szépirodalom és orvostudomány. = Közegészségügyi Értesítő, 1934. No. 2. pp. 19–20.

Puder Sándor: Karinthy Frigyes. = Gyógyászat, 1939. pp. 29–30.

Puder Sándor: Kikapcsolódás–üzemszünet–halál. Bp., 1939.

Puder Sándor: Emberöltőnk orvosi kutatásai. = Egészség, 1940. pp. 91–100.; Prax. Med., 1940. pp. 249–256, 300–307.; Gyógyszerészi Hetilap, 1941. pp. 213–215, 224–226, 237–238, 246, 254.

Puder Sándor: Lángeszű tüdőbetegek. = Buvár 1941. pp. 528–530.

Puder Sándor: Paracelsus. Paracelsus magyar vonatkozásaival. Bp., 1942. 38 p.

Puder Sándor: Zseniális tüdőbetegek. = Orvosok Lapja, 1947. pp. 878–880.

Puder Sándor: Megemlékezés a fasizmus áldozatául esett magyar tüdőorvosokról. = Pneumologia Danubiana, 1948. pp. 191–199.

Puder Sándor: A baseli egyetem centenáris Semmelweis ünnepsége. = Orvosok Lapja, 1948. pp. 178–179.

Puder Sándor: Visszapillantás a Szegénysorsú Tüdőbetegek Szanatórium Egyesületének 50 éves munkájára. = Orvosok Lapja, 1948. pp. 1163–1165.

Perjámosi Sándor

Csajkás Bódog Félix (1902–1949)[348]

1902. december 26-án született a Temes megyei Versecen. Atyai nagybátyja, Dr. Csajkás Balázs cs. és kir. főorvos, ki a család legendáriuma szerint a szerb királyi családnak volt az angyalkacsinálója. Anyja révén rokonságban állt az író Herczeg Ferenccel. A család korán átköltözött Szabadkára, itt töltötte ifjúságát és gimnáziumi éveit[349] és itt kapta érettségi bizonyítványát is.

1920 szeptemberében – az új határon átszökve –, előbb a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Orvosi Karára iratkozott be, majd 1922 szeptemberében átiratkozott a Kolozsvárról előbb Pestre, majd Szegedre átköltöztetett Ferencz József-Tudományegyetem újból megnyíló Orvosi Karára. Tanárai között olyan neves professzorok voltak, mint a belgyógyász Jancsó Miklós, Veszprémy Dezső, Reinbold Béla, Riegler Gusztáv vagy Issekutz Béla, ám egy sem, akitől ebben az időben orvostörténetet tanulhatott volna. Az indexe bizonysága szerint kollokviumai igen jól sikerültek, de nem minden szigorlatát sikerült rendben tejesítenie.[350] 1923 végén tanulmányait anyagi okok miatt is fel kellett függesztenie. Egy évvel később még megpróbálta folytatni, de nemsokára abba kellett hagynia az egyetemet. Az orvosi pályáról azonban nem tett le véglegesen, díjtalan gyakornokként dolgozott a szegedi klinikákon s mellette különféle munkákból tartotta fenn magát.

1922-ben lett tagja a Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének (DEFHE), melyben nemsokára magas pozíciókat töltött be, s az országos szervezetükben (DEFHOSZ) ő lett az irodalmi alosztály vezetője. 1931 körül megírta a DEFHE szegedi tagozata addig eltelt tíz évének és működésének történetét, ami nyomtatásban soha nem jelent meg.

1932-ben sikerrel vett részt a Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesületnek egy tüdőgümőkórral kapcsolatosan meghirdetett pályázatán. Dolgozata címe: 'A tüdőgümőkór kórtana, kórjelzése és gyógykezelése'. A 'Vita Brevis Ars Longa' jelige alatt

---

[348] Forrás: Perjámosi Sándor: Csajkás Bódog Félix. In: Csajkás Bódog: Szeged egészségügyének története a XVIII. században. Szerk.: Perjámosi Sándor. Előszó: Pataki Jenő. Bp., 2011. MATI. pp. 312–322. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 92.)

[349] Lásd erről az időszakról: Perjámosi Sándor: Egy 16 éves fiú naplója Szabadka szerb megszállásának kezdetéről. Csajkás Bódog: Napló. = Aracs 10 (2010) No. 2. pp. 37–42.; ua.: Horvátországi Magyarság (Eszék) 17 (2010) No. 8. pp. 5–15.

[350] Csajkás Bódog Leckekönyve. 1920–1926. alapján. 1923-ban, vegytan szigorlatán harmadszori ismétlésre utasítják. (Cs. B. hagyaték)

beadott pályamű bírálatában a következő olvasható: *„…munkájával nemcsak megoldotta a kitűzött feladatot, hanem követelményeken túl, értékes tanulmányt állított össze, véleményem szerint külön dicséret mellett a pályamunkára kitűzött díjra feltétlen érdemes”.*[351]

Az 1932–1938 közötti életútjáról nem sokat tudni. Ebből az időszakából nagyon kevés irat maradt fenn. Egy 1945 nyarára datálható, a román hatóságokhoz benyújtott ’Curriculum vitae’ magyar nyelvű eredetijében a következőt írja: *„1932-ben a szegedi Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület pályatételét és díját megnyerve tanulmányaim folytatása végett Németországba mentem, ahol Freiburg in Breisgauban beiratkozva az Albert Ludwigs Tudományegyetem orvosi karára, folytattam megszakított tanulmányaimat. A freiburgi Tudományegyetemtől 1935. október 11-én kaptam orvosi oklevelet."*[352] Azonban diplomájának megszerzését – mely nem csak Csajkás karrierjére, de a kolozsvári Orvostörténeti Intézet történetére is hatással volt – dokumentumokkal sem alátámasztani, sem cáfolni nem tudjuk. Erről több adat is ellentmondani látszik. A Csajkás-leszármazottak régebbi elbeszélése alapján elképzelhető volt, hogy a háború forgatagában veszett el[353] Csajkás Bódog diplomája. A diploma megléte vagy nem léte a freiburgi egyetem irattárának háború alatti megsemmisülése miatt sem bizonyítható. A Csajkás-hagyatékból származó iratok tüzetesebb átnézése és adatelemeinek időrendi összerakása után csak a fentebb említett pályázat megnyerése igazolható, de a többit semmilyen hivatalos vagy félhivatalos dokumentum jelenleg nem támasztja alá.[354]

Csajkást 1938-ban hívták be katonának orvos-zászlós rangban előbb Szegedre, majd a második bécsi döntést követően, 1941 áprilisában Kolozsvárra. A háborús években orvosokból a hadseregnek is nagy hiányai voltak, így orvosi feladatok ellátására azokat is behívták, akik két-három évet elvégeztek valamelyik orvosi karon, de azt nem fejezték be. A diploma hiányára mutathat részben a rangja is, mivel az orvosok jelentős része tiszti rangot kapott, s a zászlós rang ebben az időben egy fokozattal a tiszt alatt helyezkedett el. Kolozsvári tartózkodása alatt 1943 végéig az egyetem orvosi karának címzett levelei aláírásnál a neve

[351] Ad: 40/1932. számmal jelezve: A tüdőgümőkór kórtana, kórjelzése és gyógykezelése című 'Vita Brevis Ars Longa' jelige alatt beadott pályamű bírálata. Szeged, 1932. március 7. (A bírálat és pályamű: Cs. B. hagyaték)

[352] A Curriculum vitae és egy ehhez kapcsolódó irodalomjegyzék magyar és román nyelvű dupluma Csajkás Bódog hagyatékából származik. Pár ehhez kapcsolódó – főleg a diplomáját igazoló – irat, a román hatóságok által hitelesítve, szintén itt található.

[353] Ezek szerint Csajkás 1944-ben, a közeledő front elől, hivatalos iratait és más dokumentumait Kolozsvárról Szegedre a rokonaihoz küldte, azonban a postát vivő vonatszerelvény bombatalálatot kapott.

[354] A diploma hiányáról ír: Obál Ferenc: Erdély és az orvostudomány szolgálatában. Csíkszereda, 2003. Státus. pp. 90–93.; tovább meg kell említenem a néhány éve Vincze Gáborral, a kolozsvári egyetem dokumentumainak közlőjével (Erdély magyar egyeteme 1944–1949. II. köt. Dokumentumok. 1945–1949. Vál., gond., szerk. Lázok János – Vincze Gábor. Marosvásárhely, 1998. Mentor. 281 p.) folytatott beszélgetésemet. Ekkor Vincze – a Csajkás név hallatán – elmesélte, hogy Csőgör Lajos professzorral való beszélgetései során Csajkás Bódog neve is szóba került, akiről úgy vélték, hogy van diplomája, de Csőgörnek egy alkalommal kénytelen volt megvallania, hogy – az ismert történelmi események miatt – azt végül is nem sikerült megszereznie.

előtt nem szerepelt a dr. jelző. Igaz, más, főleg a neki címzett leveleken igen, ami rangjának téves értelmezéséből is fakadhatott. Illetve ugyanezen időszakig nem tesz említést fennmaradt leveleiben Freiburgról sem, miközben a Berlini Egyetem orvostörténeti tanszékét megemlíti, ahol valószínűleg tényleg járt is.

A diplomája meglétének állítására 1944–45 környékén a történelmi körülmények változása miatt valószínűleg rákényszerülhetett. Először is, mint orvos mentesülhetett a szovjetek általi elhurcolástól. Másodszor ez munkát jelentett számára és megélhetést, amire ifjú házasként és leendő apaként nagy szüksége volt ezekben a zűrzavaros években. A kolozsvári Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika 1944 októberétől alkalmazta is, hiszen orvoshiány volt. Szegedi gyakornokoskodása alatt Csajkás hosszú időt töltött el korábban a szegedi Szülészeti Klinikán, így a gyakorlata megvolt ehhez a munkához. Harmadsoron megbízottként elvállalva és ellátva a kolozsvári egyetem Orvostörténeti Intézetének vezetését, felmerült számára még az a lehetőség is, hogy a Marosvásárhelyre átköltözött egyetem Orvosi Karán ő lehetett volna az első magyar (még ha nem is magyarországi) orvostörténeti tanszék első tanszékvezetője, ami óriási megtiszteltetés lett volna számára.

Csajkás hosszabb-rövidebb megszakításokkal 1944 októberéig teljesített katonai szolgálatot. Kolozsvárott – katonai szolgálata mellett – egy szemeszterre újból beiratkozott az orvosi karra az 1941/42-es tanév első félévében. Ekkor olyan neves személyektől tanulhatott, mint Haynal Imre, Klimkó Dezső, Novák Ernő vagy Haranghy László.[355] Ebben az időben hivatalosan még Novák Ernő vezette[356] a m. kir. Ferencz József-Tudományegyetem Orvostörténeti Intézetét.

Nem tudni, hogy itt ismerkedett-e meg Pataki Jenővel vagy esetleg már korábban kapcsolatban állt vele, mindenesetre munkatársi kapcsolatuk és barátságuk ebben az időben mélyült el és vált egyben Pataki Csajkás mentorává.

Bár Csajkás az Orvostörténeti Intézet kötelékéhez 1944 novemberéig hivatalosan nem tartozott, azonban szorgalmával, munkásságával és energikusságával az Intézet ügyeibe tevékenyen belefolyva, az itt folyó tudományos kutatások motorjává vált. Sorra jelentek meg – a mostoha történelmi körülmények ellenére – a Szegedhez kapcsolódó orvostörténeti dolgozatain túl az erdélyi orvoslással kapcsolatos és az általánosan vett magyar orvosi történelemmel kapcsolatos dolgozatai. Utóbbiaknál azonban érződik, hogy két fő területen: Szeged és vidéke, illetve Erdély orvosi múltjában volt járatosabb. Máig sokat idézett munkája *'A kolozsvári Tudományegyetem orvostudományi karának megalakulásá'*-ról szóló

[355] Csajkás Bódog Leckekönyve. 1941–1942. alapján. (Cs. B. hagyaték)
[356] Tőle még ebben az évben Berde Károly vette át s volt a hivatalos vezetője 1944 augusztusáig.

tanulmánya,[357] amely először a Magyar Rádióban hangzott el,[358] majd utána került sor tanulmánnyá szerkesztésére. Korábbi – az orvostörténelemmel, annak írásával, kutatásával, tanításával kapcsolatos – tapasztalatait, felvetéseit összegezte Magyarországra visszatérte után 1947-ben '*Az orvostörténeti kutatás és tanítás kérdése'* címen megjelent munkájában.[359]

Pataki Jenő és Csajkás Bódog első nagy közös munkája az *'Erdélyi Orvosok Életrajzi Lexikona 1872-ig'*. Ez a közel százhúsz oldalas anyag a történelmi Erdély határai közt élt magyar és szász orvosok életrajzi adatait foglalja magába. Ők ugyan befejezettnek tartották, de fennmaradt példányaiból mégis befejezetlensége tűnik ki. Mint Izsák Sámuel, a Kolozsvárott néhány éve elhunyt neves orvostörténész írta erről: *„ez az első lexikális próbálkozás Erdély magyar orvosainak bemutatására életrajzok útján."*[360] Ez a munka önálló kiadásban soha nem jelent meg, de egy összefoglalása olvasható a Magyar Tudománytörténeti Intézet kiadásában 2004-ben megjelent Pataki-kötetben.[361] Az életrajzi gyűjteményben 388 orvos szerepel, ebből 140-et Pataki Jenő állított össze, a többit Csajkás.

Említésre méltó munka Csajkás Bódog orvos-életrajzi lexikonja, amelyet '*Magyar Orvosok Lexikona 1770-ig'*[362] címmel próbált megjelentetni. A művét két kötetesre tervezte. Az első kötet a kezdetektől 1770-ig a második kötet pedig a következő száz év orvosainak adatait próbálta egybegyűjteni, azaz 1872-ig. Ez az összességében több mint 3 700 szócikket tartalmazó munka, több mint félszáz orvostörténeti és biográfiai munka felhasználásával, adatai kigyűjtésével, illetve saját és Pataki kutatásainak felhasználásával készült el, az összes szócikk esetében jelölve a különböző forrásokat. Mindenképpen figyelemreméltó munka, bár csak kéziratban maradt meg. Ennek feldolgozása is várat még magára.

Kolozsvárott fejezte be és készítette elő kiadásra fő művét – Szeged régi közegészségügye történeti feldolgozását. Csajkás hagyatékának egyes tételeiből kitetszik, hogy fel kívánta dolgozni Szeged 19. századi egészségügyének történetét is. Ezt bizonyítja

---

[357] Csajkás Bódog: A kolozsvári Tudományegyetem orvostudományi karának megalakulása. = Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályának munkájáról 60 (1945) pp. 311–317. és Klny. Minerva Rt. 18 p.

[358] Elhangzott: 1942. nov. 20. 11.40h-től. Lásd: Rádióélet 14 (1942) No. 46. Péntek, november 20. Budapest I.

[359] Csajkás Bódog: Az orvostörténeti kutatás és tanítás kérdése. = Orvosok Lapja 3 (1947) No. 48. pp. 2042–2045.

[360] Izsák Sámuel: Bevezetés. Pataki Jenő (1857–1944), az orvostörténész. In. Pataki Jenő: Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből. Piliscsaba, 2004. Magyar Tudománytörténeti Intézet. pp. 11–20.

[361] A XIV–XVII. századi Erdély orvostörténeti adattárából. (Csajkás Bódog összeállítása Pataki Jenő kiegészítéseivel.) In. Pataki Jenő: Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből. Piliscsaba, 2004. Magyar Tudománytörténeti Intézet. pp. 51–65.

[362] Csajkás Bódog: Magyar Orvosok Lexikona 1000–1770-ig és 1770–1872-ig. Kolozsvár, 1943–1944. [Kézirat.] (Kb. 3700 szócikkel.) A három vastag mappa Csajkás Bódog hagyatékából került elő, de ezen túl elszórva, idevonatkozó szócikkek a hagyaték különböző részeiben is találhatóak.

egyebek közt több száz, jegyzetekkel ellátott cédula is – főleg szegedi *Tanácsi jegyzőkönyv*ekből kimásolva.[363]

1944. szeptember 28-án katonai szolgálatából leszerelték. A szovjet hadsereg a három hetes tordai csata után, október 11-én szinte vértelenül foglalta el a várost. Október elején Csajkás jelentkezett Haynal Imre orvoskari dékánnál, aki az egyetem Szülészeti Klinikájára nevezte ki október 9-i hatállyal.

1944 októberére az Orvostörténeti Intézet hivatalos munkatársai közül egy segéden kívül senki sincs már Kolozsvárott.[364] Annak állományát ismerők közül ekkor már csak Csajkás maradt a városban fiatal feleségével, aki szintén jól ismerte az Intézetet, hiszen könyvtárosként részt vett annak könyvtári állománya feltárásában. November 1-jén Haynal az Orvostörténeti Intézet „megbízott vezetőjévé"[365] Csajkást nevezte ki[366], aki e hivatalát 1946 májusáig, Erdélyből való távozásáig ellátta. Legfontosabb feladata ekkoriban az volt, hogy a zavaros történelmi időkben megőrizze és fenntartsa az Intézet hivatalos létezését és működését.

1945 nyarán – Csőgör Lajos tanácsára és Valeriu Bologa támogatásával[367] – beadta kérvényét a román közoktatásügyi miniszterhez „conferențiári", azaz egyetemi előadó-tanári állás betöltésére orvostörténelemből. 1945 őszén a volt Ferencz József-Tudományegyetem majd Magyar Egyetem, végül Bolyai Tudományegyetem Orvosi Kara átköltözött Marosvásárhelyre, és hivatalosan az Orvostörténeti Intézet is vele tartott. Az Intézet vezetője továbbra is Csajkás Bódog volt, de a várt kinevezése még 1946 elejére sem érkezett meg, ettől függetlenül mégis mint egyetemi előadótanár működött.

1946-ban ennek az Intézetnek megbízott vezetőjeként írta meg, – egyetemi jegyzetnek szánva – '*Magyarország orvosi történetének vázlata (1000–1876)'*[368] c. munkáját, mely kéziratban fellelhető. A mottóul választott Arany János-idézet: – *„Ha későn, ha csonkán, ha senkinek: írjad!"* – már erőteljes reményvesztettségéről árulkodik, amibe betegsége[369] is jelentősen közbeszólhatott. A mű célját így határozza meg a kézirata előszavában: *„…Az*

[363] Az összegyűjtött jegyzetek, adatok főleg az 1808–1812. (Napóleoni háborúk kora); 1830-as évek első fele (kolerajárvány időszaka); 1848–1850. (forradalmak kora); 1860-as évekből; és néhány az 1870-es évek elejéről vannak. [Kéziratok] (Cs. B. hagyaték)

[364] Ekkorra már az Intézet volt vezetői és munkatársai: Novák Ernő, Berde Károly és Jancsó Béla is elhagyta a várost, Pataki Jenő pedig még ez év elején, 1944. jan. 7-én, 86 éves korában, buszbaleset áldozata lett.

[365] Ebben az időben szinte mindenkit csak megbízásilag neveztek ki.

[366] Csajkás saját kezű önéletrajzán kívül, egyebek közt ezt bizonyítja egy erről szóló 1945. május 1-én keltezett *Bizonyítvány* is Haynal Imre aláírásával [1 lev.] [Kézirat] (Cs. B. hagyaték)

[367] Napi jegyzet 1945. július 11. In. Csajkás Bódog naplójegyzetei 1945. július 7.–1945. szeptember 10. [Kézirat] (Cs. B. hagyaték)

[368] Magyarország orvosi történetének vázlata (1000–1876). Marosvásárhely, 1946. [170 lev.] [Kézirat] (Cs. B. hagyaték)

[369] Gyomorbántalmai miatt többször operálták. 1946 elején egyetemi lakásbizottsági munkája alól – mivel azt betegsége miatt ellátni képtelen – fel is mentették.

orvosi műveltség hiánya azonban nem annyira az orvostanhallgatók és az orvosok restségében keresendő, mint inkább abban a körülményben, hogy a magyar egyetemen az orvostörténelem csupán ajánlott tárgy és mindegyik egyetemen nincs is előadója, azonfelül nincsen ezidőszerint olyan könyvük, amely a magyar orvosi múltat a mai ismeretanyag felhasználásával tárgyalná. Addig is, amíg a magyar orvosi múlt szakszerű és részletes feldolgozása megtörténik és amíg az orvostudományt tanuló fiatalság minden magyar egyetemen tanulhat az egyetemes orvostörténet mellett magyar orvostörténetet, kívánatos, hogy olyan munka álljon rendelkezésre, amelyből elsősorban az orvostanhallgatók és az érdeklődő orvosok, de nem utolsó sorban az orvosi szakismerettel nem rendelkező magyar olvasóközönség legalább fő vonásaiban megismerjék Magyarország orvosi múltját (...) valamint Magyarország jelentős szerepét az orvostudomány fejlődésében…"[370]

Csajkásnak minden igyekezete ellenére sem sikerült kiharcolt pozícióit megtartania. Beleszólt ebbe betegsége miatti munkakiesése, de beleszólt feltehetőleg a diplomája körül kialakuló bonyodalom is. Csőgörék, hogy az egyetemet fenyegető botrányt elkerüljék és Csajkás is még viszonylag kedvezően kerüljön ki a történtekből, 1946 májusában egy Magyarországra irányított, magyar állampolgárságúak transzportjába helyezték be családjával együtt, mely transzportban több más volt egyetemi alkalmazott is volt. Ezzel az Orvostörténeti Intézet sorsa is megpecsételődött.

Csajkás Bódog, fiatal feleségével és néhány hónapos kislányával együtt, kénytelen volt elhagyni Romániát. Pár hónapot Biharpüspökiben töltöttek bevagonírozva, majd háromnegyed éven keresztül Tiszakarádon élt községi orvosként.[371] Ezután felesége szülővárosába, Sátoraljaújhelyre költöztek és élete utolsó évében – más lehetősége nem lévén – az egyik helyi középiskolában vállalt német nyelvtanári állást. Hivatalosan ekkor már nem praktizált, de a környék szegényeit ingyen részesítette orvosi ellátásban.

Élete utolsó évében, 1949-re szólóan megjelent még egy orvostörténeti naptára. A Richter gyár *Orvosi zsebkönyv*ében kifejezetten magyarországi, illetve magyar vonatkozású adatokat adott közre. Ennek előzménye a kolozsvári évekre nyúlik vissza, amikor Csajkás – Patakihoz hasonlóan – összeállított egy orvostörténeti naptárat, amelynek kézirata szintén megmaradt. Ennek elkészítéséhez korábbi tudományos munkáit jelentősen felhasználta, és egy-egy naphoz olykor hat-nyolc eseményt is feljegyzett.

---

[370] Az előszó kelte: Marosvásárhely, 1946. március 25. Két hónappal később Csajkásnak és családjának el kellett hagynia Románia területét.

[371] Egy 1947. július 31-én keltezett, Tiszakarád Község Nemzeti Bizottsága által kiadott *Igazolás* szerint 1946. július 15. és 1947 augusztus 1. között Tiszakarád nagyközségben, mint megbízott orvos teljesített szolgálatot. [1 lev.] [Kézirat] (Cs. B. hagyaték)

A ’40-es évek elejétől súlyos gyomorbántalmak gyötörték, több műtéten is átesett, majd 1949. július 10-én gyomorvérzésben meghalt.[372]

Csajkást szegedi kutatásai indították el az orvostörténeti pályán. Pataki Jenővel együtt dolgozva, munkatársaként és barátjaként vált kiváló és alapos orvostörténésszé. Bár Patakinak nem sikerült orvostörténeti iskolát alapítania, valószínűsíthető, hogy egy Pataki Jenő-féle orvostörténeti iskola képviselője és továbbvivője Csajkás Bódog lehetett volna, ha korai halála nem akadályozza meg ebben.

Orvostörténeti működése alig több mint egy évtizedre szűkült, arra az időszakra, ami Európa és Magyarország legvészterhesebb korszaka közé tartozik. Ez alatt – hírlapcikkein kívül – másfél tucatnál több orvostörténeti publikációja és egy monográfiája jelent meg. Figyelembe véve a kort, kiadott – és nagyszámú ez idáig kiadatlan – írásainak számát, munkájának minőségét és színvonalát, megállapíthatjuk, hogy orvostörténeti működése nem jelentéktelen és méltó hely illeti őt a magyar orvostörténelem Parnasszusán.

Az alábbi közlemények jelentek meg Csajkás Bódogtól Szeged egészségügyének tárgyában:

Egy vándor szemész szegedi kalandja 1744-ben. [Winter János Ferenc Henrik] = Délmagyarország 17 (1941) No. 279. p. 5.

Dugonics András betegsége. = Délmagyarország 17 (1941) No. 280. pp. 9–10.; Ua. - Délvidéki Szemle 2 (1943) No. 4. pp. 156–158. és Klny. 2 p.

Szeged gyógyszertárai a XVIII. században. (Fejezet „A XVIII. századbeli Szeged közegészségügyének története” című munkából.) = Gyógyszerészi Szemle 7 (1942) No. 47. pp. 464–466.; No. 48. pp. 474–478.; No. 49. pp. 484–486.; No. 50. pp. 494–495.; No. 51. pp. 507–508.; No. 52. pp. 518–519.; 8 (1943) No. 1. pp. 5–6.; No. 5. pp. 48–49.

A régi szegedi ispitály. = Délvidéki Szemle 3 (1943) No. 1. pp. 14–16. és Klny. 3 p.

„Ki tudja elolvasni.” [Egy 1740-es szegedi receptről.] = Gyógyszerész Szemle 8 (1943) No. 12. pp. 118.

A hazai borbélysebészetről. = Therápiás Közlemények 16 (1944) No. 2. pp. 55–58.; No. 3. pp. 88–90. és klny. ifj. Kellner Ernő könyvny. 7 p.

A hazai gyógyszerészetről. = Therápiás Közlemények 16 (1944) No. 8. pp. 231–235.; No. 9. pp. 256–259.

Postumus:

Szeged egészségügyének története a XVIII. században. Szerk.: Perjámosi Sándor. Előszó: Pataki Jenő. Bp., 2011. MATI. 322 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 92.)

[372] Csajkás Bódog leánya, Baintnerné Csajkás Felicia közlése alapján.

Szállási Árpád

Diósadi Elekes György (1905–1977)[373]

Németh László írta a következő sorokat:

> „…az orvostörténetnek, mint általában a tudománytörténetnek az a baja, hogy kétféle kíváncsiság, kétféle tudás-természet közé került és ha vannak is kiváló szaktudósai, sem az orvosok, sem a történészek nem tekintik egészen a maguk ügyének.”[374]

Így látta a ’Tanú’ egyszemélyes szerzője 1934-ben, amikor Magyary-Kossa Gyula, Győry Tibor, Daday András és Herczeg Árpád neve garantálta a többnyire szakfolyóiratokban szétszórt cikkek színvonalát. A minőségeszme megszállottjának mégis igaza volt, mert a négy fakultás egyetlen tanszéke nem rangsorolta obligát stúdiummá az orvostörténetet, a saját tudományuk múltját, még megőrző jelleggel sem, a virulens európai nacionalizmusok éveiben. Amikor pl. a két oldalról fenyegetett Lengyelországnak mind az öt egyetemén, a nemzeti öntudat egyik fontos műhelye volt,[375] vagy Kolozsvárt, ahol a francia Guiart tanított román orvostörténetet. Nem is szólva a nagy nemzetek műhelyeiről. Hogy hazai helyzetünk még érthetetlenebb legyen, a magyar állatorvosi főiskolán 1893 óta rendszeresen előadott tárgy az állatorvostan története,[376] s oktatói azon orvostanárok voltak (Magyary-Kossa, Győry Tibor, Daday András), akiknek humán orvostörténeti tanszéken lett volna a helyük.

Katedra és periodika híján mégis megtörtént a csoda: a harmincas évek második felére kivirágzott medicinánk hagyományőrző irodalma. Győry kartörténete a nyitány, Magyary-Kossa negyedik kötete a zárótétel, közben Farkaslaki Hints Elek kétrészes nagy könyvével, Herczeg Árpádnak Szumowski műve fordításával és hazai vonatkozású kiegészítésével az egyetemes orvostörténet-írás ajtaján is kopogtattunk. A szakfolyóiratok (Orvosi Hetilap, Gyógyászat, Budapesti Orvosi Újság) mellett, szívesen közölt a történelmi segédtudomány tárgyköréből tanulmányokat a Szekfű Gyula szerkesztette Magyar Szemle, életrajzot az akadémiai emlékbeszéd-sorozat, hogy csak a legszínvonalasabbakat említsük.

---

[373] Forrás: Szállási Árpád: Megkésett megemlékezés Diósadi Elekes Györgyről. = Orvosi Hetilap, 1992. pp. 741–742., p. 747.
Lásd még: Karasszon Dénes: Az orvostörténész Elekes György emlékezete. = Zempléni Múzsa 5 (2005) No. 1. pp. 39–42.

[374] Németh László: Tanú, 1934. nov.

[375] Lásd: Szumowski orvostörténetét

[376] Kotlán Sándor: A magyar állatorvoslás története (1787–1937). Bp., 1941. p. 178.

Vidéken is megmozdult valami: Pécsett egy vaskos kötetben megszületett az egyetem története,[377] Berde Károly megírta a magyar nép dermatológiáját. Szegeden az ígéretesen induló Bálint Nagy István váratlan halála után, Daday András javaslatára orvostörténeti vitrinek szegélyezték a folyosókat, s az Acta-kiadvány, a jubileumi kötetekkel együtt sem idegenkedett a fél- vagy egészmúlt számbavételétől. Végül a legnagyobb orvostörténeti hagyománnyal rendelkező Debrecen startolt a legnehezebben. Németh László említett írásáig – aki egyébként annyira kötődött a cívisvároshoz – a rektori beszédek voltak az egyedül írott források, no meg a Svájcba „kiszármazott" Verzár Frigyes professzor orvostörténeti cikkei a Hankiss szerkesztette Debreceni Szemlében.

Ekkor került a Tisza Istvánról elnevezett tiszántúli egyetemre egy pesti végzettségű fiatal belgyógyász, akinek orvostörténész érdemeiről nemcsak ez a város tartozik tisztelettel megemlékezni.

*

Elekes György – aki később Diósadi Elekes néven vált ismertté – a protestáns szellem északkeleti végvárában, Sárospatakon született, 1905. március 10-én. Édesapja megalapítója és tanára volt az angol internátusnak, melynek mintájául a Nagyenyedi Kollégium szolgált. Anyai nagyapja, Kaszap Zsigmond nobilis nagykőrösi családból származott, tanárának tudhatta Arany Jánost, osztálytársának Arany Lászlót, amelyről a családi archívum tanúskodik. A pataki diák Elekes György, nagyapja példáján felbuzdulva iratkozott a főváros orvosi fakultására, ahol 1931-ben avatták orvosdoktorrá. Patak és a protestáns polarizáltság vonzotta Debrecenbe, ahol otthon érezhette magát, 1939-ben mégis visszapályázott a fővárosba. Az újonnan épült campusrendszerű klinikatelep bal oldali bejáratánál ékeskedett a fiatal Fornet nevével fémjelzett Belklinika, ahol doktorunk előbb gyakornoki, majd tanársegédi, végül magántanári státusban tevékenykedett. Szűkebb szakmai területe a belgyógyászati röntgendiagnosztika volt, ahol a kitűnő Udvardy László irányításával dolgozott. Legrangosabb szakdolgozata[378] a 'Röntgenpraxis' című német lapban jelent meg, letéve névjegyét a hivatás asztalára.[379]

---

[377] v. Szabó Pál: A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága. Pécs, 1940.

[378] Elekes György: Über die pneumoduodenale Untersuchung. = Röntgenpraxis, 1938.

[379] Diósadi Elekes György nagyobb orvostörténeti írásai, néhányat a további jegyzetekben közlünk (– *a szerk. összeáll.*):
Diósadi Elekes György: A Medikus Zenekar története 1920–1930. Az előszót írta: Vámossy Zoltán. Bp., [1930]. 27 p.
Diósadi Elekes György: A sárospataki főiskola orvostanárai és egészségügye. = Orvosi Hetilap, 1932. pp. 1137–1138, 1157–1158.

Nagy változást jelentett a város orvostársadalmi életében, amikor a kötelező évi közleménykötetek mellett 1930-tól megjelent a Debreceni Orvosegyesület hivatalos orgánuma, az Orvosok és Gyógyszerészek Lapja, melyet Rex Sándor debreceni gyógyszergyára finanszírozott.[380] E kitűnő fórumnak 1937-től külön orvostörténeti rovata volt, Elekes György szerkesztésével. Itt jelent meg először Szent-Györgyi Albert Nobel-díjának kétoldalas másolata, e szaklap külön ismertetést érdemelne. Sajnos, ezt az országos jelentőségű vidéki periodikát a Kolosváry-Borcsa-féle fasiszta sajtótörvény betiltotta, a zsidó érdekeltségre hivatkozva. E mellékletekben Diósadi Elekes György elsősorban a debreceni orvosokkal foglalkozott. Különösen Szentgyörgyi József (1765–1832) orvostanár életét dolgozta fel monográfiaszerű alapossággal,[381] felkutatván a kollégiumi könyvtárban porosodó levelezését, melynek illusztris címzettjei között megtaláljuk Kazinczyt, Földi Jánost, Sándorfi Józsefet és a pataki tanár Fodor Gerzsont egyaránt. No meg Kölcseyt és Csokonai Vitéz Mihályt, akit utolsó napjaiban kezelt, ő állott a ziháló mellű fiatal poéta halálos ágyánál, s később rendezte annak iratait. Csokonai kezelése, hatalmas levelezése és a himlőoltás debreceni bevezetése a Tiszántúl egyik legjelentősebb orvosává tette Szentgyörgyi Józsefet, s így megérdemelné – Elekes Györggyel együtt –, hogy ezt a kis monográfiát újra kiadják.

Másik kedvenc orvosfigurájának, Weszprémi Istvánnak a külföldi útjáról, a könyvtáráról és a pestis elleni oltás kísérletéről írt, távolról sem oly részletesen és annyi

---

Diósadi Elekes György: Nobel Alfréd és a Nobel-díjas orvosok. = Orvosi Hetilap, 1933. pp. 955–956, 988–990, 1010–1012, 1033–1035.
Diósadi Elekes György: Orvosok a politika és diplomácia szolgálatában. = Orvosi Hetilap, 1935. pp. 164–165.
Diósadi Elekes György: Az orvostörténelem tanítása Magyarországon. = Orvosok és Gyógyszerészek Lapja, 1937. pp. 59–60.
Diósadi Elekes György: Orvostörténeti múzeumot Debrecennek. = Orvosok és Gyógyszerészek Lapja, 1937. pp. 94–95.
Diósadi Elekes György: Adatok a budai sebészek vizsgájához 1731-ben. = Orvosok és Gyógyszerészek Lapja, 1938. p. 262.
Diósadi Elekes György: Katonaorvosi látlelet 1687-ből. = Orvosok és Gyógyszerészek Lapja, 1938. p. 191.
Diósadi Elekes György: Iskolaorvostörténeti adatok a XVIII. századból. = Iskola és Egészség, 1937. pp. 211–215.
Diósadi Elekes György: Teendők a magyar orvostörténelmi tudomány érdekében. = Orvosi Hetilap, 1938. pp. 1077–1079.
Diósadi Elekes György: Orvostörténeti vonatkozások Szent István idejében. = Debreceni Szemle, 1939. pp. 41–43.
Diósadi Elekes György: A táblabíróvilág orvosai. = Búvár, 1939. pp. 128–132.
Diósadi Elekes György: Az orvostörténetírás története Erdélyben. = Orvosi Hetilap, 1942. pp. 376–377.
Diósadi Elekes György: A debreceni kollégium orvostanárai és egészségügye. = Budapesti Orvosi Újság, 1942. pp. 154–156.
Diósadi Elekes György: Néhány adat Weszprémi István emlékérmének sorsához. = Numizmatikai Közlemények, 1942. pp. 61–63.
Diósadi Elekes György: Adatok a nagyerdei fürdő történetéhez. = Debreceni Szemle, 1944. pp. 116–117.

380 Szállási Árpád: In memoriam Rex Sándor. = Orvosi Hetilap, 1986. p. 12.

381 Diósadi Elekes György: Dr. Szentgyörgyi József debreceni orvos (1765–1832) élete és orvosi levelei. = Orvostörténelem, 1937. pp. 95–96, 119–120, 141–144, 166–168, 190–192, 215–216., p. 239., pp. 262–263., p. 287., 1938. pp. 23–24., p. 46., pp. 71–72.

újdonsággal,[382] mint Szentgyörgyi esetében. Orvostörténeti múzeumot akart mindenáron Debrecennek, a lapos városnak, ahol Weszprémi megírta a 'Succincta' négy kötetét, ahol Magyary-Kossa született, ahol az orvosetnográfus Liszt Nándor ténykedett, s titokban persze saját magára is gondolt, aki vidéken először szerkesztett orvostörténeti mellékletet.

1939-ben megpályázta az OTI orvosfogalmazói állását, így búcsút mondott Debrecennek és a klinikumnak. A Debreceni Szemlében még megjelent egy dolgozata,[383] a következő orvostörténeti írásai viszont már a Budapesti Orvosi Újság, olykor az Orvosi Hetilap hasábjait gazdagították,[384] ám a harmadik debreceni orvoskedvencről, Hatvani Istvánról volt szó, cikke jelent meg az Egyházi Értekezések lapjain,[385] Weszprémiről pedig a Debreceni Szemlében.

Szívesen tartott rádióelőadásokat a táblabíróvilág orvosairól, majd 1941-ben Debrecenben a Paracelsus halálának 400. évfordulója alkalmával rendezett tudományos ülésen 'Paracelsus és a paracelsusi tanok sorsa Magyarországon' címmel tartott előadást.[386] A Debreceni Orvosegyesület 1941. évi decemberi ülésén a kolozsvári orvostörténeti intézetről tartott előadást, melynek üléselnöke Sántha Kálmán professzor, társelőadója a vércsoportokról Rex-Kiss Béla volt.

A világháború az ő életébe is beleszólt. Megjárta a Don-kanyart, sebesülés nélkül, de lelkileg belerokkanva.[387]

Nem nősült meg, s ez 1945 után még visszahúzódóbbá tette. Hazakerülése után egy ideig magánrendelőt nyitott, majd a Vöröskereszt Kórházában (ma Sportkórház) dolgozott, ismét klinikusi minőségben. 1951-től üzemorvos a Ganz Villamossági Gyárban, később Újpesten SZTK-főorvos. 1974. január 1-jén ment nyugdíjba, jóval túl a nyugdíjkorhatáron.

Amikor 1951-ben megalakult az Országos Orvostörténeti Könyvtár, majd 1955-től beindult Jáki Gyula professzor és Palla Ákos szerkesztésében Az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei, Elekes György szorgalmasan eljárt a rendezvényekre, ám nem kívánt aktivizálódni. Szerzők között a nevét tehát hiába keressük. Két előadásáról tudunk, egyiket 1954 márciusában tartotta az Országos Orvostörténeti Könyvtárban, 'Az orvoslás és az orvosi tudomány kezdete Debrecenben – Melius orvosi műveltsége' címmel.[388] A másikat 1975.

---

[382] E tanulmányai nemrégiben újra megjelentek a 'Weszprémi István emlékezete' c. kötetben (Piliscsaba – Bp. – Debrecen, 2000. 293 p.). (– *a szerk. megj.*)

[383] Diósadi Elekes György: Orvostörténeti vonatkozások Szent István idejében. = Debreceni Szemle, 1939. 1. sz.

[384] Az orvostörténet-írásról 1938-ban írt összefoglalója az Orvosi Hetilapban jelent meg.

[385] Diósadi Elekes György: Professzor Hatvani receptjei a debreceni diákok részére 1780 körül. = Egyházi Értekezések, 1940.

[386] Az Orvostudományi Közlemények 1942. évi 2. számában jelent meg.

[387] Nővérének, néhai Genszky Gábornénak személyes közlése.

[388] Unitárius Élet, 1954. márc.

február 3-án tartotta, stílszerűen Weszprémi István életútjáról, amikor a Magyar Orvostörténeti Társaság – életművéért – Weszprémi István Emlékéremmel tüntette ki.

Számára azonban legalább akkora megtiszteltetés volt Győry Tibor 1937-es levele, melyben Győry a következőket írta:

> „Fogadja őszinte köszönetem kifejezését Szentgyörgyi leveleiről írt értékes és érdekes közleményének szíves megküldéséért s egyben a folytatásokért, melyekkel bizonyára meg fog örvendeztetni…”[389]

Hogy miért nem publikált 1945 után, arra a könyveibe írott bejegyzései adják meg a választ. Idegenkedett minden marxista osztályszemléletes belemagyarázástól és a gombamód szaporodó szovjet-orosz prioritásoktól.

Békés polgári szellemtörténeti szempontból szemlélte a múltat és a jelent, nem volt oka egyetlen sorát sem revidiálni, vagy újjal „felváltani”.

Bejárt az intézetbe jegyzetelgetni, bár sejtette, hogy azokat már aligha fogja publikálni. Külföldi orvostörténészekhez küldött levelei többnyire a határról visszajöttek, fegyelmezetten vette tudomásul, hogy ez már „nem az ő világa”.

Legutolsó terve sem sikerült, amikor csodálatos könyvtárát a Debreceni Orvostudományi Egyetemre akarta hagyatékozni. E sorok írójához küldött leveléből nem derül ki, min feneklett meg ez a nemes szándék. Bibliotékája így nagyrészt szétszóródott, szerencsésnek mondható (köztük jómagam), aki antikváriumban egy-egy becsesebb darabra rábukkant.

Ahogy élt, olyan észrevétlenül hunyt el, 1977. június 28-án. Orvostörténészi fénykora a tiszántúli metropolishoz kötődik, ahol egy potenciális utódnak az ő munkáját kell folytatni.

Hogy Debrecen e téren is méltó legyen Weszprémi, Magyary-Kossa és Diósadi Elekes György országos jelentőségű hagyományához.

---

[389] Győry Tibor lev. lapja Elekes Györgyhöz 1937-ben

VISSZATEKINTÉS ÉS TEENDŐK

Bálint Nagy István

Orvostörténetünk állapota[390]

Íródott 1931-ben

Orvostörténetünk és a vele kapcsolatos közegészségügy-, valamint a nagyjelentőségű járványtörténetünk még ma is mostohagyermeke a magyar történettudománynak. Nyilvános rendes tanárral bíró tanszéke nincs, az e tárggyal foglalkozók egy táborba tömörítve nincsenek és ennek következtében az öntudatos, kialakult tervek szerinti kutatás hiánya miatt az erők szétforgácsolódnak, jelentősebbet alkotni nem tudnak. Emlékei nagyobbára feldolgozatlanul hevernek levéltárainkban és könyvtárainkban, a hozzáférhetőbb helyen levőket Győry Tibor és Magyary-Kossa Gyula mentették meg az utókor számára, előzetesen pedig a tudós debreceni orvos, Weszprémi István és Linzbauer professzor. Weszpréminek négykötetes biográfiája nemcsak a hazai orvostörténetnek, hanem irodalomtörténetünknek is jelentős nyeresége. A vidéki és külföldi levéltárak, könyvtárak idevágó anyaga ma is nagyobbrészt feldolgozatlan, pedig az orvostörténet mindenkor egyik legértékesebb kútforrása az emberiség egyetemes kultúrtörténetének.

A kevés számú orvostörténeti kutatóknak közös panasza, hogy nincs olyan társulat, amely a fejlődő fiatalokat irányítsa, munkálkodásukat számon tartsa, annak elhelyezéséről gondoskodnék és referátumokban a külfölddel megismertesse. Az igaz, hogy úgy az orvos-, mint a történésztanárok részéről a legmesszebbmenő támogatásban részesülnek, de hol az utódképzés, a succrescentia, amely a bő anyagot olyan tempóban dolgozná fel és idegen nyelven is hozzáférhetővé tenné, mint amilyen termékenységgel és gyorsasággal az utódállamok orvostörténeti intézetei teszik ezt. Helytálló legtekintélyesebb orvosi szaklapunknak, az Orvosi Hetilapnak panasza, hogy a magyar orvosi történetírás a legelhanyagoltabb, legkevésbé támogatott ága a teoretikus orvostudománynak.[391] Ernyey

---

[390] Forrás: Bálint Nagy István: Orvostörténetünk mai állapota. = Magyar Szemle, 1931. II. pp. 145–151.

[391] Antal Lajos: A német orvostörténelmi congressus jelentősége és tanulságai. = Orvosi Hetilap, 1929. p. 964.

József, nemzeti múzeumi igazgató e szavakkal emlékezik meg orvostörténetünk mai állapotáról és a sürgős teendőkről:

> „Ha a fejlődéstan olyan szükséges része a zoológiának, botanikának, hogy külön tanítják mindenfelé, szabad-e teljesen mellőzni az egész természet- és orvostudomány kialakulásának menetét? Tekintsük ezt szellemtörténetnek, gazdaság- vagy művelődéstörténelmi kérdésnek, mondjuk tudomány-fejlődéstannak vagy bármi másnak, azaz utalhatjuk a bölcsészeti vagy orvosi kar hatáskörébe, de valahol foglalkoznunk kell vele. Sajátságos, hogy a hivatalos világ milyen nehezen vette tudomásul a természet- és orvostudomány történetének jelentőségét. Az orvostan története a főiskolai tanítás mostohagyerekei közé tartozik. A hivatalos szervek nem tesznek érte semmit, panaszolta W. Becher még 1905-ben. Azóta, mintha megszívlelték volna szavait, a legtöbb egyetem tanszéket és kutatóintézetet adott e hasznos tudománynak, társaságok alakultak művelésére és nyomukban számottevő irodalom és érdeklődés támadt. Új, felesleges tudománynak mondják ezt ellenzői, pedig tévednek. Régi, hasznos irány ez, csak a neve és eszközei újak. Gyakorlatibb, nem olyan egyoldalú, mint a politikai történelem, változatosabb ennél, mert közvetlen kapcsolata van az emberrel, így új utakon világít be a városi és falusi élet apró bonyodalmaiba, vagy a kereskedelem és tudósvilág sok titkába, tehát érthető, hogy érdeklődő közönséget és lelkes művelőket talál mindenfelé.”[392]

Orvostörténeti irodalmunk elhanyagoltságára vall Szekfű Gyula panasza is,[393] aki a 16–17. századok talajviszonyainak változására, amely e két század közegészségügyére oly döntő befolyással volt, „pozitív adatokat tartalmazó előmunkálatokat nem talált”. Győry úttörő jellegű Morbus hungaricus-át említi, amely egyetlen magyar forrásmunkája volt a fenti két század talajviszonyainak változása következtében megrendült közegészségügyi viszonyok megírásánál. Orvostörténelmünk múltjára jellemzően állapítja meg: „csak az sajnálható, hogy senki sem akadt, aki Győryn kívül az orvostudomány történetét ily szélesebb szempontból művelné”. Szekfű munkája megírása közben még nem volt hozzáférhető Magyary-Kossa háromkötetes, ’Magyar orvosi emlékek’ című orvostörténeti műve, amely méltó folytatása Weszprémi hasonló szorgalommal összegyűjtött, említett orvostörténetének. Ennek megjelenése alkalmával érezzük nagy jelentőségét Nékám tanár vállalkozásának, aki helyes

[392] Természettudományi Társulat Évkönyve, 1930. pp. 37–38.
[393] Hóman Bálin – Szekfű Gyula: Magyar Történet. V. köt. p. 395. skk.

történeti érzékkel felkarolta a magyar orvostörténelem mostohaságát és anyagi áldozatokról vissza nem rettenve mindenki számára hozzáférhetővé igyekszik tenni a magyar orvostörténelem mostohaságát és anyagi áldozatoktól vissza nem rettenve mindenki számára hozzáférhetővé igyekszik tenni a magyar orvostörténeti emlékeket, melyek az orvosi lapok hasábjain „orvostudományi képzés híján" az érdeklődők szeme elől elsikkadtak. A kutatónak forrásmunkái közül még az az egy pár megírt dolgozat is hiányzik, ami megjelent, mert nem volt hozzáférhetővé téve, mert nincs egy Magyar Orvostörténelmi Társulat, amely állandóan számon tartaná tagjainak munkálkodását és a rokon tudós körök számára hozzáférhetően megjelentetné. A Magyar Történelmi Társulat Közlönyében, a Századokban, a „Történeti irodalom" rovatban, még kérész-életű napilapjaink történeti anyagáról is kivonatot találunk, de az orvosi lapok történeti közleményeinek ismertetése hiányzik, mert nem orvosnak, szakképesítés híján, nehézkes, körülményes e lapokat figyelemmel kísérnie. A hiányzó társulatnak lenne a dolga nemcsak a hazai, hanem a külföldi szakirodalommal is megismertetni a feldolgozott anyagot, referátumokkal ellátni a külföldi szaklapokat, amit az utódállamok orvostörténeti intézetei vagy társulatai sohasem mulasztanak el. Frissesség, szervezettség, nyugattal való nagyobb kapcsolat hiánya vészesen érezteti következményeit, hiszen rövidesen nemcsak a latin nyelven megjelent régi tudós orvosaink munkáit állítják be a cseh, román, jugoszláv kultúrpolitika szolgálatába, hanem orvosi nagyságainkat, színmagyar származású, csak még idegenül sem hangzó nevű orvosprofesszorainkat is kisajátítják, a nemzetiségi kultúrpolitika előharcosaiként szerepeltetik.

Ma már nem annak az egypár orvostörténelemmel „is" foglalkozó orvosnak érdeke múltjának felkutatása és megismerése, hanem egyetemeink orvoskari tanártestületének és az egész magyar orvosi rendnek, melynek tagjai nem tudhatják, hogy nevükkel mikor találkoznak valamely román, cseh vagy jugoszláv szaklap hasábjain, mint valamikor az egyik utódállam kultúrpolitikájának, így egészségügyi politikájának renegát harcosával, mert ha szomszédaink holtakat is magukénak követelnek és vallnak, akkor rövidesen az élőket is kisajátíthatják. Hány természettudományi tanárunk van, akik a kolozsvári egyetemen tanítottak és ezért könnyen a román kultúra katonaságának aranycsillagos tisztjei lehetnek. A kolozsvári egyetem a sikeres propaganda folytán ma már román alapítás Európa szemében; Apáthy, Győrffy, Vidakovits és Jancsó, mind nevek és értékek arra, hogy amilyen történelemhamisítással most kisajátították Rácz Sámuel, Molnár János, Petényi János stb. természettudósainkat, évtizedek múlva ugyanennyi erővel és igazsággal rájuk is kerülhet a sor. Természettudomány-történetünknek feladata az elhunyt tudósok nevében tiltakozni ezen igazságtalan és jogtalan elanyakönyvelésük ellen, mert evvel nemcsak művelődéstörténetünk

kincseit őrizzük, hanem az elhaltak emlékének is dicső emléket állítunk. Külföldön, ugyanott, ahol ezek a közlemények megjelentek, adjuk tudtára a szerzőknek, hogy figyeljük „tudományos” munkálkodásukat, a szakkörökkel pedig közöljük, hogy annyira gazdagok vagyunk orvostörténeti nagyságokban, hogy az ezekben szűkölködők hozzánk folyamodnak „valódi nagyokért”, mert csak onnan lehet elvenni, csak onnan lehet kultúrát csenni, ahol van mit.

A magyar orvosi renddel meg kell ismertetni múltjának ragyogó, sokszor egész Európa előtt ismert nagyjait, a trianoni Magyarország orvosa elé kell tárni elődeinek bár dicső, de küzdelmes életét, mert evvel a kialvó rendi öntudatot fejlesztjük és a rendi összetartás fontosságát éreztetjük. Ezért, habár elkésve is, de még mindig nem későn:

1. megalakítandó a Magyar Orvostörténelmi Társulat,
2. gond fordítandó orvostörténészek képzésére,
3. közelebb kell hozni az orvosokat múltjukhoz.

A Magyar Orvostörténelmi Társulat megalakításának eszméje már rég kísért az orvosi karban. Kátai Gábor orvos, a Természettudományi Társulat egykori lelkes titkára vetette fel a kérdést először 1864-ben. Azóta folyton felszínen van az eszme, de mint minden kezdeményezés nehézkes az orvosok között, így ez a terv sem valósulhatott meg eddig. Az 1929-ben Budapesten tartott német orvos- és természettudomány-történelmi társaság kongresszusa ismét felszínre vetette az eszmét. Régi harcosa Ernyey József, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója a Természettudományi Társulat említett évkönyvében, Antal Lajos az Orvosi Hetilapban, Sárközy Róbert[394] miniszteri titkár pedig a Népegészségügyben visszhangoztatják e kívánságot. Antal a következőképpen vonja le ennek a kongresszusnak tanulságait:

> „...a történelmi kultusz egy tudományágban sem annyira fontos, mint az orvostudományban. Az orvostörténelem kritikára tanít. Önkritikára és mérsékletre, megtanítja a theoretikust és klinikust egyaránt, hogy ne tartsa theoriáját, tudását véglegesnek, csalhatatlannak, hanem azt csak mint kora szellemvilági törekvéseinek visszatükröződését tekintse, amelyet egy újabb század szellemi eredményei úgyis elmoshatnak és átalakíthatnak. Kritikára int, mert kimutatja, hogy autochtonnak hitt tudományunk sem teljesen független a kor eszmei mozgalmaitól.”[395]

---

[394] Sárközy Róbert: A német orvos- és természettudománytörténelmi társaság 22. congressusa Budapesten. = Népegészségügy, 1929. pp. 996–1006.

[395] Orvosi Hetilap, 1929. p. 964.

Hangoztatja továbbá Antal egy olyan orvostörténelmi organizáció szükségességét, amely a kutatást megkönnyítené és elősegítené s a magukban hivatottságot érző fiatalokat összegyűjtené. Segítségül hívja a szegénységéből talpra álló Magyar Tudományos Akadémiát, amely pályamunkák kitűzésével erőteljesen fellendíthetné a magyar orvostörténelmi kutatómunkát. Dézsi Lajos,[396] akadémiai rendes tag szegedi 1928. évi rektori székfoglalójában szintén az Akadémia figyelmébe ajánlja az orvostörténészek felkarolását, mikor azt mondja:

> „A magyar orvosok tudományos kutatásait ismertető idegen nyelvű folyóiraton és az Orvosi Könyvkiadó Vállalat segélyezésén kívül az Akadémia feladata lenne összegyűjteni a magyar orvoslás történeti emlékeit és megírni az orvosi rend történetét és kiadni olyan műveket, mint pl. Rigler Gusztáv műve a magyarországi 1831-i koleráról."

Minden oldalról, úgy a gyakorlati, mint a teoretikus orvosprofesszorok szükségesnek vallják ezen társulat megalakítását, amelynek élére állnának az orvosi történetírás jelenlegi nagyjai, az egyesület pedig összegyűjtené az összes, e problémával foglalkozó kutatókat és tagjai sorába tömörítené egyetemeink orvostanárain kívül a gyakorló orvosok közül azokat, akiket a megélhetés nehéz gondjai még nem keserítettek el annyira, hogy múltjuk dicsőségét, tudományuk fejlődését érdeklődéssel ne olvasnák.

A másik fontos feladat lenne: orvostörténészeink szakszerű kiképzése. Ez már nehezebb kérdés! Ma, amikor egyetemeink annyira érzik megcsonkítottságunk folytán bekövetkezett szegénységünket, nem tudom, vajon lehet-e egyelőre gondolni önálló, magyar orvostörténelmi intézet felállítására, amelynek legfontosabb feladata lenne az orvostörténeti anyag összegyűjtése és orvostörténészek kiképzése. Jelenleg nagyobbára Bécsben Neuburgernél, Lipcsében Sudhoff nyugalomba vonulása után Sigeristnél nyerhető olyan kiképzés, amely figyelemreméltó kutatásra, kifogástalan történeti munkára képesít. Két jeles orvostörténészünk, Győry és Magyary-Kossa egyéb elfoglaltságuk miatt orvostörténészek tanításával és kiképzésével nem foglalkozhatnak eléggé; az egyik állami ügyek intézésével is foglalkozik, a másik a farmakológia oktatásával.

Történészeink viszont felelősségük tudatában, a szakképesítés híjával nem foglalkozhatnak a történelemnek ezzel az ágával, mert képzett és jó orvostörténész csak orvos lehet. Csak orvosnak van megfelelő gyakorlata és érzéke ahhoz, hogy pl. egy orvos-író és tudós

[396] A Gróf Vigyázó-alapítvány és a magyar tudománypolitika. Beszéd, mellyel a szegedi magyar kir. Ferenc József Tudomány Egyetem rektori székét az 1928/29. tanévi beiktatási ünnepen 1928. október hó 7-én elfoglalta. Széphalom, 1929.

tudományos működését elbírálhassa, a külföldi befolyásokat pályája folyamán felfedezve sokszor évszázadok után mérlegelhesse és orvostörténelmi szempontból ismertesse. Semmelweis nagysága akkor domborodik ki valójában, ha a külföldi, korábbi és egy időbeli törekvések reménytelenségét ismerjük és vázoljuk, „mert Semmelweis előtt himlőhöz és fekete halálhoz hasonló pusztításokat vitt véghez a gyermekágyi láz" (Győry), továbbá egy járvány tanulságait is csak orvosi képesítéssel vonhatjuk le és használhatjuk fel újabb járvány alkalmával.

Sok verejtékes orvosi munkának tudományos értékét elmosta az idő, de orvostörténelmi szempontból jelentős a ma tudományában is, kihatása csak azok előtt ismeretes, akik forgatják, olvasgatják az orvostörténeti dolgozatokat, így sok orvos nem tudja, hogy amit nagy büszkén sajátjának vall, csak az előtte ismeretlen régi felfedezés kisajátítása. Ezért közelebb kell hoznunk az orvostörténetet orvostársainkhoz, meg kell kedveltetni, fáradságos munkájuk utáni pihenésük olvasmányának kell lennie. Szívesen forgatják orvosaink az ilyenfajta dolgozatokat, de nagyon ritkán juthatnak hozzá, mert a termelés igen csekély. Orvosi szaklapjaink évente alig-alig közölnek egy-két tanulmányt, mert a szerkesztők szerint kevés olyan beküldött dolgozat akad, amely nem Weszprémi, Linzbauer, sőt Demkó kompilálása lenne. A történetírókhoz is közelebb kellene jutnia az orvostörténelmi dolgozatoknak, hogy ne fordulhassanak elő történeti irodalmunkban ma még lépten-nyomon megtörténő „elírások", hogy pl. összetévesszék a kolerát a pestissel, luesz alatt csak szifiliszt értsenek, holott volt idő, mikor minden járványos baj gyűjtőneve „lues" volt. Különösen a sok szóra alkalmat adó helytörténeti monográfiák íróira vonatkozik ez.

Kérdés most már, hogyan hozható közelebb az orvostörténelem orvosainkhoz és az érdeklődőkhöz? Talán megfelelő kiadványokkal, mint ahogy most az Orvosi Könyvkiadó Társulat Magyary-Kossa 'Magyar orvosi emlékek' című háromkötetes, egy hangyaszorgalmú gyűjtő harmincéves fáradságos munkáját, költségektől vissza nem riadva, az egész magyar orvosi rend örömére megjelentette. Folyóirat megindításával, amelyben egyszer-kétszer (gyakoribb megjelenésére a mai körülmények között nem is számíthatunk) összegyűjtve tehetnők orvosaink és történészeink elé évi munkálkodásunk gyümölcsét. Az utódállamok idejében megérezték – mint látni fogjuk – ennek szükségességét, csak mi nem gondoltunk erre eddig, illetve a tervet nem valósítottuk meg a közöny és a kezdeményezés nehézsége miatt.

A hazai viszonyok ismertetése után lássuk, hogy az utódállamok tudományos körei mennyire értékelik ezen tudományág fontosságát. Románia ölébe hullott a kolozsvári egyetem legmodernebb felszerelésű klinikáival együtt, örökölte Erdély, különösen a magyarok és a

szászok fejlett orvosi kultúráját, amelyet kisajátítani, sajátjának feltüntetni a román kultúrpolitika legfontosabb feladata volt. Azonnal helyes és célravezető eszköznek tartották az orvostörténelmi tanszék felállítását és hason célú folyóiratok megindítását, amelyek azóta az összes európai nyelven hirdetik, hogy tulajdonképpen csak az ősi román orvoskultúra szállott vissza rájuk, amely évszázadokon át idegen bilincsekben vergődött és azért nem fejlődhetett, emelkedhetett arra a magaslatra, amelyben a regátban volt.

A tanszéket 1924-ben állították fel, annak élére a francia Jules Guiart professzort tették, aki még a mai napig is franciaországi közleményekkel látja el a szaksajtót, de az intézetében felállított „Biographisches Archiv rumänischer Ärzte" gyűjteménybe kerültek az összes latin nyelven megjelent erdélyi magyar orvosok is. Tanítványa, Bologa, az intézet igen termékeny magántanára, ennél is továbbmegy, eleinte még erdélyi és szász orvosi kultúráról értekezett,[397] de újabban a magyar orvosi kultúra fölé helyezi a románt. Például az inoculatio hazájának nevezi Romániát, ahol 1688-ban már tudományos alapon űzték azt.[398] Köztudomású, hogy a himlős anyag betegről egészségesre átvitelét, (inoculatio) – miáltal a beoltott egyént erősebb fertőzéstől az egész életen át megvédték – a kínaiak űzték először, akik révén a világ összes népe előtt ismeretes lett. Először Timoni török orvos ismertette 1713-ban és utána Pilarinus cári udvari orvos, akinek a románokhoz annyi köze volt, hogy az oláh fejedelem udvarában is megfordult 1688-ban, mielőtt a velenceiek konzula lett Szmirnában. Magyarországon ugyanebben az időben Raymann János eperjesi orvos foglalkozott tudományosan a már sok helyen ismert inoculatio vagy variolatio tanával és a boroszlói évkönyvekben (Miscellanea) leírta megfigyeléseit 1717 és 1721-ben. Tehát a románok ebben nem előztek meg bennünket, sőt amikor Jenner felfedezése után három évre 1796- és 1799-ben hazánkban a tehén-himlőoltást Hell János Sopron megyei és Riegler Békés megyei főorvosok meghonosították és Bene Ferenc tanár 'Rövid oktatás a mentőhimlőről' című munkája után országosan, így Erdélyben is ismert és gyakorlottá vált, Romániában csak harminc év múltával vettek tudomást róla.

Bologa a „kisajátításban" még továbbmegy, a híres-neves nagyszebeni orvost, Molnár Jánost „helyesen" Joan Piuariunak kereszteli el és a román kultúra fejlődésében nagy szerepet juttat neki.[399] A kolozsvári orvostörténelmi intézet egyik gyakornoka, Lenghel Alexandru, az intézet lapjában legnagyobb magyar professzoraink egyikét, Rácz Sámuelt kereszteli el

---

[397] V. ö.: Valeriu L. Bologa 1928-ban megjelent 'Siebenbürgisch-sächsische Ärzte des 16. und 17. Jahrhunderts' c. művével.

[398] Bologa, Valeriu et Ursan Josif: Histoire de la variolisation et de la vaccination dans les pays habités par les Roumains. = Archeion, 1929. No. 11.

[399] Bologa, Valeriu L.: Johan Molnár von Müllersheim recte Joan Piuariu. In: Neuburger Festschrift, 1928.

Samuel Mihailescu von Caransebes-nek,[400] akinek családja a 18. században a temesi Bánátból vette eredetét. Tudvalévő, hogy Rácz Sámuel Budán született és már az ő korában előharcosa volt a magyar nyelvű tanításnak, német és latin tankönyveket fordított magyarra, hogy a tanulók számára érthetőbbek és könnyebben hozzáférhetőbbek legyenek. A magyar anyanyelvű oktatásról egyik fordításának előszavában ezt írja:

> „…valameddig a tudományokat anyanyelvekbe bé nem hozták, úgy a Magyar Nemzet is addig a bölcsességet közösségessé nem teszi, valameddig vagy anyanyelvén nem irat, nem taníttat és nem tanulhat…”.[401]

Ezt a magyar tudóst nehéz lenne kisajátítani, ha a külföld és a kolozsvári hallgatók ismernék az igazságot, a történeti valóságot, de így cáfolatlanul végül még valóban a román orvosi kultúra előharcosa lesz a külföld és a tanulók szemében, hiszen a tanítás érdekében áll, hogy ilyen nagyműveltségű és szorgalmú tudóst „elanyakönyveljenek”, mert valószínűleg saját körükben nem találnak arra érdemest, akinek élettörténetét követendő például a tanulók elé állítsák, vagy a külföldön kérkedhetnének nagyságával. Önkéntelenül felvetődik bennünk a kérdés: a tudomány művelésére állították-e fel a románok orvostörténeti tanszéküket, vagy a történelem hamisítására?

A jugoszlávokról nem sokat tudunk, annyira távol éltek és élnek tőlünk, hogy figyelemmel alig kísérhetjük működésüket, elszigetelt nyelvük miatt a külföldön nem szerepelhetnek, de arra súlyt nem is fektetnek.

A csehek annál nagyobb erővel dolgoznak, gyűjtenek, jóllehet anyaguk még feldolgozatlan és most készülnek a nyilvánosság elé lépni vele. Bécsi gyűjtő utamon minden levéltárban találkoztam egy nőkollegámmal, aki a nagyszombati Pázmány alapította egyetem múltjának emlékeit kutatgatta, – mint mondta – igen fontos orvosi kultúrájuk (!) történetében a nagyszombati egyetem s cseh tanárának szerepe. Valóban, Trnka Vencel cseh származású volt, de a csehekkel életében semmi összeköttetést nem tartott fenn, s ha élne, ő tiltakoznék legjobban ilyenfajta szerepeltetése ellen. Petényi kisajátítása is ismert. A nagy magyar tudósról, aki a magyar tudományos madártan megalapítója, a Nemzeti Múzeum volt

---

[400] Lenghel Alexandru: Ein Medizinprofessor rumänischer Abstammung zu Ofen im 18. Jahrhundert: Dr. Samuel Rácz (Mihailescu) von Caransebes (1744 bis 1807). = Cluj. med., 1927. No. 8.

[401] V. ö. Plenck, Jos. Jac. A borbélyságnak eleji, mellyeket németül és deákul kiadott ... Magyarra forditotta, két képpel és némely hasznos czikkel szaporitotta Rácz Sámuel. Budán és Pesten, 1782. VIII, 202, 2 p. Bevezetés.

tisztviselője, olyanféle monográfiát írtak, mint Táncsicsról, akit felvidéki születése miatt szintén csehnek könyvelnek el.[402]

Ezek után meggondolandó, hogy meddig késsünk a felvetett eszmék megvalósításával, az utódállamok orvostörténeti hamisításainak megcáfolásával, mert ez a céltudatos elkönyvelés lassanként az egész külföldi literatúrába átszármazik, úgyhogy később már kiirtani is alig lehet belőle. Köztudomású a Semmelweis kisajátítására irányuló kísérlet, s hogy ez még ma is megcáfolhatatlan sok helyen, mi sem bizonyítja jobban, mint az a nemrégen megjelent angol orvostörténelmi könyv, amely még ma is osztráknak, bécsinek tünteti fel Semmelweist.[403] A világirodalomba átszivárgott tévedéseket, amelyek nemzeti szempontból igen sérelmesek, sokszor soha nem lehet megcáfolni.

---

402 A. Prazak: Jan Salamun Dobromil Peten (Petián). = Sbornik filosof. fakulty, 1922. I. 9–12.

403 Singer: A short history of medicine. p. 243.; Magyary-Kossa: Magyar orvosi emlékek. 1. köt. Bp., 1929. p. 8.

Diósadi Elekes György

Teendők a magyar orvostörténelmi tudomány érdekében[404]

Íródott 1938-ban

Nagyon találóan írta Németh László a ’Tanu’-ban, hogy Magyarországon az orvostörténetet „sem az orvosok, sem a történészek nem tekintik egészen a maguk ügyének”. Ezért van az, hogy míg a múlt század elején és derekán már kötetekben foglalkoztak az angolok, németek, franciák, hollandok és amerikaiak orvosi tudományuk történetével, sőt a feldolgozott anyag birtokában az orvostörténet-írás elméleti filozófiai felfogásában és gyakorlati jelentősége felmérésében is állást foglalhattak, addig nálunk az az egy-két kísérlet, amely áttekinteni próbálta az orvostudomány történetét, anyag és kritikai készség hiányában üres másolássá, csaknem fordítássá, vagy kivonatolássá, legjobb esetben is bátortalan tervezgetéssé vált. Legszomorúbb a dologban az, hogy éppen a magyar orvostudományi és orvoséletrajzi anyagot ismerték legkevésbé, vagy éppen nem is ismerték. Részletkutatás sem előzte meg nagyobb mértékben kutató munkájukat. Weszprémi és Linzbauer híres és ismert kutató munkái után a múlt század végéről még legkiválóbb ilyen munka Demkó Kálmán ’A magyar orvosi rend története’ című műve (1892), melyet nem orvos, nem is történész, hanem kultúrtörténész írt.

Pedig bizonyos fokú érdeklődés már a 16. századtól kezdve nem is elszórtan, hanem csoportosan jelentkezett. Így a 16. században Zsámboky János és kolozsvári Jordán Tamás, a 17. században Moller, Jeszenszky és Monau, a 18. században Chenot, Weszprémi, Zsoldos János, Lenhardt, Glosius, Trnka és az orvostörténeti orvosi avatási értekezések hosszú sora.

A 19. század második negyedében Szuhány, Schoepf-Merei, Stockinger, Linzbauer, Maizner, Lósy, még külföldön is: a magyarországi eredetű Rosas, Lippich, Hyrtl és Töltényi.

A század harmadik negyedében a Poór Imre-féle 100 aranyas pályázattal kapcsolatban: Sugár Fábiusz, Demkó Kálmán, Lengyel Endre (kéziratos munka), Fekete Lajos, Patrubány Antal, azonkívül a nem pályázók közül Linzbauer és Gusbeth.

A század utolsó negyedében feltűnő a zsidó orvostörténészek nagy száma: Purjesz, Tihanyi, Schwarz, Rózsay, Wertner, s azonkívül a magyar Molnár István, Gyergyai Árpád.

---

[404] Forrás: Diósadi Elekes György: Teendők a magyar orvostörténelmi tudomány érdekében. = Orvosi Hetilap, 1938. pp. 1077–1079.

Végül a 20. században: Magyary-Kossa Gyula, Győry, Nékám, Ernyey, Pataki, Bókay János jun., Vámossy István, Liszt, Faludi, majd vitéz Herczeg, Daday, Bálint Nagy, Irsai, Mayer Kolos Ferenc, Korbuly, Elekes stb.

A hivatalos körökben, de magában az orvosi rendben is most felette csekély az igazi érdeklődés az orvostörténelem iránt, aminek az oka az, hogy még mindig és egyoldalúan a németek diktálta természettudományi szemlélet varázslata alatt állunk, abban a hitben, hogy mindaz, ami nem közvetlen gyakorlati jelentőségű: az luxus és felesleges agyjáték. Másrészről viszont természetesnek találjuk, hogy pl. az egyháztörténetnek Budapesten és Debrecenben, a vallástörténelemnek Debrecenben és Sopronban; a jogtörténetnek Budapesten, Debrecenben, Pécsett és Szegeden, az irodalomtörténetnek szintén mind a négy egyetemen megvan a maga rendes katedrája a hozzátartozó szemináriummal és kézikönyvtárral. A műegyetem építészeti fakultásán az I–II. évben a képzőművészetek történetét adják elő kötelező hallgatással és szigorlati tárgyként. A bányamérnöki szaknak is megvan a maga történeti földtana és a földrajzi tudománynak is a történeti földrajza. A pesti állatorvosi főiskolán már 25 éve kötelező tárgyként adják elő az állatorvostan történetét Győry Tibor, majd az ő halála után Daday András. Így a magyar orvostörténelem ügye elárvult. A kormányzat sem tett érdekében egyebet, mint hogy Győry Tibort nyilvános tanárrá nevezték ki egyéni érdemeiért és évenként állami hozzájárulással látogatta a külföldi orvostörténeti kongresszusokat, s Bálint Nagy István egy évet tölthetett államköltségen a bécsi Collegium Hungaricumban ugyancsak személyéhez kötöttséggel. Vass József, gr. Klebelsberg Kunó és Hóman Bálint kultuszminisztersége alatt több ízben többen is kérvényezték legalább orvostörténeti múzeum felállítását, de ígéretnél többet nem kaptak. E sorok írója a debreceni egyetem orvoskarán tett kísérletet orvostörténeti múzeum felállítására, de egy előszobaszekrényre tett ígéreten kívül egyebet nem tudott elérni. Már a szegedi egyetem – Daday András javaslatára – 1937–38-ban szekrényeket és bizonyos, nem állandó dotációt adott erre a célra; a budapesti orvosi kar jubileuma alkalmából határozta el orvostörténeti múzeum létesítését; ez folyamatban van. Az orvosi könyvkiadó társulat magyar szerző könyve helyett idegenből készült fordítással kívánja szolgálni a magyar kultúrfölényt.

A magyar orvostörténelem mostoha helyzete miatt történhetett meg, hogy Guiart, a kolozsvári egyetem orvostörténeti intézetének francia megszervezője ’Biograph. Archiv rumaenischer Aerzte’ című könyvében a régi erdélyi magyar orvosírókat románbirodalombelieknek tüntethette fel anélkül, hogy bárki is tiltakozhatott volna ez ellen ex cathedra. Guiart utóda, Bologa pedig a Sudhoff’s Archivban erdélyi orvosokról írván következetesen hallgat a magyar orvosokról; román, szász, német, francia és holland

orvosokat ismer, mintha csak nem is élt volna Köleséri, Pápai Páriz, Péchy Lukács, Pataki Sámuel és még sok száz kiváló erdélyi magyar orvosunk. Bálint Nagy István hasztalan próbált védekezni e dolgok ellen.

A kórházak és klinikák nélküli orvosi kutatások az orvostudomány kalandos korszakát képezték, néha ragyogó, de magában álló teljesítménnyel, máskor tehetetlen elaprózódásban. A klinikai vizsgálatok hőskorában sem volt meg az eredmények fogaskerékszerű egymásba kapaszkodása és a személyi együttműködés. Mindez nálunk csak a múlt század derekán, majd kis szünet után a század vége felé kezdett megmutatkozni, amiként ez Győry Tibor nagyszabású egyetemtörténetéből is kitűnik.

Nem szabad hagynunk, hogy a magyar orvosi kutatásnak ami eredménye ezt megelőzőleg és ezt követőleg volt és van, mint két idegen álljon egymás mellett, egymást ignorálva. Verebélyi József már 1867-ben kitűnően írta:

> „…minden tudomány gyors fejlődése az emberekben zavart keltett és bizonytalanságot. Ezért kell nekik megmutatni, hogy mi ebben a lényeges és mi a lényegtelen. E célból a múltat ismerni kell.”

Németh László már továbbmegy, amikor a következőket írja:

> „…az orvostörténet, mint az orvostudomány története, a kor elméleti leleményét, problémaforgató bátorságát mutatja meg; mint kiváló orvosok története, a szentek és vezetők mellett az egyes korszakok legirracionálisabb alakjait.”

Az orvostörténelem feladata tehát az, hogy megteremtse a régi és a mai magyar kutató és gyógyító orvosi tudomány között a történeti folyamatosságot, előmutassa a régi eredményeket és a megszakadt logikai gondolatsorokat, hogy azt újra végigjárva, esetleg meglepő eredményre bukkanjon. Így elevenedik fel több eredménnyel a Trnka által 150 éve abbahagyott malériaoltás az osztrák Wagner-Jauregg kezében; Weszprémi Istvánnak egykoron javasolt, de csak újabban végrehajtott pestisoltása az angoloknál, két német orvos által túldosírozott camphor okozta görcsök útján a schizophrenia gyógyítása magyar szerző, Meduna révén. Már Morgagni, Van Swieten, Trnka sejtették a történeti patológia jelentőségét, Virchow-nál kiteljesedett és napjainkban új jelentőséget nyert.

Ma már annyiban szerencsésebb a helyzet, hogy aki át akarja tekinteni a magyar orvostörténelem anyagát, annak nagyszámú részletmunka, mikrographia, forrástanulmány,

bibliográfia, a határterületek tudományos anyaga, sőt elég nagy számmal nagyszabású gyűjtőmunka áll rendelkezésére. A kutató munka azonban rendszert, támogatást és nyilvánosságot kíván. Szükséges volna tehát:

1. Orvostörténeti Társaság (Collegium Medico-historicum) felállítására. Nyilvántartásom szerint negyven felett van azoknak a száma, akik hazánkban orvostörténettel elég rendszeresen foglalkoznak.
2. Orvostörténeti könyvtár és folyóirattár elengedhetetlen. Egyes ember nem tudja megfizetni a folyóiratokat, könyveket. Kéziratok, orvosi arcképek összegyűjtése megkezdendő, mielőtt még az erre a célra alkalmatlan múzeumok és levéltárak maguknak szereznék meg.
3. Orvostörténelmi múzeum ma már minden művelt, sőt művelődni kezdő országban van, helyenként több is, pl. Lengyelországban, Németországban. Nálunk a budapesti és a szegedi egyetem mutat hajlandóságot múzeum felállítására.
4. Önálló, megfelelő terjedelmű magyar orvostörténeti folyóiratot kell megindítani. A Debrecenben megjelenő 'Orvosok és Gyógyszerészek Lapjá'-ban vendégjogot élvező, általam szerkesztett 'Orvostörténelem' kisterjedelmű, és provincionális publicitású. Minden „úttörő és missziós munkája" mellett – aminek Győry Tibor nevezte – sem kielégítő.
5. Kötelezővé kell tenni az orvostörténelem hallgatását mind a négy magyar egyetemen, az elméleti tárgyak lehallgatása után, a klinikai kiképzés elején, heti egy órában, két féléven át, kötelező kolloquálással.
6. További szükséglet a magyar orvostörténelem bibliográfiájának és repertóriumának kiadása. Ennek hiánya miatt eshetett meg, hogy egyik nagynevű szakemberünk, szakjának egyik igen érdekes személyi vonatkozású részletét feldolgozta s közölte, és már a következő számban sajnálattal jelentette, hogy utólag értesült arról, hogy ugyanazt, ugyanúgy már negyven éve megírták előtte.
7. A magyar orvosok biográfiai tárát, amit Weszprémi 1787-ben abbahagyott, folytatólagos kiadásban haladéktalanul meg kell indítani, személyi vonatkozásokat összegyűjteni, munkásságukat rendszerezően, tudományosan feldolgozni. E célból állandó orvostörténeti szemináriumra van szükség. A magyar orvosoknak egyes magyar, vagy külföldi iskolához, egyes külföldieknek egy-egy magyar iskolához tartozásának feldolgozása szép, hálás és úttörő feladat. Kívánatos volna felújítani a Bókay Árpád által 1903-ban megindított munkát, 'A

magyar orvosi kutatás tükré'-t a magyar felfedezések prioritásának nyilvántartására és megvédésére.

8. A ritkaságszámba menő magyar orvosi könyvek és dolgozatok, magyar orvosoknak Európa és hazánk levéltáraiban porosodó levelezésének kiadása nem csupán erkölcsi kötelességünk, hanem a kutatást rendkívül megkönnyíti. Mert hogyan tudjunk foglalkozni Lenhardt orvostörténeti munkásságával, Tóthpápai Mihály iskolaorvosi jelentőségével, vagy Kyr Pálnak hasonló szerepével, ha mint ezek is, nincsenek meg egyetlen magyar könyvtárban sem?

Nagyszabású és nagyigényű az a munkaterv, amit előadtam. Nem egy év alatt fog megvalósulni, évek kellenek hozzá, tehát már most hozzá kell fognunk. Azonkívül gondoskodni kell az orvostörténelemmel foglalkozók succrescentiájának biztosításával, végül stipendiumok útján a nélkülözhetetlen idegen nyelvek megtanulásáról és a külföldi könyv- és levéltári anyag megközelítéséről. Mindezzel „az orvosokat közelebb hozzuk múltjukhoz" – mint Bálint Nagy írta –, és megteremtjük a magyar kutató és gyógyító orvosi tudomány történelmi folyamatosságát és a hősi jelennel biztosítjuk a dicső múltat.

A SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN MUNKÁLKODOTT ORVOSTÖRTÉNÉSZEK

Antall József (1932–1993), az orvostörténész

Kapronczay Károly: Antall József emlékezete[405]

1993. december 18-án vett végső búcsút az ország, az ismét függetlenné vált Magyarország, az 1993. december 12-én elhunyt miniszterelnökétől, Antall Józseftől, aki kormányfővé választása előtt közel három évtizedig a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és levéltár élén állt. E helyen nem Antall József politikai életművét kívánjuk elemezni, hanem pályafutásának 1963–1990 közötti szakaszát követjük nyomon, amikor távol a politikai közélettől – amivel nemhogy osztozni, de egyetlen gesztust sem kívánt adni – alkotó és tudományszervező tevékenységet fejtett ki. Egyéniségéből fakadt, hogy mindig „építkezett", bárhová vetette az élet. Mindenben a rendet, a hagyományokra épülő, jól működő szervezetet kereste. Miután 1959-ben eltávolították a középiskolai katedráról, átmenetileg a fővárosi könyvtári hálózat Vadász utcai fiókkönyvtárában dolgozott, onnan került 1963 őszén – egyelőre szerződéssel és félállásban – a szervezés alatt álló Semmelweis Orvostörténeti Múzeumhoz tudományos munkatársnak. Ebben az időben – az 1963. évi ismeretes amnesztia után – már megengedték neki az esti tagozatos felnőttoktatásban is az óraadásos tanítást. 1964-től teljes állásban tudományos főmunkatárs, 1967-től helyettes igazgató, az intézet egyesítése után főigazgató-helyettes, 1974-től megbízott főigazgató, 1985-től – miniszterelnökké választásának napjáig – főigazgató volt az intézetben.

[405] Forrás: Kapronczay Károly: Antall József emlékezete (1932–1993). = Könyvtári Figyelő, 1994. pp. 9–14.
Lásd újabban: Az orvostörténész, művelődéstörténész és tudományszervező Antall József írásaiból. Születése 80. évfordulója tiszteletére. Összeállította és az életrajzi bevezetőt írta: Kapronczay Károly. Az előszót írta: Varga Benedek. Szerkesztette és sajtó alá rendezte: Gazda István. A bibliográfiai függelék összeállításában közreműködött: Kapronczay Katalin. Bp., 2012. Magyar Orvostörténelmi Társaság – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár – MATI. 500 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 95.) – Online válogatás a műből: http://real.mtak.hu/21009/
Antall-bibliográfia: Gazda István – Kapronczay Katalin – Bodorné Sipos Ágnes: Antall József (1932–1993) történész, művelődéstörténész, muzeológus, pedagógiatörténész, orvostörténész, tudományszervező, miniszterelnök tudományos és ismeretterjesztő írásainak bibliográfiája. Online: http://real.mtak.hu/13892/

Amikor Antall József munkatársa lett az akkor szervezés alatt álló Semmelweis Orvostörténeti Múzeumnak, előtte új terület volt az orvos- és gyógyszerészet-történelem, az a világ, amelyet akkor zömében a gyakorlati pályától búcsút mondó orvosok, gyógyszerészek műveltek, vagy olyanok, akik a gyógyító munka mellett többre vágytak. E sajátos szakterületnek az 1960-as évek derekáig voltak ugyan hagyományai a magyar tudományos életben, de szervezettség hiányában a perifériákon helyezkedett el. E sajátos helyzet többekből fakadt: a 18. századi gyökerekre visszanyúló és a századforduló éveitől szépen fejlődő diszciplína 1945 után súlyos válságba került. Megszüntették egyetemi oktatását, kiváló művelői – politikai nézeteik miatt – háttérbe szorították, akik viszont az 1950-es években helyükre kívántak lépni, a napi politikától átitatott szemléletükkel többet ártottak, mint használtak, és eltávolítottak mindenkit, aki nem osztozott nézeteikben. Ezekre az évekre mi sem jellemzőbb, mint hogy az orvostörténelem három, 1945 előtti egyetemi tanára gyári orvosi rendelőkben helyettesként működhetett, napi megélhetési gondokkal küszködve.

Ugyancsak – 1948-ban – feloszlatták a Budapesti Királyi Orvosegyesületet, amely nemcsak művelte az orvostörténetet, hanem 1905-től orvostörténeti gyűjteményt (könyvtári, levéltári és tárgyi) és múzeumot létesített. Ugyancsak feloszlatták a Magyar Gyógyszerészeti Társulatot is, ahol az Orvosegyesülethez hasonlóan gyógyszerészet-történeti gyűjteményt alapítottak 1906-ban. (A harmadik nagy gyűjtemény, az 1928-ban alapított Közegészségügyi és Népegészségügyi Múzeum a főváros ostroma idején elpusztult.) A feloszlatott egyesületek orvos- és gyógyszerészet-történeti gyűjteményeit – sajnos, csak töredékeiben – vagy múzeumoknak adták át, vagy egyszerűen pincékbe hordatták le, és hagyták pusztulni, illetve gyűjtők vagy műkereskedők az értékesebb tárgyakat széthordták.

A tudományos társasági élet 1948 után kialakított új szervezeti formáiban az orvos- és gyógyszerészet-történelem – sajnos, egymástól mereven elkülönülő két területnek tekintették – nem kapott helyet, pedig a szovjet uralom alá került szomszédos államokban – Csehszlovákiában, Romániában, Lengyelországban, a Szovjetunióban – sem számolták fel szakterületünk egyetemi oktatását, tudományos társasági életének kereteit, nem szórták szét gyűjteményeit. Ugyan Magyarországon 1951-ben – a volt budai Irgalmas Kórház, ma az Országos Reuma és Fizikoterápiás Intézet egykori rendi könyvtárának három helyiségében – létrehozták az Orvostörténeti Könyvtárat (1952-től Országos Orvostörténeti Könyvtár), ahová a feloszlatott gyógyító szerzetes rendek könyvtárait, a megszüntetett Budapesti Királyi Orvosegyesület 1837-től gyűjtött könyvtárának maradékát ömlesztve odaszállították. (Az utóbbi könyvtár azért vált feleslegessé, mert az Orvosegyesület volt székházában az Orvosok Szabad Szakszervezete és a Szovjet Orvostudományi Dokumentációs Központ kapott helyet,

a mintegy 60–80 ezer könyvet pedig a szenespincékbe hordatták le. Így a még el nem tüzelt könyveket szállították 1951/52-ben az Orvostörténeti Könyvtárba.)

Az Orvostörténeti Könyvtár szerény költségvetéssel, három munkaerővel kezdte működését, raktár céljára pedig az Irgalmas Kórház volt kápolnáját kapta meg, azt is ideiglenes jelleggel, mert a kórház területén a kápolnának még az „emlékét" sem akarták megtűrni. Az Országos Orvostörténeti Könyvtár 1956 tavaszán megkapta a Budapest, II. kerület, Török utca 12. szám alatti – magánpalotából kialakított ideiglenes kórház céljaira használt – épületet, amely ugyan nem felelt meg könyvtári céloknak, de egy helyen lehetett tartani az akkor 60–70 ezer könyvet, megkezdődhetett ezek feldolgozása és könyvtári célú használata. E könyvtár köré gyülekezett az orvos- és gyógyszerészet-történelem iránt érdeklődők nem nagy létszámú csoportja, akik önmaguk művelésére 1953-ban elindították az orvostörténeti előadások sorozatát, amelynek nyomtatott tükre 1955-től – az Országos Orvostörténeti Könyvtár gondozásában – megjelenő Orvostörténeti Közlemények lettek. Csak a forradalom után, 1958-ban jöhetett létre az Orvostörténeti Szakcsoport, ami az akkori tudományos társasági élet szervezeti formái között egy korlátozott mozgástérrel rendelkező társaságnak felelt meg. Ebben az évben alakult meg az Orvostörténeti Múzeumi Bizottság, hogy Semmelweis Ignácnak a második világháború alatt romba dőlt szülőházában egy emlékmúzeumot hozzon létre, ahol lehetőség nyílik bizonyos tárgyi gyűjtemények elhelyezésére, kiállításon történő bemutatására. Az alapot az a „gyűjtemény" adta, amely az orvosegyesületi könyvgyűjtemény átadásakor került az Országos Orvostörténeti Könyvtárba, s ami még szerepelt az Orvosegyesület 1910-ben megnyitott múzeumi kiállításán. A szervezés alatt lévő emlékház élére 1962-ben a nyolcvanadik évéhez közeledő Fekete Sándor nőgyógyász professzort nevezték ki, aki előtt ismeretlen volt nemcsak a múzeumi élet, de az orvostörténelemmel is kinevezése után ismerkedett meg. A múzeumot szervezetileg és költségvetésében elkülönítették az Országos Orvostörténeti Könyvtártól, ami épp olyan lehetetlen dolog volt, mint ahogy csak két tudományos munkaerőt engedélyeztek a múzeumnak. Ekkor került ide Antall József, akire mint történészre azonnal hatalmas feladatok vártak: ki kellett dolgoznia a múzeum gyűjteményi és gyűjtőköri rendszerét, a működéssel kapcsolatos összes szervezeti és működési szabályzatot, javaslatot kellett tennie a működést biztosító rendeletekre, tervezetet kellett készítenie a kiállításokra, a tárgyi gyűjtemények begyűjtésére stb. Az alaptervezetekben már külön kiemelte a Múzeum és a Könyvtár egyesítésének szükségességét, lehetetlen dolognak tartotta a párhuzamos, valójában azonos célokat betöltő intézmények fenntartását. Mindenben a rendet, a jól működő szervezetet kereste. Mivel az orvos- és gyógyszerészet-történetet nem tanították, az ifjabb nemzedéket

erre nem készítették fel, csupán önképzéssel lehetett benne elmélyülni. Antall kiválóan képzett történészként felismerte, hogy a művelődéstörténet egyik sajátos területét képező orvos- és gyógyszerészet-történetet lehetetlen a humán és az orvos-gyógyszerészeti tudományos végzettségűek együttműködése nélkül feltárni, továbbá, hogy e munkát ki kell terjeszteni a rokon és érintkező tudományokra is. Ez a szemlélet ma már természetes, de az 1960-as években sokan idegenkedtek ettől. Ehhez kellett intézeti hátteret teremteni, ahol egy gyűjteményi egységet képez a múzeumi, könyvtári és levéltári terület. Ez a modell új volt – nemcsak hazánkban, hanem Európában is. Ezekben az években nemcsak a szervezés, a gyűjteményi rendszer kidolgozása és felépítése kötötte le energiáját, hanem az előbb említett „idegenkedés" feloldása is. Itt is érvényesült hatalmas diplomáciai érzéke, amikor a két szemléletet „tárgyalóasztalhoz" tudta leültetni, meg tudta nyerni elképzeléseinek az ellentétesen gondolkodókat, s végül eredményesen együttműködő társasággá formálta át. Soha nem titkolta politikai nézeteit, mindenki előtt nyíltan kifejtette álláspontját, még e szűknek ítélt területen sem tett kompromisszumokat, ami a másként gondolkodókban is tiszteletet váltott ki. Az intézet szervezésének éveiben megkeresett minden olyan értékes szakembert, akit az akkori politika háttérbe szorított, működési lehetőséget kínált nekik, megnyerte vagy visszavezette őket arra a területre, ahol – ahogyan gyakran mondta – sikerélményekhez juthatnak, alkothatnak, és az adott körülmények között kicsit jobban érezhetik magukat. Nemcsak a humán területek iránt érdeklődő orvosokat és gyógyszerészeket kellett megnyernie, hanem a humán tudományok művelőiben is le kellett győznie azt az idegenkedést, amit számukra a reál tudományok jelentettek. Valójában egy szemléletet kellett kiformálni, hogy a két – talán egymással ellentétes – szakterület igen is alkotóan tud együttműködni, egymást kölcsönösen kiegészítve újat teremteni.

Már a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum helyettes igazgatója volt, amikor a múzeumot 1968-ban egyesítették az addig külön intézményként működő Országos Orvostörténeti Könyvtárral, s az intézetet 1972-ben levéltári jogkörrel ruházták fel. Ezen részlegben a magyar orvos- és gyógyszerészet-tudomány történeti értékű társasági iratait, személyi fondokat, megszűnt intézmények iratállományát helyezték el. Az egyesített intézmény az 1970-es évek első felében indult gyors fejlődésnek: Antall József fiatal munkatársakat hívott meg, olyan tudományos közösséget formált ki, amely vállalta a nem mindennapi feladatot, hogy egyetemen nem oktatott szaktudománynak kötelezze el magát. Valójában az ő elképzelései szerint és irányítása mellett szerveződött meg az orvos- és gyógyszerészet-történet írott és tárgyi emlékeinek országos feltárása, begyűjtése és intézeten belüli gyűjteményi rendjének kialakítása, a tárgyakra vonatkozó kutatások megkezdése. A

páratlan gyűjtemény tükre lett a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum állandó kiállítása (1968-ban, 1974-ben, 1981-ben átalakítva), a budai Várnegyedben levő Arany Sas Patikamúzeum, a vidéki orvos- és gyógyszerészet-történeti kiállítások (Győr, Sopron, Kőszeg, Székesfehérvár, Pécs, Kaposvár, Eger, Kecskemét, Nagykálló, Tiszavasvári stb.) sora, amelyből kiemelkedő a kőszegi és a soproni patikamúzeum, a védett gyógyszertári berendezésekkel működő patikák láncolata. A Semmelweis Ignác-emlékházból előbb valóban múzeum, majd 1972-ben országos múzeum lett. A gyűjtemények egyesítéséből kialakult intézményből a hazai orvos- és gyógyszerészet-történet tudományos bázisintézete lett. Jelentőségét csak emelte, hogy az 1980-as években orvosegyetemeinken és azok gyógyszerészeti karain megindult az orvos- és gyógyszerészet-történet oktatása, amelynek Antall József egyik szorgalmazója volt az 1970-es évek legelejétől. Tisztán látta, hogy jó szakember csak az lehet, aki alapjaiban ismeri választott szakterületének múltját, eszmerendszerének, gondolkodásmódjának fejlődését. Ennek szellemében alakította ki az intézet munkatársi gárdáját, gondosan ügyelt a szakképesítések sokszínűségére, arányaira, az új munkatársak nyelvtudására, sőt a munka melletti továbbtanulási lehetőségek igénybevételével újabb és újabb képesítések megszerzésére ösztönözte munkatársait. Az intézetben dolgozókat soha nem tekintette „beosztottjainak”, mindenkit munkatársnak hívott meg, akiknek munkakörét egyéni adottságaik nagyban meghatározták. Nem szerette a „beskatulyázás” rendszerét, gyakran élt azzal a lehetőséggel, hogy a munkatársak alapfeladatkörének megtartása mellett más feladatokkal is megbízta őket, és sokoldalú, széles szaktudású munkatársi gárdát nevelt ki. Munkatársnevelő felfogására mi sem jellemzőbb, mint hogy az intézetből eltávozott volt munkatársai más intézményeknél csak vezető beosztásba kerültek. Az intézetbe vezetői állásra senkit nem hívott meg kívülről, mert ezen tisztségekre a munkatársi gárdából kérte fel azokat, akik elképzeléseinek megfeleltek, és eleget tudtak tenni szigorú követelményrendszerének.

Alapelve volt, hogy semmilyen munkakörben – beleértve a speciális feladatokat is – nem szabad „szakbarbárrá” válni, ezért mindenki számára lehetővé tette az alapképzettségének és érdeklődési körének megfelelő tudományos tevékenységet. A sokszínűség és alaposság volt másik kívánsága munkatársaival szemben. Számtalan lehetőséget biztosított a tudományos ismeretterjesztéstől az elmélyült tudományos feltáró munkáig kollégái számára, ösztönzött, de senkit nem kényszerített a publikálásra.

Antall József tevékenysége nem korlátozódott kizárólag az intézeti munkára: a Magyar Orvostörténeti Társaság felfelé ívelő szakasza (1970–1985) főtitkársága, majd pedig elnöksége (1985–1993) idején következett be. 1966-ban lehetőség nyílt – az 1948 után

kialakult helyzettel szemben – az önálló tudományos társaságok újbóli megalakítására, így 1966-ban megalakult a Magyar Orvostörténeti Társaság, a szakterületük iránt érdeklődő orvosok és gyógyszerészek tudományos egyesületeként. A megalakuláskor alig 40–50 tagja volt a Társaságnak: zömében azok alapították, akik az 1950-es években az Országos Orvostörténeti Könyvtár előadásait látogatták, s maguk is előadók voltak. Antall József 1968-tól a Társaság titkáraként és az Orvostörténeti Közlemények szerkesztőjeként tevékenykedett. Céljának tekintette – és következetesen megvalósította – a többi orvosi és természettudományi társaságokkal való kapcsolatteremtést, és ezt tette az MTA köré tömörülő humán és reáltudományi társaságokkal kapcsolatban is. A közös területek megtalálása után olyan tudományos rendezvényeket szervezett, vagy támogatta szervezésüket, ahol a legkülönbözőbb tudományágak képviselői közös pontokat és témákat találtak az orvos- és gyógyszerészet-történelemmel. Tágította a Magyar Orvostörténeti Társaság hazai és külföldi kapcsolatrendszerét, amit részben a Társaságon belüli szakosztályi rendszer, részben a személyesen vagy levelezés során kialakított kapcsolatok jelentettek. Külföldi kapcsolatokat szakterületünk nemzetközi szervezeteiben elsősorban Nyugat-Európában és a tengeren túli országokban keresett. Az 1970-es években ez nem volt természetes jelenség, és az agyonszabályozott nemzetközi kapcsolattartás viszonyai között sok nehézségbe ütközött. Nem egyéni ambíciók vezérelték, hiszen Nyugatra csak 1974-ben mehetett először, és később sem gyakran utazott Nyugat-Európába. Magyar nemzeti érdeknek tekintette, hogy minden európai fórumon tisztességesen képviselve legyen Magyarország, a magyar tudomány, és azok képviseljék, akik erre méltóak. Felemelte szavát – igaz, kezdetben csak levélben – minden olyan jelenség ellen, ami nem az igazságnak megfelelő formában tüntette fel a magyarságot, a magyar tudomány eredményeit. Tiltakozott minden olyan jelenség ellen, amikor rólunk nem az egyenlő elbírálás elve alapján nyilatkoztak, vagy elferdített tényeket közöltek. Legkeményebb összetűzései a szocialista országokkal való kapcsolattartásban voltak: nem tűrte a lekezelést, az „utolsó csatlóst” megillető bánásmódot, nyíltan és keményen védte a magyar tudományt. E szemlélet fórumává tette a szerkesztésében megjelenő Orvostörténeti Közleményeket, amely hamarosan a hazai és a külföldi szerzők nívós lapjává vált. 1970-ben kezdeményezte, hogy az 1974. évi nemzetközi orvostörténeti kongresszust Budapesten rendezzék meg, amelynek szervező főtitkára lett. Ez a kongresszus teljes nemzetközi elismerést hozott a magyar orvos- és gyógyszerészet-történelemnek, amit az 1981. évi budapesti nemzetközi gyógyszerészet-történeti kongresszus csak megkoronázott. Rokonszenves egyénisége, kiemelkedő tudása, rendkívüli diplomáciai érzéke, kapcsolatteremtő készsége rengeteg hívet szerzett az intézetnek és a Magyar Orvostörténeti

Társaságnak. Ezekben az években az intézet kiállításait és kiadványait jobban ismerték külföldön, mint itthon. 1974 augusztusában, a nemzetközi orvostörténeti kongresszuson megjelenő nyugat-európai és amerikai szakemberek itt találkoztak először vele, pedig már évek óta szoros levelezésben álltak vele, ismerték nézeteit, véleményét, publikációit, gyakran kérték tanácsát, állásfoglalását.

Mielőtt még politikai pályára lépett volna, majd minden európai orvos- és gyógyszerészet-történeti társaság tiszteletbeli vagy levelező tagjává választotta. Tagja lett a Nemzetközi Gyógyszerészet-történeti Akadémiának, a Nemzetközi Orvostörténeti Akadémiának, és a Nemzetközi Orvostörténeti Társaság 1990-ben egyik alelnökévé választotta. Ezek az elismerések nem a miniszterelnök Antall Józsefnek szóltak, hiszen mindegyik társaság és nemzetközi szervezet ismerte és nagyra értékelte intézetteremtő és szakirodalmi tevékenységét.

1967-ben megbízták az Orvostörténeti Könyvtár vezetésével. Még 1962-ben posztgraduális képzés keretében könyvtárosi diplomát szerzett. Záródolgozatát 'Eötvös és a Politikai Hetilap' címmel írta, s bírálója már akkor publikálásra méltónak találta. Ezt a témát fejlesztette tovább bölcsészdoktori disszertációvá, mely nemcsak alapos politikai, hanem sajtótörténeti elemzést is adott a 'Politikai Hetilap' 1865–1866-os működéséről. Könyvtárigazgatói feladatköre akkor is megmaradt, miután 1968-ban egyesítették a két párhuzamos intézetet. A könyvtár fejlődése az ő igazgatása alatt indult meg, nőtt a munkatársak létszáma, és kiszélesedett az intézet kapcsolatrendszere. A belső, szakszerű feldolgozást nem szervezte át, de az intézet egyesítése során kimondatta, hogy ez a gyűjtemény egy speciális szakterület „könyvmúzeuma", nem tartozik egyik könyvtári hálózatba sem, ennélfogva sajátos területként kell továbbfejleszteni. Az intézet anyagi helyzetén nem sokat segíthetett, de az adott lehetőségek között a legcélszerűbb és legértékesebb dokumentumokra irányuló állománygyarapítást követelt meg. A hazai orvosi könyvtárakból és nagyobb könyvgyűjteményekből átvette a régi orvosi könyveket, folyóiratokat, mindazt, ami azokban „elfekvő", feleslegesnek számított. Így szinte teljessé vált a magyar orvosi könyvkiadás 1900 előtti könyvállománya, miközben vásárlásokkal igen értékes ősnyomtatványokkal és 18. század előtti orvosi könyvekkel gyarapodott a gyűjtemény. Az 1960-as években rendkívül nehéz volt a „devizaigényes" nyugati szakmai könyvek és kiadványok megvétele, ugyanis a rendelkezésre álló keretet bővíteni nem lehetett. Ezért az Orvostörténeti Közlemények szerkesztőjeként és a Könyvtár igazgatójaként levélben megkeresett minden európai és tengerentúli orvosi könyvkiadót, hogy a szakterületükön megjelenő könyveket a lap referáló rovatában ismertetjük, a folyóiratot pedig

cserepéldányként felajánljuk. E kapcsolatteremtésnek köszönhető, hogy az 1970-es években gyakran 1000–1500, amúgy csak devizáért beszerezhető kiadvány érkezett ún. tám- és cserepéldányként. Gyakran az okozott gondot, hogy az Orvostörténeti Közlemények referáló rovatának terjedelme nem volt elég a referátumok közlésére. Valóban, sok olyan szakkönyv és kiadvány érkezett a könyvtárba, aminek megvásárlására más forrásból nem lett volna lehetőség, többségük egyetlen példány hazánkban. A könyvtári állománygyarapítás másik elve, az orvos- és gyógyszerészettörténettel rokon szakágak és az általános történeti munkák gyűjteményeinek kialakítása, illetve fejlesztése. Két évtized alatt a könyvtár állománya 140 ezerre emelkedett, s az egyik legjobb kézi és segédkönyvtárral rendelkező történeti gyűjtemény lett. Az állománygyarapítás nem volt „öncélú", hiszen a kőszegi Patikamúzeum mellett kutatóhelyet alakítottak ki, amelynek közel tízezres könyvtárát az intézet könyvtárának duplumpéldányaiból állították össze. Az intézethez tartozik az Ernyey József Gyógyszerészettörténeti Könyvtár, amely a budapesti Mátyás téren működik, egy védett berendezésű, volt gyógyszertár helyén. A könyvtár közel húszezres állománya eredetileg a Semmelweis Orvostudományi Egyetem gyógyszerészeti karának egyik tanszékének pincéjében várta a jobb napokat. A könyvek a feloszlatott Magyar Gyógyszerészeti Társulat könyvállományának maradékát képezték, s ide szállították le a Kari Könyvtár ritkán használt régi könyveit is. Igazgatónk intézkedett az embertelen körülmények között tárolt könyvállomány feldolgozásáról, így az 1970-es évek elejétől már a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár tulajdonát képezte e gyűjtemény, majd 1981-ben a Mátyás téri volt gyógyszertár helyiségeiben – mint különgyűjtemény és szakmai történeti könyvtár – megnyílhatott az Ernyey József Gyógyszerészettörténeti Könyvtár. Nem az volt a cél, hogy beolvasszák a könyvtár állományába, hanem hogy egységben tartva szolgálja a szakirányú kutatást, s ehhez megfelelő körülményeket és „légkört" teremtsünk. Antall József tervei között szerepelt, hogy minden egyes vidéki orvos- és gyógyszerészet-történeti múzeum mellett hasonló kisebb kutatóhelyek szerveződjenek, melyek a helyi és helytörténeti vizsgálódások állomásai lehetnek. Ezzel a tervével megszüntetni kívánta e szakterületen belül is a Budapest központúságot. Ilyen jellegű elképzeléseket dolgozott ki az orvosegyetemek – elsősorban a Semmelweis Orvostudományi Egyetem – szakmatörténeti gyűjteményeinek kialakítására is. Budapesten két évszázad, a vidéki orvosegyetemeken (orvosi karokon) 50–60 év alatt értékes tárgyi, könyv és írott anyagok keletkeztek, amelyeknek mindenütt egységes gyűjteményt kell képezniük. Mintának a német egyetemi hagyományokat tekintette, ezt kívánta követni hazánkban is. Elképzelései sajnos, még nem valósultak meg maradéktalanul, de az alapok megteremtődtek, a végső megvalósítás viszont

rengeteg pénzt igényel. Ezek az elvek vezérelték akkor is, amikor a Semmelweis Orvostudományi Egyetem közel kétszáz esztendős Kari Könyvtára helyzetének javítását, az önálló egyetemi levéltár felállítását szorgalmazta. Nem vezérelték „önző szándékok”, hiszen a rendezetlen jogi állapotok mellett „egyszerűbb” lett volna ezen értékes gyűjteményeknek az intézethez való csatolását szorgalmazni. Mindig ésszerű rendszerekben gondolkodott, építeni és nem rombolni akart.

Antall József 1963-ban ismerkedett meg az orvos- és gyógyszerészet-történettel, előtte és utána is elmélyült tanulmányokat folytatott a magyar liberalizmus történetében. Elsősorban Eötvös József és a centralisták eszmerendszere foglalkoztatta. Alapjaiban tára fel a centralisták munkásságának az államépítő, a társadalmat átformáló, a gazdaságot, a szellemi életet (oktatást) és a közegészségügyet érintő elméleti és gyakorlati megvalósító munkásságukat. Kiemelkedő tanulmányok születtek – igaz, nyomdai napvilágot sokszor csak jóval később láttak – az oktatás- és egyetemtörténet, a neo-abszolutizmus, a kiegyezés témaköréből. Az orvostörténeti irodalom kutatása újabb kérdéseket ébresztett benne: az állam és az egészségügyi politika kapcsolata, a centralisták egészségpolitikája, a pesti orvosi iskola, a közegészségügy reformja a múlt század második felében, a magyar medicina nyugat-európai kapcsolatai stb. Politikatörténeti alapokon nyugvó tanulmányai iskolateremtőek lettek, munkatársait is erre ösztönözte. Igazgatósága idején – mint már említettem – nem volt kötelező a munkatársak számára a publikálás, csak tanácsolta, mégpedig úgy, hogy az ajánlott kutatási terület mindig „illett” az adott munkatárs képességeihez, tudásához és egyéniségéhez. Kutató- és alkotóműhely lett az intézet, ahol teret és lehetőséget kaptak olyan kutatók, akik politikai meggyőződésük miatt máshol nem működhettek volna. Ez vonatkozott a Magyar Orvostörténeti Társaságra is, ahol olyan előadások hangzottak el, amelyek máshol szóba sem kerülhettek volna.

Az intézetet életműve egy részének tartotta akkor is, amikor 1990 májusában lemondott főigazgatói tisztségéről, és vállaira vette a magyar kormány vezetését. Továbbra is megtartotta a Magyar Orvostörténeti Társaság elnöki tisztségét, és vállalta az intézeti tudományos tanács elnökségét.

*

Szállási Árpád: Antall József és az orvosok[406]

Rendhagyó sorsa úgy alakult, hogy egész életére szoros kapcsolatba került a medicinával. Előbb az orvostörténet-írás cselekvő, majd egy makacs és halálos kimenetelű betegség részeseként. Ifjúkorában profi politikusnak készült, hiszen olyan példaképek állottak előtte, mint az elmúlt századból Eötvös József – akiről doktori disszertációját írta – és Deák Ferenc, majd mozgalmas gyermekkorában édesapja, id. Antall József, a második világháborús menekültügy legfőbb hazai felelőse, a volt belügyminiszter Keresztes-Fischer Ferenc – aki a nácik börtönébe került – és az atyai jóbarát, Bibó István, aki viszont 1956 egyik szellemi hőse lett. Érthető, hogy ebből a közegből, ilyen elkötelezettségekkel az elmúlt negyven esztendőben diplomáciai karrierre nem számíthatott.

Elvégezte tehát a bölcsészeten a magyar-történelem szakot, tanult jogászatot, levéltári képesítést szerzett, hogy valami neki megfelelő területen megélhetése biztosítva legyen. Rövid ideig tanárkodott, egykori tanítványai: Bolbericz Pál címzetes apát, Haumann Péter színművész és Kapronczay Károly történész rajongva emlékeznek vissza ezekre a rendhagyó történelemórákra. A forradalom romjaira épült rend azonban nem tűrte a rendhagyó jelenségeket, így a tanítás örömétől rövidesen megfosztották. Az 56-os priusszal rendelkező bölcsésznél erre könnyen találtak ürügyet. A nagy amnesztia után került 1964-ben a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumba, ahol rövidesen otthon érezhette magát. Az intézet ugyanis inkább „nyugdíjasok klubjá”-hoz hasonlított, s Palla Ákos igazgatónak 1967-ben bekövetkezett halála után megbízásos státuszban reménykedhetett. Ő készítette el soronként 6 forintért a ‘Magyar Életrajzi Lexikon’ számára az orvos-életrajzi címszavakat, és közben egész komoly orvostörténeti ismeretekre tett szert. Majd 1968-ban, Semmelweis születésének 150. évfordulóján sikeres szimpóziumot szervezett a legnagyobb magyar orvos emlékére, így a megbízott vezetői tisztséget – orvosi diploma hiányában is – már akkor bőségesen kiérdemelte. Mint később kiderült, neki nincs is arra szüksége, hiszen pl. Birtalan Győző orvostörténész és Karasszon Dénes állatorvos-történész személyében olyan remek munkatársakat nyert meg maga mellé, hogy a szervezés szakmai részének színvonalát egyértelműen garantálták.

Következő „nagy dobása” a XXIV. Nemzetközi Orvostörténeti Kongresszus budapesti megszervezése volt, melyet a résztvevők évek múltán is elragadtatással emlegettek. Ekkor már az egészségügyi miniszterré lett orvostörténész Schultheisz Emil fedezte politikailag.

---

[406]Forrás: Szállási Árpád: Antall József és az orvosok. = Kór-Lap. Az Esztergomi Orvosi Kamara Lapja. 1994. No. 1. pp. 1–2.

Ugyanis addig Nyugatra útlevelet kongresszusra sem kapott, holott 1972-ben Poynter professzor hívta meg Londonba. A hazai gyógyítástörténet művelését azonban felvirágoztatta. Tartalmában és formájában korszerűsítette az Orvostörténeti Közleményeket, hatásos csereakciókat kezdeményezett jeles külföldi orvostörténeti intézetekkel, nevét a medicina historikusai világszerte megismerték. A hetvenes évek végétől rendszeresen jártunk szimpóziumokra az akkori NDK-ba, főleg a Halle Saale-i W. Kaiser orvostörténész professzor meghívására, aki viszont mindig szívesen adta vissza a látogatásokat. Így aztán furamód a 18. század magyar vonatkozású orvostörténeti adatainak legjobb ismerője egy német professzor lett. Majd hasonló szintű, ha nem is hasonló gyakoriságú kapcsolatokat épített ki a düsseldorfi Schadewaldt professzorral, nem valami egyoldalú germanofiliából, ahogy azt vádként a politikában később hangoztatták, hanem mert részükről mutatkozott irántunk a legélénkebb érdeklődés. E kapcsolatoknak van a legnagyobb hagyománya, s Antall József megbízott igazgató anyanyelvén kívül németül tudott a legjobban.

Nem elhanyagolható szempont a személyes relációkban. A nem túl nagy létszámú orvostörténeti tagságnak széles színskálájú szekciókat szervezett. Az általános tudománytörténettől a népi gyógyászatig, a gyógyszerészektől a numizmatákon át az orvosírókig minden csoportosulás otthonára lelt az Antall József irányította Török utcai szép szecessziós jellegű, jól katalogizált, kitűnő személyzettel rendelkező Országos Orvostörténeti Könyvtárban. Összefoglaló munka jelent meg az orvosi numizmatikáról, az intézet saját kiadványait gazdagították (lehetőleg világnyelveken is) medicinánk históriáját. Megszűnt a szektás munkásmozgalmi szemlélet, ennek kivitelezése csakis az ő diplomáciai érzékével, találékonyságával és a vitákat mindig tisztes mederben tartani tudó képességével sikerült. Már akkor az volt sokunk véleménye: ezekkel az igazán kivételes adottságokkal más politikai körülmények közepette többre lenne hivatott. Düsseldorfban (1986) már szinte államfőnek kijáró tisztelettel fogadták. Ekkor ismerkedett meg személyesen nagy levelező partnerével, Csernohorszky Vilmossal, kezdeti vitájuk baráti szintre emelkedett.

Már 1974 után bekerült a Benedek István-féle „hiúzok társaságába", amely egy orvos-életrajzi lexikon megírására lett volna hivatott. A lexikonból nem lett semmi, de a havi összejövetelek makacsul máig megmaradtak. Nem utolsósorban Antall szuggesszív személyisége miatt. A társaság tagjai a kiváló házigazdától Vekerdi Lászlóig alig várták a hónap első keddjét, amikor Antall József megmagyarázza nekünk a nagy összefüggéseket. Akár a napi politika szintjén is. Így lett rituális összejöveteleinknek elmaradhatatlan tagja 1988-ig, valamint a magyar orvostörténeti társaság nemzetközileg tisztelt vezetője, akit 1990

tavaszán az országos választás a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum éléről a miniszterelnöki székbe emelt.

Orvostörténészként kitűnő tanulmányokat írt, különösen a 19. század hírességeiről (Semmelweis, Lumniczer stb.). Saját illetékessége határait tiszteletben tartva, nem értekezett alapvető orvosi stúdiumokat igénylő kérdésekről.

Amikor 1990 tavaszán az emlékezetes „V" betű formájú ujjait a magasba emelte, már egy megtört embert láthattunk a képernyőn. Egy hosszú idegfeszültség fáradalmait sejtettük mögötte, holott már rombolta szervezetét a rejtélyes kór.

A „mi lett volna, ha…" kérdés ezúttal is történelmietlen, mégis megkockáztatjuk: nem volt-e túlságosan invasív a therápia? Nem tudhatjuk. Az viszont biztos: ha egy kicsit jobban kíméli magát, még most is köztünk lehetne.

Sajnos szomorú tény, a nem-orvos orvostörténészből miniszterelnökké választott államférfival az orvosoknak már csak múlt időben van dolga.

Az országos gyász lenyűgöző önszerveződése viszont megmutatta: az egyszerű emberek is sejtették a veszteség súlyát.

Kezdenek rá olyan tisztelettel tekinteni, ahogy azt a külföldi szakértők már életében tették.

Szállási Árpád

Bartók Imre és a magyar szemészet szemész történészei[407]

Az úgynevezett kisszakmák közül hazánkban az oftalmológia nyerte el leghamarabb az önállóságát. A pesti egyetem már 1804-től külön tanszékkel rendelkezett,[408] megelőzve több nyugati univerzitást. Bartók Imre[409] szerint ez részben a bécsi hatásnak tulajdonítható, másrészt a napóleoni háborúk oly mértékben terjesztették el e tájon a trachomát, hogy tenni ellene valamit csakis szervezett szemészeti szakképzéssel lehetett.[410] Mindkét megállapítás igaz, bár bizonyos kérdőjeleket egyik sem nélkülöz. Ugyanis: a bécsi Beer-klinikán tanulta a szemészetet a mieinkkel egy időben a berlini C. F. Graefe (a nagy dinasztia megalapítója), a nápolyi Quadri, valamint a zöldhályogban a szemnyomás fokozódását felismerő glasgow-i William Maczkenzie, hogy csak a legkiválóbbakat említsük, katedraalapítás terén mégis

---

[407] Forrás: Szállási Árpád: A magyar szemészet szemész történészei. = Orvosi Hetilap, 1994. pp. 755–757.

[408] Győry Tibor: Az orvostudományi kar története 1770–1935. Bp., 1936. XVI, 842 p., 14 t. (A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története. 3.)

[409] A magyar szemészettörténet ismert kutatója, Bartók Imre 1892. március 5-én született Budapesten. Ugyanitt avatták orvosdoktorrá 1915-ben, majd az I. sz. egyetemi Szemészeti Klinika tanársegédje, 1921–23-ban az I. Honvédhelyőrségi kórház szemészeti osztályvezető főorvosa lett. 1922-től működése egyetlen intézményhez kapcsolódott: az Országos Társadalombiztosító Intézet, majd jogutódja, az SZTK osztályvezető szemész főorvosa volt nyugdíjba vonulásáig.

Bartók Imre kiterjedt tudományos munkásságot folytatott, több mint száz tudományos dolgozata jelent meg magyar és német szemészeti folyóiratokban. 'A szem ipari sérülései és megbetegedései' című művéért 1947-ben a Budapesti Orvosegyesület Friedrich-jutalmában részesült. Ugyanebből a témakörből a következő évben magántanári képesítést szerzett. 1952-ben megszerezte a kandidátusi fokozatot, majd 1954-ben az Akadémia kiadta összefoglaló szemészettörténeti monográfiáját 'A magyar szemészet története' (Bp., 1954. 212 p.) címmel. Írt az Orvostörténeti Közleményekben is, 1969-ben pedig egy újabb kötetet publikált 'Svéd–magyar orvosi kapcsolatok' (Bp., 1969. 68 p.) címmel.

Aktív tagja volt a Magyar Orvostörténelmi Társaságnak is, s ha nem tartott előadást, hozzászólásaival vett részt az üléseken. Munkássága, aktivitása elismerésképpen tiszteletbeli taggá választotta őt a Magyar Orvostörténelmi Társaság, mely megőrzi emlékét továbbra is. 1979-ben hunyt el. [Buzinkay Géza: Bartók Imre (1892–1979). = Orvostörténeti Közlemények 86 (1979) pp. 164–165.] (– *a szerk. kieg.*)

Bartók Imre orvostörténeti témájú tanulmányai közül az alábbiakat emeltük ki (– *a szerk. összeáll.*):

Bartók Imre: Grósz Emil és orvostudományunk nemzetközi kapcsolatai. = Orvosok Lapja, 1945. pp. 262–264.

Bartók Imre: A vérrel való gyógyítás története Magyarországon. = Orvosi Hetilap, 1951. pp. 1673–1674. (Hozzászólás: Bencze József cikkéhez)

Bartók Imre: 150 éves a pesti egyetem szemészeti tanszéke. = Szemészet, 1951. pp. 161–164.

Bartók Imre: A magyar szemészet nagyjai. = Szemészet, 1952. pp. 145–149.

Bartók Imre: Mivel járult hozzá a magyar szemészet az egyetemes szemészet fejlődéséhez? = Szemészet, 1954. pp. 176–182.

Bartók Imre: Louis Braille (1809–1852). = Szemészet, 1959. pp. 49–50.

Bartók Imre: Hirschler Ignác. = Szemészet, 1964. pp. 2–4.

Bartók Imre: A Grósz-klinika 1914–21. évei. = Szemészet, 1965. pp. 248–251.

Bartók Imre: Türr István sebesülése. = Orvostörténeti Közlemények 60–61 (1971) pp. 335–336.

Bartók Imre: A magyar szemészet legrégibb emlékei. = Orvostörténeti Közlemények 93–96 (1981) pp. 211–217.

[410] Bartók Imre: A magyar szemészet története. Bp., 1954. 212 p. Lásd még e témakörben: Bíró Imre: A modern európai szemészeti iskolák kialakulása. = Szemészet, 1955. pp. 22–28.

megelőztük őket. Másrészt a kis korzikai káplárból nagy francia császárrá nőtt hadvezér seregei Madridtól Moszkváig szinte az egész öreg kontinensünket végigharcolták, így a vaksággal fenyegető egyiptomi szembetegséget elvileg mindenhová behurcolhatták. Az is tény, hogy az osztrák birodalmi protomedicus Andreas Stift a pesti fakultás vezetőinek ellenkezésére vitte keresztül tanszéket önállósító akaratát,[411] melyért utólag csak hálásak lehetünk. A szakosított magyar szemészet így közel 200 éves múltra tekinthet vissza. Nem csekély büszkeséggel, ahogy az szemészeink történetírásából kiderül. Mert még a nagy szakmáknak sincs nálunk ekkora „sajátművelésű" írott históriája. E megörökítő ténykedés nemcsak századunkra szorítkozik, bár a zöme-java ekkor került ki a nyomdából. Stílszerűen szólva a történeti látótérben alig maradt „vakfolt", az esetlegesen előforduló párhuzamos bemutatás sem okoz történeti „kettőslátást", csak a látószögek változnak és az összkép válik színesebbé, teljesebbé.

Az oftalmológiai történetírás nálunk elsősorban önéletrajzi, életrajzi jellegű. Olyan történeti háttérbe helyezve, mely a személyes ügyeket, közösségi érdekeltségűvé változtatja.

A szemészek naplószerű életrajzi summázatának hagyománya a nagyváradi Grósz-dinasztiával kezdődik. Grósz Emil professzor anyai nagyapja Grósz Frigyes 1830-ban köztudottan szemész kórházat alapított Erdély kapujában, hogy e forgalmassága révén veszélyeztetett vidék szegény népe ingyen jusson szakellátáshoz. S mikor a „vakok gyógyintézetének működéséről" kis könyvecskéje 1846-ban megjelent,[412] eredményeit statisztikai adatokkal hitelesítette. Ez lett valamennyi vidéki szemész-kórházunk virtuális mintaképe, noha „jegyzőkönyv" készítésében példáját már nem követték.

A nagy pesti orvosi iskola (Balassa, Semmelweis, Korányi Frigyes, Bókai, Lumniczer) fénykorában a tanszékvezető Lippay Gáspár helyett Hirschler Ignác főorvos képviselte a korszerű szemészetet. Ő is ránk hagyott egy „önéletrajzi töredéket", igaz, hogy német nyelven.[413] Ugyanis a császárvárosi Rosas és a párizsi Desmarres professzor klinikáján eltöltött évek színes megörökítését elsősorban a szakmabélieknek szánta, azok viszont Tiroltól Lembergig valamennyien beszélték Arlt és A. Graefe nyelvét. És akkor Helmholtz hallatlan hatásáról még nem is szóltunk.

---

[411] Győry Tibor id. műve

[412] Grósz Frigyes: Statisticai adatok a N. Váradon 1830 óta létező szegény vakok gyógyintézetének működéséről, és nehány szó ezen intézet jövendőjéröl, földmivelőink közt gyakran előforduló vakság enyhítésére Magyar- és Erdélyország több helyein felállítandó szegény vakok gyógyintézetei tekintetéből. Nagyváradon, 1846. 40, 2 p.

[413] Hirschler, Ignaz: Autobiographisches Fragment. Bp., 1891.; Lásd még: Bíró Imre: Hirschler Ignác és szerepe a magyar szemészet fejlődésében. = Orvosi Hetilap, 1957. pp. 1350–1353.

Visszatérve a hazai szemészek történetírásához, a századelő az intézeti felzárkózás ideje. A szakmait már elvégezte Schulek Vilmos, akinek sokra kötelező katedráját 1905-ben Grósz Frigyes unokája, a harmadik generációbeli Grósz Emilt vette át. Impulzív egyéniségét és páratlan szervezői tevékenységét avatott tollú tanítványa, Bíró Imre idézi elénk, szépirodalmi színvonalon.[414] A forrásanyag adva volt, egyrészt öt évig dolgozott a szeretett-rettegett Mester mellett, másrészt Grósz Emil professzor is megírta (igaz, sokkal szikárabban) pályafutása emlékezetét.[415] Címe megtévesztően szerény, hiszen nemcsak a munkában eltöltött ötven esztendő hiteles leltáranyagát tartalmazza. Az önéletrajz ugyanis természetszerűleg visszavetül a nagyapa nagyváradi szemkórházáig, amely a bihari Grószok meghatározó élményévé vált. Megismerjük belőle azt a Tiszák és Arany János bűvöletében élő váradi konzervatív világot, melyben a „holnaposok" Ady Endrével az élen már annyira nem érezték jól magukat. A szabadságharc emlékeiből élő orvosapát, aki még láthatta fiának fiatalon magasba tartó pályaívét. A legendává lett professzorokat (Eötvös Loránd, Than Károly, Korányi Frigyes, Schulek Vilmos), s a nyomukba szegődő méltó utódokat. Az orvosi fakultás történetét 1905-től 1936-ig tanárként belülről nézve és formálva. A II. sz. klinika megszervezését, az Orvosképzés beindítását. Bizton állíthatjuk, Grósz Emil önéletírása

[414] Bíró Imre: Egy klinika nem halhat meg… (Grósz Emil arcképéhez). Bp., 1964. 158 p., 8. t.
Bíró Imre nagyszámú orvostörténeti publikációja közül az alábbiakat emeljük ki (– *a szerk. összeáll.*):
Bíró Imre: A szemtükör centenáriuma. = Orvosi Hetilap, 1951. pp. 985–988.
Bíró Imre: A modern európai szemészeti iskolák kialakulása. = Szemészet, 1955. pp. 22–28.
Bíró Imre: Dr. Marat (1743–1793). = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 1423–1425.
Bíró Imre: A százéves „Szemészet". = Orvosi Hetilap, 1964. pp. 2145–2148.
Bíró Imre: Orvostörténeti vonatkozások Grósz Emil munkáiban. = Orvosképzés, 1967. pp. 469–475.
Bíró Imre: Goethe biológiai eszméi. = Orvosi Hetilap, 1969. pp. 1803–1806.
Bíró Imre: Albrecht Graefe emlékezete. = Orvosi Hetilap, 1970. pp. 1891–1893.
Bíró Imre: Félreértések Fabini körül. = Orvosi Hetilap, 1971. p. 2736.
Bíró Imre: A glaukomakutatás múltja. = Orvosi Hetilap, 1974. pp. 1949–1952.
Bíró Imre: Wesselényi Miklós szembaja és megvakulása. = Orvosi Hetilap, 1972. pp. 2231–2235.
Bíró Imre: Albrecht Graefe. = Orvosi Hetilap, 1978. pp. 2210–2212.
Bíró Imre: Rekviem a Grósz-iskolákért. = Orvosi Hetilap, 1979. pp. 3183–3184.
Bíró Imre: Lavoisier emlékezete. = Orvosi Hetilap, 1980. pp. 2463–2466.
Bíró Imre: Helmholtzra emlékezünk… = Orvosi Hetilap, 1981. p. 2579.
Bíró Imre: Grósz Emil emlékezete. = Orvosképzés, 1982. pp. 246–247.
Bíró Imre: 77 évvel ezelőtt létesült a Mária utcai szemklinika. = Szemészet, 1985. pp. 121–123.
Bíró Imre: A szintétikus gondolkodás hatása az újkori szemészet alakulására. = Orvosképzés, 1986. pp. 438–445.
Bíró Imre: Az európai szemészeti iskolák hatása a magyar szemészet fejlődésére a 19. században. = Orvosi Hetilap, 1987. pp. 2109–2110.
Bíró Imre: Development of modern European schools of ophtalmology. = Therapia Hungarica, 1987. pp. 103–107.
Bíró Imrének az Orvostörténeti Közleményekben megjelent publikációi (– *a szerk. összeáll.*):
Bíró Imre: Az első magyar szemkórház. (Grósz Frigyes emlékezete.) = Orvostörténeti Közlemények 4 (1956) pp. 42–61.
Bíró Imre: A magyar szemészet fejlődése a XIX. században. = Orvostörténeti Közlemények 15–16 (1959) pp. 63–80.
Bíró Imre: A Korányi és Grósz klinikák megszüntetése egy negyedszázaddal ezelőtt. = Orvostörténeti Közlemények 27 (1963) pp. 63–73.
Bíró Imre: Wesselényi Miklós szembajáról. = Orvostörténeti Közlemények 77 (1976) pp. 57–66.

[415] Grósz Emil: Ötven év munkában. Bp., 1939. 210 p., 3 t.

nemcsak orvostörténeti dokumentum. Talán a magyar medicina legteljesebb betűtablója, melyet professzor autobiográfia formájában készített. Bár a kilenc fejezet közül csak elsőnek a címe, s a 200 oldal alig egyharmadát foglalja magába. Az ökonomikus szerkesztés áttekinthetősége példaszerű, Markusovszky Lajostól Tóth Lajosig mindenki „a helyén van", s kisugárzik belőle a két világháború közti helyzetünk tragikuma. Midőn a Trianon utáni elszigeteltségünkből való kitörést oly kevesen támogatták. Közben a bezárkózási tendenciák is erősödtek. Amikor Korányi Sándort és Grósz Emilt nyugdíjba küldték és klinikájukat megszüntették. Mert „egy klinika nem halhat meg" (sőt ez esetben kettő), ahogy azt már Bíró Imre idézett rekviemje megállapította. Életszerűen jeleníti elénk ezt az idő impulzusaitól örök mozgásban lévő professzort, aki a percekhez igazodott és ténykedéseihez óramutatót lehetett igazítani. A pedáns tisztaság, valamint a precíz műtéti kivitelezés megszállottját, a rezzenéstelen álarc mögötti mély humanizmusát, a szervezettség és a szervezés sohasem öncélú hajszolását. A szigorúságtól „hírhedt" Grósz-klinikát, ahol fontossági sorrendben az orvosok az utolsó szektorba szorultak. Nem a megalázás, hanem a hivatás iránti alázat kifejezése céljából. Hazánk utazó orvos nagykövete volt akkor is, amikor már a hála ellenkezőjére számíthatott. Kint maradhatott volna külföldön, de a kapitány nem hagyta el a süllyedő hajót. Sorsa megkímélte mind az egyéni, mind a közösségi tragédiától, s hogy klinikája nem halt meg, a szemészek szemészettörténeti munkássága is bizonyítja. Bíró Imre könyvében Grósz Emil nagy alkati ellenkezőjének megtestesítőjéről, Blaskovics László professzorról is plasztikus képet kapunk. Talán nem hitelrontás egy-két módosító észrevétel megtétele. Ugyanis a zseniális operatőrnek 1938-ban megjelent 'Eingriffe am Auge' című műtéttanát Kettesy (akkor még Kreiker) Aladár nemcsak németre fordította és sajtó alá rendezte,[416] hanem egyben szerzőtársa is volt. Ahogy az részben Bartók Imre szemészettörténetéből, továbbá Alberth Béla professzor munkájából kiderül.[417] Miként a mesterré vált tanítvány sem felejtette el az 1945. évi második átdolgozott kiadás német, majd az 1947. évi spanyol nyelvű kiadás címlapján Blaskovics professzor nevét feltüntetni.[418] A magyar orvostörténészek doyenje felteszi a „költői" kérdést a Presse Medicale reprezentatív magyar számának megjelenése kapcsán:

„…micsoda érveket vonultathatott fel Grósz Emil, a meggyőzés és a rábeszélés micsoda tűzijátékát rendezhette, hogy a soviniszta franciák legnagyobb orvosi folyóiratukat egy, a szemükben nem számító, kis náció szolgálatába állították."[419]

---

[416] Grósz Emil id. műve
[417] Alberth Béla: Dr. Kettesy Aladár élete és munkája 1893–1983. Debrecen, 1993. 23, 15 p., 20 t.
[418] Blaskovics – Kreiker: Cirurgia de los ojos. Barcelona – Buenos Aires, 1947.
[419] Grósz Emil id. műve

Tegyük hozzá, mivel 1938-at írunk, az ősi ellenségük szövetségesének a szolgálatába. Ennek kikutatása külön tanulmányt érdemelne, írja jó tollú szerzőnk. Pedig erre megvan a kézzelfogható és elfogadható magyarázat. Ugyanis ekkora gesztus elképzelhetetlen velünk rokonszenvező francia professzorok nélkül. És az a két párizsi professzor még élt és hatott, amikor a magyar szám kiadását már elhatározták. Az egyik J. Darier, a pesti születésű dermatológus tanár, akinek magyarbarátságát nem kell bizonygatni. Nagyrészt neki köszönhető, hogy a Nékám-iskola minden tagja eltöltött egy-két évet a párizsi St. Louis kórház dermatológiai osztályán. A másik R. J. Sabouraud professzor, a mykológia akkori pápája, aki Gruby Dávid kutatásai révén vált barátunkká. Aki legyőzve a győztes gall gőgöt, először nyújtott baráti jobbot német kollégáinak is. S lám micsoda groteszk fintora a sorsnak, e nemes gesztus elfogadását diszkriminatív törvény utasította el. Grósz Emil szívós ügybuzgalma mellett szerencsénk volt e két nagyszerű professzorral, akik halálukig hűek maradtak a megbékélés szelleméhez. Egyikük sem élte túl az 1938-as esztendőt.

Az első aktív oftalmológus és tudatos szakmatörténész az a már említett Bartók Imre, akiről születésének centenáriumán felejtettünk el megemlékezni. Már 1931-ben 55 oldalas tanulmányt közölt a szemorvoslás magyarországi történetéről.[420] Ez képezte később megjelent könyvének[421] az alapját, ami annyival teljesebb, amennyiben nemcsak a tanszéki történetet tárgyalja. Visszakalandoz honfoglaló őseinkig, akiktől szájhagyomány útján a népi orvoslás sámánisztikus varázsa ered, majd a krisztianizált misztérium közegéből eljut a racionális megfigyelésekig, melyek tetemes részét a tudományos medicina is hasznosította. A királyi dinasztiáknál dívó megvakítási szokástól (pl. Vak Béla) a szentek és okulisták gyógyító gyakorlatáig tárgyalja a látószervünkkel kapcsolatos feljegyzéseket. Másodlagos közlések ezek, főleg Magyary-Kossa, Demkó Kálmán és a Történeti Tár adataira támaszkodva. Summázó értéküket azonban ez mit sem csökkenti. E munka monográfiává bővített változata 1954-ben jelent meg, s váljék becsületére, sikerrel kerülte el az akkor kötelező vulgármarxista terminológia erőltetését. Bíró Imre kitűnő kiegészítő körképét már méltattuk. A Grósz Emil- és Blaskovics-biográfia után azonban hiányzott a harmadik Mester, a szintén Európa-hírű ifj. Imre József portréja. Ezt pótolta a Radnót Magda–Kenyeres Ágnes szerzőpáros, előbb angol,[422] majd magyar nyelvű[423] változatban. Itt is a családi örökség dominált, természetesen az egészen kivételes tehetséggel párosulva. Apja szintén szemészprofesszor volt, pályafutásukat nem feladatunk ismertetni. Az ifjabbik Imre József pályaíve sajnos csak az

[420] Bartók Imre: A szemorvoslás és a szemorvosi tudomány története Magyarországon. = Gyógyászat, 1931. pp. 411–414, 429–431, 445–446, 462–464, 478–480, 494–496, 508–510, 526–528, 540–541.
[421] Bartók Imre: A magyar szemészet története. Bp., 1954. 212 p.
[422] Radnót, Magda – Kenyeres, Ágnes: Joseph Imre Jr. Bp., 1971. 69 p.
[423] Radnót Magda – Kenyeres Ágnes: Ifj. Imre József. Bp., 1979. 66 p.

1945. évig terjed. A szerzőpáros maradéktalanul rajzolta ezt meg, így a legilletékesebbektől kaptunk képet a Grósz–Blaskovits–ifj. Imre triász valóban európai rangú tevékenységéről.

A magyar szemészet írott históriájához tartozik Batthyány-Strattmann László töredékes naplója is,[424] kivételes erkölcsiségével különösen. S hogy a színskála még szélesebb legyen, e vidéken élő szent jelölt után egy magyar származású orthodox zsidó szemorvos, az Amerikában világhírűvé vált Linksz Arthur professzor is megírta magyarországi visszaemlékezését.[425] Szépirodalmi ihletése, emelkedett szellemisége a Bíró Imréével rokon, mindkettejüké forrásértékű. A 20. századi magyar szemészek életrajzi-működési összefoglalását Györffy István készítette el,[426] címszószerűen a száraz tényadatokra szorítkozva.

Az utolsó igényes egyszemélyi szemészéletrajz az idén jelent meg, Kettesy Aladár debreceni professzor születésének centenáriuma alkalmából. Tanszéki utóda, Alberth Béla professzor írta,[427] s e könyv valóban külön recenziót érdemelne. Egyrészt mert szakmájában Kettesy professzor méltó a nagy triászhoz, egyéniségének színessége viszont senkiéhez sem hasonlítható. E sorok írója még őt hallgatta, mindössze fél évig, de máig emlékszik minden mozdulatára. Igaza van a szerzőnek, ő volt „a szemészet utolsó polihisztora.”

Azt hiszem a fentiek kellőképp bizonyítják, a magyar szemészetnek kiváltságosan gazdag a saját történetírása. Kíváncsian várjuk, ki fogja ezeket a biográfia-mozaikokat történeti körképpé komponálni.[428] Horus tekintete, az ondzsat szem rajta, mely stílszerűen Kettesy professzor sírkövének függőleges lapjára került. A látás visszanyerésének szent szimbóluma a szemgyógyászat sok ezer éves történetében.

---

[424] Dr. Batthyány-Strattmann László élete képekben, dokumentumokban, történelmi mozaikkal. Összeáll.: Puskely Mária. Bp., 1991. 239 p.

[425] Linksz Arthur: Visszanézek… New York, 1977. (Magyarországi kiadása: Linksz Arthur: Harc a harmadik halállal. Ifjúkorom Magyarországon. (Sajtó alá rend.: Fraknói Linksz Júlia). Bp., 1990. 395 p.)

[426] Györffy István: A XX. században működött jelentősebb magyarországi szemorvosok életrajzi adattára. Bp., 1987. 171 p.

[427] Albert Béla: Dr. Kettesy Aladár élete és munkája 1893–1983. Debrecen, 1993. 23, 15 p., 20 t.

[428] A kézirat leadása óta megjelent Zajácz Magdolna szemészettörténete.

Batári Gyula (1931–2013)

Kapronczay Károly: Batári Gyula[429]

Budapesten született 1931. október 20-án. 1956-ban szerzett oklevelet az ELTE Bölcsészettudományi Karán magyar-könyvtár szakon. 1956–1965 között az Országos Műszaki Könyvtár munkatársa, osztályvezető-helyettese, majd 1965–2002 között az Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkatársa, később főmunkatársa, s emellett 1985–2002 között az OSZK Híradó szerkesztője is volt.

A Magyar Orvostörténelmi Társaságnak 1970 óta tagja, 1995-ig vezetőségi tagja, az általános tudománytörténeti szakosztály titkára volt. Tudományos munkásságának elismeréseként a MOT 1984-ben Zsámboky emlékéremmel tüntette ki.

Az 1980-as évektől a Magyar Újságírók Szövetségének is tagja volt, a sajtótörténeti osztályban fejtett ki tevékenységet. Ugyancsak tagjai sorába hívta a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság.

Kutatási területe: a hazai és az amerikai magyar sajtó története, a magyar orvosi és tudományos szakfolyóiratok kialakulása és fejlődése, de foglalkozott művelődés-, irodalom-, könyv-, könyvtár-, reklám-, orvos- és technikatörténettel és olvasásszociológiával. Közel 600 szakpublikációval büszkélkedett, valamint hat alapvetésnek számító könyvet adott ki.

1974-ben egyetemi doktori disszertációját „A régi magyar orvosi folyóiratok (1721–1867)” címmel védte meg, majd ennek folytatását is jelentette az 1994-ben kiadott „A tudományos szaksajtó kialakulása Magyarországon (1721–1867)” és az 1999-ben napvilágot látott „Fejezetek a külföldi magyar sajtó történetéből (1853–1920)” című kötetek. E sorozatba tartozott az 1988-ban kiadott „A természettudományi folyóirat-irodalom kezdetei Magyarországon (1721–1867)” c. munkája. Utolsó – talán munkásságát összegző – könyve az „Olvass, tanulj, kutass, alkoss” c. könyve (2008), amely tükrözi elmélyült gondolkodását, hatalmas műveltségét és tudományos kutatási módszereit.

Budapesten hunyt el 2013. július 16-án.

*

[429] Forrás: Kapronczay Károly: Batári Gyula (1931–2013). = Orvostörténeti Közlemények – Communicationes de historia artis medicinae. Vol. 222–225. (2013) p. 225.

Mezey László Miklós: Batári Gyula (1933-2013)[430]

Tudjuk, hisz' közelről ismerjük őket: számosan vannak könyvekkel eljegyzett életű emberek. Batári Gyula föltétlenül közéjük tartozott. Gyimesi László költőien szép megszemélyesítése tökéletesen illik rá: *„a Gutenberg-galaxis csillagjáró szerelmese"* volt. 1933-ban született Budapesten, értelmiségi családban, ahol a bensőségesség, a harmóniára való törekvés és a hit voltak gyermekéveinek meghatározói. Mégsem puhán kibélelt babaházban növekedett, eszmélkedett, mert ugyanakkor élénk társasági élet is folyt a családban, így gyermekként korán bepillanthatott a felnőttek „komoly" világába.

Nehéz években, évtizedekben volt gyermek és fiatal, ugyanakkor kiváló tanárai – például Halápy János festőművész vagy Szentkuthy Miklós író – voltak segítségére, hogy elhivatottsága hamar kialakuljon, és kultúra iránti elkötelezettsége megerősödjék. 1952 és 1956 között tanult az ELTE Nyelv- és Irodalomtudományi Karán, könyvtár szakon. Szakdolgozatát Radnóti Miklósból írta; diplomamunkájához pedig terjedelmes bibliográfiát mellékelt, mintegy előre jelezve könyvtárosi és művelődéstörténészi munkásságának egyik irányát, a bibliográfiák készítését. (Ez a bibliográfia egy évtized múltán önálló kiadványként is napvilágot látott: Radnóti Miklós bibliográfia, 1966.) Az egyetem elvégzése után az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központban helyezkedett el; tíz év után lett az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa – ahol nyugalomba vonulásáig dolgozott mint tudományos munkatárs, majd főmunkatárs. Nem mellesleg 1985 és 2002 között az OSZK Híradó felelős szerkesztője is volt.

Okkal állítható, hogy igen sokoldalú érdeklődésű kutató volt, ugyanakkor ez a sokágú érdeklődés mégis csak egy irányba mutatott: a magyar művelődés-, tudomány-, sajtó- és könyvtörténet felé. Aktív munkásságának több mint fél évszázada alatt mintegy ezer rövidebb-hosszabb publikáció került ki a tolla alól. Két kötetet állított össze magyar írók könyvekről, olvasmányaikról szóló vallomásaiból (Írók könyvek közt. Kortárs magyar írók vallomásai olvasmányaikról, 1974; Írók és könyvek. Magyar írók könyvekről és az olvasásról, 1980). Jelentősek sajtótörténeti munkái, például részt vett a Külföldi időszaki kiadványok a magyar könyvtárakban a XVII. századtól 1970-ig című összeállítás elkészítésében (1982), de a témában publikált önálló kötetei és maradandó alkotásoknak bizonyultak (A tudományos sajtó kialakulása Magyarországon [1721–1867], 1994; Fejezetek a külföldi magyar sajtó történetéből [1853–1920], 1999). Munkásságának összegző foglalata pedig a címével is sokat

[430] Forrás: Mezey László Miklós: Batári Gyula (1933-2013). = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 22 (2013) No. 11. pp. 50–51.

mondó Olvass, tanulj, kutass, alkoss! (2008). Ebben a könyvében tanulmányaiból, cikkeiből adott válogatást, amely egyben tudósi munkásságának credója is volt: emberközeli vallomása könyvről, kultúráról, a kultúra műveléséről, a tudományok hasznáról, de még szépirodalmi, költői kísérletei is helyet kaptak e válogatásban. E kötetéről írta Gyimesi László:

> „Ez a mű tisztelgés és aggodalom, múltismeret és jövőteremtési igény, ami egyszerre jellemzi ezt a hiánypótló kötetet: a szakember pontosságával, a műélvező ízlésével, az alkotó igényeivel. Ott a helye az ínyenc olvasók kéz-közeli polcán. Batári Gyula ízig-vérig bibliofil értelmiségi, nem egyszerűen a könyvek barátja, hanem a Gutenberg-galaxis csillagjáró szerelmese."

Pályáját nemcsak az elmélyült kutatómunka, de a közéleti aktivitás is jellemezte. Évtizedekig tagja volt a Magyar Újságírók Országos Szövetségének, amely 2013 tavaszán Aranytoll-díjban részesítette. Dolgozott a Magyar Orvostörténeti Társaságban mint vezetőségi tag, ugyancsak tagja volt a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságnak is. Munkásságát Zsámboky János-emlékéremmel (1984) és Keresztury-jutalommal (1990) ismerték el.

Élete a könyvek között és a történelem faggatásával telt. Erről így vallott egy Vajda Mártának a Tollal.hu portálon megjelent interjúban:

> „Vallom, hogy a történelem az élet tanítómestere. Lényegesnek tartom az olvasás, a tanulás, a kutatás, és ezek birtokában magát a hiteles alkotás szeretetét. Tehát útmutatásom a fiatal újságírók számára, hogy törekedjenek a múlt megismerésére, az összefüggések keresésére is."

Akik találkozhattak vele, egy nagyon nagy tudású, ám végtelen szerény embert ismerhettek meg Batári Gyulában. Akitől nemcsak a tudományos kutatás iránti rajongó elkötelezettséget, de a tudomány iránti alázatot is el lehetett tanulni.

Az emlékezés alkalmával vékony, szinte törékeny alakja most is fölrémlik az OSZK folyosóján, ahogy vaskos dossziéval – talán az OSZK Híradó aktuális számának kéziratai val – a hóna alatt elgondolkodva lépdel, hogy betérjen valamelyik munkaszobába egy-egy kollégához rövid baráti csevegésre vagy éppen újabb kéziratokat kérve az Országos Széchényi Könyvtár lapja számára. A találkozások alkalmával néhány perc alatt is sok mindenről lehetett vele beszélgetni, de legtöbbször könyvekről, versekről – hiszen maga is művelte a lírát –, múltról és a jelen kérdéseiről. Minden halk mondatában benne volt a beszélgető partnerrel

szembeni figyelmesség, a másik véleménye iránti őszinte érdeklődés és a sosem kérkedőn megnyilvánuló hatalmas tudás.

*

Az OSzK gondozásában megjelent két, alapvető szakkönyve:

Batári Gyula: A tudományos szaksajtó kialakulása Magyarországon (1721–1867). Bp., 1994. OSzK. 188 p. (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei 5.)

Batári Gyula: Fejezetek a külföldi magyar sajtó történetéből, 1853–1920. Bp., 1999. OSzK. 88 p., [9] t. (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei 12.)

Orvostörténeti témájú publikációiból:

Batári Gyula: Régi magyar orvosi folyóiratok. = Orvosi Hetilap 109 (1968) No. 26. pp. 1439–1444.

Batári Gyula: Régi magyar orvosi folyóiratok I–III. = Orvosi Könyvtáros 8 (1968) No. 1. pp. 22–27.; No. 2. pp. 80–88.; No. 3. pp. 158–173.

Batári Gyula: Emlékezés az „Orvostörténelem”-re. = Orvosi Hetilap 110 (1969) No. 16. pp. 918–919.

Batári Gyula: Bugát Pál folyóirata, az Orvosi Tár. 1831–1848. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1970. Bp., 1970–1971. OSzK. pp. 357–370.

Batári Gyula: A hazai orvosegyesületi könyvtárak mint a szakmai tájékozódás eszközei a XIX. század. harmincas-negyvenes éveiben. = Orvosi Hetilap 114 (1973) No. 16. pp. 944–948.

Batári Gyula: Egy magyarországi német nyelvű orvosi folyóirat: Zeitschrift für Natur- und Heilkunde in Ungarn. = Orvosi Hetilap 114 (1973) No. 24. pp. 1440–1444.

Batári Gyula: Poor Imre „Gyógyászat”-ának első korszaka 1861–1867. = Orvosi Hetilap 115 (1974) No. 18. pp. 1055–1057.

Batári Gyula: Két magyar homeopata folyóirat a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben. = Orvosi Hetilap 115 (1974) No. 18. pp. 1061–1062.

Batári Gyula: Az Orvosi Tár. = Orvosi Hetilap 115 (1974) No. 32. pp. 1901–1903.

Batári Gyula: Egy soproni orvosi folyóirat a XIX. sz. közepén (Zeitschrift für Natur- und Heilkunde in Ungarn). = Soproni Szemle 28 (1974) No. 4. pp. 341–344.

Batári Gyula: Mangold Henrik német nyelvű orvosi folyóirata, az Ungarische Medicinisch-Chirurgische Presse. = Orvosi Hetilap 117 (1976) No. 28. pp. 1714–1715.

Batári Gyula: Az „Iskola és Egészség” című folyóirat és Németh László. = Orvosi Hetilap 117 (1976) No. 48. pp. 2930–2932.

Batári Gyula: A magyarországi vasútegészségügy egy korai dokumentumáról. = Orvosi Hetilap 118 (1977) No. 14. p. 819.

Batári Gyula: A magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek „Munkálatai”-ról és „Napi Közlöny”-éről. = Orvosi Hetilap 118 (1977) No. 18. pp. 1060–1061.

Batári Gyula: Evlija Cselebi magyarországi útikönyvének orvosi vonatkozásairól. = Orvosi Hetilap 118 (1977) No. 52. pp. 3171–3172.

Batári Gyula: Magyar orvosi és egészségügyi folyóiratok (1803–1944). = Orvosi Könyvtáros 17 (1977) No. 1. pp. 83–116.

Batári Gyula: Az „Orvos-Természettudományi Értesítő” első korszakáról (1876–1902). = Orvosi Könyvtáros 18 (1978) No. 2. pp. 213–220.

Batári Gyula: A magyarországi orvosi sajtó kialakulása. = Orvosi Könyvtáros 18 (1978) No. 3. pp. 290–320.

Batári Gyula: A „Honvédorvos” (1888–1914). = Orvosi Hetilap 119 (1978) No. 4. pp. 215–216.

Batári Gyula: A magyarországi orvosi folyóiratok szakosodásáról a 19. század közepén. = Orvosi Könyvtáros 19 (1979) No. 1. pp. 67–83.

Batári Gyula: A legfontosabb magyarországi folyóiratok megindulásának körülményeiről a 19. század közepén. = Orvosi Könyvtáros 19 (1979) No. 2. pp. 153–174.

Batári Gyula: Orvosi és egészségügyi folyóiratok Magyarországon a 19. század hatvanas éveiben. = Orvosi Könyvtáros 19 (1979) No. 3. pp. 307–324.

Batári Gyula: Gyógyászati folyóiratok Erdélyben a két világháború között. = Orvosi Könyvtáros 20 (1980) No. 3. pp. 293–304.

Batári Gyula: Orvosi és egészségügyi folyóiratok Erdélyben. = Orvosi Könyvtáros 20 (1980) No. 4. pp. 406–413.

Batári Gyula: Schöpf-Merei Ágoston és az első hazai gyermekgyógyászati folyóirat. = Természet Világa 111 (1980) No. 1. pp. 39–40.

Batári Gyula: Az Erdélyi Orvosok Egyesülete (1833-1836). = Orvosi Hetilap 122 (1981) No. 28. p. 1732.

Batári Gyula: Biblioterápia Magyarországon a XIX. században. = Orvosi Könyvtáros 21 (1981) No. 3. pp. 253–257.

Batári Gyula: Schmidt Béla és az erdélyi Magyar Népegészségügyi Szemle. = Orvosi Hetilap 123 (1982) No. 44. pp. 2737–2738.

Batári Gyula: Az orvosi sajtóreferálás kezdetei Magyarországon. = Orvosi Hetilap 123 (1982) No. 42. pp. 2611–2613.

Batári Gyula: Az első gyógyászati szakfolyóiratok Magyarországon. = Magyar Könyvszemle 98 (1982) No. 1. pp. 72–75.

Batári Gyula: Az orvosi sajtóreferálás Magyarországon a XIX. század végén és a XX. század elején. = Orvosi Könyvtáros 24 (1984) No. 3. pp. 91–99.

Batári Gyula: A katonaorvosi folyóiratirodalom magyarországon az első világháború előtt. = Orvosi Könyvtáros 25 (1985) No. 3. pp. 313–322.

Batári Gyula: Magyarországi orvosi szaksajtó 1919-1944 között. = Orvosi Hetilap 127 (1986) No. 26. pp. 1588–1590.

Batári Gyula: Fejezetek a két világháború közötti erdélyi magyar természettudományos, ipari és orvosi folyóiratkiadás történetéből. = Technikatörténeti Szemle 16 (1986) pp. 121–140.

Batári Gyula: A Nova Posoniensia orvos-egészségügyi vonatkozásai. = Orvosi Hetilap 128 (1987) No. 38. pp. 2001–2002.

Batári Gyula: Két orvosi referáló lap a századfordulón. = Orvosi Hetilap 129 (1988) No. 52. pp. 2806–2808.

Batári Gyula: Semmelweis Ignác – a pesti orvosi kar könyvtárosa. = Orvosi Hetilap 131 (1990) No. 36. pp. 1983–1984.

Batári Gyula: Bugát Pál finn orvosvendége: Erik Ingman. = Orvosi Hetilap 133 (1992) No. 20. pp. 1243–1244.

Batári Gyula: A hazai orvosi sajtóreferálás kialakulása. = Orvosi Hetilap 134 (1993) No. 44. pp. 2435–2437.

Batári Gyula: Giuseppe Basso-Arnoux – Kossuth Lajos orvosa. = Orvosi Hetilap 135 (1994) No. 22. pp. 1201–1204.

Batári Gyula: Németh László kapcsolata egy iskolaorvosi folyóirattal. = Egészségnevelés 35 (1994) No. 1. pp. 29–30.

Batári Gyula: Az orvosi folyóirat-kiadás kezdetei Magyarországon. = Orvosi Hetilap 137 (1996) No. 22. pp. 1205–1206.

Buzinkay Géza

Bencze József (1893–1970)[431]

„Amikor egy ismeretlentől megkérdeztük, melyik temetőbe menjünk Bencze dr. gyászszertartására, megmagyarázta és hozzátette: »Nagyon kedves ember volt«. Valóban ez jellemezte… Pedig megjárta a poklokat, a koncentrációs táborok, testi és lelki gyötrelmek Golgotáját… Mégis, mindez a szörnyűség úgy múlt el életigenlő egyénisége felett, mint valami rettenetes álom. Fájdalmát rendkívül tevékeny életben oldotta fel: …kristályosodási maggá vált a megye és az ország különböző társadalmi mozgalmaiban.”[432] (…)

> „Munkásságának egyik csomópontja a magyar népi gyógyászat kutatása volt, ebből a tárgykörből lett az orvostörténelem első kandidátusa is. Disszertációját ’A majorok és puszták, mint az empirikus orvoslás és a babonás hiedelmek megőrzői’ címmel írta és védte meg (1960). Az Orvos-Egészségügyi Szakszervezet Orvostörténelmi Szakcsoportjának ő volt az első főtitkára (1958), majd a Magyar Orvostörténelmi Társaság első elnöke (1966).
>
> Sokat foglalkozott Vas megye egészségügyi történetével, a megye kórházainak 100 éves történetével. Különösen jelentős érdemei vannak abban, hogy Markusovszky Lajos életrajzát dokumentumok feltárásával gazdagította, emlékét megörökítette.[433] Nagyon szép orvostörténelmi értékű tárgyakból, eszközökből álló gyűjteménye páratlan a maga nemében…”[434]

A népi gyógyászat témakörében megjelent írásai:

Bencze József: A vérrel való gyógyítás története Magyarországon. = Orvosi Hetilap, 1951. pp. 1434–1438. (Hozzászólás: pp. 1673–1674.)

Bencze József: Az empirikus doktorkodásról és annak kéziratairól. = Orvostörténeti Közlemények 6–7 (1957) pp. 212–274.

---

431 Forrás: B. G. [Buzinkay Géza]: Bencze József (1893–1970). = Orvostörténeti Közlemények 60–61 (1971) pp. 367–368. (Részletek)

432 A beszédet a Magyar Orvostörténelmi Társaság nevében Réti Endre mondotta el Bencze József temetésén.

433 Vö. Markusovszky Lajos. = Orvosi Hetilap, 1955. pp. 281–283.; Mozaikok Markusovszky Lajos életéből. 1. Markusovszky fiatalsága. 2. A szabadságharctól az Orvosi Hetilap megindításáig. 3. Az Orvosi Hetilap megindításától haláláig. = Orvosi Hetilap, 1958. pp. 69–71, 103–105, 139–142. (– *a szerk. kieg.*)

434 Réti Endre beszédéből.

Bencze József: A magyar nép mesterséges gyógyfürdőiről, a füstölésről és a gőzölésről. = Orvostörténeti Közlemények 12 (1959) pp. 5–45.

Bencze József: Ősmagyar motívumok orvostörténelmi maradványainkban. = Orvostörténeti Közlemények 17 (1960) pp. 65–92.

Bencze József: A magyar paraszti köpölyözésről és érvágásról. = Orvostörténeti Közlemények 18 (1960) pp. 44–55.

Bencze József: A magyar kalendáriumok orvostörténeti vonatkozásairól. = Orvostörténeti Közlemények 30 (1964) pp. 9–59.

Bencze József: Nediliczi Váli Mihály. = Orvostörténeti Közlemények 33 (1964) pp. 237–261.

Bencze József: Két újólag előkerült akta a boszorkányperek idejéből. = Orvostörténeti Közlemények 34 (1965) pp. 9–17.

Bencze József: Adatok a magyar népi empirikus állatgyógyításhoz. = Orvostörténeti Közlemények 42 (1967) pp. 37–114.

Helytörténeti írásai:

Bencze József: Vas megye egészségügyének története. In: Vas megye egészségügye. Szombathely, 1955. pp. 5–16.

Bencze József: Vas megye kórházainak (ispotály) 700 éves története. = Orvostörténeti Közlemények 1 (1955) pp. 54–75.

Bencze József: Sárvár orvostörténeti emlékeiből. In: Az 1955–56. évi Markusovszky emlékelőadások gyűjteménye. Szombathely, 1957. pp. 263–275.

Bencze József: A gyógyítás története Vas megyében. In: Vas megye. Szombathely, 1958. pp. 203–223.

Bencze József: Sebészmesterek és fürdősök Vas megyében. In: A Szombathelyi Megyei Kórház 1958-as Évkönyve. Szombathely, 1958. pp. 417–432.

Bencze József: Vas megye egészségügyének történetéből. = Gyógyszerészet, 1958. pp. 270–272.

Fodor Henrik – Bencze József: Vas megye művelődés- és egészségügye 1919-ben. = Vasi Szemle, 1959. pp. 10–14.

Bencze József: Vas megye fizikusai. In: A Szombathelyi Megyei Kórház 1960–1962-es évkönyve. Szombathely, 1962. pp. 571–589.

Bencze József: Vas megye kórházainak 700 éves története. = Vasi Szemle, 1964. pp. 531–551.

Bencze József: Vas megye első fizikusáról [physikusáról]. = Orvostörténeti Közlemények 35 (1965) pp. 49–54.

Bencze József: Kőszeg orvostörténelmi emlékei. = Orvosi Hetilap, 1965. pp. 2095–2097.

Bencze József: Az utolsó Vas megyei ember- és állatgyógyítóról. = Vasi Szemle, 1966. pp. 246–256.

Bencze József: Vas megye nevezetes tapasztalati (empirikus) gyógyítóiról. 1–2. rész. = Vasi Szemle, 1966. pp. 583–596, 1967. pp. 77–85.

*

1958-ban részt vett az első hazai főiskolai orvostörténeti tankönyvsorozat (egyetemi jegyzet) összeállításában, tollából a középkori gyógyászatról szóló kötet jelent meg. A sorozat a következő kötetekből állt:

Mérei Gyula: Az orvostudomány története. 1. rész. A történelem előtti idők. A primitív népek gyógyászata. Az ókor orvostudománya. Bp., 1958. 70 p.

Bencze József: Az orvostudomány története. 2. rész. A középkor. Bp., 1958. 67 p.

Hahn Géza: Az orvostudomány története. 3. rész. Bp., 1958. 33 p.

Szodoray Lajos: Az orvostudomány története. 4. rész. Bp., 1958. 48 p.

Hahn Géza: Az orvostudomány története. 5. rész. Bp., 1958. 79 p.

Az Orvostörténeti Közlemények és más szaklapok hasábjain megjelent számos történeti dolgozata, forrásközleménye megőrzi nevét a magyar orvostörténelem számára.

További orvostörténeti publikációi:

Bencze József: Az első magyar orvostörténeti kongresszus. = Népegészségügy, 1958. 11. sz. pp. 301–303.

Bencze József: Adatok a magyar orvosi reklám történetéhez. = Orvosi Hetilap, 1961. pp. 1808–1812.

Bencze József: Markusovszky Lajos emlékezete. = Orvosi Hetilap, 1962. pp. 2490–2491.

Bencze József: Tolnay Sándor. = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 171–173.

Bencze József: Két eddig ismeretlen magyar alkimista kézirat. = Orvosi Hetilap, 1964. pp. 1712–1714.

Bencze József: Franciscus Joel. = Orvosi Hetilap, 1964. pp. 1901–1903.

Bencze József: Hutyra [Hutÿra] Ferenc. = Orvosi Hetilap, 1964. pp. 2480–2481.

Bencze József: Szegedi Kőrös Gáspár. = Vasi Szemle, 1964. pp. 69–74.

Bencze József: Markusovszky Lajos (1815–1893). = Orvosi Hetilap, 1965. pp. 655–659.

Bencze József: Lister magyarországi tartózkodásáról. = Orvosi Hetilap, 1965. pp. 751–752.

Bencze József: Műhibaperek levéltári adataiból. = Orvostörténeti Közlemények 35 (1965) pp. 315–321.

Bencze József: A diphteria története hazánkban. = Orvostörténeti Közlemények 38–39 (1966) pp. 107–109.

Bencze József: Adatok a múlt századbeli magyar kolerajárvány történetéhez. = Orvostörténeti Közlemények 54 (1970) pp. 215–217.

Szállási Árpád

Benedek István (1915–1996)[435]

A közhiedelemtől eltérően igenis akadnak pótolhatatlan emberek, ezt nem a kötelező kegyelet mondatja velünk. Antall József elvesztését négy éve nem tudja kiheverni az ország, Benedek Istvánét a hazai kultúrhistória. Az már csak véletlen, hogy mindketten egyben orvostörténészek és barátok is voltak.

Benedek István eseményekben, valamint teljesítményekben gazdag élete nyitott könyv az olvasói előtt. Az apjáról készült esszé-kötet az irodalmi környezetet mutatja be, amelybe beleszületett, s egy elmeorvosi kitérővel visszakanyarodott. A pszichiáter emlékét az első nagy siker, az 'Aranyketrec' őrzi, a pszichológus szakma viszont újra felfedezte az analitikus iskolák (Freud, Szondi) alapján összeszedett, eredeti szempontokkal módosított 'Ösztön és bűnözés' című monográfiáját. A televízió, mint új mágikus média amilyen hamar felfedezte, olyan gyorsan meg is szabadult tőle. Nem mintha csapnivalóan csinálta volna, hanem pont ellenkezőleg. Túlságosan komolyan vette a kisbaconi Benedek család igazmondó kötelességét, s ez sehogy sem illett a kor maszatoló összképébe. Annyi eredménye mindenképpen lett, hogy kezdett kirajzolódni reneszánsz kori emberideálja, az „uomo universale", aki mindenre kíváncsi. A dilettante megjelölést sem utasította el, annak eredeti gyönyörködő-gyönyörködtető értelmében.

Tudománytörténeti, azon belül a bennünket leginkább érintő-érdeklő orvostörténeti tevékenysége ettől az időtől keltezhető. Legkevésbé olvasott, legkedvesebb könyve a 'Lamarck és kora' először 1963-ban jelent meg. Egyik neves professzor kritikusa azt állította addig róla: „Benedek István összekeveri a zsurnalisztikát a forrásokra hivatkozó történetírással".

Aki részéről e vád elhangzott, most csattanó választ kapott. A 'Lamarck és kora' kompozíciója imponáló, névmutatója gazdag és pontos. Információi nem másodkézből valók, mindent eredetiben olvasott – nagy részük le sincs fordítva – szakmai tekintélyekkel mert szembehelyezkedni. Szerinte a lamarckizmus rövid lényege a következő:

---

[435] Forrás: Szállási Árpád: Benedek István (1915–1996). = Orvostörténeti Közlemények 158–165 (1997–1998) pp. 286–288.
Lásd újabban: Gazda István: Benedek István orvostörténeti-tudománytörténeti írásainak bibliográfiája. Készült születése 100. évfordulója tiszteletére. Online: http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=228

„…a környezet folytonos változása megkívánja az élőlények változását is, máskülönben nem maradhatnak életben. Az életbenmaradás szükséglete alakítja és fejleszti ki a szerveket a használatnak és nemhasználatnak megfelelően: a fokozottan igénybe vett szervek fejlődnek, a fölöslegessé váltak elsorvadnak. Az így szerzett tulajdonságok átöröklődnek az utódokra; ez a folyamatos alkalmazkodás a fejlődés."

A könyv nem kapott megérdemelt visszhangot, hiszen hányan foglalkoztak akkor behatóan hazai viszonylatban a darwinizmus előfutáraival!

A következő kihívás a 'Semmelweis és kora'. Amilyen visszhang nélküli volt a Lamarck-könyv, annál nagyobb vihart kavart a Semmelweis-életrajz. Az történt ugyanis, hogy a legnagyobb magyar orvos halálának centenáriumára (1965) illusztris professzorok, illetékes akadémikusok (Haranghy László, Nyírő Gyula, Regöly-Mérei Gyula, Hüttl Tivadar) utólag diagnosztizálták Semmelweis betegségét. Legfőbb feladatuk volt a gennyvérűség haláloki kizárólagosságának bebizonyítása. Óvatosabb megfogalmazásban ez a változat került a Gortvay–Zoltán-féle monográfiába is, amelyet az Akadémiai Kiadó 1968-ban, születésének százötvenedik évfordulójára megjelentetett, angol nyelven is. Elmeháborodását a megnemértés, korai halálát „láthatatlan ellenfele" a szepszis okozta, így szólt a romantikus regénybe illő szentencia. Benedek István ekkor diagnosztikai disszonanciát követett el: felvetette a nem feltétlenül nemi úton szerzett szifilisz következményeként a hűdéses elmezavar lehetőségét. Elég sokat boncolt vénuszi nyavalyában elhunytakat, akkor még kesztyű nélkül. Az említett monográfiák szerzői ennek a legcsekélyebb lehetőségét is elutasították. A szocialista szemérem Munkácsy és Ady nyilvánvaló szifiliszével sem szívesen foglalkozott. Semmelweis pedig egy szerény Wassermann-pozitív reakcióval sem rendelkezett. Mire ezt a perdöntő laboratóriumi eljárást felfedezték, hősünknek már rég csak a csontjai fehérlettek a Kerepesi úti temetőben. Az esetleges gummákat sem vizsgálták.

Az Orvosi Hetilap[436] tanúskodik róla, milyen éles pengeváltás történt ez ügyben. Az idő utólag Benedek Istvánt igazolta. Az Orvosi Hetilap 1902. évi számában a Gynaekologia című melléklet ugyanis a következőkről tudósít:

„Semmelweis, Fleischer és Bruck Jakab is életük utolsó éveit a paralysis progressiva hosszú, sötét éjjelében töltötték el."

[436] Orvosi Hetilap, 1971. pp. 929–936.

Ez Kézmárszky professzor tudtával jelent meg, aki tisztában lehetett a kórismével. Benedek Semmelweis-könyve bővített kiadásban, majd német nyelven is megjelent. Sajnos, a Gynaekologia nekrológjára csak aztán derült fény. Mégis ez eddig a legteljesebb Semmelweis-biográfia, a legolvasmányosabb stílusban megírva. A hivatkozási alap mindig pontosan megjelölt, szó sincs fantáziadús regényességről. A Semmelweis-irodalom összefoglaló alapműve méltó a legnagyobb magyar orvoshoz. Ha valaki egy jó könyvet ír, már a parnasszuson a helye.[437]

Benedek István az 'Aranyketrec', a Lamarck-, és a Semmelweis-monográfia után még újabb meglepetésekkel szolgált. 'A tudás útja' (1972), a 'Mandragóra I–II.' (1979), a 'Hippokratésztől Darwinig' (1986), a 'Tibeti orvoslás és varázslás' (1987) után orvostörténeti betetőzése a 'Hügieia' (1990), az európai medicina kiteljesedésének kultúrtörténeti bemutatása.

Szépirodalmi munkásságát, valamint politikai publicisztikáját nem feladatunk értékelni. Ez utóbbi a kezdethez vezet vissza. Ha nem Antall József a miniszterelnök, aligha kezdett volna e kényes műfajba. Kitűnő debatter volt és megvesztegethetetlen moralista. Hazájához, hivatásaihoz (orvos, orvostörténet, szépirodalom), valamint hitveseihez – Krisztina majd Júlia –, barátaihoz holtáig hűséges, míg Velencében 1996. június 9-én végleg ki nem esett a toll a kezéből.

Antall József és Benedek István halálával lezárult egy korrekt korszak. Az általuk állított mérce magas, jó volna minél ritkábban levernünk a lécet.

*

Főbb orvostörténeti témájú művei, tanulmánygyűjteményei:

Benedek István: A darwinizmus kibontakozása. Bp., 1961. 151 p.

Benedek István: Lamarck és kora. Bp., [1]1963. 336 p., [2]1975. 432 p.

Benedek István: Semmelweis és kora. Bp., [1]1967. 474 p., [2]1973. 592 p.

Benedek István: Lélektől lélekig. Bp., 1970. 534 p.

Benedek István: A tudás útja. Bp., [1]1972. 312 p., [2]1976. 300 p., 64 t., [3]1985. 306 p., [4]1994. 352 p.

Benedek István: Pusztába kiáltott szó. Bp., 1974. 398 p.

[437] Benedek Istvánnak Semmelweisről írt alapvető tanulmányai nemrég kötetben is megjelentek: Semmelweis Ignác emlékezete. Sajtó alá rend.: Gazda István. Bp., – Piliscsaba, 2001. 556, 11 p.

Benedek István: A gyógyítás gyógyítása. Orvosi–orvostörténeti tanulmányok. Bp., 1978. 434 p.

Benedek István: Mandragóra. 1–2. köt. Kultúrtörténeti tanulmány különös tekintettel a varázslásra és gyógyításra. Bp., 1979. 424, 292 p.

Benedek István: Semmelweis. Bp., 1980. 269 p.

Benedek István: Semmelweis' Krankheit. Bp., 1983. 110 p., 16 t.

Benedek István: Hátrább az egerekkel. Bp., 1986. 487 p.

Benedek István: Hippokratésztől Darwinig. A természettudomány nagy korszakai. Bp., 1986. 152 p.

Benedek István: Tibeti orvoslás és varázslás. Bp., 1987. 360 p.

Benedek István: Az értelem dicsérete. Művelődéstörténeti tanulmány a 16–17. század gondolkodóiról. Bp., 1987. 276 p.

Benedek István: Hügieia. Az európai orvostudomány története jelesebb doktorok életrajzával. Ókor, középkor, reneszánsz, újkor kezdete. Bp., 1990. 272 p.

Benedek István: Hetvenhét. Bp., 1991. 207 p.

Benedek István: Hetvennyolc. Pocsolyától az óceánig. Esszék, tanulmányok. Bp., 1993. 212 p.

Benedek István: Hetvenkilenc. Göröngyös út. Esszék, tanulmányok. Bp., 1994. 162 p.

Benedek István: Nyolcvan. Számadás és lecke. Bp., 1995. 144 p.

Benedek István: Semmelweis betegségéről és a semmelweisi tanok időszerűségéről. Készült a szerző születésének 100. és Semmelweis halálának 150. évfordulója tiszteletére. Bp., 2015. 280 p. – *Online*: http://real.mtak.hu/30826/

Huszár György

Bugyi Balázs (1911–1982)[438]

Bugyi Balázs, az orvostudományok kandidátusa, ny. rendelőintézeti főorvos, a Magyar Orvostörténelmi Társaság tb. tagja Kolozsvárott született 1911. május 21-én. 1935-ben nyert orvosi oklevelet, 1937-ben bölcsészdoktorátust vegyészeti tárgykörből, majd belgyógyász és radiológus szakorvosi képesítést. Életútját munkahelyei és tudományos munkásságának eredményei jellemzik. Munkahelyei – a körülmények nem mindig szerencsés alakulása folytán – gyakran változtak. Dolgozott hazai és külföldi egyetemi intézetekben, kolozsvári és budapesti egyetemi klinikákon, az Egészségügyi Minisztériumban, budapesti és vidéki kórházakban és rendelőintézetekben. Tudományos érdeklődését, de még inkább kutatási lehetőségeit az újabb és újabb munkahelyei is befolyásolták. Így érthető, hogy foglalkozott sugár-biológiával és -kémiával, belgyógyászattal, röntgenológiával, sportorvostannal, munka- és üzemegészségüggyel, antropológiával és nem utolsósorban – igen szívesen – orvostörténelemmel, paleopatológiával és paleoantropológiával.

A szorgalmas, tudományszerető orvosnak három idegen nyelvű monográfiája és szinte hihetetlenül nagyszámú, közel 500 – részben idegen nyelvű – közleménye jelent meg. Orvostörténelmi tárgyú és vonatkozású közleményeinek száma közel 100, beleértve a paleo-antropológiát és -patológiát is.

Az Orvostörténeti Közleményekben 1960–1977 között 22, a Horusban 40 közleménye jelent meg. A német és olasz orvostörténelmi lapok is szívesen közölték írásait. Hosszabb-rövidebb közleményei mint értékes mozaikkövek használhatók fel a magyar orvostörténelem összefoglaló képében. Közleményeinek jelentős része a radiológia, elsősorban a hazai radiológia történetével foglalkozik.

Ezeket felhasználta a 'Hungarian Medical Radiology Past and Present' című,[439] két kiadásban is megjelent munkája megírásakor. Szorgalmas és szerencsés munkával feltárta, és így az utókor számára megőrizte a magyar radiológia úttörőinek munkásságát. Gyakran jelentek meg könyvismertetései; alapos kritikai értékelésével felhívta a figyelmet sok külföldön megjelenő orvostörténelmi tárgyú műre. (…)

---

[438] Forrás: Huszár György: Bugyi Balázs (1911–1982). = Orvostörténeti Közlemények 97–99. (1982) p. 326.
[439] Bugyi Balázs: Hungarian medical readiology. Past and present. Bp., 1977. 61 p.

Az Orvostörténeti Közleményekben megjelent írásai közül a következőket emeljük ki:

Bugyi Balázs: Adatok Alexander Béla működéséhez. = Orvostörténeti Közlemények 17 (1960) pp. 196–198.

Bugyi Balázs: Adatok a magyar röntgenológia kezdeti történetéhez (1896–1906). = Orvostörténeti Közlemények 21–21 (1961) pp. 370–386.

Bugyi Balázs: Adatok a nagyváradi röntgenlaboratórium működéséhez. = Orvostörténeti Közlemények 26 (1962) pp. 185–189.

Bugyi Balázs: Adatok a magyar röntgenlámpa történetéhez. = Orvostörténeti Közlemények 30 (1964) pp. 187–191.

Bugyi Balázs: A röntgenológia megszületése Magyarországon. = Orvostörténeti Közlemények 30 (1964) pp. 191–192.

Bugyi Balázs: Az ezeréves – millenáris – kiállítás röntgenológiai vonatkozásai. = Orvostörténeti Közlemények 30 (1964) pp. 192–195.

Bugyi Balázs: A bolognai archigymnasium magyar orvostanhallgatói. = Orvostörténeti Közlemények 41 (1967) pp. 185–188.

Bugyi Balázs: Andreas Vesalius és kora az 1964. évi bázeli XIX. nemzetközi orvostörténeti kongresszus tükrében. = Orvostörténeti Közlemények 41 (1967) pp. 205–208.

Bugyi Balázs: Lazarus de Frigeis. = Orvostörténeti Közlemények 41 (1967) pp. 208–209.

Bugyi Balázs: Az orvostörténet Olaszországban. = Orvostörténeti Közlemények 41 (1967) pp. 209–214.

Bugyi Balázs: Az orvosi fizika Semmelweis korában. = Orvostörténeti Közlemények 43 (1967) pp. 101–107.

Bugyi Balázs: Franz Anton Mesmer és magyarországi tartózkodása 1775-ben. = Orvostörténeti Közlemények 62–63 (1971) pp. 117–120.

Bugyi Balázs: Magyar vonatkozás Magister Magnus Hund jr. bányaorvosi munkájában. = Orvostörténeti Közlemények 73–74 (1974) pp. 227–228.

Bugyi Balázs: Rohrbacher Kálmán, Annaberg XVI. századbeli főorvosa. = Orvostörténeti Közlemények 78–79 (1976) pp. 237–240.

Bugyi Balázs: Az első hazai, orvosi műszerről írott értekezésről. = Orvostörténeti Közlemények 80 (1976) pp. 83–89.

Bugyi Balázs: A Priessnitz-féle hidegvízkezelés korai hazai története. = Orvostörténeti Közlemények 81 (1977) pp. 89–95.

Bugyi Balázs: A hazai anthropológia néhány korai írása. = Orvostörténeti Közlemények 87–88 (1979) pp. 261–268.

Bugyi Balázs: Népi gyógyászat a reformkori orvostudori értekezésekben, különös tekintettel Trencsén megyére. = Orvostörténeti Közlemények Suppl. 11–12 (1979) pp. 313–323.

Bugyi Balázs: Orvosi helyesírásunk történetéhez. = Orvostörténeti Közlemények 93–96 (1981) pp. 219–224.

Bugyi Balázs: Az első „népszerű orvostan” főiskolai tanszék (1834–1852) történetéből. = Orvostörténeti Közlemények 93–96 (1981) pp. 225–235.

Más periodikákban megjelent orvostörténeti tanulmányai közül az alábbiakat emeljük ki:

Bugyi Balázs: Ismeretlen adatok a magyar röntgenológia történetéből. = Magyar Radiológia, 1961. pp. 372–377.

Bugyi Balázs: Röntgen életének néhány kevéssé ismert adata. = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 365–367.

Bugyi Balázs: A korszerű iparegészségügy megteremtője: L. R. Villermé. = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 2480–2481.

Bugyi Balázs: A biofizika egy érdekes tévedésének jubileumára: a rejtélyes N-sugarakról. = Orvosi Hetilap, 1964. pp. 87–88.

Bugyi Balázs: A századfordulót megelőző hazai röntgenlaboratóriumok gazdasági és forgalmi adatai. = Orv. és Techn., 1964. pp. 184–189.

Bugyi Balázs: A magyar röntgenfolyóiratok történeti áttekintése. = Orvosi Könyvtáros, 1964. pp. 53–56.

Bugyi Balázs: Emlékezés Haberle Károlyra születésének 200. évfordulójára. = Időjárás, 1964. pp. 60–61.

Bugyi Balázs: Régi magyar röntgenintézetek. = Radiologiai Közlemények, 1964. pp. 25–32.

Bugyi Balázs: Zur Medizingeschichte Ungarns in der Zeit der türkischen Besetzung (1526–1686). In: Vade Mecum des 19. Internationalen Kongresses für Geschichte der Medizin. Basel, 1964. p. 127.

Bugyi Balázs: Az első sugárártalmak hazánkban. = Orvosi Hetilap, 1965. pp. 468–469.

Bugyi Balázs: Érdekességek a magyar röntgentechnika történetéből. = Radiologiai Közlemények, 1965. pp. 141–164.

Bugyi Balázs: Évezredek nyomában. 2. Az ókori orvostudomány. = Orv. és Tech., 1965. pp. 92–94.

Bugyi Balázs: A röntgenológia hőskora Magyarországon. 1. rész. 1896–1920. = Radiologiai Közlemények, 1965. pp. 5–45.

Bugyi Balázs: Conrad Gesner. = Orvosi Hetilap, 1965. pp. 2386–2388.

Bugyi Balázs: Schröder Gyula (1866–1918). = Orvosi Hetilap, 1966. p. 1956.

Bugyi Balázs: A röntgenológia hőskora Magyarországon. 2. rész. 1896–1920. Alexander Béla (1857–1916). = Radiologiai Közlemények, 1966. pp. 91–105.

Bugyi Balázs: A röntgenológia hőskora Magyarországon. 2. rész. 1896–1920. Alexander Béla (1857–1916). = Radiologiai Közlemények, 1966. pp. 42–54.

Bugyi Balázs: A röntgenológia hőskora Magyarországon. 3. rész. 1896–1920. Gyakorló kórházi és klinikus röntgenorvos pionírok. = Radiologiai Közlemények, 1966. pp. 69–84., 1967. pp. 50–61.

Bugyi Balázs: Adatok az emberi elektroencephalográfia felfedezésének történetéből. = Orv. és Techn., 1966. pp. 13–14.

Bugyi Balázs: Critical notes about Lazarus de Frigeis. /Vesalius adviser in Hebrew terminology/. Khorot/Jerusalem/, 1966. pp. 129–132.

Bugyi Balázs: Az organikus fizikától a reflex élettanáig: C. Ph. W. Ludwig. = Orvosi Hetilap, 1967. pp. 227–228.

Bugyi Balázs: A biokibernetika megteremtője: Ilja Fagyejevics Cion (1842–1912). = Orvosi Hetilap, 1967. pp. 518–519.

Bugyi Balázs: A röntgenológia hőskora Magyarországon. 4. rész. (folytatás). 29. (Hamburger Jenő). = Radiologiai Közlemények, 1967. pp. 69–74.

Bugyi Balázs: Adatok a renaissance-kori Magyarország egészségügyi felvilágosításához. = Egészségü. Felvil., 1967. pp. 78–79.

Bugyi Balázs: Marzio Galeotto: De homine = Therapia Hungarica, 1967. pp. 173–177.

Bugyi Balázs: Gáspár Ferenc – a távoli tengerek magyar orvos-útleírója. = Orvosi Hetilap, 1969. pp. 315–316.

Bugyi Balázs: Antonio Maria Valsalva, a klinikai patológia elfelejtett megalapozója. = Orvosi Hetilap, 1969. pp. 433–437.

Bugyi Balázs: Crato von Krafftheim. = Orvosi Hetilap, 1970. pp. 581–582.

Bugyi Balázs: A bonctani viaszkészítmények művésze: Felice Fontana. = Orvosi Hetilap, 1970. pp. 1296–1297.

Bugyi Balázs: A selmeci bányászakadémia első orvostanárai. = Orvosi Hetilap, 1970. pp. 1894–1896.

Bugyi Balázs: Szemelvények Montpellier orvostudományi egyetemének 750 éves történetéből. = Orvosi Hetilap, 1970. pp. 2368–2370.

Bugyi Balázs: A journey of a Danish physician and Scientist to Hungary in 1969. = Therapia Hungarica, 1970. pp. 94–98.

Bugyi Balázs: A korszerű sebészet egyik úttörője: Friedrich Trendelenburg (1844–1924). = Orv. és Techn., 1970. p. 92.

Bugyi Balázs: A sebészi kés történetéhez. = Orv. és Techn., 1970. pp. 121–122.

Bugyi Balázs: Az egészségre nevelés múzeumai. = Egészségü. Felvil., 1970. pp. 179–182.

Bugyi Balázs: Bicentenary of the foundation of the Mining Academy of Hungary at Selmec. = Med. Hist., 1970. pp. 403–404.

Bugyi Balázs: Carl Bernhard Brühl és az osztrák abszolutizmus. = Orvosi Hetilap, 1971. pp. 1172–1173.

Bugyi Balázs: Xavier Bichat. = Orvosi Hetilap, 1971. pp. 1535–1536.

Bugyi Balázs: Comenius járványokkal foglalkozó könyvéről. = Orvosi Hetilap, 1971. pp. 1655–1657.

Bugyi Balázs: A felvilágosult abszolutizmus nagy orvosa: Johann Peter Frank. = Orvosi Hetilap, 1971. pp. 1913–1914.

Bugyi Balázs: A klinikai endokrinológia úttörője: Alfred Frőhlich (1871–1953). = Orvosi Hetilap, 1971. pp. 2044–2047.

Bugyi Balázs: A fémek okozta egynémely megbetegedésről. = Orvosi Hetilap, 1971. pp. 2539–2540. (Kochlatsch István Antal 1721-ben Hallében megvédett doktori értekezéséről.)

Bugyi Balázs: A hallei egyetem első magyar orvosdoktora. = Orvosi Hetilap, 1971. pp. 2662.

Bugyi Balázs: Erdélyi diák hallei értekezése az egészségre nevelésről és a betegápolás helyes módjáról a 18. századból. = Egészségü. Felvil., 1971. pp. 37–38.

Bugyi Balázs: A magyar iparegészségügy úttörője: Chyzer Béla (1868–1912). = Orvosi Hetilap, 1972. pp. 334–335.

Bugyi Balázs: Holzwarth Jenő. = Orvosi Hetilap, 1972. pp. 1062–1063.

Bugyi Balázs: Az Edwin Smith papiruszról. = Orvosi Hetilap, 1972. pp. 1079–1080.

Bugyi Balázs: Az első magyar antropológus: Török Aurél. = Orvosi Hetilap, 1972. pp. 1302–1304.

Bugyi Balázs: Az első orvos-iparfelügyelő: T. M. Legge. = Orvosi Hetilap, 1972. pp. 1939–1940.

Bugyi Balázs: Örmény származású magyar orvosokról. = Orvosi Hetilap, 1972. pp. 2060–2062.

Bugyi Balázs: Sir Joseph Barcroft és a cambridgei élettani iskola. = Orvosi Hetilap, 1972. pp. 2663–2665.

Bugyi Balázs: Bruges kórháza és Memling múzeuma. = Orvosi Hetilap, 1972. pp. 2908–2910.

Bugyi Balázs: A gerontológia úttörője J. B. Fischer. = Orvosi Hetilap, 1972. p. 3032.

Bugyi Balázs: Szemelvények a Kolozsvári Orvos-Sebészi Tanintézet történetéből (1775–1872). = Orvosi Hetilap, 1972. pp 3148–3149.

Bugyi Balázs: Adalékok a budapesti Népegészségügyi Múzeum történetéhez. = Egészségü. Felvil., 1972. pp. 183–186.

Bugyi Balázs: Károly Ireneus József (1854–1929), az elektronika első magántanára. = Magyar Radiológia, 1972. pp. 193–197.

Bugyi Balázs: Angol orvos háromszáz éves útikönyve Magyarországról. = Orvosi Hetilap, 1973. pp. 97–98.

Bugyi Balázs: A bronchográfia úttörője: Karl Springer. = Orvosi Hetilap, 1973. p. 212.

Bugyi Balázs: Epilógus Röntgenről. = Orvosi Hetilap, 1973. p. 944.

Bugyi Balázs: John Hopkins és egyeteme. = Orvosi Hetilap, 1973. pp. 1820–1823.

Bugyi Balázs: David Livingstone misszionárius és orvos. 1813–1873. = Orvosi Hetilap, 1973. pp. 2428–2429.

Bugyi Balázs: Kétszáz éves a londoni Orvosi Társaság. = Orvosi Hetilap, 1973. pp. 2674–2676.

Bugyi Balázs: A radioaktivitás felfedezésének történetéhez. = Orvosi Hetilap, 1973. pp. 3099–3100.

Bugyi Balázs: „A sportolás művészetéről” megjelenésének négyszáz éves évfordulója alkalmából. = Testnev. sportegészségü. Szemle, 1973. pp. 277–279.

Bugyi Balázs: Cholera und andere Epidemien beim Bau einer Eisenbahnlinie in Siebenbürgen. = Med. Mschr., 1973. pp. 460–463.

Bugyi Balázs: In memoriam László Münster. = Therapia Hungarica, 1973. pp. 125–126.

Bugyi Balázs: Paul de Sorbait. = Orvosi Hetilap, 1974. p. 1908.

Bugyi Balázs: Fabricius Hildanus, a XVI–XVII. század legnevesebb német sebésze. = Orvosi Hetilap, 1974. pp. 2630–2631.

Bugyi Balázs: „Az orvos kötelességei” egy 1835. évi disszertációban. = Egészségü. Felvil., 1974. pp. 89–91.

Bugyi Balázs: 140 éves értekezés a vörös vértestek élettanáról. = Transfusio, 1974. pp. 59–60.

Bugyi Balázs: Az ólom okozta bélgörcsről. = Munkavédelem, 1974. pp. 43–44.

Bugyi Balázs: Egy régi magyar orvosi műszótárról. = Orvosi Könyvtáros, 1974. pp. 335–337.

Bugyi Balázs: Eine hallesche Doktorarbeit das Jahres 1721 über Barufserkrankungen der Bergleute. = Wiss. Z. Univ. Halle. Math. Naturwiss. Rh., 1974. pp. 153–159.

Bugyi Balázs: Magyar orvosok arcképei a londoni Wellcome Orvostörténeti Múzeumban és Könyvtárban. = Orvosi Könyvtáros, 1974. pp. 118–121.

Bugyi Balázs: Nagyszombati disszertációk 1775-ben. = Orvosi Hetilap, 1975. pp. 2846–2847.

Bugyi Balázs: Az élet fenntartásáról. – Egy 136 évvel ezelőtti orvosdoktori értekezés. = Egészségnevelés, 1976. pp. 231–232.

Bugyi Balázs: Gyógyszerismertetésünk kezdeteiről. = Gyógyszerészet, 1976. p. 392.

Bugyi Balázs: Sportorvosi tárgyú disszertációk a reformkori pesti tudományegyetemen. = Testnevelési és Sportegészségügyi Szemle, 1976. pp. 175–181.

Bugyi Balázs: A betegek kötelességei. Adalékok az orvos és a beteg kapcsolatához 125 évvel ezelőtt. = Orvosi Hetilap, 1977. pp. 220–221.

Bugyi Balázs: Sebészettörténetünk vitatható személyisége: Nagel Emil kolozsvári sebésztanár = Orvosi Hetilap, 1977. p. 2168.

Bugyi Balázs: Szülészeti fogóról írt 200 éves orvostudori értekezés. = Orvosi Hetilap, 1977. p. 2919.

Bugyi Balázs: A kamélia névadójáról. = Gyógyszerészet, 1977. p. 152.

Bugyi Balázs: Adatok a gyógyszerészek foglalkozási ártalmainak történetéhez. = Gyógyszerészet, 1977. pp. 179–180.

Bugyi Balázs: A magyar homeopatha orvosok és gyógyszerészeik első hazai gyűlése. (Pest, 1843. aug. 10.). = Gyógyszerészet, 1977. p. 185.

Bugyi Balázs: Fejős Pál. = Orvosi Hetilap, 1978. pp. 102–103.

Bugyi Balázs: A munkaegészségügy kezdete és fejlődése hazánkban. = Felsőokt. Munkavéd. Közlemények, 1978. pp. 41–63.

Bugyi Balázs: Orvosok az Olaszország egyesítéséért harcoló magyar légióban. = Honvédorvos, 1978. pp. 355–356.

Bugyi Balázs: Kánitz Félix (1829–1904). Szerbia és Bulgária orvos-egészségügyi feltárója a XIX. században. = Orvosi Hetilap, 1979. pp. 2564–2565.

Bugyi Balázs: Az orvosi sajtó etikájáról – hetven évvel ezelőtt. = Orvosi Hetilap, 1979. pp. 3184–3186.

Bugyi Balázs: Adatok Harkány-fürdő korai történetéhez. = Gyógyfürdőügy, 1979. pp. 2814–2819.

Bugyi Balázs: Az első magyar orvos-író akadémikus. Kovács Pál (1808–1866). = Orvosi Hetilap, 1980. pp. 1089–1093.

Bugyi Balázs: G. Flaubert (1821–1880) és az orvosok. = Orvosi Hetilap, 1980. pp. 1339–1340.

Bugyi Balázs: Csehov, az orvos. = Orvosi Hetilap, 1980. pp. 2834–2837.

Bugyi Balázs: Foglalkozási ártalmak a reformkorban a korabeli szakirodalom tükrében. = Felőokt. Munkavéd. Szemle, 1980. pp. 3–20.

Bugyi Balázs: A foglalkozási ártalmak és megelőzésük oktatása 1834 és 1852 között a Sárospataki Akadémián. (Dr. Soltész János munkássága). = Felsőokt. Munkavéd. Közlemények, 1980. pp. 48–78.

Bugyi Balázs: A jó gyakorló orvos. = Medicus Universalis, 1980. pp. 319–320.

Bugyi Balázs: Lichtenthal Péter, egy elfelejtett nagy magyar orvos-zenetudós. = Orvosi Hetilap, 1981. pp. 1086–1087.

Bugyi Balázs: A huszadik század első felének egyik érdemes egészségügyi felvilágosítója. = Egészségnevelés, 1981. pp. 33–34.

Bugyi Balázs: Egy rövid életű egészségnevelő folyóirat a múlt században. = Egészségnevelés, 1981. p. 88.

Bugyi Balázs: A 18. századbeli erdélyi orvosok a munkásság egészségügyének szolgálatában. = Egészségügyi Munka, 1981. pp. 54–56.

Bugyi Balázs: A 18. századvégi magyar hírlapok és folyóiratok orvos-egészségüggyel foglalkozó közlései. = Egészségügyi Munka, 1981. pp. 275–278.

Bugyi Balázs: „Néhány szó a' színművészek betegségeiről". = Felsőokt. Munkavéd. Közlemények, 1981. pp. 110–115.

Bugyi Balázs: Akit indokolatlanul elfelejtettek: Schnirch Emil (1822–1884). = Orvosi Hetilap, 1982. pp. 2613–2614.

Bugyi Balázs: Az ipari munkásság egészségügyi felvilágosítója: Jahn Ferenc. = Egészségnevelés, 1982. pp. 185–186.

Bugyi Balázs: A Budapesti Királyi Orvosegyesület korai történetéből (1842–1862). = Medicus Universalis, 1982. p. 329.

Alexander Emed

Csillag István (1913–1998)[440]

Kiváló sebész és igen neves orvostörténész volt. Híres zsidó tanárok családjából származik: apja, Csillag Lipót az Országos Tanítóképző kántorképzőjének tanára, aki zeneszerző és népdalgyűjtő is volt.[441] Anyai nagyapja,[442] Pintér Ignác a hajdani Pesti Leánypolgári Iskola igazgatója, az Izr. Tanügyi Értesítő szerkesztője és számos tankönyvet is írt.

1313-ban született Budapesten és az Abonyi utcai zsidó gimnáziumban érettségizett 1931-ben. Már a gimnáziummal egyidejűleg a Zeneakadémia négy szemeszterét is elvégezte. A Numerus clausus miatt nem vették fel Pesten az egyetemre, s ezért Bolognában kezdte el orvosi tanulmányait, majd Szegeden promoveált 1940-ben. A pesti Margit-kórházban kezdte el sebészeti gyakorlati kiképzését, de rövidesen munkaszolgálatra hívták be, aminek folyamán Ukrajnába hurcolták, ahonnan csak a háború után jött vissza.

1945-től két évet töltött a Rókus Kórház sebészeti osztályán. 1947-ben az I. sz. Sebészeti Klinikára került, ahol tanársegédi minőségben dolgozott tíz éven keresztül. A klinika igazgatója, Hedri Endre a magyar baleseti sebészet egyik úttörője volt. Csillag István tíz éves működése alatt már kb. 30 tudományos közlemény társszerzője lett.

Az I. Sebészeti Klinika docensét, Gergely Rezsőt 1957-ben kinevezték a János Kórház sebészeti osztályának élére, és Csillag vele jött át a kórházba. Gergely megteremtette az érsebészetet, a gasztroenterológia sebészetét és korszerű traumatológiai munka is folyt a klinikán.

Ebben a megtermékenyítő légkörben írta kandidátusi értekezését 1961-ben 'A nagyvénák sérüléseinek ellátására vonatkozó kísérletes vizsgálatok' címmel. A következő évben kapta meg a kandidátusi fokozatot.

Rendkívül intenzív tudományos irodalmi munkát végzett. Közleményeinek száma tovább nőtt. Hedri, valamint Jellinek professzor és Haranghy akadémikus társaságában főleg a szervek és szövetek átültetéséről írt. Közleményei magyar, német, angol és francia nyelven

---

440 Forrás: Alexander Emed: Csillag István (1913–1998). Kézirat.

441 Számos írása olvasható az Egyenlőség, a Múlt és Jövő, az IMIT Évkönyv, az Ország–Világ stb. lapjain, valamint könyvei is jelentek meg. Lásd még: Scheiber Sándor: Csillag Lipót. = Új Élet, 1965. 13. sz. (– *a szerk. kieg.*)

442 Édesanyja Pintér Erzsébet.

jelentek meg. 1977-ben vonult nyugdíjba. A következő évben a New York-i Tudományos Akadémia választotta rendes tagjává.

Munkásságának másik oldala az orvostörténelem. Kereste a magyar orvostörténelem elfelejtett régi alakjait. A család múltja, valamint középiskolai tanulmányai arra is kötelezték, hogy kutassa és ismertesse a nagy zsidó orvosok életrajzait. Cikkei közül különösen érdekesek a Gruby Dávidról írottak. Elsőként ismertette a régi Zsidókórház történetét. A Magyar Orvostörténeti Társaság tagjává választotta.

A magyar orvostörténelem egyik sokoldalú, igen művelt sebésze volt.

*

Orvostörténeti publikációiból:

Csillag István: 220 éves az első magyar nyelvű sebészeti tankönyv. = Orvosi Hetilap, 1962. pp. 1083–1085.

Csillag István: Az első magyar érsebész: Fáykiss Ferenc. = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 464–465.

Csillag István – Jellinek Harry: Ismeretlen XVI. századbeli magyarnyelvű sebészeti nyomtatvány. = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 561–562.

Csillag István: 1849-ben jelent meg az első magyar honvéd sebészorvosi könyv. = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 1619–1621.

Csillag István: The first Hungarian textbook of surgery – 220 years old. = Acta Chir. Hung., 1963. pp. 45–50.

Csillag István – Jellinek Harry: A newly discovered Hungarian surgical print from the 16th century. = Acta Chir. Hung., 1963. pp. 337–341.

Csillag István: Adatok Madács Péter jobbágy-orvos életrajzához. = Orvosi Hetilap, 1964. pp. 85–87.

Csillag István: Az egyetlen magyarnyelvű alkimista nyomtatvány. = Orvosi Hetilap, 1964. pp. 1040–1042.

Erdődi József – Csillag István: Egy babona európai útja. Frászkarika. = Orvosi Hetilap, 1964. pp. 1138–1139.

Csillag István: 120 éve jelent meg az első magyar plasztikai sebészeti könyv. = Orvosi Hetilap, 1964. pp. 1330–1331.

Csillag István – Lengyel Endre: Martinovics és az orvostudomány. = Orvosi Hetilap, 1964. pp. 2002–2004.

Csillag István: Life of the physician Peter Madács, a son of serfs. = Acta Chir. Hung., 1964. pp. 127–131.

Csillag István: The first Hungarian textbook of surgery. = Acta chir. Acad. Sci. Hung., 1964. pp. 225–229.

Csillag István: 25 éve halt meg a „kés Paganinije” Hültl Hümér. = Orvosi Hetilap, 1965. pp. 81–82.

Csillag István: Egy orvosellenes magyar pamfletről. = Orvosi Hetilap, 1965. pp. 369–370.

Csillag István: 140 éve halt meg Benkő Sámuel. = Orvosi Hetilap, 1965. pp. 1044–1045.

Csillag István: Toldy (Schedel) Ferenc (1805–1875). = Orvosi Hetilap, 1965. pp. 1525–1527.

Csillag István: 100 éve született a modern sebészet. Joseph Lister (1828–1912). = Orvosi Hetilap, 1965. pp. 2290–2292.

Csillag István: Két ismeretlen magyar nyelvű sebészeti nyomtatvány. 1. 16. századból érvágásról szóló tanítás. 2. Lumniczer Sándor írta az első magyar honvéd sebészorvosi könyvet (1849). = Magyar Tudomány, 1965. pp. 134–139.

Csillag István: Szergej Voronoff a „megfiatalító”. = Orvosi Hetilap, 1966. pp. 1283–1285.

Csillag István – Lengyel Endre: Theodor Kocher Nobel-díjas sebész 125 éve született. = Orvosi Hetilap, 1966. pp. 1474–1477.

Csillag István: Baron Jónás. = Orvosi Hetilap, 1966. pp. 2148–2149.

Csillag István: Dollinger Gyula. = Orvosi Hetilap, 1967. pp. 899–900.

Csillag István: A Semmelweis-koncepció egy előzménye a magyar orvosi irodalomban. = Orvosi Hetilap, 1968. pp. 874–877.

Csillag István: Antecedents of the Semmelweisian concept in Hungary’s medical literature. = Acta Chir. Acad. Sci. Hung., 1968. pp. 435–440.

Csillag István: Újabb adatok a Semmelweis koncepció magyarországi előzményéhez. = Orvostörténeti Közlemények 55–56 (1970) pp. 201–206.

Csillag István: Az első magyarországi narcosisok (1847–1848). = Orvosi Hetilap, 1970. pp. 2852–2855.

Csillag István: Régi zsidó orvosok és kórházak Magyarországon. In: Magyar Zsidó Oklevéltár. 13. köt. Bp., 1970. pp. 31–44.

Csillag István: Theodor Billroth. = Orvosi Hetilap, 1971. pp. 213–214.

Csillag István: The first anaesthesias in Hungary (1847–1849). = Acta Chir. Acad. Sci. Hung., 1971. pp. 159–164.

Csillag István: Újabb adatok Gruby Dávid életrajzához. = Orvosi Hetilap, 1973. pp. 2795–2800.

Csillag István: Egy titkos futár: Mandl Lajos párizsi professzor. = Orvosi Hetilap, 1974. pp. 1657–1658.

Csillag István: Dr. Gruby Dávid. In: Scheiber Sándor (szerk.): Évkönyv 1974. Bp., 1974. pp. 228–240.

Csillag István: Maimonidész Mózes. = Orvosi Hetilap, 1976. pp. 2925–2927.

Csillag István: Mandl Lajos párizsi orvosprofesszor pályájához. In: Scheiber Sándor (szerk.): Évkönyv 1976. Bp., 1976. pp. 20–27.

Csillag István: Rózsay József. = Orvosi Hetilap, 1976. pp. 3053–3054.

Csillag István: Adat Semmelweis kritikus napjáról. = Orvostörténeti Közlemények 83–84 (1978) pp. 217–220.

Csillag István: A régi Pesti zsidókórház. In: Scheiber Sándor (szerk.): Évkönyv 1977–1978. Bp., 1977–1978. pp. 96–99.

Csillag István: Hirschler Ignác ifjúkori arcképéhez. In: Scheiber Sándor (szerk.): Évkönyv 1979–1980. Bp., 1979–1980. pp. 92–100.

Csillag István: Balassa és Semmelweis a régi zsidó kórházban. = Orvosi Hetilap, 1981. pp. 463–465.

Csillag István: David Gruby. = Orvostörténeti Közlemények 97–99 (1982) pp. 169–176.

Csillag István: Magyar orvosok a bécsi 1848-as forradalomban. = Magyar Nemzet, 1982. március 17. p. 9.

Csillag István: Az első magyar orthopédiai intézet. = Orvosi Hetilap, 1982. pp. 1111–1114.

Csillag István: Kálazdy Mór törzsorvos az 1848–49-es szabadságharcban. = Scheiber Sándor (szerk.): Évkönyv 1981–1982. Bp., 1981–1982. pp. 101–111.

Csillag István: Új adatok Goldmark Károly életrajzához. In: Scheiber Sándor (szerk.): Évkönyv 1983–1984. Bp., 1983–1984. pp. 73–82.

Csillag István: Eckstein Ferenc és a hadisebészet a Napoleon elleni háborúban. = Orvosi Hetilap, 1984. pp. 467–470.

Csillag István: Az 1848–49-es forradalom halálra ítélt orvosa: Goldmark József. = Orvosi Hetilap, 1985. pp. 1729–1730.

Csillag István: Gruby Dávid (1810–1898). In: Antall József – Birtalan Győző – Schultheisz Emil (szerk.): Historia Medica Hungarica. Tanulmányok és arcképek a magyar medicina múltjából. Bp., 1988. pp. 135–136.

Kiss László – Turczel Lajos

Duka Zólyomi Norbert (1908–1989)[443]

Neve nem ismeretlen a magyar orvostörténészek előtt, hiszen a 1960-as és 70-es években rendszeresen publikált a Horus, illetve az Orvostörténeti Közlemények hasábjain. 1972-ben ő volt a Weszprémi István-emlékérem jutalmazottja. 1974-ben, az orvostörténészek Budapesten tartott nemzetközi kongresszusán értékes előadásával hívta fel magára a figyelmet.

Életútja jellemző a 20. század nyugtalan, zaklatott történetére. Esztergomban született 1908. július 10-én; atyja az ott állomásozó 26. gyalogezred kapitánya volt. 1910-ben költöztek át Pozsonyba, itt végezte középiskolai, s egyetemi tanulmányait. 1929-ben jogi doktorátust szerzett, majd 1934-ben Kassán az ügyvédi vizsgát is letette. Főiskolás évei alatt aktívan bekapcsolódott kora haladó mozgalmaiba. Első írása 1928-ban a Sarló mozgalom Vetés c. kiadványában jelent meg, 'Szláv–magyar kultúrkapcsolatok' címmel. A harmincas években több szlovenszkói, illetve erdélyi kisebbségi lap munkatársa, de közli írásait Szekfű Gyula Magyar Szemléje is. Feldolgozásra, s értékelésre vár ez időben kifejtett kisebbségtudományi munkássága, amely a magyar nyelvű publicisztikai esszé művelői közt[444] jelentős helyet biztosít számára.

A világháború, s az azt követő társadalmi változások derékba törték Duka Zólyomi pályáját, de nem alkotókedvét, s főnix-természetét. Mint jogász tovább nem működhet, ezért ifjúkori vesszőparipáját lépteti elő kereseti forrássá. Zenetanárként dolgozik egy kis bányavárosban, majd Nagymegyeren, s végül Pozsonyban. 1962-ben fordul érdeklődése a historia medicinae et pharmaciae felé, s kezdi meg időben talán rövid, ám eredményekben annál gazdagabb orvostörténészi működését. Kamatoztatja fenomenális nyelvérzékét: a pozsonyiakra jellemző nyelvtudáson (magyar, szlovák, német) kívül beszélt – s publikált – franciául, olaszul, angolul, svédül.

---

443 Forrás: Kiss László: In memoriam: Duka Zólyomi Norbert (1908–1989). = Orvosi Hetilap, 1990. p. 80. + Turczel Lajos: Búcsú Dula Zólyomi Norberttől. = Irodalmi Szemle (Pozsony), 1989. 9. sz. pp. 948–949. (Részlet)

444 Lásd pl.: Aixinger László – Mayer Imre – Duka Zólyomi Norbert: A legnagyobb magyar (Széchenyi István) egy magyar kisebbség szemléletében. Három tanulmány. Bratislava – Pozsony, 1942. 16 p. (Szlovákiai magyar irodalmi füzetek.)

Fő kutatási területei: a nagyszombati orvosi fakultás (1770–1777) története,[445] a német egyetemeken végzett, magyar földről származó orvosok életútja, a szlovákiai balneológiai irodalom feltérképezése,[446] a Pozsony környéki szabad királyi városok egészségügyének fejlődése. 62 éves(!) korában szerzi meg Prágában a kandidátusi (kisdoktori) címet a modern közegészségtan egyik megalapítójának, a pozsonyi Huszty Zakariás Teofil életművének feldolgozásával. Munkáját német nyelven – 'Z. G. Huszty, Mitbegründer der modernen Sozialhygiene' – a Szlovák Tudományos Akadémia adta ki 1972-ben.[447] 1969 és 1974 között az Akadémia Történeti Intézete tudománytörténeti részlegének kutatója. Az említett budapesti XXIV. Nemzetközi Orvostörténeti Kongresszuson kívül, számos külföldi orvostörténeti találkozó előadója. A párizsi és londoni orvostörténeti társaság tagja; több mint 50 életrajzot dolgozott fel az Österreichische Biographisches Lexikon számára. Alapító tagja a Szlovák Tudományos Akadémia égisze alatt működő Szlovák Tudomány- és Technikatörténeti Társaságnak.

Nyugdíjba vonulása után sem lett hűtlen az orvostörténelemhez; megroppant testi egészsége ellenére, szellemi képességei teljes birtokában még 1988-ban (81 éves korában) is jelent meg tanulmánya a cseh orvosok lapjában.

Halálával nemcsak a csehszlovákiai, de az egyetemes, s magyar orvostörténelem is szegényebb lett. Hatalmas, sok száz tanulmányt, két megjelent, s két kéziratban lévő könyvet felölelő munkássága a 20. század második felének egyik legtermékenyebb orvostörténészévé avatja az eredetileg más pályára készülő Duka Zólyomi Norbertet.

*

[445] Duka Zólyomi Norbert: A nagyszombati orvostudományi kar külföldi hallgatói és az első abszolvens. = Orvosi Hetilap, 1969. pp. 2588–2591.
Duka Zólyomi Norbert: A nagyszombati orvostudományi kar hallgatói. = Orvostörténeti Közlemények 40 (1966) pp. 17–69.
Duka Zólyomi Norbert: Orvosképzés a nagyszombati egyetem orvostudományi karán. = Orvostörténeti Közlemények 51–53 (1969) pp. 35–50.
Duka Zólyomi, Norbert: L'activité pratique des anciens élèves de la faculté de Nagyszombat et leur contribution scientifique. = Orvostörténeti Közlemények 57–59 (1971) pp. 72–90.
Duka Zólyomi, Norbert: La Faculté de Médecine de Nagyszombat et les problèmes de l'hygiène publique notamment la variolisation. = Orvostörténeti Közlemények 57–59 (1971) pp. 249–257.

[446] Duka Zólyomi, Norbert: Balneologická bibliografia Slovenska 1850–1920. Piaštany, 1980. 75 p.

[447] Duka Zólyomi, Norbert: Zacharias Gottlieb Huszty. 1754–1803. Mitbegründer der modernen Sozialhygiene. Bratislava, 1972. 280 p.

(…) Tudományos tevékenysége utolsó szakaszát, betetőzését az orvostörténetben elért kitűnő eredményei jelentik. Ezt a munkát a Szlovák Tudományos Akadémia Történeti Intézetének munkatársaként a 60-as évektől kezdve végezte, s közben a kandidátusi címet is megszerezte. A 18. század második felének kiváló pozsonyi orvostudósáról, Huszty Zakariás Teofilról monográfiát írt, s számos tanulmányát hazai és külföldi folyóiratok és évkönyvek közölték. 'A nagyszombati orvostudományi kar és történeti előzményei' című nagy tanulmánya magyar nyelven az Új Mindenes Gyűjtemény 1985-ös kötetében jelent meg.[448] Magas színvonalú orvostörténeti publikációiért és a hazai és külföldi kongresszusokon elhangzott negyven előadásáért nagy megbecsülésben volt része: több tudományos társaság tagja lett és megkapta a hazai Reimann-érmet és a magyarországi Weszprémi-érmet. A kisebbségtudománnyal kezdődő teljes tudományos pályájának kapacitását egy sokatmondó statisztikai adattal jellemezhetjük: publikált tudományos értekezéseinek száma meghaladja a kétszázhatvanat.

A tudományok és a közírás mellett a művészetek felé is nyitott volt. A zenét gyermekkorától szerette és művelte, s a zenetanári képesítést megszerezve egy ideig tanította is. A képzőművészet iránti tájékozódását az mutatja, hogy az elsők között látta meg Szabó Gyula kivételes tehetségét és 1937-ben lelkes felfedező cikket írt róla a Prágai Magyar Hírlapban. Szépirodalmi vonzalmáról és alkotói adottságáról az a kéziratos önéletrajzi mű tanúskodik, melyet 1945 előtti pályájáról idős korába írt.

Reméljük, hogy ez az érdekes, színes emlékezés könyv alakban is megjelenik majd, és ezáltal az összetett szellemi személyisége olvasóközönségünk előtt is teljesebben feltárul.

További orvostörténeti tanulmányaiból:

Duka Zólyomi, Norbert – Rotter, Henrik: Johann Peter Franks Grundkonzept der Bekämpfung des Alkoholismus. Wien, 1964. 5 p. (Klny. Wiener Medizinische Wochenschrift.)

Duka Zólyomi, Norbert: Ärztliche bezienhungen zwischen der Schweiz und der Slowakei vom 16. Jahrhundert bis zum Ende des 18. Jahrhunderts. = Gesnerus (Zürich), 1965. 1–2. sz. pp. 68–84.

Duka Zólyomi Róbert: A mértékletes ivás kritériuma a XV–XVI. században. = Orvosi Hetilap, 1966. pp. 1949–1953.

Duka Z. Norbert: Tóth Imre, a munkaegészségügy úttörője. = Orvosi Hetilap, 1967. pp. 1187–1188.

[448] Duka Zólyomi Norbert: A nagyszombati orvostudományi kar és történeti előzményei. In: Új Mindenes Gyűjtemény 4 (1985) pp. 125–167.

Duka Zólyomi, Norbert: Die Ansichten von Arzten der Aufkärungszeit über die Funktion der Kunst. = Forschung, Praxis Fortbildung (Berlin), 1967. pp. 632–634.

Duka Zólyomi, Norbert: Zur privat- und hausärztlichen Tätigkeit im XVIII. Jahrhundert am einem Slowakischen Beispiel aufgezeigt. Halle, 1967. pp. 655–662. (Klny. Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther Universität. Halle–Wittenberg.)

Duka Zólyomi, Norbert: Zakarias Teofil Huszty Stadtarzt von Pressburg Nachfolger Johan Peter Franks und Vollender Seiner Konzeption. Hildesheim, 1968. pp. 860–864. (Klny. Verhandlungen des XX. Internationalen Kongresses für Geschichte der Medizin Berlin 22–27. August 1966.)

Duka Zólyomi, Norbert: Zur Frühgeschiche des Stadt- und Amtsarztwesens. Wissenschaftliche zeitschrift der Universität Halle XVII. 1968, Heft 3., 507–510.

Duka Zólyomi, Norbert: Ján Raciusz z Horného Slavkova priekopnik Paracelsa vo Svédsku. In: Z dejín vied a techniky na Slovensku 1 (1968) pp. 206–213.

Duka Zólyomi, Norbert: Studenti italiani alla facolta di medicina di Trnava. Roma, 1968. 11 p. (Klny. Pagine di Storia della Medicina.)

Duka Zólyomi Norbert: A berlini Collegium Medico-Chirurgicum története és magyarországi hallgatói. = Orvostörténeti Közlemények 45 (1968) pp. 113–120. (Németül is megjelent.)

Duka Zólyomi Norbert: Egy háziorvos magángyakorlata a XVIII. században. = Orvosi Hetilap, 1969. pp. 1394–1399.

Duka Zólyomi, Norbert: Das Kriterium des mäsigen Trinkens in XVI. und XVII. Jahrhundert. Köln, 1969. 15 p. (Klny. Deutsches Ärzteblatt-Ärztliche Mitteilungen)

Duka Zólyomi, Norbert: Maurizio Fabi prvy absolvent Trnavskej lekarskej fakulty. K otázke odborovej urovne fakulty. = Bratislavské lekárske listy (Bratislava), 1969. pp. 615–618.

Duka Zólyomi, Norbert: Varie funkcioni dei medici italiani ful territorio della Slovacchia nel Medioevo. Roma, 1969. pp. 313–324. (Klny. Pagine di Storia della Medicina.)

Duka Zólyomi, Norbert: Paralely medzi vývojom zdrotnictva na Slovensku a na Morave. In: Z dejín vied a techniky na Slovensku 3 (1970) pp. 185–197.

Duka Zólyomi, Norbert: Rôzne funkcie talianskyckych lekárov na Slovensku v stredovsku z medicinskeho hl'adlska. In: Z dejín vied a techniky na Slovensku 3 (1970) pp. 24–34.

Duka, Norbert: 200 Jahrfeier der Gründung der Gründung der ersten neuzeitlichen ungarischen Medizinischen Fakultät in Trnava (Slowakei). = Clio Med., 1970. pp. 183–184.

Duka Zólyomi, Norbert: Biographische Forschungen in der Slowakei und ihre besonderen probleme. = Der Anzeige der fil.-hist. Klasse der Österreich Akademie der Wissenscharten (Wien), 1970. pp. 376–393.

Duka Zólyomi Norbert: 200 éve halt meg Raymann János, a himlőoltás úttörője. = Orvosi Hetilap, 1970. pp. 2969–2970.

Duka Zólyomi Norbert: Egy orvosdinasztia a XVII–XVIII. században. = Orvosi Hetilap, 1971. pp. 335–337.

Duka Zólyomi, Norbert: Idové aspekty dejin variolizácie a ich odraz na Medicinskom vyvoji na Slovensku. In: Z dejín vied a techniky na Slovensku 4 (1971) pp. 65–70.

Duka Zólyomi, Norbert: Greuzprobleme der Geschichte der Medizin, Pharmazie und des öffentlichen Gesundheitswesens. In: Proceedings of the 23. Congress of the History of Medicine (London), 1972. pp. 1236–1239.

Duka Zólyomi, Norbert: Postoj trnavskej lekárskej fakulty k otázkam verejného zdravotníctva, najmä očkovania proti kiahňam. In: Z dejín vied a techniky na Slovensku 6 (1972) pp. 251–260.

Duka Zólyomi, Norbert: Vztach medzi farmaceutom a lekárom v historickom prehl'ade zo stanoviska pacienta. Praha, 1972. pp. 188–189. (Klny. Československá farmacie.)

Duka Zólyomi Norbert: Gerard van Swieten. = Orvosi Hetilap, 1972. pp. 455–457.

Duka Zólyomi, Norbert: Absolventi trnavskej lekárskej fakulty vo vede a praxi. In: Z dejín vied a techniky na Slovensku 6 (1972) pp. 163–203.

Duka Zólyomi, Norbert: „Viech dass mit Zimmlich zu essen ist" Kontrolle der Lebensmittel in der Vergangenheit am Beispiel der Slowakei. Köln, 1973. 5 p. (Klny. Deutsches Ärzteblatt-Ärztliche Mitteilungen.)

Duka Zólyomi Norbert: Huszty Zakariás Teofil, a modern közegészségtan egyik megalapítója. = Orvosi Hetilap, 1973. pp. 573–576.

Duka Zólyomi Norbert: Reuter Camillo. = Orvosi Hetilap, 1974. pp. 814–815.

Duka Zólyomi Norbert: Madács Péter (1729–1805). = Orvosi Hetilap, 1974. pp. 1415–1416.

Duka Zólyomi Norbert: Torkos Justus János. = Orvosi Hetilap, 1974. pp. 1537–1541.

Duka Zólyomi Norbert: Feuer Nathániel (1844–1902). = Orvosi Hetilap, 1974. pp. 1907–1908.

Duka Zólyomi Norbert: Hutÿra Ferenc. = Orvosi Hetilap, 1974. pp. 2631–2632.

Duka Zólyomi Norbert: Az orvosdoktori értekezések jelentősége Albrecht Haller 'Disputationes' c. gyűjteménye alapján. = Orvostörténeti Közlemények 73–74 (1974) pp. 193–202.

Duka Zólyomi, Norbert: Academia Leopoldina a jej vplyv na vyvoj mediciny a prirodných vied na Slovensku do konca XVIII. storočia. In: Z dejín vied a techniky na Slovensku 7 (1974) pp. 125–168.

Duka Zólyomi, Norbert: Luigi Ferdinando Marsigli a Slovensko. In: Z dejín vied a techniky na Slovensku 7 (1974) pp. 205–244.

Duka Zólyomi, Norbert: Der Weg Johann Jakob Fukers. In: Actes Congressus Internationalis XXIV. Historiae Artis Medicinae. Bp., 1974. pp. 397–401.

Duka Zólyomi, Norbert: Der letzte nördliche Pestkordon zum Schutz des Donaubeckens. = Prvi Kongres za istoriju zdravstvene kulture podunavskih zemalja. Zbornik radova (Novi Sad), 1975. pp. 225–230.

Duka Zólyomi, Norbert: Iconographie de saint Côme et de saint Damien en Slovaquie. = Revue d'Historie de la Pharmacie (Paris), 1975. pp. 381–386., 4 t.

Duka Zólyomi Norbert: A magyarországi orvostudományi fejlődés gócpontjai a nagyszombati orvoskar megalapítása előtt. = Orvostörténeti Közlemények 75–76 (1975) pp. 109–120.

Duka Zólyomi, Norbert: Batizfalvy Sámuel (1826–1904). = Orvosi Hetilap, 1976. pp. 2928–2930.

Duka Zólyomi, Norbert: Ungarländische Hörer am Berliner Collegium Medico-chirurgicum. = Medizinische Monatsschrift (Stuttgart), 1976. pp. 28–32. (Magyarul is megjelent.)

Duka Zólyomi, Norbert: Vplyv l'udového liečitel'stva na učenu na Slovensku v XVIII. storoči. Bratislava, 1976. pp. 222–227. (Klny. Bratislavské lekárske listy.)

Duka Zólyomi, Norbert: Gesundheitserzichung in XVIII. Jahrhundert unter dem Aspekt der ungerländischer Territorien. = NTM-Schriftrerr. Ges. Naturwiss. Technik, Med. (Leipzig), 1976. pp. 66–74.

Duka Zólyomi, Norbert: Problém alkoholizmu v Slovenskej literature. = Protialkoholický obzor 1–30. 1976–1982.

Duka Zólyomi, Norbert: Der Polyhistorismus der Segner-Ära In: Johann Andreas Segnes (1704–1777) und seine zeit. Halle, 1977. pp. 226–233.

Duka Zólyomi, Norbert: Ein ärztliches Vademecum der Ärztefamilie Ruland aus dem XVI Jahrhundert. = Sudhoff's Archiv für Geschichte der Medizin, 1977. pp. 281–297.

Duka Zólyomi, Norbert: Herman Boerhaave und die Entwicklung der medizinwissenschaftt in Ungarn. = Janus (Amsterdam), 1977.

Duka Zólyomi Norbert: Moller Ottó Károly. = Orvosi Hetilap, 1977. pp. 1298–1300.

Duka Zólyomi Norbert: Analitikus módszerek alkalmazása régi gyógyszerek azonosítására. = Gyógyszerészet, 1977. pp. 425–426.

Duka Zólyomi Norbert: Az alkohol ellenes mozgalmak különböző irányzatai a történelmi fejlődés folyamán. = Alkohologia, 1977. pp. 220–224.

Duka Zólyomi Norbert: Pozsonyi himlőjárványok és himlőhalálozások a XVIII. század végén (1786–1800). In: Történeti Statisztikai Tanulmányok 3. Bp., 1977. pp. 325–348.

Duka Zólyomi, Norbert: Egy pozsonyi gyógyszertár gyógyszerszolgáltatása a 16. században. = Gyógyszerészet, 1978. pp. 102–104.

Duka Zólyomi, Norbert: Perliczy János Dániel (halálának 200. évfordulójára). = Orvosi Hetilap, 1978. pp. 852–854.

Duka Zólyomi Norbert: A pozsonyi Erzsébet tudományegyetem és orvosi kara. = Orvosi Hetilap, 1978. pp. 1853–1857.

Duka Zólyomi, Norbert: K problému lekarskej specializácie XVIII storoči. Ján Teofil Windisch, bratislavsky „detsky" lekár. = Bratislavské lekárske listy (Bratislava), 1978. pp. 207–210.

Duka Zólyomi, Norbert: Prä- und postgraduale Ausbildung im XVIII. Jahrhundart. = Johann Juncker (1679–1759) und Seine zeit/e./ Halle/s./ 1979. pp. 29–34.

Duka Zólyomi, Norbert: Die Leopoldinische Akademie und die ungarländische Medizin und Naturwissenschaft bis zu Ende des 18. Jahrhunderts. = Acta Historica Leopoldina (Halle), 1980. Nr. 13. pp. 51–101.

Duka Zólyomi, Norbert: The development of the district medical officer in Hungary from the Middle-Ages to the XVIIIth century. In: The town and state physician in Europe from the Middle Ages to the Englightenment. Edited by. A. W. Russel. Wolfenbüttel, 1980. pp. 131–140.

Duka Zólyomi, Norbert: Sanitäre Beziehungen in privatrechtlichen Bestimmungen des Corpus Juris Civilis. = Orvostörténeti Közlemények 93–96 (1981) pp. 83–91.

Duka Zólyomi Norbert: A magyarországi gyógyszertári vizsgálatok alapvető reformjai a 18. században. = Orvostörténeti Közlemények 97–99 (1982) pp. 151–154.

Duka Zólyomi Norbert: Az Academia Leopoldina és a magyarországi tudományosság fejlődése a 18. század végéig. = Orvosi Hetilap, 1982. pp. 2969–2971.

Duka Zólyomi, Norbert: Americké protialkoholické hnutie v XIX storoči a jeho zvlaštnosti. = Protialkoholický obzor (Bratislava), 1982. pp. 363–369.

Duka Zólyomi, Norbert: Biographisches Quellenmaterial ungarländischer Leopoldina-Mitglieder biz. zum. ende des XVIII Jahrhunderts. = Deutsche Akademie der Naturferscher (Halle), 1982. pp. 143–151.

Duka Zólyomi Norbert: Tóth Imre selmecbányai orvos, a magyarországi bányaegészségügy úttörője. = Bányászati és Kohászati Lapok, 1983. pp. 760–767.

Duka Zólyomi Norbert: Magyar–francia orvosi kapcsolatok a 18. század végéig. = Orvostörténeti Közlemények 102–104 (1983) pp. 167–172.

Duka Zólyomi Norbert: Fejezetek a himlőoltás történetéből. In: Új Mindenes Gyűjtemény 2 (1983) pp. 35–54.

Duka Zólyomi Norbert: A pregraduális és posztgraduális orvosképzés a 18. században. In: Az orvostudomány aktuális problémái. Supplementum. Magyar orvosok tudományos találkozója. Budapest, 1983. augusztus 2–7. Bp., 1983. pp. 50–54.

Duka Zólyomi, Norbert: Dodatok k historii spolkov miernosti na Slovensku po roku 1850. = Protialkoholický obzor (Bratislava), 1983. pp. 53–60.

Duka Zólyomi, Norbert: Modranské protialkoholické opátrenia zo XVII. a XVIII. storočia. = Protialkoholický obzor (Bratislava), 1983. pp. 239–245.

Duka Zólyomi, Norbert: Rôzne trendy protialkoholického baja v minulosti. = Protialkoholický obzor (Bratislava), 1983. pp. 173–180.

Duka Zólyomi, Norbert: Les relations médicales entre la Hongrie et la France jusqu'à la fin du XVIIIe siècle. [Colombes]. = Histoire des Sciences Médicales, 1983. pp. 189–194.

Duka Zólyomi, Norbert: Vyučovanie medicíny na stredovekých univerzitách v Strednej Európe so zreteľom na Academiu Istropolitanu. In: Zborník prác k 60. narodeninám PhDr. Jána Tibenského, DrSc. Bratislava, 1983. pp. 125–141.

Duka Zólyomi, Norbert: Miera mierneho pitia v historickom prehl'ade. = Protialkoholický obzor (Bratislava), 1984. pp. 111–118.

Duka Zólyomi, Norbert: Vplyv povolania na rozširenie alkoholizmu z historického Stanoviska. = Protialkoholický obzor (Bratislava), 1984. pp. 231–236.

Duka Zólyomi, Norbert: Der Kult der Heiligen Koszas und Damian in ehemaligen Oberungarn. In: Die Heiligen Koszas und Damian Kult und Ikonographie. Zürich, 1985. pp. 29–32.

Duka Zólyomi, Norbert: Protichodné názovy o alkoholizme v dejinách mediciny. = Protialkoholický obzor (Bratislava), 1985. pp. 41–47.

Duka Zólyomi, Norbert: Dva historické modely antialkoholickej prohibicie. = Protialkoholický obzor (Bratislava), 1986. pp. 117–125.

Duka Zólyomi, Norbert: Razvitie aptek i ih medicuinszkoe naznacsenie. Respharma. Medicinszkaja informacija iz Csehoszlovakii. Bratislava, 1986. pp. 91–95.

Duka Zólyomi, Norbert: Starostlivost o zdravie v Bratislave v 18. storoci. = Vlastivendy Casopis, 1986. pp. 71–74.

Kapronczay Károly

Fekete Sándor (1885–1972)[449]

Fekete Sándor professzor két jelentős vonatkozásban írta be nevét a magyar orvostörténelembe: mint Tauffer Vilmos nyomdokain haladó kiváló nőgyógyász és mint a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum első igazgatója, aki e fontos megbízatás mellett több kitűnő orvostörténeti munka szerzője volt. Még 1969-ben mondta a vele készített interjúban:

> „Annak a nagy nemzedéknek voltam a tanítványa, amelyekhez Tauffer Vilmos, Korányi Sándor és még annyi más kiváló orvostudós tartozott. Nekem megadatott az, ami igen sokat ér az életben, tanítványa és kortársa lehettem a legnagyobbaknak, személyesen ismerhettem azokat, akiknek életműve ma az orvostörténészek kutatómunkájának tárgya."

1885. január 9-én született Nagyváradon, ahol középiskolai tanulmányait is végezte. Útja innen a budapesti Tudományegyetem orvosi karára vezetett, ahol már másodéves hallgatóként pályadíjat nyert az élettan tárgyköréből. Ezért tanulmányainak befejezéséig Mária Terézia ösztöndíjban részesült, de már negyedéves medikusként Tangl Ferenc élettani intézetében asszisztensként működhetett. Tanulmányait mindvégig kitűnő eredménnyel végezte, így 1908. március 14-én kitüntetéssel avatták orvosdoktorrá.

Orvosdoktori oklevelének megszerzése után Klug professzor I. sz. Élettani Intézetben dolgozott és itt írta a Balogh-ösztöndíjjal kitüntetett figyelemre méltó tanulmányát a zsír felszívódásáról. Egy esztendő múlva – 1909-ben – már Tauffer Vilmos munkatársa a II. sz. Szülészeti Klinikán, ahol 1921-ig működött. Közben – az első világháború alatt – katonai szolgálatra hívták be. Rövid harctéri szolgálat után az egyik hátországi katonai kórház parancsnoka lett ezredorvosi beosztásban. 1921-ben a Poliklinika Nőgyógyászati-szülészeti osztályának élére állították és irányítása alá került a főváros egyik legnagyobb ilyen jellegű osztálya, ahol évente közel háromezer beteggel foglalkoztak és közel 500 szülést vezettek le. Működésének első időszakáról a 'Három és félezer nőgyógyászati műtét' című tanulmányában számolt be 1932-ben az Orvosi Hetilap hasábjain. A műtétek száma 1955-re huszonötezerre emelkedett.

[449] Forrás: Kapronczay Károly: Fekete Sándor (1885–1972). = Orvosi Hetilap, 1977. pp. 813–814.

Poliklinikai kinevezése után egy esztendővel magántanári képesítést szerzett a szülészet és a nőgyógyászat élettana tárgyköréből, így heti három órában foglalkozott medikusokkal. Tudományos munkásságának alapján 1927-ben a szegedi, 1929-ben a budapesti, 1930-ban pedig a debreceni orvostudományi kar szülészeti-nőgyógyászati klinikájának élére javasolták, míg 1935-ben a pesti egyetem orvostanári kara megbízta három esztendőre helyettes vizsgáztatónak a szülészet-nőgyógyászat tárgyköréből. Ebben az évben nevezték ki a Poliklinika élére is, amelynek igazgatói tisztségét első nyugalomba vonulásáig betöltötte. Közben jelentős szerepet vállalt a magyar orvosi közéletben: 1921–1924 között a Budapesti Kir. Orvosegyesület jegyzője, később ellenőre, a Magyar Gynekológiai Társaság titkára, elnöke és díszelnöke volt, miközben számos külföldi társaság választotta meg levelező és tiszteletbeli tagjának. Ezzel egy időben a nívós Excerpta Medica referáló folyóirat nőgyógyászati sorozatának lett állandó munkatársa, így jelentős szerepet játszott a magyar szakirodalom nemzetközi népszerűsítésében is.

A második világháború alatt mindvégig kórháza élén állt és politikai meggyőződését bizonyítja, hogy 1944 végén megtagadta kórházának Budapestről való kitelepítését. 1946-ban címzetes egyetemi tanárnak nevezték ki. 1952-ben elnyerte a Kiváló orvos címet, 1955-ben pedig a Magyar Tudományos Akadémia megítélte számára az orvostudományok doktora fokozatot. Az egykori Poliklinika – ma a Szövetség utcai kórház – éléről 1963. október 4-én vonult nyugalomba, de már 1964. február 1-jén reaktivizálták és kinevezték a szervezés alatt álló Semmelweis Orvostörténeti Múzeum igazgatójának.

Tudományos munkássága a nőgyógyászat egész területét felölelte. E téren életműve közel félezer cikk, tanulmány és könyv, amelyek közül az első jelentős nemzetközi elismerést az 1929-ben magyarul és németül egy időben kiadott – később több kiadást is megért – ’A női nemző szervek működése és hatása a szervezetre’ című könyve aratta. E művet különben a Budapesti Kir. Orvosegyesület 1931-ben a rangos Balassa-jutaloméremmel tüntette ki. Elsőnek alkalmazta Korányi Sándor eredményei alapján a só- és vízszegény diétát a terheseknél, míg a nőgyógyászati gyulladások kezelésében bevezette a kalcium-terápiát. Ugyancsak a maga korában jelentősnek számított a legkevesebb veszéllyel járó, ún. Fekete-féle „N_2O narcosis technika” nőgyógyászati műtétek esetében. A szülés mechanizmusáról, a petefészek működéséről írott tanulmányai és kutatásai új irányzatot nyitottak a nőorvoslásban. Munkásságának ilyen vonatkozásait ismerteti a Martius–Halban–Seitz: Biologie und Pathologie des Weibes VII. kötete.

A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum élén új korszak kezdődött életében és tudományos munkásságában. Élete utolsó évtizedében fogott az orvostörténelem

műveléséhez, de nem afféle „öreguras időtöltésként”, hanem az élő orvostudomány szolgálatában eltöltött évtizedek tudásával és tapasztalatával maga mögött nagy érdeklődéssel fogott a rokon területek vizsgálatához és az orvostörténeti kérdések tanulmányozásához. Hitte, hogy a jövő világát, lényegét csak a múlt letisztult modelljén lehet tanulmányozni, a fejlődés törvényszerűségeit így sokkal inkább megismerhetjük mint a jelen hétköznapjainak egyszerű általánosításával.

A nagy tudású szülész-nőgyógyász és az orvostörténész tevékenysége összhangban áll munkásságában. Első orvostörténeti jellegű munkáját még 1947-ben, az évi Semmelweis-ünnepségen mondta el a felfedezés centenáriuma alkalmából. De Semmelweis maradt végig kutatásainak igazi tárgy, vele foglalkozott a legtöbbet.[450]

Arra törekedett, hogy egy kevésbé romantikus, de igazibb Semmelweis-kép alakuljon ki. Tisztázta Semmelweis szerepét az 1848-as forradalomban, megvizsgálta a Semmelweis doktrína előzményeit és helyét az egyetemes orvostörténelemben, majd a bábaképzés fejlődését kutatta, végül nagy mesterének, Tauffer Vilmosnak életműve kötötte le. Semmelweis és Tauffer, a történelmileg megítélt nagy elődd és a nagyra becsült mester voltak életének példaképei. Éppen ezért foglalkozott szívesen munkásságuk kutatásával és ezen a téren maradandót alkotott. Igaz, sohasem tért el igazi szakterületétől, a nőorvoslás történeti vizsgálatától, sohasem engedte meg magának, hogy kontársággal vádolhassák a későn választott orvostörténelmi kutatásaiban. Ezért is tekintette élete utolsó nagy ajándékának a halála előtt nem sokkal előbb megjelent Tauffer Vilmos-monográfiát. Orvostörténelmi munkásságát a Magyar Orvostörténelmi Társaság Weszprémi István Emlékéremmel tüntette ki, de ennél nagyobb ajándéknak és elismerésnek tartotta – ahogyan többször is mondta – azt, hogy Semmelweis szülőházának és hamvainak „őrzője” lehetett, ami egy szülész számára a legnagyobb tisztesség az életben.

Már súlyos beteg volt, amikor 1971 végén végleg nyugalomba vonult. 1972. szeptember 15-én hunyt el Budapesten.

---

[450] Fekete Sándornak az Orvostörténeti Közleményekben megjelent főbb publikációi (– *a szerk. összeáll.*):
Fekete Sándor: Semmelweis felfedezése, Gordon és Holmes nézetei a gyermekágyi lázról. = Orvostörténeti Közlemények 46–47 (1968) pp. 27–33.
Fekete Sándor: Semmelweis és a bécsi forradalom. = Orvostörténeti Közlemények 46–47 (1968) pp. 165–175.
Fekete Sándor: Tauffer Vilmos (1851–1934). = Orvostörténeti Közlemények 51–53 (1969) pp. 127–142.
Fekete Sándor: A bábaoktatás története Magyarországon. = Orvostörténeti Közlemények 55–56 (1970) pp. 175–186.
Fekete Sándor: Semmelweis felfedezésének története: a tan kialakulása. = Orvostörténeti Közlemények 55–56 (1970) pp. 191–199.
Fekete Sándor: Adatok Semmelweis pesti tanárrá jelöléséhez. = Orvostörténeti Közlemények 55–56 (1970) pp. 233–234.

Felkai Tamás (1922–1997)[451]

Felkai Tamás Budapesten született 1922. április 2-án. Apja tisztviselő volt, édesanyja rubindiplomás tanítónő. Középiskoláit a budapesti Szent Benedek-rendi gimnáziumban kezdte, érettségit a Madách Gimnáziumban tett. Sorkatonai szolgálatot sz. I. páncélos ezrednél teljesített, szovjet hadifogságból 1945-ben tért haza. Ekkor kezdte meg egyetemi tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi karán. Egyetemi évei alatt a Kórbonctani Intézetben, a Dietétikai Intézetben, majd az Országos Mentőszolgálatnál dolgozott. Ez utóbbi helyen 1950-ben merőtiszti kinevezést kapott, majd 1952-től mentőorvosként dolgozott tovább. Mellékállásban, az Újpesti Gyapjúszövőgyárban és a Préslég-szerszámgyárban üzemorvosként, a Károlyi Kórház sebészetén, mint externista tevékenykedett.

Fő munkahelyén részt vett a Rohamkocsi-szolgálat megszervezésében (ez volt a világ első ilyen jellegű szolgálata), annak orvosa, csoportvezetője, 1958-ban pedig főorvosa lett. A Rohamkocsi-szolgálat vezető főorvosává 1970-ben lépett elő.

Első tudományos dolgozata 1956-ban jelent meg az Orvosi Hetilapban a traumás shockról. 1957–1958-ban az Orvostovábbképző Intézetben röntgenológusként dolgozott, de részállásban továbbra is a mentőknél maradt. Mint rohamkocsi főorvosa aktívan részt vett a helyszíni ellátás és mentéstechnika problémáinak megoldásában, megvalósította az első, tartós eredményű, helyszíni újraélesztést, megszervezte a kocsisszolgálat tudományos anyaggyűjtését, stb. Többször volt tanulmányúton, illetve kiküldetésben, Hollandiában, Dániában, Svédországban, Olaszországban. Az 1968. évi Interrescue alakuló ülésén vezető referátumot tartott.

Másfél évtizeden át a III. kerületi Szakrendelőben röntgenorvosként dolgozott, radiológiai szakképesítést 1967-ben szerzett. Társadalmi munkában a Polgári Védelem, a Posta Műszaki Igazgatósága és a Magyar Vöröskereszt oktatója volt. Munkájáért az Egészségügy-, a Vöröskereszt Kiváló Dolgozója, a Honvédelmi Érdemérem, a Magyar Vöröskereszt Aranyérmével, a De Danske Redingsföbund aranyérmével, Érdemes orvosi kitüntetéssel, majd Oravecz Emlékéremmel ismerték el. 1984-ben nyugdíjba küldték.

Mentéstörténettel 1960-ban kezdett el foglalkozni Oravecz biztatására. Az első mentéstechnikai kiállítást 1964-ben házon belül szervezte meg, ezt követően a Fővárosban és

[451] Forrás: Kézirat a MOT Irattárában.
Lásd még: Gőbl Gábor: Felkai Tamás 1922–1997. = Magyar Mentésügy 17 (1997) No. 3. pp. 41–42.

vidéken további 14 kiállításon mutatta be a Rekonstruálható Mentőmúzeum egyre gyűlő anyagát. 1966-ban jelent meg Fehér kocsin kék fény c. mentéstörténeti könyve. 1969-ben az SOM és az OMSZ főigazgatósága a már meglevő törzsanyag birtokában szerződést kötött a Mentőmúzeum újbóli felállítására. Ennek érdekében Felkai doktor erőteljes gyűjtési munkába kezdett, melynek során a Múzeum birtokába került a Kresz, a Kovács, a Körmöczi, a Ivánszky, Stumpf, Oravecz – hagyaték. 1975-ben a MOT keretén belül megalakította a Mentéstörténeti Szakosztályt, amelynek aktivitása csak A Mentőmúzeum birtokában valósulhat meg. 1980-ban védte meg kandidátusi disszertációját „A mentés kialakulásának fejlődéstörténeti elemzése" címmel. Még ebben az évben honoris causa oxyológus szakorvos lett. A MOT tagjaként mentéstörténeti előadásokat tartott bel- és külföldön.

1984-ben az egészségügyi miniszter kezdeményezésére nyugdíjasként megbízást kapott az OMSZ-tól, hogy már régebben kidolgozott tanulmányterv alapján szervezze újjá A Mentőmúzeumot. Ennek építkezése 1986 közepére befejeződött, az installáció ennek az év végére elkészült. Ünnepélyes megnyitására a magyar mentésügy centenáriumi ünnepségén, 1987. május 5-én került sor. 1996-ban jelent meg orvoséletrajzi munkája „Hajnali szirénaszó. Emlékezések és kommentárok. 1972–1995" címmel.

Budapesten hunyt el 1997. március 27-én.

*

A Magyar Orvostörténelmi Társaság az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulója tiszteletére emlékkötetet jelentetett meg, amelyben a Társaság irattárában őrzött Felkai-féle kézirat egyik részét is megjelentette. A publikáció a következő:

Felkai Tamás: Fehér kocsin piros vér. Személyes emlékeim az Országos Mentőszolgálat 1956-os budapesti munkájáról az október 23. és október 26. közötti időszakról. In: Orvosok az 1956-os forradalomban és szabadságharcban. Egészségügyiek a forradalomtól a megtorlásig – naplók, iratok, egykorú dokumentumok tükrében. Összeáll.: Kapronczay Károly, sajtó alá rend.: Gazda István. A szerkesztésben közrem.: Kapronczay Katalin. Bp., 2017. Magyar Orvostörténelmi Társaság. 2017. pp. 206–239. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 118.)

Magyar László András

Gerencsér Ferenc (1931–2002)[452]

1931-ben született a Zala megyei Hahóton paraszti családból. Édesapja sokáig a falú bírója volt Elemi iskoláit szülőfalujában végezte, de tehetsége alapján tanítója továbbtanulásra ösztönözte szüleit. Végül „családi összefogással" folytatta tanulmányait a budapesti Kegyesrendi Gimnáziumban, ahol Antall József osztálytársa lett. Az államosítás után már az Eötvös Gimnáziumban érettségizett, azonnal felvették az Orvosegyetemre. 1957-ben szerzett orvosi oklevelet, 1957 ősszel került az ORFI Orr-fül-gégészeti osztályára Kratochwill Ede osztályára, innen ment nyugdíjba osztályvezető főorvosként, 1994-ben. Kiváló orvos volt, elsősorban választott szakterületének problémái, tudományos eredményei kötötték le.

Az ORFI orvosaként került kapcsolatba az Orvostörténeti Könyvtárral, belépett a Magyar Orvostörténelmi Társaságba és gyakran tartott előadásokat, színes és érdekes témákkal jelentkezett az előadói üléseken. 1974-től vezetőségi tag, a szakosztályi rendszerben az orvostörténeti szakosztály alelnöke volt. 1994-ben beválasztották az elnökségbe, a Társaság egyik alelnöki tisztét töltötte be. Hidvégi Jenő visszavonulása után szerkesztette az Orvosi Hetilap Horus rovatát, később átvette a referáló rovat gondozását is. Addig ilyen dolgokkal nem foglalkozott, de lelkiismeretességgel és hatalmas orvosi ismereteivel kitűnően látta el feladatát. A Magyar Fül-orr-gégészeti Társaságnak, élete végén pedig a Piarista Diákszövetségnek volt meghatározó szervezője.

Hosszú súlyos betegség után hunyt el 2002-ben.

---

[452] Forrás: Magyar László András: Gerencsér Ferenc (1931–2002). = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 178–181. (2002) p. 230.
Lásd még: Fehér János: Gerencsér Ferenc dr. (1931–2002). = Orvosi Hetilap 144 (2003) No. 10. pp. 485–486.

Kapronczay Károly

Gortvay György (1892–1966)[453]

Orvostörténelmünknek nem egy kimagasló alakja a medicina több ágazatában örökítette meg munkásságával nevét. Ezek közé tartozik Gortvay György, aki kiváló orvostörténész és nagyformátumú egészségpolitikus volt. Hogy az utóbbi jelző nem elhamarkodott, arra az is példa, hogy nemcsak egészségügyi gyakorló muzeológusként volt kiemelkedő, de munkássága utat nyitott a modern orvosi dokumentáció és informatika felé is. Fájó érzés, hogy alakjának megidézésére a jubiláris megemlékezések megszokott mechanizmusa szolgáltatott alkalmat.

Gortvay György 1892. január 16-án az Ung megyei Vajkócon született, református értelmiségi családban. Iskoláit Sárospatakon végezte, orvosi oklevelét 1915-ben szerezte, a pesti tudományegyetem orvoskarán, majd azonnal orvosi szolgálatra vonult be. Több fronton teljesített szolgálatot, legutóbb az olasz harctéren. A háború után a belügyminisztériumban, majd a népjólétiben elsősorban a munkavédelemmel, az iparegészségüggyel és természetesen az általános közegészségüggyel kapcsolatos szakigazgatási területen dolgozott. Munkáját nagyra értékelték. Rockefeller-ösztöndíjjal a Harvard Egyetemre, majd a londoni Országos Orvosi Kutatóintézetbe került. 1927-ben, a társadalomegészségtan magántanára lett. Ezt követően az Országos Közegészségügyi Intézetben (OKI) az iparegészségügyi vonatkozású kutatásokat irányította. Az itt végzett teendők gyakorlatibb irányú végzésének igénye szólította őt az Országos Társadalombiztosító Intézetbe (OTI), mely a Johan Béla fémjelezte kor kiemelkedő intézménye volt az OKI mellett.

Gortvay Györgyöt a szakmai kutatások mellett élénken foglalkoztatta a minél hatékonyabb egészségügyi felvilágosítás. Érdeklődése és hozzáértése eredményezte, hogy 1928-ban megbízták az Egészségügyi Múzeum megszervezésével, mely már az elmúlt század nyolcvanas éveiben tervként szerepelt. E múzeum, amely a II. világháború eseményeinek esett áldozatul, alapos orvostörténeti beágyazottságban ölelte fel a munka- és

[453] Forrás: Kapronczay Károly: Egy élet az egészségpolitika és az orvostörténelem szolgálatában. Gortvay György (1892–1966) emlékezete. = Orvosi Hetilap, 1992. pp. 2977–2978.
A szerző által felhasznált irodalom:
Gortvay György: A közegészségügy reformjának irányelvei. Bp., 1934. 11 p.
Gortvay György: A népegészségügyi múzeum munkája. Bp., 1935. 128 p.
Gortvay György: Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története. 1. köt. Bp., 1953. XI, 322 p.
Gortvay György: Az orvosi dokumentáció kérdései. Bp., 1960. 66 p.
Réti Endre: Gortvay György (1892–1966). = Orvosi Hetilap, 1966. p. 25.

iparegészségügy, a balesetelhárítás, a népbetegségek elleni védekezés és az egészséges életet modellező korszerű felvilágosítás különféle területeit. Gortvay elve volt, hogy a múzeum ne legyen statikus „tárlat”, hanem cselekvésre ösztönző intézmény. Ezt szolgálták a segédeszközök, filmek, kiadványok, plakátok és olyan rendszeres akciók, melyek során az egészségvédelem szakemberei keresik a kapcsolatot a közönséggel és nem bízzák a hatékonyságot pusztán a tárgyak, felvilágosító anyagok közszemlére tételére. A múzeum híre külföldre is eljutott. Ennek köszönhető, hogy a magyar fővárosban rendezték meg az V. Nemzetközi Iparegészségügyi és Balesetvédelmi Kongresszust, szerencsésen erre az időpontra időzítették az egészségügyi múzeum átszervezésének befejezését és megnyitását. A harmincas évek második felében Gortvay több európai nagyvárosban képviselte hazánkat és érdemei elismeréséül a Népszövetség kebelében működő iparegészségügyi és ifjúságvédelmi szervezet tagja, majd titkára lett. Ebben az időben jelent meg nagy elaborátuma a közegészségügy reformjáról. Tevékenységi köre már korábban kitágult: ráhárult az ipari tárca munka- és balesetvédelmi osztálya, majd két évvel később az állami munkaközvetítő hivatal tudományos irányítása, melynek hatáskörébe az e területen folyó orvosi kutatás, a pályaválasztási tanácsadás és maga a múzeum is tartozott.

Elhalmozták feladatokkal. Ennek ellenére Gortvay nem volt simulékony egyéniség. Nemcsak szaktudása, véleménye is volt. A háborút elítélő kijelentései miatt sok kellemetlensége támadt. Először csak hivatali mellőzésben volt része. A német megszállás után azonban a Gestapo foglya lett. A háborút követően először az iparügyi minisztérium újjászervezésében vett részt, majd a népjóléti minisztérium államtitkáraként tevékenykedett. Magántanár lett munkaegészségtanból, az OKI élére került, de hamarosan le kellett mondania. Olyan vádak érték, amelyek már a koncepciós perek hangulatát vetették előre, olyasmivel vádolták, ami teljes ellentétben volt életével, elveivel, eszményeivel. „Tartós betegségre való hivatkozással” nyugdíjazása kérésére késztették. Ezzel életének egy korszaka lezárult, amely az egészségpolitika számos területével fonódott össze. Kezdődött egy másik, ami a hazai újabb kori orvostörténelem megújhodását eredményezte.

Szívesen fordult az orvostörténelem felé, hiszen korábban számos ilyen tárgyú cikke, tanulmánya jelent meg. Az orvostörténelem ekkoriban „semleges” területnek számított, hiszen a hivatalos orvosképzésben sem rendes, sem fakultatív tárgyként még nem szerepelt. Gyűjteményi alapjai a Budapesti Kir. Orvosegyesület megszüntetésével megsemmisültek, új formái – pl. az Országos Orvostörténelmi Könyvtár 1951 tavaszán, a feloszlatott gyógyító szerzetesrendek és az orvosegyesület megmaradt könyvállományából – csak körvonalazódtak.(…)

Az újjászervezett Akadémia akkor felállított orvostörténelmi szakbizottsága tagjává fogadta, és megbízta Gortvay Györgyöt a magyar orvos- és egészségügy, majd a magyar orvosi szaknyelv kialakulása történetének megírásával. Az első témakör első része – 'Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története' – 1953-ban meg is jelent, gazdagon illusztrálva.[454] A könyv logikus rendszerben, részben szakmailag is differenciálva nyújt áttekintést az orvos-elmélet és gyakorlat, a gyógyszerészet és természettudományok, az egészségügyi ellátás és szakigazgatás története, sőt, az orvostársadalom szakmai, közéleti és egyéb tevékenysége színteréről. Noha a munka nem hibátlan, ilyen formátumú és szerkezetű összegezését még nem kaptuk a tárgyalt időszaknak. Az eredeti téma elkészült második kötete, az Akadémia birtokában van, kiadásra még nem került.

Gortvayban mindig élt az igény a hazai egészségügy történetének szintetikus összegzésére. E törekvést jelzi, hogy 1958-ban kiadta 'A magyar közegészségügy állapota és az egészségügyi fejlődés útja az utolsó évszázadban' c. munkáját, amelynél jobb összefoglalás hazai szerzőtől nem látott napvilágot.

Harmadik orvostörténeti tárgyú könyve 1966-ban jelent meg.[455] E mű tulajdonképpen Semmelweis halála centenáriumára készült Zoltán Imrével közösen, nagy gonddal és sok fontos adat felsorakoztatásával, tévedések kijavításával ismertetve a nagy magyar orvos életét, szakmai tevékenységét, korát. Lehet, hogy azóta jelentek meg magasabb igényű és nagyobb terjedelmű feldolgozások és értékelések e témáról, de Gortvay–Zoltán munkája volt az első alapos, tudományos igényű, a fölösleges emócióktól mentes szakmai monográfia. Eredeti dokumentumokhoz nyúlt, ellenőrizte a korábbi adatokat, újra áttekintette a bécsi levéltárak anyagát, kutatott a hazai forrásokban és teljes, tudományos és emberi kép megalkotására törekedett. Igaz, a Semmelweis halála körüli homályt neki sem sikerült megfejtenie, de e mű nyomán születtek meg az újabb kutatások, melyek hozzájárultak Semmelweis-képünk hitelesebbé tételéhez.

Gortvay orvostörténeti kutatásai mellett 1954. július 1-től a Magyar Enciklopédia tudományos orvosi szerkesztője lett. Fordulat életében 1957-ben következett be, amikor az Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ igazgatójává, majd egy év múlva a budapesti Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának (egykori Weszprémi-könyvtár) igazgatójává nevezték ki. Első helyen a hazai orvosi szakmai informatika rendszerének megszervezésére tett kísérletet. Egy ideig párhuzamosan irányította a dokumentációs

---

[454] Gortvay György: Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története. 1. köt. Bp., 1953. XI, 322 p.

[455] Gortvay György – Zoltán Imre: Semmelweis élete és munkássága. Bp., 1966. 291 p.
Gortvay, György – Zoltán, Imre: Semmelweis. His life and Work. (Transl.: Éva Rónai). Bp., 1968. 287 p.

intézetben folyó munkát is. Itt, a Belső-Józsefvárosban, a „belső klinikai telepen”, a lakása közelében végezte munkáját haláláig.

1965-ben ünnepi cikkben méltatta Semmelweist halála centenáriumán. Majd abból a meggondolásból kiindulva, hogy a világ nagy orvosi szaklapjai, diszciplínájuktól függetlenül, jelentős teret szentelnek az orvostörténelemnek és orvosi művelődésügynek, az Orvosi Hetilap arculatának is gazdagodását jelentené, az ilyen témájú, olvasmányos, egyben igényes írások rendszeres közlése. Az ötlet Trencséni professzor buzdításával és tanácsaival, a ma is létező Horus formájában valósult meg. Amíg kezdetben Gortvayra hárult az oldalak megtöltésének feladata, lassan szaporodtak a szerzők, mára már az ifjabb nemzedék jelentkezése is mindennapossá vált, sőt újabban illusztris külföldi szerzők is megtisztelik a Horust tanulmányaikkal. (…)

A sokoldalú életművön belül, itt hajtunk fejet a Horus alapítója emléke előtt, akinek munkásságát ez ideig nem értékeltük kellő módon.

Orvostörténeti publikációiból az alábbiakat emeljük ki:

Gortvay György: A magyar közegészségügy állapota és az egészségügyi fejlődés útja az utolsó évszázadban. Bp., 1948. 19 p.

Gortvay György: A magyar közegészségügy állapota és az egészségügyi fejlődés útja az utolsó évszázadban. = Népegészségügy, 1948. pp. 225–230.

Gortvay György: A himlőoltás magyar története. = Népegészségügy, 1950. pp. 673–682.

Gortvay György: Ne hagyjuk pusztulni a magyar orvosi múlt emlékanyagát! = Népegészségügy, 1953. pp. 306–307.

Gortvay György: Tudományművelő magyar megyei orvosok a XIX. század elején. = Népegészségügy, 1953. pp. 115–118.

Gortvay György: A tudománytörténetírás nemzetközi veszteségei 1945 óta. = Orvostörténeti Közlemények 2 (1956) pp. 5–17.

Gortvay György: Adalékok a magyar sebészet történetéhez a 19. század második felében. A Magyar Sebésztársaság megalakulásának 50 éves jubileuma alkalmából. = Orvosi Hetilap, 1957. pp. 55–68.

Gortvay György: Comenius Amos János magyar orvosi szavai. = Orvosi Hetilap, 1958. pp. 1757–1758.

Gortvay György: Schöpf-Merei Ágoston halálának 100. évfordulója. = Orvosi Hetilap, 1958. pp. 995–998.

Gortvay György: Csorba József, Somogy vármegye „rendes physikusa” halálának századik évfordulója. = Orvosi Hetilap, 1958. pp. 1749–1750.

Gortvay György: Benkő Sámuel, az első magyar klinikai kórboncnok. = Orvosi Hetilap, 1958. pp. 1750–1753.

Gortvay György: Az orvostudomány-történet nemzetközi veszteségei. = Orvostörténeti Közlemények 21–22 (1961) pp. 354–358.

Gortvay György: Dalmady Zoltán emlékezete. = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 30–31.

Gortvay György: Purkyne magyarbarátsága. = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 2195–2196.

Gortvay György: Markusovszky Lajos és a Markusovszky Társaság. = Orvosi Hetilap, 1964. pp. 655–659.

Gortvay György: Semmelweis magyarsága. = Orvosi Hetilap, 1964. p. 1043.

Gortvay György: Vesalius. = Orvosi Hetilap, 1964. pp. 2477–2480.

Gortvay György: Semmelweis a szépirodalomban. = Magyar Nőorvosok Lapja, 1964. pp. 1–12.

Gortvay György: Semmelweis és Lister kapcsolata. = Orvosi Hetilap, 1965. pp. 174–177.

Gortvay György: Magyar kormányhatósági intézkedés 1862-ből Semmelweis szülészeti profilakszisának a kórházakban való bevezetése érdekében. = Orvosi Hetilap, 1965. pp. 660–661.

Gortvay György: Semmelweis emlékezete. = Orvosi Hetilap, 1965. pp. 1538–1541.

Gortvay György: Medicus in omne aevum nobilis – Grósz Emil emlékezete. = Orvosképzés, 1965. pp. 321–325.

Kapronczay Károly

Grabarits István (1945–2012)[456]

Az elmúlt évszázad hatvanas-hetvenes éveiben körvonalazódott a hazai gyógyszerészi múlt és gyógyszerészettörténet-írás, általában a gyógyszerészettörténetet önként ápolni akaró, az akkor a fiatalabb nemzedékhez tartozó gyógyszerészek köre, akik hivatásuk mindennapi gyakorlása mellett a „szakma" feledésbe került múltját kívánták újjáéleszteni, szétszóródott tárgyai emlékeit egybe gyűjteni, mindenki számára láthatóvá tenni. Ez a nemzedék valóban maradandót alkotott: megteremtette Kőszeg európai hírűvé vált gyógyszerészettörténeti múzeumi egységét, Győrben, Kecskeméten, Székesfehérváron, Egerben patikamúzeumot kezdeményezett, kialakított olyan szakmai köröket, amelyek – az egyetemi oktatás hiányában – a gyógyszerészettörténet hazai művelésének központjává váltak. E nemzedék (Szigetváry Ferenc, Rádóczy Gyula, Kóczián Géza, Szentgyörgyi István, Blázy Árpád, Menner Ödön, Lárencz László stb.) meghatározó egyénisége lett Grabarits István, talán akkor a legfiatalabb, de az utolsó évtizedekben a leghatékonyabb szervezője a gyógyszerészettörténet legkülönbözőbb szakmai és társasági fórumainak. 2012. szeptember 17-én, súlyos betegségét hősiesen vállalva távozott a halhatatlanok társaságába.

Aki írt visszaemlékezést életútjáról, annak könnyű életútját megrajzolni, munkásságát összegezni, értékelni. Grabarits István ilyet nem írt, miért írt volna, hiszen életkora még nem indokolta, különben is tevékeny, egy időben több dolgot is végző ember volt. Még 2012 márciusában interjút adott egy folyóiratnak, ennek életrajzi részében maga foglalta össze élete főbb meghatározóit, gyógyszerészi pályafutása kezdetét.

„Családomban a IV. Grabarits István vagyok, 1945. január 23-án Peregen (ma már összeépült Kiskunlacházával) születtem. Édesapán kiválóan gazdálkodó parasztember volt a Lacháza melletti Bankháza pusztán. Az általános iskolát ezen a két helyen jártam ki. Édesapámat kulákká nyilvánították, így a váci Mezőgazdasági Technikum ajtaja bezáródott előttem, pedig 12 éves koromban már minden munkából kivettem a részem és biztos támasza voltam Édesapámnak a földek megművelésében. Apám halála után Édesanyámnak be kellett, hogy lépjen a TSZ-be, közben felvettek a Debreceni Református Gimnáziumba. Ez a gimnázium fiatal felnőttként és meglett emberként is meghatározta a hitügyekhez való

[456] Forrás: Kapronczay Károly: In memoriam Grabarits István. In: Fejezetek a magyar gyógyszerészet történetéből. Online: http://gyogyszereszet.orvostortenet.hu/

hozzáállásomat és a nemzeti kérdés, a történelmi Magyarország, a tudós társaságok, a könyvtári búvárkodás útvesztőiben való eligazodásom. E gimnáziumban nagy hatással voltak rám dr. Tóth Béla, Kiss László, Nagy Géza és Nagy Mihály tanárok. A gimnázium falai között is foglalkoztatott a gondolat, hogy agrármérnök leszek, de a gimnázium negyedik osztályában ajánlotta osztályfőnöknőnk mindenkinek a gyógyszerészetet. Tanácsért Nagy Varjas Mátyáshoz, akkori gyógyszerészhallgatóhoz (különben rokonunkhoz) fordultam, aki nemes egyszerűséggel válaszolt: »Nem rossz ez«. Ennek hatására felvételiztem a Budapesti Orvostudományi Egyetem gyógyszerészeti karára és elsőre felvettek, de az egyetem Kollégiumába is.

Az egyetemről nagy tisztelettel emlékszem Nagy János matematika, Körös Endre általános és szervetlen kémia professzorokra, nemkülönben Burger professzorra, akinél jelesre szigorlatoztam. Clauder, Halmai, Pandula professzorok meghatározói lettek gyógyszerésszé formálódásomnak. Ebben szerepe volt Németh Béla kiskunlacházi gyógyszerésznek, aki igazi gyógyszerész volt. Nagy tisztelője voltam Kempler Kurt főgyógyszerésznek, akinek már akkor számon tartottam a gyógyszerészettörténeti írásait. … Államvizsgáim letétele után, első feleségem révén Szombathelyre kerültem, itt született Ildikó lányom is (1969). Már az egyetemen hallottam dr. Küttel Dezső Vas megyei főgyógyszerészről, akit felkerestem »állásügyben«. Alaposan kikérdezett tanulmányaimról, iskoláimról és azonnal elvitt Bartha Béla igazgatóhoz. Így lettem 1971. január elsejétől a Vas Megyei Gyógyszertári Központ leltárbrigád vezetője, így kerültem kapcsolatba Szigetváry Ferenccel, a Kőszegi Patikamúzeum későbbi igazgatójával is. Ő mondta: »Apucinál (Küttel Dezső főgyógyszerésznél) illik tudományoskodni« – innen kezdődött az én tudományos kutatói életem és örök barátságom Szigetváry Ferenccel.

Első gyógyszerészettörténeti tanulmányom az I. Magyar Gyógyszerkönyvvel foglalkozott és kiadásának centenáriumára jelent meg. Szombathelyen Szigetváry Ferenc vezetésével előkészületek történtek egy megyei gyógyszerészettörténeti kiállítás megszervezésére, amelyre Szigetváry Ferenc a tárgyakat nemcsak gyűjtötte össze, hanem maga restaurálta, vele jártam a gyógyszertárakat, gyűjtöttük össze az 1971-ben Kőszegen megnyílt kiállítás tárgyait. Ezzel kapcsolatban fogalmazódott meg az a gondolat, hogy Kőszegre hozzák vissza az innen elvitt egykori Jezsuita Patika teljes bútorzatát, legyen egy Patikamúzeum. Ez találkozott Antall Józsefnek, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum mb. főigazgatójának, a Magyar Orvostörténeti Társaság főtitkárának elképzeléseivel, hogy itt nemcsak gyógyszerészettörténeti múzeum, hanem könyvtár, egy szakmai kutatóközpont is legyen. Hatalmas szervező munka volt, amelynek részese is lettem. Így kötődött össze életem

az orvostörténelemmel, azokkal a tudományos társaságokkal és szervezetekkel, amelyek meghatározták életem további alakulását."

Grabarits István jelentős szerepet vállalt a kőszegi patikamúzeum szervezésében, anyaggyűjtésében és általában a kiállítás szervezésében. Ekkor érlelődött meg benne a gondolat, hogy gyógyszerészettörténelem tárgykörében doktori fokozatot szerez. 1980-ban megvédte „A XVIII. századi magyarországi matéria medica és annak értékelése" c. disszertációját, amely elmélyült kutatói munka eredménye lett. A „gyógyszerészettörténelem doktora" megtisztelő címmel kevesen rendelkeztek, az akkori ifjabb nemzedék körében csak Grabarits István. 1977-ben elvált, új munkahelyet Kalocsán talált. Erről így írt:

„Olvastam egy álláshirdetést, hogy Kalocsán OTP lakásjoggal belvárosi gyógyszertárnak vezetőt keresnek. Megpályáztam, így lettem a 12/44-es Gyógyszertár vezetője, az egyik beosztott gyógyszerész a feleségem, Ihász Zsuzsanna volt. Az ő édesapja is és nagyapja, Ihász Nándor szintén gyógyszerészek voltak. 1979-ben született István fiúnk, aki viszi most a patikát. Szegeden végzett, nagyon szereti a gyógyszertári munkát. Kisebbik fiúnk, Gábor 1981-ben született, ő gépgyártástechnikával foglalkozik."

Az 1970-es évek végén a gyógyszerésztörténészek közül többen sajnálták Grabarits István váratlan döntését, viszont kétkedéseiket Grabarits István megcáfolta: 1978-tól a kalocsai Érseki Főkönyvtár rendszeres kutatója lett, elmélyült kutatásokat végzett az értékes orvos-, gyógyszerészettörténeti és botanikai munkákban, 1981-ben először Kalocsán, majd Budapesten, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban kiállítást rendezett Kalocsa könyvritkaságaiból, tudománytörténeti kézirataiból. Az előbb idézett nyilatkozatában erről így szólt:

„A kalocsai Érseki Könyvtár egy aranybánya: 800 kötet 1800 előtti orvosi könyvet találtam. Azt kell mondanom, hogy az egyetemi és a Széchényi Könyvtár mellett Kalocsán őrzik a legtöbb orvosi kódexet, ősnyomtatványaival felbecsülhetetlen értékűek."

Nevéhez fűződik a kecskeméti Orvos-Gyógyszerészettörténeti Múzeum megszervezése, kiállításának szakmai előkészítése és megrendezése. (Sajnos azóta nem eredeti helyén látható.) Szakmai elismerését jelentette, hogy a Magyar Orvostörténelmi Társaság és a Magyar Gyógyszerészi Társaság közös gyógyszerészettörténeti szakosztályának 1984–1992 között alelnökeként, majd 1992–2001 között elnökeként működött. Szervezésében kiváló szakmai előadások voltak, nem rajta múlott, hogy az 1990-es években bizonyos távolodás történt a MGYT és a MOT között, új formák születtek a tudományos társasági életben. A Magyar Orvostörténelmi Társaság 1994-ben alelnökévé választotta, e tisztséget haláláig betöltötte. Hosszas mérlegelés után 2002-ben – 22 támogatóval – megalapította a

Magyar Gyógyszerészettörténeti Társaságot, amelynek alapító elnöke maradt haláláig. A Magyar Gyógyszerészi Társasság új alapszabályzata csak gyógyszerészeknek biztosít tagságot, amelynek következtében a gyógyszerészettörténeti szakosztály tagságának legalább 80%-át elvesztette volna, mivel a bölcsészek (könyvtárosok, történészek, levéltárosok stb.), botanikusok, műszaki végzettségűek nem lehettek volna tagjai a társaságnak. Elsősorban Grabarits Istvánnak köszönhető, hogy a negyedévenkénti tudományos ülések, az évente megrendezésre került „Gyógyszerészettörténeti nyári egyetem" népszerűvé váltak nemcsak a gyógyszerészettörténészek körében. Az utolsó három már határon túli magyar városban (Nagyvárad, Szabadka, Pozsony) került megrendezésre, találkozási lehetőséget nyújtott az ott élő magyar gyógyszerészeknek. A Magyar Gyógyszerészettörténeti Társaságot a Nemzetközi Gyógyszerészettörténeti Társaság is tagtársaságainak sorába fogadta, maga Grabarits István is tagja lett a Nemzetközi Gyógyszerészettörténeti Akadémiának is. A Román Gyógyszerészettörténeti Társaság is tiszteletbeli tagjai sorába hívta.

A rendszerváltozás éveiben Grabarits István aktív résztvevője és alakítója lett a gyógyszerészi közéletnek, egyik szervezője lett a Magyar Gyógyszerészi Kamarának, amelynek 1989–2003 között vezetőségi tagja, 1991–1994, majd 1999–2002 között alelnöke is volt. Tudományos munkásságának elismerését jelentette, hogy a Szegedi Tudományegyetem címzetes egyetemi docensi ranggal tisztelte meg.

Az 1990-es évek derekán magánosította az addig vezetése alatt állt kalocsai gyógyszertárat és sikeres vállalkozó lett.

Pályafutása alatt számos kitüntetésben részesült: 1991-ben Kiváló Gyógyszerész lett, 2000-ben elnyerte a Magyar Orvostörténelmi Társaság Weszprémi István díját, 2001-ben a Magyar Gyógyszerészi Társaság Ernyey József jutalomérmét, 2003-ban Kalocsa város Életmű-díjjal tüntette ki, de ebben az évben a Magyar Köztársaság Érdemrend tiszti keresztjét, valamint az Egészségügyi Minisztérium Pro Sanitate díját is megkapta. 2001-től az ETT Gyógyszer Alkalmazási Bizottsága, 2002-től a MTA Orvostörténeti Munkabizottsága hívta tagjai sorába. 2012. augusztus 20-án Kalocsa Város Egészségügyi Díját kapta meg, amit már kórházi betegágyánál adtak át.

2010-ben súlyosan megbetegedett, hősi küzdelmet vívott a betegséggel, meg akart gyógyulni, legalábbis hasznossá tenni önmagát a tudomány és a hétköznapok világában. Belső energiái 2012. szeptember 18-án elfogytak.

Kapronczay Károly

Grynaeus Tamás (1931–2008)[457]

Budapesten született 1931. szeptember 26-án. Orvosnak, történésznek és a néprajz kutatójának vallotta magát, de ennél szélesebb körre terjedtek ki tudományos kutatásai. 1949-ben érettségizett, két évi munka után 1951-ben lett hallgatója a Szegedi Orvostudományi Egyetem általános orvosi karának. Orvosi stúdiumaival párhuzamosan hallgatta Bartucz Lajos híres antropológiai előadásait, akinek ajánlásával részt vett a Szegedi Egyetem Embertani Intézetének Tisza vidéki ásatásaiban és feldolgozó munkáiban. Néhány hónapja volt még orvosi diplomájának megszerzéséhez, amikor az 1956-os forradalomban való részvételének vádjával letartóztatták (1957. február 13-án) és kétévi börtönre ítélték „szervezkedésben való részvétel" címen. Megjárta a hírhedt internáló táborokat és börtönöket. „Börtön élményei" az 1990-es évek közepén az Új Írás c. folyóiratban is megjelentek.

1959 után az Óbudai Hajógyárban segédmunkás, majd az ORFI állatkísérleti laboratóriumban „segéderő" lett.

1962 óta volt társaságunk tagja, átjárt az Orvostörténeti Könyvtárba, nemcsak olvasó és „magánkutató" volt, hanem 1962-ben az Orvostörténeti Közleményekben megjelent egyik tanulmánya is. Ekkor még „pontosan meghatározhatatlan" statusban álló ember volt. A nagy amnesztia (1963) után 1964-ben engedélyezték orvosi tanulmányainak befejezését, bár nem a szigorló évének megismétlését, hanem az 5. évfolyamtól történő folytatását. 1966-ban summa cum laude minősítéssel kapta meg orvosi oklevelét.

Végzése után a bajai kórház neurológiai osztályára került, majd ezt követően a pomázi pszichiátriai-munkaterápiás részlegen osztályos orvos hét évig, Innen került a fővárosi Gyáli úti Kórház pszichiátriai osztályára alorvosnak. Élete utolsó 21 aktív évét a Szent János Kórház pszichiátriai osztályán főorvosként töltötte, 2001-től a Szent Ferenc Kórház konziliáriusa volt.

---

[457] Vö. Kapronczay Károly: Grynaeus Tamás (1931–2008). = Orvostörténeti Közlemények – Communicationes de historia artis medicinae. Vol. 222–225. (2013) pp. 226–227.
Lásd még: Szabó László Gy.: 85 éve született Grynaeus Tamás, a magyar népi orvoslás kutatásának apostola. = Farmakognóziai Hírek 11 (2016) No. 39. pp. 14–17.; A test és a lélek orvosai. Grynaeus Tamás emlékkönyv. Kerekes Ibolya közreműködésével szerk.: Barna Gábor, Kótyuk Erzsébet, közrem.: Kerekes Ibolya. Szeged, 2013. Tudományegyetem. 176 p. (Szegedi vallási néprajzi könyvtár 33.) (A vallási kultúrakutatás könyvei 1.)
Börtönéveiről: Grynaeus Tamás: 674-960. In: Orvosok az 1956-os forradalomban és szabadságharcban. Egészségügyiek a forradalomtól a megtorlásig – naplók, iratok, egykorú dokumentumok tükrében. Összeáll.: Kapronczay Károly. Sajtó alá rend.: Gazda István. A szerkesztésben közrem.: Kapronczay Katalin. Bp., 2017. Magyar Orvostörténelmi Társaság. 2017. pp. 368–396. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 118.)

Saját megfogalmazása szerint a közvetlen orvosi szakterületén – ahol számos tanulmánya is megjelent – az ethnomedicina, az ethnopsychiatria és az ethnobotanika uralta tudományos érdeklődését, 1988-ban kandidátusi fokozatot szerzett „A honfoglalás- és az Árpádkori magyarság betegségei” című disszertációjával, amelynek kibővített formája „Isa por” címmel 1996-ban látott napvilágot. A szegedi egyetemen c. docenseként rendszeresen előadta az ethnomedicina tárgykörét, s rendszeres meghívott előadója volt az ELTE néprajzi tanszékkének, valamint a pécsi, a debreceni és a kolozsvári egyetemnek is.

1982-ben a Magyar Orvostörténelmi Társaság Zsámboky János emlékéremmel tüntette ki, elnöke volt a MOT Néprajzi Szakosztályának, az Orvostörténeti Közleményeknek pedig szerkesztőbizottsági tagja volt.

Híresen szerény és szótlan ember volt, önmagáról alig beszélt, betegei rajongtak érte és „kortalan ember” benyomását keltette.

2008 novemberében tragikus balesetben – az Athosz hegy lábánál – elhunyt. Tiszteletére adták ki Szegeden – Kerekes Ibolya, Barna Gábor és Kótyuk Erzsébet szerkesztésében – 2013-ban „A test és lélek orvosai” című emlékkönyvet.

*

Nagyobb orvostörténeti művei:

Síppal, dobbal... Hagyományos orvoslás az Európán kívüli népek körében. Szerk.: Grynaeus Tamás et al. Bp., 1989. Mezőgazdasági. 239 p., 4 t. (Mindennapi hagyomány)

Sávai János – Grynaeus Tamás: Tüdő Vince betegei. Egy szeged-alsótanyai gyógyító ember feljegyzései. Szeged, 1994. Tudományegyetem. 144 p. (Devotio Hungarorum 1.)

Grynaeus Tamás: Isa por... A honfoglalás és Árpád-kori magyarság betegségei és gyógyításuk. Bp., 1996. Fekete Sas Kiadó. 213 p.

Grynaeus Tamás: Előadások az ethnopsychiatria területéről. Szeged, 2000. Tudományegyetem. 151, [13] p. (Folklorisztikai olvasmányok 2.)

Grynaeus Tamás: Szent Antal tüze. Bp., 2002. Akadémiai Kiadó. 189 p., [30] t.

Györffy István (1912–1999)[458]

1912-ben születtem Budapesten. Atyám – néhai Dr. Györffy István néprajztudós – a „Györffy Kollégium” névadója volt. Tanulmányaimat Budapesten folytattam. Az egyetemet is itt végeztem. 1936-ban doktoráltam és 1940-ben tettem szemész szakorvosi vizsgát.

1936 óta a budapesti Mária utcai Szemklinikán dolgozom. 1955-től, mint egyetemi docens, 1972 óta, mint nyugdíjas tudományos szaktanácsadó.

Szakmai téren elsősorban szemészeti optikai problémákkal, főleg a kontaktlencse tárgykörével foglalkoztam. 1938-ban én találtam fel a törhetetlen kontaktkagylót, s honosítottam meg hazánkban ennek rendelését és készítését. Európában, 1940-ben elsőként létesítettem olyan laboratóriumot, ahol a Biztosítóintézetek tagjai kontaktlencse ellátásban részesülhettek. 1955-ben, a Szovjetunióban is az én eljárásomat vezették be, jóllehet már Európában is legalább 10-féle eljárás volt ismeretes. A kontaktlencsével kapcsolatos munkásságom elismeréseként több külföldi tudományos társaság vezetőségi vagy tiszteletbeli tagjává választott. 1959-ben a Kontaktlencse Specialisták Chicagói első világkongresszuson a legnagyobb szakmai kitüntetéssel, az Arany díszoklevéllel jutalmaztak meg. 1987-ben pedig elsőként nyertem el s Szemorvosok Nemzetközi Kontaktlencse Társasága újonnan alapított Fick-Kalt-Müller jutalomérmet.

Az elmondottak mellett közlekedés-szemészeti és orvostörténelmi tevékenységet is folytatok. Elnöke vagyok a Magyar Orvostörténelmi Társaság Numizmatikai Szakosztályának.

Nyugdíjba vonulásom számomra csak annyit jelentett, hogy a mindennapos rutinmunka terétől kívántam megválni. Egyébként azóta, mint tudományos tanácsadó a Szemklinikára a mai napig is bejárok, részben, hogy a szemészet szakmai haladását a folyóiratokban figyelemmel tudjam kísérni, részben, hogy a kontaktlencse problematikájának fejlesztésében továbbra is aktív részt vehessek.

*

Megjegyzés: Budapesten hunyt el 1999. november 29-én.

[458] Forrás: Saját kezű kézirat a MOT Irattárában 1988-ból.

Több orvostörténeti írása is megjelent szaklapokban, köztük az „Orvostörténeti Közlemények”-ben. Orvostörténeti és művelődéstörténeti szakkönyvei és néhány szakcikke:

Önálló művek:

Györffy István: A XX. században működött magyarországi szemorvosok életrajzi adattára. Bp., 1987. Szerzői kiad. 171, 49 p.

Györffy István: Adatok Leányfalu déli felének hely-, család- és kortörténetéhez. Leányfalu, 1995. Praxis. 72 p.

Györffy István – Salacz György: A XX. században és az ezredfordulón működött magyarországi szemorvosok életrajzi adattára. Bp., 2004. Magyar Szemorvostársaság. 269 p.

Szakcikkei az Orvostörténeti Közleményekben:

Györffy István: A Magyarországon előkerült két ős-szemüveg. = Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei. Vol. 25. (1962) pp. 143–146.

Györffy István: Magyar szemorvosok emlékérmei. = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 57–59. (1971) pp. 319–329.

Györffy István: Blaskovics László professzor élete és munkássága. = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 121–124. (1988) pp. 119–121.

Zboray Bertalan – Kapronczay Károly

Halmai János (1903–1973)[459]

Nyitrán született 1903-ban, ott végezte iskoláit, 1925-ben gyógyszerészi oklevelet szerzett a budapesti Tudományegyetem orvosi karán, 1935-ben a gyógyszerészetből doktori címet kapott. 1921–1927-ben különböző vidéki gyógyszertárakban dolgozott, 1927-től a budapesti Tudományegyetem növénytani intézetének munkatársa volt, 1939-től az orvosi karhoz tartozó gyógyszerismereti intézet magántanára. 1949-től a növény és drogismereti tanszék vezetője, egyetemi nyilvános és rendes tanár. Kezdettől fogva tagja volt az Orvos-gyógyszerésztörténeti Szakosztálynak, 1964–1966-ban pedig alelnökévé választották. 1966-ban a Magyar Gyógyszerészeti Társaság Gyógyszerészettörténeti Szakosztályának alapítója és elnöke, a gyógyszerészeti karon a gyógyszerészettörténelem előadója. 1966-ban elnyerte a Magyar Orvostörténelmi Társaság Weszprémi István Emlékérmét.

Ha végigtekintünk Halmai János egyetemi tanár, a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Gyógynövény- és Drogismereti Intézetének volt igazgatója mintegy 200 írásművén, első pillanatban feltűnik, hogy 59 farmakognóziai tárgyú dolgozata mellett majdnem kétszer annyi gyógyszerészettörténelmit, köztük 68 olyan életrajzi megemlékezést találunk, amelyben nevezetes hazai és külföldi gyógyszerész-képesítésű tudósok vagy kiváló gyógyszerészek életével és működésével foglalkozott.

Életrajzából tudjuk, hogy gyógyszerészdoktori oklevelét a Budapesti Tudományegyetem Általános Növénytani Intézetében készült disszertációja alapján kapta. Ebben az intézetben főként a növények anatómiájával, élettani jelenségeivel, morfológiájával foglalkoztak. Érthető tehát, hogy amikor 1939-ben az orvoskarhoz tartozó Gyógyszerismereti Intézet tanársegédi állását elnyerte, itt is főleg a gyógynövények szennyezéseinek, illetve hamisításainak felismerésével foglalkozott.

Amikor 1949-ben három orvosképesítésű tanszéki előde (dr. Vámossy, Zoltán, dr. Jakabházy Zsigmond és dr. Lipták Pál) után átvette az intézet (akkor már Gyógynövény- és Drogismereti Intézet) vezetését, kb. hat éven át megjelent dolgozataiban is a hivatalos drogok

---

[459] Forrás: Készült a MOT Irattára alapján, összeállította Zboray Bertalan és Kapronczay Károly.
Lásd még: A gyógynövénykutatás kiemelkedő egyéniségei: Halmai János. = Farmakognóziai Hírek 5 (2010) No. 18. p. 2.
Gyógyszerészettörténeti és botanikatörténeti publikációinak részletes jegyzéke: Zboray Bertalan: Halmai János egyetemi tanár irodalmi munkássága. = Gyógyszerészet 18 (1974) No. 11. pp. 418–422.

(Secale cornutum, Belladonna, Frangula, Tilia, Acorus stb.) vizsgálatával, illetve hamisításaik felismerésével foglalkozott.

Működésének ebben a szakaszában készült el és jelent meg az V Magyar Gyógyszerkönyv (1954), a Schulek Elemér (1893–1964) professzor elnöksége alatt a szerkesztőbizottság farmakognóziai albizottságában dolgozott. A VI. Magyar Gyógyszerkönyv (1967) szerkesztőbizottságban a nyolctagú farmakognóziai albizottság elnöke volt.

Mint a Gyógyszerismereti Intézet igazgatója már 1952-ben felvette a kapcsolatot a Magyar Szabványügyi Hivatallal, s mintegy 30 db szabványjavaslatot készített el, ezenkívül több elemző tanulmányt is készített, amelyek egy-egy drogról átfogó képet nyújtottak a Szabványügyi Hivatalnak.

Munkásságának másik részét képezte a magyar gyógyszerészet történetének kutatása. 1936-tól – mint tanársegéd – a Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság vezetőségének felkérésére emlékelőadást tartott id. zólyomi Wágner Dániel pesti gyógyszerészről. Ezt olyan alapos kutatómunkára támaszkodó felkészültséggel végezte, hogy később – már mint a Társaság titkára – több ízben is ő tartotta a közgyűlések alkalmából szokásos emlékelőadásokat.

Fáradhatatlan volt a külföldi kongresszusokon való részvételben, s az ott tartott előadásokkal nemcsak magának, de ezzel együtt a magyar gyógyszerészetnek is elismerést és megbecsülést szerzett.

Budapest hunyt el 1973. július 23-án.

Szállási Árpád

Hidvégi Jenő (1919–2004)[460]

Hidvégi Jenő 1919. május 25-én született Budapesten. Iskoláit ugyanott végezte, 1938-ban érettségizett a kőbányai Szent László Gimnáziumban. Utána beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi fakultására, a kor nagy professzorait hallgatta.

A szorgalmas medikust a tantermek mellett kezdettől vonzották a szerkesztőségek. A tényfeltáró írók példája nyomán nagyon érdekelte a hazai népegészségügy, sorra jelentek meg cikkei a MABI-Tudósítónál, egy katolikus hetilapnál, az Új Nemzedék és az orvosi Szemle hasábjain. Elsajátította a szakszerű szerkesztést és a mindig pontos fogalmazást. A Magyar Nemzeti Könyvtár népszerűsítő sorozata részére megírta a lengyel tábornokról szóló munkáját. A világégés végén az orvosokkal együtt Németországba került, de a letett vizsgáit itthon nem fogadták el, ezért a medicina gyakorlásának búcsút kényszerült mondani.

Családot alapított és 1950-ben a Magyar Rádióhoz nyert felvételt. Kitűnő német nyelvtudását és megszerzett orvosi szakismeretét a mikrofonnál kamatoztatta. Sokáig együtt dolgozott a boldog emlékű Eke Károllyal, még az enyhén rekedtes és meleg hangjuk is hasonló volt. A Magyar Rádió Külföldi Adások Osztályáról 1980-ban vonult nyugdíjba.

Közben tagja lett a Magyar Orvostörténeti Társaságnak, az Orvosi Hetilapban első írása 1964-ben jelent meg, egy könyvismertetés Bíró Imrének írói vénával készített klinika-történetéről. Nem számított a termékeny publicisták közé, de mindig vonzották a nyomdák. Egyik alapítója volt az Élet és Tudomány című, tudományokat népszerűsítő lapnak. A Bem- és Semmelweis-könyve alapján érthető, hogy megkülönböztetett figyelmet szentelt az 1848/49-es magyar szabadságharcnak, így jelent meg látókörében Görgey tábornok derék orvosa, Markusovszky Lajos, Semmelweis egyik legfőbb pártfogója, aki később meglapította az 1857 óta létező szaklapot. Nagyon jól tudta ezt Trencséni Tibor, az Orvosi Hetilap akkori szerkesztője, így örömmel hozta le az 1971. évi 17. számában az „Ahol Markusovszky meghalt” című, sok újdonságot hozó, igen alapos cikkét. Majd amikor 1982-ben a szakorgánum a 125. évfordulóját ünnepelte, szerkesztőségi felkérésre Hidvégi Jenő megírta „Az ifjú Markusovszky Lajos” című tanulmányát. Nem meglepő, hogy 1983-tól nevét már a szerkesztői munkatársak között olvashatjuk. Az ott eltöltött másfél évtizedben még nem volt

[460] Forrás: Szállási Árpád: Hidvégi Jenő emlékezete (1919–2004). = Orvosi Hetilap 146 (2005) No. 20. pp. 1021–1022.

szokás az orvostörténeti cikkeket szaklektorokhoz szétküldeni. Ez a fárasztó munka a Horus-rovat vezetőjére hárult, ezt látta el a reá annyira jellemző alapossággal és önzetlenséggel. Ha adatbeli eltérést talált, tapintatosan helyesbített, senkit nem akart megsérteni és zavarta volna a köszönet. Számon tartotta az évfordulókat, az egyes szakmák fejlődéstörténetét a legjobb tollú illetékesekkel igyekezett megíratni. Ezt a nem túl látványos, de igen hatásos aprómunkát végezte 1997. március végéig. Ekkor már 78 éves, és kissé fáradtan jelentette be Fehér János főszerkesztő úrnak nyugdíjba vonulási szándékát. A Magyar Orvostörténelmi Társaság 1982-ben tiszteletbeli tagsággal, 1995-ben Weszprémi emlékéremmel tüntette ki. Az Orvosi Hetilap szerkesztősége 1997-ben Markusovszky díjjal honorálta munkásságát.

A Magyar Orvostörténelmi Társaság nevében a sírnál Karasszon Dénes professzor búcsúztatta. Reá igazán érvényes Ovidius sokat idézett megállapítása: „jól élt, aki jól rejtőzött”. És tegyük hozzá: jól is szerkesztett. Népes és kedves családját, valamint baráti körét 2004. december 25-én hagyta el örökre. Megérdemli, hogy a Markusovszky által alapított Hetilap szerkesztői és olvasói megőrizzék az emlékét. A példásan pontos rovatvezető pedig folytatásra kötelezi az utódokat.

Kapronczay Károly

Honti József (1938–2014)[461]

Balatonfüreden született 1938-ban, orvosi tanulmányait 1962-ben fejezte be a Budapesti Orvostudományi Egyetem Általános Orvostudományi Karán. Valójában belgyógyász szeretett volna lenni, végül patológus lett, előbb a Szent István Kórházban működött, majd a Balassa János Kórház (Budapest, Vas u.) főorvosa lett. 1972-ben igazságügyi orvostani képesítést szerzett, 1974–1979 között Az I. sz. Kórbonctani és Kísérleti Rákkutató Intézetének munkatársaként is dolgozott, elnyerte az egyetemtől a docensi címet is. Kutatási területe a neurológia, a Hann-szindróma patológiájának leírása lett. A medikusok százai sajátították el tőle a szakmaszeretetet, a patológia szépségeit. A Magyar Patológusok Társasága elismert személyisége volt.

Pályakezdésének elején szerette meg az orvostörténelmet, kapcsolódott be a Magyar Orvostörténelmi Társaság életébe. 1972-től titkára, majd 1990-től főtitkára lett a Társaságnak, az 1970-es évektől majdnem minden nemzetközi orvostörténeti kongresszus résztvevője volt. Talán ennek is köszönhető, hogy a rangos nemzetközi társaság alelnökének választotta, e minőségében nemcsak kezdeményezője, hanem egyik szervezője lett a Budapesten megrendezésre került nemzetközi orvostörténeti kongresszusnak. Résztvevője volt több olyan nemzeti orvostörténeti kongresszusnak, konferenciának, ahová az 1990-es években nehezen jutott el a kutató.

A több irányú tevékenysége mellett megírta Brigh, Paget, Vogt, Leriche, Aschoff, Potter magyar kapcsolatait, Gömöri, Marek, Arányi, Genersich, Budai, Romhányi életének kevésbé ismert részleteit. Társszerkesztője volt a „Híres magyar orvosok” többkötetes munkának, az Orvostörténeti Közlemények szerkesztőbizottságának, évtizedeken át munkatársa volt az Orvosi Hetilap szerkesztőségének. Orvostörténeti munkásságáért elnyerte a Zsámboky János-, a Weszprémi István jutalomérmet, két ízben az Orvosi Hetilap Markusovszky díjjal tüntette ki.

Értékes orvostörténeti szakcikkeket írt Purkircher Györgyről, Richard Brightról, Morgagniról, Buday Kálmánról, Hauser Fülöpről, Arányi Lajosról, Veszprémy Dezsőről, Scholtz Kornélról, Fáy Aladárról, Csausz Mártonról, James Pagetről, Herczel Manóról,

[461] Forrás: Kapronczay Károly: Honti József (1938–2014). = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 230–233. (2015) pp. 184–185.
Lásd még: Gömör Béla: Dr. Honti József (1938–2014). = Orvosi Hetilap 156 (2015) No. 11. pp. 457–458.

Marschalkó Tamásról, Hollós Józsefről, René Lericheről, Jules-Émile Péanról, August Forelről, Genersich Antalról és orvostörténész kortársairól. Megemlékezett két isztambuli magyar orvosról is, Balogh Ernőről („Efforts in 1947 to make Prof. Dr. Ernestus de Balogh (1890–1964) work for the University of Istanbul”) és Péterfi Tiborról („»Mein Vaterland ruft mich!« Antritt, Dienst und Abschied des ungarischen Wissenschaftlers Prof. Dr. Tibor Péterfi (1883–1953) an der Universität Istanbul”). Több tanulmányt is szentelt a közegészségügy kiválósága, Johan Béla életműve bemutatására. 1981-ben jelent meg feldolgozása „A fiziológia az Orvosi Hetilap korai évfolyamaiban” címmel. Egyik, sokat idézett írása 1986-ban látott napvilágot az Orvostörténeti Közleményekben „A hazai kórbonctan a két világháború között a Magyar Pathológusok Társasága működése tükrében” címmel. Ő szerkesztette 2010-ben a Magyar Imre centenáriumi emlékkönyvet.

Könyvszerető ember volt, rendszeresen látogatta az Orvosegyetem könyvtárát, az Orvostörténeti Könyvtárat, gyűjtötte a régi tankönyveket, de jeles óragyűjteménnyel is rendelkezett.

Élete utolsó évtizedében betegeskedett, ezért is mondott le tisztségeiről, de nem szakított a társasági élettel.

Budapesten hunyt el 2014. december 16-án.

Kapronczay Károly

Huszár Lajos (1906–1987)[462]

Nyárádszeredán született 1906. január 29-én, Erdélyben végezte iskoláit, majd a budapesti egyetem hallgatója lett. A történelem-földrajz szakos hallgató az alapvizsgák letétele után már feladta tanárjelöltségét, művészettörténelemmel foglalkozott és ezen belül is elsősorban numizmatikával. Bölcsészdoktorátusát is e tárgykörből szerezte. Az egyetem elvégzése után, 1928-ban a Nemzeti Múzeum tisztviselője lett és maradt nyugdíjazásáig, 1968-ig. Tudományos tisztviselői pályán nemcsak az Éremtár vezetője lett, hanem a második világháborút követően – leváltásáig – a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója volt. Általános numizmatikai tevékenységéről már számos visszaemlékezés szólt, tucatnyi alapvető könyve, ötszáznál több tanulmánya, kritikája és leletfeldolgozása alapozta meg nemzetközi tekintélyét. Munkái alapvetésnek számítanak, így nem véletlen, hogy 1933-tól több évtizedig szerkesztője volt a Magyar Numizmatikai Közleményeknek, vezető egyénisége a Magyar Numizmatikai Társulatnak.

Szakirodalmi tevékenységében kiemelkedő műként tartjuk számon Procopius Bélával írott és összeállított nagy munkáját a magyar érem és plakettművészetről (1932),[463] amely egyben a „medicina in nummis" tárgykörének is alapműve. Egyik legfontosabb műveként tartják számon a budai pénzverés középkori történetéről írt monográfiáját.[464] Érdeklődését jelzi, hogy amikor Szent-Györgyi Albert Nobel-díjának – felajánlása következtében – külföldre kerülésére került volna sor, mindent elkövetett annak visszatartására. Így került – megfelelő támogatás révén – az egyetlen hazai eredményen alapuló Nobel-díj a Nemzeti Múzeum éremtárába. Huszár Lajos szorgalmazta azt is, hogy Faludi Géza nemzetközi hírű orvosi éremgyűjteménye 1952-ben hazai közgyűjteménybe kerüljön,[465] előbb az Országos Orvostörténeti Könyvtárba, majd megalakulása (1964) után a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumba. Ez az éremgyűjtemény később kiegészült Faludi Gézának az Orvostudományi Karnak korábban eladott (1935) anyagával, újabb vásárlásokkal és végül Varannai Gyula éremgyűjteményével.

---

[462] Forrás: K. K. [Kapronczay Károly]: Huszár Lajos (1906–1987). = Orvostörténeti Közlemények 117–120 (1987) p. 359. *(– a szerk. kiegészítéseivel)*

[463] Huszár Lajos – Procopius Béla: Die Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn. Bp., 1932. 503 p.

[464] Huszár Lajos: A budai pénzverés története a középkorban. Bp., 1958. 231 p., XIII t. (Budapest várostörténeti monográfiái XX.)

[465] Ehhez kapcsolódik Faludi fontos műve is: Faludi, Géza: Medicina in nummis. Bp., 1929. 75 p.

Így természetesen merült fel Huszár Lajos felkérése a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum éremgyűjteményének feldolgozására és tudós kezelésére már 1965-ben, majd nyugdíjazása után (1968-ban) mintegy „főállásban” tudományos tanácsadóként. Bár átfogó nagy numizmatikai munkássága mellett az orvosi numizmatika csak másodlagos szakterülete lehetett, de mégis maradandó értéke az orvostörténelemnek. Nemcsak a világhírű gyűjtemény feldolgozásával, ismertetésével, amely mennyiségileg már túlszárnyalta a híres Brettauer és a bostoni Storer-gyűjteményt, hanem szervező és irodalmi munkásságával egyaránt.

Nincs módunkban felsorolni valamennyi előadását, írását e helyen. De az Orvostörténeti Közlemények hasábjain jelentek meg magyarul és idegen nyelven a közleményei, többek között Johann Henis emlékéremről (1971),[466] a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban őrzött brit érmekről (1972), a gyógyszerészeti vonatkozású érmekről (1974),[467] Balassa János viaszarcképéről (1975),[468] valamint egy értékes katonaorvosi kitüntetésről (1983)[469] és Sambucus numizmatikai tevékenységéről.[470] De több könyve is napvilágot látott – társszerzőként – a magyar orvosi érmek teljességre törekvő katalógusa,[471] majd egy válogatás a Semmelweis Múzeum legszebb érmeiből (1979),[472] s jelentős összeállítása a magyar pénzérmékről.[473] Összeállította a régi magyar emlékérmek katalógusa a legrégibb időktől 1850-ig,[474] s külön tanulmányban a Tudományegyetem érememlékeit,[475] s egyebek mellett külön is elemezte Toldy Ferenc és felesége kőbe faragott arcképét.[476]

Huszár Lajos életútjának ez utolsó két évtizede alatt szerezte meg a tudományok doktora fokozatot, kapta meg az egyetemi tanári címet. A Magyar Orvostörténelmi Társaság Weszprémi István Emlékéremmel, az Elnöki Tanács pedig Munka Érdemrend arany fokozatával tüntette ki (1980). De ezen túlmenően számos nemzetközi kongresszus, a Magyar Numizmatikai Társulat volt sikereinek és elismerésének színhelye. Rádóczy Gyula rendezte

---

466 Huszár Lajos: Johann Henis emlékérme. = Orvostörténeti Közlemények 60–61 (1971) pp. 337–338.

467 Huszár Lajos: Gyógyszerészi vonatkozású érmek a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban. = Orvostörténeti Közlemények 71–72 (1974) pp. 173–190.

468 Huszár Lajos: Balassa János viaszarcképe. = Orvostörténeti Közlemények 73–74 (1974) pp. 245–248.

469 Huszár Lajos: Egy katonaorvos kitüntetése 1859-ben. = Orvostörténeti Közlemények 101 (1983) pp. 67–70.

470 Huszár Lajos: Zsámboky János numizmatikai tevékenysége. = Orvostörténeti Közlemények 109–112 (1985) pp. 211–215.

471 Huszár Lajos: Medicina in nummis. Hungarian coins and medals related to medicine. Társszerző: Varannai Gyula. Bp., 1977. 216 p., CIV t.

472 Huszár Lajos: Medicina is nummis. From the numismatic collection of the Semmelweis Museum for the history of medicine. Társszerző: Antall József. Bp., 1979. 24 p., 150 t.

473 Huszár Lajos: Münzkatalog Ungarn. Von 1000 bis heute. Bp., 1979. 365 p.

474 Huszár Lajos: A régi magyar emlékérmek katalógusa a legrégibb időktől 1850-ig. Bp., 1972. 65 p., 16 t.

475 Huszár Lajos: A budapesti kir. magyar Pázmány Péter tudományegyetem háromszáz évének érememlékei. = Numizmatikai Közlöny, 1929–30. pp. 56–64.

476 Huszár Lajos: Toldy Ferenc és neje kőbefaragott arcképe. = Magyar Művészet, 1938. pp. 16–18.

sajtó alá a postumus kiadványként megjelent kötetét ’Az Erdélyi fejedelemség pénzverése’ címmel.[477]

E gazdag életút, maradandó életmű jelzi, hogy a megpróbáltatások és igazságtalanságok után is van beteljesülés, amit mind elért e rendkívüli tudású, szerény kutató, aki magával hozta a Székelyföldről igazi karakterét, kálvinista etikáját és hivalkodás nélküli magyarságát.

1987. december 22-én hunyt el Huszár Lajos professzor, a magyar numizmatika nemzetközi hírű kutatója, így már nem érhette meg, hogy egykori tanulmányát (1938) Szent István pénzeiről reprintben kötetben olvashassa.[478]

[477] Huszár Lajos: Az Erdélyi fejedelemség pénzverése. (Sajtó alá rend.: Rádóczy Gyula). Bp., 1995. 231 p.

[478] Huszár Lajos: Szent István pénzei. In: Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. Bp., 1988. pp. 427–456. (Reprint)

Bencze József

Jáki Gyula (1898–1958)[479]

Jáki Gyula – a szegedi orvosegyetem rektora, az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményeinek szerkesztőbizottsági elnöke, az Orvosegészségügyi Dolgozók Szakszervezete Orvostörténeti Szakcsoportjának elnöke[480] – 1898-ban született Győrött, családja eredetileg Kőszegről származott el. Anyai ágon felmenő rokonai Schoepf-Merei és a Lumnitzer-család és ez a nagy örökség élt és lobogott, mindig szépet és jót akaró lényében.

Mint sebészprofesszor, mint elnök, mint kutató orvostörténész mindig csak munkára serkentett, példát nyújtott, biztatott és támogatott: okosan, jól és lelkiismeretesen dolgozni, mert annyit ér az ember, amennyit dolgozik… Valóban sokat dolgozott és kitűnően dolgozott élete minden sokoldalú munkaterületén.

Jellemében a kitűnő sebész energiája csodálatos harmóniában olvadt össze a minden szépért rajongó művészlélekkel. Mert az volt: művészlélek. A tudomány, a kutatás, a közérdek, az emberszeretet, a tökéletes és nemes humánum patinás művésze. (…)

Hányszor mondta a balatonfüredi öreg sétány fái alatt:

> „Nekünk, sokat, nagyon sokat kell dolgoznunk és produkálnunk, előre kell vinnünk a magyar orvostörténet kutatását, mert ebben elmaradtunk… Össze kell fognunk, meg kell alkotnunk az Orvostörténeti Könyvtár mellett a Múzeumot és Kutató Intézetet, hogy bátran mutathassuk ország-világ előtt, hogy a hazai orvostörténet színvonala eléri bármely külföldi államét…” (…)

Rengeteg sebészeti tudományos munkája mellett nagyon sok kisebb-nagyobb orvostörténeti tanulmánya van, amelyek közül is kiválik a Schoepf-Merei életrajzi kutatása[481] és a debreceni kirurgus tanulmánya a 18. századból, a Billroth-életrajz, a szabadságharc orvosairól írt dolgozatai, s más fontos tanulmányai. (…)

---

[479] Forrás: Bencze József: Jáki Gyula (1898–1958). = Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei 10–11 (1958) pp. 5–6. (Részlet – *a szerk. kiegészítéseivel*)

[480] Ehhez kötődik e tanulmánya: Jáki Gyula: Az orvostörténet oktatása. = Felsőoktatási Szemle, 1958. pp. 164–166. (– *a szerk. kieg.*)

[481] Ezek közül kiemelendők *(– a szerk. összeáll.)*:
Jáki Gyula: Megemlékezés Schoepf Merei Ágostonról. = Orvosok Lapja, 1948. p. 214.
Jáki Gyula: Adatok Schoepf Merei Ágost élettörténetéhez. = Orvostörténeti Közlemények 5 (1957) pp. 5–52.

Néhány orvostörténeti dolgozata:

Jáki Gyula: Billroth Tivadar. Debrecen, 1944. 61 p.

Jáki Gyula: Hőgyes Endre születésének százéves évfordulója. = Orvostudományi Beszámoló, 1947. p. 486.

Jáki Gyula: A csont- és izületi gümőkór gyógyításának múltja és jelene. = Orvosi Hetilap, 1952. pp. 703–705.

Jáki Gyula: Orvosok a szabadságharcban. Szeged, 1954. 15 p. (Csongrád megyei füzetek 6.)

Jáki Gyula: A szabadságharc magyar orvosai. = Természet és Társadalom, 1955. pp. 156–159.

Jáki Gyula: Sebészvizsga a XVIII. században. = Orvostörténeti Közlemények 1 (1955) pp. 5–32.

Jáki Gyula: Csapody István dr. 1856–1912. = Soproni Szemle, 1956. pp. 385–386.

Jáki Gyula: Hőgyes Endre (1847–1906). = Egészségügyi Munka, 1956. pp. 13–14.

Jáki Gyula: Rácz Sámuel (1744–1807). = Élet és Tudomány, 1957. pp. 387–390.

Jáki Gyula: Szeged a tüdőbajosok egykori téli gyógyhelye. A Móra Ferenc Múzeum évkönyve. 1957. Szeged, 1957. pp. 171–178.

Magyar László András

Kádár Zoltán (1915–2003)[482]

Sepsiszentgyörgyön született 1915. július 24-én, középiskoláit Szolnokon, egyetemi tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészettudományi karán végezte, ókeresztény régészetből doktorált. Végzése után egy évet Rómában volt ösztöndíjas, majd a Szépművészeti és az Iparművészeti Múzeumban dolgozott, 1948-tól a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem tanára volt, 28 évi oktatás után ment nyugdíjba, majd az ELTE-n, a Színművészeti Főiskolán és a Károli Gáspár Tudományegyetemen adott elő.

Tudományos érdeklődése felölelte a zoológia-történetét, a régészetet, a klasszika filológiát, a művészettörténetet, az orvostörténetet, amely tárgykörből számos kiemelkedő könyvet írt. Kandidátusi fokozatot 1958-ban antik művészetekből, akadémiai doktori fokozatot (1979) bizantinológiából szerezte.

Tudományos pályafutásának kezdetén az ókori Pannónia művészeti emlékeivel, *ókeresztény ikonográfiá*val és szobrászattal foglalkozott, később érdeklődése a bizánci művészet felé fordult. Alapvetően új eredményeket ért el klasszikus görög és bizánci tudományos munkák illusztrációinak komplex filológiai, művészeti, művelődéstörténeti, zoológiai és etnográfiai feldolgozása terén. Bebizonyította ezen művek antik előképeit, tisztázta a formai átvétel útját és főbb vonásait. Különösen értékes tudománytörténeti tevékenysége: a korabeli illusztrációk vizsgálata nyomán megkezdte a magyar biológia- és orvostörténet kultúrtörténeti vonatkozásainak és a korabeli magyar tudományosság nemzetközi kapcsolatainak feltárását.

Munkássága világszerte ismert volt, gyakran idézett szerzőként ismeri a szakirodalom.

Tevékenyen részt vett a kortárs képzőművészeti közéletben, baráti köréhez tartozott Aba Novák, Medgyessy Ferenc, Reich Károly, Borsos Miklós.

Tagja volt az MTA Régészeti Bizottságának, továbbá 1953-tól a Bizánci Munkacsoport vezetője, 1991-től pedig a Bizantinológiai Munkabizottság elnöke. Az MTA Művészettörténeti Bizottságának tagja volt 1970-től, a Magyar Régészeti Társaságnak 1967-

---

[482] Forrás: Magyar László András: Kádár Zoltán (1915–2003). = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 182–185. (2003) pp. 232–233.
Lásd még: Harmatta János: Kádár Zoltán (1915–2003). = Antik Tanulmányok 48 (2004) No. 1–2. pp. 207–208.; Harmatta János: Zoltán Kádár (1915–2003). = Acta classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis. Vol. 40–41. (2004) pp. 445–447.

től, később tiszteletbeli tagja lett, majd 1973-ban megkapta az Ipolyi Arnold-díjat. Tagja volt az Ókortudományi Társaságnak (1967-től), az MTA Biológiai Tudománytörténeti Albizottságnak elnöke 1980 és 1990 között. 1970-től volt tagja a Magyar Orvostörténelmi Társaságnak, 1974-től vezetőségi tag, 1996-tól alelnök is lett. Megkapta a Zsámboky Emlékérmet, s tagja volt az MTA Orvostörténelmi Munkabizottságnak is. 2002-ben tagjai sorába fogadta a Szent István Akadémia.

Idős korában ítélték oda számára a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjét (1998). Budapesten hunyt el 2003. március 17-én.

*

Nevéhez nagyszámú művészettörténeti, régészeti, biológiatörténeti és tudománytörténeti közlemény, könyv és könyvrészlet kötődik, az alábbiakban néhány orvostörténeti publikációját soroljuk fel.

Szakkönyvek:

Szabó Árpád – Kádár Zoltán: Antik természettudomány. Bp., 1984. Gondolat. 425 p., [16] t.

Veterum aliquot ac recentium medicorum philosophorumq. icones ex bibliothecâ Iohannis Sambuci. Cum eiusdem ad singulas elogiis. Leiden. Ex Officinâ Plantinianâ Raphelengii, 1603. Kísérőtanulmányokkal bővített reprint kiadás. Bp., 1985. MOT – ÁKV. [24] p., [66] t. + 30 p. (A kísérőtanulmányt írta: Kádár Zoltán et al.)

Tanulmányok:

Kádár Zoltán: A legkorábbi klasszikus képes gyógynövénykönyv. = Természettudományi Közlöny 94 (1963) No. 10. pp. 467–469.

Kádár Zoltán: Zsámboki: „Icones… medicorum…” orvosportréinak hitelességéről, különös tekintettel a Dioscorides arckép mintaképére. = Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei. Vol. 40. (1966) pp. 139–149.

Kádár Zoltán: A biológiai-orvosi könyvillusztráció születése. = Magyar Könyvszemle 85 (1969) No. 4. pp. 362–372.

Kádár Zoltán: Az orvostudomány a művészetek tükrében. = Orvosi Hetilap 119 (1978) No. 6. pp. 349–350.

Kádár Zoltán – Szlatky Mária: Orvosi könyvillusztrációk a 15–18. században. = Orvosi Hetilap 122 (1981) No. 12. pp. 711–714.

Kádár Zoltán: Gyógyító istenségek tisztelete Pannóniában topográfiai adatok tükrében. = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 93–96. (1981) pp. 63–78.

Kádár Zoltán: Bíborbanszületett Konstantin és az orvosi tudományok. = Orvosi Hetilap 133 (1992) No. 42. pp. 2711–2712.

Kádár Zoltán: Lenhossék József a makrokefáliáról. = Orvosi Hetilap 134 (1993) No. 52. pp. 2883–2885.

Kádár Zoltán: Katonai kórházak Pannóniában. = Orvosi Hetilap 137 (1997) No. 12. pp. 644–646.

Kádár Zoltán: Nicolas Tulp, 1593–1674. Rembrandt és az orvos. = Élet és Tudomány 53 (1998) No. 10. pp. 305–307.

Kádár Zoltán: Háromszáz éve született S. B. Albinus, az anatómia megújítója. = Orvosi Hetilap 139 (1998) No. 36. pp. 2145–2146.

Kádár Zoltán: Orvosok a római kor társadalmában. = História 20 (1998) No. 2. pp. 8–9.

Karasszon Dénes (1925–2014)[483]

Budapesten született 1925. július 27-én. Gimnáziumi tanulmányait a Sárospataki Református Főgimnáziumban végezte, egyetemi tanulmányait Budapesten folytatta, 1949-ben avatták állatorvos-doktorrá. Ezután az Országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézet agyszövettani laboratóriumában (Horányi professzor mellett), a Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kara Ideg- és Elmeklinikájának neuropatológiai laboratóriumában (Környei István professzor mellett), valamint a bécsi Collegium Hungaricum ösztöndíjasaként a Wiener Institut für Neurologie laboratóriumában (Seitelberger professzor mellett) folytatott tanulmányokat. Hazatérése után az Országos Közegészségügyi Intézet munkatársa lett, itt az általa szervezett neuropatológiai laboratóriumot vezette. Összehasonlító neuropatológiai munkásságát ismerték el az 1965-ben megvédett kandidátusi értekezésével. Tariska professzorral és munkacsoportjával együttműködve a subacut sclerotizáló panencephalitisben (SSPE) elhunytak agyvelejének feltérképezését végezte a kanyaró vírusantigén előfordulásának felderítése céljából.

Munkásságának talán legismertebb területe az orvos- és állatorvostörténet volt, az Állatorvostudományi Egyetemen e tárgykört adta elő, a második világháború éveiben elpusztult állatorvostörténeti gyűjteményt újjászervezte. Elsősorban neki köszönhető, hogy 1984-ben megnyílt az Állatorvostörténeti Gyűjtemény, amely ma az egyetemi Állatorvostudományi Könyvtár, Levéltár és Múzeum legfontosabb része.

A hazai orvostörténeti társasági életbe bekapcsolódván tagja lett az Orvostörténeti Szakcsoportnak, egyik alapítója a Magyar Orvostörténelmi Társaságnak (1966), amelynek főtitkárként, alelnökként, majd elnökként hosszú időn át vezető tisztségviselője volt. Aktivitását Weszprémi István Emlékérem odaítélésével ismerték el. 2002-ben megválasztották a Magyar Orvostörténelmi Társaság tiszteletbeli elnökévé.

Az orvostörténelem területén kifejtett munkásságának eredményei az eddig megjelent monográfiái, könyvfejezetei, hazai és külföldi szaklapban közölt tudományos közleményei, szakelőadásai. A hazai orvostörténeti kutatásokat az állatorvoslás-történelem gazdag adattárával tette teljesebbé. Az állatorvostudomány egyetemes történetét feldolgozó angol

---

[483] A megemlékezés a „Három orvostörténész köszöntése. Tanulmánykötet Birtalan Győző, Karasszon Dénes és Szállási Árpád tiszteletére” címmel 2010-ben megjelent kötet és az Orvostörténeti Közlemények 2015-ös kötete alapján készült.
Karasszon Dénes publikációinak jegyzékét Perjámosi Sándor állította össze, ez a következő kötetben olvasható: Karasszon Dénes: A magyar állatorvoslás kultúrtörténete I. Történeti áttekintés. Piliscsaba, 2005. MATI. 232 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 39/1.)

nyelvű könyve nemcsak külföldön aratott sikert, hanem az MTA is elismerte annak értékét az „akadémiai doktori” tudományos fokozat odaítélésével.

Sokoldalú tudományos munkásságát tükrözi, hogy tagja volt a Nemzetközi Orvostörténeti, a Nemzetközi Állatorvostörténeti, és a Nemzetközi Egyetemtörténeti Társaság magyar bizottságának, a Magyar Állatorvosok Világszervezetének, valamint a Nemzetközi Neuropatológiai Társaságnak. Szerkesztőbizottsági tag volt az Orvostörténeti Közleményekben, a Magyar Tudóslexikon, a Híres Magyar Orvosok sorozatban, a Magyar Katolikus Lexikon, az Orvosi Hetilap, a Magyar Állatorvosok Lapja és számos egyéb szakmai kiadvány munkatársa volt. Emlékezetes monográfiát irt Hutyra Ferencről (1975), a 200 éves magyar állatorvosképzésről (1987) (angolul 1988), az immunológia magyar mestereiről (1992), Marek Józsefről (2003), Janny Gyuláról (2004), a magyar állatorvoslás kultúrtörténetéről (2005), a történelem sodrába került állatorvosokról (2010), Jármay Károlyról (2011), végezetül az állatorvoslás történetének ikonográfiájáról (2013). Fő műve az Akadémiai Kiadónál, 1988-ban megjelent, az állatorvoslás művelődéstörténetét átfogó szemlélettel feldolgozó *A concise history of veterinary medicine* volt. Közreműködésével jelent meg az MTA Orvosi Tudományok Osztályának történetét bemutató munka.

2014. november 14-én hunyt el Budapesten.

*

Karasszon Dénes nagyszámú publikációt tett közzé az állatorvostudomány egyetemes és hazai történetéből. E helyütt néhány, a humán orvoslás története körébe tartozó könyvrészletét és tanulmányát soroljuk fel, megjelenésük időrendjében.

A 104. honvéd zászlóalj főorvosának orvosi naplója. (Korányi Frigyes naplója 1849–1850). = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 44. (1968) pp. 109–116.

Victor Babeş and the medical school of Pest. Társszerző: Antall József. In: Medical History in Hungary 1970. pp. 185–196.(Orvostörténeti Közlemények. Suppl. 4)

Babeş Viktor és a pesti orvosi iskola. Társszerző: Antall József. = Orvosi Hetilap 112 (1971) No. 3. pp. 143–145.

Gensel and Sydenham. In: Medical History in Hungary 1972. pp. 113–118. (Orvostörténeti Közlemények. Suppl. 6)

Adami Pál (1739–1814) és a loimiatria története. Társszerző: Kurdi József. = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 73–74. (1975) pp. 53–72.

Die Bedeutung der Epidemien in der Entwicklungsgeschichte der Medizin. In: Antall, József – Buzinkay, György – Némethy, Ferenc (eds.): Acta Congressus Internationalis XXIV Historial Artis Medicinae 25–31 Augusti 1974 Budapestini. Tom. II. Bp., 1976. Museum, Bibliotheca et Archivum Historiae Artis Medicinae De I. Ph. Semmelweis Nominata. pp. 811–814.

Wesselényi Miklós boncleletéről Korányi Frigyes naplójegyzetei alapján. = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 77. (1976) pp. 43–50.

Szumowski's influence ont he development of medical history in Hungary. = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 78–79. (1976) pp. 217–218.

Forbes, T. R.: Chronicle from Aldgate. Life and death in Shakespeare's London. New Haven – London, 1971. (Ism.) = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 82. (1977) pp. 133–134.

Rezzell, Peter: Edward Jenner's cowpox vaccine: the history of a medical myth. Firle (U. K.), 1977. (Ism.) = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 83–84. (1978) pp. 241–242.

Kamal, Hassan: Encyclopaedia of Islamic Medicine. Kairo, 1975. (Ism.) = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 86. (1979) pp. 142–143.

Johan Kanold (1679–1729) und die Epidemiologie der frühen 18. Jahrhundert. In: Kaiser, W. – Hübner, H. (hrsg.): Johann Juncker (1679–1759) und seine zeit (2). Halleshes Junccker–Symposium 1979. Halle, 1979. Martin Luther Universität Halle-Wittenberg. pp. 143–147. (Wissenschaftliche Beiträge Martin Luther Universität Halle-Wittenberg (T 31) Beiträge zur Univetrsitätgeschichte 1979/29.)

Hygieneprobleme der Jahrhundertswende. In: Kaiser, W. – Hübner, H. (hrsg.): Naturwissenshaften und Medizin im ausgehenden 19. Jahrhundert. Hallasches Symposium 1980. Halle, 1980. Martin Luther Universitaet Halle-Wittenberg. pp. 37–39. (Wissenscaftliche Beiträge der Martin Luther Universität Halle-Wittenberg (T 36) Beiträge zur Universitätgeschichte 1980/29.)

J. Frater Zsuzsa: Az 1855. évi kolerajárvány Magyarországon. (Tört. Statiszt. Füz. 5.) Bp., 1980. (Ism.) = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 92. (1980) p. 166.

Hippéli, K. – Keil, G.: Zehn Monde Menschenwerdung. Biberach, 1982. (Ism.) = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 100. (1982) pp. 118–119.

Az összehasonlító orvostudomány története hazánkban. = Orvosi Hetilap 123 (1982) No. 12. pp. 737–740.

Korrelative Medizingeschichte. In: Völker, A. – Thaler, B. (Eds.): Die Entwicklung des medizinhistorischen Unterrichts. Halle, 1982. Martin Luther Universität Halle-Wittenberg. pp. 50–59. (Wissenschaftliche Beiträge Martin Luther Universität Halle-Wittenberg (E 43) Beiträge zur Universitätgeschichte 1982/6.)

100 évvel ezelőtt… 1883-ban jelent meg a Balogh-féle Orvosi Műszótár. = Magyar Állatorvosok Lapja 106 (Új f. 39) (1984) No. 2. p. 79.

In piam Memoriam Professoris Béla Johan, Doctoris Medicinae 1889–1983. = Annales Immunologiae Hungaricae 23 (1983) pp. 11–14.

Magalini, S. I. – Scrascia, E.: Dictionary of medical syndromes. Philadelphia, 1981. (Ism.) = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 101. (1983) pp. 97–98.

Winslow, Ch-E. A.: The conquests of epidemic disease. A chapter in the history of ideas. Madison, 1980. (Ism.) = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 101. (1983) pp. 103–104.

Keil, Gundolf (Hrsg.): Fachprosa-Studien. Berlin, 1982. (Ism.) = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 102–104. (1983) pp. 255–256.

Sournia, J-Ch. – Poulet, J. – Martiny, M. (Hrsg.): Illustrierte Geschichte der Medizin. Bd. I. Salzburg, 1980. (Ism.) = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 105–106. (1984) pp. 170–171.

A százéves fagocyta-elméletről az újabb kutatások megvilágításában. = Orvosi Hetilap 125 (1984) No. 52. pp. 3185–3187.

Die 100 Jahre Phagozyten – Theorie im Spiegel der neusten Forschungsergebnisse. = Therapia Hungarica 33 (1985) No. 4. pp. 229–233.

The 100-year old phagocyte Theory in the Light of Recent Investigations. = Therapia Hungarica 33 (1985) No. 4. pp. 216–219.

Adatok a bányászaszály hazai történetének ismertetéséhez. = Orvosi Hetilap 128 (1987) No. 16. pp. 849–850.

Ätiologisch-pathologische Forschungsergebnisse über die Ankylostomiasis in Ungarn. In: Kaiser, W. – Völker, A. (hrsg.): Montanmedizin und Bergbauwissenschaften. Hallesches Symposium 1986. Halle, 1987. Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg. pp. 206–208. (Wissenscaftliche Beiträge der Martin Luther Universität (T 63) Beiträge zur Universitätgeschichte 1987/23.)

Sárospatak és a 400 éves „Magyar Chirurgia” története. = Orvosi Hetilap 128 (1987) No. 38. pp. 1999–2000.

Sárospatak als präakademische Ausbildungsstäte. In: Kaiser, W. – Völker, A. (hrsg.): Johann Heinrich Schulze (1687–1744) und seine zeit. Hallesches Symposium 1987. Halle, 1988. Martin Luther Universität Halle-Wittenberg. pp. 42–45. (Wissenscaftliche Beiträge der Martin Luther Universität Halle-Wittenberg (T 68) Beiträge zur Univesitätgeschichte 1988/40.)

Balogh Kálmán (1835–1888) működésének jelentősége az experimentális neurológia történetében. = Orvosi Hetilap 129 (1988) No. 22. pp. 1163–1165.

Hőgyes Endre 1847–1906. In: Antall József – Birtalan Győző – Schultheisz Emil (szerk.): Historia Medica Hungarica. Tanulmányok és arcképek a magyar medicina múltjából. Bp., 1988. Medicina. pp. 56–58.

Fracastoro (1484–1553) és a tudományos epidemológia kezdetei. = Orvosi Hetilap 130 (1989) No. 16. pp. 843–844.

Zu den medizinhistorischen Aspekten des Josephinismus. In: Kaiser, W. – Völker, A. (hrsg.): Johann Christian Reil (1759–1813) und seine zeit. Hallesches Symposium 1988. Halle, 1989. Martin Luther Universität Halle-Wittenberg. pp. 14o–142. (Wissenscaftliche Beiträge Martin Luther Universität Halle-Wittenberg (T 73) Beiträge zur Universitätgeschichte 1988/43.)

Emlékezés Dr. Detre Lászlóra (1874–1939), az antigén névadójára. = Orvosi Hetilap 131 (1990) No. 20. pp. 1089–1090.

Detre László (1874–1939) működésének jelentősége a mikrobiológia és immunológia történetében. = Állatorvosi Közlemények 26 (1990) No. 2. pp. 156–158.

III. Magyar Orvostudományi Találkozó – Budapest, 1992. augusztus 16–18. = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 133–140. (1991–1992) pp. 247–248.

Hungarian masters of Immunology. Az immunológia magyar mesterei. Társszerző: Csaba Béla. Bp., 1992. NOVORG International Kft. 197 p.

Ancient Hungarian masters of microbiology. In: Balla, Éva – Berencsi, György – Szentirmay, Attila (ed. by): DNA Transfer and Gene Experssion in Microorganisms. Proceedings of the 11th European Meeting on Genetic Transformation. Budapest 23–27 August, 1992. Andover, 1993. Intercept Ltd. pp. 293–299.

150 évvel ezelőtt született Fodor József, a közegészségtan tudományának hazai megalapítója. = Magyar Állatorvosok Lapja 115 (Új f. 48) (1993) No. 11. pp. 690–691.

Berengario da Carpi: On fracture of the skull of cranium. Transl: L. R. Lind. Transaction of the Am Phil. Soc. Vol. 80. Part 4. Philadelphia, 1990. (Ism.) = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 141–144. (1993) pp. 171–172.

Vasold, Manfred: Pest, Not und schwere Plagen. Seuche und Epidemien von Mittelalter bis Heute. München, 1991. (Ism.) = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 141–144. (1993) p. 183.

A reformáció – orvostörténeti aspektusból. In: „…Mert örökké tart a szeretete". Tanulmányok Karasszon Dezső tiszteletére 70. születésnapja alkalmából. Bp., 1994. pp. 35–42. (A Budapesti Református Theológiai Akadémia Biblia és Judaisztikai Kutatócsoportjának Kiadványai 7.)

A neuroallergia, illetve a neuroimmunológia magyar kutatói. Társszerző: Csaba Béla. = Orvosi Hetilap 135 (1994) No. 14. pp. 757–759.

A kórbonctan magyar mesterei. Scheuthauer Gusztáv emlékezete. = Orvosi Hetilap 135 (1994) No. 52. pp. 2882–2884.

Magyary-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek. 5. köt. Sajtó alá rend.: Karasszon Dénes. Bp., 1995. HOGYF. 340 p.

Pasteur emlékezete. = Magyar Állatorvosok Lapja 117 (Új f. 50) (1995) No. 12. pp. 917–918.

Balsaráti Vitus János (1529–1575). = Egészségügyi Konzílium 4 (1995) No. 6. p. 8.

Pápai Páriz Ferenc (1649–1716). = Egészségügyi Konzílium 4 (1995) No. 7–8. p. 26.

Zsámboki János (1531–1584). = Egészségügyi Konzílium 4 (1995) No. 9. p. 19.

Purkicher György (1530–1578). = Egészségügyi Konzílium 4 (1995) No. 10. p. 12.

Nagyjeszenyi Jeszenszky János (1566–1621). = Egészségügyi Konzílium 4 (1995) No. 11. p. 19.

Kolozsvári Jordán Tamás (1539–1585). = Egészségügyi Konzílium 4 (1995) No. 12. p. 12.

Pasteur's place, role and importance in the history of philosophy. = Acta Microbiologica et Immunologica Hungarica 43 (1996) No. 1. pp. 25–31.

The role and importance of Endre Hőgyes in the history of Hungarian microbiology. = Acta Microbiologica et Immunologica Hungarica 44 (1997) No. 4. pp. 367–372.

Geschichtsformende Bedeutung der Medicin. In: Donnert, Erich (hrsg): Europa in der Frühen Neuzeit. Festschrift für Güntter Mühlpfordt. Bd. III. Aufbruch zur Moderne. Köln – Wien, 1997. Böhlau Verlag Weimar. pp. 603–611.

Medico-historical aspects of the foundation and development of Universities. In: Szögi László – Varga Júlia (szerk.): Universitas Budensis, 1395–1995. International conference for the history of universities on the occasion of the 600th anniversary of the foundation of the University of Buda. Internationale Konferenz für Universitätsgeschichte aus Anlass der Sechshundertjahrfeier der Gründung der Budaer Universität. Bp., 1997. ELTE. pp. 157–163.

P. É. Roux, a mikrobiológia francia apostola, a budapesti Tudományegyetem díszdoktora. = Orvosi Hetilap 138 (1997) No. 24. pp. 1583–1585.

Béla Ringelhann (1917–1999). Társszerző: Kelemen Endre. = Hemoglobin [New York] 23 (1999) No. 4. pp. 5–7.

A neurológia kezdetei Magyarországon. = Ideggyógyászati Szemle. Clinical Neuroscience 53 (2000) No. 5–6. pp. 204–206.

Fodor József (1843–1901). In: Kapronczay Károly – Vizi E. Szilveszter (szerk.): Híres magyar orvosok. 1. köt. Bp., 2000. Galenus. pp. 65–67.

Hőgyes Endre (1847–1906). In: Kapronczay Károly – Vizi E. Szilveszter (szerk.): Híres magyar orvosok. 1. köt. Bp., 2000. Galenus. pp. 69–73.

Lenhossék Mihály Ignác (1773–1840). In: Kapronczay Károly – Vizi E. Szilveszter (szerk.): Híres magyar orvosok. 1. köt. Bp., 2000. Galenus. pp. 135–139.

Lenhossék József (1818–1888). In: Kapronczay Károly – Vizi E. Szilveszter (szerk.): Híres magyar orvosok. 1. köt. Bp., 2000. Galenus. pp. 141–145.

Lenhossék Mihály (1863–1937). In: Kapronczay Károly – Vizi E. Szilveszter (szerk.): Híres magyar orvosok. 1. köt. Bp., 2000. Galenus. pp. 147–151.

Korszakok és irányzatok az immunológia fejlődéstörténetében. In: Glatz Ferenc (szerk.): MTA Közgyűlési előadások. 2000. május. Millennium az Akadémián. II. köt. Bp., 2001. pp. 793–799.

Zalai Károly: A magyar gyógyszerészet nagyjai. (Ism.) = Magyar Állatorvosok Lapja 123 (Új f. 56) (2001) No. 11. p. 686.

A short history of microbiology in Hungary from the beginning to 1951. = Acta Microbiologica et Immunologica Hungarica 48 (2001) No. 3–4. pp. 601–613.

Az orvostudományi szakirodalom és szaksajtó időszerű epistemologiai kérdései. = Orvosi Hetilap 142 (2001) No. 36. pp. 1977–1979.

Demográfiai mutatóink történelmünk korszakai szerinti ingadozása – orvostörténelmi megvilágításban. In: Faragó T. – Őri P. (szerk.): A KSH Népességtudományi Kutatóintézetének 2001. évi Évkönyve. Bp., 2001. KSH Népességtudományi Kutatóintézet. pp. 415–422.

Bene Ferenc (1775–1858). In: Kapronczay Károly – Vizi E. Szilveszter (szerk.): Híres magyar orvosok. 2. köt. Bp., 2001. Galenus. pp. 35–39.

Scheuthauer Gusztáv (1832–1894). In: Kapronczay Károly – Vizi E. Szilveszter (szerk.): Híres magyar orvosok. 2. köt. Bp., 2001. Galenus. pp. 111–116.

Liebermann Leó (1852–1926). In: Kapronczay Károly – Vizi E. Szilveszter (szerk.): Híres magyar orvosok. 3. köt. Bp., 2002. Galenus. pp. 85–89.

Tomcsik József (1898–1964). In: Kapronczay Károly – Vizi E. Szilveszter (szerk.): Híres magyar orvosok. 3. köt. Bp., 2002. Galenus. pp. 125–129.

Sárospatak az orvostörténelemben. = Zempléni Múzsa 2 (2002) No. 1. pp. 29–32.

Babonás-mágikus eszmék az élettudományok történetében. = Iskolakultúra 12 (2002) No. 4. pp. 102–106.

Hermeneutikai problémák az orvostörténeti kutatásban. In: Forrai Judit – Gazda István – Kapronczay Károly – Magyar László András – Vizi E. Szilveszter (szerk.): Ditor ut ditem.

Tanulmányok Schultheisz Emil professzor 80. születésnapjára. Bp., 2003. MATI – SOMKL – SOTE. pp. 263–268.

Sauer Ignácz (1801–1863). In: Kapronczay Károly – Vizi E. Szilveszter (szerk.): Híres magyar orvosok. 4. köt. Bp., 2003. Galenus. pp. 35–38.

Fenyvessy Béla (1873–1954). In: Kapronczay Károly – Vizi E. Szilveszter (szerk.): Híres magyar orvosok. 4. köt. Bp., 2003. Galenus. pp. 61–70.

Detre László (1874–1939). In: Kapronczay Károly – Vizi E. Szilveszter (szerk.): Híres magyar orvosok. 4. köt. Bp., 2003. Galenus. pp. 71–76.

Schick Béla helye az immunológia történetében. = Orvosi Hetilap 144 (2003) No. 22. pp. 1095–1097.

Magyarország járványtörténete. In: Magyar Katolikus Lexikon. 8. köt. Bp., 2003. Szent István Társulat. pp. 464–472.

Billroth műtőjétől az Erzsébet kórház igazgatói székéig. Dr. Janny Gyula 1842–1916. Sebészi pálya Ferencz József korában. Társszerzők: Sternegg Mária, Zlinszky János. Bp., 2004. Szent István Társulat. 197 p.

Freund Gyula és a „Freund-adjuváns” jelentősége az immunológia fejlődésének történetében. = Orvosi Hetilap 145 (2004) No. 26. pp. 1386–1387.

Sárospatak jelentősége Európa művelődéstörténetében. = Zempléni Múzsa 4 (2004) No. 1. pp. 27–30.

A Magyar Tudományos Akadémia Orvosi Tudományok Osztályának története az európai tudós társaságok alapításától 2005-ig. Társszerző: Kónya Sándor. Bp., 2005. Scientia Kiadó. 440 p.

Az orvostörténész Elekes György emlékezete. = Zempléni Múzsa 5 (2005) No. 1. pp. 39–42.

Az európai orvosi oktatás történetéből. (Ism.) = Valóság 48 (2005) No. 8. pp. 110–111.

Hőgyes Endre. In: Nemzeti évfordulóink 2006. Bp., 2005. Balassi Bálint Intézet. p. 27.

Sinkovics – Horváth (szerk.): Viral therapy of Human Cancers. (Ism.). = Magyar Tudomány 167 (2006) No. 4. pp. 512–515.

Bodó M. – Honti J. – Sugár J. – Tanka D.: A magyar patológia története. (Ism.) = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 196–197. (2006) pp. 248–249.

Az orvostudományi kutatómunka jelentőségéről. = Orvosi Hetilap 147 (2006) No. 48. pp. 2335–2337.

Könyvtáraink. = Gyógyszerészettörténet 5 (2007) No. 3. p. 24.

Két nemzet orvosa. A világjáró Duka Tivadar emlékezete. = Zempléni Múzsa 8 (2008) No. 3. pp. 83–86.

Schulteisz Emil: Kunst und Heilkunst. (Ism.) = Orvosi Hetilap 149 (2008) No. 18. pp. 857–858.

Halottaink. Wolfram Kaiser (1923–2008). = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 206–209. (2009) pp. 277–278.

Sótonyi Péter (szerk.): A magyar törvényszéki-igazságügyi orvostan története. (Ism.) = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 206–209. (2009) pp. 298–300.

A fiziológia magyar mesterei. Tangl Ferenc emlékezete. = Orvosi Hetilap 151 (2010) No. 22. pp. 903–906.

Dr. Jármai Károly élete és munkássága. A daganatvírus-kutatás magyar mestere. Társszerző: Keleméri Gábor. Székesfehérvár, 2011. Alpha-Vet. 232 p.

Hét protestáns orvostörténet-író emlékezete. In: Átjárható határok. Ünnepi kötet dr. Gaál Botond professzor 65. születésnapjára. Szerk.: Fekete Károly, Kustár Zoltán, Kovács Ábrahám. Debrecen, 2011. DRHE. pp. 69–72.

Ramazzini emlékezete. In: Cito pede labitur aetas. Tanulmányok Kapronczay Károly 70. születésnapjára. Bp., 2011. Semmelweis Kiadó. pp. 137–143.

Schulteisz Emil: Az európai orvosi oktatás történetéből. (Ism.) = Orvosi Hetilap 152 (2011) No. 1. pp. 36–37.

Babeş Viktor és a magyar orvostudomány. Társszerző: Antall József. In: Az orvostörténész, művelődéstörténész és tudományszervező Antall József írásaiból születése 80. évfordulója tiszteletére. Összeáll.: Kapronczay Károly, sajtó alá rend.: Gazda István. Bp., 2012. MOT – SOMKL – MATI. pp. 411–415.

Polihisztorizmus és makrobiotika orvostudományunk reformkori történetében. Kováts Mihály „orvosnagy” emlékezete. = Orvosi Hetilap 153 (2012) No. 40. pp. 1595–1597.

Kováts Mihály, a polihisztor „orvosnagy”. = Zempléni Múzsa 12 (2012) No. 2. pp. 79–82.

From the „Physiologus” to Physiology. = Acta physiologica Hungarica 100 (2013) No. 2. pp. 246–250.

A Sárospataki Református Főiskola Iskolakórházának helye iskola-egészségügyünk történetében. Társszerző: Jakó János. = Orvosi Hetilap 155 (2014) No. 24. pp. 963–967.

A sárospataki iskolakórház és [id.] Jakó János, a 20. század kiemelkedő iskolaorvosa. Társszerző: Jakó János. = Zempléni Múzsa 14 (2014) No. 2. pp. 19–25.

Iskola és egészség. Társszerző: Jakó János. = Iskolakultúra 25 (2015) No. 2. pp. 94–108.

Kapronczay Károly – Benke V. János

Kótay Pál (1910–1986)[484]

1986. december 25-én hunyt el Marosvásárhelyen Kótay Pál professzor, a jeles orvostörténész, a Magyar Orvostörténelmi Társaság 1978-ban Weszprémi István Emlékéremmel kitüntetett tagja.

1910. szeptember 21-én született a Szatmár megyei Halmiban. Középiskoláit Szatmárban, a református főgimnáziumban végezte, majd orvosi tanulmányokat a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi karán folytatott, ahol 1934. november 8-án orvosdoktori oklevelet kapott. A következő két esztendőben a budapesti Új Szent János Kórház sebészeti, később az urológiai osztályán működött. 1938-ban féléves ösztöndíjjal Helsinkiben Wichmann professzor klinikáján, 1939-ben Rostockban – Hasen professzor szülészeti és nőgyógyászati klinikáján – képezte magát tovább. 1940-ben Illyés professzornál sebész-urológus szakvizsgát tett, majd 1940–1945 között Kolozsvárott a Sebészeti Klinika munkatársa lett. Klimkó Dezső professzor már ekkor rábízta az urológia előadások megtartását. 1946 őszétől a Marosvásárhelyen felállított egyetem Sebészeti Klinikáján az urológiai osztály vezetője, 1948-tól pedig e tárgykör egyetemi előadója Tudományos tevékenységének főbb területei a következők lettek: az uropoeticus rendszer fejlődési rendellenességei, változatainak klinikai jelentősége és gyógykezelése, a részleges veseresectio, a prostata-sarcoma, a prostata adenoma és carcinoma kombinált röntgenvizsgálata, az urogenitális tbc konzervatív és sebészeti gyógykezeléseinek kérdése.

A marosvásárhelyi sebészeti klinika urológiai osztálya 1956 őszén önálló klinikává alakult át, melynek vezetője Kótay Pál lett. Tanszékvezető egyetemi tanárrá csak 1971-ben nevezik ki, de e tisztségét nyugdíjazásáig, 1977-ig betöltötte. Az általa vezetett klinikai munkaközösség kórszövettani kutatásokkal finomította az antibiotikumok és antituberculoticumok hatásmechanizmusára vonatkozó ismereteket az urogenitalis tuberculozis esetében. Kiváló műtőorvos volt: pl. a polaris erek esetében eredeti műtéti módszert dolgozott ki, az ér áthelyezésével mind a szerv, mind a veseállomány különböző részeit sikerült megőriznie.

---

[484] Forrás: Kapronczay Károly: Kótay Pál emlékezete. = Orvosi Hetilap, 1987. p. 2317. + Benke V. János: Kótay Pál. = Művelődés (Bucuresti), 1985. 4. sz. p. 49. (Részlet)

Szakirodalmi tevékenységének zömét az urológia tárgyköre öleli fel. Mintegy 120 eredeti tudományos közlemény jelent meg tollából, két alapvető monográfia és több egyetemi jegyzet fűződik nevéhez. Munkái magyar, román, francia, német és angol nyelven láttak napvilágot, ugyanakkor számos európai szakmai társaság tisztelte meg tiszteleti és levelező tagságával.

Tudományos és irodalmi tevékenységének másik nagy területét az orvostörténelem képezte. Igaz, ifjú medikusként és pályakezdő orvosként elsősorban a szépirodalom kötötte le, Tamási Áron barátsága több irodalmi rendezvény megszervezésében ösztönözte. Írt novellákat, elbeszéléseket, esszéket és irodalomtörténeti jellegű tanulmányokat, melyek közül több az Erdélyi Szépmíves Céh gondozásában jelent meg nyomtatásban. Valójában ez a széles irodalmi érdeklődés vezette később az orvostörténelemhez, elsősorban a 18. század magyar orvosi és egészségi kultúrájának felfedezéséhez.

Kezdetben csak az érdeklődés, később már a céltudatos kutatás jellemezte Kótay professzor és az orvostörténelem kapcsolatát. Weszprémi István,[485] Pápai Páriz Ferenc, Rácz Sámuel[486] és legutóbb Köleséri Sámuel[487] állt kutatásainak középpontjában, de az ismeretterjesztés magas színvonalán szinte az egész magyar és erdélyi orvostörténelmet felvázolta. Amikor 1960-ban Budapesten megjelent Weszprémi István 'Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza' című négykötetes munkájának első – latin–magyar nyelvű – újbóli kiadása, a bevezető tanulmány és Weszprémi István életútjának és tevékenységének megírására, értékelésére, avatottabb tollú szerzőt nem is kérhettek volna fel Kótay Pál professzornál. Gyönyörű magyarsággal megírt tanulmányát közel harminc év távlatából sem lehet elfogódottság nélkül olvasni, melyben a szerző hitet tesz magyarsága és Erdély iránti szeretete mellett. Elkésve, de nem megkésve kapta meg 1978-ban a Magyar Orvostörténelmi Társaságtól a Weszprémi István Emlékérmet, mellyel a Társaság tiszteletét és elismerését kívánta megadni neki. (…)

*

Orvos, urológus, nyugalmazott egyetemi tanár. Született Halmiban, 1910. szeptember 21-én. Elemi iskoláit szülőfalujában végezte 1917–1920 között. A legnagyobb szeretettel és tisztelettel emlékszik vissza tanítójára, Ötvös Jánosra, aki kötelességteljesítésre nevelte,

[485] Kótay Pál: Az ifjú Weszprémi. = Orvosi Hetilap, 1980. pp. 961–964.
[486] Kótay Pál: Rácz Sámuel és a magyar orvosi oktatás hajnala. = Orvosi Hetilap, 1982. pp. 103–109.
[487] Kótay Pál: Színek az orvos Köleséri Sámuel életművében. = Orvostörténeti Közlemények 117–120 (1987) pp. 173–181.

beleoltotta a jó és szép iránti fogékonyságot, s akinek többek között zenei alapismereteit is köszönheti. Középiskoláit 1920–1928 között a szatmári református főgimnáziumban végezte. Nagy Béla, magyar–latin szakos tanára ébresztett benne nem múló érdeklődést a nyelv és az irodalom, a klasszikus műveltség, a humanista kultúra iránt. 1928–1934 között végezte el a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi karát. Szellemi fejlődését jelentősen befolyásoló professzorai: Lenhossék Mihály (anatómia, szövettan), Bakay Lajos (sebészet – őt tekinti máig példaképének), Grósz Emil (szemészet), Ilyés Géza (urológia), Nemes Balogh Ernő (kórbonctan), Kenyeres Balázs (törvényszéki orvostan). Orvosi szemléletének kialakulásához döntő mértékben járult hozzá a Klimkó Dezső professzor vezetésével folytatott tevékenysége. 1934. november 8-án szerzett diplomát, s az intézmény jogutódja, a Semmelweis Orvostudományi Egyetem ötven év múltán, 1984 őszén, aranydiplomával tüntette ki.

1933–34 között orvosgyakornok, 1934–1938 között segédorvos, 1938–1940 között alorvos Budapesten. 1940–1945 között egyetemi tanársegéd a kolozsvári sebészeti Klinikán, majd 1945-től előadótanár és az urológiai osztály vezető főorvosa. Innen került Marosvásárhelyre, ahol az Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet keretében előadótanár, majd 1971-től professzor 1977-ben történt nyugdíjazásáig és osztályvezető főorvos az urológiai klinikán. 1977-től konzultáns professzor. (…)

Fölemlítendő, hogy már középiskolás diákként első díjat nyert 1922-ben a Cimbora c. folyóirat irodalmi pályázatán, majd 1932-ben mint IV. éves egyetemi hallgató, a trachomáról írott dolgozatával. 1937-ben az Erdélyi Helikon munkatársa lett, írt novellákat, tanulmányokat, esszéket, könyvismertetéseket és színikritikákat. Kötete is jelent meg az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában (Erdélyi csillagok). Számos ismeretterjesztő cikket közölt a Korunk, az Új Élet, az Előre, az Igaz Szó hasábjain. (…)

Az Orvostörténeti Közleményekben megjelent nagyobb publikációi:

Pápai Páriz Ferencz orvosdoktori értekezése (Basel, 1674). = Orvostörténeti Közlemények 4 (1956) pp. 84–107.

A „Pax corporis”. = Orvostörténeti Közlemények 8–9 (1958) pp. 5–23.

Pápai Páriz Ferenc drezdai útja (1672). = Orvostörténeti Közlemények 37 (1965) pp. 9–29.

The centenary of renal surgery. = Orvostörténeti Közlemények 60–61 (1971) pp. 277–285.

Egy meg nem írt kórlap margójára. Ady Endre betegségéhez. = Orvostörténeti Közlemények 85 (1978) pp. 65–76.

István Weszprémi. 1723–1799. = Orvostörténeti Közlemények 89–91 (1980) pp. 215–221.

Szállási Árpád

Id. Kováts Ferenc (1888–1983)[488]

Századunk magyar medicinájának meghatározói az Erdélyből jött magyar orvosok, elég a két Jancsó, Haynal Imre, Issekutz Béla, Berde Károly, Jeney Endre, Haranghy László avagy a bajai születésű, de életének nagy részét ott töltő Miskolczy Dezső professzor nevére utalnunk. Közülük utolsóként költözött el az élők sorából id. Kováts Ferenc pulmonológus professzor, akinek néhány jelentős orvostörténeti írása több volt mint egyszerű históriai kirándulás, oktatási módszerében szűkebb szakmájával ötvöződött a művészet és a történelem, elvégre mindháromhoz kivételes tehetsége volt.[489]

Székelyudvarhelyi Kováts Ferenc 1888-ban született Nagyszebenben és ott érettségizett 1905-ben. Maturátus után hivatásául a gyógytudományt választotta, s a századelőn a kolozsvári fakultás olyan oktatói garnitúrával rendelkezett, hogy nem kellett feltétlenül a fővárosba jönni, magas szintű képzés céljából. Nívó-garantáló nevek: Apáthy István, Davida Leó, Marschalkó Tamás, Makara György, Purjesz Zsigmond, Lechner Károly, hogy csak a legismertebbeket említsük. A kiválóan rajzoló Kováts Ferenc már másodéves korától fizetéses bonctani gyakornok, kivételes manualitásának mindig nagy hasznát vette, a kutatásban és oktatásban egyaránt. Nem feladatunk e hosszú és tartalmas élet minden állomását, valamennyi eredményét ismertetni, bennünket elsősorban a történész és művész érdekel. Egyfajta művészet volt már a Kováts-féle, légmell-kezelésre veszélytelenül alkalmazható tűk fabrikálása az izzadmányok lecsapolásához. Szegeden szerkesztette azt a mozgatható tárgyasztalt, amelyen a zseniális ifj. Jancsó Miklós RES-re vonatkozó csodálatos fölvételei, Kováts tanárnak pedig a sztereo-mikrofotogramjai készültek. Még erdélyi körorvos korában

---

488 Forrás: Szállási Árpád: Id. Kováts Ferenc (1888–1983). = Orvostörténeti Közlemények 107–108 (1984) pp. 237–238.

489 Id. Kováts Ferenc cikkei közül az alábbiakat emeljük ki (– *a szerk. összeáll.*):
Id. Kováts Ferenc: A gümőkór elleni védekezés története. = Élet és Tudomány, 1955. pp. 1656–1659.
Id. Kováts Ferenc: Tüdővészes halhatatlanok… = Vöröskereszt, 1956. 2. sz. pp. 12–13.
Id. Kováts Ferenc: A tuberkolózis múltja és jelene. In: A tuberkolózis. Bp., 1959. pp. 62–88.
Id. Kováts Ferenc: Megemlékezés Koch Róbert halálának 50 éves évfordulójára. = Tuberkolózis, 1960. pp. 129–130.
Id. Kováts Ferenc: A gümőkór elleni küzdelem Magyarországon. = Orvostörténeti Közlemények 27 (1963) pp. 37–53.
Id. Kováts Ferenc: Egy kétszáz éves könyv margójára… (Girolamo Fracastoro: „della Sifilide ovvero del Morbo Gallico” c. művének 1765. évi kiadásáról). = Orvostörténeti Közlemények 40 (1966) pp. 9–16.
Id. Kováts Ferenc: Hermann Boerhaave, Gerard Van Swieten. = Orvosi Hetilap, 1969. pp. 360–361.
Id. Kováts Ferenc: Das anatomische Werk Leonardo da Vinci's. = Waage, 1964. pp. 211–218.

megrázó hatást gyakorolt rá Magyarország „fekete statisztikája”, a magas tbc-halandóság, ekkor fordult figyelme a tüdő megbetegedései felé. (Ebben életműve talán hasonlatos Kenéz Jánoséhoz, aki tüdőgyógyászként kiváló orvostörténész is volt.)

Korán a kezébe került Jean Fernel 16. századi francia orvos ’Universa medicina’ című könyve, amelyből rájött, hogy egyrészt a nagy gall klinikus már 400 éve tökéletesen leírta a tuberkulózis kórképét, másrészt az első magyar orvosi könyv szerzője, Lentsés György az ’Ars medica’ latin című, de magyar nyelvű munkájában szinte szóról-szóra átvette Fernel leírását.[490] Az Orvostörténeti Közleményekben szép közleménye jelent meg a komparatív felismerésről.[491] Fernel halálának 400. évfordulójáról (1958) a franciák teljesen megfeledkeztek, így Kováts professzor emlékezett meg róla a ’Presse medicale’ hasábjain. A tuberkulózis ciklikus megjelenésének történetéről maradandó élményt nyújtó előadásokat tartott a Török u. 12. szám alatt, összejöveteleinknek a 70-es évek elejéig (akkor már túl volt a nyolcvanon) szorgalmas látogatója volt. Orvostörténeti posztumusz művei várnak kiadásra.

Élete hosszú és színpompás alkonyán szép könyvet, „útikalauzt” írt az ’Egészséges élet, deräs öregség’ egyszerű „titkairól”, a civilizáció ártalmas „áldásairól”. Egry József után talán ő volt a Balaton leglelkesebb festői rajongója, akvarelljeinek pasztellszínei annyira egyéniek, hogy aki egyszer látta, tárlaton száz közül is felismerné. Megérdemelne egy önálló kiállítást. Az egyik utolsó nagy orvos-művész, aki 1983. november 23-án fejezte be alkotó életét. Németh László egykori kezelőorvosa, Teleki Pál öngyilkosságának közvetett tanúja (Bakay László tanártársa bizalmasan is szuicidumot mondott), az önálló magyar tüdőgyógyászat megteremtője, aki „népben-nemzetben” gondolkodott. A legjobb erdélyi hagyományokhoz híven.

---

[490] Id. Kováts Ferenc: A XVI-ik századbeli magyar orvosi könyvről. [Jean Fernel könyvéről.] = Orvosi Hetilap, 1956. pp. 977–979.

[491] Id. Kováts Ferenc: Jean Fernel hatása a gümőkór magyarországi korai irodalmára. = Orvostörténeti Közlemények 19 (1960) pp. 13–24.

Karasszon Dénes

Lambrecht Miklós (1921–1992)[492]

Lambrecht Miklós a neves paleontológiai szakíró, Lambrecht Kálmán fiaként született Budapesten. Középiskoláit egyházi (budapesti bencés, pécsi cisztercita) gimnáziumban végezte, ennek ellenére ateista-materialista elveket vallott. Pécsett avatták orvosdoktorrá 1947-ben. A következő évben megnősült, felesége Kristóf Gizella, aki 1991-ben bekövetkezett haláláig ugyancsak tagja volt a Magyar Orvostörténelmi Társaságnak.

Az ifjú orvos – apja nyomdokain haladva – erős biológiai, ezen belül főként sejtbiológiai érdeklődésű volt. Ez irányú hajlamait a kórbonctan-kórszövettan területén vélte legjobban érvényesíthetőnek, s ezért a Rókus és az István, majd 1953-tól a Péterffy Sándor utcai Kórház proszektúráján vállalt beosztást és szerzett kórboncnok szakorvosi képesítést (1956). Itt kapcsolódott be az 1956-os szabadságharcba, amelyben való aktív részvételéért hat év börtönbüntetéssel sújtották.[493] Szabadulása után a Korányi Frigyes és Sándor Kórház proszektúráján kapott segédorvosi beosztást; innen ment nyugdíjba 1982-ben. Kórboncnoki munkásságát az általa készített 7800 boncjegyzőkönyv őrzi.

1973-ban belépett a Magyar Orvostörténelmi Társaságba, amelynek keretei között politikai diszkriminációktól mentesen végezhetett tudományos munkát. Biológiai érdeklődését biológia-történeti irányba terelve főként a darwinizmus kialakulásával és hatásával foglalkozott. Alacsony nyugdíjának kiegészítése céljából a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumtól szaktanácsadói állást is kapott, s így nyugodtan végezhette biológiatörténeti kutatásait, sőt Goethe természettudományi munkássága iránti szenvedélyes érdeklődését is kielégíthette. 1974-ben vezetőségi tag, 1980-tól az elnökség tagja, az Általános Tudománytörténeti Szakosztály alelnöke, az Orvosi Szaknyelvtörténeti Bizottság elnöke lett és beválasztották az Orvostörténeti Közlemények Szerkesztőbizottságába. Tagja volt a Nemzetközi Orvostörténeti Társaságnak, továbbá a Magyar Biológiai Társaságnak és a MTESZ Tudomány- és Technikatörténeti Bizottságának. 1982-ben Weszprémi

---

[492] Forrás: Karasszon Dénes: Lambrecht Miklós (Bp. 1921. okt. 10. – Bp. 1992. aug. 3.). = Orvostörténeti Közlemények 133–140 (1991–1992) pp. 250–251.

[493] Lásd visszaemlékezését a következő kötetben: Orvosok az 1956-os forradalomban és szabadságharcban. Egészségügyiek a forradalomtól a megtorlásig – naplók, iratok, egykorú dokumentumok tükrében. Összeállította: Kapronczay Károly. Sajtó alá rendezte: Gazda István. A szerkesztésben közreműködött: Kapronczay Katalin. Bp., 2017. Magyar Orvostörténelmi Társaság. 2017. 420 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára; 118.)

Emlékéremmel tüntették ki. Számos tudománytörténeti előadásán túlmenően közleményei jelentek meg az Orvostörténeti Közlemények,[494] a Halle–Wittenbergi Luther Márton Egyetem Egyetemtörténeti Közleményei és az Orvosi Hetilap c. szakfolyóiratokban, valamint a Búvár, a Természet Világa és más ismeretterjesztő kiadványokban és tudós-életrajz gyűjteményekben. Utóbb Társaságunktól, sőt az orvostörténelemtől is elfordult; tisztségeiről lemondott és biológia-történeti tevékenységét a Biológiai Társaság, valamint a MTESZ Tudomány- és Technikatörténeti Bizottsága keretei között folytatta, majd minden idejét a Miskolci Szabadegyetemen tartott előadásainak, a Történelmi Igazságtétel Bizottságban végzett, valamint – harcos ellenzékiként – önkormányzati képviselői tevékenységének szentelte.

Mint hosszú éveken át erős dohányos, az utóbbi években sokat szenvedett érszűkülettől és lábszárfekélytől. 71 éves korában agyvérzés vetett véget életének. Az „56-os forradalmár orvos" elhunytáról a napi sajtó is megemlékezett.

---

[494] Lambrecht Miklósnak az Orvostörténeti Közlemények hasábjain megjelent publikációi közül az alábbiakat emeljük ki (– *a szerk. összeáll.*):
Lambrecht Miklós: Magyar kutatók a klasszikus citológia korszakában. = Orvostörténeti Közlemények 82 (1977) pp. 91–101.
Lambrecht Miklós: Virchow és Pertik. – Virchow-vonatkozások a magyar orvostörténelemben. = Orvostörténeti Közlemények 89–91 (1980) pp. 233–240.
Lambrecht Miklós: Az orvos- és biológiatörténet pozitivista irányzatának néhány előfutára. = Orvostörténeti Közlemények 101 (1983) pp. 9–21.
Lambrecht Miklósnak az Orvosi Hetilapban megjelent néhány orvostörténeti témájú publikációja (– *a szerk. összeáll.*):
Lambrecht Miklós: Elméleti tényezők Korányi Frigyes klinikai szemléletében. = Orvosi Hetilap, 1978. pp. 2569–2570.
Lambrecht Miklós: Gorka Sándor az első magyar biológusprofesszor. = Orvosi Hetilap, 1979. pp. 1947–1950.
Lambrecht Miklós: Lamarck emlékezete. A származástan megalapítója halálának 150. évfordulójára. = Orvosi Hetilap, 1980. pp. 847–851.
Lambrecht Miklós: A magyar klinikai oktatás hallei mintája. Johann Juncker, az orvospedagógus. = Orvosi Hetilap, 1982. pp. 1745–1748.
Lambrecht Miklós: Lenhossék Mihály életútja (1863–1937). = Orvosi Hetilap, 1987. pp. 1575–1578.

Antall József

Némethy Ferenc (1932–1979)[495]

Némethy Ferenc tudományos kutató Budapesten született 1932. szeptember 11-én. A budapesti piarista gimnáziumban folytatott középiskolai tanulmányok után belépett a piarista rendbe, 1956-ban szentelték pappá, 1957-ben pedig magyar–német szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Ezután a kecskeméti piarista gimnázium tanára lett (1957–1959), majd elhagyva a tanári pályát villanyszerelőként helyezkedett el. 1961-ben letartóztatták és államellenes összeesküvés vádjával ötévi börtönbüntetésre ítélték. 1963-ban amnesztiával szabadult, 1971-ben mentesítették „a büntetett előélethez fűződő hátrányok alól". Kiszabadulása után ismét munkásként dolgozott, közben német, francia, angol és orosz fordítóként az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ külső munkatársa lett.

A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár tudományos főmunkatársává 1972 novemberében, osztályvezetőjévé 1974-ben nevezték ki. Kiemelkedő szerepet játszott a budapesti Nemzetközi Orvostörténelmi Kongresszus előkészítésében és a szervezési teendők ellátásában. Több külföldi tanulmányutat tett az intézet tagjaként, előadásokat tartott itthon és külföldön.

Tudományos és szakirodalmi tevékenységét irodalomtörténeti tárgykörben (Révai Miklós, Kölcsey Ferenc) kezdte, majd orvostörténeti területen folytatta.[496] Számos területen végzett kutatásokat, két vonatkozásban külön is ki kell emelnünk szerepét. Egyrészt a Semmelweis Ignác betegségével és halálával összefüggő kutatásokkal kapcsolatban, másrészt a doktori disszertációként is feldolgozott területen (Astronomisches und medizinisches Doppelfragment zu Budapest).

Nagy szorgalommal és kiemelkedő tehetséggel végzett munkájával általános elismerést szerzett magának, egészségügyi és művelődésügyi miniszteri dicséretben részesült, s halála után hirdették ki, hogy már korábban neki ítélték a Zsámboky János Emlékérmet. Rendezte

---

[495]Forrás: [Antall József]: Némethy Ferenc (1932–1979). = Orvostörténeti Közlemények 107–108 (1984) pp. 233–234.

[496] Némethy Ferenc néhány értékes publikációja *(– a szerk összeáll.)*:
Csanád Vilmos – Némethy Ferenc: Semmelweis széljegyzetei a „Neue Zeitschrift für Geburtskunde" c. folyóirat köteteiben. = Orvostörténeti Közlemények 81 (1977) pp. 123–133.
Némethy Ferenc: Semmelweis' Krankengeschichte in Wien und die hinzugefügten Dokumente. = Orvostörténeti Közlemények 83–84 (1978) pp. 24–65.

viszonyát a római katolikus egyházzal, 1973-ban pápai engedélyt kapott a coelibatus kötelezettsége alóli felmentésre, visszahelyeztetett a laikusok rendjébe. Ezt követően kötött házasságot.

Némethy Ferenc mégsem találta meg lelki békéjét, depressziója egyre jobban eluralkodott rajta és öngyilkosságot követett el. E nem mindennapi képességű szakember, a Magyar Orvostörténelmi Társaság elnökségi tagja, 1979. november 4-én hunyt el. Külön kívánságára a legszűkebb körben temették el, haláláról nem emlékezhettünk meg, amit tiszteletben tartottunk. Doktori disszertációja megjelentetésre vár, illetve folyóiratunk hasábjain egy fejezetét közöltük,[497] a legszükségesebb adatokat egyéniségéhez illő puritán tömörséggel hozzuk napvilágra. Némethy Ferenc életrajzi adatait, életútjának részletesebb leírását az intézeti adattár megőrzi az utókor számára. Azoknak is, akik nem voltak kortársai és nem ismerhették személyesen a 20. század közepének e nem mindennapi, de nem is egyedülálló életutat megjárt egyéniségét.

[497]Némethy, Ferenc: Zum Regimen sanitatis in deutscher Sprache. = Orvostörténeti Közlemények 107–108. (1984) pp. 11–23.

Kapronczay Károly

Palla Ákos (1903–1967)[498]

Élete utolsó másfél évtizedében kapcsolódott munkássága az orvostörténelemmel, közel az ötvenedik évéhez nevezték ki az Országos Orvostörténeti Könyvtár élére, amely feladatnak igyekezett mindig eleget tenni.

1903. augusztus 9-én született Aradon, ahol iskoláit is végezte. A nagybányai művésztelepen ismerkedett meg a festészettel, fa- és rézmetszetkészítéssel. Ebben az időben kezdett érdeklődni a régmúlt korok ipar- és képzőművészeti alkotásai, valamint irat- és könyvanyaga iránt. A két világháború között meglehetősen hányatott élet jutott osztályrészéül. Azok közé tartozott, akik áttelepülve a Romániához csatolt erdélyi területekről, nem könnyen találta meg érvényesülési lehetőségét. Egy időre Amerikába ment, Kanadában vállalt munkát. De nem tudott elszakadni Magyarországtól. Visszatérve jogi tanulmányokat folytatott és hivatalnoki pályára lépett, számvevőségi tisztviselőként dolgozott. Előbb a Vámhivatalnál, majd a Gyermekvédő Ligánál, végül pedig a Népjóléti Minisztériumban. A második világháború befejezése után – igen nehéz körülmények között – végezte egészségügyi szervező tevékenységét.

1951-ben megbízták, hogy az egykori egyházi könyvtárak orvostörténeti könyvanyagából, valamint a megszűnt Budapesti Kir. Orvosegyesület történeti könyvanyagából szervezze meg az Országos Orvostörténeti Könyvtárat. A szíve szerinti munkában kamatoztatni tudta könyv- és műértését, a műtárgyak iránti vonzalmát. Rendkívül nehéz körülmények között kezdte el szervező munkáját, hiszen az egykori budai Irgalmas rendi könyvtár három helyisége nem volt alkalmas a nagy mennyiségű könyvanyag befogadására, valamint korlátozott személyi és pénzügyi feltételek álltak rendelkezésére. Az első időben rendezetlen volt még a Könyvtár jogállása és gyűjtőköre, komoly raktározási problémákkal küzdöttek. Egy esztendő múlva már rendezett körülmények között fogadhatták az olvasókat, az Országos Orvostörténeti Könyvtár orvostörténész és orvostörténelem iránt érdeklődő olvasóiból kialakított egy olyan kört, amely már 1952-ben rendszeresen előadóestekre gyűlt össze.

Az itt elhangzott előadásokon a két világháború közötti időszak neves kutatói (Daday András, Diósadi Elekes György, Herczeg Árpád stb.) és az újabb nemzedék (Regöly-Mérei

[498] Forrás: Kapronczay Károly: Palla Ákos (1903–1967). = Orvosi Hetilap, 1977. pp. 814–816.

Gyula, Bencze József, Jáki Gyula, Réti Endre stb.) kaptak lehetőséget kutatásaik ismertetésére, az orvostörténeti élet újjászervezésére.

Három esztendő múlva, 1955-ben megindult az Országos Orvostörténeti Könyvtár kiadványaként az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei sorozata, amelynek első szerkesztője Palla Ákos volt. A nemzetközi visszhangra talált folyóiratot követte a Medicina Könyvkiadó által kiadott, de valójában az Országos Orvostörténeti Könyvtárban szerkesztett orvostörténeti könyvek sorozata. Ezen belül jelent meg Weszprémi István híres orvoséletrajzai négy kötetben.

Az Országos Orvostörténeti Könyvtárban tartott előadások, a folyóirat- és könyvkiadás már tükrözte azt a törekvést, amelynek eredményeként létrejött a MTA Orvostörténelmi Bizottsága, valamint 1958-ban az Orvos-Egészségügyi Dolgozók Szakszervezetén belül az Orvostörténelmi Szakcsoport. Palla Ákos mindkettőnek vezetőségi tagja lett, de munkássága elismeréseként három külföldi orvostörténeti társaság tagjai közé választották.

A megnövekedett feladatoknak már nem volt alkalmas az 1951-ben biztosított helyiség, így az Országos Orvostörténeti Könyvtár 1956 tavaszán új épületet kapott, hogy méltó keretek között biztosíthassa – a könyvtári célokon túl – a társasági élet követelményeit. Az Országos Orvostörténeti Könyvtár valóban ezután vált azzá, amiért létrehozták. A könyvállomány gyarapításán kívül ekkor kezdik gyűjteni az orvostörténelem tárgyi emlékeit is, amit később a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumnak engedtek át. A Könyvtár ekkor vált az újból megindult orvostörténeti társasági élet központjává, maga köré tömörítette az érdeklődőket és a kutatókat. Ezt jelképezi, hogy 1958-ban az Orvostörténelmi Szakcsoport az Országos Orvostörténeti Könyvtárral közösen megrendezte az első hazai Orvostörténeti Kongresszust és több orvostörténeti vándorgyűlést szervezett (Pécsett, Debrecenben). Ezekben Palla Ákos kezdeményező szerepet játszott.

E széles körű tevékenység mellett orvostörténeti kutatásokat is végzett. Elsősorban középkori problémákkal, latin nyelvű hazai orvosi kéziratokkal foglalkozott, így a Biga salutis kérdésével (1954-ben), a veszprémi puteus leprosorummal (1956-ban), a szkíta cserge fogalmával (1957), a Sibilla unguentaria jelentőségével (1959-ben) majd a lepra és a középkori magyar kórházügy történetével is. Közleményeinek száma tizenhat az orvostörténelem tárgyköréből, valamint részt vett több jubileumi kiadvány, így 1957-ben az Orvosi Hetilap centenáriumára készült album szerkesztésében.[499] A magyar orvostörténelemért tett munkásságáért 1959-ben – az elsők között – elnyerte a Weszprémi István Emlékérmet, valamint 1965-ben a Szocialista Kultúráért kitüntetésben részesült.

[499] Az Orvosi Hetilap centenáriumának emlékkönyve. (Összeáll.: Palla Ákos – Trencséni Tibor.) Bp., 1959. 175 p.

1967. május 29-én hunyt el Budapesten. Halála után az egészségügyi miniszter az egymás mellett szervezett Országos Orvostörténeti Könyvtárat és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumot egy intézetté egyesítette 1968-ban, így Palla Ákos munkáját és emlékét őrzi a jogutód intézet. (...)

Orvostörténeti tanulmányaiból:

Palla Ákos: A Biga Salutis című ősnyomtatvány orvostörténeti vonatkozásai. = Orvosi Hetilap, 1954. pp. 819–821.

Palla Ákos: Adalékok Schoepf-Merei Ágoston 1836-ban alapított ortopédiai intézetéről. = Orvosi Hetilap, 1955. pp. 389–391.

Palla Ákos: Johannes Sambucus medicus et historicus 1531–1584. = Therapia Hungarica, 1954. pp. 27–29.

Palla Ákos: A veszprémi puteus leprosorum. = Orvostörténeti Közlemények 2 (1956) pp. 72–79.

Palla Ákos: A „szkita cserga”-ról. = Orvostörténeti Közlemények 8–9 (1958) pp. 218–232.

Palla Ákos: Sibilla unguentaria a legújabb kutatás megvilágításában. = Orvostörténeti Közlemények 14 (1959) pp. 51–70.

Palla Ákos: A graviditás ábrázolása egy késői reneszánszkori elefántcsont faragványon. = Orvostörténeti Közlemények 18 (1960) pp. 202–210.

Palla Ákos: Magyarországi betegellátás a XI. században. = Orvostörténeti Közlemények 20 (1961) pp. 118–131.

Palla Ákos: Semmelweis ismeretlen kézirata. = Orvostörténeti Közlemények 24 (1962) pp. 76–79.

Palla Ákos: A soproni ispotály gondnokának 1586. évi elszámolásáról. = Orvostörténeti Közlemények 32 (1964) pp. 31–82.

Palla Ákos: Újabb adatok Buda hőforrásainak történetéhez. = Orvostörténeti Közlemények 33 (1964) pp. 115–127.

Szállási Árpád

Raffy Ádám (1898–1961)[500]

Jelentős szellemi hagyatékán osztozik a szépirodalom és az orvostörténelem. A szépirodalmi orvostörténelem a tudományosat népszerűsíti, kompromittálás nélküli kompromisszum a műfajok integritásának tiszteletben tartásával.

Raffy Ádám műfajötvözete szerencsére kivétel, az alkotó elemek előnyös tulajdonságait egyesíti, ezért alkalmas a gyors elavulás veszélye nélkül vállalt szerepének maradéktalan betöltésére. Legjobb műveinek olvasottságát az igényes szépirodalmiság garantálja, ihletője a tudománytörténet; Vesalius, Giordano Bruno és Rozsnyai Dávid, a megpróbáltatás e nagyjainak napjainkig világító élettörténete. A tudomány áldozatai ismerős szépirodalmi hősök lettek – ez Raffy Ádám írói érdeme és tudománytörténeti szolgálata.

A Bihar megyei Vértes községben született 1898-ban, de gyermekkorát a közeli Székelyhídon töltötte. Középiskolába a század elei, pezsgő szellemű Nagyváradra, Ady „peceparti Párizsába" került. Az első világháború kellős közepén tett kereskedelmi érettségit, majd különbözetivel beiratkozott a Budapesti Orvosi Egyetemre. A trianoni határ kijelölésével szülei Erdélybe kerültek, ezért orvosi tanulmányait már Kolozsvárott fejezte be. Diplomaszerzés után rövid időre az Arad megyei Vadász községbe került, majd a Majna melletti Frankfurt szülészeti klinikájára Traugott professzor intézetébe, akihez haláláig meleg barátság fűzte. Hazatérése után 1925-ben Aradon telepedett le, itt a Pozsgai-szanatórium nőgyógyásza volt 1938-ig. Kultúrtörténeti szárnypróbálgatásai után első könyve 'A máglya' (Giordano Bruno életregénye) 1936-ban jelent meg. A mediterrán világért olyannyira lelkes orvosírót a szellemi újjászületés nagy mártírja ihlette meg, aki

> „…a campagnai nyugalom elmélkedő és termékeny éveiben a világ szellemóriásainak leheletétől lobogó fáklyává izmosodott, amely sercegő, nyugtalan fényével végigperzselt az ódon tanházak penészes folyosóin, a pedáns tekintélytudósok szűk látókörén és a babonás kor minden sötétségein…, hogy végül ad maiorem Dei gloriam és a tudománytörténet örök kárára… ut quam clementissime et citra sanguinis effusionem puniretur… azaz a

[500] Forrás: Szállási Árpád: Raffy Ádám. = Orvosi Hetilap, 1971. pp. 2659–2661.

> legkönyörületesebben (tehát halállal), vére ontása nélkül (vagyis máglyán), bürtettessék meg”.

Az író hősei közt szétosztja önmágát, hogy a jellemrajz több emberi hitelt nyerjen. Így ajándékozta Raffy Ádám ismert mnemotechnikai készségét a kopernikuszi tanok nagy megszállottjának, cserébe az életrajzi élmény nagyszerűségéért, melyről patetikusan így vallott:

> „Századok vihara elhozott egy parányit e hamvakból a késői kor alázatos krónikásaihoz is, és ez gyönge tollára tűzte a termékeny hamut, hogy tovább adja mindenkinek, akinek a szíve tiszta és az értelme világosságra vágyik”.

Giordano Bruno még egyszer megkísértette. ’Ha Giordano Bruno naplót írt volna’ című könyve 1957-ben jelent meg.

A vitathatatlanul nagy ember felidézése után egy kevésbé egyértelmű, de hatásaiban jelentős életmű: Mesmer doktor regénye kerekedett ki tollából. Az állati magnetizmus nagy apostola csodadoktori látványossággal delejezte Bécset és Párizst, sikerekben a kortárs Mozarttal vetekedve. „És amíg tudós társaságok, szalonok, irígy orvosok, újságok és röpiratok ontják az istenítő jelzők és becsmérlő szavak végtelen sorait, addig a minden csodára, de főleg minden változásra olyannyira áhítozó párizsi nép megindult a Place Vendôme felé” …ahol Mesmer ténykedett. Az őskereső utókor a hipnózis előfutárát ismeri fel benne, lehántva róla a valódi és a hírnév ráaggatta sallangokat. Raffy Ádám közben a szakmai irodalmat sem hanyagolta el. Nőgyógyászati közleményei ez időben a németországi Zentralblatt für Gynäkologie-ben jelentek meg.

Nagyváradra 1938-ban költözött, ahol szintén nőgyógyászként ténykedett. A kolozsvári Független Újság „A folyam partján” című rovatát 1936–1940 között íra, a kor fenyegető eseményeit kommentálva. Paracelsus regényes élete ’A bölcsek köve’ 1940-ben jelent meg tollából. ’A királyok doktora és a doktorok királya, a medicina Lutherje’, aki Rotterdami Erasmusnak a szerzőhöz intézett fiktív levele szerint:

> „…nem szakadt le a romanticizmustól homályos középkor szelleméről. Szemét legalábbis olyan mértékben irányította befelé a spekulatív játékok lelki arénájába, ahol trapézon áll a logika, mint kifelé, a szabad természet feltáruló csodáinak végtelen síkjára. Paracelsus lelke a korok mezsgyéjén sistergő alkimista katlanban

ellentéteket keverve ötvöződött, mint a higany a bölcsek kövével – de arannyá, homogén értékké nem válhatott soha”.

Raffy Ádám a háborút a királyi Romániában internálva vészelte át. Közvetlenül a háború utáni írásai a nagyváradi Népakarat és Magyar Nép című lapokban jelentek meg. A Huszadik Század a Babeşről és Pavlovról szóló dolgozatait közölte.

Ismert íróként költözött 1947-ben Budapestre. Szinte természetszerűleg kívánkozott a Raffy Ádám írta hősök élére az anatómia nagy megújítójának, Andreas Vesaliusnak regényes élete. Miként Kopernikusz Ptolemaioszt, úgy detronizálta Vesalius Galenust a csalhatatlan tekintélytisztelet trónjáról. Jelképes, hogy a ’De corporis humani fabrica’ és a ’De revolutionibus orbium coelestium’ azonos esztendőben jelent meg.

Vesalius „ő maga boncolt és a hallgatóságnak maga mutatta és magyarázta a szóban forgó testrészt, módszeresen, tervszerűen, pontosan. Az első anatómus, aki nem magas katedrán ül, hermelines talárban, aki nem régi könyvekhez, elavult tantételekhez akarja idomítani a valóságot, hanem maga két kezébe veszi a munkát és tulajdon érzékszerveivel igyekszik megfogni és lerögzíteni a dolgokat úgy, mint vannak”.

Vesalius, Ambroise Paré, Sylvius adnak egymásnak találkát a regény lapjain Párizs villoni hangulatában, majd felvillantja Vesalius kényszerkalandos útjainak legutolsóját a Szentföldre, ahonnan többé nem tért meg.

Egyik utolsó – Passuth László szerint írójának legkedvesebb – műve 1955-ben jelent meg a 17. századi Erdélyről. A „Két malomkő” között őrlődő parányi ország urai a York és a Lancaster házat megszégyenítő vérengzéssel irtották egymást, s a szelíd-okos Rozsnyai Dávid utólagos megszólaltatásával a regény lapjain egy magyar főszereplőkkel Bécstől Isztambulig vonagló, shakespeare-i véres dráma elevenedik meg.

Írásszenvedélyének „melléktermékei”: filmforgatókönyv (Erdélyi Szent Johanna), rádióhangjátékok, tudománynépszerűsítő cikkek.

Az Orvosi Hetilapban a ’Terhesség és lues’,[501] a Therapia Hungarica ’La menopause et la vitamine E’[502] című szakdolgozatát közölte.

Az olasz orvosírók folyóirata, a torinói La Serpe 1960 decemberében közölte ’Cecov in Ungheria’ című tanulmányát. Az olasz orvosírókhoz szoros barátság fűzte, részt vett Montecatiniban a kongresszusukon.

---

[501] Raffy Ádám: Terhesség és lues. = Orvosi Hetilap, 1950. 13. sz.
[502] Raffy, Ádám: La menopause et la vitamine E. = Therapia Hungarica, 1955. IV. sz.

Az Orvostörténeti Közleményekben főleg a 16–17. század orvostörténelmével foglalkozó közleményei jelentek meg.[503]

A nem orvostörténeti regényei az újabb kiadás hiányában kevésbé ismertek.

A mindig korai halál egy kiváló, aktív gynekológust és újabb regénytervekkel teli írót, a reneszánsz utolérhetetlen ismerőjét ragadta el tíz évvel ezelőtt.

Jóllehet a szépirodalmi orvostörténelem a bestseller írások kincsesbányája; a valóságmag regényes körítéssel a kultúrsznobok kedvelt tápláléka és az ügyes tálalók biztos tartaléka, Raffy Ádám elkerülte e csábító buktatókat, mert tehetsége többre predesztinálta. Maradandóan szólni a halhatatlanokról, a kései krónikus alázatával. „Exegit" monumentum aere perennius – s a talapzatról neve letörölhetetlen.

---

[503] Raffy Ádámnak az Orvostörténeti Közlemények hasábjain az alábbi publikációi jelentek meg (– *a szerk. összeáll.*):
Raffy Ádám: Vesalius és kora. = Orvostörténeti Közlemények 13 (1959) pp. 43–55.
Raffy Ádám: Isten és ördög a betegségek aetiológiájában. = Orvostörténeti Közlemények 18 (1960) pp. 211–218.
Raffy Ádám: Blandrata György olasz orvos és a XVI. századbeli erdély közegészségügye. = Orvostörténeti Közlemények 26 (1962) pp. 1–64.

Buzinkay Géza – Hidvégi Jenő

Regöly-Mérei Gyula (1908–1974)[504]

A paleopathológia és az orvostörténelem kül- és belföldön egyaránt ismert és értékelt alakja volt Regöly-Mérei Gyula professzor.

Budapesten született 1908. november 21-én és 1934-ben ugyanitt avatták orvosdoktorrá. Klinikai gyakorlattal kezdte pályáját: 1937-ben műtősebészi, 1941-ben fül-orr-gégészei, végül 1955-ben kórbonctani és kórszövettani szakképzettségeket is szerzett. Az ötvenes évek második felétől egyre intenzívebben foglalkozott paleopathológiával és orvostörténelemmel. Ez utóbbinak, mint fakultatív tárgynak, előadója volt évekig a Budapesti Orvostudományi Egyetemen. 1949-ben egyetemi magántanár, 1954-ben az orvostudományok kandidátusa, 1971-ben c. egyetemi tanár lett. A hatvanas években az MTA Orvostörténelmi Bizottságának titkára volt, tudományos főmunkatárs; 1972-től tudományos tanácsadó maradt haláláig. Működését tíz országban, nyolc nyelven megjelent 230 tudományos munkája jelzi, melyek közül 6 önálló könyv, 14 könyvrészlet – fejezet volt. Elismerését több bel- és külföldi tudományos társasági tagság, kitüntetés, díj, emlékérem mutatja.

Emberi és tudósi portréját Hidvégi Jenő rajzolta meg gondosan az Orvosi Hetilapban.[505]

*

Regöly-Mérei Gyula halálával nagy műveltségű, széles látókörű, elmélyült kutatót és oktatót veszített el a paleopatológia, a paleohistológia, az orvostörténet, a tudományok története. Egyetemes tudásával, sokoldalú érdeklődésével modern polihisztorként ölelte magához az általa művelt diszciplínákat.

1908. november 21-én Budapesten született. Édesapja színházi és hangversenyrendező volt. Korán megnyilatkozó hajlamának engedelmeskedve választotta az orvosi hivatást. Budapesten folytatta tanulmányait, itt avatták 1934-ben doktorrá. Mesterei Korányi Sándor, Lenhossék Mihály, Grósz Emil és Fazekas Géza egyéniségükkel egész életére kihatóan befolyásolták gondolkodását, elmélyítve a vele született morális érzékenységet. Kezdetben a

[504] Forrás: B. G. [Buzinkay Géza]: Regöly-Mérei Gyula (1908–1974). = Orvostörténeti Közlemények 78–79 (1976) pp. 306–307. + Hidvégi Jenő: Regöly-Mérei Gyula (1908–1974). = Orvosi Hetilap, 1975. p. 702.

[505] Hidvégi Jenő: Regöly-Mérei Gyula (1908–1974). = Orvosi Hetilap, 1975. p. 702.

klinikum vonzotta. Gyors egymásutánban műtősebész, majd fül-orr-gégész szakvizsgát tesz és Ádám, illetve Germán professzor mellett dolgozik. A negyvenes-ötvenes évek fordulóján magántanár, majd kandidátusi fokozatot nyer. A klinikus érdeklődése mindjobban a kórbonctan, kórszövettan felé fordul. A II. sz. Kórbonctani Intézetben folytatja munkáját és 1955-ben megszerzi a kórbonctani szakképesítést is.

Bár már a harmincas évek végétől kezdődően közöl orvostörténeti tárgyú cikkeket, ez irányú érdeklődése az ötvenes és hatvanas évek fordulóján mélyül el. Az alapos klinikai és patológiai felkészültség eszményi bázisul szolgál mind paleopatológiai kutatásaihoz, mind pedig sokrétűvé váló orvostörténeti tanulmányaihoz. Kíváncsisága a primitív trepanatiókra éppúgy kiterjedt, mint a történelmi személyiségek csontmaradványainak vizsgálatára. Neolit, ó-egyiptomi, kelta, hun, avar, római kori, honfoglalás kori és magyar középkori csont-, illetve múmialeletek, hazai történelmi személyiségek: III. Béla és neje, Antiochiai Anna, Brunswick Teréz, Semmelweis Ignác csontmaradványainak vizsgálata fűződik nevéhez. A Magyar és a Mongol Tudományos Akadémia megbízásából tanulmányozza a Naima-Tologoy-i és hanai ázsiai hun és turk sírmaradványokat. A paleopatológiai munkásságát reprezentáló 'Az ősemberi és későbbi emberi maradványok rendszeres kórbonctana' című műve akadémiai kitüntetésben részesült.

Figyelemre méltó a párhuzam Regöly-Mérei paleopatológiai, patológiai és orvostörténeti munkássága között. Mint patológus és mint orvostörténész is, szinte egész terjedelmében ragadja meg a prehisztorikus és történelmi korok anyagát, a primitív racionális és mágikus gyógyászattól a modern medicina nagy struktúraváltásán át a funkcionális irányzatig. Behatóan foglalkozik az ó-egyiptomi és babilóniai orvostudománnyal, orvosi szempontból dolgozza fel a Rawlinson-féle asszír ékírásos táblákat, megírja a magyar orvosi oktatás történetét, nyomon követi a tudományos orvoslás kialakulásának útját, az orvosi szemlélet változásait, a szakosodás hátterét. Regöly-Mérei egyik szószólója volt az orvostörténelem korszerűsítésének, annak, hogy a kuriozitások, egysíkú leírások, biográfiák mellett erősebb hangsúlyt kapjon a nagy, átfogó összegzések, az orvostudomány panorámaváltozásainak szemléleti ábrázolása. Már az ötvenes években – amikor ezt még kevesen helyeselték – síkraszállt azért, hogy az orvostörténeti kutatásokban a záróvonal „kitolódjék", az orvostörténész intenzívebben vegye igénybe az orvosi szakmák és más tudományok tanulságait, hogy ily módon közvetlenebbül segíthesse a ma medicináját a tudásanyag rendszerezésében, megszervezésében, az orvosi gondolkodás szemléleti integrálásában.

Nagy felkészültséggel, szerencsés emberi és szigorú etikai adottságokkal végezte sokoldalú munkáját. Puritán, önzetlen, segíteni mindenkor kész ember volt, akihez tanácsért bízvást fordulhattak barátai, tanítványai, ismerősei. Belső, immanens igénye volt, hogy kérés, előírás nélkül is adhasson, oktathasson, nevelhessen. Ez teszi érthetővé mély vonzalmát az orvosi deontológiához és bizonnyal ez volt a forrása tudománynépszerűsítő buzgalmának, a kitűnő írások, könyvek sorának, nem utolsósorban előadásainak, amely utóbbiak hatását fokozták előadói kvalitásai.

Munkásságát nagyra értékelték. Az elsők közt nyerte el a Weszprémi István Emlékérmet, hosszú időn át az orvostörténelmi Társaság alelnöke, a MTA Orvostörténeti Bizottsága titkára volt, a medikus ifjúság érdeklődéssel hallgatta kurzusait. Érdemeire a határokon túl is felfigyeltek. Több nemzetközi társaság tüntette ki őt azzal, hogy soraiba fogadta. Az International Paleopathological Associationnak alapító tagja, a Société Internationale d'Histoire de la Médecine-nek éveken át magyar nemzeti delegátusa volt. A kubai Tudományos Akadémia Thomàs Romay y Chanon Éremmel tüntette ki.

Tevékeny munka közepette, a XXIV. Nemzetközi orvostörténeti Kongresszusra készülve érte őt a hirtelen halál és ragadta ki a tollat a kezéből 1974. augusztus 18-án. Halála különösen fájdalmas vesztesége a magyar Orvostörténelmi Társaságnak, az Orvostörténeti Közlemények szerkesztői bizottságának és vesztesége lapunknak, hiszen az Orvosi Hetilap, a Horus rendszeresen közölte tanulmányait.

Ha van a gyászban vigasztalás, akkor ez az, hiszen írásai – amelyek megőrizték gondolatait, alkotásait – velünk maradnak és jelentős mértékben járulnak hozzá mind a paleopatológia, mind az egyetemes orvostörténelem értékeinek gazdagításához.

*

A kortársak, pályatársak és barátok visszaemlékezései mellett – gazdag életművet maga után hagyó kutatóról lévén szó – az idő fogja elvégezni az értékelés nagy részét. Annyi azonban már ma is bizonyos, hogy a hazai orvostörténet-írásban neve fennmarad. Munkássága a legtöbb újdonságot és eredményt azokon a területeken hozott, ahol az orvostörténelmet kibővítette a paleopathológiával, illetve e két tudományágat szintetizálta. Az Orvostörténeti Könyvek 'Paleopathologia' sorozatában jelent meg 'Az ősemberi és későbbi emberi maradványok rendszeres kórbonctana' című műve (1962), melyet az MTA kitüntetésben részesített. Semmelweis betegségének és haláláénak máig vitatott kérdésében ő foglalta össze

az egyik álláspontot, s mivel bizonyára neki volt módja utoljára megvizsgálni a csontokat, tanait többé figyelmen kívül hagyni nem lehet.

Néhány nappal az 1974-ben Budapesten rendezett Nemzetközi Orvostörténelmi Kongresszus megnyitása előtt, augusztus 18-án halt meg. A Magyar Orvostörténelmi Társaság sok évi alelnökét, haláláig elnökségi tagját, Weszprémi István Emlékérmesét, az Orvostörténeti Közlemények pedig szerkesztőbizottsági tagját búcsúztatta benne. (…)

*

Orvostörténeti tanulmányaiból az alábbiakat emeljük ki:

Haranghy László – Regöly-Mérei Gyula – Nyirő Gyula: Semmelweis betegsége. Szerk.: Hüttl Tivadar. Előszó: Zoltán Imre. Bp., 1965. 149 p., 46 t. (magyar nyelven: pp. 1–87., német nyelven: pp. 91–149. + 46 t.)

Regöly-Mérei Gyula: Akik legyőzték a betegségeket. 1. rész. Bp., 1963. 322 p., 12 t.; 2. rész. Bp., 1966. 234 p.

Regöly-Mérei Gyula: A tudományos és misztikus-mágikus világnézet hatása az orvostudományra. = Orvosi Hetilap, 1961. pp. 81–84.

Regöly-Mérei Gyula: Az élet, az egészség és a betegség fogalma az orvosi gondolkodásban. = Egészségügyi Munka, 1961. pp. 150–152.

Regöly-Mérei Gyula: Data to the history of diseases. A few interesting palaeopathological cases. = Therapia Hungarica, 1961. pp. 33–36.

Regöly-Mérei Gyula: Beiträge zur Geschichte der Krankheiten. (Über einige interessante paläopathologische). = Therapia Hungarica, 1961. pp. 37–40.

Regöly-Mérei Gyula: Genersich Anal (1842–1918). = Orvosi Hetilap, 1962. pp. 224–227.

Regöly-Mérei Gyula: Robert Koch (1843–1910) és munkásságának jelentősége. = Orvosi Hetilap, 1962. pp. 508–510.

Regöly-Mérei Gyula: Santiago Ramón y Cajal (1852–1934) élete és munkásságának jelentősége az orvostudomány fejlődésére. = Orvosi Hetilap, 1962. pp. 892–894.

Regöly-Mérei Gyula: Arányi Lajos élete és jelentősége a budapesti orvosi iskola kialakulásában. = Orvosi Hetilap, 1962. pp. 985–989.

Regöly-Mérei Gyula: Gheorghe Marinescu (1863–1938). = MTA Biológiai–Orvostudományi Osztályának Közleményei, 1963. pp. 421–423.

Regöly-Mérei Gyula: Korányi Frigyes (1828–1913). = Élővilág, 1963. pp. 43–46.

Regöly-Mérei Gyula: Theodor Billroth (1829–1894). = Orvosi Hetilap, 1964. pp. 273–275.

Regöly-Mérei Gyula: Korányi Sándor halálának huszadik évfordulójára. = Élővilág, 1964. pp. 53–55.

Haranghy László – Regöly-Mérei Gyula: A magyar orvostörténelem múltja, jelen helyzete és jövő feladatai. = Magyar Tudomány, 1964. pp. 69–77.

Regöly-Mérei Gyula: Henle életműve és jelentősége mai ismereteink kialakulásában. = Orvosi Hetilap, 1965. pp. 1039–1042.

Regöly-Mérei Gyula: Iatrogen ártalmak, különös tekintettel az orvosi szemlélet és betegségmagyarázat változására. = Orvosképzés, 1965. pp. 404–407.

Regöly-Mérei Gyula: Paläopathologische und epigraphische Angaben zur Frage der Pocken in Altägypten. = Sudhoff's Archiv für Geschichte der Medizin, 1966. pp. 411–417.

Regöly-Mérei Gyula: Korányi Sándorra emlékezünk. = Egészségügyi Munka, 1966. pp. 29–32.

Regöly-Mérei Gyula: Krompecher Ödön emlékezete. = Orvosi Hetilap, 1966. pp. 1563–1565.

Regöly-Mérei Gyula: Megemlékezés Tangl Ferencről (1866–1917) születésének századik évfordulóján. = Orvosi Hetilap, 1966. pp. 131–134.

Regöly-Mérei Gyula: Paleographiai és paleopathologiai adatok az óegyiptomi és a kínai himlő kérdéséhez. = Orvosi Hetilap, 1966. pp. 702–707.

Regöly-Mérei Gyula: A vérkeringés felfedezése és a régebbi elméletek. = Orvosi Hetilap, 1967. pp. 2042–2046.

Regöly-Mérei Gyula: Korányi Sándor élete és tudományos működése, műveinek bibliográfiája. In: A Korányi Sándor Társaság tudományos ülései 7. 1966. Bp., 1967. pp. 39–104.

Regöly-Mérei Gyula: Lenhossék Mihály élete és tudományos működése. = Orvosi Hetilap, 1967. pp. 28–31.

Regöly-Mérei Gyula: III. Béla magyar király és hitvese, Anna királynő hamvainak palaeopathológiai vizsgálata. = Orvosi Hetilap, 1968. pp. 423–427.

Regöly-Mérei Gyula: Semmelweis és Markusovszky orvosi szemlélete. = Orvosi Hetilap, 1968. pp. 1495–1498.

Regöly-Mérei Gyula: Megemlékezés Robert Mayerről. = Orvosi Hetilap, 1968. pp. 1554–1556.

Regöly-Mérei Gyula: Johannes Müller életműve és szemlélete. = Orvosi Hetilap, 1968. pp. 1664–1666.

Regöly-Mérei Gyula: Orvostörténeti és palaeopathologiai adatok a sectio caesarea történetéhez és elnevezésének kérdéséhez. = Magyar Nőorvosok Lapja, 1968. pp. 32–35.

Regöly-Mérei Gyula: Paleopathologic examination of a Hungarian royal tomb from the 12th century. = Therapia Hungarica, 1968. pp. 133–138.

Regöly-Mérei Gyula: Claude Bernard alkotásainak és szemléletének tudománytörténeti jelentősége, különös tekintettel a determinizmus kérdésére. = Orvosi Hetilap, 1968. pp. 1321–1323.

Regöly-Mérei Gyula: A passzív és az aktív immunizálás történelmi jelentősége a diftéria gyógyításában. = Orvosi Hetilap, 1969. pp. 432–433.

Regöly-Mérei Gyula: Gerlóczy Zsigmond hatása a fertőző betegségek magyarországi klinikumának kialakítására. = Orvosi Hetilap, 1969. pp. 678–679.

Regöly-Mérei Gyula: Adatok az orvosi tudomány szakosodásának történetéhez. = Orvosi Hetilap, 1969. pp. 1391–1394.

Regöly-Mérei Gyula: A fizikális diagnosztika kialakulása és hatása az orvosi gondolkodásra. = Orvosi Hetilap, 1969. pp. 2225–2228.

Regöly-Mérei Gyula: Miguel Serveto és a kisvérkör felfedezése. = Orvosi Hetilap, 1969. pp. 2476–2470.

Regöly-Mérei Gyula: A vesegyulladás fogalmának kialakulása. = Orvosi Hetilap, 1969. pp. 2827–2829.

Regöly-Mérei Gyula: A brief historical survey of the therapy of calculosis until the advent of modern renal surgery. To the memory of G. Simon on the centenary of the first nephrectomy. = Urol. and Nephrol., 1969. pp. 405–416.

Regöly-Mérei Gyula: A budapesti orvosi kar története alapításától az 1848–49. szabadságharc végéig. In: A Budapesti Orvostudományi Egyetem jubileumi Évkönyve. (1769–1969). Bp., 1969. pp. 7–29.

Regöly-Mérei Gyula: Frigyes and Sándor Korányi. = J. Amer. med. Ass., 1969. p. 953.

Regöly-Mérei Gyula: Robert Koch és iskolája a kóroki gondolkodásmód kialakulásában. = Orvosi Hetilap, 1970. pp. 1414–1417.

Regöly-Mérei Gyula: Gruby Dávid hatása a tudományos orvostan kutatási irányára. = Orvosi Hetilap, 1970. pp. 2491–2493.

Regöly-Mérei Gyula: Ricognizione paleopatologica delle ossa di Semmelweis. = Minerva med., 1970. pp. 50–55.

Regöly-Mérei Gyula: Tapasztalatok és betegészlelések a késői középkor és a korai újkor sebészetében, különös tekintettel Paré munkásságára. = Orvosi Hetilap, 1971. pp. 91–94.

Regöly-Mérei Gyula: A meteoropathologia kialakulása és Benkő Sámuel szerepe. = Orvosi Hetilap, 1971. pp. 333–335.

Regöly-Mérei Gyula: Az orvostörténelem néhány aktuális elvi kérdése, és a hazai kutatások helyzete. = Magyar Tudomány, 1971. pp. 466–472.

Regöly-Mérei Gyula: David Gruby's influence on the development of medical science. = Therapia Hungarica, 1971. pp. 122–124.

Regöly-Mérei Gyula: Genersich Gusztáv (1865–1921) szerepe a magyar gyermekorvostan történetében. = Orvosi Hetilap, 1971. pp. 2039–2040.

Regöly-Mérei Gyula: Girolamo Cardano élete és tudományos működése. = Orvosi Hetilap, 1971. pp. 2291–2293.

Regöly-Mérei Gyula: Morgagni hatása az anatómiai gondolatra és a tudományos orvostan kialakulására. = Orvosi Hetilap, 1971. pp. 2897–2899.

Regöly-Mérei Gyula: Jendrassik Ernő helye a belorvostan hazai történetében. = Orvosi Hetilap, 1971. pp. 3017–3019.

Regöly-Mérei Gyula: Gerlóczy Géza. = Orvosi Hetilap, 1972. pp. 827–828.

Regöly-Mérei Gyula: Orvostörténelmi megemlékezés Melly József felett. = Egészségtudomány, 1972. pp. 107–109.

Regöly-Mérei Gyula: Az anatómiai gondolat és Morgagni működésének hatása az orvostudomány továbbhaladására, különös tekintettel a gyermekgyógyászatra. = Gyermekgyógyászat, 1972. pp. 138–143.

Regöly-Mérei Gyula: „Az orvosok morbiditásai és mortalitási viszonyai.” Melly József kézirata. = Egészségtudomány, 1972. pp. 113–114.

Regöly-Mérei Gyula: A syphilis és kórokozójának panorámaváltozása. = Orvosképzés, 1972. pp. 380–384.

Regöly-Mérei Gyula: Theodor Meyer-Steineg (1873–1936) orvostörténész és szemorvos. = Orvosi Hetilap, 1973. pp. 2923–2924.

Regöly-Mérei Gyula: Leonhard Rauwolf és a Rauwolfia serpentina, valamint a mindennapi kávénk. = Gyógyszerészet, 1973. pp. 149–150.

Regöly-Mérei Gyula: Ádám Lajosról. = Orvosi Hetilap, 1973. pp. 2302–2304.

Regöly-Mérei Gyula: A daganat fogalma az ó-egyiptomi gyógyászatban és hatása a görög–római orvostanra. = Orvosi Hetilap, 1974. pp. 2141–2142.

Az Orvostörténeti Közlemények hasábjain az alábbi nagyobb publikációi jelentek meg:

Regöly-Mérei Gyula: A babilóniak és az asszírok orvostudománya, különös tekintettel az osztraka-leletek szövegére. = Orvostörténeti Közlemények 6–7 (1957) pp. 138–165.

Regöly-Mérei Gyula: Racionális-empiriás és mágikus gyógyászati elemek az ó-egyiptomiak orvostudományában. = Orvostörténeti Közlemények 10–11 (1958) pp. 173–256.

Regöly-Mérei Gyula: Semmelweis Ignác betegsége orvostörténelmi megvilágításban. = Orvostörténeti Közlemények 18 (1960) pp. 13–28.

Regöly-Mérei Gyula: A primitív koponyatrapanátiók palaeopathológiai morphológiája. = Orvostörténeti Közlemények 25 (1962) pp. 121–142.

Regöly-Mérei Gyula: Testtorzítás – testdíszítés. = Orvostörténeti Közlemények 42 (1967) pp. 131–137.

Regöly-Mérei Gyula: Ethos und Moralität im Lebenswerk von Semmelweis. = Orvostörténeti Közlemények 46–47 (1968) pp. 55–69.

Regöly-Mérei Gyula: Fejezetek a fertőző betegségek történetéből. = Orvostörténeti Közlemények 50 (1969) pp. 57–86.

Regöly-Mérei Gyula: Semmelweis betegségének pathológiai rekonstrukciója a katamnesztikus elemzés és a palaeopathológiai vizsgálat alapján. = Orvostörténeti Közlemények 55–56 (1970) pp. 37–64.

Regöly-Mérei Gyula: A budapesti orvosi kar helye az orvosi szemlélet és gondolkodásmód történelmi fejlődésében. = Orvostörténeti Közlemények 57–59 (1971) pp. 55–165.

Regöly-Mérei Gyula: Ó-egyiptomi gyógyászati kifejezések. (Magyarázatokkal, idézetekkel, glosszáriummal.) = Orvostörténeti Közlemények 78–79 (1976) pp. 219–236.

Birtalan Győző

Réti Endre (1911–1980)[506]

1980. április 6-án hosszan tartó betegség következtében meghalt Réti Endre, a Magyar Orvostörténelmi Társaság örökös tiszteleti társelnöke, a Weszprémi István Emlékérem tulajdonosa. Személyében a MOT egyik legrégibb és legaktívabb vezetőségi tagját vesztette el. Réti Endre az ötvenes évektől intenzív munkát végzett a magyar orvostörténelem szervezésében. Mind az 1958-ban létrejött Szakcsoport, mind az 1966-ban megalakult Társaság vezetőségében tisztséget töltött be, 1968–1970 között főtitkári, 1970–72-ben elnöki, azt követően pedig tiszteleti társelnöki minőségben. Tagja volt az MTA Orvostörténeti Bizottságának is. Számos fontos orvostörténeti tárgyú rendezvény létrehozásában működött közre.

Réti Endre érdemeit csakúgy mint egyéb, orvosi, tudományos, közéleti és szervezői munkásságát a halálakor elhangzott és írásban megjelent méltatások ismertették. E késői nekrológban szorosan vett orvostörténeti tevékenységéről emlékezünk meg.

Tudományos érdeklődése kiterjedt a hazai orvostörténelem valamennyi nagy korszakára. Témáit főként életrajzi tanulmányaiban fejtette ki. Számos biográfiai munkája jelent meg.[507] Ezek közül kiemelésre kívánkozik a magyar darwinista orvosokról írt kandidátusi disszertációja (vitája és védése 1963-ban történt),[508] a két kiadásban is megjelent 'Nagy magyar orvosok' című[509] sokat forgatott könyve, valamint a szerkesztésében készült 'A magyar orvosi iskola mesterei' című[510] reprezentatív munka.

Sokat foglalkoztatták az orvosi gondolkodás ideológiai alapjainak történeti változásai, az azokat meghatározó eszmeáramlatok dialektikája. E problémákat széles perspektívában, alapos felkészültséggel elemezte legutolsó munkáiban is. Sokat tett az orvosi szemlélet népszerűsítéséért. Ilyen tárgykörben több cikkén kívül néhány ismeretterjesztő jellegű könyvet is publikált.[511] Az orvostörténeti kutatásokat elősegítő hasznos hozzájárulásként

---

[506] Forrás: Birtalan Győző: Réti Endre (1911–1980). = Orvostörténeti Közlemények 89–91 (1980) pp. 342–343.
[507] Lásd pl. Máté István – Réti Endre: Korányi Frigyes. Bp., 1951. 67 p. (Nagy tudósok.)
[508] Réti Endre: Magyar darwinista orvosok. Kandidátusi értekezés tételei. Bp., 1963. 5 p.
[509] Réti Endre: Nagy magyar orvosok. Bp., 1954. 139 p. (2. bőv. kiad.: Bp., 1959. 279 p.)
[510] Az általa írt fejezetek: Az orvoslás kezdetei Magyarországon; Tangl Ferenc; Apáthy István. In: Réti Endre (szerk.): A magyar orvosi iskola mesterei. Bp., 1969. pp. 5–34., 209–215., 215–224.
[511] Lásd pl.: Réti Endre: A gyógyító ember. Az orvostudomány történetéből. Bp., 1963. 178 p., 8 t.

értékelhetjük a 18–19. századi hazai orvosi disszertációk gyűjteményes kiadványát.[512] Több mint 200 tudományos közleménye jelent meg.

Társaságbeli munkájának eredményei között ki kell emelnünk a külföldi szakmai-társadalmi kapcsolataink terén kifejtett tevékenységét. Átlagon felüli nyelvismerete, diplomáciai érzéke, kulturált egyénisége, széleskörű nemzetközi tapasztalatai erre kiváltképpen alkalmassá tették. Sokszor képviselte Társaságunkat külföldi orvostörténeti rendezvényeken. 1970 és 1976 között a Nemzetközi Orvostörténelmi Társaság főtitkár-helyettesi tisztségét töltötte be, a nemzetközi Bureau tagja volt. Kitüntették a Montpellier-i Orvosegyetem tiszteletbeli tagságával is. Az általa kialakított és ápolt külföldi kapcsolatoknak is szerepe volt abban, hogy 1974-ben Budapest kapta meg a nemzetközi orvostörténelmi kongresszus rendezési jogát.

Réti Endre szeretetreméltó barátunk volt. Mindig szívesen hallgattuk szellemesen felépített, gondolatokban gazdag előadásait, társasági együttléteink alkalmával pedig élvezhettük derűs humorát, sokoldalú humán műveltségét.

*

Az Orvostörténeti Közleményekben megjelent néhány orvostörténeti publikációja:

Réti Endre: A hippokratészi filozófia. = Orvostörténeti Közlemények 15–16 (1959) pp. 153–182.

Réti Endre: Magyar darwinista orvosok. = Orvostörténeti Közlemények 18 (1960) pp. 121–131.

Réti Endre: Apáthy István emberi jelentősége. = Orvostörténeti Közlemények 25 (1962) pp. 42–49.

Réti Endre: Darwinista humanizmus Apáthy és Lenhossék szemléletében. = Orvostörténeti Közlemények 27 (1963) pp. 111–116.

Réti Endre: Magyar darwinista orvosok (1945-ig). = Orvostörténeti Közlemények 31 (1964) pp. 117–313.

Réti Endre – Vilmon Gyuláné: Tallózás az orvoskari ülések jegyzőkönyveiben. = Orvostörténeti Közlemények 38–39 (1966) pp. 81–96.

Réti Endre: Hőgyes és a századvég élettani szemlélete. = Orvostörténeti Közlemények 44 (1968) pp. 15–23.

Réti Endre: Korányi Sándor hagyatéka a Budapesti Orvostudományi Egyetem könyvtárában. = Orvostörténeti Közlemények 45 (1968) pp. 147–153.

[512] Réti Endre: Egykori doctori dissertatiók. Bp., 1974. 289 p.; E témában megjelent tanulmánya: Réti Endre: Orvosdoktori disszertációk 1769–1848. = Orvostörténeti Közlemények 51–53 (1969) pp. 223–229.

Réti Endre: Semmelweis tanításának helye a természet- és társadalomtudományi gondolkodás fejlődésében. = Orvostörténeti Közlemények 46–47 (1968) pp. 15–25.

Réti Endre: A Magyar Tanácsköztársaság egészségügye. Pólya Jenő és az orvosképzés reformja. = Orvostörténeti Közlemények 48–49 (1969) pp. 23–28.

Réti Endre: L'historie de la pensée médicale. = Orvostörténeti Közlemények 50 (1969) pp. 111–116.

Réti Endre: A pesti orvosi kar hallgatóinak helyzete, törekvései és mozgalmai a kari jegyzőkönyvek alapján. = Orvostörténeti Közlemények 51–53 (1969) pp. 273–291.

Réti Endre: Van-e „Semmelweis betegsége"-probléma? = Orvostörténeti Közlemények 55–56 (1970) pp. 115–117.

Réti Endre: Darwin's influence on Hungarian medical thought. = Orvostörténeti Közlemények Suppl. 6 (1972) pp. 157–167.

Réti Endre: A Dunai Országok I. Orvostörténelmi Kongresszusa. = Orvostörténeti Közlemények 75–76 (1975) pp. 247–249.

Réti Endre: Szakvélemények és hozzászólások Semmelweis kórtörténetéhez. = Orvostörténeti Közlemények 83–84 (1978) p. 99., pp. 126–127.

Más orvostörténeti témájú tanulmányaiból:

Réti Endre: A tudományos hipotézis történetéből. 1–2. = Természettudományi Közlöny, 1960. pp. 549–551., 1961. pp. 23–25.

Réti Endre: Bugát Pál. = Borsodi Szemle, 1961. pp. 116–120.

Réti Endre: Az orvosföldrajz múltjáról és jelenéről. = Földrajzi Közlemények, 1962. pp. 337–343.

Réti Endre: Darwinista humanizmus Apáthy és Lenhossék szemléletében. = Élővilág, 1962. pp. 51–53.

Réti Endre: Krompecher Ödön (1870–1926). = Élővilág, 1964. pp. 51–52.

Réti Endre: Markusovszky Lajos, az egészségügyi nevelő. = Egészségügyi felvilágosítás, 1965. pp. 241–244.

Réti Endre: Stiller Bertalan (1837–1922). = Orvosi Hetilap, 1967. pp. 1378–1379.

Réti Endre: Aki az első vakcinát alkalmazta. In: Egészségügyi dolgozók évkönyve. 1967. pp. 277–278.

Réti Endre: A himlőoltás első magyar nyelvű propaganda-irata a XIX. században. = Egészségügyi felvilágosítás, 1967. pp. 75–78.

Réti Endre: Korányi Frigyes és a preventív gondolkodás. = Orvosi Hetilap, 1969. pp. 149–151.

Réti Endre: A magyar orvosi kar és az önálló magyar orvosi iskola kialakulása. = Orvosi Hetilap, 1969. pp. 2559–2563.

Réti Endre: A budapesti orvosi iskola kialakulása 1849–1918. In: A Budapesti Orvostudományi Egyetem jubileumi Évkönyve. (1749–1969). Bp., 1969. pp. 31–58.

Réti Endre: Az egészségnevelés és prevenció eszméje egy pesti orvosdoktori értekezésben. In: Az Egészségügyi Minisztérium Egészségügyi Felvilágosítási Központjának évkönyve az 1968–69. évre. Bp., 1970. pp. 138–143.

Réti Endre: Valeriu L. Bologa. = Orvosi Hetilap, 1972. p. 706.

Réti Endre: Charles Darwin. = Orvosi Hetilap, 1972. pp. 1543–1545.

Réti Endre: Marat, az orvos-forradalmár. = Orvosi Hetilap, 1973. pp. 1309–1312.

Réti Endre: Másfél évszázados pesti doktori értekezés az orvosi tévedésekről. = Orvosi Hetilap, 1974. pp. 462–464.

Réti Endre: A tanító orvos. – Az egészségnevelés története a magyar orvosi iskolákban. = Egészségügyi felvilágosítás, 1974. pp. 35–39.

Réti Endre: Csehov. = Medicus Universalis, 1976. p. 286.

Réti Endre: Csontváry. = Medicus Universalis, 1977. p. 16.

Réti Endre: Korányi Frigyes, az ember. = Orvosi Hetilap, 1978. pp. 2452–2453.

Réti Endre: A hazai gyógyítás rövid története. 1. A gyógyítás kezdetei Magyarországon. = Egészségügyi Munka, 1978. p. 8.

Réti Endre: A hazai gyógyítás rövid története. 2. A hódoltság, a reneszánsz és a reformáció gyógyászata. = Egészségügyi Munka, 1978. pp. 282–286.

Réti Endre: A hazai gyógyítás rövid története. 3. A 17–18. századi gyógyítás és egészségügy. = Egészségügyi Munka, 1978. pp. 313–319.

Réti Endre: A hazai gyógyítás rövid története. 4. Az orvosi kar megalapítása: az első magyar orvosi iskola. = Egészségügyi Munka, 1979. pp. 55–60.

Réti Endre: A hazai gyógyítás rövid története. 5. 1848–1849 orvosai. = Egészségügyi Munka, 1979. pp. 88–93.

Réti Endre: A hazai gyógyítás rövid története. 6. A 2. magyar orvosi iskola kialakulása. = Egészségügyi Munka, 1979. pp. 116–121.

Réti Endre: A hazai gyógyítás rövid története. 7. A korszerű közegészségtan és közegészségügy kialakulása. = Egészségügyi Munka, 1979. pp. 146–152.

Réti Endre: Fischhof doktor, a bécsi szabadsághős. = Orvosi Hetilap, 1979. pp. 595–597.

Buzinkay Géza

Ruttkay László (1896–1971)[513]

Ruttkay László 1896. május 29-én született Trencsénben. Anyja G. F. Händel, a nagy német zeneszerző családjának Magyarországra szakadt ágából származott. A szülőföld mellett az anyai család is hozzájárult nagy nyelvtudásának megszerzéséhez: a magyaron, németen és szlovákon kívül elsajátította a lengyel, francia és cseh nyelvet is. Közvetlenül érettségi után katonaként harcolt az első világháborúban az orosz és a román fronton. Ezt követően a kassai Jogakadémián tanult, majd Pozsonyban szigorlatozott. Doktori diplomájának megszerzése után Budapestre költözött. Bírói pályafutásának állomásai voltak: a Pestvidéki Törvényszéken gyakornok; a Nemzetközi Döntőbíróságok Kormánymegbízotti Hivatalának fennállása során, 1938-ig előadó bíró; ezután 1948-ban bekövetkezett nyugdíjazásáig az Igazságügyi Minisztérium Nemzetközi Osztályának kúriai bírójaként működött. Az elmúlt két évtizedben fordítóként dolgozott.

Jogászi, bírói pályafutása mellett a magyar művelődéstörténet rajongója és művelője volt. Már a két világháború között, hivatalos útjai során is gyűjtötte belföldön és külföldön a művelődéstörténeti adatokat. Egyre jobban elkötelezte magát az orvostörténelemmel is. Ehhez elsősorban Jeszenszky (Jessenius) János (1566–1621) alakja vezette el. Jessenius életművének és korának feldolgozásához – több évtizedes adatgyűjtés után – az 1950-es években fogott hozzá. A Magyar Orvostörténelmi Társaság keretében több ízben tartott róla értékes és élvezetes előadást. Résztanulmányai közül Jessenius wittenbergi éveivel foglalkozó dolgozata az Orvostörténeti Közleményekben jelent meg. Feldolgozta a témát egy kitűnő monográfiában ennek azonban már csak nyomdába adását érhette meg, hiszen az Orvostörténeti Könyvek sorozatában 1972-ben jelent meg.[514] Hagyatékában maradt egy regényes feldolgozású Jessenius-életrajz is. De értékes dolgozattal gyarapította a magyar fürdőtörténeti irodalmat is: az Orvostörténeti Közleményekben jelent meg a Trencsénteplic 18–19. századi történetéről írott munkája is.[515]

---

[513] Forrás: B. G. [Buzinkay Géza]: Ruttkay László (1896–1971). = Orvostörténeti Közlemények 62–63 (1971) p. 246.

[514] Ruttkay László: Jeszenszky (Jessenius) János és kora. 1566–1621. Bev.: Kapronczay Károly, az epilógust írta: Birtalan Győző. Szerk. és sajtó alá rend.: Antall József, Birtalan Győző, Buzinkay Géza. Bp., 1971. 296 p. (Orvostörténeti könyvek)

[515] Ruttkay Lászlónak az Orvostörténeti Közlemények hasábjain az alábbi nagyobb publikációi jelentek meg (– *a szerk. összeáll.*):
Ruttkay László: Az orvos Jessenius, mint történetíró. = Orvostörténeti Közlemények 24 (1962) pp. 102–111.

A hagyatékában maradt számos orvos-, művelődéstörténeti és novella-kézirat mellett megjelent nagy számú cikke, dolgozata – 1940-ben kiadott neveléstörténeti könyve. Mindezek nemcsak az elmélyült, nagy kultúrájú művelődéstörténészre, hanem a szellemes, jó íróra is vallanak. (…)

Ruttkay László: Trencsénteplic fürdő a XVIII. században és a XIX. század elején. = Orvostörténeti Közlemények 54 (1970) pp. 155–166.

Ruttkay László: Jessenius als Professor in Wittenberg. Zum 350. Todesjahr von Jessenius. = Orvostörténeti Közlemények 62–63 (1971) pp. 13–55.

Gazda István

Schultheisz Emil (1923–2014)[516]

Budapesten született 1923. június 21-én katonacsaládból. Apja, nagyapja tábornok, dédapja honvédorvos a szabadságharcban. Középiskolai tanulmányait a budapesti fasori evangélikus főgimnáziumban és a soproni evangélikus líceumban végezte. Egyetemi tanulmányait az 1942. tanévben a kolozsvári I. Ferenc-József Tudományegyetemen, történelem-filozófia szakos bölcsészhallgatóként kezdte, majd a Debreceni Tudományegyetem orvosi karára iratkozott át. Orvosi tanulmányait Budapesten, az akkor még Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemen folytatta, s a már nem Királyi, de még Pázmány Péter Tudományegyetemen avatták orvosdoktorrá.

1954-ben belgyógyász szakképesítést szerzett. Tudományos fokozatát orvostörténelemből kapta. 1950 és 1960 között klinikai–kórházi orvos, orvosfőhadnagy, 1957–1959-ben a Korányi közkórház adjunktusa. 1960-tól a Központi Állami Kórház belgyógyász főorvosa. 1964-től osztályvezető főorvosi beosztásának megtartásával kórházi igazgatóhelyettes, majd 1970-től igazgató. 1963-ban féléves ösztöndíjjal a bécsi egyetem II. sz. Belklinikáján dolgozott *Fellinger* professzor mellett. További rövidebb külföldi tanulmányútjai a stockholmi Seraphim Lazaretbe, a londoni St Guy's Hospitalba, a rostocki egyetem belklinikájára vezették.

Berlinben *Tutzke prof.*, Bolognában *Busacchi*, Ferrarában *Menini* orvostörténeti intézetében kutatott. Bécsbe többször visszatérve orvostörténeti kutatásokat folytatott a Josephinumban, a Nationalbibliothek kézirattárában és a klosterneuburgi apátság levéltárában. *Fekete* professzor halála után, 1968-tól a Semmelweis Múzeum és Könyvtár igazgatói, majd főigazgatói tisztét is betöltötte.

1972-ben osztályvezető főorvosi munkáját változatlanul ellátva egészségügyi miniszterhelyettes, 1973-ban államtitkár, 1974-ben miniszter lett. 1978-ban az Egészségügyi Világszervezet genfi közgyűlésének alelnökévé választották. 1976-ban részt vett a *Kórháztervezési útmutató* című nagy kézikönyv kiadásában, 1984-ben pedig közreműködésével jelent meg *A világ országainak egészségügye* című kötet. Miniszteri időszaka alatt sikerült elérnie több rendelőintézet és kórház megépítését, illetve teljes felújítását, ezek sorában említjük a Jahn Ferenc Dél-pesti Kórházat, a Kecskeméti Megyei Kórházat, valamint az Országos Traumatológiai Intézetet. 1980-ban aktív támogatója és

[516] Részletesebb életrajzát és publikációinak teljes jegyzékét lásd: http://real.mtak.hu/12918/

miniszterként előmozdítója volt a Magyar Pszichiátriai Társaság megalakulásának. A kormány mindig szívesen vette ha Schultheisz miniszter úr részt vesz azokon a fogadásokon, amelyeket a Magyarországra látogató külföldi miniszterelnökök tiszteletére rendeztek, hiszen számos idelátogató magas rangú vendéggel anyanyelvén tudott beszélgetni: olvasott és értett latinul, németül, olaszul, spanyolul, franciául, dánul, hollandul és svédül.

1974-ben múzeumi posztját legközvetlenebb munkatársának, helyettesének és barátjának, *Antall József*nek adta át, de az 1984-es év végéig ő felelt a Múzeum működéséért (részben a Múzeum Tudományos Tanácsának elnökeként, részben egészségügyi miniszterként).

És miközben gyógyított és igyekezett az Antall Józsefre leselkedő sötét fellegeket nap mint nap elhessegetni – hiszen Antall nem volt a rendszer kegyeltje. Schultheisz Emil mindig igyekezett őt afféle védőhálóval körülvenni, s ez különösen igaz az 1974 és 1984 közötti időszakra. Ezt a történetet egyszer talán el kellene mesélni mindazoknak, akik húsz esztendeje végighazudják az országot hamisított Antall-életrajzaikkal.

1977-ben lett c. egyetemi tanár, 1984 decemberében, tizenegy évi szolgálat után, miniszterként nyugdíjba vonult. Egyetemi pályáját azonban folytatta: 1985-től a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Orvostörténeti és Társadalomorvostani Intézetének igazgatója volt, egyben tanszékvezető egyetemi tanár 1993. évi nyugállományba vonulásáig. 2000-től emeritus professor. 1990 után tagja volt annak az orvoscsoportnak, amelyik igyekezett a nagybeteg miniszterelnök betegségét enyhíteni. Ezért külön is köszönet jár Schultheisz Emil professzor úrnak. Utóbbi mondat 2008-ban a számára átnyújtott *Magyar Örökség Díj* laudációjában is helyet kapott.

Szakirodalmi munkássága 1951-ben kezdődött. Belorvosi dolgozatai, esetközlései és klinikai tanulmányai – egyebek között a „Familiaris ovalocytosis és constitutionalis eosinophilia” együttes előfordulásának első (1955), a „Werner-syndroma” (1958), valamint a „Cortico-strio-cerebellaris ataxia” hazai előfordulásának első (1958) közlése – hazai és külföldi folyóiratokban jelentek meg. Az akkor nyugatnémet *Medizinische Monatsschrift*, *Ärztliche Sammelblätter*, *Zeitschrift für ärztliche Fortbildung*, *Med. Klinik*, az osztrák *Wiener klinische Wochenschrift*, *Wiener medizinische Wochenschrift* közölték írásait.

Orvostörténeti tanulmányai olyan nagy tekintélyű nemzetközi folyóiratokban jelentek meg, mint a *Sudhoffs Archiv* (Wiesbaden), a *Janus* (Leyden), az *Archiv für Kulturgeschichte* (Köln), a *Clio Medica* (Amsterdam-Leyden – ennek a lapnak évtizedeken át társkiadója és szerkesztőbizottsági tagja volt), a *Centaurus* (Koppenhága) és a *Gesnerus* (Basel). Orvostörténelmi kutatásai középpontjában a későközépkor és a humanizmus korának

medicinája, egyetemi curriculuma, s annak filozófiatörténeti háttere állt, különös tekintettel a latin és középfelnémet kéziratos forrásanyag hazai vonatkozásaira.

Vizsgálódásainak másik, részben ugyancsak forrásfeltáró területe, a felvilágosodás korának magyar, latin és német elméleti-orvosi irodalma, orvosi oktatása, a nagyszombati egyetem tankönyvirodalmának struktúrája volt. Ezekben a témakörökben több nagy monográfiája látott napvilágot.

Klinikai dolgozatai magyarul és németül, orvostörténeti tanulmányai a magyaron kívül angolul, németül, oroszul, szlovákul, franciául és olaszul jelentek meg. *History of Physiology* c. általa szerkesztett kötet az oxfordi Pergamon Press és az Akadémiai Kiadó közös kiadásában jelent meg. Orvostörténeti tanulmányköteteit a Magyar Tudománytörténeti Intézet, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár és a Semmelweis Kiadó jelentette meg.

Nemzetközi kongresszusokon és symposionokon sok előadást tartott; így Londonban, Berlinben, Düsseldorfban, Rómában, Genfben, Mirandolában, Ferrarában, Bolognában, Bécsben, Baselben, Mexico Cityben, Limában; vendégtanárként a krakkói és a pozsonyi egyetemen.

Schultheisz Emil még azokhoz a kutatókhoz tartozott, akik a szakirodalmi forrásokat, levéltári anyagokat eredetiben, eredeti nyelven olvasták és értelmezték. Szerencsére sokan tudnak latinul, csak az a szomorú, hogy kevesen értenek, az elfakult régi iratokkal pedig még kevesebben tudnak megbirkózni. Egy teljes munkaidejében orvostörténeti kutatásokkal foglalkozó orvostörténeti szakembernek is becsületére válna, ha új Albicus-kéziratokra lelne, és azokat fel tudná dolgozni, meg tudná fejteni, közre tudná adni. Schultheisz Emilnek több ilyen felfedezés is jutott, s így nem véletlenül jegyzik őt a tudomány nemzetközi színpadán is a legnevesebb orvostörténészek sorában.

Tevékenységét több kitüntetéssel honorálták: *Babérkoszorúval Ékesített Zászlórend* (1984), *Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje* (2003), *Kiváló Orvos* (1970), *Batthyány-Strattmann László díj* (2003), *Svéd Seraphim-Érem* stb. 80., 85. és 90. születésnapján tudományos konferenciával ünnepelték. 80. születésnapja tiszteletére jelent meg a bőrkötéses *Ditor ut ditem* kötet első kiadása, amelyben tudománytörténész barátai egy-egy tanulmánnyal tisztelegtek előtte. Ennek átdolgozott változata készült el 85. születésnapjára, majd egy új tanulmánykötettel tisztelegtek előtte 90. születésnapján.

Tudományos munkásságának elismeréseként a Krakkói Egyetem 1980-ban, a Lipcsei Egyetem 1985-ben avatta *honoris causa doctorává*. A Semmelweis Egyetem *Semmelweis Éremmel* (1975 és 2003) és *Pro Universitate-díjjal* (2007), a Debreceni Egyetem *Ezüstéremmel*

(2008), a Kassai Comenius Egyetem *Aranyéremmel* (1975), a Pozsonyi Egyetem *B. J. Gouth Éremmel* (1976), a Ferrarai Egyetem *Manardus Éremmel* (1964), a Magyar Orvostörténelmi Társaság *Weszprémi-díjjal* (1970) tüntette ki.

A Krakkói Akadémia *Copernikus érmét* (1973), a Nemzetközi Paracelsus Társaság *Paracelsus díját* (1968), a Cseh Orvosszövetség *Purkyne díját* (1974) nyerte el.

A Magyar Orvostörténelmi Társaság örökös tiszteletbeli elnökévé, a Magyar Gyógyszerésztörténeti Társaság pedig tiszteleti tagjává választotta. Az International Academy of History of Medicine (London) tiszteleti, a Svéd Királyi Orvosegyesület külföldi tagja volt, a Gesellschaft für Paracelsusforschung (Salzburg), a International Society for the History of Medicine, a Deutsche Gesellschaft für Geschichte der Medizin, a Gesellschaft für Krankenhausgeschichte, Gesellschaft für Wissenschaftsgeschichte (Marburg), Société Internationale d'Histoire de la Pharmacie (Párizs), Julius Hirschberg Gesellschaft (Wien), a Weltunion für Prophylaktische Medizin (Wien), a The Society for Ancient Medicine (USA) rendes tagja volt.

A tudományos közélet aktív résztvevője volt: az MTA Orvostörténeti Munkabizottságának elnöki posztját töltötte be, tagja volt az MTA Művelődéstörténeti Osztályközi Állandó Bizottságának, valamint az MTA Tudomány és Technikatörténeti Osztályközi Állandó Bizottságának, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár Tudományos Tanácsának elnöki posztját töltötte be és ő volt az *Orvostörténeti Közlemények* szerkesztőbizottságának elnöke.

Schultheisz Emil elsősorban olyan ember volt, aki egész életében gyógyítóként az emberekért, a meggyógyítható emberekért küzdött. A politika nem érdekelte, csak a humánum. Ember volt az embertelenségben, tudós a tudatlanságban. Sokszor érték sérelmek, ilyenkor visszavonult az időben: 5-600 évet. Ott érezte jól magát, s csak vendégeskedett közöttünk a régi-régi korok tudós elméinek küldötteként. Nagy megtiszteltetés volt mindazok számára, akik szót válthattak vele.

Budapesten hunyt el 2014. június 12-én.

*

Legismertebb orvostörténeti kötetei a következők:

Fejezetek az orosz–magyar orvosi kapcsolatok múltjából. (Társszerző: Tardy Lajos, 1960)

Orvostörténelem. Egyetemi jegyzet. Bővített kiadás. (Társszerző: Birtalan Győző, 1992)

Traditio renovata. Tanulmányok a középkor és a reneszánsz orvostudományáról (1997)

Az orvoslás kultúrtörténetéből. Tanulmánygyűjtemény (1997)

A nagyszombati egyetem orvostanárai. Professzori életművek (2004)

Orvosképzés a nagyszombati egyetemen (1769–1777). Rendeletek, tanszékek, tanárok, hallgatók. (Társszerző: Magyar László András, 2005)

Fejezetek az orvosi művelődés történetéből. (Összeállította: Gazda István, 2006)

Kunst und Heilkunst. Medizinhistorische Fragmente. Német–angol–francia–olasz nyelven megjelent tanulmányainak gyűjteményes kötete (2007)

Az európai orvosi oktatás történetéből. Stúdiumok a középkorban és a koraújkorban (2010)

Leibniz és a medicina (2013)

Buzinkay Géza

Sós József (1906–1972)[517]

Sós József professzor 1906-ban született Orosházán, vidéki munkás családban. Az egyetemet Debrecenben végezte, de 1928-ban már Verzár Frigyes professzor mellett dolgozott az Élettani Intézetben, utóbb pedig a tihanyi Magyar Biológiai Kutató Intézetben. 1931-ben, szigorló orvosként pályadíjat nyert. A következő évtől kezdve a debreceni közkórházban kapott segédorvosi állást, 1932 végén pedig Orosházára került. Itt négy évig magánpraxist folytatott. Eközben fordult a népegészségügyi problémák felé, és tapasztalatait több dolgozatban megírta. 1936 szeptemberében Mansfeld professzor hívására a pécsi egyetem Kórtani Intézetébe ment tanársegédnek. 1940-ben magántanár lett, a következő évben pedig az Országos Közegészségügyi Intézetben új osztály létesítésére kapott megbízatást mint közegészségügyi felügyelő. Az új osztályt néptáplálkozás-kutató osztály néven megszervezte és több mint hat éven át vezette. Közben, 1943-ban Golyvakutató Állomás szervezésére és vezetésére kapott megbízatást. Az Állomás hatalmas gyakorlati és tudományos anyagot gyűjtött össze a pajzsmirigy-zavarokról, s ezzel megvetette alapját a hazai golyva-prevenciónak.

1946 januárjában a pécsi orvoskaron rendkívüli tanár lett. Az ideiglenes kormány Budapestre költözésekor a népjóléti miniszter a Minisztérium egészségvédelmi főosztályának megszervezésével és vezetésével bízta meg. Sós professzor később visszatért a tudományos munkához, s az Országos Közegészségügyi Intézetben csoportigazgatóként tevékenykedett. 1948-ban egyetemi tanárrá nevezték ki a Budapesti Orvostudományi Egyetem Kórélettani Intézetében, s ezt vezette haláláig. Két tanévben tudományos rektor helyettes, 1964–1967-ben pedig az Egyetem rektora volt. 1971-ben megbízták az Országos Diaetetikai Intézet megszervezésével, amelynek igazgatói teendőit ugyancsak élete végéig ellátta.

Gyakorlati és szervező tevékenysége mellett jelentős elméleti, tudományos munkásságot is kifejtett. Nyolc könyve közül az egyik öt kiadásban is megjelent. Dolgozatainak száma meghaladta a kétszázötvenet.

Tíz éven át az Egészségügyi Tudományos Tanács elnöke volt. Tagja volt több akadémiai és ETT bizottságnak, a Tudományos Minősítő Bizottság Elméleti Orvosi

[517] Forrás: B. G. [Buzinkay Géza]: Sós József (1906–1972). = Orvostörténeti Közlemények 66–68 (1973) pp. 365–366.

Szakbizottságának és a Szakorvosi Vizsgabizottságnak, valamint az ETT vezetőségének. Elnöke volt az Egészségtudományi Bizottságnak. Munkásságáért számos kitüntetésben és érdemrendben részesült: Kiváló Orvos (1954), Munkaérdemrend arany fokozata (1970), Kossuth-díj (1959). Szakmai kitüntetésként tudományos egyesületektől elnyerte a Hőgyes-, Weszprémi-, Markusovszky-, Fodor-, Hetényi- és Semmelweis-emlékérmeket. A Magyar Tudományos Akadémia 1962-ben levelező tagjává választotta.

A Magyar Orvostörténelmi Társaság vezetőségi tagja volt, rendszeresen tartott orvostörténelmi előadásokat, számos tanulmány, dolgozat megírása fűződött nevéhez.[518] Hőgyes Endre életművének feldolgozása különösen kiemelkedett orvostörténészi munkásságából. Több dolgozatát folyóiratunk közölte – melynek haláláig szerkesztő bizottsági tagja volt –, s a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár tudományos tanácsának tagjaként intézetük tudományos irányításába is bekapcsolódott. Kiemelkedő orvostörténeti munkásságáért és Alföldy Zoltán professzorral írt Hőgyes-monográfiájáért[519] kapta meg a Weszprémi-emlékérmet.

---

[518] Sós József néhány orvostörténeti publikációja (– *a szerk. összeáll.*):
Sós József: Markusovszky szerepe az orvoskari építkezésben. = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 1281–1283.
Sós József: Markusovszky Lajos. = Orvosi Hetilap, 1965. pp. 2450–2453.
Sós József: Lajos Markusovszky. = Acta med. Acad. Sci. hung., 1966. pp. 1–6.
Sós József: Semmelweis (1818–1865). = Acta Chir. Acad. Sci. Hung., 1966. pp. 1–12.
Sós József: Semmelweis (1818–1865). = MTA Biológiai Tudományok Osztályának Közleményei, 1966. pp. 41–50.
Sós József: Korányi Sándor a budapesti orvostanári karban. In: A Korányi Sándor Társaság tudományos ülései 7. 1966. Bp., 1967. pp. 17–18.
Sós József: Az önálló orvostudományi egyetem szervezete és működése. 1951–1968. In: A Budapesti Orvostudományi Egyetem jubileumi Évkönyve. (1749–1969). Bp., 1969. pp. 81–120.
Sós József: Jendrassik Jenő (1824–1891). In: A magyar orvosi iskola mesterei. Bp., 1969. pp. 93–100.
Sós József: Hőgyes Endre (1847–1906). In: A magyar orvosi iskola mesterei. Bp., 1969. pp. 135–144.
Sós József: Jendrassik Ernő (1858–1921). In: A magyar orvosi iskola mesterei. Bp., 1969. pp. 163–169.
Sós József: A hazai kísérletes orvostudomány megalapozói. = Magyar Tudomány, 1971. pp. 25–35.
Sós Józsefnek az Orvostörténeti Közleményekben megjelent néhány tanulmánya (– *a szerk. összeáll.*):
Sós József: Adalékok a „távolból gyógyítás" történetéhez. Egy orvos levelezése az 1933–1872 években. = Orvostörténeti Közlemények 10–11 (1958) pp. 24–34.
Sós József: Hőgyes Endre. = Orvostörténeti Közlemények 15–16 (1959) pp. 5–21.
Sós József: Semmelweis (1818–1865). = Orvostörténeti Közlemények 43 (1967) pp. 21–27.
Sós József: Semmelweis emléke műalkotásokban a Budapesti Orvostudományi Egyetemen. = Orvostörténeti Közlemények 46–47 (1968) pp. 129–136.
Sós József: Tangl és Hári, a hazai anyagcsere-kutatás és a biokémiai iskola megteremtői. = Orvostörténeti Közlemények 51–53 (1969) pp. 143–154.

[519] Alföldy Zoltán – Sós József: Hőgyes Endre élete és munkássága. Bp., 1962. 197 p.

Kapronczay Károly

Spielmann József (1917–1986)[520]

1986. augusztus 28-án hunyt el Spielmann József professzor, a marosvásárhelyi egyetem nyugalmazott orvostörténelem professzora, aki közel három évtizedig állt az orvostörténelmi tanszék élén, nevelte az orvosi hivatás szeretetére az ifjabb orvosnemzedékek sorát. Távozása váratlan volt, de élete utolsó hónapjainak súlyos betegsége már előre vetítették a tragikus esemény bekövetkeztét.

Spielmann József 1917. május 9-én született Mezővelkéren. Orvosi tanulmányait Kolozsvárott végezte, ahol orvosi diplomáját is szerezte. Medikusként fordult az orvostörténelem felé, tanítványa volt annak a Valeriu Bologa professzornak, akinek neve valóban összeforrt Erdély és az erdélyi népek orvostörténelmének kutatásával. Mestere nyomdokain járva valóban túl tudott tekinteni a mindennapos intrikákon, a gyakran embert alázó ellentéteken. Elsősorban magyarnak és erdélyinek tekintette magát, s ez tűnik ki felsorolni is nem könnyű orvostörténelmi tárgyú tanulmányaiból, tudományos ismeretterjesztő írásaiból, alapvetésnek számító orvos- és művelődéstörténeti könyveiből. Alapos ismerője volt az elmúlt századok hazai és európai orvostörténelmének, szintézist kereső munkák láttak napvilágot tollából. Szinte orvostörténelmünk minden korszakával foglalkozott, hatalmas irodalmi és levéltári anyagokat tárt fel kutatásaival. Talán orvostörténeti szemléletét legjobban 'A közjó szolgálatában'[521] című munkája tükrözi, melyben teljes képet ad orvostörténeti érdeklődésének minden területéről, elmélyült kutatásainak eredményeiről, a szakirodalomban való alapos tájékozottságáról. Munkáinak nagy erénye volt, hogy amikor a magyar orvosi írásbeliség, a magyar orvosi szakirodalom kialakulását, önállósodását kívánta bemutatni, azt mindig az európai orvostudomány fejlődése szemszögéből is megvilágította, igyekezett megkeresni a magyar fejlődés európai gyökereit, ösztönzőit és sajátos helyi vonásait. A szigorúan vett orvostörténeti kutatás eredményeit tágabb művelődéstörténeti kutatás kereteibe próbálta beágyazni, s azt is megkísérelte, hogy a tárgyalt jelenséget a társadalmi fejlődés tükrében is értelmezze. Különös figyelmet fordított a

---

[520] Forrás: Kapronczay Károly: Spielmann József (1917–1986). = Orvosi Hetilap, 1987. p. 1259.
Lásd újabban: A gyógyítás múltjából. Emlékkönyv Spielmann József orvostörténész születésének 90-ik évfordulójára. Marosvásárhely, 2008. Mentor Kiadó. 203 p.

[521] Spielmann József: A közjó szolgálatában. Tudomány- és művelődéstörténeti tanulmányok. Bukarest, 1977. 351 p.

humán és a természettudományok érintkezési felületeinek megkeresésére. Hitte és vallotta, hogy az orvosi és a természettudományos „elsüllyedt örökség” napvilágra hozása az orvostörténészek feladata, s munkájuk eredményességéről majd csak a jövő mond ítéletet. Ennek szellemében tevékenykedett, nevelte az orvosi hivatás szeretetére – a múlt példáinak felsorolásával – az újabb orvosnemzedékeket.

Tanári és kutatói munkája mellett széles társadalmi tevékenységet is kifejtett. Évtizedeken keresztül a Román Orvostörténeti Társaság elnökségének tagja volt, legutóbb alelnöki tisztségét viselte. Egyik szervezője volt 1970-ben a bukaresti Nemzetközi Orvostörténeti Kongresszusnak, számos orvos- és gyógyszerészet-történeti konferencián és kongresszuson tartott előadást, több európai orvos- és művelődéstörténeti társaság hívta tagjai sorába. A Magyar Orvostörténelmi Társaság Weszprémi István Emlékéremmel fejezte ki elismerését tudása előtt. Több alkalommal volt a Magyar Orvostörténelmi Társaság vendége, amellyel a kapcsolatát még az 1950-es évek legelején teremtette meg (az Orvostörténeti Közleményekben Mátyus Istvánról és Nyulas Ferencről jelentek meg értékes publikációi).

Élete utolsó hónapjaiban – már súlyos betegen Budapesten – nagy terveket és célokat állított maga elé és talán a sors akarata volt, hogy legutolsó két írása magyar lapban – az Orvosi Hetilap hasábjain – jelenhetett meg.[522]

*

Az Orvostörténeti Közlemények hasábjain az alábbi nagyobb publikációi jelentek meg:

Spielmann József – Soós Pál: Nyulas Ferenc. = Orvostörténeti Közlemények 5 (1957) pp. 152–174.

Spielmann József – Horváth Miklós: Környezet- és munkaegészségtani kérdések Mátyus István munkáiban. = Orvostörténeti Közlemények 10–11 (1958) pp. 121–150.

Spielmann József: Adatok a nervista eszmék történetéhez Romániában. = Orvostörténeti Közlemények 27 (1963) pp. 205–222.

Spielmann József: Szotyori József (1767–1833). = Orvostörténeti Közlemények 31 (1964) pp. 9–39.

Spielmann József – Szőkefalvi-Nagy Zoltán – Soós Pál: A kémikus és balneológus Mátyus István és kora. = Orvostörténeti Közlemények 45 (1968) pp. 9–56.

Szőkefalvi-Nagy Zoltán – Spielmann József: Nyulas Ferenc életére és működésére vonatkozó újabb adatok. = Orvostörténeti Közlemények 60–61 (1971) pp. 97–131.

[522] Spielmann József: Az erdélyi és magyarországi skorbutjárványokról. = Orvosi Hetilap, 1986. pp. 463–466. Spielmann József: Adalékok a kisvérkör felfedezéséhez. = Orvosi Hetilap, 1986. pp. 1585–1588.

Szőkefalvi-Nagy Zoltán – Spielmann József – Vida Tivadar: Részletek Nyulas Ferenc újonnan megtalált műveiből. = Orvostörténeti Közlemények 60–61 (1971) pp. 295–330.

Spielmann József: Ave atque vale. Valeriu Bologa professzor emlékezete. = Orvostörténeti Közlemények 66–68 (1973) pp. 15–26.

Spielmann József: A kartéziánus szemlélet sodrában. = Orvostörténeti Közlemények 75–76 (1975) pp. 99–107.

Spielmann József: Történelmi reflexiók a népi orvoslás és az orvostudomány viszonyáról. = Orvostörténeti Közlemények Suppl. 11–12 (1979) pp. 35–50.

Spielmann József: A magyarországi latin nyelvű orvosi és természettudományos irodalom a XV–XVI. században. = Orvostörténeti Közlemények 109–112 (1985) pp. 83–89.

Más szaklapokban megjelent néhány tanulmányaiból:

Spielmann József: Gheorghe Marinescu. = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 652–655.

Spielmann József: Claude Bernard és a kísérletes orvostudomány módszertana. = Orvosi Hetilap, 1964. pp. 81–85.

Spielmann József: Bernardino Ramazzini. = Orvosi Hetilap, 1967. pp. 1995–1998.

Spielmann József: Bernardino Ramazzini kelet-európai hatásáról. = Orvosi Hetilap, 1967. pp. 2527–2531.

Szőkefalvi-Nagy Zoltán – Spielmann József: Adalékok a kolozsvári Orvosi Sebészi Intézet első évtizedeinek történetéhez. = Orvosi Szemle, 1967. pp. 207–216, 216–226. (Magyar és román nyelven)

Spielmann József – Izsák Sámuel: Az erdélyi és máramarosi balneológia történetéből. = Orvosi Szemle, 1967. pp. 427–433.

Spielmann József – Csiky Kálmán: Egy méltatlanul elfelejtett tudós: Pándy Kálmán. = Orvosi Hetilap, 1968. pp. 1661–1664.

Spielmann József: Adam Chenot járványtani reformjainak hatása Erdélyben. = Orvosi Szemle, 1971. pp. 106–109.

Matis, J. – Kovács, S. Mária – Spielmann, J.: A nemibetegségek elleni küzdelem történetéből Marosvásárhelyt. (1800–1870). = Orvosi Szemle, 1971. pp. 476–480.

Spielmann József: Orvostörténeti arcképek: Bernardino Ramazzini (1633–1714). = Orvosi Szemle, 1972. pp. 233–236.

Spielmann, J. – Balázs, L.: Egy késő-kartéziánus erdélyi orvos: Huszti Szabó Dávi (1671–1710?). = Orvosi Szemle, 1973. pp. 271–278.

Ionescu, M. – Spielmann, J. – Mihail, N.: Johann Remmelin anatómiai ábrái (1613). = Orvosi Szemle, 1973. pp. 358–365.

Spielmann József – Spielmann Mihály: Kájoni János „Herbariuma”. = Gyógyszerészet, 1977. pp. 299–302.

Spielmann József – Tonk Sándor – Szőkefalvi Nagy Zoltán: Osztrák katonakórházak Erdélyben 1807-ben. = Orvosi Hetilap, 1978. pp. 1109–1112.

Spielmann József – Spielmann Mihály: Kiegészítés Kájoni herbáriumához. = Gyógyszerészet, 1978. p. 145.

Spielmann József – Maior, Ovidiu: Régi erdélyi gyógyszerészi eskük. = Gyógyszerészet, 1979. pp. 177–181.

Spielmann József – Maior, Ovidiu: A gyógyszerészeti dentológia kezdetei Erdélyben. = Gyógyszerészet, 1979. pp. 219–222.

Spielmann József: Az erdélyi néptáplálkozás kérdései Mátyus István műveiben. = Orvosi Hetilap, 1982. pp. 1495–1498.

Spielmann József: Egy 17. századi magyar nyelvű orvosi kéziratról.. = Orvosi Hetilap, 1982. pp. 1748–1751.

Szállási Árpád (1930–2012)

Kapronczay Károly: Szállási Árpád[523]

Negyecseden született 1930. június 30-án egy sokgyerekes családban. Mindig büszke volt származására és arra, hogy családjában ő lett az első okleveles orvos. A trianoni határváltozások, a második világháborút első éveit megelőző határmódosítások miatt több helyen végezte középiskoláit: kezdte Szatmárnémetiben, végül 1950-ben Mátészalkán érettségizett. Olvasottsága, az irodalom és a történelem iránti vonzódása ellenére az orvosi pályát végezte, 1956-ban summa cum laude eredménnyel orvosdoktorrá avatták Debrecenben. Medikus évei alatt sűrűn látogatta Szodoray Lajos professzor orvostörténeti előadásait a Medikus Klubban, mivel a második világháború után az összes magyar orvosi karon megszüntették az orvostörténelem egyetemi oktatását. A későbbiek során is nagy figyelmet szentelt Debrecen orvosi múltja és az orvosi kar jeles tanárainak munkássága iránt, ebben a témakörben több könyve is nyomdai napvilágot látott.

Orvosi oklevelének megszerzése után előbb a Debreceni Orvosegyetem Közegészségtani Intézetének munkatársa lett, de hamarosan a Megyei Gyermekkórház osztályos orvosaként folytatta pályáját. Ez felkészülést jelentett későbbi körzeti orvosi praxisához. Előbb Szabolcs-Szatmár megyében, 1960-tól Kesztölcön, 1968-tól Esztergomban dolgozott. Talán a város szellemi élete ösztönözte arra, hogy elmélyülten foglalkozzon orvostörténelemmel. Az 1950-es évek végétől rendszeresen látogatta az Országos Orvostörténeti Könyvtárat, 1961-ben belépett az Orvos-gyógyszerésztörténeti Szakcsoportba, amely az orvosi múlt iránt érdeklődő orvosokat volt hivatott tömöríteni. Ebből a formából alakult meg 1966-ban a MOTESz keretén belül működő, de nagyobb társasági életet biztosító Magyar Orvostörténelmi Társaság, amelynek egyik alapító tagja lett. Az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején a hazai orvostörténelem iránt érdeklődők évente – más-más helyen szervezett – vándorgyűlésen is találkoztak, amelyeken mindig jelen volt és figyelemkeltő előadásokat tartott.

---

[523] Kapronczay Károly: Szállási Árpád (1930–2012). = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 218–221. (2012) pp. 197–198.
Lásd még: Három orvostörténész köszöntése. Tanulmánykötet Birtalan Győző, Karasszon Dénes és Szállási Árpád tiszteletére. Jubileumi emlékkönyv. Bp., 2010. Johan Béla Alapítvány – Magyar Orvostörténelmi Társaság – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár – Magyar Tudománytörténeti Intézet. 241 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 86.) – Online: http://real.mtak.hu/18215/

Ugyancsak 1966-tól – saját költségén – jelen volt a kétévente megrendezésre került nemzetközi orvostörténeti kongresszusokon – Görögországtól Mexikóig –, s így talán a legismertebb magyar orvostörténész lett a nemzetközi orvostörténeti világban. Mindenhol tartott előadást, főleg a külföldiek előtt ismeretlen magyar és erdélyi orvosokról. Az 1970/1980-as években több alkalommal tartott előadást a hallei egyetemen.

Rendszeresen publikált az Orvosi Hetilapban, az Orvostörténeti Közleményekben, s a nemzetközi orvostörténeti kongresszusok kiadványaiban. Négy alkalommal tüntették ki az Orvosi Hetilap Markusovszky-dijával, megkapta a hazai orvostörténelem művelésének legmagasabb jutalomérmeit, a MOT Zsámboky- és Weszprémi István jutalomérmeit, viselt a Társaságon belül különböző tisztségeket. Az Orvosi Hetilap Horus rovatának szerkesztője is volt haláláig. Számos – közel 600 – orvostörténeti tanulmány szerzője, több könyv írója is volt.

Mély barátság fűzte Antall Józsefhez, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum egykori főigazgatójához, a Magyar Orvostörténelmi Társaság főtitkárához, a későbbi miniszterelnökhöz, Benedek István orvostörténészhez és íróhoz, az ún. Hiúzok Társaságának alapítójához, amely körnek lelkes tagja és résztvevője is volt.

Az 1990-es évek közepén örömmel vette a Debreceni Orvosegyetem akkori rektorhelyettesének, Módis László professzornak a megkeresését, hogy az általános orvosi karon tartson az orvostörténelem tárgyköréből előadásokat. Nagy lelkesedéssel vágott bele 1994-ben az egyetemi oktatói feladatkörbe, 1994-ben megszerezte a PhD fokozatot, az orvostörténelem tárgyköréből habilitált és egyetemi magántanári címet is kapott. Egyik ösztönzője lett a Debreceni Egyetem orvostörténeti gyűjteményének megszervezésének, hiszen az egyetemi klinikai telep átépítése idején „szabaddá vált” az ún. Kenézy-ház, az orvoskart szervező Kenézy professzor egykori villája. Itt kapott helyet az egyetemi orvostörténeti múzeum, könyvtár és konferencia központ, amelynek létesítésében a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár is részt vett. Szállási doktor saját könyvgyűjteményéből gyarapította az orvostörténeti könyvtárat, a tárgyi és éremgyűjteményt stb.

Nyolcvanadik születésnapján az egyetem ünnepi tudományos ülést rendezett, Nagyecsed és Esztergom városa díszpolgári címmel tisztelte meg, s tudományos ülés keretében köszöntötte a MOT is.

Szinte hihetetlen hírnek – soha nem volt beteg – tűnt váratlan betegsége, még inkább halála.

Esztergomban hunyt el 2012. július 12-én.

Magyar László András: Szállási Árpád és a könyvek[524]

A könyvek története immár több mint ötezer éves, a bibliofilia, a régészeti, antikvárius érdeklődés azonban – noha voltak bizonyos ókori előzményei – csupán a reneszánsz szülötte, és nagyjából a nyomtatott könyv európai megjelenésével egyidős.

A 15–16. század teremtette meg a múltnak azt a szinte vallásos tiszteletét, amelynek hordozója immár nem a puszta emberi emlékezet, hanem a könyv lett, s amelynek templomaivá a könyvtárak, könyvgyűjtemények, s a szintén a reneszánsz idején létrejövő múzeumok váltak. Aki élete során valamilyen okból e titokzatos kultusz beavatottjává válik, sosem szabadulhat a múlt, a régiségek és a könyvek édes varázslatától. Szállási Árpád is bizonyosan e megbűvöltek és rajongók táborába tartozott.

Árpádot a sokgyermekes nagyecsedi parasztcsaládból – elsősorban Petőfinek, Adynak és Aranynak köszönhető – korai könyv-, irodalom- és költészetszerelme emelte ki s irányította előbb a szépirodalmi, történelmi érdeklődés, majd az értelmiségi létet számára lehetővé tévő orvosi pálya felé. Könyvészeti, antikvárius hajlamainak köszönhetően jutott el már igen fiatalon, az 50-es évek legvégén az Orvostörténeti Könyvtárba is, és innen vezetett útja a hamarosan, 1966-ban megalakuló Orvostörténelmi Társasághoz, amelynek idős korára egyik legaktívabb, legtermékenyebb, s több díjjal is elismert tagja lett. De e reneszánsz fogantatású könyvimádat hatására alapozta meg – már egyetemistaként – későbbi hatalmas könyvgyűjteményét is, amely orvostörténeti kollekcióként az ország bizonyára legértékesebb és magyar vonatkozásban legteljesebb magángyűjteménye.

Ez a gyűjtemény bizonyára külön méltatást igényelne. Sajnos magam sosem kaphattam teljes képet sem e kincsestár méretéről, sem tartalmáról. Ám Árpád gyakran tisztelt meg avval, hogy legkedvesebb könyveit, autográf kéziratait, ritka nyomtatványait darabonkint elhozta, s megmutatta nekem. Sosem feledem, ahogy fekete aktatáskájából szeretetteljesen, csillogó szemmel elővette a gondosan becsomagolt könyvet, vagy kéziratot, megsimogatta, majd tudományos értékű, ám gyakran humoros anekdotákkal színezett magyarázatok kíséretében elém helyezte őket. Jól tudtam, hogy e kincsekhez profán kézzel érni aligha szabad, itt csak a távol csodálatnak lehet helye. S mikor aztán a gyönyörű Apáczai-Enciklopédia fehér pergamenkötésű, prima editioját egyszer – némi habozás után – a kezembe adta, tudtam, nem akármilyen kitüntetésben részesülök e pillanatban. S én mélységesen hálás is voltam ezért a valódi s igazán értékes kitüntetését.

---

[524] Forrás: Magyar László András: Szállási Árpád és a könyvek. (A III. Vaszary Napon Esztergomban elhangzott megemlékezés). = http://www.ekor-lap.hu/kultura/2012/szallasi-arpad-es-a-konyvek

Árpád verseiben – szinte minden kötetében – maga is szólt a könyvekkel való szoros kapcsolatáról. Hol közvetetten, hol pedig közvetlenül. ‚Könyveim közt" című versében például a következőképpen ír, megindító őszinteséggel:

> „Világom a könyvek világa, oda vagyok önként bezárva... vélem lakik a tudomány múltja, képzetem az időben kinyújtja... könyvtáramnak régen része vagyok, árnyékommal talán itt maradok, vagy apránként én is szétszóródom, ha nem lesz majd őriző utódom."

Régi tapasztalat az is, hogy aki a könyvek bűvkörében él, előbb-utóbb ellenállhatatlan késztetést érez arra, hogy maga is könyveket teremtsen, tehát tanulmányokat, verseket, könyveket írjon, szerkesszen vagy legalább mások könyveit segítse világra.

Szállási Árpád is rengeteget írt, szerkesztett, alkotott. Könyvek által ihletett munkássága, ma már biztosak lehetünk benne, jelentős. Mint általában a nagy olvasottságú emberek, különösen élete utolsó harmadában bizonyult termékenynek. Orvostörténeti munkái közül azok a legjobbak, amelyben történeti és bibliofil érdeklődése a szépirodalmival találkozhatott.

Ebből az áldott találkozásból született a „Magyar írók orvosai és a magyar orvosírók" (Piliscsaba, 1998), az „Orvostörténeti mozaikok 1–2." (Esztergom, 1998., 2010) és az általa szerkesztett „A múlt magyar orvostörténészei" (Piliscsaba–Bp., 2002) című kötet. A történelmi érdeklődés és a – tágabb és szűkebb értelemben vett – hazaszeretet találkozása pedig Árpád talán legnagyszerűbb könyvét, a „II. Rákóczi Ferenc és Ecsed" (Bp.–Nagyecsed, 2008) című alapvető, hatalmas műveltséggel és szorgalommal megírt forrásfeltáró munkát eredményezte, s ugyanez a kettős indíttatás hozta létre és az „Esztergom egészségügyének története" (Komárom, 1987) című kiváló monográfiát is.

De az elmúlt évtizedeknek szinte nem is volt olyan színvonalasabb orvostörténeti vállalkozása, amelyben Árpád valamilyen módon ne vett volna részt. Ezek közé tartozik – csupán a felsorolás is lenyűgöző – A magyar szülészet-nőgyógyászat története, A Magyar Nőorvos- Társaság története, az Orvosi Hetilap-emlékkönyv, a Magyar Sebész Társaság emlékkönyve, „A medicina krónikájá"-nak magyar kiadása, a Weszprémi-, és a Semmelweis-emlékkötet, Feichtinger Sándor életrajzának kiadása, a Bókay, a Török, a Benedek László-, a Weszprémi- és a Szontágh-monográfia, hogy a cikkek, tanulmányok százait ne is említsük itt.

Árpád mindemellett ott bábáskodott a Weszprémi által fordított „Bába mesterségre tanító könyv" reprint kiadásánál is, s mint avatott éremgyűjtő és orvosi numizmatikai szakértő

két numizmatikai monográfiát is közzé tett a debreceni érmekről. Hat verseskötetét olvasva pedig színes személyiségének, szeretetreméltó egyéniségének emléke elevenedik meg számunkra.

Szállási Árpád sokat köszönhetett a könyveknek, ám tévedés volna azt hinni, hogy a könyvtár neki csupán menedékül, asylumul szolgált az élet megpróbáltatásai közepett. Árpád számára ugyanis a könyvtár, a könyvek világa maga volt az élet, vagy annak legalábbis nélkülözhetetlenül fontos része, ahogy mindazoknak az életet és a reményt jelenti, akiket ez a világ elvarázsolt s befogadott egyszer.

Bennünket könyv-szerető embereket ezért Árpád sohasem hagyott magunkra: írásai, munkái ott sorakoznak polcainkon, általuk szól ma is hozzánk. Ha sorait olvassuk, tisztán hallhatjuk Árpád zamatos tiszántúli tájszólását, élvezhetjük emlékezetes hanglejtését, szenvedélyes intonációját, láthatjuk kifejező kézmozdulatait, és úgy érezhetjük, ismét, vagy inkább: még mindig velünk van, velünk beszélget, velünk vitatkozik valahol közös emlékezetünk egyik biztonságos és meghitt, tömött polcokkal kerített könyvtárszobájának örök oltalmában.

*

Nagyobb orvostörténeti munkái:[525]

Szállási Árpád: Szegényháztól a kórházig. Esztergom egészségügyének története. Komárom, 1987. 164 p.

Szállási Árpád: Weszprémi István (1723–1799) és kora. Debrecen, 1995. 44 p. (A debreceni orvosképzés nagy alakjai 6.)

Szállási Árpád: Szontagh Félix (1859–1929) és a debreceni gyermekorvoslás előzményei. Debrecen, 1995. 29 p. (A debreceni orvosképzés nagy alakjai 7.)

Lampé László – Szállási Árpád: Százéves a Magyar Nőorvos Társaság. Bp., 1996. 415 p.

Lampé László – Szállási Árpád: Medicina in nummis Debreceniensis. Debrecen, 1997. 448 p.

Szállási Árpád: Debrecen első orvos-akadémikusa: Török József (1813–1894). Debrecen, 1998. 131 p.

Szállási Árpád: Magyar írók orvosai és a magyar orvosírók. Piliscsaba, 1998. 248 p.

Szállási Árpád: Orvostörténeti mozaikok 1. köt. Esztergom, 1998. 209 p.

Gazda István – Kapronczay Károly – Ács Tibor – Szállási Árpád (szerk.): Az 1848–49-es szabadságharc egészségügye és honvédorvosai. 1–2. köt. Előszó: Schultheisz Emil. Piliscsaba – Bp., 2000. 523 p.

[525] Cikkei digitalizált változatban olvashatók a Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet által összeállított honlapon: http://orvostortenet.hu/tankonyvek/tk-05/Szallasi/

Szállási Árpád: Dr. Benedek László. 1887–1945. Debrecen, 2000. 62 p., 12 t. (A debreceni orvosképzés nagy alakjai 16.)

Szállási Árpád (összeáll.): Azok az ötvenes évek avagy egy évfolyam kortana. DOTE 1950–1956. Debrecen, 2000. 50 p., 7 t.

Weszprémi István emlékezete halálának 200. évfordulóján. Összeáll.: Szállási Árpád, sajtó alá rend.: Gazda István, bev. tan.: Schultheisz Emil, a latin szövegr. ford.: Magyar László. Piliscsaba – Bp. – Debrecen, 2000. 293 p.

Semmelweis Ignác emlékezete. 1–2. köt. Összeáll.: Szállási Árpád, sajtó alá rend.: Gazda István, Bp. – Piliscsaba, 2001. 567 p.

A múlt magyar orvostörténészei. Összeáll.: Szállási Árpád, sajtó alá rend.: Gazda István, előszó: Schultheisz Emil, a bev. tanulmányt írta: Kapronczay Károly. Piliscsaba – Bp., 2002. 388 p.

Kapronczay Károly – Szállási Árpád (összeáll.): Az orvos Batthyány-Strattmann László. Boldoggá avatásának tiszteletére. Sajtó alá rend.: Gazda István. Bp., 2003. 137 p.

Sipos Lajos (szerk.): „...kínok és álmok közt...”. Babitsról. (Társszerző: Szállási Árpád). Bp., 2004. Akadémiai Kiadó. 323 p. (Babits könyvtár 7.)

Feichtinger Sándor doktor önéletírása. Szakszerkesztő: Szállási Árpád, sajtó alá rend.: Gazda István. Piliscsaba, 2005. 177 p.

Lampé László – Szállási Árpád: Medicina in nummis Debreceniensis. 2. bőv. kiad. Debrecen, 2005. 558 p.

Romics Imre (szerk.): 85 éves a Semmelweis Egyetem Urológiai Klinikája. Társszerző: Szállási Árpád. Bp., 2005. 239 p.

Fehér János – Szállási Árpád – Gazda István: Emlékkönyv az Orvosi Hetilap alapításának 150. évfordulójára. Bp., 2007. 160 p.

Szállási Árpád: II. Rákóczi Ferenc és Ecsed. Nagyecsed – Piliscsaba, 2008. 169 p.

Szállási Árpád: Bókay Zoltán (1885–1955) és a hazai gyermekgyógyászat. Debrecen, 2008. 51 p. (A debreceni orvosképzés nagy alakjai 24.)

Lampé László – Batár István – Szállási Árpád: A magyar szülészet-nőgyógyászat története. Bp., 2009. 494 p.

Szállási Árpád: Magyar írók orvosairól és a magyar orvosírókról. Bp., 2010. 375 p.

Szállási Árpád: Orvostörténeti mozaikok 2. köt. Esztergom, 2010. 176 p.

Kapronczay Károly

Székely Sándor (1913–1991)[526]

Székely Sándor, Társaságunk egyik alapító tagja, 1991. december 21-én, szívbetegségben hunyt el. Székely Sándor 1913. november 13-án született Kecskeméten, jómódú polgárcsaládban. Középiskoláit Budapesten, egyetemi tanulmányait Szegeden végezte: 1938-ban avatták doktorrá. Előbb a budapesti Szeretetkórház fül-orr-gége osztályán működött alorvosként, majd munkaszolgálatot teljesítve, a Veszprém Megyei Közkórház nőgyógyászatán dolgozott. 1946-ban a XVI. kerületi elöljáróság helyettes tisztiorvosává nevezték ki. 1948–49-ben a Szikra Könyvkiadó politikai lektorátusának vezetője, 1952–53-ban pedig a Természet és Társadalom című lap főszerkesztője. 1957-ben a X. kerületi Tanács rendelőjében dolgozik mint fül-orr-gégész, majd a Vöröskereszt munkatársa lesz. 1958-ban nevezték ki az Orvostudományi Dokumentációs Központ[527] igazgatóhelyettesévé, majd 1960-tól igazgatójává, ahol nyugdíjba vonulásáig megmaradt e poszton. 1966-ban kandidátusi fokozatot szerzett.

Elnöke és titkára volt a Magyar Könyvtárosok Egyesületének, tagja a TIT-nek, a Vöröskeresztnek, a MOT-nak. Szerkesztette az Élet és Tudományt, az Orvosi Hetilap Horus-rovatát, az Orvosi Könyvtárost és a Családi Lapot, mely egy időben az ország legnagyobb példányszámban vásárolt hetilapja volt. Publikált az Orvostörténeti Közleményekben és más tudományos periodikákban is.[528]

Oktatott és írt. Tudomány- és orvostörténeti tárgyú munkái közül a legfontosabbak: ’Herman Ottó’ (1955), ’Élet, ember; világ’ (1961), ’Az ember és a túlvilág’ (1962), ’Az orvostudomány története’ (1960),[529] ’Az orvostudomány terminológiája’ (1963), ’A Horthy-rendszer egészségügyének ideológiai irányzatai’ (kand. dissz., 1966), ’Így kezdődött… a felszabadulást követő évek egészségpolitikája’ (1970). Szerkesztette ’A SOTE klinikáinak és

---

[526] Forrás: Kapronczay Károly: Székely Sándor (1913–1991). = Orvostörténeti Közlemények 133–140 (1991–1992) p. 251.

[527] Később: Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár

[528] Székely Sándor: János Balassa, the pioneer of modern surgery in Hungary. = Therapia Hungarica, 1964. pp. 144–146.
Székely Sándor: Hipotézis és bizonyosság. A semmelweisi felfedezés. = Világosság, 1965. pp. 688–692.

[529] Székely Sándor: Az orvostudomány története. Bp., 1960. 272 p. (2. kiad.: Bp., 1961. 271 p.)

intézeteinek története'[530] és 'A magyar orvosi könyvtárügy és információ harmadik évtizede'[531] című kiadványokat.

Az Orvosi Hetilapban megjelent néhány publikációja:

Székely Sándor: Nagynémet ideológia és orvostörténelem. = Orvosi Hetilap, 1959. pp. 1163–1165.

Székely Sándor: Orvostörténeti vándorgyűlés. = Orvosi Hetilap, 1959. pp. 1377–1378.

Székely Sándor: A tuberkolózis problémája Csehov műveiben. = Orvosi Hetilap, 1960. pp. 853–858.

Székely Sándor: A polgári orvosi etika Csehov műveiben. = Orvosi Hetilap, 1960. pp. 1427–1430.

Székely Sándor: Lenhossék Mihály. = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 2478–2479.

Székely Sándor: Harvey Cushing. 1869–1939. = Orvosi Hetilap, 1969. pp. 155–161.

Székely Sándor: Linus Pauling. = Orvosi Hetilap, 1969. pp. 549–550.

Székely Sándor: Mátyus István életregénye. = Orvosi Hetilap, 1970. pp. 1055–1056.

Székely Sándor: Athanasius Kircher. 1602–1680. = Orvosi Hetilap, 1970. pp. 2495–2496.

Székely Sándor: Mary Baker-Eddy és a Christian Science. = Orvosi Hetilap, 1971. pp. 1529–1531.

Székely Sándor: Paul Lafargue. = Orvosi Hetilap, 1972. pp. 211–213.

Székely Sándor: Dominique-Jean Larrey. = Orvosi Hetilap, 1972. pp. 2300–2302.

Székely Sándor: Ludwig Kugelmann. = Orvosi Hetilap, 1972. pp. 2781–2784.

Székely Sándor: Clemens von Pirquet. = Orvosi Hetilap, 1974. pp. 1175–1177.

Székely Sándor: Jahn Ferenc. = Orvosi Hetilap, 1977. pp. 339–340.

Az Orvostörténeti Közleményekben megjelent néhány publikációja:

Székely Sándor: Az orvostörténet oktatásának tapasztalatai középfokú egészségügyi szakiskoláinkban. = Orvostörténeti Közlemények 18 (1960) pp. 113–119.

Székely Sándor: Miért nem ismerték el Semmelweis felfedezését még a 60-as években sem? = Orvostörténeti Közlemények 43 (1967) pp. 93–100.

Székely Sándor: A magyarországi orvosok szakmai tájékozódási forrásai a XIX. század első felében. = Orvostörténeti Közlemények 57–59 (1971) pp. 269–275.

Székely Sándor: On the praparation the Hungarian Health Act of 1876. = Orvostörténeti Közlemények 66–68 (1973) pp. 59–84.

---

[530] Székely Sándor (szerk.): A Semmelweis Orvostudományi Egyetem klinikáinak és intézeteinek története. 1945–1975. Bp., 1976. 284 p.

[531] Székely Sándor (szerk.): A magyar orvostudományi könyvtárügy és információ harmadik évtizede. Bp., 1979. 259 p.

Simon Miklós

Szodoray Lajos (1904–1980)[532]

Szodoray Lajos 1904. március 26-án Budapesten született. Édesapja bankfőtisztviselő volt. 1937. május 27-én feleségül vette Jósa Bertát, aki szintén orvos volt. Négy gyermekük közül Antal mérnök volt, 52 éves korában elhunyt; Erzsébet tanárnő Svájcban él, Péter Budapesten főorvos, Éva banktisztviselő Debrecenben, unokája a DOTE hallgatója. Szodoray Lajos középiskolai tanulmányait a budapesti II. kerületi főgimnáziumban végezte, mindvégig jeles eredménnyel. 1922-ben iratkozott be a Pázmány Péter Tudományegyetem orvoskarára, ahol 1928-ban doktorrá avatták. Előtte fél évet a bécsi egyetemen hallgatott. Évfolyamtársai között számos igen tehetséges hallgató volt; közülük később nyolcan (Ivánovics György, Gömöri Pál, Gömöri György, Horányi Béla, Schranz Dénes, Alföldy Jenő és Gerő Sándor) tanszékvezető professzorok lettek. Orvostanhallgató korában két éven át dolgozott a Buday Kálmán vezette kórbonctani intézetben, ahol együttműködhetett olyan később itthon és külföldön egyaránt ismert jeles kutatókkal, mint Baló József, Farkas Károly, Rubányi Pál, Zalka Ödön és Nachtnebel Ödön, akik később valamennyien intézetvezetői állást töltöttek be. Munkatársa és barátja volt Gömöri György professzor is, aki később az USA-ban mint a „hisztochemia atyja” vált ismertté. Buday Kálmán intézete teremtette meg Szodoray Lajos számára azt a szilárd morfológiai alapot, mely az évtizedek folyamán őt nem csak idehaza, hanem külföldön is az egyik legismertebb hisztopatológussá avatta. Bőrgyógyász működése idején végig megmaradt a bőrbetegségek biztos hisztológiai és kórszövettani vizsgálatára alapozott kórismézésben.

1928-tól 1950. január 1-ig megszakítás nélkül a Nékám Lajos vezette budapesti bőrklinika kinevezett orvosa volt. Először mint díjas gyakornok, 1929-től mint fizetés nélküli, 1933-tól pedig mint fizetéses tanársegéd. 1943-ban adjunktussá lépett elő. A budapesti bőr- és nemikórtani klinikán 15 éven át a szövettani, öt éven át pedig a szerológiai laboratóriumnak volt a vezetője.[533] (…)

---

[532] Forrás: Simon Miklós: Dr. Szodoray Lajos (1904–1980). Debrecen, 1998. 67 p., 12 t. (A debreceni orvosképzés nagy alakjai 15.) (A tanulmányból részleteket közlünk, melyek az alábbi oldalakon találhatók: pp. 7–8., p. 16., pp. 25–26.)

[533] Ebben az időben írt tudománytörténeti dolgozata: Szodoray Lajos: A penicillin és antibioticumok felfedezésének története. A penicillin előállítása, kémiája, hatástana. = Bőrgyógyászati és Venerologiai Szemle, 1947. pp. 2–11.

A budapesti bőrklinikáról Szodoray Lajost 1949. december 15-i kelettel nyilvános rendes tanárrá és a debreceni bőr- és nemikórtani klinika igazgatójává nevezték ki. Tanszékfoglaló előadását 1950 márciusában tartotta *A magyar dermatológia múltja és jövője* címmel. Előadásában megfogadta, hogy minden erejével és képességével a magyar nép egészségügyét szolgálja.

Első teendői közé tartozott a korszerű funkcionális dermatológiai kutatáshoz elengedhetetlen hisztológiai és hisztokémiai laboratóriumok újjászervezése. Ezeket követte az új szerológiai, fény, bakteriológiai, tbc, klinikai kémiai (vegyésszel), allergológiai Finsen, andrológiai laboratóriumok működésbe helyezése. Oláh professzor vezetésével 1951-ben felállította az Országos Orvosmikrológiai Állomást, mely hivatva volt a gyógyító, kutató munkát segíteni, új fiatal mikrológusokat képezni. A klinikai gyógyító munkát fokozta azzal, hogy ágylétszámát kétszeresére emelte, új gyermek- és venereás osztályt állított fel, és megvetette az égett gyermekek korszerű kezelésének alapját. Mindenki nagyra értékelte, milyen elszánt küzdelemmel és utánajárással sikerült a szűkös anyagi keretek ellenére létrehoznia egy olyan klinikát és felszerelést, mely a korszerű dermatológiai kutatáshoz elengedhetetlen volt. (…)

Rendkívüli érdemei vannak Szodoray professzornak a tankönyvírásban. 1952-ben Rajka Ödönnel megírta *A bőr- és nemigyógyászat* című négy kiadást megért tankönyvét. Utolsó kiadását velünk, munkatársaival együtt dolgozta át. 1971-ben tanszékvezető társaival együtt új bőrgyógyászati tankönyvet írt. Az onkológiai tankönyvnek ő írta a bőrdaganatokkal foglalkozó fejezetét. Az 1200 lap terjedelmű orvosi mikológiának, mely 1966-ban németül is megjelent, szerkesztője és társszerzője. Vezekényivel írt *Iconografia selecta dermatopathologica* című monográfiája a hetenként tartott patohisztológiai szeminárium anyagát tartalmazta; ez a hazai orvosi irodalom első idegen nyelvű bőrszövettani atlasza. Petrányi Gyulával könyvet írt a kollagén betegségekről és egy fejezetet a dermatológiai immunpathológiai megbetegedésekről.

Tudományos működését könyvein kívül 228 hazai, valamint német, angol, francia, lengyel, cseh nyelven megírt dolgozata minősíti. Külföldi szerepléseiben kiváló német, angol, francia, orosz nyelvismerete segítette. Igazgatása idején a debreceni bőrklinika munkatársaitól megjelent dolgozatok száma elérte a 450-et. Jegyzetfüzetében minden beosztottjának kutatási témáját nyilvántartotta. Ennek alapján követte és számon kérte minden orvosának előrehaladását témájában. (…)

*

Orvostörténeti tanulmányai közül az alábbiakat emeljük ki:

Szodoray Lajos: Az új németnyelvű Fracastoro-fordítás. = Orvosi Hetilap, 1961. pp. 468–469.

Szodoray Lajos: Polziano betegsége. = Orvosi Hetilap, 1968. p. 771.

Szodoray Lajos: Dr. Török Lajos bőr-histopathologiai szemlélete. = Bőrgyógyászati és Venerologiai Szemle, 1970. pp. 202–204.

Szodoray Lajos: Emlékezések a Magyar Dermatológiai Társulat múltjára (1928–1978). = Bőrgyógyászati és Venerologiai Szemle, 1978. pp. 193–202.

Az Orvostörténeti Közleményekben megjelent néhány publikációja:

Szodoray Lajos: Néhány adat az 1848–49-i szabadságharc venereás helyzetéről. = Orvostörténeti Közlemények 4 (1956) pp. 34–41.

Szodoray Lajos: Az orvostörténet oktatásának problémái hazai orvosegyetemeinken. = Orvostörténeti Közlemények 14 (1959) pp. 34–42.

Szodoray Lajos: Debreceni orvosok, gyógyítók és kórházak a XVII–XVIII. században. = Orvostörténeti Közlemények 18 (1960) pp. 132–145.

Szodoray Lajos: Paracelsus mai szemmel. = Orvostörténeti Közlemények 44 (1968) pp. 105–108.

Szodoray Lajos: Orvosképzés a vidéki magyar egyetemeken. = Orvostörténeti Közlemények 51–53 (1969) pp. 241–248.

Szodoray Lajos: A magyar orvosi fakultások kapcsolatai. = Orvostörténeti Közlemények 57–59 (1971) pp. 295–302.

Szodoray Lajos: Szakvélemények és hozzászólások Semmelweis kórtörténetéhez. = Orvostörténeti Közlemények 83–84 (1978) p. 101, 128.

Kapronczay Károly

Takáts László (1910–1987)[534]

(…) Orvosdoktori oklevelét 1945-ben Szegeden szerezte, majd kórbonctanból és kórszövettanból szerzett szakorvosi képesítést. Rendszerető, pontos természete már pályakezdő orvosként a hadsereghez vonzotta, így hamarosan hivatásos honvédorvos lett, a II. világháború évei alatt mindvégig frontszolgálatot teljesített. Felelősséget érzett a rábízott katonák egészségéért, életük megmentéséért és hivatásos tiszteket „meghazudtoló" módon lett tisztje, emberséges parancsnoka beosztottjainak. A II. világháború egyik legszebben kitüntetett fiatal orvostisztje volt, aki 1945 után részt vállalt a hadsereg újjászervezésében. Hitte és vallotta, hogy a hivatásos honvédorvosoknak mindig hivatásuk magaslatán kell állnia, bármelyik pillanatban a legjobb tudásuk szerint kell cselekedni. Szigorú orvosparancsnok volt, aki szabadidejében a humán tudományok felé vonzódott. Az 1950-es évektől egyre több tanulmánya jelent meg e tárgykörből, elsősorban a magyar katonaorvoslás történetét dolgozta fel fejezetenként,[535] majd ezen kutatásainak csúcsát, a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc katonaorvosi vonatkozásainak feltárása jelentette.[536] E tárgykörből szerezte meg kandidátusi fokozatát.[537]

Nyugalomba vonulása után lett Társaságunk alelnöke, alapító, majd tiszteletbeli elnöke a Katonaorvoslás-történeti Szakosztályunknak. Élete végén elsősorban a hadsereg katona-egészségügyi szervezésének és szervezetének történetével foglalkozott, haláláig szerkesztette a Honvédelmi Közlemények katonaorvoslás-történeti rovatát. (…)

1987. december 9-én hunyt el Budapesten Takáts László nyugállományú orvosezredes, a Magyar Orvostörténelmi Társaság tiszteletbeli alelnöke, az Orvostörténeti Közlemények szerkesztőbizottsági tagja, a Weszprémi István Emlékéremmel kitüntetett jeles orvostörténész.

---

534 Forrás: K. K. [Kapronczay Károly]: Takáts László (1910–1987). = Orvostörténeti Közlemények 117–120 (1987) p. 361.

535 Lásd pl. Takáts László – Szemkeő Endre – Vámos László: Magyarországi tábori kórház szervezési és működési elve 1692-ben. = Orvostörténeti Közlemények 82 (1977) pp. 51–63.

536 Lásd pl. Takáts László: Az egészségügy szervezése a Rákóczi szabadságharc idején. In: Rákóczi-tanulmányok. (Szerk.: Köpeczi Béla, Hopp Lajos, Várkonyi Ágnes). Bp., 1980. pp. 183–201.

537 Kandidátusi disszertációja alapján 2003-ban jelent meg monográfiája a Rákóczi szabadságharc egészségügyéről: Takáts László: A Rákóczi-szabadságharc egészségügye. A bevezető tanulmányt írta: R. Várkonyi Ágnes. Az eredeti munka kiegészítve: Takáts Endre tanulmányával. Sajtó alá rendezte: Gazda István. Piliscsaba – Bp., 2003. Magyar Tudománytörténeti Intézet – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár 163 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 44.) *(– a szerk. megj.)*

Orvostörténeti tanulmányai közül az alábbiakat emeljük ki:

Takáts László – Takáts Endre: A francia hadsereg egészségügyi szolgálatának működése a napoleoni háborúk magyarországi szakaszán 1809-ben. = Honvédorvos, 1961. pp. 226–237.

Takáts László: Az utolsó nemesi felkelés csapategészségügyi szolgálatának működése 1809-ben. = Honvédorvos, 1962. pp. 321–331.

Takáts László: Egy 170 éves katonai pharmacopoeáról. = Gyógyszerészet, 1966. pp. 303–306.

Takáts László – Takáts Endre: Adalékok a XVII. század fordulójának katona-egészségügyéhez. = Honvédorvos, 1966. pp. 322–335.

Takáts László: Néhány egészségügyi jellegű hadijogi kérdés a Rákóczi szabadságharc idejéből. = Honvédorvos, 1969. pp. 258–277.

Takáts László: Rákóczi hadseregének gyógyszerellátásáról. = Honvédorvos, 1970. pp. 280–300.

Takáts László – Takáts Endre: Lang Jakab Ambrus, a kuruc hadsereg tábori főorvosa. = Honvédorvos, 1971. pp. 57–73.

Takáts László: Hadigondozás a Rákóczi-szabadságharc idején. = Honvédorvos, 1971. pp. 290–304.

Takáts László: A 18. sz. ideiglenes és állandó jellegű katonai kórházaitól a tábori kórházrendszerig. = Honvédorvos, 1976. pp. 251–164.

Takáts László – Faller János – Leitner Ferenc: Katonaegészségügyi szolgálatunk megalakulása és működése a felszabadulás évében (1945). = Honvédorvos, 1977. pp. 237–240.

Tardy János – Gazda István

Tardy Lajos (1914–1990)[538]

Tardy Lajos 1914. július 28-án született Budapesten, édesapja gépészmérnök volt. 1937-ben szerzett jogi diplomát a Pázmány Péter Tudományegyetemen. 1937 októberétől 1938 novemberéig katonai szolgálatát töltötte. Ezt követően több ügyvédi irodában is dolgozott ügyvédjelöltként, ezek között említendő dr. Kenéz Miklós, dr. Hidas Sándor és dr. Dósa Ottó ügyvédi irodája. 1942-ben egységes bírói és ügyvédi vizsgát tett le, s így módja nyílt arra, hogy abban az évben ügyvédi irodát nyisson Pestújhelyen.

A II. világháborúban a keleti fronton katonaként szolgált, szovjet hadifogságba esett, melyből 1947-ben szabadult. Budapestre visszatérve a Földművelésügyi Minisztériumban lett jogász. 1949 januárjától az Igazságügyminisztériumban alosztályvezetőként dolgozott miniszteri osztálytanácsosi rangban, és ezzel párhuzamosan 1949. november 1-től az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda igazgatója is volt 1955. március 12-ig.

1955. március 28-án – koholt vádak alapján – letartóztatták, a börtönből 1955. október 2-án szabadult. Ekkor megbetegedett és 1956. január 28-ig kórházban feküdt. Törvényességi óvás alapján 1956-ban, majd 1989-ben rehabilitálták.

1956 júliusától az Új Magyar Könyvkiadó lektora volt, 1957–58-ban önálló ügyvédként működött, 1959–60-ban az Állami Könyvterjesztő Vállalatnál dolgozott, 1960 novemberétől az 1969-es év végéig az Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkatársa volt. 1970-től a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Könyvtárának vezetőjeként dolgozott nyugállományba vonulásáig (1975).

1954-ben szerzett kandidátusi fokozatot a jogtudomány témakörében írt disszertációjával, majd mint kartvelológus egyben a magyar–grúz kapcsolatok történetének kutatója nyerte el 1973-ban Grúziában a történelemtudomány doktora fokozatot, s ezt abban az évben honosították is (disszertációjának címe: ’Grúzia a középkori európai közvéleményben és a XVI. századi grúz–magyar kapcsolatok’).

Tagja volt az MTA Őstörténeti Munkaközösségének, valamint a Szegedi Őstörténeti Munkaközösségnek. Tagjává választotta az MTA Orientalisztikai Bizottsága, választmányi

[538] Forrás: Tardy János – Gazda István: Tardy Lajos életrajzi adatai. In: Tardy Lajos orvostörténeti vizsgálódásai. Kapcsolattörténeti kutatások. Összeállította: Tardy János. Bp., 2009. Magyar Tudománytörténeti Intézet – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár. pp. 18–20. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 79.)

tagja volt a Kőrösi Csoma Társaságnak. Választmányi tagja volt a Magyar Írók Szövetségének, a Magyar Pen Clubnak, továbbá a Société des Asiatique de Paris vezetőségének, a párizsi Revue de Kartvélologie tudományos tanácsának. A szegedi József Attila Tudományegyetem címzetes egyetemi tanára volt.

Az 1980-as évek második felében a reneszánszkori külföldi tollforgatók beszámolóinak feldolgozására irányuló kutatásait (Iter Pannonicum) a Soros Alapítvány támogatta. Orvostörténeti kutatásaiért 1984-ben elnyerte a Weszprémi István Emlékérmet. Két alkalommal is kitüntették a Munka Érdemrenddel. 1988-tól segítette az akkor alakult Történelmi Igazságtétel Bizottság munkáját.

1990. január 10-én hunyt el Budapesten.

*

Több, vele készített interjú és róla írt megemlékezés teszi teljesebbé életműve megismerését. 1970-ben a Magyar Nemzet 7. számában Maron Ferenc készített vele interjút a magyar–grúz történelmi kapcsolatok feltárásáról, 1974-ben pedig hasonló témájú cikk jelent meg róla Tbiliszben a MACNE elnevezésű periodikában. 1977-ben a Szovjetunió c. folyóirat 1. számában Szilágyi Péter adta közre a vele készített beszélgetés szövegét, 1978-ban az Esti Hírlap 195. számában Lukács Ákos interjúja olvasható. 1980-ban a Literaturnaja Gruziában mutatták be a kartvelológus Tardy Lajost, s hasonló témájú publikáció jelent meg idehaza az Ország-Világ 37. számában, Benedek István Gábor tollából. Még ugyanabban az évben az Esti Hírlap 282. számában Lukács Ákos írt Tardy kutatásairól. 1983-ban az Olvasó Nép nyári számában Torday Alíz közölt vele interjút, s ugyanabban az évben a Népszabadság 185. számában Máté J. György vele készített beszélgetését adták közre. A Könyvvilág 1986-os 3. számában olvasható a Nádor Tamással folytatott beszélgetése.

A Forrás 1987-es évfolyamában Radics Péter írt róla ’Memento-memoárok a középosztályból’ címmel. A Népszabadság 1988. évi 191. számában találkozhatunk Czippán Györgynek Tardy Lajossal folytatott beszélgetésével, míg a Szabad Föld 1989. évi 2. száma történelmi nyomkeresőként mutatja be Tardyt a Kis József Manóval folytatott beszélgetésében.

75. születésnapján, 1989-ben az Élet és Irodalomban Domokos Mátyás, a Magyar Nemzetben Zay László köszöntötte őt.

Halála után a Magyar Nemzetben Ruffy Péter emlékezett munkásságára, az Élet és Irodalomban és a Szovjet irodalom c. periodikában Rab Zsuzsa, a Keletkutatás folyóiratban

Róna-Tas András. 1991-ben az Érden kiadott Földrajzi Múzeumi tanulmányokban emlékeztek munkásságára, Tbilisziben pedig 1992-ben jelent meg megemlékezés a kartvelológus Tardy Lajosról. 2006-ban Demény-Dittel Lajos retrospektív életmű-bibliográfiát készített.

Köteteiről számos recenzió jelent meg idehaza és külföldön egyaránt.

Nagyobb művei:[539]

Rapport sur les systèmes de crédit agricole et d'assurances agricoles (1938)

Abedik gróf csodálatos élete (Kerekesházy Józseffel, 1939)

Orosz–magyar jogi és államigazgatási szakszótár (Névai Lászlóval, 1951)

Balugyánszky Mihály (1954)

Fejezetek az orosz–magyar orvosi kapcsolatok múltjából (Schultheisz Emillel, 1960)

Jakub bej (Reineggs Jakab Jánosról, 1963)

Világjáró Besse János (Radó Györggyel, 1963)

A tokaji Orosz Borvásárló Bizottság története (1773–1798) (1963)

A százesztendős Fordítóiroda (Karcsay Sándorral, 1969)

Régi magyar követjárások Keleten (1971)

Régi hírünk a világban (1979)

Ungret-szakartvelosz urtiertoba XVI. szaukunesi (1980)

A tatárországi rabszolgakereskedelem és a magyarok a XIII–XV. században (1980)

Régi feljegyzések Magyarországról (1982)

Kis magyar történetek (1986)

Szaggatott krónika (1986)

Kaukázusi magyar tükör (1988)

Orosz és ukrán utazók a régi Magyarországon (1988)

Történeti ínyencfalatok (1989)

Da Mattia Corvino agli Ottomani. Rapporti diplomatici tra Venezia e l'Ungheria, 1458–1541 (1990)

A magyar állami fordításügy 130 esztendeje. (1869–1949–1999) (Karcsay Sándorral és Szappanos Gézával, 1999, postumus)

Miksa császár magyar huszárezredének története (Kéziratban)

Iter Pannonicum 1–6. köt. (Kéziratban)

[539] Teljes életmű-bibliográfiája itt olvasható: Gazda István – Tardy János – Bodorné Sipos Ágnes: Tardy Lajos (1914–1990) művelődéstörténész, orvostörténész, szakfordító, a történelemtudomány doktora rövid életrajza és életmű-bibliográfiája. Online: http://real.mtak.hu/13435/

Varannai Gyula (1905–1993)[540]

A Felvidéken, Szakolcza szabad királyi városban születtem 1905. február 17-én. Atyám latin-magyar szakos tanár, anyám tanítónő volt. Az I. világháború utáni országhatárok megváltozása következtében szüleimet Budapestre helyezték, így gimnáziumom felső osztályait a Zrínyi Miklós Reálgimnáziumban fejeztem be. Ezután felvételt nyertem a budapesti Tudományegyetem orvosi karára, ahol 1929-ben orvosdoktorrá avattak fel. Még ebben az évben a budapesti Szent Rókus Kórház belgyógyászati osztályára vettek fel egyelőre mint fizetés nélküli externistát. Főnököm Wenhardt János egyetemi rk. tanár nagyfokú kollegialitására vallott, hogy hatunk közül engem választott ki legközelebb fizetéses állásra, úgy hogy személyesen ment el Ripka főpolgármesterhez, akivel addig vitatkozott, míg megígérte, hogy engem nevez ki. Ne nekem ígérd meg – mondta Wenhardt – hanem Varannainak. Mikor küldhetem hozzád? – kérdezte ezután.

Másnap feketébe öltözve személyesen kellett megjelenni a főpolgármesternél, aki kezet adott és kinevezett segédorvosnak. Ez volt Wenhardt, aki különben Kéthly Károly konzervatív iskolájának tagja volt, de kiváló diagnoszta, akitől sokat tanultam.

Sajnos két év múlva nyugdíjba ment, így nekem „jól jött” az OTBA megalakulása, amely belgyógyászokat keresett körzeti orvosnak. Így 1934-től ezen a területen működtem, miközben a Fehérkereszt Gyermekkórházban gyarapítottam a tudásomat, a Szent István és a Werbőczy István Gimnáziumban egészségtan tanári munkát végeztem.

A II. világháború alatt behívtak a 11. sz. Helyőrségi Kórház belgyógyászati osztályára, de többszöri felszólítás után sem mentem nyugatra. Az ostrom alatt lakásomon Zuglóban rekedtem, ahol golyózáporban is teljesítettem orvosi hivatásomat. Még dörögtek az ágyúk, amikor néhányadmagammal megkezdtük a XIV. kerület egészségügyének újjászervezését. Engem, nemcsak mint belgyógyászt, hanem mint hatósági orvost is nyilvánosan igazoltak. Minthogy ragaszkodtam pártonkívüli mivoltomhoz, bizalmatlanság vett körül. Az egyik nap az altiszt könnyezve panaszolta el nekem, hogy bizalmas jelentést kell írni rólam naponta. Így hatósági állásomból visszamentem körorvosnak, nyugodtan dolgozhattam tovább.

---

[540] Forrás: Saját kezű kézirat a MOT Irattárában, 1990-ből.
Lásd még: Bóna Endre: Dr. Varannai Gyula emlékezete (1905–1993). = Numizmatikai Közlöny 92–93 (1993) No. 1. pp. 129–132.; Süle Tamás: Dr. Varannai Gyula (1905–1993). = Orvosi Hetilap 134 (1993) No. 31. p. 1711.; Süle Tamás: Varannai Gyula, az orvos és numizmatikus. = Orvosi Hetilap 147 (2006) No. 24. pp. 1139–1140.

1956-os népfelkelés idején egyedül maradtam a kerület belgyógyászatán, kijártam a betegekhez.

Az orvostörténelemhez, eltekintve az egyetemen végzett orvostörténeti stúdiumokat, az orvosi numizmatika révén kapcsolódom. Faludi Gézától, a határokon túl is ismert orvosi éremgyűjtőtől tanultam meg, hogy minden orvosi vonatkozású éremnek története van. Erről atyámtól is hallottam, amikor kis numizmatikai gyűjteményét már gyerekkoromban mutogatta nekem. Mint egyetemi hallgatót elvitt a Magyar Numizmatikai Társulat előadásaira, ahol Hóman, Dessewffy, Gohl, Faludi és mások előadásait volt alkalmam hallgatni. Atyám halála után kis gyűjteményét én örököltem, és ekkor beléptem 1941-ben a Numizmatikai Társulatba atyám nyomdokain. Ekkor specializáltam magam az orvosi érmekre.

A Magyar Orvostörténelmi Társaság alakuló ülésén részt vettem, előadásainak első sorozatában én is szerepeltem. A Numizmatikai Társulatban is előadtam, ahol előbb, mint választmányi tag, majd alelnök működtem. Utóbbi tisztségem lejárta után tiszteletbeli taggá, majd Réthy László éremmel tüntettek ki. Közben megalakult Magyar Éremgyűjtők Egyesülete is választmány taggá választott és megbízott az Érem folyóirat Szerkesztőbizottságának elnökségével. Végül a Széchényi Ferenc jutalomérem I. osztályával tüntettek ki.

Orvosnumizmatikai közleményeim száma 50, melyek többféle folyóiratokban jelentek meg. A Magyar Orvostörténelmi Társaság 1974-ben megbízott, hogy Huszár Lajossal, a művészettörténelem doktorával együtt írjuk meg a magyar orvosérmek katalógusát. A könyv 1977-ben angol nyelven jelent meg, 1976-ban a MOT megbízott a Numizmatikai Szakosztály megszervezésével. Ez megalakult Győrffy István egyetemi tanár elnökletével, amely évente két alkalommal előadóülést tart. A következő évben nyugdíjba mentem, gyűjteményem 800 darabját a Semmelweis Múzeumnak átengedtem. Gyűjtési tevékenységemet ezzel befejeztem, de amíg egészségem megengedi, a Szakosztály munkájában részt veszek.

*

Megjegyzés: 1993. február 18-án hunyt el Budapesten.

Sós József

Varga Lajos (1904–1963)[541]

A tragikusan gyors halál egy gazdag munkásságú életet szakított meg, sok nagy és szép terv valóra válását tette lehetetlenné. Mert Varga Lajos tervezett és dolgozott, sokat várhattunk tőle, értékes munkásságot több irányból is. Egészségügyi szervezői munkája egyre inkább tudományszervező munkássággá alakult, orvostörténelmi működését pedig a már újjáépítésében előrehaladt Semmelweis Orvostörténelmi Ház megnyitása koronázta volna meg.

Varga Lajos orvosi pályája kezdetén Hódmezővásárhelyen magánorvos volt öt éven át, majd Valkón körorvos két és fél éven át, Párkányban járási tisztiorvos másfél, azután Gödöllőn járási tisztiorvos négy és fél éven át. 1945 után központi szolgálatban tisztiorvos, tisztifőorvos, közegészségügyi felügyelő és közegészségügyi főfelügyelőként végzett egészségügyi szervezési munkát. Több mint 25 évi munkában nyert tapasztalata után, 1957 tavaszán – mint osztályvezető – az Egészségügyi Tudományos Tanács Titkárságának vezetését vette át.

34 éves orvosi működése kezdetén az egyes szenvedő emberek baján igyekezett segíteni, majd egy falu és járás egészségügyi gondjait igyekezett megoldani, végül országos áttekintésből egészségügyünk tudományos kérdéseinek és szervezetének egyik vezetőjévé fejlődött.

Tudományos pályája kezdetén egészségügyi vizsgálatokat végzett Budapest környékén és azok eredményeit több dolgozatban közölte még a II. világháború előtt. Foglalkozott falusi lakás egészségügyi kérdésekkel, a tbc elterjedésének problémáival, szűrő- és ellenőrző vizsgálatok kérdésével, iskolaorvosi feladatokkal, a trachoma elleni védekezéssel, a falu egészségügyi ellátásának irányelveivel, majd 1945 után az egészségügyi tervfeladatokkal.

Orvostörténelmi munkássága a múlt század második felének orvostörténelmi dokumentumait tárta fel levéltári anyagok és egykori sajtótermékek felkutatásával. Írt Semmelweis Ignác Fülöp, Hirschler Ignác, Balassa János, Markusovszky Lajos, Müller Kálmán, Schwartzer Ferenc, Kézmárszky Tivadar, id. Bókai János, Flór Ferenc, Korányi Frigyes, Hőgyes Endre, Schulek Vilmos és Fodor József munkásságának adatairól. Foglalkozott a szabadságharc egészségügyi szolgálatának helyzetével, a diftéria elleni

[541] Forrás: Sós József: Varga Lajos (1904–1963). = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 2097–2098.

védekezés múlt századi kérdésével, az 1847. évi felvidéki éhínséggel, az 1880-as áttelepített lakosság egészségügyi problémáival és igen részletesen az Országos Közegészségügyi Tanács első negyedszázados működésével és a közegészségügy rendezésére tett múltszázadbeli intézkedésekkel.

Ez utóbbi munkásságának elismeréseként nyerte el 1960-ban az orvostudományok doktora tudományos minősítését, miután előbb már az orvostudományok kandidátusa volt. Szorgalmas munkáját kitüntetésekkel is elismerték. 68 tudományos közleménye jelent meg és több feldolgozása szakadt félbe.

ETT-ben a témák, ügyek, ügyiratok ezernyi tömegét tudta áttekinteni. Neki kellett elválasztani elvi áramlatokat a folyó ügyek tengerében.

E munkakörben Varga Lajosnak az intézmények százai és az emberek ezrei között kellett a tudományos kutatás lehető szabad útját biztosítani. Ezt a szép, de fárasztó munkát végezte végtelen kitartással.

Élete követendő példája a sokoldalúan képzett és az egészségügy széles területeit áttekintő munkásságának, amely az egyéni orvoslástól a mindenkinek segítő népegészségügyi gondoskodáshoz vezet.

*

Az Orvostörténeti Közleményekben megjelent néhány tanulmánya:

Varga Lajos: Két érdekes levél a szabadságharc idejéből. (1849. május 19. – 1849. június 14.) = Orvostörténeti Közlemények 15–16 (1959) pp. 238–248.

Varga Lajos: Adatok Hirschler Ignácz életrajzához. = Orvostörténeti Közlemények 15–16 (1959) pp. 248–263.

Varga Lajos: Levélváltás az esztergomi hercegprímás és az udvari főkancellár között Korányi Frigyes tanári kinevezésével kapcsolatban. (1866. június 29. – 1866. augusztus 7.) = Orvostörténeti Közlemények 15–16 (1959) pp. 263–273.

Varga Lajos: Adatok a szabadságharc egészségügyi szolgálatának megszervezéséhez. = Orvostörténeti Közlemények 17 (1960) pp. 93–103.

Varga Lajos: Balassa János és Arany János kitüntetése 1867. június 9-én. = Orvostörténeti Közlemények 17 (1960) pp. 187–191.

Varga Lajos: Javaslatok a pesti szegénygyermek kórház átszervezésére 1848-ban. = Orvostörténeti Közlemények 19 (1960) pp. 227–237.

Varga Lajos: Adatok id. Bókay János életrajzához. = Orvostörténeti Közlemények 19 (1960) pp. 237–239.

Varga Lajos: Adatok Flór Ferenc életrajzához. = Orvostörténeti Közlemények 19 (1960) pp. 239–247.

Varga Lajos: Adatok Hőgyes Endre életrajzához. = Orvostörténeti Közlemények 19 (1960) pp. 247–259.

Varga Lajos: Flór Ferenc. = Orvostörténeti Közlemények 21–22 (1961) pp. 287–301.

Varga Lajos: Berger Adolf 1880-ban tett javaslatai a gyufagyári munkások egészségvédelmére. = Orvostörténeti Közlemények 24 (1962) pp. 182–186.

Varga Lajos: Az országos közegészségügyi tanács tervezete az 1879-i árvízzel elpusztított Szeged újjáépítésére. = Orvostörténeti Közlemények 24 (1962) pp. 186–196.

Varga Lajos: A helytartótanácsnak 1847-ben Debrecenből küldött jelentése a Felvidékről az éhínség elől Nánás, Dorog, Böszörmény és Debrecen városába menekültek megbetegedéséről és halálozásáról. = Orvostörténeti Közlemények 25 (1962) pp. 272–274.

Varga Lajos: Adatok a Magyarországon az 1880-as években áttelepített lakosság egészségügyi helyzetének megismeréséhez. = Orvostörténeti Közlemények 25 (1962) pp. 275–279.

Varga Lajos: Az Aradon, 1884. március 9-én tartott iparosmunkás gyűlés az ipartörvényjavaslat tárgyában. = Orvostörténeti Közlemények 26 (1962) pp. 173–178.

Varga Lajos: Irányi Dániel egyik, a munkásegészségügyet érintő interpellációja. = Orvostörténeti Közlemények 26 (1962) pp. 178–180.

Varga Lajos: A Budapesten 1884. február 17-én tartott népgyűlés az ipartörvény módosítása tárgyában. = Orvostörténeti Közlemények 26 (1962) pp. 181–184.

Varga Lajos: Adalékok a magyar munkásegészségügy történetéhez a múlt század második felében. = Orvostörténeti Közlemények 29 (1963) pp. 252–256.

Varga Lajos: Adatok az 1848-ban „Moldovában és Oláhhonban kiütött cholera járvány” megismeréséhez. 30 (1964) pp. 151–165.

Varga Lajos: Orvosi ösztöndíj iránti kérelem 1843-ból. = Orvostörténeti Közlemények 30 (1964) pp. 203–207.

Varga Lajos: Havas Ignác jelentései a kónyi (Tolna m.) tífuszjárványról (1841). = Orvostörténeti Közlemények 31 (1964) pp. 317–322.

Varga Lajos: A közegészségügy rendezése és helyzete hazánkban a múlt század utolsó negyedében. = Orvostörténeti Közlemények Suppl. 1 (1962) pp. 3–144.

Varga Lajos: Az Országos Közegészségügyi Tanács kiemelkedő orvos tagjai (1868–1893). = Orvostörténeti Közlemények Suppl. 2 (1964) pp. 5–279.

Más periodikákban megjelent orvostörténeti publikációiból:

Varga Lajos: Adatok hazánk közegészségügyének a múlt század második felében történt országos rendezéséhez. = Népegészségügy, 1960. pp. 173–176.

Varga Lajos: A „ragadványos szemgyulladás” (1849). = Szemészet, 1960. pp. 242–246.

Varga Lajos: Rendelettervezetek a bujasenyv (syphilis) leküzdésére az 1848–49-es szabadságharc idején. = Bőrgyógyászati és Venerologiai Szemle, 1960. pp. 145–150.

Varga Lajos: Hirschler Ignácz. = Szemészet, 1960. pp. 178–186.

Varga Lajos: Adalék Müller Kálmán életrajzához. = Orvosi Hetilap, 1960. pp. 353–354.

Varga Lajos: Adatok Schwartzer Ferenc életrajzához. = Ideggyógyászati Szemle, 1960. pp. 73–75.

Varga Lajos: Adatok Semmelweis Ignácz Fülöp életrajzához. = Magyar Nőorvosok Lapja, 1960. pp. 129–137.

Varga Lajos: Koch Róbert ismeretlen magyar vonatkozású levele. = Orvosi Hetilap, 1960. pp. 1288–1289.

Varga Lajos: A vasárnapi munkaszünet és az Országos Közegészségügyi Egyesület. = Orvosi Hetilap, 1961. pp. 1902–1904.

Varga Lajos: Adatok a diftéria elleni védekezés megszervezéséhez hazánkban a múlt század utolsó negyedében. = Egészségtudomány, 1961. pp. 191–196.

Varga Lajos: A Budapesten 1885. február 2-án tartott népgyűlés. = Orvosi Hetilap, 1962. pp. 127–129.

Varga Lajos: Kézmárszky Tivadar (1842–1902). = Orvosi Hetilap 1962. pp. 796–800.

Varga Lajos: Id. Bókai János (1822. május 18. – 1884. október 20.). = Orvosi Hetilap, 1962. pp. 894–898.

Varga Lajos: A kolozsvári egyetem megalapítása. = Orvosi Hetilap, 1962. pp. 2236–2239.

Varga Lajos: Schulek Vilmos (1843–1905). = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 749–751.

Varga Lajos: Markusovszky Lajos (1815–1893). = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 843–846.

Varga Lajos: Id. Korányi Frigyes (1828–1913). = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 1039–1042.

Varga Lajos: Fodor József (1843–1901). = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 1327–1330.

Varga Lajos: Jendrassik Jenő. = Orvosi Hetilap, 1964. pp. 1903–1905.

Kapronczay Károly

Zajácz Magdolna (1932–2013)[542]

1932-ben született Nyíregyházán, általános és középiskoláit szülővárosában végezte. 1956-ban summa cum laude minősítéssel orvosi oklevelet szerzett a Debreceni Orvostudományi Egyetem általános orvosi karán, de végzésétől kezdve a szemklinika munkatársa lett. 1960-ban szakorvosi vizsgát tett, 1967-ben adjunktus, 1973-ban docens és 1982-ben egyetemi tanár lett, ritka kitüntetésnek tartotta, hogy mindvégig egy munkahelyen és klinikán szolgáltatta a betegellátást. Lelkiismeretes tanár volt, évekig a külföldi hallgatók és a szemklinika tanulmányi felelősi tisztségét töltötte be. Aktívan részt vett a posztgraduális képzésben, tanfolyamokat szervezett a szemészeti plasztikai sebészi témakörben, erről szóló oktatófilmje nemzetközi sikert ért el.

Fő kutatási területe a szaruhártya vizsgálata, a szemkörnyék plasztikai műtéttana, amelyről 94 szakközleményt írt, 2007-ben nemzetközi érdeklődést kiváltó könyvben összegezte a szemészeti elváltozásokat.

Másik nagy érdeklődési területe az orvostörténelem volt, megírta a „Történelem szemorvosoknak” c. könyvét, amelynek angol nyelvű változatét is elkészítette. Alberth Béla professzorral együtt írta meg a debreceni szemklinika történetét.

Tagja volt a Magyar Orvostörténelmi Társaságnak, ahol 1996-ban elnökké is megválasztották, de a „béke érdekében” visszalépett e tisztségből. A Magyar Orvostörténelmi Társaság Kelet-Magyarországi Munkabizottságának elnöke, a DAB Orvostörténeti Bizottságának vezetője is volt, s jelentős szerepe volt az Orvostörténelem c. tantárgy bevezetésében az általános orvosi karon.

Megkapta a MOT Zsámboky János Emlékérmét, 2002-ben a Magyar Köztársaság Arany Érdemkereszt kitüntetését vehette át. Élete utolsó éveiben súlyos betegsége miatt teljes visszavonultságban élt.

Debrecenben hunyt el 2013. június 13-án.

*

[542] Forrás: Kapronczay Károly: Zajácz Magdolna (1932–2013). = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 222–225. (2013) p. 227.
Lásd még: Berta András: In memoriam prof. dr. Zajácz Magdolna. = Szemészet 150 (2013) No. 3. pp. 150–151.; Berta András: Prof. dr. Zajácz Magdolna (1932–2013). = Orvosi Hetilap 154 (2013) No. 40. pp. 1597–1599.

Néhány orvostörténeti írása:

Zajácz Magdolna: Történelem szemorvosoknak. Kézirat gyanánt. Bp., 1993. Aesculart. 157 p. (Országos Szemészeti Inzézet kiadványa) – *angolul is megjelent.*

Zajácz Magdolna: Szemorvoslás az ókortól a 20. századig. = Lege Artis Medicinae 5 (1995) No. 3. pp. 296–300.

Alberth Béla – Zajácz Magdolna: A Debreceni Szemklinika története, 1921–1996. Debrecen, 1996. Debreceni Orvostudományi Egyetem Szemklinika. 173 p. – *angolul is megjelent.*

Zajácz Magdolna: Johann Anton Scopoli, akiről a scopolamint elnevezték. = Szemészet 135 (1998) No. 4. pp. 259–260.

Zajácz Magdolna: A Gräfe (Graefe) családról. = Szemészet 137 (2000) No. 4. pp. 237–240.

Zajácz Magdolna: 200 évvel ezelőtt alapították az első magyar szemészeti osztályt. = Szemészet 138 (2001) No. 3. pp. 120–121.

Zajácz Magdolna: Adatok a szemészeti plasztikai sebészet történetéhez. In: Ditor ut ditem. Tanulmányok Schultheisz Emil professzor 80. születésnapjára. Az előszót írta: Sótonyi Péter. Bp. – Piliscsaba, 2003. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár – Magyar Tudománytörténeti Intézet – Semmelweis Egyetem. pp. 403–416. (Magyar Tudomány-történeti Szemle Könyvtára 36.)

Zajácz Magdolna: A magyar szemészet 1945 és 1990 között. Debrecen, 2003. DOTE. 21 p. (Tanulmányok a magyar egészségügy történetéből. 2. sorozat. 6.)

Zajácz Magdolna: Agatha Christie kultúr- és orvostörténeti szerepéről. = Orvosi Hetilap 149 (2008) No. 32. pp. 1517–1519.

Zajácz Magdolna: Bolyai Farkas (1775–1856) matematikus gyógyászati tevékenységéről. = Orvosi Hetilap 150 (2009) No. 8. pp. 379–380.

Zboray Bertalan (1899–2001)[543]

Dr. Zboray Bertalan (Gyulakeszi, Zala megye, 1899. IX. 11. – Budapest, 2001. I. 18.) gyógyszerész, gyógyszerészdoktor, gyógyszerésztörténész, főfelügyelő.

Zboray Béla unkaöccse. A szentesi Hajnal gyógyszertárban volt gyakornok. A Pázmány Péter Tudományegyetemen 1921-ben gyógyszerész, 1926-ban gyógyszerészdoktori oklevelet szerzett. Pályáját a budapesti Egyetemi Gyógyszertárban kezdte.

Az MGYT egyik alapítója. A Gyógyszerismereti Intézet tanársegédje lett 1926-tól. Az Országos Közegészségügyi Intézet kémiai osztályára került 1928-ban. Dr. Schulek Elemér osztályvezető felkérte az új rendszerű gyógyszertár vizsgálati rendszer bevezetésére.

Hordozható laboratóriumot állított össze a gyógyszerek helyszíni vizsgálatára. Ezt a munkát 1936-tól főfelügyelőként látta el. A fővárosi harcok befejeződése után, 1945 tavaszán végigjárta és megszemlélte a budapesti patikákat.

A Phylaxia Oltóanyagtermelő Intézet vegyésze lett 1946-tól. Nyugdíjba vonulása után, 1961-től ismét az Egyetemi Gyógyszertárban dolgozott. Az 1968-ban megnyílt Ernyey József Gyógyszerésztörténeti Könyvtár könyvtárosa. Az MGYT Gyógyszerésztört. Szakosztályának elnöke 1970-1972, majd a Magyar Gyógyszerészet Pantheon Bizottságának elnöke volt 1988–1997 között. A 70 közleményét az irodalmi forrásmunkákon kívül a személyes tapasztalatokra támaszkodva írta meg. Főműve volt a dr. Hegedűs Lajossal összeállított Magyar Gyógyszerészet Pantheonja című fényképes munka.

Sírja a budapesti Farkasréti temetőben van.

*

Zboray Bertalan saját kezű kézirata 1985-ből

1899. szeptember 11-én születtem Gyulakeszin (Zala megye). Iskoláimat Ungváron és Szentesen végeztem, itt tettem érettségi vizsgát 1917-ben.

Ugyanitt voltam gyógyszerész-gyakornok, majd 1918-ban katonai szolgálatra hívtak be.

---

[543] Forrás: Megemlékezés a Magyar Gyógyszerésztörténeti Társaság honlapján (http://www.gyogyszeresztortenet.hu) + Zbroray Bertalan saját kezű kézirata a MOT Irattárában.
További forrás: Paál Tamás: In memoriam dr. Zboray Bertalan. = Gyógyszereink, 2001. február. p. 35.; Vincze Zoltán: Dr. Zboray Bertalan . = Gyógyszerészet 45 (2001) No. 2. p. 59.; Zalai Károly: A magyar gyógyszerészet nagyjai. 1612–1945. Bp., 2001. Galenus. p. 143.

A háború befejezése után nyertem el a gyógyszerészi oklevelét, ezután három évet töltöttem el az Egyetemi Gyógyszertárban gyakornokként, majd az egyetemi Gyógyszerismereti Intézetben újabb négy esztendőt. Közben megszereztem a gyógyszerészdoktorátust is.

1928-ban félévet dolgoztam a Gyógynövénykisérleti Állomáson, ahol főleg a gyógynövényeket szennyező anyagaival foglalkoztam.

1928-ban meghívást kaptam az Országos Közegészségügyi Intézetbe, ahol 1929-ben adjunktussá neveztek ki. Itt dr. Stassiakkal a digitális levél értékmeghatározásával, később a hazai insulin értékmeghatározásával és gyártásának ellenőrzésével foglalkoztam.

1936-ban – mint dr. Schulek Elemér munkatársa – az új rendszerű gyógyszertár-vizsgálatok megszervezésére kaptam megbízást, amelyet a helyszínen a területileg illetékes tisztifőorvossal végeztem. 1940-ben ezt az ellenőrzési formát az egész ország területén bevezették, sőt a vizsgáló csoport irányításával megbízott főfelügyelőjévé is kineveztek. E minőségben 1945-ig az OKI-ban működtem, az intézet kitelepítésében nem vettem részt. 1945 után az előbb említett feladatkör megszűnt, 22 évi szolgálatra megállapított illetménnyel nyugdíjaztak.

1946. november 1-től a Phylaxia Szériumtermelő RT-nél kaptam alkalmazást, majd a vállalat államosításakor a kémiai osztályra osztottak be, ahol a szérumok koncentrációjával foglalkoztam.

1952-ben a Humán főosztály kiszerelő osztályának vezetésével bíztak meg és e minőségben működtem a Phylaxiától 1954-ben kivált Humán Oltóanyagtermelő és Kutató Intézet kötelékében, is mint a törzsgárda és Szakszervezeti Bizottság tagja voltam.

1961 végén 40 évi szolgálat után innen mentem nyugdíjba. Ezután több évet dolgoztam a Budapesti Egyetemi Gyógyszertárban, mint nyugdíjas gyógyszerész, de közben alkalmam volt az akkor még rendezetlen Ernyey Gyógyszerészettörténeti Könyvtár ittlevő anyagainak rendezésére. Közben történeti kutatásokat is végeztem, megírtam a Phylaxia, valamint az Egyetemi Gyógyszertár történetét.

1969. január 1-től dolgoztam a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban, később, mint az Ernyey Könyvtár vezető helyettese és A Múzeum szakértője.

Szakdolgozataim száma 47.

A Semmelweis Orvostudományi Egyetemtől 1971-ben arany-, 1981-ben gyémánt diplomát kaptam.

A Magyar Orvostörténelmi Társaságnak megalakulása óta tagja, a Gyógyszerészettörténeti Szakosztálynak 1970–1972-ben elnöke, azóta tb. elnöke vagyok. Tagja vagyok a MGYT-nek és a Nemzetközi Gyógyszerészettörténeti Társaságnak.

*

Megjegyzés: A gránit-diplomás gyógyszerész 2001. január 18-án hunyt el, életének 102. évében.

Főbb publikációi:

Zboray Károly: Kivonatok előállítása anthraglycosidákat tart. drogokból és azok hatóanyagtartalma. Gyógyszerészdoktori értekezés. Bp., 1926.

Zboray Károly: A galenusi gyógyszerek vizsgálatának tanulságai. = Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság Értesítője, 1934. pp. 33–41.

Zboray Bertalan: Adatok a magyar oltóanyagtermelés történetéhez. = Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei. Vol. 36. (1965) pp. 161–178.

Zboray Bertalan – Zalai Károly: Az Egyetemi Gyógyszertár a gyógyítás és az oktatás szolgálatában. = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 51–53. (1969) pp. 215–222.

Zalai Károly – Zboray Bertalan – Fodor Zsuzsa: Gyógyszerészdoktori értekezések a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen. = Acta pharmaceutica Hungarica 40 (1970) No. 6. pp. 255–279.

Zalai Károly – Mezey Géza – Zboray Bertalan: Gyógyszerészdoktori értekezések a Szegedi Orvostudományi Egyetemen. = Acta pharmaceutica Hungarica 42 (1972) No. 2. pp. 75–86.

Zboray Bertalan: A „Magyar Gyógyszerkönyv” száz éve. = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 71–72. (1974) pp. 95–111.

Zboray Bertalan: Halmai János egyetemi tanár irodalmi munkássága. = Gyógyszerészet 18 (1974) No. 11. pp. 418–422.

Boros István – Zboray Bertalan: Zomba község neves gyógyszerésze, Rozsnyay Mátyás élete és munkássága. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből, 1975. No. 6. pp. 385–421.

Zboray Károly: Az egészségügyi igazgatás és a gyógyszertárak ellenőrzése Magyarországon. In: Orvostört. Közlemények. Suppl. 9–10. (1977) pp. 69–83.

Zboray Bertalan: Egy múltszázadbeli patika házi- és rendszabálya. = Gyógyszerészet 23 (1979) No. 8. pp. 301–303.

Zboray Bertalan: Egy múltszázadbeli patika házi- és rendszabályai 2. = Gyógyszerészet 25 (1981) No. 2. pp. 63–66.

Zboray Bertalan: Egy múltszázadbeli patika házi- és rendszabályai 3. = Gyógyszerészet 26 (1982) No. 2. pp. 66–67.

Zboray Bertalan: Egy minta gyógyszertár. = Gyógyszerészet 27 (1983) No. 1. pp. 16–17.

Zboray Bertalan: A magyar gyógyszertárak segédeszközei a századforduló táján. = Savaria. A Vas megyei múzeumok értesítője, 1984. No. 11–12. pp. 439–448.

Zboray Bertalan: Dr. Wéber Dezső. = Gyógyszerészet 29 (1985) No. 6. pp. 227–228.

Zboray Bertalan: Egy múltszázadbeli gyógyszertárbérlet. = Gyógyszerészet 30 (1986) No. 12. pp. 467–468.

Zboray Bertalan – Csanád Vilmos: Adatok a budai és pesti gyógyszerész-grémium történetéhez. = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 115–116. (1986) pp. 101–123.

Zboray Károly – Böszörményi János: A magyar gyógyszerészet helyzete az 1945 utáni években. = Orvostörténeti Közlemények. Vol. 117–120. (1987) pp. 69–86.

Zboray Bertalan: Patikavizsgálat Nyitrán 1832-ben. = Gyógyszerészet 33 (1989) No. 9. pp. 463–464.

Zboray Bertalan: Dr. Andriska Viktor. = Gyógyszerészet 33 (1989) No. 12. pp. 661–663.

Zboray Bertalan: Az Országos Közegészségügyi Intézet Kémiai osztályának működése 1944-ig. = Gyógyszerészet 34 (1990) No. 7. pp. 363–366.

Zboray Bertalan: Irgalmas rendi gyógyszertárak Magyarországon. = Gyógyszerészet 35 (1991) No. 10. pp. 541–543.

Zboray Bertalan: A Természettudományi Társulat és a gyógyszerészek. = Gyógyszerészet 36 (1992) No. 10. pp. 619–620.

Zboray Bertalan: A budai Ország úti Szent István patika története. = Gyógyszerészet 40 (1996) No. 4. pp. 263–265.

Zboray Bertalan – Szmodits László: Dr. Moller Károly Ottó. = Gyógyszerészet 41 (1997) No. 3. pp. 169–170.

Zboray Bertalan: A budapesti Egyetemi Gyógyszertár 90 éves. = Gyógyszerészet 41 (1997) No. 12. pp. 731–735.

Zboray Bertalan – Szmodits László: Kazzay Sámuel. = Gyógyszerészet 43 (1999) No. 12. p. 799.

UTÓSZÓ

Antall József

Az orvostörténelem helyzete Magyarországon[544]

Íródott 1981-ben

I.

Az orvostörténelem hazai helyzetének vizsgálatakor egyaránt szólnunk kell az eredményekről és a kudarcokról, évtizedes, néha évszázados akadályokról. Természetesen e helyen most nem vállalkozhatunk az orvostörténelem historiográfiai tárgyalására, a történettudomány és az orvostudomány határterületeként jelentkező diszciplína apológiájára. Nyilvánvaló, hogy a két „anyatudomány" érdeklődése, értékelése, elismerése meghatározza az orvostörténelem súlyát és fejlődését. Mindjárt megállapíthatjuk, hogy egyik sem kényeztette el. Nem járnak messze az igazságtól azok, akik szerint „historia medica est ancilla medicinae et historiae". Célunk csak az lehet, hogy reális képet adjunk általában a jogos „elvárások" követelményeihez, a színvonal megkövetelhető mértékéhez nyújtsunk tájékoztatást. Külön tanulmányban foglalkoztunk az orvostörténelem helyzetével, elsősorban az orvostörténelem oktatásával a világ különböző egyetemein. Ezekről a kérdésekről, illetve az orvostörténelem egész problémaköréről az irodalomjegyzékben megadott cikkekben találhat adatokat az érdeklődő olvasó.

Nem a keserűség szól belőlünk, amikor megállapítjuk, hogy az elmúlt évtizedekben több orvostörténész tett kísérletet a szakterület adott „helyzetképének" és a teendők megörökítésére – és ezek közül nem egy még mindig időszerű. Utalunk Győry Tibor, Antal Lajos, Bálint Nagy István, Ernyey József, Diósadi Elekes György, Regöly-Mérei Gyula – sorolhatnánk még néhány nevet – írásaira, ezek orvosképzési és tudománypolitikai vonatkozásaira. Bálint Nagy írja (1931):

[544] Forrás: Antall József: Az orvostörténelem helyzete Magyarországon. In: Antall József: Modell és valóság. I. köt. Bp. 1994. pp. 450–464.

„Hangoztatja továbbá Antal egy olyan orvostörténeti organizáció szükségességét, amely a kutatást megkönnyítené és elősegítené s a magukban hivatottságot érző fiatalokat összegyűjtené. Segítségül hívja a szegénységéből talpra álló Magyar Tudományos Akadémiát, amely pályamunkák kitűzésével erőteljesen fellendítené a magyar orvostörténeti kutatómunkát."

Elekes (1937) pedig még korábbra nyúlt vissza, amikor az Orvosi Hetilapból (1870 körül) idéz: „az egyetemek épületei felépülőben. Kilátás van az orvostörténeti tanszékre".

Talán még arra is érdemes utalnunk, hogy az orvostörténelem közvetlen művelőin kívül, illetve azt esetleg csak mellékesen művelők és nem művelők között is mindig kiemelkedő személyiségek voltak támogatói. Korányi Frigyes említette Markusovszky fölött tartott emlékbeszédében, hogy az 1848. évi reformjavaslatokkal összefüggésben Balassa János támogatása mellett Markusovszky Lajos kelt az orvostörténelem védelmére és „egyéni jelentőségének a szélesebb körök előtti elismerése ezen fellépése által lett bevezetve". De támogatta Hőgyes Endre (vállalva az orvosegyesületi orvostörténelmi bizottság elnökségét), Bókay Árpád (1906-ban tanszék felállítását javasolva), Grósz Emil, Korányi Sándor, hogy csak néhányat említsünk a nagy magyar orvosok közül. De az elmúlt esztendőkben az orvostudományi egyetemek több rektora, professzora hangsúlyozta az orvostörténelem jelentőségét, nem szólva a Magyar Tudományos Akadémia jelenlegi elnökéről, aki megkülönböztetett figyelemmel kísérte mindig az orvostörténészek munkáját, sőt irodalmi munkásságának részévé is tette. A jelenlegi egészségügyi miniszter pedig – talán nem ildomtalan megjegyeznünk – az orvostörténelem nemzetközileg elismert művelője, a Magyar Orvostörténelmi Társaság elnöke.[545]

Megígértük, hogy nem bocsátkozunk az orvostörténelem jelentőségének fejtegetésébe, az orvostudomány és a történettudomány számára egyaránt hasznos szerepének indoklásába. E helyett a legfontosabb szervezeti, szervezési problémákat érintjük, hiszen az orvostörténelem objektív helyzetét a magyar tudományos élet szerkezetében, organizációjában elfoglalt helye, ezzel együtt intézményes alapjainak értéke, jellege határozza meg. Ha egy ország általános civilizációs színvonala szempontjából meghatározó egy-egy korszakban az infrastruktúra kiépítettsége, nem kevésbé fontos patikuláris területeken is az intézményes alapok megteremtése. A legmagasabb rendű szellemi élettel rendelkező történelmi korszakokat szinte meg lehetett semmisíteni, ha nem épült széles intézményes alapokra. De a pusztulásból is képesek voltak – aránylag rövid idő alatt – feltámadni a kiépült

[545] Újabban elkészült CD-ROM formájában a Társaság története, amely itt is olvasható: http://real.mtak.hu/31173/

infrastruktúrával, de legalábbis gyökereket eresztett intézményes alapokkal rendelkező országok. Ez nemcsak nemzetpolitikai, hanem tudománypolitikai tanulság is.

II.

A modern tudományos és felsőoktatási rendszerek következtében meghatározza az egyes tudományszakok helyzetét az akadémiai és egyetemi „képviselet" léte vagy nem léte. A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete nem tekinti kutatási tárgykörének az orvostörténelmet, ellentétben például a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetével, amelynek tudománytörténeti osztálya az orvos- és gyógyszerész-történelmet is műveli. De még a testületi jellegű akadémiai intézményi háttere is hiányzik, a korábban volt Magyar Tudományos Akadémia Orvostörténelmi Bizottsága 1966-ban feloszlott, a Magyar Tudományos Akadémia Tudomány- és Technikatörténeti Bizottsága pedig az orvostörténetet nem tekinti „művelendő" diszciplínának. Ugyanígy nem részesül e szakterület anyagi támogatásban sem a Magyar Tudományos Akadémiától, nem biztosít akadémiai státusokat, mint például a természettudományok, műszaki tudományok történeti művelőinek a kihelyezett státusok és csoportok révén.

Nem kevésbé előnytelen a diszciplína képviselete az orvostudományi egyetemeken, aminek okai között a rossz hagyományokat éppen úgy megtaláljuk, mint a jelen korlátozó tényezőit.

Magyarországon az orvostörténelmet – önálló tanszék nélkül – magántanárok, később rendkívüli tanári címmel, vagy mások „mellékesen" adták elő, mindig nagy hátrányokkal küzdve. Schoepf-Merei Ágost volt a diszciplína első magántanára (1836), majd Stockinger Tamás (1847) vette át. Az 1867. évi kiegyezést követően id. Purjesz Zsigmond habilitált (1876) orvostörténelem tárgyköréből. Később Győry Tibor (1902) Budapesten, Bálint Nagy István Szegeden (1931), Herczeg Árpád (1930) és Daday András (1934) Budapesten, Diósadi Elekes György Debrecenben szerzett magántanári képesítést orvostörténelemből. Magyary-Kossa Gyula – a korszak talán legjelentősebb orvostörténésze – más szakterületen szerzett magántanári képesítése mellett foglalkozott e diszciplínával, mint kutató és előadó. Tehát csak magántanárként, fakultatív tárgyként adták elő, illetve az egyes szakágak (belgyógyászat, sebészet stb.) tanárai foglalkoztak történeti kérdésekkel a bevezetőkben. Ennek okai között kétségtelenül megtalálható a tudománytörténet általános lemaradása a politikatörténet, később a gazdaságtörténet stb. egyéb történeti diszciplínákkal szemben. Az „élő" tudomány tudománytörténetének oktatása is inkább a társadalomtudományoknál (jogtörténet,

gazdaságtörténet) vagy az azzal érintkező tudományszakoknál (építészettörténet stb.) dívott. Ezzel szemben az ún. „alkalmazott tudományoknál”, de a természettudományoknál is háttérbe szorult, nem kapott helyet a kötelező egyetemi tárgyak között.

A világ legtöbb országában, de a vezető tudományos eredményekkel dicsekvő országokban általában megbecsültebb helyet foglalt és foglal el a tudománytörténet mind az adott „élő” tudomány, mind a történettudomány keretében, mint nálunk. Az Amerikai Egyesült Államokban, Nyugat-Európában, a Szovjetunióban és a szomszédos országokban egyaránt. Jellemző, hogy Magyarországon szervezett intézetként (legalább pro forma) csak a kolozsvári Orvostörténeti Intézet működött a második világháború alatt, miután nem szüntették meg a két világháború között létesült román intézetet a Ferenc József Tudományegyetemen. A legszomorúbb az, hogy a magyar tudományszervezésre oly nagy hatással levő német szisztéma e téren nem hatott. Nem túlzunk, ha megállapítjuk, a legszélesebb intézeti-intézményi hálózattal ma is a Német Szövetségi Köztársaságban rendelkezik az orvostörténelem és ott kapott a legnagyobb helyet az orvosképzésben. A szocialista rendszerű országok közül – nem véletlen – a Német Demokratikus Köztársaság helyzete igen kedvező, amiben a hagyományoknak s a német nyelvterület rokon követelményeinek van elősegítő szerepe.

Az orvostörténelem egyetemi oktatásának, vizsgakötelezettségének van egy olyan speciális problémája, amire érdemes röviden kitérni. E téren is a német nyelvterülettel való szimbiózisunk következményeivel kell számolnunk, ami az orvostörténelem szempontjából (lehet, hogy másnak is) tragikus következményekkel járt. De ez éppen nem általában a német nyelvterület, hanem az Ausztriával való együttélésünk problémája. Bécsben, részben a pragmatikus gondolkodású belgyógyász, Skoda javaslatára eltörölték a medikusok disszertációs kötelezettségét és az automatikus doktorátus mellett mentesültek az írásbeli disszertáció terhétől is (a jogászoknál ez megmaradt). Így a Monarchia területén a 19. század közepétől a medikusok nem írtak disszertációt, amelyek kompilációnak, felesleges időtöltésnek, energiapocsékolásnak tűntek Skoda előtt.[546]

Ezt a hagyományt Ausztria és Magyarország megtartotta, az utódállamok az első világháború után általában módosították (francia–angol hatásra is). A doktori disszertációk rendszere az orvosképzésben nemcsak feladatot jelent az orvostörténelmi tanszékeknek, miután igen sokan választják a többi elméleti, nem experimentális szakma között, hanem

[546] Kérdés, hogy e „szakirodalmi gyakorlat” hiánya hogyan egyeztethető össze ma a diplomát követő grafomán követelményrendszerrel, miután Skoda idejében legalább következetesek voltak, és egyetemi tanárok lehettek egyetlen sor publikáció nélkül, például Semmelweis Ignác esetében is, míg ma a klinikusok is „címjegyzék” produkálására kényszerülnek egy főorvosi kinevezéshez. (– *a szerző megj.*)

biztosítja a szakirodalmi publikáció hátterét, a kutatás folytonosságát, a részletkérdések feltárását és egyben a tudományos utánpótlást is. De míg Ausztriában a világ egyik leghíresebb Egyetemi Orvostörténeti Intézete működik a bécsi egyetemen, amelynek kötelező és fakultatív előadásai, illetve kötelező foglalkozásai is elég alapot adtak a működéshez, addig nálunk a középiskolai „ének", „torna" melléktárgy rangját sem biztosították számára. A Német Szövetségi Köztársaságban viszont kitűnő intézetek, tanszékek (kb. 22) – professzorok, docensek, asszisztensek stb. részvételével – folytatják az oktatást, a vizsgáztatást, a doktori disszertációk elbírálását valamennyi egyetemükön, hogy csak egy országot említsünk a vezető országok közül.

Fölösleges részletesen indokolni a tudománytörténet, adott esetben az orvostörténelem egyetemi oktatásának fontosságát. Éppen a differenciáció korában igen nagy szükség van az integrációs szemlélet biztosítására, legalább a tudomány történeti genezisének kérdéseiben. Az általános műveltség és a szakműveltség legnyilvánvalóbb összefüggése, a társadalomtudományok, a természettudományok és a szaktudományok elszakadásának megakadályozása érdekében. Nem szólva arról a pedagógiai-didaktikai előnyről, amit a középiskola és az egyetem kontinuitásában jelenthet, illetve a hivatástudat emocionális tényezőiről. De ezek mind olyan kérdések, amelyekről nem egy tetszetős és látványos nyilatkozat vagy dramatizált „Carmen miserabile" hangzott el. De az ifjúság ostorozása helyett saját hivatásának történeti távlatú bemutatására van szükség.[547]

III.

Az akadémiai és egyetemi (orvosegyetemi) képviselet hiányának, a meglehetősen negatív kép bemutatása után, ismertetjük röviden a jelenlegi helyzet eredményeit, illetve részeredményeit. Kétségtelen tény, hogy a tudománytörténet, sőt a művelődéstörténet jelentőségének felismerése megtörtént.[548] A történettudomány kiszélesedésének is egyre több jelét láthatjuk. Így a hosszú éveken keresztül – bizonyos ideológiai sematizmus és kompromittáltság következtében – nem egészen „szalonképes" művelődéstörténet újra rangot kapott. Természetesen folynak a viták a határairól, korábban átfogó értelmezése helyett leszűkült a „műveltségtörténet" körére, mellőzve a már önállósult szakágak (gazdaságtörténet, társadalomtörténet stb.) művelését, de az általános történettudomány oldaláról így még inkább

[547] Nem egy nyugati és hazai felmérés jelzi, ha módjuk van, éppen a „technicizált" világban nagyarányú érdeklődésre számíthatunk. (– *a szerző megj.*)

[548] 1981. február 12-én megalakult az MTA Művelődéstörténeti Bizottsága is.

fontos helyet adva a tudománytörténetnek is. Ennek jele, hogy ez évben megindul az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a művelődéstörténeti tanszék szervezése, és fontos helyet kap több szak képzésében. A tudomány- és technikatörténet, legújabban a biológiatörténet a Magyar Tudományos Akadémia és a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége keretében egyaránt helyet kapott, sőt részben a Budapesti Műszaki Egyetemen is. Hasonlóan az agrártörténet is külön akadémiai, sőt felsőoktatási pozíciót vívott ki magának. E tendenciának remélhetőleg a mi szakterületünk sem tud ellenállni, az orvos- és gyógyszerész-történelem helyzete is megjavul.

A reményeken túlmenően vannak azonban eredmények is. Így több évtizedes vajúdás, változó sikerek után létrejött az orvos- és gyógyszerész-történelem szakterületének egységes közgyűjteményi jellegű, a közművelődés szolgálatába állított tudományos intézete, az országos jogállású Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár. Természetesen ez az országos közgyűjtemény nem pótolhatja jelen feltételei mellett sem az akadémiai vagy az egyetemi intézet (kutató- és oktatóhely) hiányát, de folyamatos fejlődésével egyre szélesebb területen ért el eredményeket, biztosítva a muzeális emlékek, könyvek, iratok stb. jelentékeny részének megmentését, országos hálózata révén pedig a vidéki „támaszpontok” kialakítását (Kőszeg, Sopron, Győr, Kecskemét, Székesfehérvár, Nagykálló stb.). Ebben az intézetben tehát egyesült a korábbi Országos Orvostörténeti Könyvtár (1951) és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum (1965), majd szaklevéltári (1972) jelleget is kapott. Ehhez csatlakozott és az intézet keretében került megszervezésre a budavári Arany Sas Patikamúzeum, mint gyógyszerész-történeti múzeumi egység, valamint az Ernyey József Gyógyszerésztörténeti Könyvtár.

Az orvos- és gyógyszerész-történelem támogatói, lelkes művelői korábban a már említett Magyar Tudományos Akadémia Orvostörténelmi Bizottságon kívül helyet vívtak ki maguknak az Egészségügy Tudományos Tanács Orvostörténelmi Bizottsága létesítésével is, a hatalmas erőfeszítésekből azonban csak korlátozott eredmények születtek. Nem sikerült a frontáttörést elvégezni, de nélkülük a mostani eredményekről (így az Orvostörténeti Múzeumról, Könyvtárról) is aligha szólhatnánk. Lényegében ugyanazok foglaltak helyet az Orvos-Egészségügyi Dolgozók Szakszervezete által létesített Orvos-Gyógyszerésztörténeti Szakcsoportban is (1958), amely szervezetek a Magyar Orvostudományi Társaságok és Egyesületek Szövetsége megalakulása (1966) után a Magyar Orvostörténelmi Társaságban mint jogutódban folytatták tevékenységüket. A Társaság létszáma egy évtized alatt ötszörösére emelkedett, de ez természetesen nem jelentheti a tudományszak aktív művelőinek seregét, hanem az érdeklődők, pártolók mellett (350 fő) egy kisebb csapat tekinthető az

„elszántak” körének. Rendszeres társasági ülései, szakosztályainak (orvostudomány-történeti, egészségügy-történeti, szociológiai, általános tudománytörténeti, népi orvoslási, gyógyszerész-történeti, katonaegészségügy-történeti, mentéstörténeti, -orvosi numizmatikai), bizottságainak rendezvényei mellett a bázisintézetnek tekinthető Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár segítségével 1974-ben Budapesten rendezte meg a XXIV. Nemzetközi Orvostörténelmi Kongresszust, amelyet a Nemzetközi Orvostörténelmi Társaság több mint fél évszázados történetének máig legnagyobb szabású kongresszusaként tartanak számon mind tudományos előadásait, mind egyéb rendezvényeit illetően. De az sem véletlen, hogy a Nemzetközi Gyógyszerésztörténelmi Társaság eddigi működésük elismeréseként a magyar gyógyszerész- és orvostörténészeket kérte fel az 1981. évi nemzetközi kongresszusa megrendezésére, amit a Társaság a Magyar Gyógyszerészeti Társasággal és az intézettel vállalt.

A Társaság természetesen nem zárkózott el olyan szervezetek létesítésétől sem, amelyekben olyan területek művelésére tömörülhettek az érdeklődők, aminek más szervezete hiányzott, de közvetve kapcsolódott a Társaság profiljához. Így például az Orvosírók Köre vagy az Orvosi Szaknyelvi Bizottság.

Az orvos- és gyógyszerész-történelem publikációs lehetőségei természetesen igen lényeges problémának tűnnek. Bár az elmúlt esztendőben – és még folytatva – a Magyar Nemzet két orvostörténeti sorozatnak is helyet adott, erre az általános tudományos ismeretterjesztő lapok (Természet Világa, Élet és Tudomány stb.) mellett elsősorban az Orvosi Hetilap adott lehetőséget az elmúlt évtizedek során. A korábbi szerkesztőségi gyakorlat szerint az „egzaktabb” tudománytörténeti tanulmányok az „Orvostörténelem” – és a tárca jellegű, olvasmányosabb cikkek a „Horus” rovatban jelentek meg. A két rovat összevonásával, de a cikkek műfaji változatosságának megtartásával, most is egyik legfontosabb fóruma az orvostörténészeknek. Ugyanígy a „Gyógyszerészet” c. szaklap is állandóan helyet biztosít a gyógyszerész-történelemnek. De néha találunk történeti cikkeket egy-egy orvosi szakfolyóiratban is. Végül pedig az Orvostörténeti Közlemények (Communicationes de Historia Artis Medicinae) c. kiadványt kell említenünk, amely 1955 óta jelenik meg (évente általában négy számmal) és többnyelvű cikkekkel, illetve összefoglalásokkal a nemzetközi orvostörténelmi szaksajtó elismert folyóirata, amely a vezető külföldi egyetemek intézeti könyvtáraiban is megtalálható. E kiadványt – hasonlóan az Orvostörténeti Könyvek néhány kötetét – a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár adja ki a Magyar Orvostörténelmi Társasággal együtt.

Nem kívánunk foglalkozni a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár és a Társaság tevékenységének részletes ismertetésével, számos kiállításával és szolgáltatásaival. De megállapíthatjuk, hogy a szakterület szerény, persze nem kielégítő műhelye ma ez a Társasággal összefonódott intézet, amely kezdeményező volt mindig és ébren tartotta az akadémiai és egyetemi képviselet, oktatás ügyét is. Éppen ezért mutassuk be az egyetemi oktatás szakmai képét, amiben a közvetlen tegnap is benne van. A Semmelweis Orvostudományi Egyetemen éveken keresztül meghirdetésre került az orvosi gondolkodás története című speciálkollégium, amit más beosztású kandidátusok (Regöly-Mérei Gyula, Réti Endre) tartottak. Később már erre sem került sor az Általános Orvostudományi Karon, miután az egyik elhunyt, a másik nyugalomba vonult. A Fogorvostudományi Karon – személyi aktivitás következtében is – fakultatíve eredményesebben folyt az oktatás. A Gyógyszerésztudományi Karon éveken keresztül kötelező tárgy volt (Halmai professzor) a gyógyszerésztörténelem, majd eltörölték ezt is.

Az elmúlt esztendőkben – éppen a Társaság aktivitása következtében, a vezető tisztségviselők között helyet foglaló egyetemi oktatók ügyszeretete következtében – sikerült elérni annyit, ami ma van. A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Általános Orvostudományi Karán az Egészségügyi Szervezési Intézet keretében az orvostörténelem tárgyköréből kandidátusi fokozatot elért kutató néhány óra kötelező előadásra kapott lehetőséget a szervezéstudományon belül, valamint speciálkollégiumot hirdethetett meg az orvostörténelem tárgyköréből, sőt, ideiglenes jegyzetet is írhatott. A Fogorvostudományi Karon folytatódott az oktatás a fenti formában (jegyzetkiadással). A Gyógyszerésztudományi Karon részben a gyógyszerügyi szervezés keretében kötelezőként, részben pedig speciálkollégium keretében folytatódott az oktatás. De a gyógyszerészeknél – éppen a doktori disszertáció kötelezettsége miatt – lehetőség nyílt az elmúlt években néhány jelöltnek gyógyszerész-történelmi tárgyú dolgozattal a „Dr. Pharm” elnyerése a gyógyszerügyi szervezési szaktárgyon belül. A vidéki egyetemeken is részben az egészségügyi szervezéssel összefüggésben, részben néhány fakultatív előadás megtartásával mutathattak fel eredményt. Talán nem kell hangsúlyoznunk, hogy ez igen kevés, és könnyen akadhat olyan orvostanhallgató, aki ezt „észre sem vette”. Ugyanúgy nem kedvező az orvostörténelem tárgyköréből tudományos fokozatot szerezni kívánók helyzete, miután határterületként ide-oda sodródnak, nagy nehézségekkel, mint „idegen test”-et fogadva, csapódnak az „anyatudományok” között. A posztgraduális képzés vagy szakképesítés e területen pedig csak korlátozott jelentőségű lehet, néhány tanfolyamra és bevezető előadásra azonban sor került az

Orvostovábbképző Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár rendezésében.

A helyzetfelméréssel összefüggésben meg kell említenünk, hogy a MOTESZ-tagtársaságokhoz már fordultunk olyan kéréssel, segítsék elő saját szaktörténetük (sebészet, szülészet stb.) történeti feldolgozását, miután ezt – főleg az utolsó évtizedeket érintően- csak szakorvos teheti magas színvonalon. Ez azonban halk visszhangot váltott ki, legfeljebb a Nemzetközi Orvostörténelmi Kongresszuson jelentett segítséget a kiszélesített kör, amiért hálásak is voltunk. A legjobb együttműködés a Magyar Gyógyszerészeti Társasággal alakult ki, amellyel évek óta példás együttműködésben műveli Társaságunk a gyógyszerész-történelmet. De keressük az együttműködést a Magyar Tudományos Akadémia és Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége keretében működő egyesületekkel (Néprajzi Társaság, Numizmatikai Társulat stb.), bizottságokkal (technika- és tudománytörténet) is – nem eredménytelenül.

Mindezt el kellett mondanunk ahhoz, hogy reális képet kapjunk az orvostörténelem hazai helyzetéről, megfelelő mértéket és követelményeket állíthassunk a „Horus" rovatban publikáló orvostörténészekkel szemben. Talán említeni is alig kellene, hogy a szaklapokban történő publikáció e téren közvetlen anyagi előnnyel nem jár, hiszen az Orvostörténeti Közlemények csak különlenyomatot biztosít, de a „Horus" cikkek honoráriuma sem minősíthető „üzleti" jellegűnek. Ez pedig jelentkezik mint probléma a történettudomány stb. más kutatóinak bevonása szempontjából, illetve sokan inkább napilapokban, ismeretterjesztő sajtóban publikálnak, amely valamivel mégiscsak előnyösebb. Tekintettel arra, hogy a publikáló orvostörténészek tulajdonképpen valamennyien „mellékesen", „hobbi"-ból foglalkoznak orvostörténelemmel, beleértve a gyakorló és kutató orvosokat, illetve a muzeológusokat, könyvtárosokat is, nem térül meg számukra a publikációs termés más orvosi tárgyú cikkeket publikáló kollégáikhoz hasonlóan egy állás elnyerésében, megtartásában stb. Tehát nincs közvetett „anyagi" előnye, kizárólag az ügyszeretet, a „hobbi" marad a hajtóerő, nem pedig a „karrier" lehetősége.

Igazán csoda, hogy akad annyi ember ebben az országban, aki szorosabban vett egyéni érdek nélkül, ügybuzgalomból és passzióból ilyen szinten és mértékben, sok „elismertebb", támogatottabb szakmánál nemzetközileg jobban értékelve alkotó munkát végez. Az Orvostörténeti Közlemények kézirattorlódással küzd évek óta, nem is merítve ki összes lehetőségeit a kéziratkérés tekintetében. Természetesen a „Horus"-nak más célja van, a szélesebb orvosi közvélemény és nem a szűkebb szakterület nemzetközi és hazai tájékoztatása a feladata. De az említett orvostörténeti „háttér" és lendítőerő hiányában nem várható sokkal

jobb eredmény, mint amit a szerkesztőség nagy erőfeszítéssel eddig is elért. Továbbá nincsenek az Orvosi Hetilapnak olyan anyagi forrásai, ami lehetővé tenné a külföldi lapok orvostörténeti tárgyú írásainak bővebb, átfogó ismertetését, közlését, mert ez fordítási díjat stb. igényel, amit végképp nem tesznek meg az emberek passzióból. Végül pedig a „Horus" rovat műfaji összetettségét is meg kell őrizni, hiszen a tárca hangulatú cikkeket is igénylik az olvasók az „unalmasabb" tudománytörténeti elemzések mellett.

A Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Főosztálya a Művelődésügyi Minisztériummal együttműködve „A magyar kultúra emlékeinek feltárása, nyilvántartása és kiadása" címmel kidolgozta a „tárcaszintű kutatási főirány" tervtanulmányát a hosszú távú kutatási program meghatározása érdekében, és ezt Klaniczay Tibor átfogó közleményében publikálta a Kritika c. folyóiratban.[549] Ennek 6. pontjában megállapítja:

„A magyar oktatás- és tudománytörténet a nemzeti múlt értékeinek és emlékeinek kutatásában a legelhanyagoltabb területek közé tartozik".

Továbbá jelzi, hogy a főirány hatáskörébe tartozó fenti munkálatok a Magyar Tudományos Akadémia és a Művelődési Minisztérium kutatóhelyei végzik, beleértve a nagy országos közgyűjteményeket és a három tudományegyetem bölcsészeti karait is. Végül megállapítja, hogy sor kerülhet más tárcák intézményeinek, illetve a tanácsokhoz tartozó intézmények (múzeumok, levéltárak) részvételére is, valamint a tudományos társaságok közreműködésére.

A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár az Egészségügyi Minisztérium Tudományos Kutatási Főosztálya, illetve a Művelődési Minisztérium Tudományos Közgyűjteményi Főosztálya alá tartozik, míg a Magyar Orvostörténelmi Társaság a Magyar Orvostudományi Társaságok és Egyesületek Szövetsége egyik tagtársasága, tehát aligha van akadálya a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával együtt előbbre lépni. De feltétlenül szükség lenne az eddigi alapokra építve megteremteni a Magyar Tudományos Akadémia Orvostörténelmi Bizottságát[550] a tudományos fokozattal rendelkező, illetve a szakterületen évek óta aktív és kiemelkedő kutató, illetve publikációs tevékenységet folytató szakemberek összefogására, az akadémiai képviselet biztosítására, amelynek változatlanul kitűnő tudományos társadalmi bázist biztosít a Magyar Orvostörténelmi Társaság. A megfelelő anyagi bázis nélkül aligha képzelhető el a „főirány"-ban való érdemi részvétel, a tervszerű munka. Így elsősorban a magyar medicina és egészségügy történetének megírása egy reprezentatív műben.

---

[549] Klaniczay Tibor: A magyar kultúra emlékeinek feltárása, nyilvántartása és kiadása. = Kritika, 1980. 10. sz. pp. 3–5.

[550] A Bizottság újjáalakulására 2000-ben került sor *(– a szerk. megj.)*

Újra napirendre kell tűzni a négy orvostudományi egyetem, illetve az Orvostovábbképző Intézet keretében az orvostörténelem (beleértve a fogorvos-történelem és a gyógyszerész-történelem) kötelező oktatásának és intézményes feltételeinek megteremtését. A Magyar Orvostörténelmi Társaság külön bizottságot küldött ki az orvostörténelem külföldi oktatásának felmérésére és tanulmányozására, a hazai feltételek vizsgálatára, amiről átfogó dokumentációs anyagot állított össze. Javaslatot készített az orvostörténelem tantervi beillesztésére, valamint az intézményes feltételek igen gazdaságos, a takarékosság szempontjait maximális mértékben figyelembe vevő megoldására. Ennek részletezése azonban nem lehet e közlemény feladata.

Annyi azonban biztos, hogy az egész magyar tudományos, sőt, szellemi életnek éreznie kell a történetiség jelentőségét közgondolkodásunk formálásában, az alkotó tudományos tevékenységben. Hiába állnak a magyar egészségügy, a magyar tudományos élet kormányrúdjánál a tudománytörténet, sőt az orvostörténelem aktív és elismert művelői, támogatói, ha ez nem párosul az orvostudomány egészének igényével. „A túlterhelés” aggálya nemcsak egyetemi képzésünk, hanem középiskolai oktatásunk rákfenéje több mint egy évszázada. Nem ok nélkül jegyezte meg már Trefort Ágoston tizenhat esztendős közoktatásügyi minisztersége idején (1872–1888), hogy közép- és felsőfokú képzésünkben afféle nevelőnői műveltség nyújtása maradna az aggályoskodók kívánságainak teljesítése esetén, aminek alternatívájaként most valamiféle „csizmadiaműveltség” párosul a hiányos, kontárság veszélyét is felvető „szakképzettség” mellé. A szintézis, a lényeglátás biztosítása legalább a tudományos fejlődés genezisében nélkülözhetetlen, amit a szűk látókörű prakticizmus nem értékel, nem érzékeli a távlatot, az inspiratív tényezők szempontjából. E nagy kérdések függvénye az orvostörténelem hazai helyzetének javítása, rendezése. Így elérhető lenne, hogy az általános nemzetközi elismerés után itthon is biztosítsuk a megfelelő helyét, a megfelelő értékelését, ami az egyedüli záloga a szakszerűség és a „másodlagos művelés” egyensúlyának. Nem lennének tanúi talán a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum munkatársai olyan sajnálatos eseteknek, amikor egy-egy vezető orvosprofesszor csak külföldi vendége kívánságára keresi fel életében először a kiállításainkat, aki az intézet külföldi hírével érkezett hazánkba. Nem egy külföldi tanintézet, nyugati és keleti egyetem hivatalos „tantervében” szerepel rendszeresen a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum meglátogatása, aminek példáját kevés magyar intézet, egyetem követi. De optimistává tesznek bennünket azok a látogatók és érdeklődők, rendszerint szaktudományuk kiváló művelői és nagy általános műveltségű tudósok, akik gyakori vendégei intézetünknek, és azok az ifjak, akik otthon érzik magukat.

Nem többet és nem kevesebbet akartunk elmondani! Ennél többhöz diszciplínánk átfogó ismertetésére lenne szükség. A „panaszok” ellenére semmiféle „kisebbségi érzés” nem uralja lelkünket. Még Samuel Butler (Shakespeare kortársa) megállapítása – „A múltat az Úristen sem tudja megváltoztatni, de a történetírók igen” – miatt sem, hiszen kevés „alapigazság” dőlt meg korunkban a természettudományok, illetve az orvostudomány egzaktabb körében is. Erre a szerényítő tanulság a tudománytörténet, aminek elmulasztása a bölcsesség forrásától fosztja meg a tudomány művelőit.

A szerző által felhasznált irodalom:

Antal Lajos: A német orvostörténelmi kongresszus jelentősége és tanulságai. = Orvosi Hetilap, 1929. p. 964. – Antal Lajos egyébként a Zétény Győző neve alatt megjelent ’A magyar szabadságharc honvédharcosai’ c. (Bp., 1948) mű szerzője is.

Antall József: A gyógyszerész-történelem Magyarországon és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár. = Orvostörténeti Közlemények Suppl. 9–10 (1977) pp. 13–20.

Antall József: Museum Affairs Concerning Medical and Pharmaceutical History in Hungary. = Orvostörténeti Közlemények Suppl. 4. (1970) pp. 25–41.

Antall József – Kapronczay Károly: Az orvos- és gyógyszerész-történelem intézményes alapjai Magyarországon. (Kézirat) Bp., 1979.

Antall József: Az orvos- és gyógyszerész-történeti múzeumügy Magyarországon. = Múzeumi Közlemények, 1971. pp. 28–42.

Antall József – Kapronczay Károly – Németh Ferenc: Az orvostörténelem oktatása külföldön és Magyarországon. Műhelytanulmány a hazai oktatás bevezetéséhez. (Kézirat) Bp., 1979.

Bálint Nagy István: Orvostörténelmünk mai állapota. = Magyar Szemle, 1931. pp. 145–151.

Diósadi Elekes György: Az orvostörténelem tanítása Magyarországon. I–II. rész. = Orvosok és Gyógyszerészek Lapja, 1937. pp. 59–60.

Diósadi Elekes György: Az orvos-történetírás története Erdélyben. = Orvosi Hetilap, 1942. pp. 376–377.

Diósadi Elekes György: Teendők a magyar orvostörténelmi tudomány érdekében. = Orvosi Hetilap, 1938. p. 1077.

Ernyey József: Az orvostörténelem állapota. Természettudományi Társulat Évkönyve, 1930. pp. 37–38.

Győry Tibor: Néhány szó a hazai orvosi történet ügyében. = Orvosi Hetilap, 1902. pp. 366–367.

Győry Tibor: Az orvostörténelem tanítása külföldön és hazánkban. = Orvosképzés, 1935. Különszám. pp. 348–355.

Kapronczay Károly: A Budapesti Királyi Orvosegylet orvostörténeti múzeuma. = Orvosi Hetilap, 1975. pp. 101–103.

Kapronczay Károly: A magyar orvos-történetírás története. = Orvosi Hetilap, 1977. pp. 1243–1246.

Kapronczay Károly: Az orvostörténelem Magyarországon. = Orvosi Hetilap, 1977. pp. 1293–1296.

Kapronczay Károly: Orvostörténeti előadások a Budapesti Királyi Orvosegyesületben. = Orvosi Hetilap, 1975. pp. 1145–1146.

Kapronczay Károly – Csanád Vilmos: Schöpf-Merei Ágoston, az orvostörténész. = Orvosi Hetilap, 1978. pp. 1615–1617.

Kapronczay, Károly: Über die Geschichte der Medizin mit besonderer Rücksicht auf ungarische Forschungsarbeiten. = Therapia Hungarica, 1980. pp. 147–152.

Regöly-Mérei Gyula: Az orvostörténelem néhány aktuális elvi kérdése és a hazai kutatások helyzete. = Magyar Tudomány, 1971. pp. 466–472.

Schultheisz Emil: Győry Tibor (1869–1938). = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 751–752.

Schultheisz, Emil – Tardy, Lajos: Summing-up of the Past and Present of Hungary's Medicohistorical Research Work. = Orvostörténeti Közlemények Suppl. 4 (1970) pp. 13–23.

Szállási Árpád: Bálint Nagy István. = Orvosi Hetilap, 1975. pp. 1415–1416.

Szállási Árpád: Emlékezés egy kiváló orvostörténészre. Győry Tibor dr. = Orvosi Hetilap, 1979. pp. 346–348.

Szállási Árpád: id. Purjesz Zsigmond, az orvostörténész (1845–1896). = Orvosi Hetilap, 1975. pp. 2136–2137.

Vida Mária: Stockinger Tamás. 1811–1883. = Orvosi Hetilap, 1971. pp. 1052–1053.